282 4/6
4.4

TURUL

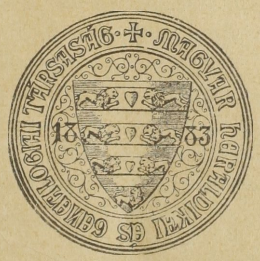
A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

SCHÖNHERR GYULA
TITKÁR

ÉS

VARJÚ ELEMÉR
AZ IGAZG. VÁL. TAGJA.

HUSZONEGYEDIK KÖTET.

1903-IK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG
MCMIII.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

TARTALOM.

1. Értekezések és önálló czikkek.

		Lap
Antonides	Talmi Rákócziak	40
Dr. Áldásy Antal	A Gellyei család czimereslevele 1522-ből. *(Szines czimerképpel)*	85
Bartal Béla	A Margit-legenda genealogiai és földrajzi adataihoz	90
Bay Ilona	Jegyzetek a chicheri Ormosok és a ludányi Bayak családtörténetéhez	57
Berzeviczy Edmund	A Berzeviczy család czimere. *(Öt pecsét- és czimerrajzzal)*	97
B. S.	A gróf Széchényi nemzetség előneve	42
Csoma József	Kont Miklós nádor czimere. *(Öt czimerképpel)*	30
Dr. Dőry Ferencz	A Sirokai, Fricsi, Hedri és Berthóti családok czimere 1456-ból. *(Szines czimerképpel)*	133
Dudás Gyula	Német czimerlevél 1456-ból	91
—f.	A Dessewffyek czimere. *(Két pecsét- és egy czimerképpel)*	180
Ghyczy Pál	Dolhay Szaniszló és Thelegdy István pecsétjei	139
Gyömörei Vincze	A magvaszakadt zalalövői Csapody család története. *(Czimerképpel)*	153
Kállay Ubul	A Csák nemzetség zarándmegyei ága	89
— —	Nehány oklevélről. I. Egy oklevél-hamisitvány. II. Hibás keltezésü oklevelek. III. Egy keltezetlen oklevél	137
— —	Az Aba nemzetség lőrinczi ágának nemzetségrendje	139
— —	A ruszkai Dobó, ruszkai Bátor és Pálóczy családok nemzedékrendjéhez	182
Dr. Karácsonyi János	Igmánd nembeli Vajda Lőrincz és Csete Lőrincz	87
— —	Két váradi püspök vezetékneve	106
R. Kiss István	Természetes ábrázolás az 1526. év előtti magyar czimerekben. *(Három közlemény, öt pecsét- és három czimerábrával)*	49, 119, 162
Kubinyi Ferencz	A Záh és Zák nemzetségek. *(Két közlemény)*	12, 70
Naményi Lajos	Szenczy Kertész Ábrahám czimeres nemeslevele. *(Melléklettel)*	177
Sörös Pongrácz	A Dienesdyek armálisa	92
Dr. Tóth-Szabó Pál	A jászói konvent mint hiteles hely a középkorban. *(Két pecsétrajzzal)*	110
Varjú Elemér	A Kulpi család czimerlevele 1443-ból. *(Szines czimerképpel)*	38
— —	A Dessewffyek. *(Két melléklettel és egy czimerképpel a szövegben)*	77
Dr. Wertner Mór	A Margit-legenda genealogiai és földrajzi adatai	33
— —	Frytz de Nagrawden	89
— —	Megjegyzések a «Magyar Nemzetségek a XIV. század közepéig» czimü munkára. *(Negyedik és ötödik közlemény)*	125, 171
Zarándy A. Gáspár	Ferencz Ferdinánd főherczeg trónörökös ősei. *(Két közlemény, egy czimerképpel)*	1, 61
— —	Aspremont-Rákóczy utódok	145
Zoltai Lajos	Mártonfalvi György czimerlevele 1666-ból. *(Egy czimerképpel)*	135

2. Kisebb rovatok.

Lap

TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései --- --- --- --- --- --- --- 43, 93, 140, 184

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1903. évi működéséről. Dr. SCHÖNHERR GYULA társulati titkártól --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 185

† Pauler Gyula (1841—1903) --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 142

† Ifj. Kubinyi Ferencz (1836—1903) --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 142

Szakirodalom. A Magyar Nemzeti Muzeum multja és jelene. Ismerteti CSEKEI --- --- --- --- --- --- 46

Dr. Illéssy János. Az 1745—55. évi országos nemesi összeirás. Ism. *i --- --- --- --- --- --- 93

Vjestnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog Zemalskog Arkiva. 1902. Ism. E—Y --- --- 94

Vitezović. Mjesečnik za genealogiju, biografiju, heraldiku i sfragistiku 1903. Ism. VARJÚ --- --- 96

Bölöny László. A nagybölöni Bölöny család története. Ism. G. A. --- --- --- --- --- --- --- 143

Petri Mór. Szilágy vármegye monografiája. Ism. G. A. --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 143

Benkó Imre. Az inárcsi Farkas család története. Ism. G. A. --- --- --- --- --- --- --- --- --- 190

Genealogiai füzetek. Családtörténeti folyóirat. I. évf. 1903. Ism. Á—Y --- --- --- --- --- --- --- 190

Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft «Adler». Neue Folge. XIII. Bd. 1903. Ism. —Y.— 191

Emilian von Zernicki-Szeliga. Die Polnischen Stammwappen. Ism. G. A. --- --- --- --- --- 192

*

Helyreigazitás --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- — --- --- --- --- --- --- 96

Kérelem --- 144

Melléklet.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1903-ban. (Alapszabályok. Igazgatóság. A társaság tagjai.) --- I—VIII

FERENCZ FERDINÁND FŐHERCZEG TRÓNÖRÖKÖS ŐSEI.

(Első közlemény.)

A mint az Atlanti-oceánban elmerülő nap bucsuzó sugarai Irland partjait aranyozzák be utoljára, úgy a történelem napja is legtovább Irland multját ragyogja be. Nincs élő nemzet Európában, a melynek hiteles történelme olyan messzire nyulna be a mondák és regék homályos világába, mint az ireké. Ha nem is fogadjuk el a hagyományt, a mely szerint Irland régi királyai egyenes vonalban Noé patriarcha és Titea kedvencz fiának, Jáfetnek, Magog fiától származnak, az be kell ismernünk, hogy Európa többi családjai meg sem közelitik régiség dolgában a Stewart-Stuart, Mac Mahon, O'Brien, Castletown, Mac Murrough-Kavanagh, Mortimer, Tudor, O'Neill, O'Donell, Mac Donald, Mac Donnel-Antrim, Kerr, Mac Quarrie, Mac Kinnon, Mac Lean, Mac Kenzie és Douglas családokat, a melyeknek ősei már századokkal a keresztény időszámitás előtt uralkodtak Irland fölött. Ferencz Ferdinánd főherczegnek első fiági őse, a ki a német császári koronát viselte, Lotharingiai I. Ferencz († 1765) Wittelsbach Erzsébet Sarolta pfalczi hgnő unokája volt, a kinek nagyanyja, Stuart Erzsébet angol hgnő, a szerencsétlen Darnley lord († 1567) és a még szerencsétlenebb szép Stuart Mária skót királynő († 1586) unokája. Darnley és neje az 1286-ban elhunyt Stuart Sándor két fiának, Jakabnak († 1306) és Jánosnak († 1298) egyenes utódjai, a kiknek ősvonalában a Tudor, Lancaster és Bruce királyi házak is szerepelnek leányágon, mig fiágon Emheart tartják ősüknek, a ki Kr. e. 1016—1015 volt Irland királya s a kinek 23. őse, Fenius Farfaidh, állitólag feltalálta a betüket. Fenius Boathnak, ez pedig Magognak, Noé unokájának volt a fia. Nem ilyen messzire, de nem kevésbé dicső ősökhöz vezet a Stuartok egy másik vonala. Az 1306-ban elhunyt Stuart Jakab fia Stuart III. Valter († 1327) ugyanis a vitéz I. Róbert (1306—1309) skót király leányát, Marjoryt vette el, a kinek nagyapja, Bruce Róbert, Huntingdon Izabella fia, Dávid skót királyfi unokája volt. Dávid nagyapja I. Dávid (1124—1153) skót király, III. Malkolm királynak és szent Margit angolszász herczegnőnek volt a fia. Szent Margit azért is érdekel minket, mert nagybátyja, Eadmund angolszász herczeg állitólag Szent István királyunk leányát Agathát vette nőül. Szent Margit maga Eadward királyfi leánya, a vas oldalu II. Eadmund angol király unokája volt s a történelmi hitelességü Kerdiktől, Wessex első királyától (519—534) származott, a kinek ősei közt 300 körül a germán mythologiában is szereplő Odin-Bodo és mint első mondai ős Harderich szász király (Kr. e. 80) fordul elő.

Noéig nagyon sok család viszi fel származását, bár bizonyos, hogy nem mindig a monda a származtatás alapja, hanem az ősvonal legtöbbnyire szolgalelkü tudósok hamisitása. De a monda a történelem apja. Az ősök nem tudtak a tollal bánni és eszükbe sem jutott emlékiratok készitése vagy naplóvezetés. A mi érdekes rege, monda vagy hagyomány ránk maradt, azt jó részt a kolostorok derék, buzgó, szorgalmas szerzeteseinek köszönjük, Ha nem tévedek, a bibliai nemzedékrendet magyarul még nem ismertette senki. A dolog minduntalan szóba kerül, mindenki hallott róla, de alig tudja valaki. Nem lesz tehát érdektelen, ha csupán mint történelmi

értékkel nem biró hagyományt megismertetem ezt a hires leszármaztatást, annál inkább, mert trónörökösünk ősei közt csaknem valamennyi a mondai genealogiához kapcsolt család szerepel.

Noé legidősb fiát Semet, az asszir, zsidó és az abysszin királyok ősének tartják. Sem fia, Asszur-Belus Assziria második királya volt 1850—1905 a teremtés után. Az ő vonala Tonosconcoleros-Sardanapallal hal ki 888-ban Krisztus előtt. Sem kisebbik fia, Arfaxad, a ki 1658—2096 élt a teremtés után, Dávid király őse volt, a kitől két vonalban Salamon és Náthán vonalában, származtatják Jézus Krisztust. Salamon királynak és Maqueda æthiopiai királynőnek a fia, Menilehek, lett a hagyomány szerint az abysszin uralkodók törzsapja.

Noé középső fiának, Hámnak Chus volt a fia és Nimród az unokája. Nimród fiaitól, Hunortól és Magortól származtatja a monda a húnokat és a magyarokat. Hunor volna az őse Atilla hún királynak, ez pedig Árpádnak, a kitől leányágon számtalan vonalban kimutatható Ferencz Ferdinánd trónörökös származása.

Noé legkisebbik fia Jáfet három fia által válik őssé: Gomer, Magog és Javan által. Gomer fia, Ascanes-Tuisco és unokája, Mannus, a németek első királyai által a német törzsek kapcsolódnak Noéhoz. Magog, a mint már emlitettük, az ír, skót és angol királyok ősapja, sok virágzó család törzse és sok vonalban őse Ferencz Ferdinánd főherczegnek. De az európai uralkodóházak közös őse Jáfet legifjabbik fia Javán. Az ő fia Dodamin, a kinek ötödizi unokája Dardanos 2505—2536 Dardania és Ilion (Trója) királya. Dardanos másodunokái Ilos és Assarakos. Assarakos utódja Aeneas, a kinek vonala Róma alapitójával, Romulusszal hal ki 716 körül Kr. e. Ilos fia Laomedon, ezé pedig a népével és országával 1184 táján elpusztult agg Priamosz király, a kinek Helenos fia lett őse az európai legtöbb uralkodóháznak. Helenos a 25. nemzedéket képviseli a teremtés után. Utódja az 52. nemzedékbeli Antenór, a cimmeriaiak királya († 423 Kr. e.) a Fekete tenger mellett. Fia, I. Markomir király vezette át népét 413-ban Germániába. Az ő fiának, I. Antenórnak nejéről, Cambra királynőről vették fel a cimmeriaiak a sicamber nevet. A sicamber királyoktól származtatja magát a Porcia herczegek ősinemzetsége, a melynek feje ma a tősgyökeres magyarrá vált Porcia Aladár hg.

I. Antenór és Cambra utódja a 68. nemzedékben Francus király, a ki Kr. e. 30—10 uralkodott s a kiről népe a frank nevet vette föl. A 85. nemzedékbeli IV. Chlodius (317—319 Kr. u.) frank király idősbik fia, IV. Chlodomir a frank királyok vonalát folytatta. Ifjabbik fia I. Genebald a keleti frankok herczege lett Délnémetországban. Utódja a 102. nemzedékbeli I. Gosbert hiteles történelmi személy, a ki 680—706 uralkodott; s idősbb fia II. Gosbert keleti frank herczeg, ifjabbik fia Kunibert rotenburgi gróf volt. Ezeknek unokái, Árminia hgnő és Maingaud rotenburgi gróf összeházasodtak és fiuk, Marquárd, de Castele grófja († 828) a ma is virágzó Castell grófoknak lett az őse, a kik közül Wolfgang György († 1668) leánya, Juliána Dorottya, Hohenlohe-Langenburg Filippina hgnő anyja és Nassau-Saarbrück Karolina grófnő nagyanyja s mint ilyen trónörökösünk őse. Ferencz Ferdinánd főherczeg tehát hitelesen utódja a hires keleti frank herczegeknek.

IV. Chlodomir (319—337) frank király 93. nemzedékbeli utódja Chlodius király (428—448), a kit Merovech, a meroving királyi ház megalapitója apjának ád ki a hagyomány. Merovech utódjának, a 100. nemzedékbeli II. Theodebert austrasiai király fiának, Szigebert alemánniai hgnek (630) állitólagos fia I. Otbert, az Aargau első grófja volna, a kinek örököse a 109. nemzedékbeli Hiltrud grófnő volt, III. Luitfrid sundgaui gr. neje. Igy került volna egy kézbe a Habsburgok elszászi és svájczi birtoka. Hiltrud és Luitfrid unokája tehát a hagyományok szerint gazdag Guntrám, az aargaui Altenburg grófja (952—972), a Habsburgok történelmileg igazolt első őse, trónörökösünk kétségtelen törzsapja, a kinek unokája, Rátpod a monda szerint Habsburg várát épitette az Aargauban és elsőnek vette föl a Habsburg nevet.

A hagyomány Merovechnek két öcscsöt tulajdonit, Albertet és Sigimert. Albert a Moselvidék herczege volt († 491) és Vaubert († 528) apja. Sigimer Ferreolus apja volt. A kettős monda szerint vagy Vaubertnek vagy Ferreolusnak volt a fia Ansbert († 570), a Moselvidék fejedelme és a Scheldemellék őrgrófja, a ki a meroving I. Chlotár frank király leányát, Blitil-

dist vette el. Két gyermekük volt: Arnold és Gertrud.

Arnold őrgróf († 601) Szent Arnulf metzi püspök († 641) apja, a kinek három fia volt: Szent Klodulf metzi püspök († 718), Selodulf († 718) és Ansegisil († 685). Szent Klodulf utolsó sarja, a 113. nemzedékbeli Ida lotharingiai hgnő az Ardennes grófok házából († 1113), II. Eustach boulognei grófhoz ment nőül s a Blois-Anglia, Lotharingia-Boulogne, Brabant, Auvergne és La Tour d'Auvergne házakon át ősanyja lett Medici Katalin († 1589) franczia királynénak, a kinek leánya, Claudia hgnő († 1575), II. Károly lotharingiai herczeg neje s mint ilyen ősanyja trónörökösünknek.

Szent Arnulf középső fia Selodulf, a Salm-nemzetség őse, a melyből többen ősei Ferencz Ferdinánd főhgnek, igy Salm Pál, Badenweiler grófja († 1595), Salm-Dhaun Margit grófnő (1574), Salm-Kyrburg VIII János gróf († 1549), Salm-Dhaun Franciska grófnő († 1619), Salm-Kyrburg János Kázmér († 1651) és I. Ottó († 1607) grófok, mindegyik külön vonalban.

Végül szent Arnulf legifjabb fia Ansegisil, Heristalli Pippin apja, Martell Károly és állitólagos öcscse Childebrand nagyapja.

Martell Károly fiának kis Pippinnek fia Nagy Károly császár, az Erbach grófok, Ardennes-Lotharingiai herczegek, Vermandois, Blois, Champagne és Flandriai, továbbá a Hennegaui grófok, a Brabanti és Schwabeni herczegek s a szász-német királyi ház őse, számtalan vonalban őse Ferencz Ferdinánd főherczegnek. Nagy Károly császár testvére Berta a leghiresebb frank lovagnak, nagy Rolandnak anyja s az Ardennes-Lotharingiai herczegek utján őse a trónörökösnek.

Az egyik monda Childebrandot, Martell Károly öcscsét tartja Vitéz Róbert francziai herczeg († 867) dédapjának. Ő a Capetingek, Courtenayk, Anjouk, Burgundiak, Valoisk és Bourbonok utján sokszorosan őse Ferencz Ferdinánd főherczegnek.

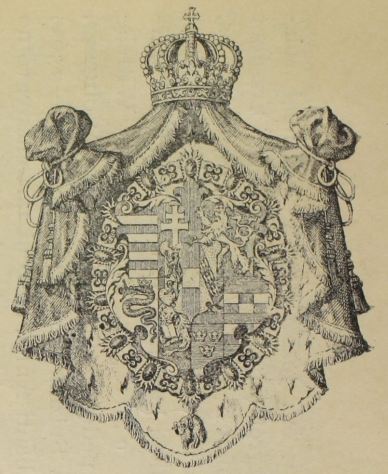
Ansbert herczeg († 579) és a meroving Blitildis leánya Gertrúd († 655) Richimer frank herczeg neje lett. Leányuk Gerberga, a meroving I. Dagobert király udvarnagyának Egának, volt a hitvese. Tőlük származtatja a monda a Hohenzollerneket, Lothringeneket, Habsburgokat, Zähringeneket és Öttingeneket, a kik mind ősei a trónörökösnek.

Ez az úgynevezett bibliai nemzedékrend, a melyet nagyjában vázoltam úgy, hogy mégis teljes képet lehessen nyerni általa a monda és hagyomány tündérbirodalmában, a mely megelőzi a történelem országát és a melyben lehetetlen elválasztani a valót a költészettől. A mai kor történetirói a hajdaniakkal ellenkező tulzásba esnek. A hajdaniak minden mesét felhasználtak, a maiak mindent elvetnek, a mi nincs bebizonyitva, habár igaz lehet. Ez a véglet szomorubb az előbbinél, mert az elvetett monda vagy hagyomány helyébe a tudomány nem tudja odaállitani az igazságot s azért, a mit veszitünk, épen semmit sem kapunk. Én tehát az összes mondai anyagot összeállitottam az előzőkben; a történelmi anyagot ez után adom. Azt hiszem, hogy munkámban sok az ismeretlen adat, de a ki az egészet áttanulmányozza, meg fog győződni, hogy Európa uralkodó házaiban nincsen előkelőbb és fényesebb származásu herczeg, mint trónörökösünk. Benne az ír és skót királyok vére egyesül Nagy Károly császáréval és az Árpádokéval. A történelem legnagyobb hősei, Nagy Alfréd angol király, az Angersi Roland gróf, a Montmorencyak, Kún László királyunk és ezernyi más, kitünőnél kitünőbb név szerepel Ferencz Ferdinánd ősfáján Európa minden nemzetéből s ha minden jóból, nagyból és nemesből csak egy csöpp vért örökölt trónörökösünk, akkor legnagyobb uralkodók egyikévé kell lennie.

Ferencz Ferdinánd főherczeg ősei közt csupán öt tényleg uralkodó család nem szerepel: a svéd és norvég trónon ülő Bernadotte, a monacoi Goyon de Matignon-Grimaldi házat alkotó Goyon de Matignon és Grimaldi nemzetség közül egyik sem, a szerb Obrenovics, a török Ozmán és a montenegroi Petrovics-Nyegos, de ezek közül is a mai Bernadotteoknak és a Goyon de Matignon-Grimaldiaknak vannak közös ősei trónörökösünkkel. A Bernadotteoknál a közös ősöket Beauharnais Eugén olasz alkirály Leuchtenbergi herczeg neje, a Wittelsbach házbeli Amália Auguszta bajor hgnő, továbbá Nassau-Orániai Lujza és Nassaui Zsófia hgnő, végül a Zähringen házbeli Viktória badeni hgnő szerzik meg, a kik egyszersmind Arpád vérségévé is teszik a Bernadotteokat. A Grimaldiaknál az utolsó uralkodó, az 1731-ben elhunyt Antal fe-

jedelem neje Lotharingiai Mária, Harcourt-Armagnac Lajos gróf leánya származik közös őstől trónörökösünkkel és szintén utódja az Árpádoknak. Végül a monacoi uralkodóház fiágát Goyon de Matignon Károly, de Thorigny gróf († 1664) neje, Dunois-Longueville Eleonóra herczegnő kapcsolja össze az Árpádokkal és trónörökösünkkel. Montenegro, Szerbia és Törökország uralkodóival azonban semmiféle kimutatható vérségi összefüggése sincs trónörökösünknek. A többi európai uralkodóház egytől-egyig Árpád vére és mindegyikük adott ősöket Ferencz Ferdinánd főherczegnek. Igy az ascaniai ház brandenburgi, wittenbergi, lauenburgi és anhalti minden ága; a Bourbonok spanyol, szicziliai, parmai, franczia és orleansi ága; a Brabanti ház összes hesszeni ágai; a Hohenzollernek valamennyi frank és sváb ága; a Lichtensteinok, Lippék és Schaumburg-Lippék, Lotharingia német és franczia ágai, a két Mecklenburg, a Nassauk luxembourgi és hollandi összes vonalai, Oldenburg-Dánia, Oroszország és Holstein minden ága, a két Reusz, Szavója, a két Schwarzburg, a Waldeck és Wettin-Szász uralkodóházak mindegyike, a Wittelsbach-Bajor és Wittelsbach-Pfalz, a Württemberg, a Zähringen-Baden, a Welf-Braunschweig és Welf-Hannover házak. A kihalt nemzetségeket, a melyekből trónörökösünk származik, jóformán elő sem lehet számlálni. A már nem uralkodó vagy egyáltalában nem is uralkodott házak közül a következők adtak ősöket trónörökösünknek: Salm-Badenweiler (Pál gróf † 1595), Albret-Navarra (Johanna királynő, † 1572), Gonzaga-Mantua (I. Vince, † 1611, IV. Ferencz, † 1612 és I. Károly hgek, † 1637), Hanau-Minzenberg (II. Fülöp Lajos gróf † 1612), Medici-Firenze (II. Ferencz nagyhg. † 1587 és Eleonóra hgnő, † 1611), Solms-Laubach (Ágnes grófnő, † 1602), Berg-Jülich (Anna hgnő, † 1632), Erbach (Margit grófnő, † 1635), Hohenlohe Neuenstein (Kraft gróf † 1641), Öttingen (Lajos Eberhárd gróf † 1617), Salm-Kyrburg (János Kázmér gróf † 1651), Aldobrandini (Margit), Este-Modena (III. Alfonz hg. † 1644), Farnese-Parma (I. Rainutius hg, † 1622), Soubise hgnő, Fürstenberg (Anna Alexandrina tartománygrófnő), Isenburg-Büdingen (Amália grófnő, † 1579), Rappoltstein (Ulrich báró, † 1531), Rohan (I. Renatus gróf 1552), Salm-Dhaun (Margit grófnő, † 1574), Schönburg-Glauchau (György báró, 1585), Wied (Ágnes grófnő, † 1588), Barby (Mária grófnő), Castell (III. György gr. † 1597), Hohenlohe-Waldenburg (György Frigyes gróf 1600), Limpurg-Speckfeld Zsófia bárónő, † 1588), Salm-Neuville (Frigyes gróf † 1610), Stolberg-Wernigerode Juliána grófnő, † 1580), Fürstenberg-Heiligenberg (Frigyes gróf † 1617), Hanau-Lichtenberg (Johanna Szibilla grófnő), Leuchtenberg (György tartománygróf † 1555), Löwenstein (Lajos gróf † 1611), Manderscheid-Virneburg (Katalin grófnő), Mansfeld-Hinterort (Anna Zsófia grófnő, † 1601), Pommeránia (Margit hgnő, † 1569), Solms-Hohensolms-Lich (Hermann Adolf gróf † 1613), Sulz (Erzsébet grófnő, † 1601), Teisterbant-Mark (Fülöp gróf † 1553), Kiszczianczka, Ostrog hgnő, Potoczka, Radzivill (Kristóf hg. † 1604 és III. Miklós hg.), Tenczin (Katalin), Curland (Vilmos hg. † 1640), Solms-Braunfels (Amália grófnő, † 1657), Wasa-Svédország (Katalin hgnő, † 1638), Mansfeld-Arnstein (Zsófia Dorottya grófnő, † 1617), Solms-Sonnenwalde (Henrik Vilmos gróf † 1632), Czarnkowska (Katalin), Jablonowska (Anna), Opalinski (Henrik, † 1695), Leszczynszki (I. Szaniszló király, † 1766, Stuart-Anglia (I. Károly király, † 1649), Fleckenstein (Orsolya bárónő), Leiningen-Dagsburg (X. Emich gróf † 1593), Leiningen-Hartenburg (XI. Emich gróf † 1607), Sayn-Wittgenstein-Berleburg (György gr. 1631), Sayn-Wittgenstein-Sayn (Vilmos gróf † 1623), Olbreuse Sándor), Kirchberg II. Zsigmond várgróf † 1570), Gleichen-Tonna (II. György gróf † 1570), Pyrmont-Spiegelberg (Walburg grófnő, † 1599), Hohenstein (Anna grófnő, † 1540), Manderscheid-Blankenheim (János Arnold gróf † 1644), Manderscheid-Geroldstein (Antónia Erzsébet grófnő), Ahlefeldt (Frigyes gróf), Friesen (III. Henrik gróf), Bothmar (János Gáspár), Isenburg-Birstein (Szibilla Juliána grófnő), Sinzendorf (Ágost báró), Trauttmannsdorff (Erzsébet), Zintzendorff (Ottó Henrik báró, † 1713) és Promnitz-Dietersbach (János Keresztély báró).

Ezenkivül utódja Ferencz Ferdinánd főherczeg az osztrák és a magyar monarkiát alkotó államok valamennyi ősi uralkodóházának. Utódja nálunk az Árpádoknak, Anjouknak, Luxembourgoknak, Habsburgoknak, Jagelloknak és Szapolyay Istvánnak, Ausztriában utódja a lengyel és a szi-

1. *Lotharingiai I. Ferencz német császár*, 1708—1765. N. 1736.
2. Habsburg Mária Terézia, magyar király, 1717—1780.

II. Lipót császár és király, 1747—1792. N. 1765. 16

I. Ferencz osztrák császár és magyar király, 1768—1835. 2. n. 1790. 8

3. *III. Károly spanyol király*, 1716—1788. N. 1738.
4. Wettin Mária Amália szász hgnő, 1724—1760

Mária Lujza spanyol infánsnő, 1745—1792. 8

Ferencz Károly főherczeg, 1802—1878. N. 1824. 4

5. *III. Károly spanyol király*, 1716—1788. N. 1738.
6. Wettin Mária Amália szász hgnő, 1724—1760.

I. Ferdinand szicziliai király, 1751—1825. N. 1768. 4

Bourbon-Szicziliai Mária Terézia hgnő, 1772—1807. 4

7. *Lotharingiai I. Ferencz német császár*, 1708—1765. N. 1736.
8. Habsburg Mária Terézia magyar király, 1717—1780.

Mária Karolina főhgnő, 1752—1814. 8

Károly Lajos főherczeg, 1833—1896. 2. n. 1862. 6

9. Wittelsbach III. Keresztély, Zweibrücken-Birkenfeld hge, 1674—1735. N. 1719.
10. Nassau-Saanbruck Karolina grnő, 1704—1774.

Zweibrücken-Birkenfeld Frigyes Mihály hg, 1724—1767. N. 1746.

I. Miksa bajor király, 1756—1825. 2. n. 1797. 2

11. József Károly Emánuel, Sulzbach pfalzgrja, 1694—1729. N. 1717.
12. Wittelsbach Erzsébet Auguszta pfalzi hgnő, 1693—1728.

Wittelsbach Mária Francziska, pfalz-sulzbachi hgnő, 1724—1794.

Zsófia bajor hgnő, 1805—1872. 2

13. Zähringer Károly Frigyes, Baden nagyhge, 1728—1811. 1. n. 1751.
14. Brabanti Karolina Lujza, hessen-darmstadti hgnő, 1723—1783.

Károly Lajos, badeni örökös hg, 1755—1801. N. 1774.

Karolina badeni hgnő, 1776—1841. 4

15. Brabanti IX. Lajos, Hessen-Darmstadt tartománygrja, 1719—1790. N. 1741.
16. Wittelsbach Karolina Lujza, zweibrücken-birkenfeldi pfalzgrnő, 1721—1774.

Amália hessen-darmstadti hgnő, 1754—1832.

Ferencz Ferdinánd főhg trónörökös, sz. 1863.

17. *III. Károly spanyol király*, 1716—1788. N. 1738.
18. Wettin Mária Amália szász hgnő, 1724—1760.

I. Ferdinánd szicziliai király, 1751—1825. N. 1768.

I. Ferencz szicziliai kir., 1777—1830. 2. n. 1802. 2

19. *Lotharingiai I. Ferencz német császár*, 1708—1765. N. 1736.
20. Habsburg Mária Terézia magyar király, 1717—1780.

Mária Karolina főhgnő, 1752—1814.

II. Ferdinánd szicziliai kir. 1810—1859. 2. n. 1837. 1

Otto * 1865 † 1906 — Károly Ferenc József * 1887 — Ferenc János * 1915

21. *III. Károly spanyol király*, 1716—1788. N. 1738.
22. Wettin Mária Amália szász hgnő, 1724—1760.

IV. Károly spanyol király, 1748—1819. N. 1765.

Mária Izabella spanyol infánsnő, 1789—1848. 1

23. Bourbon Fülöp, Parma hge, † 1765. N. 1735.
24. Bourbon Lujza Erzsébet franczia hgnő, † 1759.

Lujza, bourbon-parmai hgnő, 1751—1819.

Annunciáta, bourbon-szicziliai herczegnő, 1843—1871. 3

25. *Lotharingiai I. Ferencz német császár*, 1708—1765. N. 1736.
26. Habsburg Mária Terézia magyar király, 1717—1780.

II. Lipót császár és király, 1747—1792. N. 1765.

Károly főhg, 1771—1847. N. 1815. 2

27. *III. Károly spanyol király*, 1716—1788. N. 1738.
28. Wettin Mária Amália szász hgnő, 1724—1760.

Mária Lujza spanyol infánsnő, 1745—1792.

29. Károly Keresztély, Nassau-Weilburg fejedelme, 1735—1788. N. 1760.
30. Karolina nassau-orániai hgnő, 1743—1787.

Frigyes Vilmos, Nassau-Weilburg hge, 1768—1816. N. 1788.

Henrietta, nassau-weilburgi hgnő, 1797—1829. 4

Mária Terézia főherczegnő, 1816—1867. 2

31. Vilmos György, Kirchberg-Hachenburg várgrja, 1751—1777. N. 1771.
32. Reusz-Greiz Izabella hgnő, 1752—1824.

Kirchberg Lujza Izabella várgrnő, 1772—1827.

Ferencz Ferdinánd főherczeg trónörökös ősfája.

léziai Piasztoknak, Cseh- és Morvaországban a Przemiszlidáknak és Luxembourgoknak, Tirolban és Görzben a tiroli grófoknak és a merániai hgeknek, Stiriában az Ottokároknak, Isztriában, Krajnában és Karinthiában a Weimar-Orlamünde háznak, az osztrák főhgségekben pedig a Babenbergeknek.

Kötetekre menne mindezeknek a részletezése, azért czikkem keretében csupán a tényleges uralkodóházaktól, az Árpádoktól, Cilleyektől és Szapolyayaktól, tehát a magyar családoktól való leszármazásra fogom a fősulyt fektetni, megjegyezvén a Croyakról, hogy egyáltalában nem bizonyos, melyik Árpádházi herczegtől származnak, de a különböző körülmények egybevetése után csakis Géza királyfinak lehetett ivadéka az az Andrieu duc de Hongrie, a ki kétségtelen őse a Croyaknak.

Az európai uralkodóknál egészen szokott dolog, hogy nem lehet 32 ősüket összeállitani, mert nincs egy nemzedékben 32, vagy 16 ősük, mint más családoknak, a melyeknél nem szokásos az összeházasodás. Épen igy trónörökösünknek a hatodik nemzedékben fölfelé csupán 18 őse van 32 helyett, mert Lotharingiai I. Ferencz német császárnak († 1765) és nejének Mária Terézia magyar királynak († 1780) fia II. Lipót császár és király († 1792) kétszer, egyik leányuk, Mária Karolina főhgnő pedig szintén kétszer szerepel a trónörökös ősei közt. Szintúgy III. Károly spanyol király († 1788) és neje, Wettin Mária Amália szász herczegnő († 1760) ötször-ötször fordulnak elő a hatodik nemzedékben.

Az ősfából könnyen látható, hogy I. Ferencz német császár a 32 ős közt, mint 1., 7., 19. és 25., neje Mária Terézia magyar király pedig, mint 2., 8., 20. és 26., továbbá III. Károly spanyol király mint 3., 5., 17., 21. és 27., neje Wettin Mária Amália szász herczegnő mint 4., 6., 18., 22. és 28. ős szerepelnek vagyis négyen 18 helyet foglalnak el a hatodik nemzedékben. De kivülök is van elég közös ős a távolabbi ősök közt.

Igy a 9. és 10. ősként kimutatott III. Keresztély (1674—1735) Zweibrücken-Birkenfeld herczege és neje Karolina nassau-saarbrücki hgnő (1704—1774) nemcsak Frigyes Mihály hgnek (1724—1767), hanem a 16. ősnek Karolina Lujza zweibrücken-birkenfeldi hgnőnek is szülei. Továbbá a 11. ős: József Károly Emánuel sulzbachi pfalczgróf (1694—1729) és neje: Erzsébet Auguszta pfalczi hgnő (1693—1728) a 12. ős, Fülöp Lajos neuburgi pfalczgrófnak (1547—1614) és Anna jülichi hgnőnek († 1632) két fiától származnak. A 9., 11., 12. és 16. alatti Wittelsbachoknak pedig együttes közös ősei Wolfgang, Neuburg és Sulzbach pfalczgrófja (1526—1569) és neje Brabanti Anna, heszeni tartománygrófnő († 1591). A 10. és 29. ősnek közös törzsapja nassaui II. Lajos, Idstein, Wiesbaden, Ottweiler, Saarbrück, Saarwerden, Hohenberg, Kirchheim, Mahlberg és Lahr grófja (1565—1627), Brabanti Anna Mária hessen-casseli tartománygrófnő férje. II. Lajosnak († 1627) és a 30. ősnek közös őspárja pedig II. gazdag Henrik (1180—1251), Nassau grófja és Matild, Geldern grófnője († 1247). Végül a 14. és 15. ős testvérek, VIII. Lajos hessen-darmstadti tartománygróf (1691—1768) és Hanau Sarolta grófnő (1700—1726) gyermekei.

Ferencz Ferdinánd főherczeg nem csupán I. Ferencz császár és Mária Terézia királynő utján egyesiti magában a Lotharingiai és a Habsburg-vért. A hagyomány azt tartja, hogy Hugónak, Hohenburg grófjának (920—940) két fia volt. Az idősbik, IV. Eberhárd, gaugróf Alsó-Elsaszban (951—967) Lotharingia herczegének és Egisheim grófjainak lett az őse. Ennek volt egy Guntrám nevü öcscse, a ki mint szerzetes halt meg. Erősen tartja magát a hagyomány, hogy ez a Guntram azonos a gazdagnak nevezett Guntrámmal, Aargau grófjával (952—972) a kit Ottó császár 952-ben megfosztott elszászi hübéreitől. Ez a Guntrám a Habsburgok első hiteles őse, a kinek utódai Habsburg várától vették nevüket. De melyiktől? Az egyik Habsburg Elszászban volt, Lotharingia határán, a másik Alt-Breisach mellett, a harmadik Badenben, a negyedik a svájczi Aargauban feküdt és épen nem bizonyos, hogy melyik volt az első ősi vár. A Lotharingiaiak és Habsburgok első közös őse tehát Hohenburg Hugó gróf volna. Több mint háromszáz évvel utóbb, 1308-ban ismét egyesült a Lotharingiai és a Habsburg vér. IV. Frigyes (1282—1328) ekkor vette nőül Habsburg Izabellát († 1352) I. Albert német király leányát. Továbbá 1678-ban IV. Károly Lipót (1643—1690), Lotharingia herczege, III. Ferdinánd császár és király leányát, Eleonóra Mária főhgnőt,

Wisniowiecki Mihály lengyel király özvegyét († 1697) vette el. A két vérség negyedik együlése I. Ferencz és Mária Terézia házassága.

Az Árpádokkal korán rokonságba jött a ***lotharingiai*** ház. Ime:

1. *I. Béla magyar király* († 1063). Neje: Piaszt Rikza.

2. *Arpádházi Zsófia magyar hgnő*, († 1095). 2. férje 1071: Billung-Mágnusz szász hg. († 1106).

3. *Billung Wulfhild szász hgnő*, († 1126). Férje: fekete Henrik bajor hg. († 1126).

4. *Welf Judit*, († 1126). Férje: II. Frigyes sváb hg. († 1147).

5. *Hohenstaufen Judit*, († 1195). Férje: I. Máté Lotharingia herczege, († 1176).

6. *I. Frigyes*, Bitsch grófja és Lotharingia herczege, († 1207). Neje: Piaszt Ludmilla, III. Miczislav lengyel hg. († 1202) és Árpádházi Gertrúd († 1156) leánya, *II. Béla magyar király unokája.*

7. *II. Frigyes*, Lotharingia herczege († 1213). Neje: Bar Agnes grófnő († 1226).

8. *II. Máté*, Lotharingia herczege († 1251). Neje 1225: Arlon Katalin, † 1255, IV. Walram luxembourgi gróf és limburgi hg. († 1226) és namur-luxembourgi Ermesinda grófnő († 1247) leánya.

9. *III. Frigyes*, Lotharingia herczege, († 1303). Neje 1255: Blois-Champagne Margit, I. Theobald navarrai király († 1253) és Bourbon Margit leánya.

10. *II. Theobald*, Lotharingia herczege, († 1312). Neje 1281: Rumigny Izabella.

11. *IV. Frigyes*, Lotharingia herczege, († 1328). Neje 1308: Habsburg Izabella, († 1352), I. Albert német király († 1308) és karinthiai Erzsébet hgnő († 1313) leánya.

12. *Rudolf*, Lotharingia herczege, († 1346). Neje 1334: Blois Mária grófnő.

13. *I. János*, Lotharingia herczege, († 1391). Neje 1361: Württemberg Zsófia grófnő († 1369), III. Eberhárd württembergi gróf († 1392) és Henneberg-Schleusingen Erzsébet grófnő leánya.

14. *V. Frigyes*, Vaudemont grófja, † 1415. Neje 1394: Joinville-Vaudemont Margit grófnő, † 1416.

15. *Antal*, Vaudemont grófja és Joinville ura, † 1447. Neje 1417: Harcourt Mária grófnő, † 1476.

16. *VI. Frigyes*, Vaudemont grófja, † 1472. Neje 1444: Valois-Anjou Jolánta, † 1483, I. Renátusz czimzetes nápolyi király († 1480) és Izabella lotharingiai herczegnő († 1453) leánya, I. Károly lotharingiai hg. († 1431) és Wittelsbach Margit pfalczi herczegnő († 1434) unokája, *I. János lotharingiai hg.* és Württemberg Zsófia grófnő másodunokája (mint előbb!).

17. *II. Renátusz*, Lotharingia herczege, † 1508. Neje 1485: Geldern Filippina hgnő, † 1547, Egmont-Büren Adolf gelderni hg. († 1477) és Bourbon Katalin hgnő († 1469) leánya.

18. *Jó Antal*, Lotharingia herczege, † 1544. Neje 1515: Bourbon Renáta, † 1539, Montpensier Gilbert gr. († 1496) és Gonzaga Klára mantuai őrgrófnő († 1503) leánya.

19. *I. Ferencz*, Lotharingia herczege, † 1545. Neje 1541: Oldenburg Krisztina, † 1590, II. Keresztély dán király († 1559) és *Habsburg Izabella spanyol hgnő* († 1524) leánya, János dán király († 1513) és Wettin Krisztina szász hgnő († 1521) unokája, I. Keresztély dán király († 1481) és *Hohenzollern Dorottya* brandenburgi őrgrófnő († 1496) másodunokája.

20. *II. Károly*, Lotharingia herczege, † 1608. Neje 1558: Valois Klaudia, † 1578, II. Henrik franczia király († 1559) és Medici Katalin firenzei hgnő († 1589) leánya.

21. *II. Ferencz*, Lotharingia herczege, † 1632. Neje 1597: Salm Krisztina grófnő, † 1627.

22. *Miklós Ferencz*, Lotharingia herczege, † 1670. Neje 1634: lotharingiai Klaudia, † 1648, Henrik lotharingiai hg. († 1624) és Gonzaga Margit mantuai hgnő († 1632) leánya, *II. Károly lotharingiai hg.* és Valois Klaudia franczia hgnő unokája (mint előbb).

23. *IV. Károly Lipót*, Tirol helytartója, † 1690. Neje 1678: *Habsburg* Eleonóra osztrák főhgnő, † 1697, Wisniowiecki Mihály lengyel király özvegye, III. Ferdinánd német császár († 1657) és Gonzaga Eleonóra mantuai hgnő († 1686) leánya.

24. *Lipót József*, Lotharingia, Bar és Teschen herczege, † 1729. Neje 1698: Erzsébet Sarolta, † 1744, I. Fülöp orleansi hg. († 1701) és Wittelsbach Erzsébet Sarolta kurpfalczi hgnő († 1722) leánya.

25. *I. Ferencz*, Lotharingia és Bar herczege, majd Toscana nagyherczege, római császár és

német király, † 1765. Neje 1736: Habsburg Mária Terézia, Magyarország apostoli királya, † 1780. Ez a pár az uj Lotharingen-Habsburg uralkodóház alapítója és egyuttal négy kettős vonalban őse Ferencz Ferdinánd főhgnek, a mint az ősfán látható.

Mária Terézia királyunk egyenes vonalban így származik le az Árpádoktól:

1. *I. Béla magyar király.* Neje: Piaszt Rikza.

2. *Árpádházi Zsófia* magyar hgnő. Férje: Billung Mágnusz szász hg.

3. *Billung Wulfhild* szász hgnő. Férje: fekete Henrik bajor hg. Ez a három nemzedék, a mint láttuk, közös őse a lotharingiaiaknak is. De innen kezdve a két ősfa elágazik egymástól.

4. *Welf Wulfhild*, Férje: II. Rudolf, Pfullendorf és Sigmaringen grófja, † 1180.

5. *Pfullendorf Itha grófnő.* Férje: III. gazdag Albert, Habsburg grófja, † 1199.

6. *III. Rudolf*, Habsburg grófja, † 1232.

7. *IV. bölcs Albert*, Habsburg grófja, † 1240. Neje: Dillingen Hedvig, Kyburg grófnője, † 1260.

8. *I. Rudolf német király*, † 1291. Neje 1245: *Hohenzollern* Gertrud (Anna), † 1281, III. Burchárd hohenbergi gróf leánya.

9. *I. Albert német király*, † 1308. Neje 1276: Görzi és Tiroli Erzsébet grófnő, † 1313, IV. Meinhárd karinthiai hg. († 1295) és Wittelsbach Erzsébet bajor hgnő († 1273) leánya, III. Meinhárd görzi gr. († 1258) és Adelheid tiroli grófnő unokája.

10. *II. bölcs Albert* osztrák hg. † 1358. Neje 1324: Pfirt Johanna grófnő, † 1351, II. Ulrich pfirti gr. és Johanna burgundi hgnő leánya.

11. *III. Lipót*, Schwaben herczege, Elsasz tartomány grófja és Stiria herczege, † 1386. Neje 1366: Visconti Viridisz, † 1414, Barnabás milanoi hg. († 1385) és della Scala (Scaliger) di Verona Beátrix leánya, Visconti István († 1327) és Doria Valentina unokája.

12. *Vas Ernő* osztrák herczeg † 1424. Neje 1412: Piaszt Cimburga *(Árpád vérsége)*, † 1429, IV. Zjemovit mazóviaplocki hg. († 1426) és lithvániai Alexandra hgnő leánya.

13. *III. Frigyes német császár*, † 1493. Neje 1452: Burgundi Eleonora, † 1476, Eduárd portugál király († 1438) és Eleonora aragon hgnő († 1445) leánya, I. János portugál király († 1433) és Lancaster Filippa angol hgnő († 1415) unokája.

14. *I. Miksa német császár*, † 1519. Neje 1477 Mária, † 1482, merész Károly burgundi hg. († 1477) és Bourbon Izabella hgnő († 1465) leánya, Jó Fülöp burgundi hg. († 1467) és Izabella portugál hgnő († 1473) unokája, János burgundi hg. († 1419) és Wittelsbach Margit († 1423) hennegaui, hollandi és seelandi grófnő másodunokája, Merész Fülöp burgundi hg. († 1404) és Dampierre Margit flandriai grófnő († 1405) harmadunokája.

15. *I. szép Fülöp*, Castilia királya, † 1506. Neje 1496: Spanyol Johanna, † 1555, Katholikus Ferdinánd aragón király († 1516) és Izabella castiliai királynő († 1504) leánya, II. János aragón király († 1479) és Henriquez Johanna († 1468) unokája.

16. *I. Ferdinánd magyar király és német császár*, † 1564. Neje 1521: Jagelló Anna, † 1547, *II. Ulászló magyar király* († 1516) és Grailly-Foix Anna grófnő († 1506) leánya, IV. Kázmér lengyel király († 1492) és *Habsburg Erzsébet* († 1503) unokája, Habsburg II. Albert magyar király és német császár († 1439) és Luxembourg Erzsébet († 1442) másodunokája, *Luxembourg Zsigmond magyar király és német császár* († 1437) és Cilley Borbála († 1451) harmadunokája.

17. *Károly fhg.*, Stiria herczege, † 1590. Neje 1570: Wittelsbach Mária bajor herczegnő, † 1608, V. Albert bajor hg. († 1579) és *Habsburg Anna* osztrák főherczegnő († 1590) leánya, IV. Vilmos müncheni bajor hg. († 1550) és Zähringen Mária Jakobéa badeni őrgrófnő († 1580) unokája, IV. Albert bajor hg. († 1508) és *Habsburg Kunigunda* osztrák főhgnő († 1520) másodunokája, III. jámbor Albert müncheni bajor hg. († 1460) és Braunschweig-Grubenhagen Anna hgnő († 1474) harmadunokája.

18. *II. Ferdinánd* magyar király és német császár, † 1637. Neje 1600: Wittelsbach Mária Anna, † 1616, V. Vilmos bajor hg. († 1626) és Renáta lotharingiai hgnő († 1602) leánya, V. Albert herczeg és Habsburg Anna unokája (mint előbb!).

19. *III. Ferdinánd* magyar király és német császár, † 1657. Neje 1631: Habsburg Mária Anna, † 1646, III. Fülöp spanyol király († 1621) és Habsburg Margit osztrák főhgnő († 1611) leánya, II. Fülöp spanyol király († 1598) és Habsburg Anna osztrák fhgnő († 1580) unokája,

I. Károly spanyol király és német császár († 1558) és Izabella portugál hgnő († 1539) másodunokája, I. szép Fülöp castiliai király és Johanna aragón hgnő harmadunokája (mint előbb!).

20. *I. Lipót* magyar király és német császár, † 1705. Neje 1676: Wittelsbach Eleonora, † 1720, Fülöp Vilmos pfalczi választó († 1690) és Brabanti Erzsébet Amália hessen-darmstadti tartománygrófnő († 1709) leánya, Wolfgang Vilmos neuburgi pfalczgróf († 1653) és Wittelsbach Magdolna bajor hgnő († 1628) unokája, Fülöp Lajos neuburgi pfalczgróf († 1614) és Jülich Anna hgnő († 1632) másodunokája.

21. *III. Károly* magyar király és német császár, † 1740. Neje 1708: Welf Erzsébet Krisztina, † 1750, Lajos Rudolf braunschweig-blankenburgi hg. († 1735) és Öttingen Krisztina Lujza hgnő († 1747) leánya, Antal Ulrich braunschweig-wolfenbütteli hg. († 1714) és Oldenburg Erzsébet Juliána holstein-norburgi hgnő († 1704) unokája, Ágost braunschweig-wolfenbütteli hg. († 1666) és Ascaniai Dorottya anhalt-zerbsti hgnő († 1634) másodunokája, Henrik braunschweig-dannenbergi hg. († 1598) és Ascaniai Orsolya szász-lauenburgi hgnő († 1620) harmadunokája, Hitvalló Ernő braunschweigi herczeg († 1546) és Zsófia mecklenburgi hgnő († 1541) negyedunokája.

22. *Mária Terézia* magyar király, † 1780. Férje 1736: Lotharingiai I. Ferencz német császár, † 1765, Ferencz Ferdinánd főhgnek négyszer két vonalban ősei.

A ***Bourbon-házbeli III. Károly*** spanyol király ötször őse trónörökösünknek és szintén Árpád vérsége:

1. *II. Endre magyar király*, † 1235. Neje 1203: Andechsi Gertrud, † 1214, IV. Bertold merániai hg. († 1204) és Wettin Ágnes groitschi grófnő († 1195) leánya, III. Bertold isztriai őrgróf († 1188) és Hedvig dachau (merániai) herczegnő († 1176) unokája, II. Bertold andechsi gr. († 1151) és Weimar Zsófia grófnő († 1156) másodunokája, Weimari III. Poppó krajnai és isztriai őrgr. († 1109) és Spanheim Richarda grófnő harmadunokája, Weimari Ulrich krajnai és isztriai őrgr. († 1070) és *Árpádházi Zsófia magyar hgnő* († 1095) negyedunokája, *I. Béla magyar király* († 1063) és Piaszt Rikza ötödunokája.

2. *Árpádházi Jolánta* magyar hgnő, † 1254. Férje 1235: I. Jakab, Aragón királya, † 1276.

3. *Aragón Izabella hgnő*, † 1271. Férje 1262: III. Fülöp franczia király, † 1285.

4. *IV. szép Fülöp* franczia király, † 1314. Neje: Champagne I. Johanna, Navarra királynője, † 1304, I. Henrik navarrai király († 1274) leánya, Blois-Champagne I. Theobald navarrai király († 1253) és Bourbon Margit unokája.

5. *X. Lajos* navarrai és franczia király, † 1316. Neje 1305: Margit burgundi grófnő, † 1313, II. Robert burgundi gr. leánya.

6. *II. Johanna*, Navarra királynője, † 1349. Férje 1316: Evreux III. Fülöp, Navarra királya, † 1343.

7. *Evreux II. Károly*, Navarra királya, † 1387. Neje 1353: Valois Johanna, † 1373, II. János franczia király († 1364) és Luxembourg Bóna († 1348) leánya, VI. Fülöp franczia király († 1350) és Evreux-Navarrai Blanka unokája.

8. *III. Károly, Navarra királya*, † 1425. Neje 1379: Castiliai Eleonora, † 1416, II. Henrik castiliai király († 1379) és Villena de la Cerda Johanna leánya, XI. Alfonz castiliai király († 1350) és Guzman Eleonora unokája, IV. Ferdinánd castiliai király († 1312) és Konstáncia portugál hgnő másodunokája, IV. Sancho castiliai király († 1295) és Molina Mária harmadunokája, X. Alfonz castiliai király († 1284) és Aragoniai Jolánta negyedunokája, I. Jakab aragóniai király († 1276) és *Árpádházi Jolánta* magyar hgnő († 1254) ötödunokája, *II. Endre magyar király* és Andechs-Merániai Gertrud herczegnő hatodunokája (mint előbb!).

9. *Evreux Blanka*, Navarra királynője, † 1441. Férje 1420: I. János, Aragón királya, † 1479.

10. *Aragóniai Eleonora*, Navarra királynője, † 1479. Férje: Foix Gaszton gr. † 1472.

11. *Gr. Foix Gaszton*, † 1470. Neje 1462: Valois Magdolna, † 1486, VII. Károly franczia király († 1461) és Valois-Anjou Mária nápolyi hgnő († 1463) leánya.

12. *Foix Katalin*, Navarra királynője, † 1517. Férje Albret II. János, Navarra királya, † 1516.

13. *II. Henrik*, Navarra királya, † 1555. Neje 1526: Valois Margit, † 1549. Angoulême Károly gróf († 1496) és Szavojai Alojzia hgnő († 1531) leánya.

14. *Albret II. Johanna*, Navarra királynője,

† 1572. Férje 1548: Bourbon-Vendôme Antal, Navarra királya, † 1562.

15. *Bourbon IV. Henrik* franczia király, † 1610. Neje 1600: Medici Mária, † 1642, Ferencz firenzei hg. († 1587) és *Habsburg Johanna* osztrák főhgnő leánya.

16. *XIII. Lajos* franczia király, † 1643. Neje 1615: *Habsburg Anna*, † 1666, III. Fülöp spanyol király († 1621) és *Habsburg Margit* osztrák főhgnő († 1611) leánya.

17. *XIV. Lajos* franczia király, † 1715. Neje 1660: *Habsburg Mária Terézia*, † 1683, IV. Fülöp spanyol király († 1665) és Bourbon Izabella franczia hgnő († 1644) leánya.

18. *Lajos dauphin*, † 1711. Neje 1680: Wittelsbach Mária Anna, † 1690, Ferdinánd bajor választó († 1679) és szavojai Adelheid Henrietta hgnő († 1676) leánya.

19. *V. Fülöp* spanyol király, † 1746. Neje 1714: Farnese Erzsébet, † 1766, II. Odoardo parmai hg. († 1693) és Wittelsbach Dorottya Zsófia pfalcz-neuburgi hgnő († 1748) leánya, II. Rainutius parmai hg. († 1694) és Este Izabella modenai hgnő († 1666) unokája, I. Odoardo parmai hg. († 1646) és Medici Margit toscanai hgnő († 1679) másodunokája.

20. *III. Károly* spanyol király, † 1788. Neje 1738: Wettin Mária Amália szász hgnő, † 1760. Ez a pár mint az ősfa mutatja, ötször két vonalban őse trónörökösünknek.

A hatodik nemzedékbeli 4., 6., 18., 22. és 28. ősként feltünő **Wettin** Mária Amália szász hgnő Árpád vérsége:

1. *I. Béla magyar király*, † 1063. Neje: Piaszt Rikza.

2. *Árpádházi Zsófia magyar hgnő*, † 1095. Férje 1071: Billung Mágnusz szász hg. † 1106.

3. *Billung Eilika szász hgnő*, † 1142. Férje: Gazdag Ottó, Ballenstädt és Ascania grófja, † 1123.

4. *Ascaniai Medve Albert*, Brandenburg őrgrófja, † 1170. Neje: Rheineck Zsófia grófnő? † 1160.

5. *Ascaniai Hedvig*, † 1203. Férje 1147: Wettin gazdag Ottó, Meiszen őrgrófja, † 1190.

6. *Wettin I. Dietrich*, Meiszen őrgrófja, † 1221. Neje 1194: Jutta, † 1235, I. Hermann thüringiai tartománygr. († 1217) és Sommerschenburg Zsófia szász pfalczgrófnő († 1195) leánya, II. vas Lajos thüringiai tartománygr. († 1172) és Hohenstaufen Jutta sváb hgnő unokája, I. Lajos thüringiai tartománygr. († 1140) és Gudensberg Hedvig grófnő másodunokája.

7. *I. Henrik*, Meiszen őrgrófja és Thüringia tartománygrófja, † 1288. Neje 1234: Babenberg Konstáncia, † 1262, VI. Lipót stájer és osztrák hg. († 1230) és Angela Theodora bizánczi hgnő († 1264) leánya, V. Lipót osztrák és stájer hg. († 1194) és *Árpádházi Ilona magyar hgnő* († 1199) unokája, *II. Géza magyar király* († 1161) és Rurik Eufrozina kievi orosz herczegnő († 1193) másodunokája.

8. *II. Albert*, Thüringia tartománygrófja, † 1314. Neje 1254: Hohenstaufen Margit, † 1270, II. Frigyes német császár († 1250) és Erzsébet angol hgnő († 1241) leánya, VI. Henrik német császár († 1197) és Konstancia szicziliai hgnő († 1197) unokája, I. Frigyes német császár († 1190) és Beatrix burgundi grnő († 1184) másodunokája, II. Frigyes sváb hg. († 1147) és Welf Judit († 1126) harmadunokája, Welf fekete Henrik bajor hg. († 1126) és Billung Wulfhild szász hgnő († 1126) negyedunokája, Billung Mágnusz szász hg. († 1106) és *Árpádházi Zsófia magyar hgnő* († 1095) ötödunokája, *I. Béla magyar király* († 1063) és Piaszt Rikza hatodunokája.

9. *I. Frigyes*, Meiszen őrgrófja és Thüringia tartománygrófja, † 1324. Neje 1302: Arnshaug Erzsébet grófnő, † 1359, Arnshaug Ottó gr. és Orlamünde Erzsébet grófnő († 1333 után) leánya, Ascaniai III. Hermann orlamündei gr. unokája.

10. *II. Frigyes*, Meiszen őrgrófja és Thüringia tartománygrófja, † 1349. Neje 1329: Wittelsbach Matild, † 1346, Bajor Lajos német császár († 1347) és Piaszt Beátrix, glogaui hgnő († 1321) leánya, III. Henrik glogaui hg. († 1309) és Welf Matild braunschweigi hgnő († 1319) unokája, I. Konrád glogaui hg. († 1273) és Piaszt Szalome lengyel hgnő († 1270) másodunokája. II. Henrik alsó sziléziai hg. († 1241) és Anna cseh hgnő († 1265) harmadunokája, I. Ottokár cseh király († 1230) és *Árpádházi Konstáncia magyar hgnő* († 1240) negyedunokája, *III. Béla magyar király* († 1196) és Châtillon Ágnes-Anna antiochiai hgnő († 1184) ötödunokája.

11. *III. Frigyes* meiszeni őrgr. az Osterlandban, † 1381. Neje 1343: Henneberg-Coburg Katalin grófnő, † 1397, Henneberg VIII. Henrik

fejedelem († 1347) és Ascaniai Jutta brandenburgi őrgrófnő († 1353) leánya, Hosszu Hermann brandenburgi őrgr. († 1308) és Habsburg Anna († 1326) unokája, Habsburg I. Albert német király († 1308) és Erzsébet görczi és tiroli grófnő († 1313) másodunokája, Görcz-Tiroli IV. Meinhárd karinthiai hg. († 1295) és Wittelsbach Erzsébet († 1273) harmadunokája, II. Ottó bajor hg. († 1253) és Welf Ágnes rajnai pfalczgrófnő († 1267) negyedunokája, I. Lajos bajor hg. († 1231) és Ludmilla cseh hgnő († 1240) ötödunokája, Frigyes cseh hgnek († 1189) és *Árpádházi Erzsébet magyar hgnőnek* († 1190) hatodunokája, *II. Géza magyar királynak* († 1161) és Rurik Eufrozina kievi orosz hgnőnek († 1193) hetedunokája.

12. *I. Frigyes* szász választó, † 1428. Neje 1402: Welf Katalin, † 1442, Henrik lüneburgi hg. († 1416) és Zsófia pommerániai hgnő († 1406) leánya.

13. *II. Frigyes* szász választó, † 1464. Neje 1431: Habsburg Margit, † 1486, Ernő osztrák hg. († 1424) és Piaszt Cimburga mazóviai hgnő († 1429) leánya.

14. *Albert szász hg.*, † 1500. Neje 1464: Podiebrád Szidónia, † 1510, *Podiebrád György cseh király* († 1471 és Sternberg Kunigunda († 1449) leánya.

15. *Henrik szász hg.* † 1541. Neje 1512: Katalin, † 1561, II. Mágnusz mecklenburgi herczeg († 1503) és Zsófia Pommern-Stettini hgnő († 1504) leánya, IV. Henrik mecklenburg-schwerini hg. († 1477) és Hohenzollern Dorottya († 1491) unokája, I. Frigyes brandenburgi választó († 1440) és Wittelsbach Erzsébet landshuti bajor hgnő († 1442) másodunokája, V. Frigyes nürnbergi várgr. († 1398) és Wettin Erzsébet († 1375) harmadunokája, II. Frigyes meiszeni őrgr. és Wittelsbach Matild bajor hgnő negyedunokája (mint előbb!).

16. *Ágost szász választó*, † 1586. Neje 1548: Oldenburg Anna, † 1585, III. Keresztély dán király († 1559) és Ascaniai Dorottya szász-lauenburgi hgnő († 1571) leánya.

17. *I. Keresztély szász választó*, † 1591. Neje 1582: Hohenzollern Zsófia, † 1622, János György brandenburgi választó († 1598) és Hohenzollern Szabina, brandenburg-ansbachi őrgrófnő († 1575) leánya.

18. *I. János György* szász választó, † 1656. Neje 1607: Hohenzollern Magdolna Szibilla, † 1659, Albert Frigyes porosz hg. († 1618) és Mária Eleonóra jülichi hgnő († 1608) leánya.

19. *II. János György* szász választó, † 1680. Neje 1638: Hohenzollern Magdolna Szibilla, † 1687, Keresztély brandenburg-bayreuthi őrgr. († 1655) és Hohenzollern Mária porosz hgnő († 1649) leánya, Albert Frigyes porosz herczeg és Mária Eleonóra jülichi hgnő unokája (mint előbb!).

20. *III. János György* szász választó, † 1691. Neje 1666: Oldenburg Anna Zsófia, † 1717, III. Frigyes dán király († 1670) és Welf Zsófia Amália braunschweig-lüneburgi hgnő († 1685) leánya.

21. *II. erős Ágost* szász választó és lengyel király, † 1733. Neje 1693: Hohenzollern Krisztiána Eberhardina, † 1727, Keresztély Ernő brandenburg-bayreuthi őrgr. († 1712) és Württemberg Zsófia Lujza hgnő († 1702) leánya, Erdmann Ágost bayreuthi örökös hg. († 1651) és Hohenzollern Zsófia brandenburg-ansbachi őrgrófnő († 1646) unokája, Keresztély brandenburg-bayreuthi őrgr. és Hohenzollern Mária porosz hgnő másodunokája (mint előbb!).

22. *III. Ágost* szász választó és lengyel király, † 1763. Neje 1719: Habsburg Mária Jozefa osztrák főhgnő, † 1757, I. József német császár és magyar király († 1711) és Welf Vilma Amália braunschweig-lüneburgi hgnő († 1742) leánya. *Ennek a házasságnak következtében illeti a pragmatica sanctio szerint a lotharingiai ház után a szász királyi házat Ausztria és Magyarország koronája.*

23. *Wettin Mária Amália* szász hgnő, † 1760. Férje 1738: III. Károly spanyol király, † 1788. Ferencz Ferdinándnak kétszer öt vonalban ősei.

ZARÁNDY A. GÁSPÁR.

A ZÁH ÉS ZÁK NEMZETSÉGEK.

(Első közlemény.)

A Turul mult évi folyamának 174—190. lapjain Wertner Mór dr. néhány régi magyar nemzetségről értekezvén, azok közé «Száty nemzetségét» is iktatta.

Minthogy ily személy- avagy nemzetségnevet nem ismerünk, megfogható érdeklődéssel kerestük az okleveles bizonyitékokat, melyek ily nemzetség egykori létezéséről tanuskodnak. De várakozásunkban csalódtunk, mert okleveles bizonyitékot a Száty nemzetségéről szóló fejtegetésekben sehol sem lelünk; azokat azon egyszerü állitás helyettesiti, hogy Száty = Zach és Zacheus a Zachnak latinizált alakja (179. l.), de hogy mi oknál fogva legyen Zach és Zacheus azonos Száty-tyal, arról nem értesülünk.

A régi oklevelekben előforduló tulajdonneveken, melyek olykor ma már érthetetlen alakokban tünnek előnkbe, csak annyit szabad változtatnunk, mennyit ama kor helyesirási szokásai, melyek az egykoru oklevelekből megállapithatók, megengednek s melyekből meglehetős bizonyossággal megtudjuk, hogy egyik vagy másik betü azon korban mily hangot jelezett s azon tulajdonneveket az időben hogyan ejtették. De ezen a határon tul menni nem tanácsos, mert akkor az önkényes névváltoztatásoknak nyitunk kaput, melyekkel a történelmi igazságot nem szolgáljuk s melyek a történelemre világosság helyett sötétséget árasztanak.

A *Zach* névben a kezdő *Z* betü volna máskülönben *Sz*-nek olvasható, mivel az Árpádkorszakban s különösen annak elején az *sz* hangot rendesen *z* betüvel fejezték ki — a jelen esetben azonban ezen felcserélés meg nem engedhető, mivel a Zach névnek származása ismeretes. De arra, hogy a *ch* betük az Árpádok vagy Anjouk korában valamikor *ty* hangot jeleztek volna, nem találunk okleveles bizonyitékot. A Zach név tehát nem olvasható másként, csak a mint irva van, vagyis: Zach-nak, — ennek pedig a Zacheus név nem volt latinizált alakja, hanem megforditva: a Zach név volt röviditése a Zacheusnak, mely nem egyéb, mint: *Zachaeus* keresztnév. A Zachok és Zacheusok közt tehát rokonsági összetartozás csak úgy nem állapitható meg, mint nem a régi oklevekben előforduló Jánosok, Miklósok, Péterek és Pálok közt mindaddig, mig hiteles okleveles adatok a családi összetartozásról nem tanuskodnak.

Ép igy van a régi időkből való ritka hangzásu és csak elvétve előforduló személynevekkel is; ezek csak ránk nézve ritka hangzásuak; a régiek azokat jól ismerték s ha személynevekként használták, akkor viselőikre nézve sem engedhető meg — bizonyitékok nem létében — a családi összetartozás fölvétele, a mint általán véve a család-történetben állnia kell azon tételnek, hogy mindaddig hasonnevü személyek családi összetartozása meg nem állapitható, mig a közös leszármazás, vagy legalább is a birtokjogok közössége hiteles okleveles adatokkal be-bizonyitva nincs.

A felhozott «Száty nevü legrégibb személyek» közt a családi vagy nemzetségi összetartozás ép ezen oknál — a bizonyitó adatok hiányánál fogva meg nem állapitható; azok nem voltak sem Száty nevüek, sem rokonok. Lássuk őket egyenként:

Az első helyen áll «Száty» nádor (comes palatii), nem 1155, hanem helyesebben 1055. évből, kiről nincs mondva, hogy melyik oklevélben és mily alakban fordul elő a neve. De tudjuk, hogy az nem volt más, mint *Zache* «comes palatii», I. Endre király palotagrófja, kinek neve a tihanyi apátság 1055. évi alapitólevelében a többi országnagyok nevei közt olvasható[1] A Zache név nem lehet egyéb, mint szintén a Zacheus keresztnév röviditése, az tehát nem olvasható másként, csak a mint irva van. Ezen Zache palotagróf családi hovátartozásáról semmi közelebbi adatot nem találunk az emlitett oklevélben, azért ő semmiféle nemzetségbe nem illeszthető.

A második helyen 1131. év tájáról emlitett *Zacheus* neve nem más, mint *Zachaeus* keresztnév. Hogy ezen Zacheus a föntebbi Zache palotagróf családjából származott volna, az nincs kimutatva.

A harmadik *Zak* comes, ki 1137. év körül

[1] Fejér Gy., Codex Dipl. I. k. 393. l.

a csatári barátokat Csernicz helység birtokába bevezette.[2] Ezen Zák comes neve sem olvasható Száty-nak, mert a *k* betü semmiféle kor helyesirása szerint sem fejezte ki a *ty* hangot; az csakis úgy olvasható, a mint irva van s talán azonos a *Zach* névvel, mely esetben a Zachæus keresztnév magyaros származékaihoz tartoznék, de ezt nem vehetjük egészen biztosra, mivel a régi magyar *Zák* és annak származékai, a *Záka* és *Zákány* személynevek oda látszanak mutatni, hogy ez a Zák személynév a régi magyaroknak önállólag képződött személynevei közé tartozott. Ezen Zák comes nevében megismerkedünk a régi *Zák* nemzetség nevével, de hogy ő maga ezen nemzetséghez, avagy a föntebbi Zache és Zacheus rokonságához tartozott-e, arról azon oklevél, mely róla emlékezik, nem ád fölvilágositást.

A negyedik *Zachit* comes 1148. és 1157. évekből.[2] Ezen név a XII. század helyesirási szokásait figyelembe véve, nem olvasható másként, mint a hogy irva van, Zachit-, vagy Szachitnak. Eredetét és jelentését bajos megállapitani. Lehetett a Zachæus keresztnév származéka, de ez nem vehető biztosra. A *Sachintus* keresztnévvel is aligha azonositható. Annyi bizonyos, hogy «Száty»-nak nem ejtették. Családi hovátartozása nincs kimutatva.

Az ötödik *Zah*, az 1183-ban élt Tamás országnagy atyja. A forrás, mely róla szól, nincs megnevezve, de tudjuk, hogy az az Árpádkori Uj Okmánytár I. kötetének 69. lapján fellelhető. A Záh nevet, mely a régi oklevelekben olykor *Zaah*-nak is iratott, a közelmultban némelyek *Ság*-nak és *Zács*-nak irták és ejtették, de hogy az nem olvasható és ejthető másként, mint *Záh*-nak, a mint az oklevelekben irva van, azt már 27 évvel ezelőtt Waltherr Imre a Századok 1875. évi folyamában (253—263. l.) helyesen kimutatta és azt az Árpádok és Anjouk korában divott helyesirási szokások nem is engedik másként olvasni. Mert nem csupán az Árpádok egész korán át, de még az Anjouk korában is, mikor már az *sz* hang kifejezésére a *z* betün kivül más betüket (sc, s, c) is használtak, a Záh nevet folyton csak *Z*-vel irták, mi bizonysága annak, hogy e névben a kezdő *Z* betüt mindenkor *Z*-nek ejtették. A név végén lévő *h* betü pedig semmi kor helyesirása szerint sem fejezett ki (nálunk) egyebet, mint az előző magánhangzónak, itt az *a*-nak, nyujtott voltát, mi különben az oklevelekben olykor előforduló *Zaah* alakkal is ki van tüntetve. E szerint a Zah és Zaah nem Száty-nak, hanem csakis Záh-nak olvasható.

Az oklevél, mely a föntebbi Záh-ról tudósit, nem szolgáltat adatot arra, hogy az a Záh nemzetséghez tartozott-e, vagy nem, a nélkül pedig a puszta név-azonosság alapján ez meg nem állapitható, annyival kevésbbé, mivel a *Zàh* és származéka a *Záha* nevek mint személynevek gyakori használatban részesültek a régi magyaroknál s azokat egészen különálló nemes és nemtelen s egymással semmi rokoni viszonyban nem álló egyének viselték.

Az oklevelek tiz ily különálló Záhról emlékeznek; ezek a következők: 1138. évben két *Zahu* nevü szolga (Mon. Eccl. Strig. I. k. 95, 96. l.), kiknek nevében a szó végén lévő *u* szóvégi kihangzó, mely utóbb a régi magyar kiejtés módosultával elmaradt, ezen név tehát Záhnak olvasandó. Továbbá 1156—1157. *Zah* főnemes (U. o. 110. l.) 1173—1175. *Zah*, Tamás főnemes atyja, talán az előbbivel azonos (Árpádkori uj okmánytár I. k. 68. l.) 1203. *Zahu* veszprémi főispán (Fejér, Cod. Dipl. VI. k. 2362. l.) 1211. *Zah* jobbágy (Árpádkori uj okmánytár I. k. 109. l.) 1275. *Zaah*, barsi várjobbágy (Árpádkori uj okmánytár IX. k. 133. l.) 1292. *Zah*, Farkas fia, pozsegai nemes (Fejér, Cod. Dipl. VII/II. k. 17. l.) 1295. *Zaah* dukai birtokos (Fejér, Cod. Dipl. VI/II. k. 396. l.) 1305. *Zah*, Márton mester atyja (Mon. Eccl. Strig. II. k. 554. l.) 1315. *Zah*, sőregi birtokos (Hazai okmánytár. III. k. 65. l.) *Záha* nevü volt pedig Péter mester esztergomi és egri kánonok atyja, 1346 (Zichy okmánytár II. k. 201. l.)

Ezen Záh nevü egyének közül, értve az előkelő nemes urakat, tartozhatott ugyan egyik vagy másik a Záh nemzetséghez, de ezt mindaddig tényképen el nem fogadhatjuk, mig hiteles adatokkal oda tartozásukat bebizonyitani nem lehetséges s annyival inkább van ily óvatosságra szükségünk, mert birunk oly példával, melyből ily Záh nevü egyénnek egészen más idegen nemzetséghez való tartozása világosan kitünik, t. i.

[1] Fejér Gy., Codex Dipl. II. k. 91. l.

[2] Monum. Eccl. Strig, I. k. 111. l. — Fejérnél az idézett helyen, II k. 130. l., hibásan Zaith.

1247. év körül élt *Zah*, Póka (Pouca) fia a *Vezekény nemzetségből* (Turul, I. k. 9. l.), tehát csupán a névhasonlatosság alapján nem lehet az oklevelekben előforduló valamennyi Záh nevü egyént a hasonnevü nemzetséghez számitanunk.

A hatodik helyet foglalja el Wertner Mór dr. értekezésében az állitólag «Száty» nevü személyek közt a «*Nagylábú*» melléknéven ismert s 1141—1162. évek közt élt *Pál*, kiről két oklevél emlékezik, egyik 1183, a másik 1346. évből, mindkettő oklevélkiadásaink legjobbjaiban, a Hazai okmánytárban (I. k. 1. l.) és az Anjoukori okmánytárban (IV. 583. l.) látott napfényt, minélfogva a hibás olvasás lehetősége ki van zárva s mindkét oklevélben ezen Pál a *Csák nemzetségből* valónak van mondva; mindaddig tehát, mig hiteles oklevelekből nem látjuk kimutatva oly döntő bizonyitékokkal, melyek a jelen két oklevél tanuskodásának erejét megingatni képesek: hogy ama Pál nem a Csák, hanem más valami nemzetségnek volt a tagja — a jelen két oklevél egyező tanuskodását kell hitelesnek elismernünk.

Végre a 7-ik helyre van Zahu veszprémi főispán (1203. évből) sorolva, ki föntebb a Záh nevüek névsorában is helyet foglalt. Ezzel be van fejezve a felsorolt egyének névsora, de a kiknek sem «Száty» nevéről, sem családi vagy nemzetségi hovátartozásáról (Nagylábu Pált kivéve) a források mit sem tudnak.

Ezek után még két nemzetségi ágazatot látunk tárgyalva, u. m. a *Botos* és *Feliczián* ágát (180—183 l.) a nélkül, hogy ezeknek is «Száty» nevét vagy ilynevü nemzetséghez való tartozását egyetlen okleves adat erősitené, ellenkezőleg hiteles okleveles adatok a nevezett Botos helyesebben *Botus* ágát a Zák, Feliczián ágát pedig a Záh nemzetséghez tartozónak vallják.

Ezzel végezhetünk a *Száty* névvel és nemzetséggel, mely soha sem létezett és hozzálathatunk a Zák és Záh régi magyar nemzetségek tárgyalásához.

Voltak, kik a *Záh* és *Zák* neveket összetévesztvén, a két hasonnevü nemzetséget együvé tartozónak vélték,[1] de tévesen.

[1] Bottka T., Adatok a visegrádi merénylet történetéhez, Századok, 1873. 454—461. l. és 1874. 229—247. l., kinek a Zák nemzetségre vonatkozó nehány adatát alább a többi közé beillesztettük.

Láttuk, hogy *Záh* mint önálló személynév volt használatos a régi magyaroknál. Ugyanigy volt a *Zák* névvel és származékaival: a *Záka* és *Zákány* nevekkel is, minek bizonyságául álljanak itt a következő példák: 1136. *Zak* comes, a föntebbi. 1205—1236. *Zak*, dobokai alispán (Váradi Reg. 376). *Zak* biró, tán ugyanaz (U. ott 377). 1211. *Zaca* birtokos (Árp. I. k. 110. l.) 1211. *Zaca* jobbágy (U. ott 112). *Zaka* comes, Buli fia, birtokos nemes, 1260. (Hazai okmánytár, V. k. 33. l.) 1264. *Zaka* fiai, birtokosok Bille szomszédságában (Árp. VIII. k. 117. l.) *Zaka*, Domokos nagyatyja, vinári, 1323. (Hazai okmánytár, I. k. 118. l.) *Zakan* szőlőmivelő, 1086. (Árp. I. k. 35. l.) *Zacan* sóbányász (U. ott, 37. l.) stb., mely egy tőből eredt személynevek közül az utóbbit a somogyvármegyei *Zákány* helység tartá fen mai napig. Semmiből sem lehet tehát következtetni, hogy a Zák és Záh neveknek azonosaknak kellett lenniök.

Ezen körülmény már magában utmutatás lehet arra nézve, hogy a Záh és Zák nemzetségek sem lehettek azonosak. De vannak erre világosabb bizonyitékaink is. Egyik az, hogy a régi oklevelekben, melyek ama két nemzetségről különkülön emlékeznek, nyomát sem leljük annak, hogy azoknak tagjai közös leszármazásuak és valahol osztályos atyafiak lettek volna, ellenkezőleg mint egészen idegenek, egymásról sehol tudomást sem vettek; a másik bizonyiték pedig, mely különösen döntő, hogy midőn a Záh nemzetségbeli Feliczián mester visegrádi merénylete folytán a Záh nemzetség férfi és női tagjai a harmadik ízíglen kiöldöstettek és birtokaikat a király eladományozgatta — az üldözöttek és azoknak elkobzott birtokai közt — az eddig napfényre került oklevelek szerint egyetlen tudvalévő Zák nemzetségbeli egyén avagy birtok sem foglalt helyet, ellenkezőleg a Zák nemzetség három tagjáról veszünk tudomást, mint alább látni fogjuk, kik 25 évvel a visegrádi merénylet után, 1355-ben bántatlanul életben és birtokjogaiknak élvezetében valának, — mi világos tanubizonysága annak, hogy ama két nemzetség nem volt azonos, hanem különálló, igen előkelő, nagybirtoku régi magyar két nemzetség.

Ennek előre bocsátása után vegyük tárgyalás alá elébb a Zák, azután pedig a Záh nemzetséget.

I. A Zák nemzetség.

Ezen nemzetségről okleveles tudósitásokkal a XIII. század elejétől kezdve birunk, melyek szerint az a megjelölt időben már hazánk első rendü, nagy tekintélyü és birtoku nemzetségei közé tartozott. Belőle származott Miklós nádor, Bárcs fia, ki két izben, 1218—1222. és 1226. években viselte a nádori méltóságot.

A Zák nemzetség birtokai a Dunántul, Fehér, Veszprém, Tolna, Komárom és Sopron vármegyékben terültek el, egyik ága azonban királyi adomány folytán Nógrád vármegyében is birtokos volt. Adataink nem oly kimeritők, hogy azok alapján a nemzetség teljes nemzedékrendét összeállitani lehetséges volna — csak egyes, külön álló ágairól szerezhetünk magunknak 3—4. izen át tudomást, melyeknek egymáshoz való rokonsági fokozatáról nem értesülünk.

Legtekintélyesebb ág volt a Miklós nádoré, melynek első ismert törzse, a nádor atyja, *Bárcs* vala. Ennek nevét az oklevelekben különféleképen találjuk irva, u. m. Barch, Borch, Borc, Bors, Borz, Burich — annak bizonyságául, hogy e név nem volt eredeti magyar, de szokatlanabb idegen keresztnév. Legközelebb állna hozzá a *Bartius* keresztnév, de nem volt az. Egy oklevélben egészen kiirva találjuk a valódi nevet, mely nem volt egyéb, mint *Baruch* keresztnév.[1] Ez nem hangzott jól, azért a régi magyarok *Bárcs*-ra változtatták. Mindazonáltal a Baruch-Bárcs név nem volt egészen szokatlan a magyar régiségben. A föntebbi Bárcs-csal egyidejüleg és utána találunk még egész sor Barch- és Borch-ot az Árpádok korában, kik közül legismertebbek voltak a Csák nemzetségbeli Bárcsok, — apa és fiu, — kik a XIII. század második felében és részben (a fiu) a XIV-iknek első negyedében éltek, a mikor a Baruch névnek magyar Bárcs alakja már meg volt állapodva, mert ezekkel már rendesen Barch, Baarch, Baroch, Baruch néven találkozunk.[2]

A Zák nemzetségbeli Bárcsnak fia *Miklós* comes nagy méltóságokra emelkedett. Hogy ő volt-e ama Miklós, kit 1212. és 1213. években a soproni főispáni méltóságban találunk,[1] azt — habár valószinü, — nem vehetjük egészen bizonyosra, mivel ama Miklós nevénél semmi ismertető jelet nem találunk s csupán azon körülmény, hogy ő majdnem egész életén át viselte a soproni főispáni méltóságot, még nem látszik elegendő bizonyitéknak a személyazonosság megállapitására.

Első bizonyos tudósitást II. Endre király nyujt róla azon 1217. évi oklevelében, melyben a jeruzsálemi ispotályosok javára tett alapitványát megnevezi s az országnagyok közt, kik őt keresztes hadjáratában a szent földre kisérték, ezen Bárcs fia Miklós comest is emliti.[2]

A mint a szent földről hazatért, az 1218. év második felében nádorrá választatott s azontul a méltóságok, melyeket viselt, igy következtek egymás után:

1219. és 1220. években nádor és soproni főispán.[3]

1221-ben nádor és soproni s egyideig szepesi főispán.[4]

1222. év elején nádor és soproni főispán.[5]

1223. évben a királyné udvarbirája és soproni főispán.[6]

1224-ben a királyné udvarbirája, soproni s egy ideig pozsonyi főispán.[7]

1225-ben a királyné udvarbirája.[8]

1226-ban másodizben nádor és soproni főispán,[9] de csak egy évig; 1227-ben már Dénes volt a nádor.[10]

[1] Árpádkori uj okmánytár, VIII. k. 52. l.

[2] Zichy okmánytár, I. k. 45. l., Árpádkori uj okmánytár, IV. k. 234., 236. l., Hazai okmánytár, III. k. 41. l., Anjoukori okmánytár, I. k. 563., 564., 566. l.

[1] Hazai okmánytár, VI. k. 11. l., Árpádkori uj okmánytár, VI. k. 360. l., XI. k. 118. l.

[2] Fejér, Codex Dipl. III/I. k. 236. l.

[3] Árpádkori uj okmánytár, I. k. 166., 167., 168., 169. l., XI. k. 156., 159. l., Fejér, Codex Dipl. III/I. k. 272., 287. l., Monum. Eccl. Strigon., I. k. 223. l.

[4] Árpádkori uj okmánytár, I. k. 174., 175., 180. l., XI. k. 163., 173. l., Fejér, Codex Dipl. III/I. k. 321., 323. l., VII/V. k. 225. l., Hazai okmánytár, VI. k. 15. l., VIII. k. 19. l.

[5] Árpádkori uj okmánytár, VI. k. 408., 409. l., Monum. Eccl. Strigon., I. k. 237. l., Fejér, Cod. Dipl. III/I. k. 381. l.

[6] Árpádkori uj okmánytár, VI. k. 420. l.

[7] Árpádkori uj okmánytár, I. k. 197. l., VI. k. 425. l., XI. k. 75. l., Hazai okmánytár, IV. k. 12. l., VI. k. 18. l.

[8] Árpádkori uj okmánytár, I. k. 211. l.

[9] Árpádkori uj okmánytár, I. k. 220., 221. l., VI. k. 431. l.

[10] Árpádkori uj okmánytár, VI. k. 442. l.

1228., 1229. és 1230. években nem értesülünk arról, hogy udvari méltóságot viselt volna; de ép azon években tünik elő Miklós kir. fölovászmester, ki 1230. évben egyuttal soproni főispán is volt[1] a mi valószinüvé teszi, hogy ez a mi Miklósunkkal volt azonos.

1232. évben ismét a királyné udvarbirája.[2] 1233. évben soproni főispán.[3]

Még nádorságának idejében, 1218—1226. évek valamelyikében ő és nemzetségének nehány tagja, u. m. *Petus*, *Gergely* és *János* comesek a Bakony vármegyében feküdt közös Bere (Bera) nevü birtokukat a szintén nemzetségükhöz tartozott *Pósá*nak (Botus fiának) eladták volt. Ez az első és egyetlen okleveles adat, melyből ezen Bárcsfia Miklós nemzetségéről értesülünk, mivel ama Pósa comesről, kinek nemzetségéhez ő és nevezett rokonai tartoztak,[4] tudjuk, hogy a Zák nemzetségből származott.

1233. évben Bárcsfia Miklós még mindig az ország legelső nagyjai közt foglalt helyet. Azon oklevélben, melyben II. Endre király, többféle pontozatok megtartására magát kötelezte, a részükről is hozzájárult országnagyok közt őt találjuk első helyen megnevezve.[5]

II. Endre királytól adományzásokban részesült, melyek közé a lanzséri vár is tartozott. De ezen király halálával fényes életpályája rossz befejezést nyert. IV. Béla király 1236. évben őt is azok közé számitá, kik a korona javait elprédálák s ezért hütlenségben elmaraszaltattak. Az oklevélből, mely erről szól,[6] nem értesülünk, hogy Bárcsfia Miklós mily büntetésben részesült — birtokai elkoboztattak s ő fogságra vettetett-e, avagy számkivetéssel sujtatott, mint a többiek, kikre ugyanaz bizonyult. Úgy látszik, hogy birtokai nem koboztattak el s ő maga talán kegyelmet nyert, mert fiát *Herrandot* birtokok élvezetében találjuk s midőn az ifju korában maradék nélkül elhalt s az ő, valamint atyjának birtokai a koronára szálltak, ennek okául sehol sem Bárcsfia Miklósnak hütlenségben történt elmaraszaltatását, hanem csupán a maradékok hiányát látjuk felemlitve.

Fiának Herrandnak jóval 1263. év előtt kellett elhatároznia, mert azon évben IV. Béla király a lanzséri várat, mint Barochfia Miklósnak maradékok nélkül történt elhalta czimén a koronára szállottat, étekfogó mesterének, Lőrincz mesternek adományozta.[1]

Ezen Herrand hátrahagyott birtokai közül, melyek a koronára szálltak volt, IV. Béla király a tolnavármegyei Warangh nevü birtok egy részét nejének Mária királynénak ajándékozta, utóbb azonban ezen ajándékát visszavonván, ama Warangh birtokot egészben s azonkivül nevezett Herrand volt birtokai közül a tolna-vármegyei Gyalán és komárom-vármegyei Tyrien birtokokat ugyancsak a Zák nemzetségből eredett Konrád (Corrard) mesternek adományozta, jutalmul hüséges szolgálataiért.[2]

A fönt emlitett *Pósa*, Botus[3] fia, a Zák nemzetségnek külön ágából származott, a melyre vonatkozó okleveles adatokat Wertner Mór dr. az idézett helyen (180—181. l.) részletesen összeállitotta, de azok közé olyakat is vett fel, melyek nem oda tartoznak.

Botusfia *Pósa* comes (I) Sopron vármegyében a nagyobb birtoku nemes urak közé tartozott. A mennyire ismeretes, hat falu uralta őt, u. m. Ligvánd (Nygvan), két Barom (Boron), Szélesbik (Zelusbic), Ratchu (Wertner Répczének véli) és azon falu, mely az ő várkastélya mellett feküdt. II. Endre király iránt való ra-

[1] Árpádkori uj okmánytár, I. k. 252. l., VI. k. 455, 477. l., XI. k. 212. l., Hazai okmánytár, VI. k. 23., 25. l.

[2] Árpádkori uj okmánytár, VI. k. 502. l.

[3] Árpádkori uj okmánytár, I. k. 303. l., VI. k. 518., 521. l., XI. k. 257., 260. l., Hazai okmánytár, IV. k. 19. l., V. k. 13., 14. l.

[4] «A viris nobilibus de sua generatione» mondja Pósáról szólva az oklevél, Hazai okmánytár, IV. k. 46. l. Hogy a Pousa név helyes alakja a mai kiejtés szerint nem Pózsa, hanem *Pósa*, azt bizonyitják a belőle képződött s ily Pousa nevü egyének emlékét fentartott mai helységnevek, u. m. *Pósa* Bihar és Szilágy vármegyékben, *Póssa* Zemplén-, *Pósaháza* Bereg és *Pósalaka* Bihar vármegyében.

[5] Monum. Eccl. Strigon. I. k. 296. l.

[6] Fejér, Cod. Dipl. IV/I. k. 41. l.

[1] «Decedente sine liberis» mondja az oklevél (Árpádkori uj okmánytár, VIII. k. 55. l.), de itt a «liberis» kitétel alatt általában maradékok értendők, hacsak, a mi nem lehetetlen, Herrand még atyja életében halt el, mely esetben a «sine liberis» kitétel szószerint is megállhatott.

[2] Anjoukori okmánytár, II. k. 409. l.

[3] Annyi mint *Bothanus* keresztnév, melynek rövidítései: *Both*, *Botha*, *Bote*, *Bothan* és a Both kicsinyitései: *Botk*, *Botka*, *Botus*.

gaszkodásának adá jelét azzal, hogy midőn ez keresztes hadjáratáról, a szent földről hazatérőben volt, ő elébe utazott, kétségkivül, hogy első legyen, ki a királyt a távollétében itthon kerekedett zavarokról és azoknak okozóiról értesitse — de Görögországban fogságba került. A mint onnan kiszabadult, II. Endre király neki hüséges kitartásáért és teljesitett kitünő szolgálataiért 1222. évben a sopron-vármegyei Lók (Louku) és Veperd (Wiepur) falukat adományozá.[1]

De hűséges ragaszkodása nem csupán II. Endre király, hanem a fia, Béla herczeg iránt is nyilvánult, miért ennek kegyét is nem kis mértékben megnyerte. Igy történt, hogy midőn Béla herczeg a feleslegesen és helytelenül adományozott birtokokat a tulajdonosaiktól elszedegette, Pósa comest 1229. évben nem csupán a föntebbi birtokaiban megerősiti,[2] hanem ezenfelül ugyanazon évben az anyja, Gertrud királyné megöletésének bünében elmarasztaltak elkobzott birtokait, úgymint a nógrád-vármegyei Szécsény, Gécz, Almás és Rimócz falukat is neki adományozta.[3]

Ezen I. Pósa comes 1223. évben a borsmonostori apát bizonyos rétjének ügyében a kihallgatott tanuk közt foglalt helyet, a mikor «Pousa comes de Baran» néven volt nevezve,[4] miből következik, hogy azon időben a két Barom falu valamelyikében tartotta lakását. De a Wertner Mór dr. által felhozott adat,[5] melyből ő ezen Pósának kapzsiságára következtetett, nem erre, hanem egy *Pós mesterre* (Magister Pous) vonatkozik. Minthogy sem a *Pous* és *Pousa* személynevek, sem pedig a *magister* és *comes* czimek nem azonosak, ama Pós mester nem azonositható ezen I. Pósa comessel. Mellékesen megemlitjük, hogy Béla herczegnek azon adományleveleiben, melyeket ezen Pósa comes részére kiállitott, nem Pous kir. tárnokmester, hanem Sólyomfia Pósa fólovászmester neve fordul elő az országnagyok nevei közt.[6]

I. Pósa comes fia szintén *Pósa* comes, e néven második, Locsmáni Frank comes leányát birta nőül. Hogy ezen II. Pósa comes azonos lett volna ama Pósával, ki IV. Béla király pálczahordozóinak[1] comese volt s kiről elismerte 1263. évben a nevezett király, hogy azon hivei közé tartozott, kik közte és fia István ifjabb király közt a béke létrehozásán fáradoztak[2] azt nem látjuk bebizonyitva. A személynév azonossága nem bizonyiték, mert a Pósa név hazánkban azon időben közkeletü volt.

A Zák nemzetségbeli I. Pósával egyidejüleg éltek, egy sereg várjobbágyon, szolgán és a fönt emlitett Sólyomfia Pósán, Béla herczeg fólovászmesterén kivül Pósa nevüek: *Pósa*, 1216. szlavóniai bán;[3] *Pósa*, 1222. borsodi főispán;[4] *Pósa*, 1225. vasvári főispán;[5] *Pósa*, 1229. dékán;[6] továbbá *Pósa* 1221. a Ják nemzetségből;[7] Kereki *Pósa* és Oszlopfia *Pósa* sopron-vármegyei birtokosok,[8] stb.

II. Pósának pedig kortársai valának egyebek közt: *Pósa* 1262. hontvármegyei birtokos;[9] *Pósa* comes, 1267—1270. a Hermán nemzetségből;[10] *Pósa*, 1268. bosznai püspök;[11] *Pósa*, 1274. fejérvári főispán;[12] *Pósa*, File atyja, tevli birtokos, 1279.[13] stb.

A jelen esetben a személyazonosságnak ellentmond azon körülmény, hogy IV. Béla királynak a locsmáni vármegyére vonatkozó ugyanazon évben, 1263-ban kelt adománylevelében a Zák nemzetségbeli II. Pósa a szomszéd birto-

[1] Fejér, Codex Dipl. III/I. k. 368. l.
[2] Fejér Gy., Codex Dipl. III/II. k. 194. l.
[3] Hazai okmánytár, VIII. k. 25. l.
[4] Fejér Gy., Codex Dipl. III/I. k. 427. l. — A «Comes de Baran» kitétel nem olvasható baranyai főispánnak, mivel Baranya vármegye neve az oklevelekben mindenütt «Barana« és nem «Baran» alakban fordul elő.
[5] Árpádkori uj okmánytár, I. k. 195. l.
[6] Fejér Gy., Codex Dipl. III/II. k. 194. l., Hazai okmánytár VIII. k. 26. l. — Úgy a Pous, mint a Pousa személynevek a *Posennus* keresztnév külön-külön használatban volt magyar röviditései. A *Pós* nevet fentartották napjainkig a *Pósfa* és *Pósfalu* helységnevek Pozsony, Sáros és Vas vármegyékben.
[1] Bacciniferorum (?) comes.
[2] Árpádkori uj okmánytár, III. k.
[3] Árpádkori uj okmánytár, XI. k. 134., 136., 138. l., Fejér, Cod. Dipl. III/I. k. 175. l.
[4] Árpádkori új okmánytár, VI. k. 408. l., Fejér, Codex Dipl. VII/V. k. 567. l.
[5] Árpádkori uj okmánytár, XI. k. 185. l.
[6] Árpádkori uj okmánytár, VI. k. 472. l.
[7] Hazai okmánytár, VI. k. 15. l.
[8] Fejér, Codex Dipl. III/I. k. 368. l., III/II. k. 194. l.
[9] Mon. Eccl. Strig. I. k. 482., 491. l.
[10] Kubinyi, Tört. Eml. I. k. 71. l.
[11] Mon. Eccl. Strig. I. k. 560. l.
[12] Árpádkori uj okmánytár, IX. k. 73. l.
[13] Árpádkori uj okmánytár, IV. k. 211. l.

kosok közt többszörösen van fölemlitve, de minden tisztség vagy méltóság megnevezése nélkül egyszerün mint baromi birtokos (Pousa de Boraw);[1] úgy szintén István ifjabb királynak egy évvel előbb, 1262-ben kelt azon oklevelében, melyben ez, az atyjával IV. Béla királylyal kötött egyesség pontozatait a maga részéről megtartani magát kötelezé s atyja hivei közül a föntebb emlitett Frank birtokait föltételesen, de vejének, ezen II. Pósának birtokait föltétlenül visszaadandóknak itélé, Pósát szintén egyszerün «Frank veje Pósa» megjelöléssel látjuk megnevezve,[2] annak fölemlitése nélkül, hogy ezen Pósa valami udvari tisztséget vagy méltóságot viselt volna. Nem gondolható pedig, hahogy csakugyan ő lett volna ama kir. pálczahordozók comese, hogy akár maga IV. Béla király ugyanazon évben, akár fia István ifjabb király egy évvel elébb, ezen udvari tisztségének fölemlitését elmulasztotta volna; de a többi oklevelekben, melyek róla emlékeznek, sem leljük ily nemü udvari tisztségének nyomát.

Igy van ezen II. Pósának másik állitólagos személyazonosságával is.

A Ják nemzetségbeli Ebed fiai, u. m. Ják, Rénold és Kemény 1267—1270. évek körül pört viseltek a Haholt (nem Ják) nemzetségbeli Keledfia Keled ellen, melyben úgy ők, mint ellenfelük az itélethozatalra választott birákat állitottak. Keled választott birái közt a Zák nemzetségbeli II. *Pósa comes* («Pousa filius Pousa» és «Pousa comes de Boron» jelzéssel),[3] az Ebed fiai választott birái közt pedig szintén egy *Pósa comes*, a Herman nemzetségből (Pousa comes de Herman),[4] foglaltak helyet. Hogy lehessen már most teljes bizonysággal eldönteni, hogy azon *Pousa comes*, ki a Ják nemzetség tagjai közt 1259. évben létre jött osztály alkalmával választott biróként müködött, melyik volt a kettő közül? vagy nem-e volt egy harmadik? Ha gyanitásnak engedünk helyet, akkor inkább a Hermáni Pósa lehetett, kit a föntebbi pörben is a Ják nemzetségbeliek választottak birájokul, nem pedig a Zák nemzetségbeli II. Pósa, kit azoknak ellenfele állitott. Ez különben semmi irányban sem fontos, csak azt bizonyitja, hogy pusztán a személynév azonosságának alapján, a személyazonosság meg nem állapitható, a Pósa nevüeknél még akkor sem, ha — egyéb ismertető jel nélkül — Pósafia Pósáról van szó, mert a Zák nemzetségbeli Pósafia Pósával egyidejüleg a Jurle nemzetségben is élt egy Pósafia Pósa, kiről és testvéreiről 1281. évben történik emlités.[1]

A Zák nemzetségbeli II. Pósa comes ama bakony-vármegyei berei birtokán, melyet atyja Miklós nádortól és a többi rokonaitól megvett volt, ismét tuladott s azt 1269. évben rokonának a szintén Zák nemzetségbeli Korrald mesternek eladta.[2] De a nógrádvármegyei birtokaihoz sem ragaszkodott, melyek pedig a Záh nemzetség birtokainak majdnem tőszomszédságában feküdtek s azokat, u. m. Szécsény, Gécz, Rimócz és Almás helységeket 1274-ben a Katiz nemzetségbeli Farkas mesterrel elcserélte ennek sopron-vármegyei Krakó nevü birtokáért.[3] Figyelmet érdemel, hogy az esztergomi káptalan, mely előtt köttetett meg ezen csereegyesség s mely a Záh nemzetséget, mivel annak tagjai előtte ügyeikkel gyakran megjelentek, jól ismerte: azon bizonyságlevelében, melyet róla kiállitott, ezen Pósa comest nem a Záh, hanem ettől jól megkülönböztetve, a Zák (Zaak) nemzetségből valónak irta — mi világos bizonyitéka annak, hogy ama két nemzetség nem volt egy.

A föntebbi cserelevél II. Pósa comesnek *Miklós* nevü fiát emliti, a ki kiskorusága miatt az esztergomi káptalan előtt személyesen meg nem jelenhetett s ki még 1286-ban életben volt, mikor róla Frank comes mint rokonáról megemlékezett azon oklevelében, melyben a borsmonostori apátságnak egy rétet adományozott s melyre ezen Miklós beleegyezésének jeléül annak pecsétét is függesztette.[4] Ebben Wertner Mór dr. helyesen bizonyitékát látta annak, hogy a föntebbi Zák nemzetségbeli II. Pósa volt ezen

[1] Árpádkori uj okmánytár, VIII. k. 53. l. — Boraw alatt Barom értendő, mely a szomszédságban feküdt.

[2] Monum. Eccl. Strig. I. k. 477. l.

[3] Kubinyi, Tört. Eml. I. k. 71., 72. l., Árpádkori uj okmánytár, X. k. 461., 462. l.

[4] Kubinyi, Tört. Eml. I. k. 71. l., Árpádházi uj okmánytár, X. k. 402. l.

[1] Hazai okmánytár, VI. k. 268. l.

[2] Hazai okmánytár, IV. k. 46. l.

[3] Soproni okmánytár, I. k. 52. l.

[4] Soproni okmánytár, I. k. 52. l.

Frank comesnek a veje, kit Pósa néven nevezett a fent idézett 1262. évi oklevél.[4]

II. Pósafia Miklós úgy látszik maradék nélkül halt el, mivel 18 évvel később, 1304. évben atyai birtokai közül kettővel, u. m. Pósa-Barom faluval és a karakói vár melletti birtokkal már tulajdonaként János nádor, Henrik bán fia rendelkezett, ki azokat Nagymartoni Simon és Mihály comeseknek az ő sopron-vármegyei Kövesd birtokukért cserébe adta.[2]

A Zák nemzetség eddig ismertetett tagjait a következő táblázat tünteti elő:

Bárcs
|
Miklós nádor, a királyné udvarbirája, kir. főlovászmester, soproni, pozsonyi, szepesi főispán 1217—1236
|
Herrand † 1263 előtt

Petus comes 1218—26

Gergely comes 1218—26

János comes 1218—26

Botus
|
I. Pósa comes 1218—1229
|
II. Pósa comes de genere Zaak 1262—1274 (Felesége: Frank comes leánya)
|
Miklós 1274—1286

A Zák nemzetségnek különálló s nemkülönben előkelő ágából származott *Korrard* mk. *Korrad* (Konrád) mester, utóbb comes, Albeus fia, győri főispán és 1240. évben a királyné főpohárnoka, ki, mint föntebb láttuk, rokonától II. Pósa comestől a berei birtokot vette volt meg s IV. Béla királytól nem csupán a magtalanul elhalt Miklós nádor fia Herrand birtokai közül a tolna-vármegyei Varang és Gyalán, valamint a komárom vármegyei Tirjén birtokokat, hanem ezen felül 1240. évben a sopron-vármegyei Padar nevü várbirtokot is adományba nyerte.[3]

Két fia közül az egyik, szintén *Korrard* vagy *Korrad* (Konrad) mester, e néven második, hol *Zák*-ról, hol *Gyalán*-ról irta magát s 1281. évben Veszprém vármegyében Csatár nevü birtokot eladott.[4] Ennek fia *Lőrincz* három fiut nemzett, u. m. *Miklóst*, *Jánost* és *Gergelyt*, kik a XIV. század közepén éltek s kiknek nevében rokonuk Farnosi János 1355. évben a pécsi káptalan előtt IV. Béla királynak föntebbi 1240. évben kelt s a padari birtokra vonatkozó adománylevelét felmutatta.[5] A pécsi káptalan azon bizonyságlevelében, melyben IV. Béla király ezen adománylevelét átirta, II. Korrard ezen unokái nemzetségének nevét nem Zaak-, hanem *Saak*-nak irta (de genere Saak), talán azon oknál fogva, hogy a különbség ez és a még folyton üldözött Záh nemzetség neve közt még jobban szembe tünjék. Hogy II. Korrard ezen unokái maradékokat hagytak-e magok után, adatainkból ki nem tünik.

I. Korrard comes másik fia *János* (I) comes, 1292. évben János alországbiró oldalán mint kiküldött királyi biró működött azon pörben, mely az időben az esztergomi káptalan és a keresztes lovagok közt az ebedi legelő és halászat iránt folyt;[1] 1307. évben pedig ugyanő a pécsi káptalan előtt a tolnavármegyei Nak nevü birtokát, melyet királyi adomány utján nyert, átruházta vejére, István mesterre, Zsidó (Sydou) unokájára.[2] Leányán kivül, kinek neve az illető oklevélben nincs fölemlitve, még két fiút hagyott maga után, u. m. *Domokos*-t és II. *János*-t.

Ezek 1329. évben Pál országbiró előtt igazolták a tolna-vármegyei Gyalán és Varang nevü birtokaikra vonatkozó tulajdonjogukat IV. Béla király föntebb emlitett adománylevelével, melyet Róbert Károly király is megerősitett.[3] Voltak-e maradékaik, vagy nem, arról az ismert okleveles kútfőkből nem értesülünk.

Ezen ágnak a nemzedékrendje a föntebbiek folytán a következő:

Albeus
I. *Korrard v. Korrad* mester utóbb comes de genere Zaak a királyné főpohárnoka, győri főispán 1235—1269

I. *János* comes de genere Zaak 1292—1307
- *Domokos* de genere Zak 1329
- II. *János* de genere Saak
- *Leány* férje: István mester Zsidó unokája 1307

II. *Korrard v. Korrad* mester de Zaak, de Gyalán 1281
- *Lőrincz*
  - *Miklós* 1355 de genere Saak
  - III. *János* 1355 de genere Saak
  - *Gergely* 1355 de genere Saak

Ezeken kivül a Zák nemzetségnek még két külön ágáról emlékeznek oklevelek. Egyik *Leusták* comes ága, kinek fia *Péter* comes «de genere Zach (?)», 1239. évben a komáromvármegyei Aszár (Oztar) falu határában nehány szőlőt ajánd-

[1] Monum. Eccl. Strig. I. k. 477. l.
[2] Fejér, Codex Dipl. VIII/I. k. 171—173. l.
[3] Hazai okmánytár, VIII. k. 422—425. l.
[4] Fejér, Codex Dipl. X/III. 266. l.
[5] Hazai okmánytár, VIII. k. 422—425. l.

[1] Knauz, Az esztergomi főegyh. okmánytár II. k. 187. l.
[2] Zichy okmánytár, I. k. 114—115. l.
[3] Anjoukori okmánytár, II. k. 408—410. l.

dékozott a hantai káptalannak.[1] Itt a Zák nemzetségnév ezen Zach alakját nem vehetjük hitelesnek, mivel tudvalévőleg Fejér Codex Diplomaticus-ában, hol ezen adat fellelhető, a tulajdonnevek többnyire hibásan és elferditve vannak közölve. Ezen Péter comes leánya *Pikod* (Pykud) asszony «de genere Zak», Gyög (Gug) fia Kozmának özvegye, 1267-ben Tamási nevü birtokát, melyet atyjától kelengyéje fejében nyert és másik Péterd nevü birtokát, melyen egyetlen fia *Simon* megöletett, *Albina* nevü leányának, Péter feleségének beleegyezésével, a pannonhalmi apátságnak adományozza, mit IV. Béla király is megerősitett.[2] Ezen ág tehát még a XIII. század közepén halt ki fiuágon.

A másik ág *Mihály* nevü comestől származott le «de genere Zak», kinek két fia volt, u. m. *Miklós* comes és *András*, kik 1266. évben Jutason, Fehér vármegyében valának birtokosok.[3] Ezek közül Miklós comes Kenesséről (de villa Keneche, Kemeche) irta magát s 1293. évben Kenessén feküdt azon birtokrészt és malmot, melyet bizonyos Zaach nevü veszprémi várjobbágy a veszprémi káptalannak hagyott volt, ugyanennek kibocsátá.[4] Ugyanő III. András király parancsa folytán, mint királyi ember, beiktatta Pál hantai prépostot és testvéreit a nekik adományozott Hidegkut nevü veszprémvármegyei birtokba. Ezen oklevélben nemzetségének a neve szabatosan «Zaak» alakban (de genere Zaak) van kiirva.[5] Egy fia maradt, *János*, ki 1293-ban még életben volt, de hogy ennek, valamint nagybátyjának valának-e fiumaradékaik, adatainkból ki nem tünik.

Élt a Dunántul a XIII. század első negyedében még egy *Páznán* (Poznan) nevü tagja a Zák nemzetségnek, ki 1220. évben mint királyi pristaldus müködött ugyancsak a Dunántul. Róla három oklevél emlékezik, mind a három szerint a pannonhalmi apátság pörös ügyeiben járt el hivatala szerint.[6] Ezen három oklevélben nemzetségének nevét egyszer Zak, egyszer Zah, Zákra javitva és egyszer Zah alakban találjuk irva, úgy hogy voltaképen kétségesnek látszik, hogy a két név közül melyik volt az igazi; mivel azonban nevezett Páznán a Dunántul, hol Záh nemzetségbeliek soha sem léteztek, a Zák nemzetség helyén tünt fel, őt a Zák nemzetséghez sorolandónak véljük.

A Zák nemzetség ezen utolsó ágazatainak nemzedékrendje igy alakul:

Leusták comes
|
Péter comes
de genere Zach (?)
1239
|
Pikod
(Pikud) asszony
de genere Zak
Gyögfia Kozma
özvegye 1262

Mihály comes
de genere Zak
|
Miklós comes
de Keneche
de genere Zaak
1266—1294
|
János
1293

András
1266

Páznán
de genere Zak
v. Zah
1220

Valószinü, de nem egészen bizonyos, hogy a Zák nemzetséghez tartozott ama *Sándor* mester «de Zaak», ki 1279. évben Mosony vármegyében a győri püspök, Écsi Korrard mester, a Hédrik nemzetségbeli Hédrik comes és a győri káptalan küldötteinek társaságában bizonyos pörös ügyben szerepelt.[1] A «de genere» jelzés hiányzik ugyan, de láttuk föntebb, hogy a Zák nemzetségbeli II. Korrard mester is egy izben egyszerün *Záki*-nak (de Zak) volt irva, ezenfelül a Ják és Hermán nemzetségbeliek is olykor a «de genere» jelzés elhagyásával, egyszerün Jákiaknak (de Ják) és Hermániaknak (de Herman) neveztettek az oklevelekben. Nem valószinütlen tehát, hogy ezen Záki Sándor mester is a Zák nemzetséghez tartozott.

Nem mondhatjuk ugyanezt a következőkről:

1232. év táján a veszprém vármegyei Menyeke (Meneke) falu lakosai és bizonyos Dama nevü birtokos közt pör támadván, a biró András comes annak elintézésére párbajt rendelt, melyen tanukként egyéb nemeseken kivül: *Péter*, *János*, *Tiburcz*, *Fülöp* és *Pál* comesek a *Sach* nemzetségből voltak jelen. Az oklevélgyüjtemény, melyben a föntebbi esetről szóló oklevél napvilágot látott,[2] a pontosság tekintetében teljes kezességet nyujt, azért ezen «Sach» nemzetségnevet úgy kell vennünk, a mint irva van s ez igy a Zák nemzetség nevétől egészen elüt.

A nevezettek közül Péter és János comesek

[1] Fejér, Codex Dipl. IX/VII. k. 656. l.
[2] Árpádkori uj okmánytár, III. k. 21—23., 26. l.
[3] Hazai okmánytár, VI. k. 138. l.
[4] Fejér, Codex Dipl. IX/VII. k. 710. l.
[5] U. ott, VI/I. k. 288-291. l.
[6] Árpádkori uj okmánytár, I. k. 166., 170., 171. l.

[1] Hazai okmánytár, VIII. k. 29. l.
[2] Ugyanott.

még el volnának helyezhetők a Zák nemzetség fönt elsorolt tagjai közt, ha a nemzetségnév erre feljogositana, mert Lustákfia Péter comesről 1239. évben emlékezik oklevél, Miklós nádor azon rokonai közt pedig, kik vele együtt a berei birtokot I. Pósa comesnek eladták, volt egy János comes is 1221—1226. évek közt; a többi háromnak azonban a Zák nemzetségre vonatkozó fönt elősorolt oklevelekben nyomát nem leljük, mi máskülönben, ha a nemzetségnév nem volna ennyire különböző, nem szolgáltatna okot arra, hogy ennélfogva azokat a Zák nemzetség tagjainak ne tartsuk, mivel ama nemzetség azon időbeli tagjait teljesen úgy sem ismerjük. De tekintve a nemzetségnév teljesen elütő alakját, ezen megnevezettek aligha sorolhatók a Zák nemzetség tagjai közé és pedig annyival kevésbbé, mivel a XIII. század első felében és közepén a Csák nemzetség nevét is olykor Sak, Chach, Czach alakokban leljük az oklevelekben. A «Sach» nemzetségnévnél tehát nem kell szükségkép a Zák nemzetségre gondolnunk.

Ennyiből áll, mit okleveles kutfőink a Zák nemzetségre vonatkozólag nyujtanak s ha a föntebbi adatokat összefoglalva vizsgálat alá veszszük, legott szembe tünik, hogy azokban nem lelünk egyetlen adatot sem, mely a Zák nemzetségnek a Záh nemzetséggel való vérszerinti atyafiságára vagy osztályos voltára, tehát azonosságára engedne következtetni. Azonosság a nevezett két nemzetség közt ennélfogva nem is létezett.

Ezeket előre bocsátván, tekintsük a szerencsétlen, legyilkolt Záh nemzetséget.

II. A Záh nemzetség.

A Záh nemzetséget már a XII. század végén és a XIII-iknak elején a közös törzsre vissza nem vezethető, tehát nagy idő előtt különvált ágazatokra szakadva s nagy kiterjedésü földbirtokok tulajdonában találjuk, melyek a Mátra hegységtől Heves vármegyében, egész a Karancs hegységig Nógrád vármegyében s ettől ismét az Ipoly völgyén át egész az Ipoly folyóig és azon tul terjedtek, itt-ott idegen birtokok által félbeszakitva, de nagyobb részükben folytonos összefüggésben nagy birtoktestté összetömörülve. Ily nagy földterülethez nem juthatott ezen nemzetség királyi adományzás utján, hanem csakis a honfoglalás idejében, az első megszálláskor.

Ezen ősi birtokok magukban foglalták az ágasi várat és Tar falut a Mátrában, továbbá Kutasó, Barkány, Hartyán, Pálfalva, Ság-Ujfalu, Ettes, Karancs-Ság, Kotroczó, Lapujtő, Karancs-Keszi, Gerege, Litke, Tőrincs, Kis-Dályó (Nagy-Dályó a Losoncziaké volt) nevü falukat és pusztákat Nógrád vármegyében s ezek között és szomszédságukban még: Zanás, Ludvég (Ludány?) Berendefölde (Karancs-Berény?) Helinbafalva,[1] Tenkőteleke, Elesztyén, Mátyásteleke nevüeket, melyek ily nevek alatt ma nem léteznek s vagy nevet változtattak, vagy más helységek határaiba olvadtak. Ezeken kivül birta még e nemzetség Nógrád vármegyében: Marczal, Záhteleke s északon Brezova, Polihna, valamint Fülek közelében Pilis falukat, — továbbá Gömör vármegyében ugyancsak Fülek közelében Bénateleke és Csetnek közelében: Rozlosnya (Rososna), Somkut, Süvéte, Perlász (Prelaz), Lubenyik (Liponuk), Záhi máskép Záhfölde, Gyuche nevü falukat és pusztákat.

Látni való, hogy a Záh nemzetség az ország nagybirtoku ős nemzetségei közt foglalt helyet. Nevét az oklevelek eredetieiben mindenütt *Zah* és *Zaah* alakban találjuk, kivételt csupán a Fejér Codex Diplomaticus-ában megjelent egy oklevél tesz, melyben e nemzetség neve *Zach* alakban fordul elő; de ez, tekintve Fejér kiadásainak pontatlanságát, eredeti oklevelek ellenében nem jöhet tekintetbe. Krónikáink közül a teljes hűséggel kiadott Képes Krónika is *Zaah* alakban adja e nevet; a későbbiekben, u. m. a Budai és Turóczféle krónikákban felváltva *Zaah-* és *Zaach-*nak iratott a név. A Váradi Regestrumban is fordul elő egy Zach nemzetségbeli István nevü pristaldus «de villa Berenta» (229), de ennek a Záh nemzetséghez való tartozása, habár volt a Záh nemzetség nógrád-vármegyei birtokai közt egy Berendefölde nevü falu — nem fogadható el és pedig annál kevésbbé, mivel nevezett István Bánk bodrogi főispán (36, 229) mellett hivataloskodott, ennélfogva valószinübb, hogy a közelebb eső dunántuli Zák, nem pedig a távoli nógrád-vármegyei Záh nemzetséghez tartozott annyival inkább, mivel Veszprém vármegyében,

[1] Talán a mai Galamba puszta Pilis mellett.

a Zák nemzetség egyik törzshelyén is van Berénd nevü falu, Somogy vármegyében pedig Kis-Berénd nevü puszta,[1] ennélfogva azon István származhatott igen jól ezen két Berénd valamelyikéből. De különben is a Záh név helyes alakját kutatva, csakis eredeti okleveleket és grafikai pontossággal eszközölt kiadyányokat ismerhetünk el irányadóknak.

Első okleveles nyomára akadunk a Záh nemzetségnek 1227. évben, mikor annak tagjait a «de genere Zaah» jelzéssel, ekkép találjuk elősorolva: *Tordas* (Turdos) fiai: *Kozma*, *András*, *Mikó*, *Torda* (Turda), *Erazmus* (Yrasmeus) és *Barakony* (Barakvn), valamint Tordas fivérének *Gomb* (Gumb)-nak fia *Ágoston*; továbbá Pálfalváról (de Pauli) *Konstantin* fiai: *Sándor* comes «Kutya» (canis) melléknévvel, *Lénárd*, *Péter*, *Felicián* és *Endre*; Keszi (Karancs-Keszi) szomszédságából *Berende* fiai: *Ugrin*, *Gyura* és másik *Péter*; Kesziből *Kázmér* és *Ost* fia *Vata* (Watha) comes; Geregéről *Póka* (Pouka) és *Herrand* comes; úgy szintén *Vid* és fia *Móka* (Movka) s még többen, kik nevük szerint meg nem neveztettek.

Mindezek a mondott évben összegyülekezének a váczi káptalan előtt azon oknál fogva, mert nevezett Tordas fiai közül Andrást és Erazmust különféle féktelenkedéseik s különösen azon tettük miatt, hogy II. Endre király udvari káplánját Nasont megölék, Dénes nádor a latorság bünében elmarasztalá s az ő hartyáni (Harkyan-i) birtokukat, mely nekik osztály utján jutott, a neki járt birságok fejében a maga részére elfoglalván, a templomos keresztes lovagoknak átadá, kik azon le is telepedének. Minthogy azonban azon elkobzott hartyáni birtok egy részéhez Tordas veje, Verébi *Hencze* (Henche) comes, nejének nevében, de úgy is, mint szomszéd birtokos jogot tartott s a Záh nemzetség fent elősorolt tagjai attól tartottak, hogy ha oly hatalmas embert, minő a nádor, maguk közé bocsátanak, ez a templomos lovagokkal eszközlendő csere czimén birtokaikból még többet is el találna foglalni: ők mindnyájan beleegyezésüket adták ahhoz, hogy amaz elkobzott birtokot nevezett Hencze comes a templomos vitézektől visszaválthassa. Mire Hencze comes, ki szintén jelen volt, felmutatá a káptalan előtt Dénes nádor bizonyságlevelét, melyből kitünt, hogy Hencze comes azon hartyáni birtokot a templomos vitézektől 75 márkáért visszaváltotta s kötelezte magát ezen váltságösszeget nekik akkor lefizetni, ha küldetéséből Ascen bolgár királyhoz — ki tudvalévőleg II. Endre király legidősebb leányát Máriát birta nőül — visszatérendett.

Az ekkép megkötött egyességről a váczi káptalan az érdeklett felek részére bizonyságlevelet állitván ki, abban ama visszaváltott hartyáni birtok határait is elősorolá, mely határleirás szerint azon hartyáni birtok szomszédai valának a Záh nemzetség tagjai közül Berende fiai és Gombfia Ágoston, kinek gyümölcsöse, almása is volt ott, továbbá Luczin föld felől nevezett Hencze comes,[1] ki e szerint két helyt volt közel szomszéd a Záh nemzetség birtokaival, a föntebbi Luczinban a hartyáni és barkányi birtokokkal, a verébi (ma Verebély) birtokában pedig a Tar és Barkány birtokokkal.

A föntebbi Tordasfia Erasmus úgy látszik, kegyelmet nyert, mert azontul is birtokjogainak élvezetében találjuk.

1244-ben az esztergomi káptalan bizonyságlevele szerint, midőn a Záh nemzetségbeli I. Zaahfia I. Vata az ő hartyáni birtokrészét Ágostonfia Kiliánnak és Abicsk- (Obychk-) fia Miklósnak eladta, a nevezett káptalan előtt Tordasfia Erazmus jelent meg úgy saját, mint a többi Zaah nemzetségbeli szomszéd atyafiak, u. m. Pókafia Folkus, Sándor comes unokái és más rokonok nevében, hogy amaz eladáshoz beleegyezését adja.[2] Két évvel később, 1246-ban pedig IV. Béla királynak a Simonfia Folkustól elkobzott füleki várra vonatkozó s Mór kir. főasztalnok részére kiállitott adománylevele róla mint a szomszéd Pilis nevü birtok tulajdonosáról emlékezett meg.[3] Ugyanott a szomszéd birtokosok közt a Záh nemzetség egy másik tagjának *Mártonos* (Mortunus)-nak a neve is előfordul.

[1] Berend nevü faluk léteznek még Szatmár vármegyében, továbbá Berendia nevü falu Arad- és Berente nevü Borsod vármegyében.

[1] Országos levéltár, D. L. 134, Arpádkori uj okmánytár, VI, 445—447. l.

[2] Árpádkori uj okmánytár, XII. k. 683. l.

[3] Fejér, Codex Dipl. IV/I. 407., 408. l.

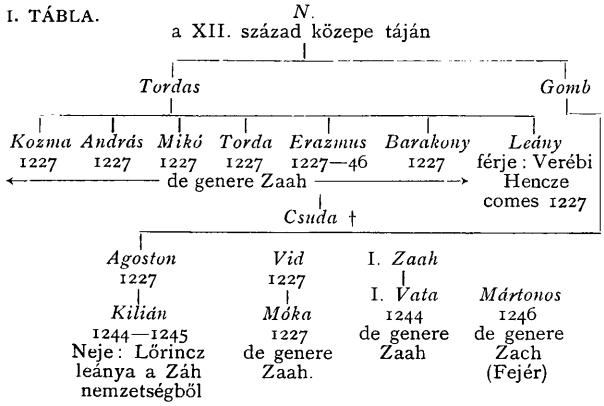
Erazmusnak egy fia maradt: *Csuda* (Chuda), ki Hartyánban birtokolt, de magtalanul halt el.

Tordas többi fiainak avagy ezek maradékainak neveivel az azontuli oklevelekben többé nem találkozunk. Tordas fivérének Gombnak unokája Ágoston fia *Kilian*, rokonának a Záh nemzetségbeli I. Lőrincznek leányát birta nőül s ezen Lőrincztől, mint ipjától annak hartyáni birtokrészét 1245. évben öt márkáért megvette, a rokonok nevében Ugrinfia II. Kázmér beleegyezésével.[1] Látjuk, hogy a mint jelenleg két Hartyán (Kis- és Sós-) nevü falu fekszik egymás mellett, a jelzett időben is a hartyáni birtok a Záh nemzetség tagjai közt több részre volt felosztva.

A Záh nemzetségnek 1227. évben a váczi káptalan előtt megjelent tagjai közül a pálfalvai ágon I. Konstantinfia Sándor comes, továbbá Póka és Berende fiai közül I. Ugrin és György (Gyura) terjesztek tovább ágazataikat.

Mielőtt azonban ezekkel foglalkoznánk, adjuk itt a Záh nemzetségnek eddig véglegesen tárgyalt ágazatait:

I. TÁBLA.

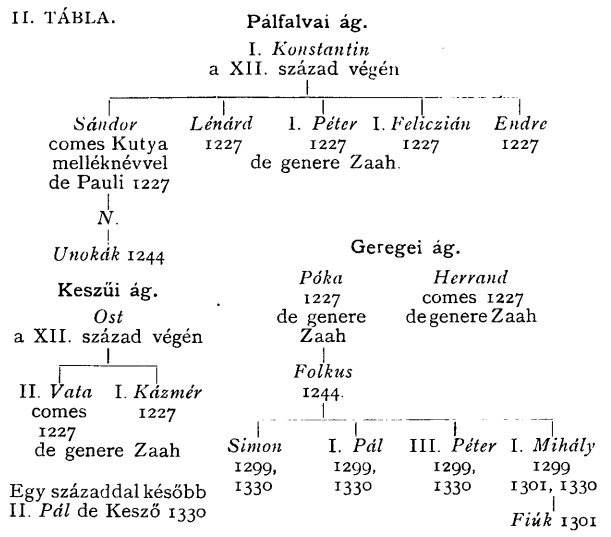

A pálfalvi ágon 1227. évben emlitett Konstantin fiai közül a kutyának nevezett Sándor comes unokái és a geregei ágon ugyanazon évben emlitett Pókának fia *Folkus* emlittetnek az esztergomi káptalan föntebbi 1244. évi bizonyságlevelében, a Sándor unokái keresztneveik megnevezése nélkül. Konstantin ágáról azontul mit sem olvasunk többé, de Folkusnak négy fia maradt, u. m. *Simon*, I. *Pál*, III. *Péter* és I. *Mihály*, kikről alább lesz szó.

A keszüi ágnak 1227. évben emlitett két tagján, u. m. Kázméron és Vatán kivül, csupán egy sarjáról: II. *Pál*ról nyerünk egy századdal később tudósitást, kit a visegrádi merénylet még életben ért s ki véreinek sorsában osztozván, birtokaitól megfosztatott.

Ezen három ágat a következő táblázat tünteti elő:

II. TÁBLA.

Legteljesebben ismerjük a Záh nemzetségnek a váczi káptalan 1227. évi bizonyságlevelében elősorolt tagjai közül Berende fiainak maradékait.

Berendének ott három fia van emlitve, u. m. I. *Ugrin*, *György* (Gyura) és II. *Péter*. Ezek közül Péter magbanszakadt s birtokai még egy századdal később is «Berendefia Péter birtokai» néven fordultak elő a Záh nemzetség elkobzott birtokai közt. Györgynek fia volt ama *Lőrincz*, ki, mint föntebb előadatott, 1245. évben az ő hartyáni birtokát vejének, a Záh nemzetségbeli Agostonfia Kiliánnak eladta

A harmadik testvérnek Ugrinnak három fiát ismerjük, u. m. II. *Ugrint*, II. *Kázmért* és I. *Istvánt*.

II. Ugrin Kereki János comes leányát birta nőül, de ezen házasságából gyermekei nem maradtak. 1284-ben már nem élt, mert azon évben özvegye már magát hitbére és jegyajándéka fejében az egri káptalan előtt, férjének rokonai által kielégitettnek nyilvánitá.[1]

II. Kázmér 1245. évben, mint föntebb el volt mondva, az esztergomi káptalan előtt beleegyezését adta azon átruházáshoz, melyet unokatestvére Györgyfia I. Lőrincz az ő hartyáni pusztáját illetőleg veje Kilián részére eszközölt. 1284-

[1] Árpádkori uj okmánytár, XII. k. 683—684. l.

[1] Hazai Okmánytár, VI. k. 310. l., Árpádházi uj okmánytár, XII. 420. l.

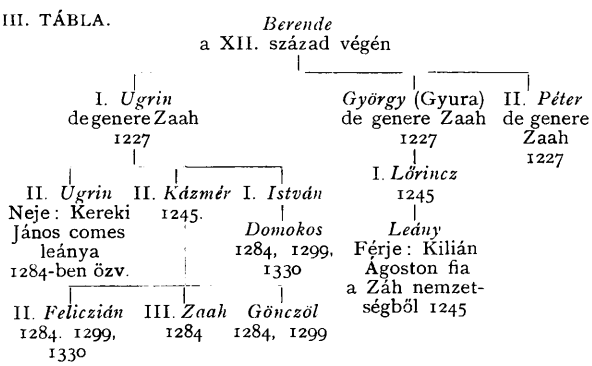
ben már sem ő, sem testvére I. István nem voltak életben, mert ekkor fivérük II. Ugrin özvegyét hitbére és jegyajándéka fejében nem ők, hanem fiaik, u. m. II. Kázmér fiai II. *Feliczián*, III. *Zaah* és *Gönczöl* (Guncyl) és I. Istvánfia *Domokos* elégiték ki.[1]

Ezek közül tizenöt évvel később, 1299-ben II. Feliczián, testvérének Gönczölnek (II. Zaah már akkor talán nem volt életben) és unokatestvérének Domokosnak neveikben is a váczi káptalan előtt megjelenvén, kötelezé magát azon tiz márkát, melyet ők hárman István alországbiró itélete folytán Folkus fiainak s ezek ismét II. Mihály fiainak tartozának fizetni, egyenesen ezen II. Mihály fiainak kifizetni.[2]

Hogy II. Kázmér ezen három fia, valamint I. István fia Domokos birtak-e családokkal és gyermekekkel, a további adatokból ki nem tünik; de hogy közülök azok, kik netalán életben voltak, vagy esetleg kiskoru gyermekeik a visegrádi véritélet által sujtva, a Záh nemzetség többi tagjainak szerencsétlen sorsában osztozni kénytelenek voltak, kitünik azon körülményből, hogy azon nemzetség elkobzott javai közt II. Kázmérfia II. Feliczián és I. Istvánfia Domokos birtokai is emlittetnek.

Ezek szerint ezen Berende ágának a nemzedékrende a következő:

III. TÁBLA.

A XIII. század utolsó negyedében a Záh nemzetségnek további néhány ága tünik fel, melyeket a fönt tárgyalt ágak egyikével sem lehet a rólok szóló adatok gyér volta miatt összeköttetésbe hozni.

[1] Hazai okmánytár, VI. k. 310. l. A Záh nemzetség *Zaah* nevü tagjai közt a számozásban a második helyet foglalja el III. Feliczián mester atyja: *Zaah* comes, ki 1272. évben már nem élt.

[2] Hazai okmánytár, VII. k. 277. l.

Ezeknek egyike a *Marczali ág*, melyből Marczali *Tiburcz* (de Morchol) és fia II. *István* (II) a Záh nemzetségből, (de genere Zah), 1281. évben a sági konvent előtt Záhteleke (Zahtelequi) nevü földüknek egy részét örökösen átruházák *Gyöngy* (Gung) asszonyra, Tiburcz leányára s annak férjére Haraszti Simonra.[1] Ezen II. István alighanem egy személy volt azon Istvánnal a Záh nemzetségből, ki 1274. évben fivérének, II. *Konstantin*nak (II) özvegyét, Szegi Benedek leányát hozományára és jegyajándékára nézve ugyancsak a sági konvent előtt kielégitette, miről a nevezett özvegy, valamint fia II. *Lőrincz* és testvére Szegi Apa őt nyugtatták.[2]

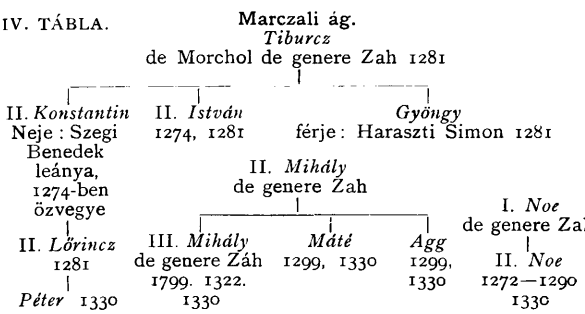
A másik ágon állók azon, már emlitett II. Mihály fiai, u. m. III. *Mihály*, *Máté* és *Agg* (Og), kiknek részére mint láttuk, 1299. évben II. Kázmérfia II. Feliczián, testvéreinek és unokatestvérének nevében is, a váczi káptalan előtt tiz márkát lefizetni magát kötelezé. Ezek közül III. Mihály a Záh nemzetségből (de genere Zah), 1322-ben mint királyi ember Balogi Miklós társaságában a Csobánka fiaitól Lambert országbiró által lefoglalt birtokok megbecslésében eljárt.[3]

A harmadik ágon I. Noefia II. *Noe* Kún László királynak a föntebbi II. Mihály fiaival hű szolgálatokat teljesitett, miért jutalmul tőle a magtalanúl elhalt nemzetségükbeli Erazmus fia Csudának hartyáni birtokát adományba nyerék.[4]

Ezek mind a négyen a visegrádi merénylet idejében életben voltak s 1330. évben a visegrádi véritéletnek áldozatul estek.

Ezen három ág tagjainak rövidke nemzedékrende ez:

IV. TÁBLA.

[1] Árpádkori uj okmánytár, XII. k. 349. l.

[2] Kubinyi, M. Tört. Eml. II. k. 15. l.

[3] Anjoukori okmánytár, II. k. 17. l.

[4] Fejér, Codex Dipl. VIII/IV. k. 153., 157., 159. l.

Hátra van még a Záh nemzetség azon ága, melyből *Feliczián* mester, e néven már harmadik, vette eredetét, kinek merénylete a királyi család ellen, oly végzetessé vált tulajdon családjára és egész nemzetségére nézve.

Ezen ágnak is, úgy mint a többinek, csak három izét ismerjük.

Úgy látszik, hogy a boldogtalan Feliczián mester visegrádi merénylete, a mely nemzetségnek, melyből származott, nevét történelmivé emelte, de gyökeres kiirtását is eredményezte, ezen nemzetség okleveleinek megsemmisitését is maga után vonta, annyival inkább, mivel azok Róbert Károly király rendelete folytán jogi erejüket vesztették s megfogható, hogy minden család sietett a levéltárában netán létezett s a Záh nemzetségre bármikép vonatkozott oklevelek megsemmisitésével, nehogy azokból valamikép a legyilkolt nemzetséghez való rokonsága kiderittethessék s annak alapján életében és birtokainak élvezetében veszélyeztetve legyen. A Záh nemzetségnek fölötte csekély számban megmaradt oklevelei megmenekülésüket csupán azon körülménynek köszönhették, hogy azokra a Záh-féle elkobzott javak uj birtokosainak — a királyi család megmentőinek és kegyenczeinek — birtokjogi tekintetben szükségük volt.

Innen van, hogy III. Feliczián mesternek csak atyjáról, II. *Zaah* comesről és nagybátyjáról *Jób* pécsi püspökről, kik a XIII. század közepén és második felében éltek, vehetünk tudomást, de nagyatyjáról és a többi elődeiről nem.[1]

Ezen II. Zaah comessel majdnem egyidejüleg élt, mint föntebb láttuk, a Záh nemzetségnek egy másik Zaah (III) nevü tagja, t. i. II. Kázmérfia (l. a III. táblán), — de hogy ez a két Zaah nem volt ugyanegy személy, kitünik azon körülményből, hogy ama Kázmérfia Zaah 1284. évben még életben volt, ellenben a föntebbi II. Zaah comes, Jób püspök testvére, 1272. évben már nem volt az élők sorában. Igy tehát III. Feliczián mester atyját, II. Zaah comest és Jób pécsi püspököt az eddig ismert adatok alapján a Záh nemzetség fönt elősorolt ágainak és tagjainak egyikével sem lehet összeköttetésbe hozni.

III. Feliczián mester ágán első, a kiről okleveles emlékezés történik, nagybátyja, Jób pécsi püspök.

Ez mint egyházi férfiu magasabb tudományos kiképzésben részesült s *mester* czimet nyert, mely azon korban a tudományos képzettség magasabb fokát jelezte.[1] Ezért ama Jób dömösi esperes, kiről 1236. évben történik említés,[2] nem azonositható vele, mivel nem élt a mester czimmel.

Az első okleveles tudósitást 1247. évben nyerjük róla, a mikor bácsi prépost, egyszersmind zágrábi kanonok és a királyi kápolna grófja (comes) volt[3] s mint ilyen IV. Béla király kedves embere. Négy évvel később 1251-ben a bácsi prépostságot felcserélte a fehérvárival s kir. alkanczellárrá haladott elő.[4] Ismét egy évvel később 1252-ben a pécsi püspöki méltóságra emelkedett s egy évig még viselte a kir. alkanczellári tisztséget,[5] de azontul megvált tőle.

Testvérével II. Zaah comessel és a Katiz nemzetségbeli Illés fia Péter comessel együtt pört folytatott a Bebek és Csetneki családok ősei u. m. Ákos mester budai prépost és a királyné kanczellárja, valamint ennek testvére Kopasz Detrik comes és fiai s egyéb rokonaik ellenében, a gömör-vármegyei Rozlosna, Somkút, Süvéte, Perlasz és Luponik birtokok végett, melyek közül az elsőt, mint atyai örökséget s testvéreinek birtokaitól elkülönitettet IV. Béla király 1258. évben neki itélte oda,[6] úgy szintén a Somkút földet neki és testvérének II. Zaah comesnek, a többi három birtokot pedig ugyancsak neki és nevezett Illésfia Péter comesnek,[7] mely itéleteket István ifjabb király 1262. évben megerősitvén, ezen birtokokra nézve az ellenfélt örök hallgatásban marasztalá el.[8] Kitünik

[1] Wertner Mór dr. idézett helyen, (Turul, 1901, 181., 183. l.), a Záh nemzetségbeli Ostfia II. Vata comes fiainak véli Jób pécsi püspököt és testvérét II. Zaah comest, III. Feliczián mester atyját, de ezt semmiféle történelmi adat meg nem erősiti.

[1] *Festus* szerint *Magister* annyi mint: *Doctor Artium*, *Du Fresne* szerint pedig: *Doctor in Theologia*.

[2] Monum. Eccl. Strigon., I. k. 317. l.

[3] Árpádkori uj okmánytár, VII. k. 241. l., XI. k. 346., 348. l.

[4] Árpádkori uj okmánytár, VII. k. 320. l., Fejér, Codex Dipl. IV/II. k. 107. l.

[5] Árpádkori uj okmánytár, VII. k. 343. l.

[6] Hazai okmánytár, VII. k. 76—80. l.

[7] Árpádkori uj okmánytár, XI. k. 516. l.

[8] U. ott.

ezekből, hogy Jób mester pécsi püspöknek II. Zaah comesen kivül több testvére is volt, valamint hogy ő és testvérei a Katiz nemzetségbeli Péter comessel, ki Nógrád vármegyében a Záh nemzetség birtokainak szomszédságában több várat és uradalmat birt, talán összeházasodás folytán rokonságban és jogközösségben álltak.

Jób püspök ekkor István ifjabb király kegyét is birta, ki 1263. évben neki és testvérének II. Zaah comesnek teljesitett kitünő szolgálataikért a Korzan nemzetségbeli Uza fiaitól elkobzott pest-vármegyei Kartal és Ság, valamint heves-vármegyei Bodony falukat adományozta,[1] de kinek a kegye csakhamar haragra változott.

Azon áldatlan polgár háboruban, melyet István ifjabb király a főhatalomért versenyezve, tulajdon édes atyja, IV. Béla király ellen 1264. évben már másodizben támasztott s melyben magyar magyarnak, testvér testvérnek vérében fürészté fegyverét, Jób püspök IV. Béla király pártján foglalt helyet s ágasi várának kapuját az öreg király hadai előtt megnyitá. Ámde ezért meglakolt, mert a hadi szerencse azon a tájon István ifjabb király fegyvereinek kedvezvén, ez az ágasi várat kemény ostrommal hatalmába keritette s azt a hozzá tartozó Tar, Barkány és Kutasó falukkal együtt Jób püspöktől elkobozván 1265. évben hivének Istvánnak az ifjabb királyné főlovászmesterének adományozá.[2]

Az illető adománylevélben István ifjabb király azzal vádolta Jób püspököt, hogy az ágasi vár az ő hütlensége és hanyagsága miatt veszett el az ő és az ország nagy kárára, mely saját igyekezetével s nem költséges müveletek nélkül, vagyis nehéz ostrommal szerzett vissza.

Világos, hogy Jób püspök az ágasi várral mint tulajdonos rendelkezett, mert másként mit keresett volna a pécsi püspök a Mátrában, a kisebbszerü ágasi várban? Az ő hütlensége és hanyagsága István ifjabb király szemében abból állhatott, hogy ő, mint IV. Béla király hive az ágasi várat, mint tulajdonát, nem záratta el IV. Béla király hadai előtt, melynek abban befészkelődvén, ellentálltak István ifjabb király hadainak s melyet ennélfogva ostrommal kellett kézrekeritenie.

[1] Turul, 1901. 117. l.
[2] Árpádkori uj okmánytár, XI. k. 544—548. l.

Ezen időtájban Jób püspököt más oldalról is fenyegette baj. 1264. évben az esztergomi érsek és más egyházi személyek panasza folytán IV. Orbán pápa ellene ismeretlen okból vizsgálatot rendelt.[1] Jób pécsi püspök és a panaszt tévő esztergomi érsek és egy pécsi kanonok ennek folytán Rómába idéztettek, de ott megjelent megbizottaik az ügyet el nem végezhetvén, két évvel később, 1266-ban IV. Kelemen pápa ujabb vizsgálatot rendelt.[2] Úgy látszik, hogy ez Jób püspökre nézve kedvezően ütött ki, mert püspöki állásában továbbra is megmaradt.

IV. Béla király halálával 1270. évben fia István, a mint a királyi trónt elfoglalá, esküvel biztositá az ország báróit és nagyjait, hogy őket összesen és egyenként jogaikban bántatlanul meg fogja hagyni.[3] Ennek megfelelőleg Jób pécsi püspököt is kegyeibe fogadá, őt mosonyi főispánnak nevezé ki[4] s mint ilyennek neki, valamint testvére Zaah comes fiainak 1272. évben a fönt emlitett öt gömör-vármegyei falut ujólag oda itélé Kopasz Detrik és társai ellenében,[5] mely itéletét három évvel később, 1275. évben utóda Kún László király is úgy Jób pécsi püspök, mint testvérének II. Zaah comesnek kiskoru fiai u. m. ifjabb *Jób* (II) és testvérei részére megerősité.[6] De az ágasi várat és uradalmat Jób püspök többé nem nyerte vissza, mert annak birtokában az uj birtokost 1272. évben Kún László király is meghagyta.[7]

Jób püspök a mosonyi főispáni méltóságot 1272. és 1273. években viselte. Ez utóbbi év elején, midőn osztrák ellenséges hadak az országba betörtek, a győri várba szorult, melynek parancsnoksága is reá bizatott, de azt megvédeni nem birván, elveszté s maga is fogságba esett.[8] Miután kiszabadult, még hat éven át, 1279. évig emlékeznek róla, mint pécsi püspökről az oklevelek.

Kún László királynak mindvégig birta ke-

[1] Monum. Eccl. Strigon. I. k. 507. l.
[2] U. ott, 538. l.
[3] Árpádkori uj okmánytár XII. k. 11. l.
[4] Árpádkori uj okmánytár, IV. k. 2. l., IX. k. 2., 4., 11. l., XII. k. 48., 50., 70. l.
[5] Árpádkori uj okmánytár XII. k. 48—50. l.
[6] U. ott, 133—135. l.
[7] Fejér, Codex Dipl. V/II. k. 50. l.
[8] Szalay L., M. orsz. Tört. II. k. 94—95. l.

gyét. 1278. év vége felé (október havában) egy ideig kir. kanczellár és baranyai főispán volt s mint szomszéd birtokos irásbeli beleegyezését adta, a lajmeri (Laymer-i) nemesek közt történt bizonyos birtok eladáshoz, minek alapján a pécsi káptalan azon nemeseknek rendes bizonyságlevelet állitott ki.[1] Az oklevélben nincs emlitve, hogy az eladott laymeri birtokrész, melyik vármegyében feküdt; hahogy Pécs környékén, vagy valahol a Dunán tul, ekkor ezen birtok Jób püspöknek csakis szerzett birtoka lehetett, mivel a Záh nemzetségnek ősi birtokai nem ott, hanem, mint láttuk, Heves, Nógrád és Gömör vármegyékben terültek el. Az utóbbiban Kún László királytól adományt is vett, Csákány nevü földre Gömör mellett, melyet halála után 1282. évben előbbeni birtokosai a királytól visszanyertek.[2] Ezen évszámmal nem egyezik Fejér György azon adata, mely szerint Jób püspök még 1284. évben is helyet foglalt volna az országnagyok között.[3]

Testvére II. Zaah comes még elébb elhúnyt, mert mint föntebb láttuk, 1272. és 1275. években. V. István király itéletlevelében és Kún László király megerősitő oklevelélben már csak kiskoru fiai emlittetnek. Az idézett oklevelek ezen kitételei: «Jób püspök és kiskoru öcscsei (fratres), Zaah comes fiai», oly következtetést látszanak engedni, mint ha Jób püspök Zaah comes kiskoru fiainak testvére s maga is Zaah comes fia lett volna. De hogy ez nem volt igy, kitünik István ifjabb királynak fönt idézett 1262. évi itéletleveléből, melyben mint egyik pörlekedő fél Jób pécsi püspök és testvére Zaah comes neveztetnek meg; ha tehát a későbbi 1272. és 1275. évi oklevelekben ugyanazon pörös ügyben és ugyanazon pörös fél tagjaiként «Jób püspök és kiskoru öcscsei, Zaah comes fiai» soroltatnak elő, ezen nem jelenthet egyebet, minthogy ezek, Jób püspök elhalt testvérének valának a fiai, tehát a «fratres» kitétel tágabb értelemben veendő.

II. Zaah comesnek fiai közül csupán II. Jóbot és III. Feliczián mestert ismerjük, a többieknek, ha voltak, neveik nem maradtak reánk.

II. Jóbról és viselt dolgairól hallgatnak a kútforrások. III. Feliczián mester nevével 1301. évben találkozunk először, mikor ő mint békebiró (homo arbitrans) részt vett többekkel együtt a Drái (Drahi) Tamás és fiai — valamint a Záh nemzetségbeli Folkusfia Mihály és fiai között felmerült pörös ügy elintézésében s a nógrádvármegyei Pöstény nevü birtok határainak megjárásában.[1]

A mint III. Endre királynak, az Árpádok utolsó férfiivadékának holtteteme fölött a sirbolt bezáródott, a magyarság nem kis része a leányági idegen ivadékok jogosultságát a magyar trónra tagadván, Csák Máté körül sereglett, kit mint a honfoglaló hét fejedelem, a «Hétmagyar» egyikének, Előd fejedelemnek sarját a magyar trónra jogosultabbnak itélt. III. Feliczián mester is a magyarság ezen részéhez csatlakozott s Csák Máté pártjának főemberei közt foglalt helyet. De midőn a nemzet nagyobb része 1307. évben Róbert Károlyt királyául elfogadá, neki a következő 1307. évben Csák Mátéval együtt Feliczián is meghódolt.[2]

Az egyetértés azonban a nemzet kebelében nem soká tartott. Károly király nem tudott, vagy nem akart az ország törvényeihez, alkotmányához alkalmazkodni, saját akaratát elébe helyezte a törvénynek s érvényre akará juttatni mindenki ellenében. Lehet hogy ezért, avagy hogy Károly király vele felsőbbségét éreztette, Csák Máté röviden meghódolása után ismét nyiltan fegyvert ragadott ellene, az elégületlenség tágabb körökben is forrongásba hozta a kedélyeket s a polgárháboru ismét az egész felföldön fellángolt, vészt, nyomort, öldöklést és pusztitást hozva mindenfelé, a nemesek kastélyaira és a pórok kunyhóira egyaránt.

Csák, vagy a mint akkor nevezék, Trencséni Máté körül összesereglének hivei számosabban, mint valaha. III. Feliczián mester is ujolag hozzá csatlakozott.

A zendülők és a király hivei közt a mérkőzés s az elkeseredett véres küzdelem 1312. évben Kassától nem messze, a rozgonyi mezőben ment véghez.[3] «Oly igen kemény ütközetre kerüle a dolog» — kiált fel Márk barát, a Képes

[1] Zichy okmánytár, I. k. 39—41. l.
[2] Árpádkori uj okmánytár, XII. k. 356—7., 369. l.
[3] Fejér, Codex Dipl. VII/II. k. 107. l.

[1] Anjoukori okmánytár, I. k. 11. l.
[2] Fejér, Codex Dipl. VIII/V. k. 52. l.
[3] Anjoukori okmánytár, II. k. 280—284. l.

krónika szerzője — «a milyen Magyarországon a tatárok idejétől fogva nem vivatott»[1] s a krónikás itélete nem tünik fel tulzottnak, ha figyelembe veszszük, hogy a felkelők részéről mindkét hadvezér, Demeter és Aba halva maradtak a csatatéren s a királyiak közül is egész sorát nevezik meg krónikáink azon előkelő nemes uraknak, kik életük árán vásárolák meg Károly részére a győzedelmet, köztök Györke fiát Györkét (nem Gyürkit, mint Szalay irja), a király zászlótartóját, kivel, a mint az ellenséges csapások alatt halva összerogyott, a király zászlaja is alá hullott.

Ezen vereség a felkelők ügyén nagy csorbát ejtett. Ámde Trencséni Máté hatalma még nem volt megtörve. A felföldön s különösen Hont és Nógrád vármegyékben még a rozgonyi ütközet után is, Trencséni Mátének 1318. évben bekövetkezett haláláig az ő párthivei valának tulsulyban. Oda mutat, hogy a király egyik hivét, Bögöd (Bugud) hont-vármegyei nemest, a mint a királyhoz volt menendő, 1316. évben Máté hivei elfogták s Máté elébe vivék, ki őt fogságba vetve, kegyetlenül megkinoztatá.[2] De Trencséni Máté halála után pártja szétmállott s bár unokatestvére anyai részről, Cseh István néhánynyal Máté hivei közül még továbbra is lobogtatá a zendülés zászlaját, de tekintve hiveinek csekély számát, a király ellenében győzelemre többé nem számithatott. Károly király hadvezérei a zendülést az egész országban elnyomták s az abban résztvettek közül azokat, kik a csatatéren el nem estek, vagy külföldre nem menekültek, avagy meg nem hódoltak, a király büntető vaskeze sujtotta.

III. Feliczián mester a rozgonyi szerencsétlen ütközet után is hű maradt Trencséni Mátéhoz; miért is Károly király 1315. évben összes, bárhol fekvő birtokait Domokos nádornak adományozta.[3] Utóbb azonban, valószinüleg Trencséni Máté halála után, Károly királynak ujra meghódolt, ki őt ennek folytán birtokaiba visszahelyezvén, családjával együtt kegyébe visszafogadá, leányát *Klárát*, ki szépségével tündökölt, udvari hölgyei közé vétette, Feliczián mesternek pedig udvarába szabad bejárást engedett, előtte a király ajtaja ellenvetés nélkül nyitva vala, mondja a Képes krónika.[1]

Károly király ekkor hatalmának tetőpontjára hágott, «kedvező szelekkel hajóza és a tenger bodor hullámait szerencséje hajója kedvére hasogatta».[2] Ellenfelei az ország határain belül egytől-egyig leverve, a polgárháboru elfojtva, a főméltóságok biztos kezekben, vitéz főispánok, mindmegannyi megbizható hadvezér parancsa alatt kipróbált hadcsapatok készen álltak a király parancsainak vak végrehajtására. Csak érdeméül lehet Károly királynak felróni, hogy az öldöklő polgárháborunak, habár vas kézzel, véget vetett. Érdeme növekszik és dicsőséggé fokozódik vala, ha ily korlátlan hatalomnak birtokában az ország fiait, kik tőle várták az ország sorsának jobbra fordultát, bölcs és igazságos kormányzásában részesiti, az ország törvényeit és alkotmányát tiszteletben tartja s a felzudult kedélyek lecsillapitásához járul.

Ámde Károly király az önkény felé hajolt, szükeknek érzé az ország alkotmányának és törvényeinek korlátait, kegyét ezek fölé emelé s az ország ősi törvényeinek szellemével ellenkező intézkedései által a nemzet soraiban ujabb és ujabb elégedetlenséget keltett, mely az egyháznagyoknak a pápához intézett panaszleveleiben nyer kifejezést s hogy a nyilt lázadás, melyet ezek fenyegető veszélyként emlitettek, ki nem tört valóságosan, annak oka részint a hazafiak kimerült voltában s a béke után való vágyódásában, részint pedig a királyi hatalomnak oly nagy mérvü és korlátlan kifejlődésében rejlett, melynek ellenében fegyveres ellentállás semmi kilátást sem nyujtott sikeres eredményre.

Bizonyitékokat Károly királynak tulajdon oklevelei szolgáltatnak. Legyen elég itt csak néhány példát fölemlitenünk, melyeknek figyelembe vétele szükséges azon kor viszonyainak megitélésére, melyben III. Feliczián mester merénylete végbement.

1328. évben Hektorfia Miklós mester udvari apródját Győr és Veszprém vármegye tisztviselőinek és biróságainak hatósága alól,[3] 1330. év-

[1] Képes kronika, 96. l.
[2] Anjoukori okmánytár, II. k. 442. l.
[3] Anjoukori okmánytár, I k. 385. l.

[1] Képes kronika, 102. fej.
[2] U. ott.
[3] Anjoukori okmánytár, II. k. 379. l.

ben pedig Lőrincz mestert, az Ujlakyak ősét és testvéreit, valamint összes rokonait, maradékaikkal s minden jobbágyaikkal egyetemben az ország összes bíróságainak, u. m. a nádor- és alnádornak, bán- és albánnak, országbíró- és alországbirónak, valamennyi megyék fő- és alispánjainak, szolgabiráinak és általában az ország bármiféle bíróságainak hatósága alól fölmenté s őket minden pörös ügyeikben a király közvetetlen birósága alá helyezé.[1] Képzelni lehet, hogy ily kiváltságos állapotra emelt hatalmasok — a király kegyenczei — netaláni kihágásainak ellenében mily nehézségekkel járhatott az ország többi lakósaira nézve igazságuk kikeresése.

Továbbá Doncs mester zólyomi főispánnak 1327. évben szabadalmat és jogot adott, hogy valahányszor a király kiséretében hadjáratba indul, tetszése szerint bármily czimerjelvényt választhasson magának s viselhesse megaranyozva fegyverzetén, sisakja tetején avagy zászlaján s ha bárkit a többi lovagok közül hasonló arany vagy aranyozott czimerjelvény használatában éri, ez tartozzék azt neki átengedni s Doncs mesternek álljon hatalmába azt tőle minden ellenmondás nélkül elvenni.[2] Melyik úr vagy lovag, kivel ez meg talált történni, vetette magát alá szivesen ezen rendeletnek? kivált ha figyelembe vesszük, hogy hazánkban azelőtt a czimerjelvények választása és viselése a nemes urak ősi jogához tartozott és nem függött királyi adományozástól vagy megerősitéstől. Ily és hasonnevü törvényellenes kiváltságok osztogatása által sértve érezhették magukat ősi jogaikban a várurak és kisnemesek egyaránt.

Ily viszonyok mellett természetes, hogy Károly király kegyenczeinek és udvaronczainak elbizakodása nem ismert határt s oly közszellemet ébresztett, melynek egyik sajnálatra méltó eredményeként tünik elő III. Feliczián mester leányának, a szerencsétlen Klárának meggyaláztatása is.

III. Feliczián mesterben, a büszke nemes úrban, ki szokva vala jogaiért karddal kezében helyt állni s kinek érzelmei a mindennapi jogsértések és önkényes rendeletek miatt különben is forrongásban lehettek, a leánya becsületén ejtett sérelem minden indulatot fellángoltatott.

Ő ezen időben, 1330-ban már hatvan éven tul lehetett, mert ha fölvesszük, hogy 1272. évben, mikor róla és testvéreiről mint kiskoruakról történt emlités, ő még nem haladta tul az öt évet akkor 1330. évben legalább is hatvanhárom évesnek kellett lennie. Ezen számitással egyezik a Képes krónika előadása is, mely szerint Feliczián mester azon időben már élemedett koru őszbe vegyült vitéz volt.[1]

A király és családja ellen boszujában elkövetett merénylete mindenki előtt ismeretes.

Az inditó okra nézve, mely Feliczián mestert merényletének elkövetésére vezérlé, ujabb időben az általánosan az elfogadottól eltérő vélemény nyilvánult.

Érdemes történetirónk, Pór Antal azon nézetének adott kifejezést, hogy Feliczián mester leányának Klárának a királyi udvarban a királyné tudtával és segédkezésével történt meggyaláztatása valótlanság, melynek rosszakaró rágalmas forrása a nápolyi Johanna feslett udvarában keresendő, továbbá hogy Feliczián mester vérszomjas haimatomaniacus szörny, azaz öldöklési őrjöngésben szenvedett és végre, hogy «nincs alapos ok arra, hogy a hivatalos itélet előadását, mely Záh Klára nevét nem is emliti, kétségbe vonjuk.»[2]

KUBINYI FERENCZ.

[1] Anjoukori okmánytár, II. k. 463—467. l.
[2] U. ott, 336—337. l.

[1] Képes Krónika, 102. fej.
[2] Századok, 1900, 9. l.

KONT MIKLÓS NÁDOR CZIMERE.

(Öt czimerképpel.)

Botka Tivadar «Kont nádor téves sarjadéka»[1] czimü, szokott alaposságával megirott értekezésében kétségbevonhatatlan hitelességgel megirta a Kont Miklós nádor származását első ismert ősétől, egy Geuge vagy Guge nevü, valószinüleg szláv eredetü főurtól kezdve, a törzs kihalásáig. Kimutatta, hogy e törzsből két család vált ki; Kont nádoré, mely később az Ujlaky nevet vette fel és a Raholczayaké. Ismeretes, hogy mind a kettő kihalt.

Botka értekezése után genealogiai szempontból nincs mit mondanunk, az alábbiakban a törzs czimerét óhajtom, meglevő adataink alapján, régi alakjában visszaállitani.

Mielőtt azt tenném, ki kell térnünk egy mostan is élő főuri család, az erdődi herczeg és gróf Pálffy család téves, de még mindig elfogadott származására, mely zavarja az egyöntetüséget a Göge-törzs czimerénél. Botka Tivadart is ezen téves leszármazás megdöntése inditotta czikkének megirására, föltünvén neki Budavárában egy háznak következő felirata: «Ez volt I. Lajos király idejében, Kont Miklós nádornak, *a mai Pálffy Gróf család ősapjának* egyik háza». E feliratra azt mondja: «a történelmi igazság nevében kifogásom van a tábla azon kifejezése ellen, hogy Kont nádor volt a mostani gróf Pálffy család ősapja. Ezt én czáfolhatatlan érveim alapján, merőben tagadom». És értekezése folyamán fel is sorolja ezen érveket, melyek valóban czáfolhatatlanok.

Nagy Iván «Magyarország családairól» irott nagy munkájában, még Botka Tivadar czikkének megjelenése előtt, 1862. évben, a Pálffy családról irva ezt mondja:[2] «E fényes ház, ... egyike legrégibb és most is virágzó családainknak és utódja egyenes férfiágon a történelmi nevezetességü kihalt Héderváry nemzetség Kont nevü fényes ágának.» *Tehát egyenes élő utódja egy kihalt ágazatnak!* És ezen állitásának forrásául idézi a Pálffy család hivatalos, de nem hivatott történetirójának, Albrecht József herczegi levéltárosnak 1830. év körül irott kézirati munkáját a Pálffy család származásáról. «Valamint igy folytatja Nagy Iván, az Ujlakyak a Hédervváryaktól, ugy a Pálffyak a Konthoktól és igy szintén a Hédervváryaktól származtak.»

E téves — és már Nagy Iván előtt is több történetirónktól és genealogusunktól hirdetett — nézet és leszármazás annyira megcsontosodott a magyar genealogiai irodalomban, hogy az, még az 1888. évben megjelent és erős kritikával megirott «Nemzetségi Zsebkönyvbe» is fel lett véve, a hol a gróf Pálffy család eredetéről ez van irva: «A legrégibb előkelő családok egyike, mely *általános vélemény* szerint a Gejza fejedelem alatt bevándorolt Hederik nemzetségből veszi eredetét. E nemből kivált hédervári Konth családból ered a Pálffy család.»[1]

Még kegyetlenebbül bántak el ezen erőszakolt leszármazás heraldikai részével azok, kik ennek czimerével foglalkoztak.

Nagy Iván, idézett munkájában erre vonatkozólag igy ir: «A Héderváry család czimerpaizsát három függőleges szelemen vagy folyam (!?) képezi... Kont Miklósnak czimerében jobbra dőlt paizsban, szintén látjuk a Héderváry czimer mását, azonban már csak két szelemen alakban *és ezeket is inkább vizirányos állásban.*»

Ezek szerint tehát a czölöp és pólya ugyanegy.

Báró Nyáry Albert «Heraldikájának» 70-ik lapján nagyon helyesen és a valóságnak megfelelőleg ezt mondja: «*A Héder nemzetség nemzetségi czimere, veres mezőben, három ezüst czölöp volt.* A 98. lapon Ujlaky Lőrincz pecsétét igy irja le: «felnégyelt paizsának első tagjában két szemközt ágaskodó oroszlán, második és harmadik tagjában *két pólya, a Héderváry család eredeti czimere.*»

Tehát ő is azonositja a czölöpöt a pólyával. Ezen genealogiai tévedést döntötte meg hiteles oklevelek alapján kétségbevonhatatlanul Botka Tivadar fent idézett jeles értekezésében, a hol alaposan bebizonyitotta, hogy Kont Miklós nádor nem származott a Héder nemzetségből s igy ha

[1] Századok, 1870. évf. 139. l.

[2] Nagy Iván, Magyarorsz. Csal. IX. k. 34. l.

[1] Nemzetségi Zsebkönyv. 178. l.

a Pálffyak Kont nádortól származnának is, nem származnának egyszersmind a Héderváryaktól. Ellentmond ennek a heraldika is, a mennyiben a Héder nemzetség czimere czölöpök vagy hasitások, a Kont s a vele rokon családoké, az Ujlakyaké s valószinüleg a Raholczayaké is: osztások.

De ugy a genealogia, mint különösen a heraldika, ellentmond a Pálffyak és Kont nádor ivadékai közös leszármazásának is.

Az erdődi herczeg és gróf Pálffy család czimere napjainkig: kékben küllős arany kerékből előtünő szarvas. Ugyanazon czimer, melyet Mátyás király az 1459-ben nemességre emelt Bakócz Bálintnak adományozott. Ezen czimer hitelesiteni látszik Podhraczki állitását,[1] ki a Pálffyakat Bakócz Miklósnak Pál nevü fiától származtatja,[2] mert alig képzelhető, hogy a Kont nádor leszármazója és Ujlaky Miklós bosnyák király atyjafia és kortársa letette volna fényes czimerét azért, hogy egy uj nemesnek armálisban nyert czimerét helyette fölvehesse.

Midőn Pálffy Miklós 1581 április 24-én Prágában bárói diplomát nyert, még semmit sem tudtak a Héder-Kont nádor leszármazás meséjéről, mert az adományos leszármazásának emelésére a diploma a következő szavakat használja: «præterea cum majores quoque ipsorum, *ac praecipue familia Erdődyana a qua paternam*, Dersffyana vero aqua maternam ducunt originem, diversis occasionibus et temporibus, diversa et cumulata servitia præstiterint...»[3]

A bárói oklevél eme szavai ismét csak Podhraczky állitása mellett bizonyitanak.

Történelmünkben szerepet játszó családaink leszármasásának tisztázása mindig genealogiai nyereség, és ha ezen leszármazás veszit is fényben és régiségben, mindenesetre nyer az által, hogy ha azt az Ádám-, Andorás-, Estorás-féle valótlan, mesés hagyományok helyett positiv, minden kritikát kiálló alapokra helyezzük. A gróf Széchenyiek czimere nem lesz azzal homályosabb, hogy az nem ékesitette paizsaikat a keresztes hadjáratok korában.

A Göge-törzs czimerének tárgyalásánál tehát, — mint nem ide tartozót, — mellőznünk kell ugy a Héder nemzetség, mint az erdődi Pálffyak czimerét, és ha ezt teszszük, akkor megmarad a czimer egyöntetüsége a nemzetség leszármazóinál.

A Kont ágazat czimerére elég korai adatunk van, Kont Miklós nádor nagy számban fenmaradt pecséteiben az 1356—1366. évig terjedő időkből. Sok van ilyen az országos levéltárban is, a honnan a pecsétek mutatója fénynyomatban is közöl egyet az 1359. évből. Ezen nádori pecsét a teljes czimert mutatja, osztott paizsot, melyben felül pólya van, vagy kétszer osztott (ezt a szinjelzés dönti el), alul üres, a sisakdisz: koronás női törzs, nyakához illesztett szárnyakkal. Az egész czimer, ugy mint az a pecsétre vésve van, arányos részleteivel, kecsesen lengő sisaktakaróival, szép maradványa a XIV-ik századbeli klasszikus heraldikának.

Kont Miklós nádor czimerén kivül még a Raholczay ágazat sisakdiszét ismerjük Raholczay Leukus, Miklós és Gergely sisakpecsétje után 1426. évből, az országos levéltárban.[1] Ez is, miként a Kont Miklós nádor ágazatáé: koronás női törzs, nyakához illesztett szárnyakkal.

A czimer alakjára ezek volnának forrásaink, hogy mint idomult át a paizs ezen szokatlan herold alakja az Ujlakyak illoki sirkövein[2] háromszor osztott paizszsá, Ujlaky Lőrincz pecsétein, annak bővitett czimerében két pólyává, holott Ujlaky Miklós bosnyák király régibb pecsétein az eredeti alakot használta? az épen a heroldalak szokatlansága következtében, meg nem értésből származhatott és szorosan véve nem tartozik tárgyunkhoz.

A czimer szineit hazai középkori heraldikánknak — az armalisok mellett — egyedüli teljes forrásai, a műemlékekre festett — fájdalom, nagyon csekély számban fenmaradt szines czimerek mentették meg számunkra. Itt elsősorban saját évekkel ezelőtt elkövetett tévedésemet kell kijavitanom. Teszem azt annál szivesebben, mert

[1] Akad. értesitő, 1855. évf. 567. l.

[2] Botka Tivadar (Századok 1873. évf. 574. l.) őket a csallóközi dercsikai Kont családból eredőnek mondja. E mellett bizonyit a Pálffyak régi «Dercsikai» előneve is. A czimerkérdés is összeegyeztethető ezzel, mert a valószinüleg czimertelen egyszerü nemes, beléházasodván a Bakócz családba, czimer hiányában, könnyen használatba vehette felesége czimerét.

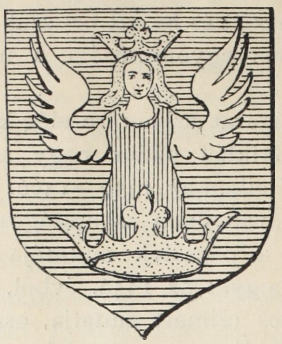
[3] Nagy Iván i. m. IX. 41. l. első jegyzet.

[1] Orsz. ltár. D. L. 32768.

[2] Arch. Ért. Uj folyam, 1—8. l.

ezen tévedésem fölfedezése, egy kiváló középkori czimerünk teljessé tételéhez adja meg a döntő adatot.

A kassai székesegyház szentségházának XV-ik századból származó czimerei között van egy,

mely kék paizsban aranykoronából előtünő veres ruhás, ezüstszárnyu koronás női törzset ábrázol.

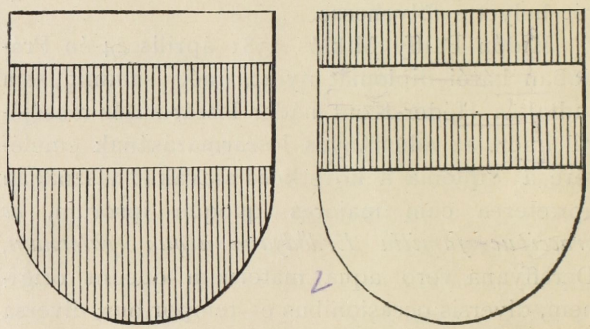
A pelsőczi Bebek család sirköveinek és czimereinek ösmertetésénél a Turulban [1] azon hibát követtem el, hogy ezen czimert a Bebek családnak tulajdonitottam, azon téves feltevésből indulva ki, hogy ez a Bebek czimer sisakdiszének, a koronás női törzsnek — szájához illesztett ezüst halakkal — egy eltorzitott alakitása. Tévedésemet hamar beláttam s azt a Turul következő kötetében [2] — a kassai dóm szentségháza czimereinek ösmertetésénél — néhai Csergheő Géza barátom tanácsát is meghallgatva, javitani igyekeztem. De most sem voltam szerencsésebb, mert most meg a Forgách czimer sisakdiszének néztük, melynél a czimerfestő, a koronás női törzs halántékához illesztett holdsarlókat szárnyaknak festette.

Azzal tisztában voltunk, hogy a kassai szentségház czimerei között ez az egyetlen, mely paizsba foglalva, valamely előkelő család sisakdiszét adja, de az igazira, a mely elrajzolás nélkül teljesen korrektül van ábrázolva, egyikünk sem gondolt, Ujlaky Miklós bosnyák király czimerének sisakdiszére!

Pedig a kassai szentségháznak ezen kétszer tévesen meghatározott czimere Ujlaky Miklósé mely legméltóbban is helyet foglalhatott oly kiváló műemlék czimersorozatában, mely a király és az ország, Kassa szabad királyi város és az akkor legkiválóbb s legbefolyásosabb főurak czimeréből lett összeállitva.

A Göge-törzs czimerének sisakdisze egész kihalásáig változatlanul ugyanaz maradt. Azt még az Ujlakyak későbbi czimerbővitése sem érintette. Biztosan állitható tehát, hogy a szinek sem változtak és ugyanazok voltak Kont Miklós nádor korában is, a melyek a kassai szentségház czimerénél láthatók: veres ruha a női törzsön és ezüst szárnyak.

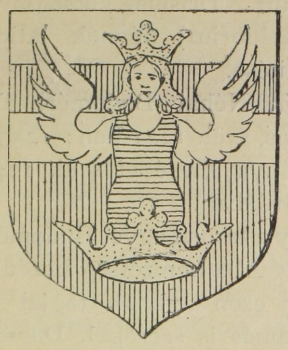
Kétségtelen, hogy a középkori klasszikus heraldikát tekintve, ezek egyszersmind a paizsalak szinei is. És mégis, ha ez uton ismerjük is a czimer szineit, még sem tudjuk, miként helyezzük azt el a paizsalak heroldalakjainál? Mert lehet veres-ezüstben osztott, felül ezüst pólya, alul üres, vagy ezüst-veresben osztott, felül veres

pólya, alul üres. A kétséget hazánk egy másik műemlékének, a vajdahunyadi vár lovagtermének freskói, illetve az ott lefestett czimerek oszlatják el. Ezen érdekes kutfőnket mai nap csak nagy óvatossággal használhatjuk. A czimersorozat későbbi önkényes átfestést szenvedett, az egyes czimerek elvesztették eredeti szineiket. Tapasztaljuk ezt különösen olyan czimereknél, minők p. o. Lossonczy, Héderváry, Széchy, melyeknek hiteles szineit más, kétségtelenül hiteles bizonyitékok állapitották meg. És mégis ezen czimerek egyike mutatja meg az Ujlaky czimer ércz és szinelhelyezését a paizsban. Köztük van ugyanis az Ujlaky czimer is, még pedig igen szép heraldikai felfogásban. A paizsban egyesitve a paizs heroldalakja s erre ráhelyezve a sisakdisz, koronából növekvő koronás, szárnyas női törzse. Az alapul szolgáló heroldalak: ezüst s veresben osztott.

[1] Turul, VI. k. 163. l.
[2] U. ott, VII. k. 24. l.

felül veres pólya, alul üres, a reá illesztett koronás női törzs szárnya ezüst, ruhája kék.

A ruha szinének ezen eltérése látszólag hiba, de valójában a heraldikai jóizlés jele. Mert a kék ruhaszint a czimerfestő a paizsba szoritott alakok élénkebb és szabatosabb feltüntetése végett alkalmazta, holott ha az eredeti veres szint hagyja meg, ugy ez elmosódott volna a heroldalaknak szintén veres szinezésében.

Miután a vajdahunyadi freskó czimer nem meghatározza, hanem csak megerősiti a kassai szentségház Ujlaky czimerét és csak a már ismert szinek elhelyezésére nézve igazit el: bátran elfogadhatjuk kutfő gyanánt.

Kont Miklós nádor czimere tehát: ezüst, veresben osztott paizs, felül veres pólya, alul üres, sisakdisz: veres ruhás, aranykoronás női törzs, ezüst szárnyakkal. Takaró: veres-ezüst.

Ezen czimer teljes meghatározásával középkori heraldikánk egy klasszikusan szép czimerrel lesz gazdagabb és teljesebb középkori nagyuraink czimersorozata. CSOMA JÓZSEF.

A MARGIT-LEGENDA GENEALOGIAI ÉS FÖLDRAJZI ADATAI.

A «Monumenta Vaticana Episcopatus Vesprimiensis» czimű forrásmunka I. kötete azon tanuvallomásokat tartalmazza, melyeket Árpádházi Margit († 1271) szenttéavattatása czéljából 1276-ban Budán felvettek. Ezen eredetiességük és közvetlenségüknél fogva a maguk nemében páratlan jegyzőkönyveket tudtommal még nem igen használták fel, bár bátran mondhatjuk, hogy a régmult dolgokat felkutató tudománynak bármelyik ága is talál helylyel-közzel bennök valami érdekeset; megjegyezzük azonban, hogy a jegyzőkönyvek nem az eredeti felvételt adják, hanem csak későbbi másolat alapján vannak közzétéve, minek következtében a kétségkivül már eredetileg elferditett hely- és személynevek ujabb latinizálás és olaszositás által némely esetben a felismerhetetlenségig el lettek ferditve.

Midőn jelen sorokban csak azon genealogiai és földrajzi adatokat akarnók meghatározni, melyeket eddig sehol sem találtunk meghatározva, ki kell emelnünk, hogy ebbeli törekvésünk helylyel-közzel legjobb akaratunk mellett sem vezetett czélra, úgy hogy a meg nem határozott neveket a meghatározottak mellett egyszerüen csak valószinüségi érveléssel fogjuk bemutatni.

* * *

Badobora. Néhai Badoborai István úr leánya Erzsébet, szül. 1228-ban, 1242/3 óta zárdában élt. Vallomása a nevezett helység meghatározására szolgáló adatokat egyáltalában nem nyujt.

Tekintettel arra, hogy Geregye nb. «Beretyói» Pál volt országbirónak leánya is a tanuk között szerepel és hogy a nagyváradi egyházmegyéből bizonyos Kőrösi Márk is vall, azt hihetnők, hogy talán a Biharmegyében már 1266 előtt felmerülő *Latobár*-ral[1] van dolgunk.

Baránd. Barándi Ivánka (= Johanka) fiai Miklós és Ivánka bizonyos Tiudei Dombó nevü hatalmas birtokossal ellenséges viszonyban lévén, ennek fogságába kerültek, a mikor is ez őket a Dunába akarta fojtatni. Ezt elbeszélik:

[1] Fejér, IV/III, 319. l. (Latibar).

a) ugyanazon Barándi Miklós leánya Erzsébet, férjezett Gyisznódi Mihályné, kinek fia, Máté, 1246-ban született.

b) a fogságba kerülteknek következő rokonai:

1. Gyisznódi Tamás.
2. Batatini Kozma.

E Baránd a legenda szerint a kalocsai egyházmegyéhez tartozik, a hova az összes itt felsorolt tanuk is valók. Keressük tehát az ország déli vidékén.

Igaz, hogy Szerémmegyében a Száva mentén valamikor egy Baránd nevü helység feküdt,[1] de ezt azért nem azonositjuk a fentebbivel, mert ez utóbbi nem a Száva, hanem a Duna vidékén feküdt. Miután alább meglátjuk, hogy Dombó a «Titeli» nevet viselte s egy Dombó nevü vár valamikor Kevemegyében létezett, biztosra vehetjük, hogy e Titel vidékén feküdt dunamenti Baránd a mai torontálmegyei, Pancsova vidékén fekvő *Baranda* nevü helységgel azonos.

Barloc. Barloci Bethe (= Beche = Becha = Véty) a veszprémi egyházmegyéből való, a királynéi szakácsnépek nemzetségéből származó szabad ember; neje Gunig (= Kunigund vagy Gyöngy = Gung); fia: István.

Miután a fejérmegyei Barcz 1460-ban Barocznak is mondatik[2] azt hisszük, hogy Barloc e *Barcz*-czal azonos; megjegyzendő azonban, hogy a Veszprémmegyében fekvő Vöröstó plébánosa fentebbi Bethe parochusának vallja magát.

Batatinio. Kozma nevü nemes ember «de Batatinio» a kalocsai egyházmegyéből. Neje: Anastasia. Maga Kozma a Barandaiak rokona, ki Dombó gaztettét ismeri s előadja.

Miután János kalocsai érsek 1290 augusztus 2-ikán egyik okiratát «Bakachynum»-ból keltezi,[3] határozottan kimondhatjuk, hogy e «Batatin» az 1290-ben emlitett Bakachyn-nal azonos, ez pedig nem más, mint azon *Bakacs* nevü helység, mely 1399-ben Bodrogmegyében szerepel.[4]

Betama. Néhai Betamai Drisius-nak leánya Margit apácza, szül. 1232-ben; 1260 óta a zárdában él. E helység meghatározására egyetlenegy adatunk sincsen. Fonetikailag még leginkább a valamikor Bodrogmegyében (1334 Zichy-okmánytár I. k. 421. l. és Wenczel XII. k., 518. l. 1291) létezett *Bothalma* (Bochalma) nevü helységhez hasonlit. «Drisius» kétségkivül a magyar Derzs (= *De*sider*ius*) névnek latinizálás utján létrejött ferditése.

Bodomér. Néhai Bodoméri Tamás comes neje Olympias, szül. 1221-ben; 1255-óta a zárdában van. Leánya Erzsébet szül. 1241-ben, 1248 óta van a zárdában.

Igaz, hogy a sárosmegyei Budamér a XIII. század végén az Aba nemzetség kezén volt és hogy a nemzetség ezen ágának tagjai sorában 1280 előtt egy Tamás is szerepel. De miután Olympias 1255 óta a zárdában tartózkodik, azt kell hinnünk, hogy férje már 1255 körül halt meg és hogy ennek következtében fentebbi Bodomér másutt keresendő. A baranyamegyei Budmér-re nem igen gondolhatunk és igy a legnagyobb valószinüség a mellett szól, hogy itt a Fejérmegyében még most is létező *Bodmér* helységgel van dolgunk.

Caboli. Néhai Caboli Luká(cs) úr leánya, Benedikta, szül. 1238 körül, 1252 óta a zárdában tartózkodik.

Miután már láttuk, hogy számos tanu Bács-Bodrog-Szerémvidékről való volt, majdnem bizonyosra vehetjük, hogy e Caboli nem más mint a Bácsmegyében még most is létező *Kovil*, mely egynehányszor «*Kabol*» néven is szerepel.[1]

Cadria. Olympias, Margit dajkája egy tanura vonatkozólag azt mondja, hogy az illető jelenleg (t. i. 1276-ban) a tenger mellett «in Cadria» lakik. Ez alig ha lehet más, mint *Jadra* vagyis a mai Zara.

Caren. Néhai Cuti fia Elek «de villa Caren» a kalocsai egyházmegyéből; gazdag, szabad nemesember.

Miután ő is a Barándaiakon történt erőszakoskodásról tanuskodik, világos, hogy itt a szerémmegyei *Káron*-ról van szó, melyet a legrégibb időktől kezdve a Gutkeled nemzetség egyik ágának birtokában találunk. Miután magát gazdag nemesnek vallja, alig tévedünk, ha őt is egy Gutkeled nb. *Guth* (= Cuti) fiának vesszük.

Caris. Marcus de Caris a nagyváradi egyházmegyéből.

[1] Csánki, II. k. 241. l.
[2] Csánki, III. k. 319. l.
[3] Hazai okmánytár, VIII. k. 285. l.
[4] Csánki, II. k. 193. l.

[1] Csánki, II. k. 152. l.

Kétségkivül a felette számos *Kőrös* nevü helységek egyike, melynek fekvését a rendelkezésünkre álló vallomásból biztosan meg nem határozhatjuk.

Cata. A mennyiben el nem ferditették, *Káta* nevü helységgel volna dolgunk.

Miután a várkonyi plébános előadja, hogy a várkonyi templom tiszteletére tartott egyik ünnepély alkalmával a catai, padányi és kürti plébánosok jelen voltak, kézzelfogható, hogy e Cata valamikor a Pozsonymegyének alsó csallóközi járásában feküdt falvak szomszédságában létezett.

Coan. Erzsébet, kinek fivére Tamás *a budai vár egyik külvárosában* lakott, előadja: hogy atyjának háza «Coan»-ban állott. Atyja: Achilles; anyja: Fera; ez utóbbinak fivére: Lukács.

E Coan véleményem szerint nem más mint *Tabán.*

Curt a győri egyházmegyében.

Miután ennek plébánosa ugyanazt adja elő, a mit a várkonyi lelkész «Gayai» Bodó comes fia Istvánról mond és mellette a patonyi plébános is szerepel: világos, hogy itt a pozsonymegyei alsócsallóközi járásban lévő *Kürt*-ről van szó.

Endreit. Dámián fiai: Guirich (= Györk), Buda és György. Guirich fia: Lőrincz.

Miután a helység a pécsi egyházmegyében feküdt, nem más, mint a tolnamegyei *Endréd.*[1]

Gaura. Néhai Gaurai Taurus úr leánya Candida, szül. 1248-ban 1255 óta van a zárdában. Meghatározására egyetlen-egy támaszpontunk sincs. Gaurát nem merjük Győrrel (= Jaurinum) azonositani. Taurus-ról mint keresznévről, azt hisszük, hogy ferditès. Majdnem biztosra vesszük, hogy Maurusnak kellene állnia (Győr nb. Maurust ismerjük).

Gaya. «Gayai» Bodo comes fiának, Istvánnak idegbajáról tanuskodnak a várkonyi és kürti plébánosok. Hivatkoznak a kátai, padányi és patonyi lelkészekre, Lúcsi Töbör comesre, «Gayai» Bodo tisztjeire: Karcsai István és Mihályra. Mindezekből kitünik, hogy «Gaya» Pozsonymegyének jelenlegi alsó csallóközi járásában fekvő község egyike.

Igaz, hogy Fejér, VII/I. k. 350. l. szerint Mária királyné Vecsei Bertalannak 1268-ban többek között a Pozsonymegyében feküdt Gaay nevü királynéi földet adományozta, de mi ezt az alsócsallóközi Gayával nem tartjuk azonosnak. Midőn 1317-ben a magvaszakadt (Vág-) Vecsei Bertalan után maradt birtokokat felsorolják, azok között nem Gayát, hanem a Pozsonymegye galántai járásában fekvő Gány-t találjuk, melyet egy 1297. évi oklevél királynéi földnek ismer;[1] világos tehát, hogy Fejérnél y helyett n-nek kellene állnia és hogy Gaay helyett Gaan olvasandó.

Midőn Ratold nb. Roland nádor és Pozsonymegye főispánja 1250-ben Nádasdi Mihály fiait a légi, patonyi, féli, pakai, étei, tejedi, lúcsi és szarvai udvarnokok századosai ellenében szabadságaikban megerősiti, a nemesek közül Pucus de *Gala* is szerepel.[2]

1268-ban olvassuk, hogy egy patonyi birtokrész déli irányban *Gala* nevü faluval határos.[3]

Bodó, a királyi udvarnokok ispánja megkapja 1269-ben a Csallóközben fekvő, Nádasddal és Szarvával határos Bár nevü birtokot.[4] E Bodónak fivére Márton nőül vette Karcsai Szalagos leányát, Pécs-et, kit férje halála után Bodó, fia Mihály és ennek fivérei, hitbéri és hozományi követelésére nézve kielégitenek.[5] E Bodó fia Mihály 1296-ban határozottan Baar tulajdonosának neveztetik és azzal van megbizva, hogy az Olgyaiak számára a csallóközi Szoros nevü helységet határolja.[6] 1309 auguszius 19-ikén pedig mint Bodó fia: «Csallóközi Mihály» Trencséni Máté nádor megbizottja szerepel.[7]

Mancsa fia: *Galai* Benedek 1289 és 1290 között Kondorosi Bertalantól egy szolgát vesz. Ugyanő veszi 1294-ben a felső-csallóközi járásban fekvő Torcs-ot is.[8] 1310-ben pedig mondja Hutstock Detre, Pozsonymegye alispánja, hogy Mancsa fiai Benedek és Jakab, valamint ezeknek fiai *Gelye* falun birtokolnak és hogy Bodó comes fiainak ottani birtoka az övéikkel egy és ugyanazon határvonalban fekszik, továbbá, hogy Bodó fiai Ó-Báron is birtokolnak.[9]

[1] Apponyi cs. okmánytára, v. ö. Wenzel, XII. k. 612. l.
[2] Hazai oklevéltár, 18. l.
[3] Wenzel, III. k. 179. l.
[4] Wenzel, VIII. k. 227. l.
[5] Wenzel, IV. k. 260. l.
[6] Hazai oklevéltár, 149. l.
[7] Apponyi cs. okmánytára 43. l.
[8] Wenzel, V. k. 17. 102. l.
[9] Knauz, II. k. 630. l.

[2] Csánki, III. k. 424. l.

Pál fia *Galai* Péter 1302-ben nővérének, Liljom-nak, hozományát, ennek férjének: Padányi (Pudun?) Saulnak átadja.[1]

1308-ban tanusitja Gergely, *Gelle* falu plébánosa, hogy egyik hive bizonyos nőszolgálója felett végrendelkezett.[2]

1310 augusztus 9-ikén tanusitja a pozsonyi káptalan, hogy Bodó fia Mihály egy *Gelye*, Száros, Lég és Patony között fekvő birtokrészét Patonyi Lászlónak eladta.[3]

Simon fiai Mátyás és Péter de villa *Gely* 1311-ben Doborgazi Lénárdtól Doborgazon egy kis birtokot vesznek.[4]

1312-ben a *Gelye* és Homoró felé vezető utat emlegetik a Szásziak.[5] 1447-ben bizonyos Miklós *Gele* község plébánosa.[6]

Kondorosi Jakab 1320-ban birtokát a *gelyei*, sz. Péterről nevezett egyháznak hagyományozza. Ugyanazon évben Bodó fia Máté Kondorosi Tamásnak a szomszédja és bizonyos János a *gelyei* plébános. 1325-ben a Gelye falu felé vezető utat emlitik. 1328-ban Mihály a villa *Gele* plébánosa szintén Mihály nevü. 1358 és 1370-ben Gele plébánosa szintén Mihály nevü.[7]

Mindezekből megczáfolhatatlanul kitünik, hogy «Gaya» nem más, mint a Pozsonymegyének alsó csallóközi járásában még most is létező ***Egyház-Gelle,*** melynek eredeti alakja tehát nem Gaya, hanem «Galya» volt.[8]

Gisnod. Miután a Gyisznódi család tagjai a Barandaiakon Dombótól megejtett erőszakoskodásról tanuskodnak, Gyisznód maga pedig a kalocsai egyházmegyében feküdt, világos, hogy e helység *Bács-Bodrog-Szerémvidékén* létezett. Minthogy Baranyamegyében 1341 és 1342-ben *Gyesznód* (Geznoud, Gyznod) nevü helységet ismerünk,[9] feltehetjük, hogy Disznódnak vagy Gyesznódnak nevezték.

[1] Knauz, II. k. 512. l.
[2] U. ott, 584. l.
[3] U. ott, 626. l.
[4] U. ott, 648. l.
[5] U. ott, 664. l.
[6] Zichy-okmánytár, IX. k. 174. l.
[7] Anjoukori okmánytár, I. k. 554., 577., 578. l., II. k. 223., 361. l. V. ö. Hazai okmánytár, VII. k. 379., 385. l.
[5] Azon Lúcsi Teber comes, kit 1276-ban emlitenek, bizonyosan *Töbör*. Ma is van Gelle táján Töbör-Ete nevü helység.
[9] Anjoukori okmánytár, IV. k. 130., 213. l.

Goshovam. «Fiala, ki jelenleg Goshovamban lakik» azoknak egyike volt, kik Szentgyörgyi András nejét, Surát a barsmegyei Nagy-Sallóból boldog Margit sirjához szállitották.

Miután az ezen esetben szerepelt személyek kivétel nélkül Barsmegyéből valók, magától értetik, hogy Fiala is barsmegyei ember és igy teljes bizonyossággal mondhatjuk, hogy «Goshovam» nem más, mint a Barsmegyében még most is létező Garan-*Kosztolány* ferditése.

Guarcon. Miután plébánosa Gellei Bodó fia István betegségéről tanuskodik és a helység az esztergami egyházmegyéhez tartozik, határozottan kimondhatjuk, hogy a Pozsonymegyének alsó-csallóközi járásában fekvő *Várkony*-nyal azonos.

Hatt. Károni Gut fia Elek előadja, hogy maga látta, hogy a Barandaiak kötözve voltak. Azon kérdésre, hogy mely helységben voltak fogva, azt mondja: «in villa Hatt.»

Miután Káron Szerémmegyében feküdt, maga Elek a Károni nevet viseli, világos, hogy «Hatt» nem más mint azon «*Háb*» *(Haab)* nevü szerémmegyei helység, mely valamikor a károni kastélyhoz tartozott.[1]

Irich. Miklós, ki 1276-ban a váczi egyházmegyéhez tartozó Szenterzsébeten lakott, Irich helységből származó ember volt.

Miután Szenterzsébetet Nógrádmegyében találjuk, azt hisszük, hogy «Irich» alatt talán a ferditett *Iriny* lappanghat.[2]

Latus. E helységnek lelkésze jelen volt Gellén, midőn egy ott tartott hitszónoklás alkalmával Gellei Bodó comes fiának gyógyulását közölte. E szerint e helység is valamikor a Csallóközben létezett, hol azonban jelenleg az alsócsallóközi járásban e néven hiába keressük. Régi nyomait a következőkben találjuk:

Tiborc és fivére Márton 1237-ben a Pozsonymegyében fekvő Süly nevü birtokukat többek között Latus-nak, a csallóközi udvarnokok ispánjának adják el.[3]

1243-ban Latus comes Karcsa mellett birtokos.[4] 1275-ben Latus fiai Felső-Csallóközben

[1] Csánki, II. k. 245. l.
[2] Károlyi okmánytár, II. k. 342. l.
[3] Fejér, IX/III, 3. k. 142. l.
[4] Hazai okmánytár, VII. k. 28. l.

Tárnok és Csukárpaka mellett Ferregen birtokolnak,[1] Latus leánya Suug, Sápi Bató neje 1287 előtt halt meg.[2] 1291-ben Latus fia Barabás padányi birtokos;[3] fivére: Bartal. 1322-ben Latus fia Péter lúcsi birtokos.[4] 1320-ban bizonyos Benedek a felső-csallóközi Sámot és *Lattis* (?) között lévő birtokából hat holdat ad el a pozsonyi káptalannak.[5] Alig tévedünk, ha felteszszük, hogy a helység az 1243-ban szereplő Latustól vette nevét.

Meger. Megyeri János, Zegise és Péter a váczi egyházmegyéből, tanuskodnak e János nejének gyógyulásáról. E Meger alatt a nógrádmegyei *Megyer* értendő.

Morlochum. Gellei Benedek (de villa Gaya in Morlochum.) Miután Gaya = Gelle az alsócsallóközi járásban fekszik, határozottan mondhatjuk, hogy «Morlochum» csak *a Csallóköz* ferditése («Chollokuz»-nak kellene állnia).

Nenigh. A nógrádmegyei Tarnóczi Miklós neje Kunig(und) előadja, hogy 1269-ben Tarnóczon ikergyermekeket szült, de hogy ezek nem sokára Nenigh nevü faluban meghaltak. E helységnek ura bizonyos Veligh. Ugyanezt mondja férje s leánya.

Miután Nógrádmegyében még most is «Vilke» nevü helységet találunk, melyet még 1423-ban is «Welike»-nek neveztek[6] és e helység minden valószinüség szerint urától, az 1276-ban szereplő Velightől vagy ennek egyik ősétől vette nevét, több mint valószinü, hogy Nenigh helyett Veligh-nek kellene állnia s hogy ennek következtében «Nenigh» nem más, mint a későbbi Welike, a mostani *Vilke.*

Petor. Midőn a kürti plébános Gellei Bodó comes fia István betegségéről szól, azt is emliti, hogy többiek között Gellén a «petori» plébános is jelen volt. «Petor» tehát nem más, mint az alsó csallóközi járásban fekvő *Patony* ferditése. Megjegyzendő, hogy forrásunkban a «Petor» szó után kérdőjel következik.

Salon. Saloni Germán leánya született 1249-ben, 1256 óta a zárdában tartózkodik. E Salon meghatározására nincsenek támaszpontjaink.

Serenna. *a)* Néhai László «comitis de Serenna» leánya Erzsébet született 1242-ben; 1249 óta a zárdában van. *b)* Néhai Seserennai Illés leánya Ilona 1256 óta apácza.

Azt hisszük, hogy «Serenna» és «Seserenna» egymással azonos helynevek; az utóbbi csak az előbbinek rosszul irt alakja. Meghatározására nincsenek támaszpontjaink. Valamely László nevü szörényi bánra nem gondolhatunk és miután Erzsébet atyját egyszer (216. old.) csak «domini Ladislai de Serenná»-nak nevezik, alig szenvedhet kétséget, hogy «Serenna» alatt csak helységnév értendő.

Szörény nevü helységet ismerünk: 1. Krassómegyében 1323—1424[1] 2. Somogymegyében, hol még most is létezik. 3. Baranyamegyében 1478—1499[2] 4. Pestmegyében Isaszeg táján, hol már 1258-ban létezett.[3] Mi nagyon valószinünek tartjuk, hogy jelen esetben a pestmegyeivel van dolgunk.

Szentgyörgy. Az esztergami egyházmegyéből való Szentgyörgyi András előadja, hogy nejét Surát, bold. Margit sirjához vitték és hogy ő Esztergamig elébe ment. Az asszony szülői a barsmegyei Sallóban laktak, hova őt megbetegülése után szállitották. Az asszonynyal együtt ment Kosztolányi (l. f.) Fiala is, ki akkor Sallón lakott és két sallói rokona. Szentgyörgyi András lakóhelye egy mérföld távolságban volt Sallótól.

Mindezekből kitünik tehát, hogy e Szentgyörgy alatt nem az azonos nevü pozsonymegyei, hanem a Barsmegyében még jelenleg is létező *Garam-Szentgyörgy* nevü helységet kell értenünk.

Tarnócz. Tarnóczi Miklós neje: Kunig(und); leánya: Anguilla (talán Angyalka, Anglis, Angelica) kinek férje Marcell; fiai: Sándor és Sebestyén.

Miután Velike (Nenigh) táján laktak, magától értetődik, hogy a váczi egyházmegyéhez tartozott Tarnócz a mai nógrádmegyei Tarnóczczal azonos.

Teez. Mint e helység lakói szerepelnek:

[1] Wenzel, IX. k. 113. l.
[2] Wenzel, IV. k. 305. l.
[3] Fejér, VI/1. k. 171. l.
[4] Fejér, III/I. k. 366. l.
[5] Knauz, II. k. 783. l. V. ö. még Fejér, IV/III. k. 262. l., V/III. k. 407 l., VI/II. k. 208. l.
[6] Fejér, X/VI. k. 584., 587. l.

[1] Csánki, II. k. 107. l.
[2] U. ott, 529. l.
[3] Fejér, IV/II. k. 483. l. Zichy okmánytár, I. 79 do 1271 körül. Csánki, I. k. 35. l. (1425—1467).

Gergely lelkész, Gede lelkész, Eusin fia János, Fábián és fia János, Máté pap, Márk, Bethe, Texe leánya Uga és fia Gyula, Micho fia Máté.

Miután a helység a veszprémi egyházmegyében feküdt, kézzelfogható, hogy Veszprémmegyében még most is fekvő *Tés* nevü községgel azonos.

Tiudei. «Tiudei» Dombó a kalocsai egyházmegyéből való erőszakoskodó úr; fogságba ejtette a Barándaiakat.

Az esetről tanuskodók névsorából és meghatározásából kétségtelenül kitünik, hogy «Tiudei» nem más, mint a még 1439-ben is emlitett *Titelrév* Bácsmegyében.[1] Ez annál is biztosabb, a mennyiben 1439-ben vele együtt Kabul helységet is emlitik (lásd fent Kaboli Lukácsot). A révet «Tydewrew», «Thyderew», «Thydewrew», «Tydiwrew»-nek irják.

[1] Csánki, II. k. 139., 140. l.

Voch. Femia (= Euphemia), Ladamér, csepel szigeti lakos neje, előadja, hogy fiát Miklóst előbbi lakhelyéből Margit sirjához vitte. Ez a lakhely volt villa Voch, lakott pedig «in domo Vataroi» az egri egyházmegyében.

Miután fel nem tehető, hogy Voch és a Csepelsziget között igen nagy távolság lett volna, bizonyosnak vehetjük, hogy az egri dioecesishez tartozó megye, melyben Voch nevü falu feküdt, a sziget tájához legközelebb fekvésü volt és igy csak Hevesmegyéről lehet szó. Itt azonban két helységet találunk, melyre e kétségkivül ferditett helynév ráillik. Az egyik *Bocs*, a másik *Vécs;* mindkettőt még ma is ismerjük. Váczra nem gondolhatunk, mert ez a váczi egyházmegyéhez tartozott. A Pestmegyében még most is létező Vacs pedig oly messze fekszik Hevesmegyétől, hogy nem hihetjük, hogy 1276-ban az egri egyházmegyéhez tartozott volna.

Dr. WERTNER MÓR.

VEGYES.

A Kulpi család czimerlevele 1443-ból.

(Szines czimerképpel.)

I. Ulászló király czimerlevelei a magyar heraldika ritkaságai közé tartoznak. A korai halált halt uralkodó mindössze négy évig, három hóig és huszonnégy napig viselte Szent István koronáját, valami sok armálist tehát nem volt alkalma adományozni. Ismert czimerleveleinek száma azonban még rövid uralkodási idejével sem áll arányban. Ez ideig csupán két ilyen oklevelét ismerjük, a *Szalóky* családnak adottat, mely folyóiratunk 1901. évfolyamában volt ismertetve és a *Kulpiakét*, a melynek szövegét s czimerábráját most van szerencsénk bemutatni.

A Kulpi család ezen czimerlevele már Bárczay Oszkár Heraldikájában meg van emlitve s fel van használva a Siebmacher-féle czimerkönyv magyar részében is (Supplement, 84. lap, 56. tábla). Közlése azonban már csak azért is kivánatosnak látszik, mert a kiadott leirás s a czimer rajza a Siebmacher-ben éppen nem mondható hibátlannak.

Az armális 1443-ban Pálfordulása napján (január 25-ikén) Budán kelt. Vele Kulpi Balázs mester, illoki plébános és testvére László, valamint véreik, Kulpi Benedek fia Jakab, másik Kulpi Jakab, Kulpi Péter fia Mátyás és másik Péter fia Simon, kapnak czimert. Az oklevél szövege igy hangzik:

Wladislaus dei gratia Hungarie, Polonie, Dalmatie, Croatie, etc. rex, Lithwanieque princeps suppremus et heres Russie, vobis fidelibus nostris honorabili magistro Blasio de Kwlpi plebano de Wylak, ac Ladislao carnali, necnon Jacobo filio Benedicti et alteri Jacobo ac Mathie, filiis Petri, Symonique filio alterius Petri de eadem Kwlpi, generationalibus fratribus predicti Blasii plebani salutem et gratiam nostram regiam ac omne bonum. A claro lumine throni regie maiestatis, veluti e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia sic dependent serenitate, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane attendentes et considerantes vestris fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis, quibus vos iuxta vestre possibilitatis exigentiam cum summe fidelitatis constantia et sollicitudine indefessa maiestati nostre studuistis eoque ferventius et diligentius in antea studebitis complacere, quo vos et vestros singularibus honorum gratiis a nostra maiestate conspexeritis fore insignitos, vobis, ac vestris, videlicet Ladislao, necnon Jacobo et alterius Jacobo, ac Mathie, necnon Symoni, predictorum(que) heredibus et posteritatibus universis, hec arma seu nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium literarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et depicta, ac distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus donavimus et contulimus, ymmo damus, donamus et conferimus, ac ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut vos, vestrique scilicet Ladislai, Jacobi et alterius Jacobi, ac Mathie, necnon Symonis heredes et posteritates universe, predicta

A KULPI CSALÁD CZÍMERE 1443-BÓL.

arma, seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium, armis similiter utentium a modo in antea et imposterum, ubique locorum, in preliis videlicet ac hastiludiis, dueellis, torneamentis et aliis omnibus atque singulis exercitiis nobilibus scilicet et militaribus, necnon sigillis, annulis, cortinis, velis, papilionibus sive tentoriis, et generaliter quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos a quibuslibet conditionis dignitatis et preeminentie, atque status hominibus dici, nominari et reputari volumus, gerere, gestare, ac omnibus et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobilesque et clientes regni nostri Hungarie similiter armis utentes, quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisi, uti, frui, gaudere, atque potiri valeatis sive possitis; gaudeatis itaque de tali singularis et specialis gratie antidoto et merito exultetis ac tanto ampliori studio ad honorem regie maiestatis vestra deinceps et in antea solidetur intentio, quanto vos largiori favore regio proventus conspicitis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam presentes nostras litteras, secreti sigilli nostri, quo ad presens uti rex Hungarie utimur munimine in pendenti roboratas duximus concedendas. Datum Bude, in festo conversionis Sancti Pauli apostoli, anno domini millesimo, quadringentesimo quadragesimo tercio.

A kb. 40×24 cm. nagyságu hártyaoklevél elég ép állapotban maradt korunkra, eltekintve attól, hogy fekete-rózsaszin zsinóron függött pecsétje elveszett. Bal-felső sarkában, a magyar kanczelláriai szokásnak megfelelően, festett czimerkép látható, egyike a legegyszerübbeknek, de a melyet a sokkal diszesebbektől az különböztet meg, hogy két külső oldalán elég csinosan festett gót modoru lombdisz folyja körül. A czimer kék pontokból s rózsaszin vonalakból alkotott keretbe van foglalva, leirása a következő: balra dült, damaszkolt, vörös pajzson szürkés (mocsaras?) talajon álló ormós fehér torony, a melyből arany koronás, természetes szinü oroszlán emelkedik ki; a pajzson vörös-fehér takarós csőrsisak áll, a melyre minden korona, vagy tekercs nélkül van a pajzsalak ráalkalmazva.

A czimer a legkisebbek közé tartozik; a pajzs tengelye irányában 42 mm., az egész czimer mindössze 97, keretestül 110 mm. magas. Stilizálása és szinei ellen alig lehet kifogást tenni, bár valószinü, hogy száz évvel előbb, a heraldika úgynevezett virágkorában az oroszlánt arany mázzal vonták volna be. Festője az ügyesebb miniatorok közé tartozhatott; bizonyosan ugyanaz volt, a ki hat évvel előbb (1437-ben) a Patrohi család czimerét festette[1] s a kinek ecsetje alul I. Ulászló király másik ismert czimerlevelének, a Szalóki-armálisnak ábrája — bizvást mondhatjuk, a legszebb hazai czimer — kikerült.

[1] Szines hasonmását l. Nyárinál (A heraldika vezérfonala), melléklet a 110. laphoz. Ez az armális is Budán kelt.

Alig van a XV. században adományozott czimereink között olyan, a mely ne birna valaminő szimbolikus jelentéssel. Valószinüleg a Kulpiak czimere sincs vonatkozások nélkül; a toronyban őrtálló oroszlán bizonyosan a végeken vitézkedő családtagokat jelenti, a kiknek érdemei között első sorban a török elleni hőstettek szerepelhettek.

A szükszavu oklevél az adományt nyert Kulpiakról semmit sem árul el, még azt sem mondja meg, mik az érdemek, a melyek őket a királyi kegy bizonyságához, az oklevéllel nyert czimerhez juttatták. Szerencsére van nehány töredékes adatunk róluk, a melyekből annyi kitünik, hogy a déli vidékek birtokos nemesei közé tartoztak.

Kulpi (mai nevén Kulpin), a melyről a czimerszerző Balázs plébános és atyafiai nevüket vették, kis falu Bács vármegyében, Bács és Temerin között, mocsaras vidéken, a melyet a római sánczok meg-megszakadó vonala metsz át. A helység igen régi, már a tatárjárás idején van róla emlékezet, hanem csak jóval később jut az itt szereplő Kulpiak birtokába. Első ismert tulajdonosa a Csák nemzetség, a melynek kezéről a község egy harmada a XIV. században *Illok* (Ujlak) városra száll. Másik két harmadában 1345-ben az *Alpáriak* az urak.[1] Úgy látszik, ezeknek az ivadéka azon Kulpii János leánya Erzsébet, a ki megnyervén a Rádiak elleni pörét, 1411-ben a bácsi káptalan által Kulpi felébe beigtattatik.[2] 1418-ban az Ujlakiak szerepelnek az egész helység birtokosai gyanánt, a mikor ez évben május 15-ikén a bácsi káptalan az egészet feljáratja Perényi Péter országbiró rendeletére.[3] Az itt emlegetett Kulpiak még csak ezután, 1442-ben jutnak a helységnek, vagy egy részének birtokába. A mondott évben ugyanis Ujlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán egész kulpii birtokát örök adományképen odaajándékozza *Tehnyei Jakab fia Balázs újlaki (illoki) plébánosnak s általa testvérének, Lászlónak és rokonainak, Benedek fia Jakabnak, Péter fiai Jakab és Mátyásnak s másik Péter fia, Simonnak*, hü szolgálataik jutalmául.[4] Az első pillantásra látjuk, hogy e *Tehnyeiek* ugyanazok, a kiket az egy évvel később kelt armális Kulpiaknak nevez, a kik e nevet tehát új szerzeményük után vették fel.

Kik voltak, honnan eredtek e Tehnyeiek, adatok hiján nem tudjuk megmondani. Nagyon

[1] Iványi István, Bács-Bodrogh vármegye helynévtára. Szabadka, 1889., 86—90. l.

[2] Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája. I. k. Zombor, 1896., 186. l.

[3] Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat X. évkönyve 1894., 190. l.

[4] Magyar Történelmi Tár, IX. k. 1861. évf. 62. l.

valószinü, hogy nevüket a valkómegyei Tehnye (Tenye, Thehne, Tehyne) szolgáltatta, a mig csak jónak nem látták azt a Kulpi névvel felcserélni. Az 1443-iki czimeradomány után még egyszer találkozunk velük, 1445-ben, a mikor már megtelepedve Kulpin, ágakra kezdenek szakadozni. Ez évben Balázs, László, Jakab, Mátyás és Simon a bácsi káptalan előtt zálogba veszik Bodoni Kelemen és neje Apollonia és Fyrfalvi Jakab fiai István és György Nádas-Kürt nevü pusztáját 200 aranyért és 200 közönséges forintért. A záloglevélben Balázs ur és fivére László *Kulpiaknak*, Benedek fia Jakab *kulpi Tehnyeieknek*, Mátyás és Simon pedig *kulpi Baloghoknak* iratják magukat.[1]

Hova lett a három ágra szakadt Kulpi család, kihalt-e, vagy még élnek az utódai, nincs tudva előttünk. Valószinü, hogy az ozmán áradat elsodorta őket s elvesztek benne, mint Bács vármegyének csaknem összes ősi familiái. Kulpinban a XVI. század első felében a régi magyar lakosságnak már nyoma sincs, helyére szerbek költöztek, a kiknek a sorsa a XVII. század folyamán ugyanaz, mint elődeiké. 1718-ban puszta gyanánt emlitik az egykori községet, a melyet újra kellett benépesiteni. Az eltünt Kulpi család érdekes czimerlevele ma az Országos Levéltárban őriztetik. Régi száma N. R. A. Fasc. 1711., No. 37.; mostani jelzése pedig D. L. 13,702.

VARJÚ ELEMÉR.

Talmi Rákóczyak.

A közönség csodálkozással olvasta a prágai nemzedékrend-hamisitási pereket. Pedig tulajdonképen nincs rajtuk semmi csodálni való. A nemesi rangok, czimek és ősfák nem csak üres diszitések: gyakran igen nagy anyagi érdekek füződnek hozzájuk. Ott van például az első monferratoi őrgrófok törzséből kihajtott Del Carretto di Millesimo grófok ágának prágai alapitványa, a melyre az egyik bécsi hamisitó is pályázott. Közép-Európában valami másfél ezer ilyen családi alapitvány van, a mely birtokosának legalább mérsékelt jólétet biztosit. A mi pénzéhes világunkban tehát az lenne a feltünő, ha a hamisitók erre a térre is rá nem lépnének. Hazánkban kevésbé a pénzvágy, mint inkább a hiuság készteti az embereket, hogy anyagi előny nélkül is megszerezzék a rangemeléseket. És hogy nálunk is van néhány olyan elzüllött alak, a ki tudás és képzettség nélkül vállalkozik a kamarásságra vagy hasonló czimekre pályázók hiuságának kizsákmányolására, eléggé bizonyitja a belügyminiszteriumban folyó titkos vizsgálat és az összemarakodó, önmaguk kinevezte «történész» és «tudós» uraknak egymás ellen inditott kölcsönös rágalmazási és becsületsértési bünpörei, a melyekről annak idején a napi sajtó fog beszámolni.

Más szempont alá esik a nem rosszhiszemü történelemhamisitás, a mely a hamisitók tudatlanságából, tudákosságából vagy kényelmes felületességéből csirázik ki és csak akkor érdemes keményebb megrovásra, ha az ellenünk úgyis rosszindulatu külföld előtt pellengérre állitja erre igazán rá nem szolgált valódi tudományosságunkat. Ilyen eset fordult elő, mikor egy magyar «történész» II. Vilmos császárral megismertette azt a nem igaz dolgot, hogy az úgy fiu-, mint leányágában kihalt Szent István királyunktól származik. Elképzelhető, hogy mikor Európa legképzettebb uralkodója rájött, hogy Szent Istvánnak egyáltalában nem maradtak még életképes unokái sem, mennyire lenézhette a «magyar» tudományosságot!

Más a családi hiuság, a melyből kifolyólag az angol Feildingek: ma Denbigh és Desmond earljei néhány száz év előtt kitalálták. hogy ők tulajdonképen Felden-ek és a Rudolf német király által vagyonától megfosztott, kiüldözött és Angliában letelepedett Habsburg Gottfridtól, Lauffenburg és Rheinfelden grófjától származnak. Állitásukat nem képesek igazolni a néhány száz esztendős hagyományon kivül semmivel, de bizonyos, hogy az ellenkező sem bizonyitható. A legalább is különös «felfedezéseknek» ebbe az osztályába tartozik az is, hogy a lengyel Korvinok egy törzsből erednek a Hunyadiakkal. Még a kevésbé szakemberek is régen tudják, hogy III. Viktor Emánuel olasz király egyik dédanyja Korvin grófnő és hogy egész sereg lengyel Korvin család létezik, a melynek a névközösségen kivül épen semmi köze sincs Mátyás királyunkkal vagy őseivel.

De a vakmerő történelemhamisitás netovábbját éri el az az olasz Stragazzi család, a melynek tagjai Principe di Rákóczy, Makovicza e Munkács, Conte di Sáros és római szent birodalmi fejedelem czimeket bigyesztenek nevük mögé s nemcsak a Rákóczyak, hanem a Somlyói Báthoryak utódjaiul, örököseiül [erede] is irják magukat. A családnak ma két ága él: két fivér gyermekei, a kik közül az idősebbik ág hét, az ifjabbik hat testvérből áll. Érdemes lesz ezzel a családdal: a talmi Rákóczyakkal megismerkedni.

Az olasz irodalom Nagy Ivánja: Litta, 1819-ben kezdte meg: Famiglie celebri italiane czimü nagy vállalatát, a hires olasz családok történetét. A vállalat első sorozata a 188. füzettel záródott 1900-ban. És épen ezt az utolsó

[1] Bács-Bodrogh várm. Tört. Társ. XII. évkönyve, 1896. évf., 48. l. és Csánki, Magyarország történelmi földrajza, II. k., 1894, 169. l.

füzetet szemelte ki a vállalat arra, hogy a talmi Rákóczyak: a Stragazzik történelmét adja benne. Hogy teljesen megnyugtassam magamat, Thaly Kálmánnal, a Rákóczy-kor érdemdus történészével közöltem a származási rendet, azzal a kérdéssel, hogy egyáltalában lehetséges-e a dolog. Thaly «képtelen humbugnak, bamba talián hazugságnak» jelentette ki a Stragazziak Rákóczy-származását. Ezzel a kérdés el van döntve. A Litta-féle nemzedékrend kezdőjének Angelo keresztneve maga még nem bizonyitana semmit, mert hiszen a bujdosó vezetéknevével együtt keresztnevét is megváltoztathatta, de az a tény, hogy II. Rákóczy Ferencznek egyáltalában nem volt olyan fivére, a ki a Stragazziak őséül szerepelhetne, mesévé bélyegzi az egész Rákóczy és Somlyói Báthory eredetet. Csak az a sajnos, hogy Olaszország nem üldözi az ilyen czimbitorlást. Maga a mese és a Talmi-Rákóczyak nemzedékrendi történelme itt következik:

I. Rákóczy Ferencznek és Zrinyi Ilonának második fia [a ki mint Rákóczy nem létezett]:

Angelo, szül. 1670-ben Eperjesen. Bátyjával, II. Rákóczy Ferenczczel beutazta Olaszországot, a mikor is megismerkedett dei Zottoni Zotto gróf leányával, Katalinnal, a ki Benevento első herczegétől, a longobárd Zottonétól származott, és nőül vette őt. Hogy kikerülje Károly császár és magyar király haragját és hogy házának ellenségei nyomát veszitsék, neve: Rákóczy, olaszosan Ragozzi elé S. és T. betüket [Suprema Transylvania] tett és igy lett belőle Stragozzi, ma: Stragazzi. Ő 1738. január 17-én, neje pedig 1743. julius 31-én halt meg. Kilencz gyermekük volt:

1. Erzsébet, sz. 1689, †?
2. *Jeromos Antal herczeg*, sz. 1690, † 1771. Neje: Dei Marchesi Campana Johanna. Ők folytatják a családot.
3. Krisztina, sz. 1691, †?
4. Tamás, sz. 1692, † 1706.
5. Ferencz Lipót, sz. 1695, † 1754.
6. Miklós, sz. 1697, † 1776.
7. Antal áldozár, sz. 1699, † 1785.
8. Domonkos András, Celestin atya néven Szent Domonkos-rendi szerzetes, sz. 1702, † 1763.
9. Ilona, Róza testvér néven apácza, sz. 1705, † 1782.

Stragozzi Jeromos Antal és Campana Johanna gyermekei:

1. Róza Erzsébet, Krisztina testvér néven Szent Domonkos-rendi apácza, sz. 1715, † 1772.
2. *Tamás Péter*, salernoi kormányzó, sz. 1717, † 1790. Neje: De Nigris Ágnes. Ők tartják fenn a családot.
3. Hippolyta Anna, szent Domonkos-rendi apácza, sz. 1718, † 1789.
4. Ferdinánd Fülöp, hittudós és történész IV. Károly spanyol király kiséretében, a ki hübérrel és őrgrófi czimmel akarta megajándékozni, de ő nem fogadta el, sz. 1718, † 1792.
5. Ferencz Frigyes, sz. 1720, † 1745.
6. Felicia Antónia, sz. 1722, † 1793.
7. Felicia Paula, sz. 1724, † 1741.
8. Benedek Lajos áldozár, sz. 1725, † 1793.
9. Erzsébet, sz. 1730, † 1769. Férje: Landone dei Principi di Capua Angelo lovag.

Stragozzi Tamás Péternek és De Nigris Ágnesnek gyermekei:

1. Angelo Antal jogtudor, a ki a sárosi gróf [Conte di Sáros] czimet használta, sz. 1753, † 1821.
2. Felicia Mária, sz. 1754, † 1822. Férje: De Mattia Miklós.
3. *IV. Ferencz*, a becsületrend lovagja, sz. 1756, † 1823 után. Neje: Thurn Valsassina [Torre di Valsassina] Olympia római szent birodalmi grófnő. Gyermekeik:

1. *Girolamo*, sz. 1805, †? Neje: Donna Chiara Perrelli dei Duchi di Cava. Tőlük származik az idősb ág.
2. *Benedek Napoleon*, sz. 1808, † 1878. Neje: Gigli di Manduria Klarissza. Ők az ifjabb ág törzse.
3. Lajos, sz. 1812, † 1873.

Stragazzi Girolamo és Perrelli Chiara gyermekei:

1. V. Ferencz, a Rákóczyak és somlyai Báthoryak utódja, Rákóczy fejedelem, a római szent birodalom fejedelme, Sáros grófja, sz. 1838.
2. Rákóczy Angelo herczeg, sz. 1842.
3. Rákóczy Ferdinánd herczeg, sz. 1847.
4. Rákóczy Miklós, sz. 1849.
5. Marianna, sz. 1852. Férje: Benigni di Avelino János.
6. Domonkos, sz. 1854, † 1895.
7. Jozéfa, sz. 1861. Férje: Napolitano di Frasso Telesima Ferencz.

Stragozzi Benedek Napoleon és Gigli Klarissza gyermekei:

1. Hermin. Férje: Don Ambrogio Greco.
2. Adél. Férje: Don Girolamo Falangola, sorrentoi és nápolyi patricius.
3. Erzsébet, sz. 1857.
4. Lajos.
5. Arthur.
6. Alfréd.

A Litta-féle vállalatnak nagy becse van a külföld tudósai szemében. Stokvis és Grote az olasz uralkodóházakat csaknem kizárólag Litta után közlik. És roppant feltünő, hogy mig a vállalat minden ismertetett családnál megmondja az illető tudós, többnyire tanár vagy levéltárnok nevét, a ki a család történelmét összeállitotta, épen a Stragazziaknál hiányzik a szerző neve. Ez már maga is eléggé gyanus körülmény és

arra vall, hogy az egész ismertetés magától a Stragazzi-családtól származik.

Olyan tudósaink, a kik déli Olaszországot meglátogatják, helyesen tennék, ha ennek a talmi Rákóczy családnak az irattárával megösmerkednének. Ha ők nem is származhatnak az utolsó Rákóczy fejedelem fivérétől, mégis kérdéses, hogy nincsen-e egyáltalában valami egészen más, de esetleg igaz alapja a Litta-féle genealogiának. Végre is egész sereg árpádházi herczegünk veszett el külföldön, a kiknek tudjuk, hogy voltak utódjaik, de elkallódtak. Ki tudja, hogy nem valamelyik Rákóczy ismeretlen vérségéről van-e szó? A Stragazzi család alig mult kétszáz esztendős, érdemes tehát meggyőződni okmányaik mibenlétéről. Legdicsőbb fejedelmeink egyikének jubileumi évében különösen kötelességünk meggyőződni, hogy közönséges czimbitorló hamisitókkal van-e dolgunk vagy sem. ANTONIDES.

A gróf Széchényi nemzetség előneve.

A Wesselényi-összeesküvésben részes gróf Nádasdy Ferencz, mint tudjuk, életével lakolt s összes birtokai, hütlenség czimén, a koronára szállottak.

Az egész sárvári uradalmat mindakét, vagyis alsó és felső kerületével (cum utroque suo, superiori videlicet et inferiori districtu, nativo idiomate Alsó et Felső Vedék nuncupato) I. Lipót király 1677. junius 8-ikán kelt adománylevelével 326,000 forint ráfizetése mellett Trakostyáni gróf Draskovich Miklós kir. főajtónállómesternek s feleségének, gróf Nádasdy Krisztinának adományozta. E nagy uradalomnak tartozékai a következők voltak: Sárvár város a Buza-majorral, Tizenháromváros, Péntekfalu, Sár, Péterfalva, Czenyefalva, Ikervár város, Nőgér, Sothon, Kecskéd, Nagy-Kölbő, Sömjén, Hegyfalu, Vámos-Család falvak, a Simonyban, Tüskésen és Seregélyházán levő majorokkal, továbbá Esztergács, Inta, Ovad puszták, nemkülönben a Győr falu szőlőhegyén levő szőlő és a Farkaserdő nevü erdő mind Vas vármegyében; Ötves falu Zala vármegyében; azután Csepreg város a Tormás majorral és Dicske erdővel, Hegykő vagy Heiligenstein az ott lévő majorral, Homok, Boz, Hidegség, Pereszteg, Nagy- és Kis-, másként Dávid-Czenk, Kövesd, Lövő, Újkér, Horpács az ott lévő majorral, Gogánfalva, Iván s a vele szomszédos Csér major, továbbá a Nemes-Kéren és Alsó-Szoporon lévő részbirtokok, a Loós város határában levő szőlő, halászat a Fertő tavában s az emlitett Iván, Puszta-Család, Lövő és Újkér között fekvő Nagy-Erdő nevü erdő Sopron vármegyében. (Egykoru hiteles másolat az orsz. ltárban.)

Az uj tulajdonosnak egy esztendeig sem volt a kezén e hatalmas uradalom; csakhamar tuladott rajta. 1678. május 7-én a vasvári káptalanhoz beadott fassionális levelökben gróf Draskovich Miklós és neje, Nádasdy Krisztina magukra vévén mindkét ágon levő maradékaiknak és mindazoknak, kiket az alább megirt dolog illethetne, terhöket, a következő bevallást tették: «hogy bizonyos méltó, igazságos és elégséges okokbul Sárváry várunkhoz tartozandó Feölső-Vidéky jószágunkat és abban comprehendált falukat és portiókat, úgymint: Széplakot, Hidegséget, Bózt, Homokot, Hegykűt maiorostúl, Pereszteget, Nagy Czenkét, Dauid Czenkét, Köuesdet, Löuőt, Uykért, Goganfalvát, Horpacsot maiorostúl, Csery maiort, item Nemeskeren és Szoporon leuő portiókat, és Lósy hegyben leuő szőlőt, melyek mind Sopron vármegyében vannak (kivévén Iványt és Puszta-Családot és az Tormásy maiort, Diczky erdővel edgyütt, kik is másképpen ezen Fölsővydékhez valók, de magunk részére tartattak) ..... adjuk, kötjük és per manus assignáljuk Szecseny György kalocsai érsek és győri püspök uramnak és ő Nagysága által öcscsének, nemzetes és vitézleő Szecseny Lőrincz uramnak és annak fiainak: Mártonnak és Györgynek, úgy leányainak is: Eörzsébetnek Nagy Ferenczné —, Juditnak Jambrekovics Györgyné —, Katának Vízkelethy Ferenczné — és Ilonának Tallián[1] asszonyoméknak azaz harmadízig, kezdődvén Szecseny Lőrincz uramon (értetvén mindazáltal nem az leány, hanem fiú ágbeli harmadízig való generatió) 132,650 forint summában, stb.» Kieszközölték hozzá a királyi consensust is, mely Bécsben 1682. szept. 24-iki dátummal állittatott ki. (Egykorú hiteles másolat u. o.)

A nagynevü érsektől ekként szerzett hatalmas jószágtestnek uradalmában maradt a Széchenyi-család mind a mai napig, s midőn 1697-ben grófi rangra emelkedett, a grófi diploma is az érsek unokaöcscsét, Györgyöt «de Sárvár Felsővidéke» előnévvel nevezi.

E szerint a nemzetség prædicatuma: *Sárvári Felsővidéki*, a hogy kezdetben maguk a családtagok használták, vagy még helyesebben s nyelvünk szókötési szabályainak inkább megfelelően; *Sárvár-Felsővidéki*, a hogy ezt a mult század első felében gr. Széchenyi Istvánhoz szóló leveleken láthatjuk, melyeket helyismerettel biró tuladunai emberek intéztek hozzá.

E szerint mindenekfölött hibás az előnévnek manapság széltire használatos *Sárvári és Felsővidéki* alakja, melylyel nemcsak a közéletben, hanem lexikographiai munkákban is (Nagy Iván M. Cs., Nemzetségi Zsebkönyv stb.) léptennyomon találkozunk.

Tisztán e hibára rámutatni volt czélja e sorainknak. B. S.

[1] Keresztnév hiányzik.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya február 26-ikán tartotta meg ez évi első rendes ülését, melyen *báró Radvánszky Béla* elnöklete alatt *Barabás Samu*, *idősb Bánó József*, *Boncz Ödön*, *Borovszky Samu*, *id. Daniel Gábor*, *Fejérpataky László*, *dr. Illéssy János*, *Kállay Ubul*, *Nagy Gyula*, *herczeg Odescalchi Arthur*, *ifj. dr. Reissig Ede*, *Soós Elemér*, *Szent-Iványi Zoltán*, *id. Szinnyei József*, *Thaly Kálmán*, *Varjú Elemér* ig.-vál., *Daróczy Zoltán* lev. tagok, *Schönherr Gyula* titkár és *Tóth Árpád* pénztárnok vettek részt.

Elnök az ülést megnyitván, *Barabás Samu* ig.-vál. tag felolvasta *Csoma József* «Kont Miklós nádor czimere» czimü dolgozatát, mely a Turulban fog megjelenni.

Ezután *Varjú Elemér* ig.-vál. tag, a Turul társszerkesztője bemutatta Bocskai Péter fia István 1414-iki s a Sáfár és Pöstyéni család 1520-iki czimeres leveleit, melyek az Erdődy grófok galgóczi levéltárában őriztetnek, s melyek czimerképeiről a Turulban leendő közlés végett szines másolatok készittettek.

A folyó ügyek élén a társaság tagjaivá választattak: a) pártoló tagul *Feszenszky Imre* földbirtokos Gödrén (aj. Szent-Iványi Zoltán), b) évdijas tagokul: dr. Baghy Béla orsz. képviselő Kengyelen (aj. a titkár), *Balogh Tihamér* földbirtokos Puszta-Szentkozmán (aj. Dely Imre), *Baranski Emil László* festő Budapesten (aj. dr. Dőry Ferencz), *ifj. Bobula János* épitész Budapesten (aj. Soós Elemér), *Freyseysen Virgil* m. kir. pénzügyőri főbiztos Sopronban (aj. Kecskés Dezső), *Fékey Zoltán* földbirtokos Géberjénen (aj. a titkár), és *Kolosy István* cs. és kir. kamarás, huszárszázados Kecskeméten (aj. id. Bánó József).

A titkár továbbá bejelentette, hogy Kállay Ubul és Kubinyi Ferencz ig.-vál. és Dudás Gyula lev. tagok az elnökséghez, illetőleg az ig.-választmányhoz intézett levelükben mondtak köszönetet megválasztatásukért.

A pénztárnok kimutatása az 1902. év számadásairól a költségelőirányzat és a tényleges eredmény összehasonlitásával a következőkben terjesztetett elő:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság 1902. évi költségvetési előirányzatának és a tényleges pénztári eredménynek egybevetése.

Bevétel.

	Előirány-zat K. f.	Eredmény K. f.	Különbözet K. f.
1. Pénztári maradvány 1901-iki évről	435 52	435 52	— —
2. Értékpapirok kamatai	1000 —	1000 —	— —
3. Be nem fizetett alapitványok kamatai 5%	270 —	231 20	— 38 80
Átvitel:	1705 52	1666 72	— 38 80
Áthozat:	1705 52	1666 72	— 38 80
4. Pártoló tagok után	2700 —	2206 —	—494 —
5. Évdijas tagok után	2500 —	2535 —	+ 35 —
6. A Czimeres Emlékek II. kötetének nyomdaköltségeire	269 46	278 88	+ 9 42
7. A társulati kiadványok eladásából *a)* a Czimeres Emlékek eladásából 1600 kor., *b)* egyéb kiadványok eladásából 200 kor.	1800 —	1696 53	—103 47
8. Alapitvány-befizetés	200 —	— —	—200 —
9. Postai megbizások költségeiből megtérülés	35 —	37 74	+ 2 74
10. Rendkivüli bevétel	20 —	20 34	+ — 34
Összesen	9229 98	8441 21	—788 77

A tényleges bevétel e szerint 788 kor. 77 fillérrel kevesebb az előirányzatnál.

Kiadás.

	Előirány-zat K. f.	Eredmény K. f.	Különbözet K. f.
1. Személyi járandóságok (titkár 600 kor., jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.)	1600 —	1600 —	— —
2. A Turul irói és szerkesztői tiszteletdijai *(a)* 25 iv irói dija, ivenként 48 k. 1250 k., *b)* szerkesztés ivenként 10 k., 250 kor.)	1450 —	1484 50	+ 34 50
3. Nyomdai költségek	3000 —	2161 42	— 838 58
4. Szinnyomatok készitése	600 —	640 —	+ 40 —
5 Metszetek, rajzok készitése	250 —	454 20	+ 204 20
6. Postai megbizások	80 —	68 78	— 11 22
7. Irodai átalány	120 —	120 —	— —
8. Társulati szolga dijazása	120 —	120 —	— —
9. Ujévi ajándékok, pénzbeszedési dijak stb.	260 —	236 80	— 23 20
10. A Czimeres Emlékek II. köt. nyomdai számlája	800 —	713 38	86 62
12. A Nemzets. Zsebkönyv II. sorsz. előmunkálataira	600 —	519 —	81 —
13. Tőkésités	200 —	— —	— 200 —
14. Rendkívüli kiadás	20 —	12 50	— 7 50
Összesen	9100 —	8130 58	969 42

A tényleges kiadások tehát 969 kor. 42 fillérrel kevesebbet tesznek ki, mint az előirányzatban.

Előirányzott maradvány — 129 kor. 98 fill.
Tényleges maradvány — 310 « 63 «
A többlet tehát 180 kor. 65 fill.

Vagyonállás 1902. decz. 31-ikén:

1. Értékpapirokban (24,800 kor. koronajáradék, 200 kor. jelz. hitelbanki nyer. kölcs.-kötvény)	25,000 kor.	— fill.
2. Kötelezvényekkel biztositott alapitványok	4400 «	— «
3. Kötelezvény nélküli alapitványok	1000 «	— «
Az alapitványok összege	30,400 kor.	— fill.
4. A Magyar Nemzetségi Zsebkönyv tartalékalapja	400 kor.	— fill.
5. Az 1902. évi pénztári maradvány	310 «	63 «
Összes vagyon	31,110 kor.	63 fill.

A pénztári kimutatással kapcsolatosan a számvizsgáló-bizottság előadója, *Borovszky Samu* ig.-vál. tag felolvasta a bizottság jelentését az 1902. évi számadások, a pénzkezelés és a pénztár állapotának megvizsgálásáról, úgyszintén az 1903. évi költségvetési tervezetről.

A bizottság jelentése egész terjedelmében a következő:

Tisztelt Választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1902-iki pénztári állapotának és számadásának megvizsgálására kiküldetvén, szerencsénk van a folyó évi február 18-ikán teljesitett számvizsgálat eredményéről a következőkben jelentést tenni:

Eljárásunkban az eddig szokásos módot követvén, mindenekelőtt a pénztári naplókönyvet vizsgáltuk át s annak 1902. évi minden egyes tételét az igazolásukra szolgáló okmányokkal és ellennyugtákkal egybevetettük, a tagdij befizetésére nézve pedig a tagok nyilvántartási könyvében is próbákat tettünk. Ezek alapján jelenthetjük, hogy a pénztári naplókönyvet rendben találtuk s azt 1902 deczember 31-ikével 8441 kor. 21 fill. bevétellel, 8130 kor. 58 fill. kiadással és a folyó 1903. évi költségelőirányzatba első bevételi tétel gyanánt átviendő 310 kor. 63 fill. pénzmaradványnyal lezártuk.

Ezután a kézi pénztárt vizsgáltuk át. A pénztár 1903. évi tételeit, kezdve a mult évről átvitt és fentebb kimutatott 310 kor. 63 fillérnyi pénzmaradványnyal, bezárólag február 18-ikáig, összegeztük és 1229 kor. 13 fill. bevételt, 724 kor. 88 fill. kiadást, vagyis 504 kor. 25 fill. pénzmaradványt állapitottunk meg. Ezzel szemben találtunk a kézi pénztárban fedezetül 242 koronát előlegnyugtákban, 262 kor. 25 fillért készpénzben, minélfogva a kézi pénztárt hiánytalannak jelenthetjük.

Vizsgálat alá vettük ezután a törzsvagyon-könyvet. E szerint a társaságnak a mai napon 6 ezer koronás (6000 kor.), 36 négyszáz koronás (14,400 kor.) és 33 kétszáz koronás (6600 kor.) alapitó tagja lévén, az alapitók száma nem emelkedett. A felsorolt, összesen 27,000 koronát tevő alapitványokból be van eddig fizetve 21,600 kor. és fizetetlen még 5400 korona. Ez utóbbi összegből kötelezvényekben (szám szerint 8 darabban) biztositva van 4400 kor., a miről közvetetlen szemlélet és számbavétel alapján meggyőződtünk, ellenben 1000 kor. kötelezvényekkel biztositva nincsen.

A társulat törzsvagyonához tartozik még az az alapitványi természettel nem biró 3400 kor. összeg is, a mely megtakaritásokból származott. Ennélfogva a társaság törzsvagyona összesen (27,000 + 3400) 30,400 koronát tesz ki.

Arról, hogy a kimutatott 21,600 kor. befizetett alapitvány és a megtakaritott 3400 kor., összesen 25,000 kor. az osztrák-magyar banknál őriztetik, a bank 6 db betéti jegyének megtekintése által győződtünk meg.

Ezek szerint a társaság teljes vagyonállása a fentebb emlitett 30,400 kor. törzsvagyonnal, továbbá a Nemzetségi Zsebkönyv költségeire fentartott 400 koronával (mely összeg külön takarékpénztári könyvecskére van letéve), végre a mult évi 310 kor. 63 fillér pénztári maradványnyal, tehát 1902 évi deczember 31-ikén összesen 31,110 kor. 63 fillérrel állapittatott meg.

A mi az 1902-iki zárszámadási eredményeket illeti, az előirányzatnak és zárszámadásnak részletes összehasonlitását a mellékelt kimutatásban terjesztvén elő, jelentjük, hogy a bevétel az előirányzatnál 788 kor. 77 fillérrel kevesebb volt; ezzel szemben azonban a kiadás 969 kor. 42 fillérrel maradt az előirányzat megett, úgy hogy az előirányzott 129 kor. 98 fill. maradvány helyett a tényleges maradvány 310 kor. 63 fillért tesz ki; a többlet tehát 180 kor. 65 fillér.

Mindezek után jelentvén azt, hogy a t. elnökség az elmult évben is reálisan és körültekintőleg gazdálkodott, javasoljuk a tekintetes választmánynak, hogy Tóth Árpád társ. pénztárnok urat a mult 1902. évi számadásokra nézve a szokásos fentartással felmenteni méltóztassék.

Áttérve az 1903. évi költségvetési előirányzatra, tekintettel az igazgató-választmány azon utasitására, hogy a Turul füzetszámainak fölemelése és a XI—XX. évfolyamához készitendő Név- és Tárgymutató tárgyában tett inditványok a költségvetés megállapitásánál lehetőleg figyelembe vétessenek, a titkár előterjesztése alapján konstatálnunk kell, hogy a társaság a nyomdai számlával és a szinnyomatok költségeivel hosszú idő óta egy évről hátralékban van s ez a hátralék az 1902. év végén 3295 kor. 10 fillért tett ki.

Nézetünk szerint a társaságnak legfőbb érdeke az volna, hogy ezektől a függő terhektől szabaduljon s mindaddig, mig ez meg nem történik, sem a folyóirat füzetszámainak szaporitására, sem újabb Név- és Tárgymutató kiadására nem lehet gondolnunk.

A mi különösen a Turult illeti, a felmerült inditványnyal szemben ellenkezőleg az eredeti 24 ivszámra való visszatérést kell javasolnunk, mert csak igy sikerül a költségvetésben az egyensúlyt fentartani.

Ezek alapján a költségvetést 8035 kor. 42 fillér bevétellel, 7982 kor. kiadással s igy 53 kor. 42 fillérnyi előirányzott pénzmaradványnyal van szerencsénk javaslatba hoznunk.

Kötelességünknek tartjuk még az igazgató-választmány figyelmét felhivni arra a körülményre, hogy a be nem fizetett alapitványok kamataiból és a pártoló és évdijas tagdijakból várt jövedelem a mult esztendőben 497 kor. 80 fillérrel maradt az előirányzat mögött s az eddigi tapasztalatokon okulva, a tagdijakat a folyó évi költségvetésben sem hozhattuk teljes összegükben előirányzatban, a mennyiben előirányzatunk 580 koronával áll a tagok tényleges számának megfelelő összeg megett. Tekintettel arra a nagy anyagi veszteségre, mely a társaságra tagdij-hátralékok czimén évenként nehezedik s mely évről-évre nagyobb lesz, kivánatosnak tartjuk, hogy az igazgató-választmány e kérdéssel komolyan foglalkozzék s az eddigi hátralékok behajtása érdekében teendő erélyes intézkedések mellett keresse meg a módot, a melyen a társaság tagjai a jövendőben tagsági kötelezettségeik pontosabb betartására volnának indithatók.

Budapesten, 1903 február 18-ikán.

Szinnyei József s. k. számv. biz. tag. — *Borovszky Samu* s. k. számv. biz. tag.

Éble Gábor s. k. számv. biz. tag.

A számvizsgáló-bizottság jelentése egész terjedelmében tudomásul vétetvén, az igazgató-választmány a számvizsgáló-bizottságnak buzgó fáradozásaért köszönetet szavazva, Tóth Árpád pénztárnoknak a felmen-

tést a szokásos fentartással megadta. A bizottság jelentésében a Turul ívszámainak felemelésére és a Tárgy- és Névmutató folytatására vonatkozólag a bizottság jelentésében foglalt javaslatot elfogadta és a tagdij-hátralékok ügyében sajnálattal véve tudomásul a titkárnak azt a jelentését, hogy a pénztárnok kimutatása szerint az egy évnél régebbi hátralékok összege 3555 koronát tesz ki, utasitotta az elnökséget, hogy a jegyzőkönyvhöz melléklendő kimutatás alapján azok behajtása érdekében a szükséges intézkedéseket megtegye.

Ezek után a számvizsgáló-bizottság ajánlatára a társaság 1903. évi költségvetése következőkép állapittatott meg:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság költségvetése az 1903. évre.

Bevétel.

1.	Pénztári maradvány 1902-ről	310 kor. 63 fill.
2.	Értékpapirok kamatai (24,800 kor. koronajáradék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyer.-kölcsönkötvény után 4%)	1000 « — «
3.	5400 kor. be nem fizetett alapitvány után 5 %	270 « — «
4.	Tagdijak: *a)* pártoló tagok után 2500 kor. *b)* évdijas tagok után 2700 kor.	5200 « — «
5.	A Nemzetségi Zsebkönyv kiadására a takarékpénztárban elhelyezve	400 « — «
6.	A társulati kiadványok eladásából: *a)* a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből 400 kor., *b)* egyéb kiadványokból 200 kor.	600 « — «
7.	Alapitvány-befizetés	200 « — «
8.	Postai megbizások költségeiből várható megtérülés	35 « — «
10.	Rendkivüli bevétel	20 « — «
	Összesen	8035 kor. 63 fill.

Kiadás.

1.	Személyi járandóságok (titkár 600 kor., jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.)	1600 kor. — fill.
2.	A Turul irói és szerkesztői tiszteletdijai (*a)* 24 iv irói dija, ivenként 48 korona 1152 kor.; *b)* szerkesztés ivenként 10 k., 240 kor.)	1392 « — «
3.	A Turul 4 füzetének nyomatása és egyéb nyomdai költségek	2900 « — «
	Átvitel:	5892 kor. — fill.

	Áthozat:	5892 kor. — fill.
4.	Szinnyomatok készitése	600 kor. — fill.
5.	Metszetek, rajzok készitése	300 « — «
6.	Postai megbizások	80 « — «
7.	Irodai átalány	120 « — «
8.	Társulati szolga dijazása	120 « — «
9.	Ujévi ajándékok, pénzbeszedési dijak, másolatok stb.	250 « — «
10.	A Nemzetségi Zsebkönyv II. részének munkálataira	400 « — «
12.	Tőkésités	200 « — «
13.	Rendkivüli kiadás	20 « — «
	Összesen	7982 kor. — fill.
	Előirányzott maradvány	53 kor. 63 fill.

Iff. dr. Reissig Ede ig.-vál. tag, mint a Nemzetségi Zsebkönyv társszerkesztője, előszóval tett jelentésében tájékoztatta az igazgató-választmányt a kiadványhoz szükséges anyag összegyüjtése érdekében tett eddigi lépései eredményéről. Jelentette, hogy a mult év folyamán szétküldött 1952 darab bejelentési ivek egy része már visszaérkezett és 205 családra tartalmaz adatokat; ezenkivül bemutatta azoknak a családoknak a jegyzékét, a melyekre vonatkozó adatok a korábbi kérdőivek és egyesek gyüjtései alapján a társaság irattárából állanak rendelkezésére. A közlendő czimerrajzok kérdése körül felmerült vita folyamán az igazgató-választmány megujitva azt a korábbi határozatát, hogy a vállalat költségén közlendő czimerrajzok mellett az egyes családok által saját költségükön fekete vagy szines nyomásban közlendő czimereknek is helyt ád, a jelentést általánosságban tudomásul vette. A továbbiakra nézve *Fejérpataky László* ig.-vál. tag inditványa és a *dr. Illéssy János* társszerkesztőről, valamint a titkártól nyert fölvilágositások alapján elhatároztatott, hogy a társaság ez évi szeptember folyamán előfizetési felhivások szétküldésével fogja magát a kiadás eshetőségei felől tájékoztatni, 10 koronára téve egy kötet árát; a szerkesztőséget pedig a szükségesnek mutatkozó sürgetések megtételére utasitva, az első kötet anyagát a szerkesztőknek a legközelebbi ülés elé irásban teendő együttes jelentése alapján fogja megállapitani.

A pénztár állásáról a pénztárnok által bemutatott jelentés szerint az ülés napjáig a társaság pénztárában befolyt 1596 kor. 63 f., kiadatott 800 kor., maradvány 796 kor. 63 f.; vagyonállás: értékpapirokban 25,000 kor., kötelezvényekben 4400 kor., kötelezvénynyel nem biztositott alapitványokban 1000 kor., a Nemzetségi Zsebkönyv tartalékalapja 400 kor., pénztári készlet 796 kor. 63 f., összesen 31,596 kor. 63 fillér.

Bemutattatott a múzeumok és könyvtárak országos szövetségének átirata, melylyel az országos bizottságból országos szövetséggé történt átalakulását bejelentve, megküldte a vallás- és köztatásügyi m. kir. miniszter

által jóváhagyott szervezeti szabályzat két példányát. Az igazgató-választmány a szabályzat 1. pontjából tudomásul véve, hogy a szövetség a közmüvelődési célokat szolgáló önálló gyüjteményeket, múzeumokat és könyvtárakat, valamint az ilyeneket fentartó egyesületeket és intézeteket fogadja kebelébe, kimondotta, hogy a társaság részéről ilynemü gyüjtemény hiányában a szövetségbe való belépés szüksége nem forog fen.

Végezetül *id. Bánó József* ig.-vál. tag meghivta az ig.-választmányt egykori tagja Berzeviczy Edmund felett a Magyar Történelmi Társulat április 2-ikán tartandó emlékbeszédére, mely meghivás köszönettel vétetett.

A jegyzőkönyv hitelesitésére az elnök *Barabás Samu* és *Varjú Elemér* ig.-vál. tagokat küldte ki, s ezzel az ülés véget ért.

SZAKIRODALOM.

A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene. Alapitása századik évfordulója alkalmából irták a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői. Budapest, 1902. Hornyánszky Viktor nyomdája. Nagy 4r., XL, 382 és 2 oldal; 2 műmelléklettel.

Az egész országra kiható nagyszabásu ünnepségek keretében ülte meg hazánk egyik legrégibb müvelődési intézete, a Magyar Nemzeti Múzeum százéves fennállásának emlékét az elmult évben. Az ünnep központját egy az alapitás évfordulóján, november 26-ikán tartott diszgyülés képezte, a melyre felséges királyunk is elküldte képviselőjét, a múzeum felvirágzása körül hervadhatatlan érdemeket szerzett József nádorispán unokája, József Ágost királyi herczeg személyében. Az ülés elnöke Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter volt, résztvevői pedig a kormány tagjaiból, főpapokból, zászlósurakból, a tudomány jeleseiből s a legnevezetesebb testületek, egyletek, társulatok képviselőiből teltek ki, a kik eljöttek, megadni a tisztességet a múzeum alapitója, gr. Széchényi Ferencz dicső emlékének. A fényes gyülekezet, az elhangzott nagyjelentőségü beszédek eltörölhetetlen emléket hagytak a résztvevők szivében. A múzeum igazgatósága azonban gondoskodott örökre fenmaradó emlékjelekről is; felállittatta az alapitó érczszobrát (melynek leleplezése egyik lélekemelő pontja volt az ünnepnek), éremlapot veretett a százados évforduló emlékére Széchényi Ferencz gróf és József nádor képével, és fényes diszmunkát adott ki, a mely az intézet kimeritő történetét s jelen állapotának hű képét van hivatva megörökiteni.

Bár ez emlékmű méltatása szorosan véve nem tartozik tisztünkhöz, bemutatását még sem mellőzhetjük, miután egyes részei szaktudományunk müvelőire is érdekkel birnak.

A munkát *Szalay* Imrének, a M. N. Múzeum igazgatójának terjedelmes bevezetése nyitja meg: *a Magyar Nemzeti Múzeum alapitása és fejlődése a mai napig.* Sok aprólékos, nagy részben eddig felhasználatlan adatból van megrajzolva az intézet viszontagságos története, kicsiben hű képe a sok válságon átment haza egyszázados történetének. Ezt követi az egyes osztályok ismertetése a felállitás sorrendjében. Elől a könyvtár áll, a múzeum legrégibb osztálya, utána az érem- és régiségtár, a képgyüjtemény s a természetiek tárai következnek; bezárja a sort a néprajzi gyüjtemény, az intézet legifjabb, de már legnagyobb terjedelmü osztálya.

A sok érdekeset tartalmazó dolgozatok közül különösen kettő érdekel bennünket: a levéltár és a czimeres levelek ismertetése; az elsőt Schönherr Gyula igazgató őr, a levéltár vezetője irta meg, a második Áldásy Antal dr tollából folyt.

A M. Nemz. Múzeum levéltára gazdagságra s bizvást mondhatjuk fontosságra is mindjárt legnagyobb levéltárunk, az Országos Levéltár után következik. Darabjainak száma megközeliti a félmilliót, s nagy terjedelme daczára is alig van benne értéktelen anyag. Mig a legtöbb közlevéltárra szinte elviselhetetlen teherként nehezedik a tudományos becscsel egyáltalán nem biró közigazgatási iratok, számadások s hasonlók tömege, addig a gyüjtés által létrejött múzeumi levéltár ment maradt a selejtes iratoktól. Alapját Széchényi Ferencz grófnak körülbelül 3000 darabra tehető oklevélgyüjteménye képezte; ehhez járultak a két Kovachich, Jankovich Miklós, Horvát István, Nagy Gábor, Nagy István, Török János, az ujabb korban pedig Pesty Frigyes, Wenzel Gusztáv, Nagy Imre, Majláth Béla, Beck Pál, Szendrei János, Véghelyi Dezső s mások nevezetes gyüjteményei, egy sereg a törzsanyagba beolvasztott családi levéltár (Illésházy, Bossányi, Dávid, Bükky, Fáy, Rumy, Zarka, Orsich, stb.), végül pedig azok a családi levéltárak, a melyeket 1876 óta letéteménykép helyeztek el a múzeumban áldozatkész nemzetségek.

Schönherr Gyula érdekes czikke a körülmények által követelt szük tér daczára is kimeritő képet nyujt az igy összegyült anyagról. Bizonnyal nem lesz érdektelen, ha dolgozatából a főbb adatokat kivonva, megkisértjük a múzeumi levéltár bemutatását.

A levéltár két elkülönitett részre oszlik, a törzslevéltárra s a letéteményezett családi levéltárak csoportjára. Az első, eltekintve nehány különleges gyüjteménytől, egyetlen szigoruan korrendbe rakott sorozatot alkot, a mely az 1109. évtől napjainkig tartalmaz mindennemü okleveleket és iratokat. Ez anyagból ki vannak véve s külön kezeltetnek a czimeres levelek, a czéhiratok, a kézirattárból kiválasztott kamarai iratok, a szabadságharczra s az emigráczióra vonatkozók, a külföldi oklevelek, a feloszlott Magyar Kereskedelmi Társaság irattára és a rezervált, még a közönségnek be nem mutatható iratok.

Nem szenved kétséget, hogy a törzsanyag legfontosabb része a mohácsi vész előtti *középkori levéltár.* Darabszámát körülbelül tizezerre tehetjük; történelmi érdekessége megbecsülhetetlen. Legkorábbi darabja Kálmán király nevezetes oklevele, a melylyel Szent Istvánnak a veszprémvölgyi apáczák részére adott alapitó-levelét átirja és megerősiti 1109-ben; ezt követi korban Imre királynak egy 1198-ik évi oklevele. Innen kezdve aztán minden királyunk képviselve van s a tatárjárás utáni évek mindenikére több darab esik. Semmi sem illusztrálja ugy a levéltár gazdagságát, mint az árpádkoriak tekintélyes száma; van pedig a gyüjteményben a tatárjárástól III. András haláláig *négyszázegy* eredeti oklevél.

A gazdag anyagból az érdekesebbeket kijelölni e szükre szabott téren lehetetlen, elég legyen megemlíteni, hogy a történelmileg fontos események emlékét őrző oklevelek száma nagy. Különösen sok nevezetesség van a vegyes házbeli királyok korának iratai között, államokiratok, törvények eredeti példányai, hadjáratok, csaták emlékét fentartó adománylevelek, művelődéstörténeti szempontból jelentős leltárak, végrendeletek és missilisek.

Nem kevésbbé fontos az az anyag, a mely a törzslevéltár újabbkori részét alkotja. A török hóditás kora, a nemzeti felkelések, Erdély fejedelmi korszaka tárgyalásánál ma már a múzeumi levéltárt nélkülözni nem lehet. Mint kiváló nevezetes csoportokat megemlithetjük még a Martinovics-féle összeesküvés iratait s Kossuth, Wesselényi, Széchényi István és Deák Ferencz leveleinek páratlan sorozatát.

A külön kezelt gyüjteményekből a legtekintélyesebb az 1848/49-iki szabadságharczot és az emigrácziót illető iratoké. A kutató itt e korszaknak majd minden nevezetes emlékét feltalálhatja, a mi természetes, miután itt vannak elhelyezve Kossuth Lajos és Görgei Arthur iratai, az olasz légió irattára, Vörös Antal, Horváth Mihály, Vetter Antal, Ihász Dániel, Tanárky Gyula, Éber Nándor és más szereplők levelezései, feljegyzései és iratai. Kiegészíti e nagybecsü anyagot a szabadságharcz-kora hazai proklamáczióinak s falragaszainak létező leggazdagabb gyüjteménye.

A levéltár második, terjedelmesebb felét, mint már emlitettük, a családi levéltárak alkotják. 1876-ban vette át a Magyar Nemzeti Múzeum az első letéteményt, a Kállay nemzetségnek ősi, nevezetes levéltárát. Innen kezdve alig mult el év úgy, hogy ne szaporodott volna a gondozásba vett nemesi archivumok diszes sora. Ma már ötvenhatra megy a számuk, anyaguk pedig a százezrekben számlálható. Álljon itt sorozatuk a beérkezés sorrendjében:

Kállay család levéltára	1876, 1886 [1]
Jeszenák br. cs. lt.	1876
Hanvay cs. lt.	1876
Dancs cs. lt.	1877
Berényi gr. cs. lt.	1877, 1889
Kisfaludy cs. lt.	1877, 1884, 1887, 1897
Eszterházy gr. cs. zólyomi ágának lt.	1777
Soós cs. lt.	1879
Békássy cs. lt.	1880
Máriássy cs. lt.	1880, 1896
Forgách gr. cs. lt.	1881, 1888
Rhédey gr. cs. lt.	1882, 1885
Ibrányi cs. lt.	1886
Bethlen gr. cs. lt.	1887, 1895, 1896
Motesiczky cs. lt.	1887
Dobos cs. lt.	1888, 1889, 1893, 1895, 1896, 1897
Justh cs. lt.	1888
Görgey cs. lt.	1889, 1896, 1897
Beniczky cs. lt.	1889
Kapy cs. lt.	1889, 1890
Péchy cs. lt.	1890, 1892, 1893, 1894, 1897
Mednyánszky br. cs. lt.	1890
Bónis cs. lt.	1890
Fejérpataky cs. lt.	1891
Becsky cs. lt.	1892
Sombory cs. lt.	1894
Dőry cs. lt.	1894
Szent-Iványi cs. lt.	1893, 1894
Ivánka cs. lt.	1894
Balassa cs. lt.	1894
Széchényi gr. cs. lt.	1896
Thaly (és Sándor) cs. lt.	1896
Zombat cs. lt.	1896
Salamon cs. lt.	1896, 1897
Kossuth cs. lt.	1897
Blagay-Ursini gr. cs. lt.	1897
Vidos cs. lt.	1897
Melczer cs. lt.	1897
Dessewffy cs. margonyai lt.	1897
Radák br. cs. lt.	1897
Török (Váradi) cs. lt.	1897
Teleky gr. cs. nagyzábláti lt.	1897
Bugarin-Horváth cs. lt.	1898
Latinovics cs. lt.	1899
Szirmay cs. lt.	1899
Tihanyi cs. lt.	1899
Rajky cs. lt.	1899
Bánffy br. cs. lt.	1899
Tallián cs. lt.	1899
Török (Telekesi) cs. lt.	1890
Bárány (Rendesi) cs. lt.	1900
Lippich (Korongi) cs. l	1901
Lipthay cs. lt.	1901
Kvassay cs. lt.	1902
Szerdahelyi cs. lt.	1902
Horváth (Zalabéri) cs. lt.	1903

[1] A második és következő évszámok azon időpontokat jelzik, a melyekben a levéltárak újabb letéteménynyel gyarapodtak.

E levéltárak terjedelemre és fontosságra igen különbözők. Darabjainak számát tekintve a legelső helyen a *Széchényi* grófok levéltára áll, kb. 50 ezer irattal; ezt követi a *Balassa* (25,000), bethleni gr. *Bethlen* (25,000), szirmabessenyői *Szirmay* (22,344) és a *Melczer* (20,000) család levéltára. A 10 ezernél nagyobbak a következő családokéi: *Motesiczky* (18,000), gr. *Eszterházyak* zólyomi ága (15,000), ebeczki *Tihanyi*, gr. *Berényi*, gr. *Teleki* (13,000, csak a nagyzábláti levéltár), *Szent-Iványi* (10,000) és gr. *Forgách* (10,000), A többiek mind alul maradnak a tizezeren; van több, a mely az ezeret sem éri el, igen sokban pedig ötszáznál is kisebb a darabok száma.

Fontosság és régiség tekintetében a levéltárak nagysága teljességgel nem határozó. Vannak tizezeren felül levők, a melyekben csak elvétve akad középkori darab, mig ellenben a kisebbek közt akárhányban több mint ötven százalék esik a mohácsi vész előtti időkre. A 8011 darabból álló *Kállay*-levéltárban *6042 darabra rúg a középkori iratok száma*, a miből világos, hogy az óriási családi levéltárnak csupán középkori része van teljesen letéteményezve; az ujabbkoriból csak a kiválasztott, kitünőbb darabok jutottak a múzeumba. Ekkora régi anyaggal egyetlen családi levéltár sem dicsekedhetik; a következő legnagyobban, a *Forgách* grófokéban már mindössze 1369, a *Kisfaludy*-akéban kb. 1000 (az egész levéltár 5000 db), a *Soósok*-éban 720 mohácsi vész előtti oklevél foglal helyet. A kisebb levéltárak közt aránylag nagy a középkori rész a *Blagai* grófokéban (272 oklevél, 142 középkori), az *Ivánka* (173 oklevél, 89 középkori) és a *Lippich* családéban (96 oklevél, 56 középkori).

Az összes családi levéltárak mohácsi vész előtti anyaga majdnem kétszerese a törzslevéltárakénak; ha a két részben őrzötteket összeszámoljuk, rájövünk, hogy *a Magyar Nemzeti Múzeumban több mint harminczezer középkori irat áll a kutatók rendelkezésére.*

Emlitsük még meg, hogy a családi levéltárak ugyanazon rendszer szerint vannak rendezve, mint a törzsanyag, t. i. okleveleik szigoru sorrendben követik egymást, s hogy valamennyi a letéteményező család czimere alatt, czélszerü fiókokban van elhelyezve. Nevezetességeikről lehetetlen itt beszámolnunk; az érdeklődők Schönherr Gyula dr. élvezetes dolgozatából nyerhetnek fölvilágositást.

A levéltár egyik alosztályát képezi az okleveleknek az a csoportja is, a melyről Áldásy Antal dr. czikke számol be, t. i. a *czimeres- és nemesleveleké.*

Az armális levelek különleges oklevél-fajt képeznek; tartalmuk, külalakjuk, főleg pedig festett czimerábráik miatt annyira eltérnek egyéb oklevelektől, hogy elkülönitett felállitásuk és kezelésük minden levéltárban kivánatosnak látszik. A múzeumi levéltár különös figyelmet fordit e csoportjára; ha valahol hazai czimereslevél eladásra kerül, siet azt a gyüjtemény számára biztositani, s miután az ajándékozások sem tartoznak a ritkaságok közé, a czimerlevelek száma folyvást növekszik. A jubileum évében — ha a családi levéltárakban őrzötteket is számitásba veszszük — 647 czimer- és nemességadományozó levél és czimerkérő folyamodvány volt a levéltárban, a miből 563 darab hazai, 84 pedig külföldi eredetü.

A gyüjtemény nem mennyiségével tünik ki — az Országos Levéltárban jóval nagyobb számu armális őriztetik — hanem minőségével. Károly Róbert király három czimerleveléből kettő a múzeumi levéltárban foglal helyet; ugyanitt látható az első teljes czimeradomány (1398, X, 16. Zsigmond király a Csentevölgyieknek) s az első festett ábrás armális (a Tétényiek és Harasztiaké 1405-ből). A mohácsi vész előtti czimereslevelek száma *harminczöt*, a miből kettő külföldi. Ebből 24 van a törzsgyüjteményben, 11 darab pedig a családi levéltárakban.

Még szakembereink közt is kevesen tudják, mennyi becses, történelmi vagy müvelődéstörténeti szempontból nevezetes oklevél van ebben a gyüjteményben. Itt van a már emlitett legkorábbi adománylevéleken kivül a Kisfaludy, Soós, Petneházy, Berényi, Kossuth, Radák, Forgách stb. családok czimerlevele, mind megannyi büszkesége heraldikánknak. Nagy részük már megjelent a Turulban, szines hasonmásban, igen sok azonban még közlésre vár s mütörténeti szempontból ezek a legérdekesebbek. A Forgáchok gyönyörüen festett czimerét, valódi gyöngyét a magyar miniaturának, szinezetlen, de hü másolatban a múzeumi emlékkönyv közli, de Áldásy Antal dr. dolgozatában még egész sereg olyan czimerrel találkozunk, a melyet még sehol sem adtak közre. Ilyen például a viselettörténeti szempontból is nevezetes Radák czimer, vagy Mernyei Ambrus deáké 1498-ból (beszélő zöld papagálylyal), Ercsy Alberté 1510-ből, Gellyei Antalé 1522-ből (czimerképe kentaur), s a levéltár legujabb szerzeménye a radováni Keczereknek II. Ulászlótól kapott igen érdekes armálisa.

Sok nevezeteset emlit Áldásy czikke az ujabbkoriak közül is, a melyeket itt elsorolni hosszas lenne. Elég, ha felemlitjük János királynak két diszesen festett armálisát, a Széchényiek czimeres nemeslevelét és 1697-ből való grófi diplomáját (a czimerkép hasonmása az emlékkönyv 73. lapján látható), a Bethlenek bárói és grófi oklevelét s azt az irodalmi ereklye számba menő 1634-beli szerény armálist, a melyet I. Rákóczy György adott a legnagyobb magyar költő, *Arany János* őseinek.

Áldásy czikke elárulja, hogy a múzeumi levéltár rövidesen a czimerlevelek kimeritő katalogusát fogja közrebocsátani, megismertetve ily módon a szép gyüjteményt a nagy közönséggel. E katalogus megjelenését annál is inkább örömmel üdvözöljük, mert kétszázon felül van a levéltár *kiadatlan* czimereinek száma, s igy a jegyzék közölt nemesi czimereink sorozatát egyszerre erősen meg fogja növelni.

Hosszura nyult ismertetésünk hiányos lenne, ha nem emlitenők meg, mennyi érdekeset találhat a heraldikus a diszes emlékkönyv egyéb czikkeiben.

A Magyar Nemzeti Múzeum *régiségtára* a czimeres emlékek nagy tömegét őrzi. Sajnos, épen a legérdekesebbek részben ismeretlenek, miután kiállitásukra hely szüke miatt gondolni sem lehet. Igy pecsétek s pecsétnyomók mindössze két tárlóban vannak közszemlére téve, holott — mint *Hampel József* dr. érdekes ismertetéséből «*A hazai élet közép- és ujabbkori emlékei*» megtudjuk, — az ide tartozó darabok száma tulhaladja a *kétezeret.* Ezekhez járulnak a pecsétgyürük, a czimeres használati tárgyak, zászlók, fegyverek. A régiségtárat ismertető czikkek képei közt is nem egy czimeres tárgy ábrájával találkozunk. A 121. lapon levő 1593-beli mozsáron Báthory Endre bibornok czimere van; a 139. lapon 1696 évszámmal ellátott diszes uti borosüveget látunk egy ismeretlen czimerrel és VA monogrammal. A czimert az Andrássyakénak mondja könyvünk, mi azonban minden hasonlósága daczára is inkább valamely polgárcsaládénak véljük; leirása igy hangzik: zöld talajból kinövő csonka fatörzs két oldalán két szembenéző oroszlán, két első lábukkal lapos urnát tartva, a melyben három természetes liliomszál van; sisakdisz: tekercsbe tüzött szárnypár között lánggal égő sziv. Két oldallal tovább négy XVI—XVII. századi czimeres üvegkorongot, nyilván pompás festett ablakok maradványait szemléljük, egyik 1585-ből Zrinyi Kataliné, kettő Illésházy Gáspáré és Thurzó Ilonáé 1641-ből, egy pedig, a mely 1686 évszámot visel, Thurzó Györgyé.

A fegyvertárnak Nagy Géza tollából eredt ismertetésében egy a Delhaes-gyüjteményből származó pompás tornasisak ragadja meg érdeklődésünket, a csősrisakok azon fajából, a melyet XV. századi czimereinkről jól ismerünk. Ez a sisak, a XIII—XIV. század csöbörsisakjai mellett legmegfelelőbb középkori czimersisak; a múzeumi példányt ennélfogva nem ajánlhatjuk eléggé a czimerfestők figyelmébe.

Meg kell még emlitenünk, hogy a múzeum tizezrekre menő éremgyüjteménye, a melyet Gohl Ödön és Réthy László dr. szakavatott czikkei ismertetnek, kivált a hazai emlékérmek sorozatában rengeteg kiadatlan czimert és czimerváltozatot rejt. Kiaknázatlan kincsesbánya ez, a melyből heraldikusaink igen sokat meríthetnek; bár a jubileumi emlékkönyv rá terelné az érdeklődést.

Csekei.

KIRÁLYI ORSZÁG

TERMÉSZETES ÁBRÁZOLÁS AZ 1526. ÉV ELŐTTI MAGYAR CZIMEREKBEN.

(Első közlemény, öt pecsétábrával.)

Heraldikánkban az első korszakban a középkori szellemmel úgy tárgyválasztásban, mint ábrázolásban összeforrt irány, franczia hatás nyilvánul, de valójában a mint a középkori szellem, úgy a középkori értelemben vett czimer sem gyökerezhetett meg nálunk. Nemzetségeink jó része, mely e hatást feltünteti, idegen s a mint ezek nem csak nyelvben, de szellemben is magyarosodnak, átalakitják czimerüket is. Könnyen mehetett ez átalakulás, mert nálunk a czimer privilegialis joggal nem volt kapcsolatban s a családi kegyelet sem lehetett akadály, mert uj talajon a mult nyomása alúl szabadul az ember.

Az átalakulások főoka a magyarnak vele született józan, természetes gondolkozása, mely igen gyakran komplikálódik a heraldika nem értésével; általános iránya pedig az elvont, élettelen, stilizált ábrázolástól a természetes felé való haladás.

Természetes gondolkozás okozza, hogy: 1. lebegő alakokat alátámasztanak; 2. mesteralakok közönséges természeti alakokká, ékek sárkányfogakká, pólyák folyókká[1] (Cheőssy), lépcsős vágás kigyóvá (Garay), pajzstalp természetes alappá (Vay);[2] 3. természeti stilizált alakok természetesekké (pld. a Győr nemzetség lilioma az Imreffyek czimerében); 4. kevésbbé ismert képzeleti alak ismertebbé, sőt természetivé (Wesselényi, melynél a kutyából és halból összetett szörnyalak hableánynyá, szirénné változott;[1] 5. természeti, vagy épen természetes sisakdiszek pajzsalakokká lesznek mesteralakok, vagy képzeleti alakok helyett (Soós, a Pécz nemzetség czimere a Hagymássy család czimerében); 6. egyes alakok pedig jeleneteknek adnak helyet, melyek vagy megtörtént dologra utalnak, vagy a természetből vett képben mutatják a főczimeralak természetét (Telegdi).

Tudjuk, kinek-kinek czimerét joga volt variálni s azon sem csodálkozhatunk, ha az akkori magyar vagy nem tagadta meg szellemét a heraldikai szabályok kedvéért, vagy a heraldikai szabályokat nem is ismerte; de ezzel szemben méltán fölmerül a kérdés, hogy e szellem miért érvényesülhetett a kanczellária-ban is és hogy miért van annyi hibás szerkezetű és természetes kivitelű armálisunk, mikor tudtunkkal a királyi udvarban idegen heroldok és festők voltak?

E kérdésre feleletet találunk az armálisok szövegében, melyek egész őszintén hirdetik, hogy a régi jobb időkből emlékezetben maradt birtokadomány helyett ajándékozzák királyaink a czimereket. Természetes, hogy ezek annál kedvesebbek a czimerszerző előtt, minél könnyebben felfoghatóan, minél világosabban hizelegnek a nemzeti hiuságnak, melyre az Anjouk külön hadrendszert tudtak épiteni.

[1] Ugyanily gondolkozás alakitja át a czölöpös hasitást természetes czölöppé.

[2] A pajzstalp felső vonala egyenes, a természetes alapé görbe; a pajzstalp szine lehet bármely heraldikai szin, a természetes alapé többnyire sárgás-zöld. (Kánthor, Kállai-Vitéz). Képzeleti alakokkal kapcsolatban a felhő is szokott pajzstalpul szolgálni.

[1] Turul, XVII. évf. 155. l.

Gyakran az érdemes czimerszerző járult király ura elé s kérelmével kapcsolatban bemutatta az óhajtott czimert.

Sem attól a királytól, ki czimeradományokkal takargatja szegénységét s a hiuságnak hizeleg, sem az akkori magyartól nem várhatjuk, hogy a heraldika elfogadott elveit tiszteletben tartsák. Ily esetben lehettek a kanczelláriában idegen heroldok, festők, ismerhették a heraldika szabályait, középkori értelemben vett szép czimert nem alkothattak. Legalább is alig van eset, hogy a kompozicziő hibáját a kifogástalan kivitel helyre hozta volna (Daby). Ki is tudná a meglőtt és eldőlő (Tarkasich), vagy lezuhanni látszó[1] vagy a «prædam inhianti similis» sast (Básthy), avagy a természeténél fogva is félénk, a vadásztól épen megrettent szarvast (Kánthor), a hadi, vadászati jelenetet stilizálni s a középkor szellemének megfelelővé tenni?

Pedig van erre nehány félénk kisérlet — nem véletlen-e? — mikor a czimer nem felel meg teljesen a szövegnek, de már maga az adományozás intencziója kizárja a nagyobb változtatást; úgy hogy nehány armalisunkat kivéve nyoma sincs heraldikailag művelt heroldnak, heraldikai izlésnek s a festők is a kompozicziónak megfelelően természetes kivitelre törekednek, apróságig menő részletezéssel rajzolnak, sőt a hol a tervezet nem köti meg kezüket, ott sem remekelnek; kevés gondot forditanak a pajzs, sisak, sisaktakaró természetességére, a paizsot tulságosan megbővitik, a sisakot elrajzolják s figyelmen kivül hagyják a pajzs és sisak közötti természetes arányt. Legfeltünőbb változást szenved azonban a sisaktakaró, melyet N. Lajos pecsétjén, sőt némileg a Tétényi armálison is még természetes alakjában látunk.[2] Később több ágra osztva megnyujtották s azzal töltötték ki a czimer és keret közötti ürt. Ily alakjában a magyar leveleknek tekintette, életet, működést diktált bele, *mozgást* tulajdonitván neki. Már Zsigmond armalisaiban is «varia foliorum simulacra huc atque illuc, veluti vento agitata» jelennek meg. A reneszánsz, mely diszitéseknél a virágfüzéreket előszeretettel alkalmazza, még nagyobb tulzásba esik s a sisaktakaróból virágfüzért csinál. Hogy ez nem csak a festőnek munkája, hanem a kanczelláriáé is, armálisaink bizonyitják, melyek szerint a sisaktakarók: «*flores* hinc inde, veluti flatu violento agitati».

Ezzel érte el heraldikánk a középkorban igazi hanyatlását, melynek főbb, jellemző vonásai: természetes czimerkép, mely a heraldikai szinekkel nem elégszik meg, természetellenes pajzs, sisak és foszlányok.

E rövid vázlat a magyar heraldika fejlődésének általános irányát feltüntetheti, de évszámhoz kötött korszakokkal a fejlődésnek határozottabb képet nem adhatni, mert a heraldikus iránynak is vannak az egész középkorban termékei.

Kétségtelen, hogy az izlésnek koronkénti változásaival is összefüggésben van heraldikánk fejlődése és czimereinknek a stilusok szerinti csoportositásával a természetes ábrázolás fejlődését időrendben fel lehetne tüntetni, de külsőségért, a mi a festőtől függött, nem lehet a szerkezetben rokon czimereket szétválasztani.

Mivel kétségtelenül bizonyos, hogy a természetesség kompoziczióban és kivitelben egyaránt nyilvánul, külön tárgyalom ezeket, annyival is inkább, mert igy a kivételeket mellőzhetvén, a történelmi fejlődés is feltüntethető.

Természetes ábrázolásu czimereink osztályozásánál abból a föltevésből indulok ki, hogy a természetes gondolkozás őstulajdonsága a magyarnak. Nagyjainkat mint divat lepte meg a czimerviselés vágya, még pedig oly hirtelen, hogy a czimereket lelkükhöz, gondolkozásmódjukhoz idomitani nem volt idejük. E kor, mint a kizárólagos idegen hatás kora, nem tartozik értekezésem keretébe.

Már a XIV. század második felétől kezdve több czimerünk azt bizonyitja, hogy a nemzeti szellem jelentkezik, mielőtt a nyugati heraldika elvei meggyökerezhettek volna. E czimerek még csak tárgyuknál fogva természetesek; csak a durva kivitel mögött rejtőző természetes felfogás árulja el, hogy bennük a külföldi hatás kizárólagossága megszünt, de a megfelelő természetes kivitel már csak azért sem jelentkezhetik, mert még nem tudtak természetesen rajzolni, annál kevésbbé pecsétet vésni.

[1] Gyalui Vas László 1525. pecsétje. Magyar Nemzeti Múzeum, Kállay-levéltár.

[2] Ily alakban fordul elő a Disznóssy czimeralak sisakján is.

Sokkal nagyobb volt azonban az idegen hatás, sem hogy egyszerre, harcz nélkül meghátrált volna. E harczban döntőleg lép fel — nálunk elég korán — a reneszánsz. Utóbb a természetességre törekvés annyira leköti a művészt, hogy oly czimereket is természetesen ábrázol, melyeknek tárgya nem heraldikátlan. Annyi ilyen czimerünk van, hogy ezeket egy külön osztályba sorozhatjuk.

A mikor a heraldikus szerkezet is természetes kivitelben jelentkezik, a természetes felfogás is megtalálja a megfelelő kivitelt. Azt hiszem, e czimerekkel méltán kezdhetjük heraldikánk uj korát, melyben a magyar felfogás a neki kedvező festészeti iránynyal egyesülve heraldikátlan, de izlésünknek megfelelő czimereket hozott létre.

I. Természetes tárgy heraldikus kivitelben.

A természetes felfogás lebegő alakok alátámasztásában, mesteralakok átváltoztatásában, természetes szimbolikában és jelenetesitésben nyilvánul.

Tudtommal az irány 1320-ban lép fel s majdnem a mohácsi vészig terjed; de mivel csaknem kizárólag pecséteken tanulmányozható s a pecsétvésés a középkorban egy korszakkal elmaradt a festészettől, mondhatjuk, hogy a XVI. századot nem érte meg.

1. *Pajzsban lebegő alakok alátámasztása* kétségkivül naturalisztikus gondolkozás eredménye, mely nem képzelhet és nem tűr természetellenes dolgot. Néha igen naivan nyilvánul a leghatározottabban stilizált kivitellel kapcsolatban.

Legjellemzetesebben nyilatkozik e törekvés *a karral* kapcsolatban. A természetesen gondolkozó magyar nem képzelhetvén állandóan lebegő tárgyat, a lebegő czimeralakot, ha másként nem tudta természetesebbé tenni, karral támasztotta alá.

Ime nehány jellemzetes czimer, első sorban is olyanok, melyeknek eredeti, heraldikus alakját is ismerjük.

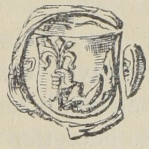
Szepessy Jakab 1378. pecsétjén [1] a czimer három pávatollat tartó kar. Ennek eredeti alakja még csak három évvel előbb is: pávatollak.

Alsáni Bálint czimere 1408: három szál rózsát tartó kar, melynek eredeti alakja a Zenthe-Magoch nemzetség czimerében: rózsák.[1]

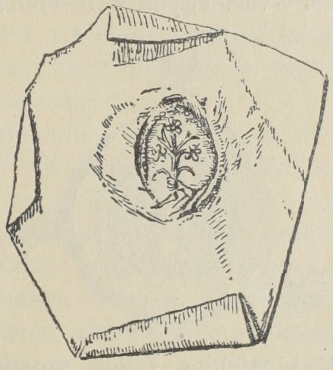
Az előbbihez hasonló természetes kompoziciójú czimer fordul elő a többek közt 1429-ből egy vasmegyei hatósági oklevélen [2] 1445. Bodó Gergely [3] és 1502-ben Mihály gyulafehérvári kanonok pecsétjén.[4]

E variansok, melyeket kétségtelenül a naturalisztikus gondolkozás hozott létre, feljogositanak arra, hogy fölsoroljak oly czimereket is, melyeknek főalakja egymagára, kar nélkül, lebegően is ábrázoltatik.

Igy a lebegő liliom többször fordul elő heraldikánkban (pld. Győr nemzetség) karral alá-

támasztva a XV. század közepe táján Gargel Ulrik pecsétjén [5] 1453. a Szénás,[6] 1488. Hasságyi,[7] 1492. a Kalonday czimerben.[8]

Ez ábrázolásoknál ellentétben van a szigoruan stilizált liliom a természetes észjárással, talán

[1] Pecsétmutató, IV. 15. Ugyancsak a Szepessy Jakab pecsétjét 1376-ból közli Nyáry Heraldikájának V. tábla 42. ábráján. Az ábrázolás hibás, de ha az évszám helyes, akkor pontosan megállapithatjuk, hogy Szepessy Jakab 1375 végén vagy 1376 elején változtatta czimerét.

[1] Pecsétmutató, VII. 32. — Turul, XVI. k. 15. l.

[2] Magyar Nemzeti Múzeum. Véghelyi Dezső gyüjteménye.

[3] Gróf Teleki levéltár, II. k. 269. l.

[4] Véghelyi Dezső gyüjteménye.

[5] Ulricus Gargel castellanus de Kezew levele Sopron városhoz. Sopron város levéltára. Rajzát Varjú Elemér ur szivességéből közlöm.

[6] Siebmacher, 440. t. Turul id. h.

[7] Siebmacher, Suppl. 40. t.

[8] Siebmacher, 213. t.

azért alakul át a Kalonday czimerben a liliom s jelenik meg Nyéky Egyed 1518. pecsétén száras és leveles, tehát természetesebb alakjában szintén karral alátámasztva.[1]

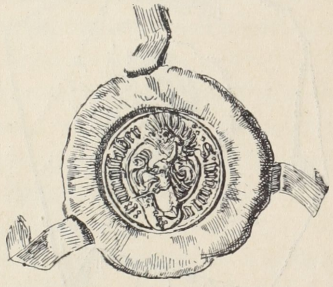
A kerék alátámasztás nélkül előfordul a mohácsi vész előtt a Csernavoday (1463), Pyber (1476), Serédy (1522) és Csicsery; karral alátámasztva a Tholdalaghy (1456) czimerben.[2]

Szarvas-agancs van magában a brassói Bryganth és Gyerőffy, kartól tartva a Borcsiczky (1520. pecsét) czimerben.[3]

Lebegő kürt van a Dolhay czimerben, karral alátámasztott 1467. a Gosztonyiban.[4] A XV. század végéről való Nádasi Bán [5] czimerben a kürtöt zsinegénél fogva tartja markában a kar. Önállóbb, de szintén naturalistikus a Laky czimer,[6] melyben a kürt a sisakot a pajzshoz erősítő szegről függ.

Annyira megy a természetes felfogás, hogy a bőségszarut is, melyet czégtáblákon heraldikus egyszerüségében ma is láthatunk, az Aponyi Csuklyás Pál 1518. pecsétjén [7] kar tartja.

A kereszt, kulcs, kard önmagában is szimbolizáló jellegü; karral alátámasztva előfordul a *kereszt* Szeretvay János 1415. pecsétjén [8] és egy 1515. pozsony-vármegyei oklevélen; [9] a *kulcs*

1439-ből Kunigsfelder Lajos pozsonyi polgár pecsétjén,[10] a *kard* pedig számtalanszor.

Az előbbiekhez hasonló felfogás szülte a Ratold czimer nehány variansát. A lebegő levél, ha csak nem hulló helyzetben ábrázolják, természetellenes, azért azt is alátámasztják; de ezt már nem karral, hanem sokkal naturalisztikusabban ágból kinőve ábrázolják.

Ez átalakulást tünteti fel Frátay György 1398. pecséte,[1] 1491 pedig a rátóti Gyulaffy [2] és 1525. a Paksy [3] czimer.

2. *Mesteralakok átalakitása.* Mig a lebegő alakok alátámasztását csak a természetes felfogással magyarázhatjuk, a mesteralakok átalakitásánál oly nagy szerepe van a heraldika nem értésének, hogy a természetes gondolkozás, mint eszköz, csak irányitja az átalakulást. Ugyanis a magyar gondolkozás oly alakkal, mely nincs a természetből meritve, vagy nincs jelentése, nem könnyen tudott megbarátkozni; különösen áll ez a vágásból lett pólyára, a hasitásból származott czölöpre és ékekre, melyeket, eredetüket nem ismerve, heraldikai szerepüket nem értve, természetivé igyekeztek átalakitani, igy a pólyát folyóvá, a czölöpös hasitást természetes czölöppé, az éket szemfoggá.

A két első átalakitására nincs nagyon sok adatunk, a minek oka első sorban az, hogy heraldikánkban a kedveltebb czimeralakokhoz arányitva kevésszer fordulnak elő s a változás, az egyenes osztóvonalak kigyóvonallá való átalakitása nem annyira feltünő, hogy czimergyüjteményeink méltónak tartották volna fölemlitésüket, varianskénti feltüntetésüket.

Különben is a pólyának szélesebb körben való átalakitását megakadályozta maga az ország czimere, melyben az osztási vonalak változatlansága ébren tartotta a heraldikai hagyományt. Egyetlen, de kétségtelen átalakulást ismerek a Hunt-Pázmán nemzetségbeli Plathy család czimeréből, melybe a pólya talán mint hatalmi jelvény került s Plathy Sándor pecsétén a XVII. század végén s a XVIII. század elején hullámossá, azaz folyóvá lett.[4]

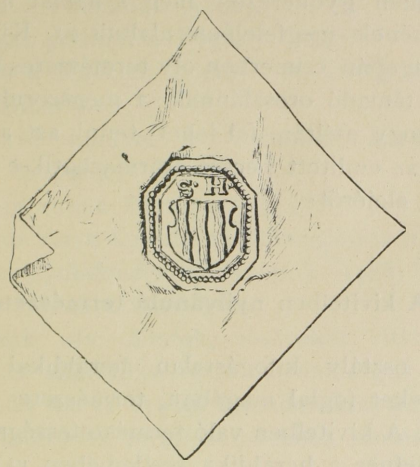
Nem téve le arról a reményről, hogy eredeti pecsétek tanulmányozása után erre számos példát hozhatok fel, megemlitem, hogy a hullámos

[1] Véghelyi Dezső gyüjteménye.
[2] Siebmacher, 461. t.; Erdélyi Siebmacher 42. t.
[3] Siebmacher, 63. t.
[4] Siebmacher, 160. t.; Siebmacher, Suppl. 36. t.
[5] Siebmacher, 42. t.
[6] Siebmacher, 268. t.
[7] Magyar Nemzeti Múzeum, Forgách levéltár.
[8] Sztáray oklevéltár, II. k. 155. l.
[9] Véghelyi D. gyüjteménye.
[10] U. ott.

[1] Gr. Teleki oklevéltár, I. k. 264. l.
[2] Siebmacher Suppl. 38.; Turul, IV. k. 173. l.
[3] Siebmacher, 346. t. Horvát Siebmacher, 100. t.
[4] A báró Radvánszky család radványi levéltárában Plathy Sándornak körülbelül 50 pecsétes levelén látható ez átalakulás.

pólya heraldikánkban gyakran előfordul s néha egészen naturalistikus folyó jelleget ölt (pld. Gyulay, Cheössy).

A czölöp természetesülésére csupán egy példát hozhatok fel, Hédervári István 1537. évi pecsétjét, melynek képét báró Radvánszky Béla úr ő nagyméltósága szivességéből itt közlöm.

Sokkal érdekesebb a Gutkeled nemzetség ékeinek átalakulása, melyre valószinüleg hatással volt az emlitett okokon kivül a sárkányrend jelvénye, a pajzs körüli sárkány is. A természetben hasonló kapcsolatban és alakban elő nem forduló s érthetetlen ékeket a naiv gondolkozás a sárkánynyal hozván összeköttetésbe, sárkányagyaroknak tekintette; nemsokára, a kivitelben is természetességre törekedve, az ékeket szemfog alakjára meggörbitették, kevéssel utóbb pedig állkapocsnak ábrázolták.

Báthory István országbiró (1435—9) még az ékeket használja pecsétein,[1] de már Báthory Miklós[2] 1487. és Báthory István.[3] 1519—23. a szemfogakat.

Egyik, bár nem általános jellemvonása lévén heraldikánknak a képzeleti alakoknak természetivé való átalakitása, Ulászló 1496. armalisában[4] a sárkányfogak természetes farkas-állkapocscsá válnak s ezt használják a Butkayak. Azonban a nagy nemzetség több családja — talán a különállás jélzésére — megmaradt az ősi czimernél. Ezt mutatja pld. Rakamaz György 1506,[1] a Ráskayak 1511,[2] sőt Báthory András 1513—15. pecsétje.[3]

3. *Természetes szimbolizmus.* Szimbolizmussal a heraldika minden korszakában találkozunk, de e szimbolizmus nálunk a magyar természetnek megfelelően alakul át s az elvont, fogalmakra vonatkozó jelképiség helyett gyakorivá lesz a konkrét dolgokra vonatkozó, mely a legkönnyebben érthető részszel jelöli az egészet, s a melyet, azt hiszem, bátran nevezhetünk természetes szimbolizmusnak.

Ezzel később bővebben foglalkozom, itt mintegy bevezetésül, mivel különösen a karral kapcsolatban korán jelentkezik, két igen jellemző armálist emlitek fel, melyekből kitünik, hogy a természetes jelképiség többet ártott heraldikánknak, mint bármi más.

Ennek is főoka a természetességre való törekvés, melynek netovábbja, ha a czimerszerzőt az érdemszerzés közben tüntetik fel. Azonban ezzel ritkán találkozunk a pajzs szük kerete s talán a heraldika elveinek tiszteletben tartása miatt, hanem azt látjuk, hogy kiegyezés jön létre: a gondolat kombinálódik, a kivitelben megcsonkul s a cselekvésnek eszközét, eredményét, tárgyát vagy ezeknek is csak egy részét mutatja be a czimer.

Ilyen czimerek — pedig ezek kivitele ellen alig merült fel kifogás heraldikai irodalmunkban — az 1414. Eresztvényi[4] és 1430. Daby[5] czimer. Az előbbit szakács, az utóbbit borbély kapja; mind a kettő mesterségre vonatkozik. Akkor lennének teljesen természetesek, ha a czimerszerzőket mesterségük gyakorlása közben tüntetnék fel, de a már emlitett okok miatt a Daby czimer a cselekvés eredményét, a kihuzott fogat, az Eresztvényié módját, a halsütést tünteti fel.

A Daby czimer egyszerübb volta s a pajzsalakok izléses elhelyezése, — mint Csergheő megjegyzi — javitják a kompoziczió hibáját; viszont ezt lerontja a sisakdisz, mely a nagyon izléses

[1] Több pecséte a Véghelyi gyüjteményben, melyeken sisakdisz: zárt sasszárnyon, mint segédsisakdiszen a pajzsalak. (A Siebmacher nem ismeri a B. czimer sisakdiszét).
[2] Turul, IX. k. 12. l.
[3] Magyar Nemzeti Múzeum, gr. Forgách levéltár.
[4] Turul id. h., Siebmacher, 73. t.

[1] Magyar Nemzeti Múzeum, Kállay levéltár
[2] Turul id. h. Siebmacher, 384. t.
[3] Kállay levéltár.
[4] Turul, XIII. k. 11. l.
[5] Turul, V. k. 105. l.

relative!) pajzsalaknak *magyarázatául* szolgál, figyelmeztetve azt, a ki a fogakat liliomnak nézné, hogy mivel van dolgunk.

Az Eresztvényi czimer még szerencsétlenebb alkotás: szerkezete kevésbbé egyszerü, kivitele természetesebb és sisakdisze még naturalisztikusabban függ össze a pajzsalakkal.

Hogy benne a hal, meg a nyárs nagyon természetes kivitelü, már csak azért sem állithatom, mert a hal fajáról eltérnek a nézetek; de a szinek megválasztása, az ezüstös hal, a zöld lombozat a természetességre való törekvés mellett vall s ugyanarról tanuskodik a némileg stilizált lángok fölött lévő alsó mező barna szine, mely a füstöt jelzi.[1] A sisakdisz a pajzsalaknak *folytatása*, lévén a pajzsalak *sülő* hal, a sisakdisz *sült* hal; amott természetes szinü, itt vörös. Lehet-e az állapotváltozást ennél természetesebben kifejezni?

Megemlitendőnek vélem azt is, hogy az emlitett czimerek sisakdisze és pajzsalakja között megforditott viszony van: az Eresztvényiében a pajzsalak, a Dabyéban a sisakdisz a cselekvés egy részét, egy pillanatát; a sisakdisz, illetve a pajzsalak eredményét tünteti fel.

Bár forditott a viszony, a gondolat azonossága meglepő, a miből következtetést vonni most nem feladatom.

4. *Jelenetek előállitása.* Számtalan czimerünk tanusága szerint a magyar a jelentés nélküli, semmitmondó alakokkal nem elégszik meg a heraldikában, a miből következik azon korán nyilatkozó törekvés, hogy a külföldi heraldika élettelen állatalakjaiba életet öntsenek, őket működés közben, egymáshoz, az emberekhez vagy a természethez való viszonyukban tüntessék fel.

E törekvés egyszerübb alakban már 1399-ben Kusalyi Jaksch sisakdiszének repülő madarában [2] összetett jelenetben Frangepán Frigyes vegliai és modrusi comes 1320 (!) [3] és Schverczi János 1397 [4] pecsétén tünik fel. Az előbbiben oroszlán ragad meg első lábaival kutyát, az utóbbinak sisakdisze, a növekvő medve szájában kisebb állatot tart (pajzsalak kivehetetlen!).

Régibb időből természetes keretben tüntet fel állatot pld. a Divék czimer, melynek ősalakja a medve lehetett és a Darabos (későbbi Nádasdy), mely a nádast jelző nádszálakkal bővült.

A lehetőleg az élő heraldika korából válogatott, de különösen a Kusalyi Jaksch, Schverczi és Frangepán czimerek a lehető legvilágosabban bizonyitják, hogy a nyugati heraldika nálunk nem gyökerezett meg s hamar a nemzet szellemének megfelelően alakult át. Különösen a Frangepán czimerben oly természetes helyzete van a támadó oroszlánnak, a megszorult kutyának, hogy méltán fel lehet tenni azt a kédést, hogy az emlitett pecsét származhatik-e a XIV. század elejéről?

II. A kivitelben nyilvánuló természetesség.

Ez osztály kifogástalan heraldikai tárgyu czimereket foglal magában, természetes ábrázolásban. A kivitelben való természetességre törekvést Hefner a heraldika szellemében való járatlanságnak, nem értésének tartja. Idézem itt jellemző itéletét:

Gänzliche Naturgetreuheit findet sich in den gemeinen Figuren der ächten Heraldik nicht, und ich behaupte, dass man den Geist der Heraldik gänzlich missverstehe, wenn man glaubte, durch ängstliche Copierung der Natur, oder der Kunst die richtigen Formen zu finden.

Der Zweck der Heraldik ist eher in wenigen Strichen ein charakterisches Bild, als mit vielen Strichen eine platte Copie des lebenden oder künstlichen Originales herzustellen.[1]

Bár e szavakat számtalan czimerből levont szabálynak kell tekintenünk, a külföldi heraldikákban is találunk természetes ábrázolást, különösen oly esetekben, midőn könnyebb felismerés czéljából szükséges; igy testrészeknél, félalakoknál és ritkábban előforduló állatoknál.

A magyar heraldikában sok ilyen czimer fordul elő s bár azoknak fontosságot nem tulajdonitok, teljesség kedvéért egynehányat fölemlitek.

Természetes emberfő van a Perényi 1415,[2]

[1] Stilizáltabb a láng a Garázda czimerben.

[2] Siebmacher, 201. t.

[3] Turul, XIV. 149. l. I. tábla, 5. ábra.

[4] Gróf Teleki oklevéltár, I. k. 258. l.

[1] Theoretische und praktische Heraldik. 2. kiadás, 56. lap.

[2] Siebmacher, 360. t.; Arch. Ért. VIII. k. 297—99. l., Turul VII. k. 21. l.

Arbanass 1503,[1] Füzy (1515)[2] és Athaky Bosnyák (1526)[3] czimerben. A két utóbbiban lebegő fő, kéz, szőlő, szóval az összes czimeralakok természetes kivitelüek.

Oroszlánfő a Török Pál 1418. armalisában;[4]

ökörfő a XV. századból a kis-szebeni mészáros czéh czimerében;[5]

kosfő a Rhédeiek (1466),[6]

előtünő pelikán a Pogány (1447);[7]

sasláb a Kölkedi (1429)[8] és Ostffy (1437)[9] család czimerében;

növekvő medvét a Verssendi armalisban (1515)[10] találunk;

bárány van a Dempse (1434)[11];

szarvas van a keszthelyi Bornemissza (1509),[12] Tristanus gyulafehérvári kanonok (1486)[13] és a Kemény család czimerében.

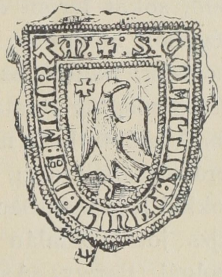
Vannak oly állatok, melyeket ritkaságuk vagy más állatokhoz való hasonlóságuk miatt (különösen áll ez utóbbi a madarakra) általában jellemzetesebben, természetesebben szoktak rajzolni.

Ilyen például az elefánt az Elefánthi (1384);[14] az evet a Treutel sisakdiszen (1404);[15] a Berényi 1431)[16] Tarkői 1453);[17] és Turóczi (1513)[18] czimerben; a szarka a Nagymihályi (1370—1418)[19] és Csupor (1412);[20] a papagály a Petri Ders (1447);[21] és a Gyalokay (1418);[22] a galamb a Perneszi (1504—1507);[1] a strucz a Kálnássy (XVI. század)[2] és a kakas a hradnai Holy (1488)[8] czimerben. Ez utóbbi annyira természetes, hogy a tollak zománczát is hiven feltünteti, sokkal heraldikusabb ennél 1227-ből a Forray[4] czimerben, de hogy miért, már kora is elárulja.

Jellemző azon alakok természetesülése, a melyeknek igen mereven stilizált ábrázolása szokott lenni. A rózsa és liliom heraldikánkban igen gyakori természetes ábrázolásban is, igy a rózsa 1520-ból a Várkonyiak,[5] a liliom 1479-ben a Kossuth[6] és 1513-ban az Imreffyek czimerében.[7]

A szép, kifejező stilizált sas és oroszlán nálunk sem tartozik a ritkaságok közé; csakhogy az is sürün előfordul, hogy ezeket még akkor is természetesen ábrázolják, a mikor tulajdonkép a kompozicziő nem természetes.

A sas ábrázolásánál a természetességre való törekvés a szárnytollak tömöttségében, a fej laposságában nyilvánul, igy 1430-ban a Marsovszky,[8] 1431-ben a Paczali Peres[9] és 1487-ben Sirokay czimeren.[10]

További haladás az, hogy a sas természetes ábrázolása mellett elveszti szokott heraldikai helyzetét, igy az emlitett Imreffy czimerben, de különösen Nagymartoni Pál 1328. nagyobb[11] és 1332. évi kisebb pecsétjén. Az utóbbinak sikerült

[1] Horvát Siebmacher, 4. t.
[2] Szines másolat a Heraldikai Társaság birtokában. Siebmacher, 147. t.
[3] Szines másolata, gr. Károlyi-család oklevéltárában, III. k. 158—159. l.
[4] Turul, XIII. k. 38. l.
[5] Archæologiai Értesitő, IX. k. 5. 444. l.
[6] Turul, IV. k. 84. l.
[7] Turul, VII. k. 78. l.
[8] Turul, XIV. k. 36. l.
[9] Siebmacher, 343. t.; Horvát Siebmacher, 99. t.
[10] Magyar Nemzeti Múzeum, levéltár.
[11] Országos Levéltár.
[12] Siebmacher Suppl. 16.
[13] Véghelyi D. gyüjteménye.
[14] Siebmacher Suppl. 29 t.
[15] Siebmacher, 471. t.
[16] Turul, 1889. évf. 26. l.; Siebmacher, 46. t.
[17] Siebmacher, 457. t.
[18] Siebmacher, 463. t.
[19] Sztáray levéltár, I. k. 363. l.; Turul, VII. k. 177. l.
[20] Turul, VII. k. 21. l. 16. ábra; Siebmacher Suppl. 23.
[21] Siebmacher, 288. l.
[22] Turul, XI. k. 68. l.

[1] Véghelyi D. gyüjt.
[2] Siebmacher, 213. t.
[3] Turul, XIV. k. 138. l.
[4] Csoma, Abauj-Torna várm. nemes csal., 288—89. l.
[5] Orsz. levéltár, Turul, X. k. 164. l.
[6] Turul, XII. k. 153. l.
[7] Szines másolat a Herald. Társ. birtokában. Turul, X. k. 160. l.
[8] Siebmacher, 300. t.
[9] Turul, 1886. évf. 18. l.
[10] Arch. Ért. VIII. k. 5. f. 408. l.
[11] Siebmacher, 327. t.; Bárczay, A heraldika kézikönyve, 180. ábra.

rajzát b. Radvánszky Béla ur szivességéből itt közlöm a Bárczay család levéltárából. Érdekes és tanulságos e kettőnek összehasonlitása. A kisebb pecséten a pajzstalp töredezett, de kiegészithető a nagyobb pecsétből. A sas négyszögü alapon jobbra fordulva, felemelt szárnyakkal repülésre készen áll s hátra néz. Helyzete természetes s talán ebből kifolyólag sokat veszit merevségéből. A kis pecséten feje stilizáltabb, a nagyon természetes; a szárnytollak a kis pecséten természetesebbek a farktollak pedig egyaránt mindkettőn természetesek.

A természetes kivitelü oroszlánok azonban heraldikai helyzetüket már csak azért is megtartják, mert másként nehéz lenne őket a pajzsban elhelyezni és a pajzsot nem töltenék be.

Ilyenek: 1503-ból a Spissich,[1] 1513-ból az Alpáry,[2] 1519-ből a Kanizsay,[3] 1525-ből a Salzer,[4] 1526-ból a Bursel[5] czimerek oroszlánjai.

Természetes ábrázolásban fekvő helyzetben is előfordul 1519-ben a Pálóczy sirkő-czimerben.[6]

Az a körülmény, hogy természetes ábrázolásu oroszlán csak a XVI. században és csak armálisokban fordul elő, sokat leront az emlitett czimerek érdekességéből, mert nem a nemzeti szellem nyilvánul bennük, hanem az idegen, reneszánsz korbeli festő megtagadhatatlan iránya.

Ép ezért nem tulajdonitható nagyobb fontosság a felhő ábrázolásának sem, mely növekvő és előtünő alakokkal kapcsolatban elég gyakori; többnyire a pajzs jobb oldalán fordul elő, de pajzstalpul is szolgál (Barwy, Aszuvölgyi, Karcsay.)

Zsigmond korából nagyobb természetességre való törekvést csak a Vadkerti Vincze család 1415-beli armalisában[1] látunk, a többiben, igy 1417. Barwy,[2] 1434-ből a Dempse,[3] Kistárkányi,[4] Karcsay és Gencsy[5] és 1437-ből az Aszuvölgyi[6] családok armalisában a szokott kigyóvonalakkal találkozunk, bár azoknak merevsége enyhül a Kistárkányi armalis sisakdiszének felhőfoszlányaiban s a Karcsay czimer gomolyfelhője is némi természetességre való törekvést árul el.

A tulajdonképeni természetes ábrázolás azonban csak 1500-ban a Hernalt-Mestery armalissal[7] kezdődik s egyre természetszerübb jelleget nyer az 1511. Vátthyon[8] és 1515. Füzy czimerben.[9] A középkorban utolsó ábrázolása az 1526-ik Bosnyák czimerben fordult elő, a kornak megfelelően természetesen, bár nagyon szabálytalanul, mivel úgy a pajzs, mint a felhő szine kék.[10]

A XVI. századbeli általános természetes iránynak ellene látszik mondani a nem régen közölt Érky czimer[11] felhője, azonban ennek eredetijéről ép a felhő ábrázolásánál pattogott le a festék, úgy hogy csak az alapvonalak látszanak, melyeket a másoló a kornak megfelelően nem javitott ki. Világos, hogy ez alapvonalak nem lehetnek természetesek, de az arra nem jogosit fel, hogy az alapvonalakat határozottan kihuzva, az egész felhőt oly stilizált ábrázolással rekonstruáljuk, a milyenre alig van példa heraldikánkban.

R. Kiss István.

[1] Szines másolat a Heraldikai Társulat birtokában. Siebmacher Suppl. 77. t.

[2] Siebmacher Suppl. 75. t.

[3] Nyáry, A heraldika vezérfonala, 130. l.

[4] Országos levéltár.

[5] U. ott.

[6] Turul, VI. k. 26. l., Csoma-Cserghés, Alte Grabdenkmäler és Siebmacher, 349. l.

[1] Turul, I. k. 82. l.

[2] Turul, XII. k. 119. l.; Siebmacher Suppl. 25. t.

[3] Orsz. levéltár, 12593. Siebmacher Suppl. 25. t.

[4] A sisakdiszen. Turul, XIII. k. 162. l.; Monumenta Hung. Her., II. k. 16. á.

[5] Turul, XVI. k. 143. l.; Monumenta Hung. Her. II. k. 14. á.

[6] Turul, III. k. 166. l.

[7] Turul, V. k. 80. l. Eredetije a Nemzeti Muzeumban.

[8] Országos levéltár 29089; Siebmacher Suppl. 90. l.

[9] Szines másolat a Herald. Társ. levéltárában.; Siebmacher, 140. t.

[10] Siebmacher. 64. l. Szines másolat, gr. Károlyi oklevéltár. III. k. 158. l.

[11] Turul, 1902. évf. 90. l.

JEGYZETEK A CHICHERI ORMOSOK ÉS A LUDÁNYI BAYAK CSALÁD-TÖRTÉNETÉHEZ.

I.

A XIX. század 80-as éveiben Temesvármegye főispánja, chicheri Ormos Zsigmond jubileuma alkalmából «Ormos Zsigmond» czimü emlékkönyv jelent meg, a melyben a chicheri Ormos-család leszármazása is helyet foglal. E közlemény, mely chicheri Ormos Zsigmond főispán akkoriban hozzám irott levele szerint teljesen megbizható eredeti okmányok után iródott, a következőket tartalmazza: A chicheri Ormos család Ungvárvármegyének egyik legrégibb nemes családja, a mely a Chicheri és Orosz családokkal ugyanegy törzsből ered; közös ősük Zubozlu, más verzió szerint a család ősapja magister Fridrik János, a ki 1107-ben Chicher földjét kapta Kálmán királytól. Az 1216. év táján élt Jób de Checher fiának, Miklósnak fiaitól Pál és Istvántól vált külön a közös törzsből az Ormos család. A chicheri Ormos családnak az ungvárvármegyei ősi Chicher helységen kivül régibb lakhelye Zemplén és Szabolcs vármegyék voltak.

Ezen az okmányokon alapult közleményhez megemlitem a chicheri Ormosok századokon át apáról fiura szállt hagyományát. A régi hagyomány elmondja, hogy az 1216. év körül élt chicheri Jób dédunokája a kis Chicheri fiu ormos hátu volt. A régiek, mint azt a történelem igazolja, kedvteléseikről, vagy testi fogyatékosságukról még a koronás főknek is mellékneveket adtak, igy a hibás vállu Chicheri fiut is ormos-nak, ormos Chicherinek nevezték, és mikor ez a Chicheri családot alapitott, jogutódai Chicheri Ormosoknak hivattak.

A Chicheri ágra némi világot vethet a XIV. században élt Chicheri Mihály házassága, mert ennek a Chicheri Mihálynak a felesége a Gutkeled nembeli Báthori János leánya volt, Báthori Ilona.[1] Ennek a Chicheri Mihálynénak apja Báthori János, ennek fia Báthori László Szabolcs vármegye főispánja, a kinek felesége: Pók Anna, ennek a Pók Annának apja Megyesalyai Móricz, ennek a Mórícznak szülői Pók nembeli Miklós erdélyi vajda, ennek hitvese a II. Moys nádor leánya: Erzsébet. Báthori László feleségével, Pók Annával kapta Szilágy-Somlyót; és ezzel a somlyai Báthoriak ágának törzse lett, ennek a somlyai Báthori Lászlónak a testvére volt a fentebb emlitett Báthori Ilona, a Chicheri Mihály házastársa.[1] Somlyai Báthori Lászlóné Pók Anna apja a Megyesalyai Móricz testvére István volt, ennek Margit leánya a Kaplon nembeli Károlyi László hitvese, ennek a testvére volt Megyesalyai II. István, a kinek Anna leányát a Káta nembeli Charnavodai Mihály vette feleségül.[2] Az idézett emlékkönyvben emlitett Chicheri Jób, ungvárvármegyei Chicher földön kivül más vármegyékben is terjedelmes birtokok ura volt, Szabolcs vármegye területén is örökjogon birtokolta Berkez, Komoro és más jószágokat.[3]

Az 1216. év körül élt Chiheri Jób szabolcsvármegyei ősjószágai közt Komoro földje 1300. évben a váradi káptalan előtt emlittetik meg, rajta Chicheri Ormos családbeliek a Chicheri Jób jogutódai gyanánt birtokoltak.[4] Chicheri Jób unokája volt Chicheri Ormos Domonkos, kinek felesége Nagy-Tárkányi Zsófia, fia pedig Mihály.[5] Az 1490. év táján élt Chicheri Ormos Imre nagy jószágok ura volt, mint okmányok igazolják, és a Nagy-Tárkányi családdal szoros vérségben állt; ezenkivül, a rég kihalt Káta nembeli Surányi-Charnavadai nemzetséggel is atyafiságban volt, és a Charnavodai leánynegyedeket illető birtokrészekben osztozkodott.[6]

A Chicheri Ormos-család szabolcsvármegyei ága, a «Gutkeled nembeliekkel is vérségben állt.»

«A Chicheri Ormos család több százados fája gyökerei mélyen belenyulnak a magyar földbe, szétágazva s azoknak főirányzatait sem lehet szük téren fölsorolni», mondja az idézett

[1] Turul, 1900. évf. I. f. 17. l.
[2] Turul, 1901. évf. II. f. 63. l.
[3] Történelmi Tár, 1900. évf. III, f. 400. l.
[4] Történelmi Tár, 1900. évf. III. f. 390. l.
[5] Történelmi Tár, 1900. évf. II. f. 123. l.
[6] Szirmai Szatmár várm. II. k. 199. l.

jubileumi emlékkönyv. Az én jelenlegi közleményemnek sem czélja a nemzedékrend feltüntetése, csakis a család történetének kiemelkedőbb mozzanataira terjesztem ki figyelmemet.

A chicheri Ormosokkal a harczok mezején ritkán találkozunk; a Zsigmond király ellen Durazzói Károly fia, László herczeg érdekében szitott zendülésbe azonban belekeveredtek. A zendülés csillapultával ősi birtokjaik egyrésze elnótáztatott. Bár chicheri Ormos Pál, fiával, Andrással és atyafiaival egyetemben a váradi káptalan előtt Zsigmond királyt eltiltják szabolcsvármegyei Berkez nevü birtokuk adományozásától, és mindenkit tilalmazanak azon őket illető örökös birtokuk fölkérésétől;[1] mégis sokat vesztettek. Kárpótlásul Zsigmond király chicheri Ormos Pálnak és fiának chicheri Ormos Andrásnak — a ki 1411—1416-ban Szabolcsvármegye alispánja volt[2] — összes birtokukon megengedte az akasztófa fölállitását.[3]

Századok folyamán a chicheri Ormosok a rokon ágazatoktól és az ősi Chicher földtől teljesen elszakadtak, sőt saját kebelükben is két ágazatra oszlottak, szabolcsi és zempléni ágra; de a régi Chicheri nevet, és az ősi Chicheri Ormos czimert közösen viselték.

A Zemplén vármegyei Ormos ágbeli Antal buzgó róm. katholikus hitvese Almásy Krisztina kedvéért, a protestáns hitről szintén áttért a róm. katholikus vallásra és miután Zemplén vármegyétől 1774-ben nemessége bizonylatát kivette, egész családjával Aradvármegyébe költözött. Ennek az Aradvármegyébe települt chicheri Ormos Antalnak, Almásy Krisztina hitvesétől három élő gyermeke maradt: Terézia, nagykállói Kállay Emánuelné, Klára, chicheri Orosz Józsefné, a ki házassága első évében gyermektelenül elhunyt, mint azt velem Temes főispánja, Ormos Zsigmond közölte volt és József. Ez utóbbinak elsőszülött fia chicheri Ormos Zsigmond temesi főispán, a Szent István- és Lipót-rendek lovagja, főrendiházi tag. Ennek a Zsigmondnak testvéröcscse Péter, Arad vármegye alispánja, királyi tanácsos és a Ferencz József-rend lovagja.

A Szabolcsvármegyében már az Árpádház uralma alatt megtelepült Chicheri ágbeliek birtoklási adatai egyenest az 1216. év körül élt Chicheri Jób örökös birtokaira utalnak. Ezek a szabolcsvármegyei chicheri Ormosok századok hosszu során hivek maradtak az ősi földhöz, ezen ágnak utolsó férfitagja György. Ennek a Györgynek (mint már a Turulban más alkalommal elmondám) anyja idősb Szathmári-Király Miklós, hitvese pedig Szentmiklósi és Óvári Pongrácz Erzsébet leánya: Szathmári-Király Erzsébet volt. A kis chicheri Ormos György korán árvaságra jutván, anyja testvérénél, ifjabb Szathmári-Király Miklósnál, Gömörvármegyében Bején nevelkedett.

Ifjabb Szathmári-Király Miklós több vármegyék székeinek birája, Gömör vármegye alispánja, a korhoz mérten nagymüveltségü férfiu volt és II. Rákóczi Ferencz fejedelem egykori hires hivével, Szathmári-Király Ádámmal közeli vérségben állott. Irodalommal is foglalkozott, minek bizonyitéka egy 1780-ban Pozsonyban nyomatott könyvecske: «A nemes születésü személyekre fontos Polgári Rendtartásnak igaz erkölcsi Tudománya, melyet francziából magyarra forditott ifjabb Szathmári-Király Miklós nemes Gömör és több vármegyék székeinek birája.» A munka Csáky Nepom. Jánosnak, a királyné asszony kamarásának van ajánlva. Aranyos préselt bőrkötésü példányom rózsás védőlapján fakult bejegyzés olvasható: «A Forditónak Atyafiságából nyerte ezen becses és hasznos Könyvecskét chicheri Ormos György 1795-dik Esztendő napján Bejében.»

Az ifju chicheri Ormos György úgylátszik nagybátyja szellemét örökölte, mert iskolai éveit Sáros-Patakon bevégezvén, Szabolcsvármegyébe, ősi birtokára vonult, csinos könyvtárt gyüjtött, költeményeket irogatott s a régi klasszikusok müveiből forditgatott; csakhogy munkái kiadatlanul kallódtak el. 1802-ben Szabolcsvármegye szolgabirája volt; József császár elhunytával, a Budán közszemlére kiállitott magyar szent korona mellett, más előkelő nemes ifjakkal őrt állott, és éltesebb korában több vármegyék táblabirája volt.

Mint hiteles okmányok igazolják, ennek a chicheri Ormos Györgynek fitestvére nem volt, úgyszintén fiu utódja sem maradt és 1844-ben

[1] Történelmi Tár, 1901. évf. I. f. 68. l.
[2] Zichy Okmánytár, VI. k. 151. l.
[3] Történelmi Tár, 1901. évf. I. f. 68. l.

a szabolcsvármegyei chicheri Ormosok fiága benne kialudt.

György, alsódraskolczi Morvay József, Ugocsa vármegye alispánja leányát, Erzsébetet vette nőül. Ebből a házasságából egyetlen gyermek származott, Katalin, a ki 1833-ban egybekelt a Bereg-Surányban született ludányi Bay Gáborral.

Ezzel a házassággal a beregvármegyei Bayak a Szabolcs vármegyében már kihalt chicheri Ormosokkal szoros vérségbe jöttek, annálfogva alkalomszerünek vélem e helyen a Bayak családtörténetét érdeklő, ujabban összegyült adataimat is közölni.

II.

Nagy Iván nagy családtörténeti munkájában a B. betü alatt a Bay családról is megemlékezik s röviden elmondja, hogy a család ősrégi és Zemplén vármegyében is birtokolt. Adataihoz most csak annyit tehetek hozzá, a mennyit a Zichy Okmánytárban találok; e szerint 1426-ban a Bodrog vármegyében fekvő Bai birtokrészt illetőleg Zsigmond király január 17-ikén Budavárából rendeletet ad ki, és 1438-ban pedig Bodrog vármegyében Bay Miklósról történik említés.[1]

Ezuttal csupán I. Bay Ferenczről óhajtok egyet s mást elmondani; arról, a ki Eger várában Dobó István zászlója mellett hősileg védelmezte hazája becsületét és megérdemli, hogy a maga valóságában emelkedjék ki tisztes emléke.

Lehoczky Tivadar Bereg vármegye monographiája I. kötete 258. lapján a vármegye alispánjai sorrendjét 1570-ben ezzel az I. Bay Ferenczczel nyitja meg, felruházva őt az ismeretlen «lengyelfalvi» előnévvel; de ezen nem létező előnév legfeljebb toll- vagy sajtóhiba gyanánt tekinthető.

A Bay Ferencz alispán neve mellett csillag alatt szóról-szóra ez áll:

«Beregvármegyei levéltár jegyzőkönyvében 42., 56., 58. lapjain ugy fordul elő Bay, mint comes, a mi azon tévedésre vezetett, mintha Bay akkor főispán lett volna. E tévedés azonban eloszlik, mihelyest a jegyzőkönyv latin sorait átolvassuk, hol az áll, hogy Bulcsui Sára gyermekvesztés miatt halálra itéltetvén, végrehajtás végett az elitélt asszony Bay comesnek kiadatott. Már pedig az itéletek végrehajtása nem a fő-, hanem az alispán köréhez tartozott, s igy Bay is csak annak tekinthető, — annál inkább, mert 1571-ben ruszkai Dobó Ferencz volt beregi főispán — előtte pedig Szentjánosi Lajos.»

A monographia 354. lapján azonban azt olvassuk, hogy 1568-ban Szentjánosi Lajos, 1571-ben pedig ruszkai Dobó Ferencz voltak Bereg vármegye főispánjai, a két főispánság ideje közt három esztendő áll, közte épen a kérdéses 1570. év, a melynél nincs feltüntetve, ki volt a főispán, ép a mikor a beregvármegyei jegyzőkönyv Bay comesről tesz említést. Ugyancsak erre a kérdéses 1570. évre vonatkozólag, Petrovay elmondja a Turulban, hogy 1570-ben Bereg vármegye alispánja Ilosvay Sándor volt.[1] Bereg vármegye monographiája irója tehát tévedett, a midőn csupán ama föltevésből, hogy az «itéletek végrehajtása az alispánt illette» — Bay Ferenczet tette meg alispánnak.

A mi az 1570. évek közigazgatási formuláit illeti, bajos azt most a modern papirrendszer pontosságával mérlegelni, főleg ha hozzá veszszük a kornak fölfordult állapotát. Amaz évek törvénykezési módját hiven vázolja az az esemény, a mely 1565 körül Erdőd templomában ment végbe. Miksa király hadvezére, Swendi Lázár, Erdőd királyi vár ujonnan készült erődjét ment megszemlélni, a mikor is többek között a vár hajdani urai, a kihalt Drágffi nemzetség kegyuri templomába is befordult. A templomba lépve észrevette, hogy két német katonája a Drágffiak nyugvóhelyét fedő kőlapot — nyilván sirrabló szándékkal — feszegette. A rabló katonák vandalizmusán fölháborodott fővezér, hosszu tőrével ott a helyszinén átszurta a katonák egyikét.[2] A fővezér tehát a saját kezével hajtotta végre a halálbüntetést s a véghezvitt itéletszolgáltatásért bizony senki nem vonta kérdőre!

Bay Ferencz comes legelőször Eger vár ostroma alkalmával vonta magára a közfigyelmet. 1552. évben az ozmán Egervárrra üzent parancsával: «Az ország véderődjei példáját

[1] Gróf Zichy Okmánytár VIII. k. 676. l.

[1] Turul, «Ilosvay család». 1896. évf. III. f.

[2] Szirmai Szathmár várm. II. k. 169. l.

követve a nagy ozmán hatalom előtt Egervár kapuja is nyiljék meg, — melyet ha cselekszenek, azzal maguknak Sulejmán császár kegyelmességét fogják megvásárolni; régi szabadságaikat meghagyják, ellenkező esetben marhájukkal, gyermekeikkel, feleségeikkel fognának nyakasságukért fizetni». Dobó István Egervár hőslelkü védője azonban a török fenhéjázó parancsolatjától nem rettent meg, s miután Miksa királytól segélyt nem kapott, a vármegyék vitézlő rendeihez fordult.

A hazafias fölhivásnak lett is sikere, mert a mai közömbös, önző korban alig érthető lelkesedés fogta el a rendeket, és az ideális hazaszeretet lángjától hevitett vitézek az ország különböző részeiből csakhamar Eger falai alá gyültek. Mikor már különféle mesteremberekről, kenyérsütő asszonyokról is gondoskodtak, Egervár kapuját bezárták, és a mindenrendü bentlévőknek a vár udvarán kihirdették: «hogy a váronkivüliekkel érintkezniök nem szabad, — a várbeliek is csak többedmagukkal settegjenek, suttogjanak.» A nagy ozmán had Eger alá vonult; az ozmán tábor pasái közül Arszlán pasa a vár alatt, a boldogságos szűz templomát szállta meg, és a templomfalak védelme mellől Eger vár egyik bástyájára keményen tüzeltetett. Dobó István látván a veszedelmet, huszárait küldé ki a várból Arszlán pasa ágyui leszerelésére. A bátor csapat rövid küzdelem után semmivé tette a veszedelmes ágyutelepet. A történelem följegyezte, hogy ama huszárcsapat előkelői: Figedi János, Pető Gáspár, Zoltai János, Bay Ferencz és Ormándy János voltak.[1]

Nagy költőnk, Vörösmarty Mihály *Eger* czimü hőskölteményében, ezt az epizódot is megénekli:

Egy gond tartja Petőt, kirohan valamennyi huszárral,
Zaltai vágtat, öl, üz, szaladók közt kémli Araszlánt.
Hasztalan: őt repülő ménen szolgái ragadják.
Agg Uliman ví még, és víttában az éltes atyának,
Látni megifjodott erejét, a mint az időnek
Mélye fölött lebeg, és sugarát megereszti turulként.
Ő magas Ormándit s Bayt elfárasztja sebekkel.

Egervár ostroma után 1565-ben Szatmárnál harczol Bay Ferencz, a királyi hadak fővezére, Swendi Lázár oldalán és ott is magára vonja a figyelmet.

[1] Budai polg. l. I. k. 551. l.

A hatvan sing magas kőfalakkal erődített királyi Erdőd várat a szatmári csatározás alkalmával az ozmán megszállotta s a heves ostrom alatt a vár német parancsnoka, Löwenberg is elesett. Az erős tüz közé fogott erőség védelmére néhány száz katonával Bay Ferenczet küldé ki Swendi Szatmár alól s az egri hősnek már puszta megjelenése uj erőre serkenté az ostromló tulerővel már csüggedten daczoló várbelieket.

A védelemhez Bay derekasan hozzálátott kivált mióta a Löwenberg parancsnok helyét ideiglenesen betöltött Gyóni eleste után a már nagyon megrongált vár védelme teljesen rá maradt. A várvédelem közben katonái közül sokan elhullottak, a magas és erős kőfalakon az ellenség veszedelmes réseket tört, de Bay nem csüggedt, a vár falait tataroztatta s nagyon megfogyatkozott emberei pótlására a főparancsnoktól segélyt kért. Swendi ujra küldött némettel vegyes várvédelmező katonaságot.

Az Erdőd alatt veszteglő ellenség, hogy könnyebben rohanhasson a várfalakra, a váruradalomhoz tartozott erdőkből szállított élőfák galyaival tömette be némely helyütt a vár széles és mély árkát. A titkon folytatott manipuláczió nem kerülte el a mindenre kiterjeszkedő parancsnok figyelmét, és Bay, szintén az éj fátyla alatt, a betemetett árokba lőporos hordókat csempésztetett.

Másnap, mikor az ostromlók a betömött töltésekre rohantak, a várból ágyuk, puskák golyói repültek feléjük, majd az aláaknázott töltés robbant föl, a fahasábokkal az ostromlók egy részét is légbe repitve, a mikor azonban a nagy rázkódástól a várfalak is tetemesen megrongálódtak. Azért az ostrom tovább folyt, a várfalakat belülről foldozgatták. A magyarral meghasonlott német őrség azonban megunta a nehéz helyzetet, és hogy erélyes parancsnokuktól is melőbb szabaduljanak, az ostromló ellenséggel alkudozni kezdettek. Bay Ferencz mindenről értesült, a német katonákra tehát éberen ügyeltek. Egy napon jelentették a parancsnoknak, hogy az áruláson fondorkodó németek főkolomposa a várból kifelé igyekszik. Bay a faltörmelék halmaza mellől figyelt. A német óvatosan igyekezett kifelé, hason csuszva a várból, és már csak a két lába volt bent, ekkor Bay

gyorsan előugrott buvhelyéből és hevenyében saját kezével rántotta vissza a szökevényt. A mikor ezt az udvarról a német őrség meglátta, a várkapitányra lőtt, de a kapitány szerencsére sértetlen maradt.

Végre a dolog mégis oda fejlődött, hogy a teljesen összelövöldözött vár a többségben lévő német őrség árulása következtében kapitulált, de oly szoros kikötéssel, hogy a parancsnokkal a kevés számra apadt várőrség sértetlenül kivonulhasson a várromokból. A vár kulcsát annak módja szerint az ozmán átvette; a várbeliek fegyverüket letéve vonultak kifelé, de a várkapu mellől az ozmánok — a már fegyvertelen, kevés számra apadt magyar várőrséget megrohanva, felkonczolták. A parancsnokoló főkapitány, Bay Ferencz és Zeleméri életben maradását János Zsigmond erdélyi fejedelem hosszas utánjárása eszközölhette csak ki.[1]

Erdőd várát a felbőszült török had teljesen szétrombolta; törmelékeiből emeltetett később a mai erdődi kastély.

Az Erdődnél kapott sebeiből fölgyógyult Bay Ferenczet 1567-ben mint a királyi Krasznahorka vár parancsnokoló királyi főkapitányát látjuk viszont. Jellemző az akkori törvénykezés katonai és önkényjellegü voltára, hogy a még e vár első tulajdonosai, a Bebekek által a Rozsnyó városi javakból elfoglalt erdőterületet Bay krasznahorkai királyi kapitány a várjavak közt szintén fentartotta.

A megkárositott rozsnyói polgárság Baynál hasztalan könyörgött, sőt Swendi Lázárhoz is fordult, de bizony onnét is elutasitották őket.

Végre a legmagasabb fórum ele vitték igazoló okmányaikat, a hol aztán kérésüknek lett is sikere, mert Miksa király a rozsnyóiakat erdejük birtokába visszahelyezte, a Bebekek rendszerét követett krasznahorkai kapitánynak meg Pozsonyból keltezett levelében tudtul adta, hogy «az embernek igazsághoz való magatartása, a jó katonaság mellé is odaillő.»[1]

Miksa király haragja fölött Bay azonban nem soká töprenghetett, mert akkoriban a jó katonát a törvények fölé helyezték. Mutatja ezt, hogy Miksa, miután János Zsigmondtól Munkács végvár birtokába került, királyi parancsnokul Bay Ferenczet nevezte ki.[2]

A királyi végvárak pedig a határvédelem szempontjából fontosak lévén, parancsnokoló kapitányaik rendesen előkelő állásu emberek voltak.[3] Bay Ferencz comes, a ki 1570-ben a beregvármegyei levéltár jegyzőkönyvében comesnek neveztetik, 1570-ben Bereg vármegye élére csakis főispáni hatáskörrel és ranggal állhatott.

BAY ILONA.

[1] Budai polg. l., I. k. 303. l.

[1] Budai p. l. I. k. 303. l.
[2] Lehoczky: Beregvárm. monogr., III. k. 557. l.
[3] Perger, «A Magyar és Hazája» 81. l.

FERENCZ FERDINÁND FŐHERCZEG TRÓNÖRÖKÖS ŐSEI.

(Második, befejező közlemény.)

A ***Wittelsbachok*** zweibrücken-birkenfeldi ága trónörökösünk őseinek hatodik nemzedékében, mint 9. és 16. ős szerepel, ám ezek közül a 9. ős: III. Keresztély herczeg, apja a 16. ősként feltünő Karolina hgnőnek, Hessen-Darmstadti IX. Lajos feleségének. Épen ezért a két őst ebben az egy vonalban fogjuk Árpád véreként bemutatni.

1. *I. Béla magyar király*, † 1063. Neje: Piaszt Rikza lengyel hgnő.

2. *Árpádházi Zsófia magyar hgnő*, † 1095. Férje 1062: I. Ulrich, Krajna és Isztria őrgrófja, Orlamünde grófja, † 1070.

3. *Weimar-Orlamündei Richárdisz.* Férje: Ekkehárd, Scheyern pfalczgrófja, † 1091.

4. *V. Ottó*, Wittelsbach pfalczgrófja, † 1155. Neje: Lengefeld Heilika, † 1170.

5. *I. Ottó* bajor hg. † 1183. Neje 1169: Ágnes, † 1190, Loos Lajos gr. leánya.

6. *I. Lajos bajor hg.* † 1231. Neje 1204: Ludmilla, † 1240, Frigyes cseh hgnek († 1189) és *Árpádházi Erzsébet* magyar hgnőnek († 1190) leánya, *II. Géza magyar királynak* († 1161) és Rurik Eufrozina orosz herczegnőnek († 1193) unokája.

7. *II. Ottó* bajor hg. † 1253. Neje 1225: Welf Ágnes, † 1267, Welf Henrik rajnai pfalczgróf († 1227) és Ágnes rajnai pfalczgrófnő († 1204) leánya, Oroszlán Henrik szász és bajor herczeg († 1195) és Matild angol hgnő († 1189) unokája, Büszke Henrik bajor és szász hg. († 1139) és Supplinburg Gertrud grófnő († 1143) másodunokája, Fekete Henrik bajor hg. († 1126) és Billung Wulfhild szász hgnő († 1126) harmadunokája, Billung Mágnusz szász hg. († 1106) és *Árpádházi Zsófia* magyar hgnő († 1095) negyedunokája, *I. Béla magyar király* és Piaszt Rikza ötödunokája (mint előbb!).

8. *II. Lajos bajor hg.* † 1294. Neje 1273: *Habsburg* Mechtild, † 1323, I. Rudolf német király († 1291) és *Hohenzollern* Gertrud Anna hohenbergi grófnő († 1281) leánya.

9. *Rudolf* felső bajor hg. és rajnai pfalczgr., † 1319. Neje 1294: Mechtild, Nassau-Weilburg, Idstein és Wiesbaden grófnője, † 1323, Adolf német ellenkirály († 1298) és Limburg Imagina († 1316 után) leánya, II. Walram nassaui gróf († 1277 előtt) és Katzenelnbogen Adelheid grófnő († 1288) unokája.

10. *Adolf pfalczgróf* † 1327. Neje 1320: Öttingen Irmingárd grófnő † 1389, Öttingen VII. Lajos gróf (1334) és Württemberg Ágnes grófnő leánya, Öttingen II. Konrád gróf († 1282) és Hohenzollern Ágnes nürnbergi várgrófnő († 1298) unokája, IV. Konrád nürnbergi várgróf († 1314) és Hohenlohe Ágnes grófnő († 1319) másodunokája, III. Konrád nürnbergi várgr. († 1261) és Habsburg Klemencia grófnő harmadunokája, IV. bölcs Albert habsburgi gr. († 1240) és Dillingen Hedvig kyburgi grófnő († 1260 negyedunokája. (A többi ős *I. Béla magyar királyig* Mária Terézia magyar király vonalánál felsorolva!)

11. *II. Rupert* pfalczi választó, † 1398. Neje: Beátrix, † 1366.

12. *III. Rupert* pfalczi választó, német király, † 1410. Neje 1374: Hohenzollern Erzsébet, † 1411, V. Frigyes nürnbergi várgr. († 1398) és Wettin Erzsébet († 1375) leánya, II. János nürnbergi várgr. († 1357) és Henneberg Erzsébet grófnő († 1377) unokája, IV. Frigyes nürnbergi várgr. († 1332) és Margit tiroli grófnő († 1348) másodunokája, III. Frigyes nürnbergi várgr. († 1297) és Ascaniai Heléna szász hgnő († 1309) harmadunokája, III. Konrád nürnbergi várgr. és Habsburg Klemencia negyedunokája (mint előbb!).

13. *István, Simmern és Zweibrücken pfalczgrófja* † 1459. Neje 1410: Hohengeroldseck Anna, Sponheim és Veldenz grófnője, † 1439, III. Frigyes veldenzi gr. († 1444) leánya, Hohengeroldseck III. Henrik veldenzi gr. († 1389) és Sponheim-Starkenburg Lauretta grófnő unokája.

14. *Fekete Lajos*, Veldenz és Zweibrücken pfalczgrófja, † 1489. Neje 1454: *Croy Johanna* grófnő, † 1504, Croy-Chimay Antal gr. († 1475) és *Lotharingiai* Margit vaudemonti grófnő († 1474) leánya, Croy-Chimay I. János († 1415) unokája, Croy-Renty I. Vilmos († 1384) és Renty Isabeau másodunokája, Croy II. Jakab (1313) harmadunokája, Croy I. Jakab (1287) negyedunokája, *Croy Márk* (1266—1282) és Croy-Arain Katalin ötödunokája, *Árpádházi András* magyar hg. és velenczei Cumana Szibilla hatodunokája, (ismeretlen nevü) *magyar hg.* (1210) hetedunokája, hihetőleg *Géza magyar királyfi* (sz. 1152, † 1189 után) és ismeretlen görög leány nyolczadunokája, *II. Géza magyar király* († 1161) és Rurik Eufrozina kievi orosz hgnő († 1193 kilenczedunokája.

15. *Sándor*, Zweibrücken-Veldenz pfalczgrófja, † 1514. Neje 1499: Hohenlohe Margit grófnő, † 1522, Hohenlohe Kraft gr. leánya.

16. *II. Lajos*, Zweibrücken pfalczgrófja, † 1532. Neje 1525: Brabanti Erzsébet, † 1563, I. Vilmos hessen-casseli tartománygr. († 1515) és Welf Anna braunschweig-wolfenbütteli hgnő († 1520) leánya, II. Lajos hessen-casseli tartománygróf († 1471) és Württemberg Matild grófnő († 1495) unokája.

17. *Wolfgang*, Zweibrücken, Neuburg és Sulzbach pfalczgrófja, † 1569. Neje 1544: Brabanti Anna, † 1591, I. Fülöp hesseni tartománygróf († 1567) és Wettin Krisztina szász hgnő († 1549) leánya, II. Vilmos hessen-casseli tartománygróf († 1509) és Anna mecklenburgi hgnő († 1525) unokája, II. Lajos hessen-casseli tartománygróf és Württemberg Matild grófnő másodunokája (mint előbb!).

18. *I. Károly*, Birkenfeld pfalczgrófja, † 1600. Neje 1586: Welf Dorottya, † 1649, Vilmos braunschweig-lüneburgi hg. († 1592) és Oldenburg Dorottya dán hgnő († 1617) leánya, Hitvalló Ernő braunschweigi hg. († 1546) és Zsófia mecklenburgi hgnő († 1541) unokája.

19. *I. Keresztély*, Bischweiler pfalczgrófja, † 1654. Neje 1630: Wittelsbach Magdolna Katalin, † 1648, II. János zweibrückeni pfalczgr. († 1635) és *Rohan* Katalin grófnő († 1607) leánya, I. János zweibrückeni pfalczgr. († 1604) és Jülich Magdolna hgnő († 1633) unokája, Wolfgang zweibrückeni pfalczgr. és Brabanti Anna hesseni tartománygrófnő másodunokája (mint előbb!).

20. *II. Keresztély*, Birkenfeld pfalczgrófja, † 1717. Neje 1667: Katalin Agatha, † 1683, Rappoltstein János Jakab gr. († 1673) és Salm-Kyrburg Anna Klaudia grófnő († 1673) leánya, Rappoltstein Eberhárd gr. († 1637) és Salm-Kyrburg Anna grófnő († 1608) unokája, Rappoltstein Egenolf gr. († 1581) és Erbach Mária grófnő († 1606) másodunokája.

21. *III. Keresztély*, Zweibrücken-Birkenfeld herczege, † 1735. Neje 1719: Nassau-Saarbrück Karolina grófnő, † 1774, Ferencz Ferdinánd trónörökösnek 9. és 10. őse a hatodik nemzedékben ez a pár, a mely egyszersmind szülője a trónörökös 16. ősének, a ki:

22. *Wittelsbach Karolina Lujza*, Zweibrücken-Birkenfeldi hgnő, † 1774, mint IX. Lajos hessen-darmstadti tartománygr. felesége. Szüleivel egy vonalban őse a trónörökösnek.

Ferencz Ferdinánd 10. őse **Nassau**-Saarbrück Karolina szintén Árpád vérsége:

1. *II. Endre magyar király*, † 1235. Neje 1203: Andechs Gertrud, † 1214, IV. Bertold merániai hg. († 1204) és Wettin Ágnes groitschi grófnő († 1195) leánya.

2. *Árpádházi Szent Erzsébet* magyar hgnő, † 1231. Férje 1221: IV. szent Lajos, Thüringia tartománygrófja, † 1227.

3. *Thüringiai Zsófia*, † 1282. Férje 1242: II. Henrik, Brabant herczege, † 1247.

4. *Gyermek Henrik*, Hessen tartománygrófja, † 1308. Neje 1263: Welf Adelheid, † 1274, Gyermek Ottó braunschweig-lüneburgi herczeg († 1252) és Ascaniai Matild brandenburgi őrgrófnő († 1261) leánya, Lüneburgi Vilmos († 1213) és Heléna dán hgnő unokája, Oroszlán Henrik szász és bajor hg. († 1195) és Matild angol herczegnő († 1189) másodunokája (mint előbb!).

5. *II. Henrik*, Hessen tartománygrófja, † 1298. Neje 1290: Wittelsbach Ágnes († 1321), II. Lajos bajor hg. († 1294) és Piaszt Anna glogaui hgnő († 1271) leánya.

6. *Brabanti Agnes*, † 1332. Férje 1306: I. Gerlach, Nassau-Weilburg, Idstein és Wiesbaden grófja, † 1361.

7. *I. János*, Nassau-Weilburg grófja, † 1371. Neje 1353: Saarbrück Johanna grófnő, † 1390, Montfaucon II. János saarbrücki gr. († 1381) leánya, V. Simon saarbrücki gr. († 1366) unokája.

8. *I. Fülöp*, Nassau-Weilburg és Saarbrück grófja, † 1429. Neje 1412: Izabella, † 1455, Lotharingiai Frigyes vaudemonti gr. († 1415) és Joinville Margit vaudemonti grófnő († 1416) leánya (mint Lotharingia herczegeinél előbb!).

9. *II. Fülöp*, Nassau-Weilburg grófja, † 1492. Neje 1440: Margit, † 1446, Loon-Heinsberg és Löwenberg III. János leánya.

10. *III. János*, Nassau-Weilburg grófja, † 1480. Neje 1464: Brabanti Erzsébet, † 1489, I. Lajos hesseni tartománygr. († 1458) és Wettin Anna szász hgnő († 1462) leánya, Tudós Hermann hesseni tartománygr. († 1413) és Hohenzollern Margit nürnbergi várgrófnő († 1406) unokája, Lajos hessen-grebensteini tartománygr. († 1345 után) és Spanheim Erzsébet grófnő másodunokája, Ottó hesseni tartománygr. († 1328) és Ravensberg Adelheid grófnő († 1333 után) harmadunokája, Gyermek Henrik hesseni tartománygr. († 1308) és Welf Adelheid braunschweigi herczegnő († 1274) negyedunokája (mint előbb!).

11. *Lajos*, Nassau-Weilburg grófja, † 1523. Neje 1501: Nassau-Wiesbaden Mária grófnő, † 1548, III. Adolf nassau-wiesbadeni gr. († 1511) és Hanau-Lichtenberg Margit grófnő († 1504) leánya, János nassau-wiesbadeni és idsteini gr. († 1480) és Nassau-Dillenburg Mária grófnő († 1472) unokája, II. Adolf nassau-wiesbaden-idsteini gr. († 1426) és Zähringen Margit badeni őrgrófnő († 1442) másodunokája, Walram nassau-wiesbaden-idsteini gr. († 1393) és Westerburg Berta grófnő († 1418) harmadunokája, I. Adolf nassau-wiesbaden-idsteini gr. († 1370) és Hohenzollern Margit nürnbergi várgrófnő († 1370) negyedunokája, I. Gerlach nassau-weilburgi, wiesbadeni és idsteini gr. és Brabanti Ágnes hesseni tartománygrófnő ötödunokája (mint előbb!).

12. *III. Fülöp*, Nassau-Weilburg grófja, † 1559. Neje 1536: Mansfeld Anna grófnő, † 1537, Mansfeld Albert gr. leánya.

13. *Albert*, Nassau-Ottweiler, Hohenberg,

Kirchheim, Mahlberg és Lahr grófja, † 1593. Neje 1559: Nassau-Dillenburg Anna grófnő, † 1616, Gazdag Vilmos nassau-dillenburgi gr. († 1559) és Stolberg-Wernigerode Juliána grófnő († 1580) leánya, V. János nassau-dietzi, dillenburgi és katzenelnbogeni gr. († 1516) és Brabanti Erzsébet hessen-marburgi tartománygrófnő † 1523) unokája.

14. *II. Lajos*, Nassau-Weilburg, Idstein és Wiesbaden grófja, † 1627. Neje 1589: Brabanti Anna Mária, † 1626, IV. Vilmos hessen-casseli tartománygr. († 1592) és Württemberg Szabina hgnő († 1581) leánya, I. Fülöp hesseni tartománygr. († 1567) és Wettin Krisztina szász hgnő († 1549) unokája.

15. *Vilmos Lajos*, Nassau-Saarbrück grófja, † 1640. Neje 1615: Zähringen Anna Amália, † 1651, György Frigyes baden-durlachi őrgr. († 1638) és Salm Juliána Orsolya grófnő († 1614) leánya, II. Károly baden-durlachi őrgr. († 1577) és Wittelsbach Anna veldenzi pfalczgrófnő († 1586) unokája.

16. *Gusztáv Adolf*, Nassau-Saarbrück grófja † 1677. Neje 1662: Hohenlohe-Gleichen-Neuenstein Eleonóra Klára grófnő, † 1709, Hohenlohe Kraft gr. leánya.

17. *Lajos Kraft*, Nassau-Saarbrück grófja, † 1713. Neje 1699: Hohenlohe-Langenburg Filippina Henrietta grófnő, † 1751, Hohenlohe-Langenburg Henrik Frigyes gr. († 1699) és Castell Juliána Dorottya grófnő († 1706) leánya, Hohenlohe-Langenburg Fülöp Ernő gr. († 1628) és Solms-Sonnenwalde Anna Mária grófnő († 1634) unokája, Hohenlohe-Neuenstein Wolfgang gróf († 1610) és Nassau-Dillenburg Magdolna grófnő († 1630) másodunokája.

18. *Nassau-Saarbrück Karolina grófnő*, † 1774, III. Keresztély zweibrücken-birkenfeldi hg. felesége, trónörökösünk 10. őse.

A 29. ős: Károly Keresztély, ***Nassau-Weilburg*** fejedelme, ugyanebből a vonalból való és igy kapcsolódfk az előbbihez:

14. *II. Lajos*, Nassau-Weilburg, Idstein és Wiesbaden grófja, † 1627. Neje 1589: Brabanti Anna Mária hessen-casseli tartománygrófnő, † 1626 (mint előbb!).

15. *Ernő Kázmér*, Nassau-Weilburg grófja, † 1655. Neje 1634: Sayn Anna Mária grófnő, † 1656, Sayn Vilmos gr. leánya.

16. *Frigyes*, Nassau-Weilburg grófja, † 1675. Neje 1663: Sayn Christiana Erzsébet grófnő, † 1678, Sayn-Wittgenstein-Homburg Ernő gróf leánya.

17. *János Ernő*, Nassau-Weilburg fejedelme, † 1719. Neje 1683: Leiningen-Hartenburg Frigyes Emich gr. leánya.

18. *Károly Ágost*, Nassau-Weilburg fejedelme, † 1753. Neje 1723: Nassau-Idstein Auguszta Friderika hgnő, † 1750, György Ágost nassau-idsteini fejedelem († 1721) és Öttingen Henrietta Dorottya grófnő († 1728) leánya, János nassau-idsteini gr. († 1677) és Leiningen-Dagsburg Anna grófnő († 1668) unokája, II. Lajos nassau-weilburgi gróf († 1627) és Brabanti Anna Mária hessen-casseli tartománygrófnő († 1626) másodunokája (mint előbb!).

19. *Károly Keresztély*, Nassau-Weilburg fejedelme, † 1788, trónörökösünk 29. őse. Felesége: ***Nassau-Orániai*** Karolina, Ferencz Ferdinánd fhg. 30. őse szintén Árpád vérsége és pedig legközelebbről a hesseni ház révén, mint az előző Nassau-grófok:

4. *Gyermek Henrik* hesseni tartománygróf, † 1308. Neje 1263: Welf Adelheid braunschweigi hgnő, † 1274 (mint előbb!).

5. *Ottó*, Hessen tartománygrófja, † 1328. Neje 1298: Adelheid, † 1333 után, Ravensberg III. Ottó gróf leánya.

6. *Lajos*, Hessen-Grebenstein tartománygrófja, † 1345 után. Neje 1340: Erzsébet, Spanheim Simon gr. leánya.

7. *Tudós Hermann*, Hessen tartománygrófja, † 1413. Neje 1383: Hohenzollern Margit, † 1406, V. Frigyes nürnbergi várgr. († 1398) és Wettin Erzsébet meiszeni őrgrófnő († 1375) leánya, II. János nürnbergi várgr. († 1357) és Henneberg Erzsébet grófnő († 1377) unokája.

8. *I. Lajos*, Hessen tartománygrófja, † 1458. Neje 1436: Wettin Anna, † 1462, I. Frigyes szász választó († 1428) és Welf Katalin braunschweig-lüneburgi hgnő († 1442) leánya (mint a Wettineknél!).

9. *III. Henrik*, Hessen-Marburg tartománygrófja, † 1483. Neje 1458: Anna, † 1494, Katzenelnbogen-Dietz Fülöp gr. leánya.

10. *Brabanti Erzsébet* hesseni tartománygrófnő, † 1523. Férje 1482: V. János, Nassau-Dillenburg és Breda grófja, † 1516.

11. *Gazdag Vilmos*, Nassau-Dillenburg grófja, † 1559. Neje 1531: Juliána, † 1580, Stolberg-Wernigerode Bothó gr. leánya.

12. *János*, Nassau-Katzenelnbogen és Dillenburg grófja, † 1606. Neje 1559: Erzsébet, † 1579, Leuchtenberg György tartománygr. leánya.

13. *Ernő Kázmér*, Nassau-Dietz grófja, † 1632. Neje 1607: Welf Zsófia Hedvig, † 1642, Henrik Gyula braunschweig-wolfenbütteli hg. († 1613) és Oldenburg Erzsébet dán hgnő († 1625) leánya, Gyula braunschweig-wolfenbütteli hg. († 1589) és Hohenzollern Hedvig brandenburgi őrgrófnő († 1602) unokája.

14. *Vilmos Frigyes*, Nassau-Dietz fejedelme, † 1664. Neje 1652: Nassau Albertina, † 1697, Frigyes Henrik orániai hg. († 1647) és Solms-Braunfels Amália grófnő († 1657) leánya, I. hallgatag Vilmos orániai hg. († 1584) és Coligny Lujza († 1620) unokája, Gazdag Vilmos nassau-dillenburgi gr. és Stolberg-Wernigerode Juliána grófnő másodunokája (mint előbb!).

15. *II. Henrik Kázmér*, Nassau-Dietz fejedelme, † 1696. Neje 1684: Ascaniai Henrietta Amália, † 1726, II. János György anhalt-dessaui fejedelem († 1693) és Nassau-Orániai Henrietta hgnő († 1708) leánya, Frigyes Henrik nassau-orániai hg. († 1647) és Solms-Braunfels Amália grófnő († 1657) unokája (mint az előző!)

16. *János Vilmos Friso*, Nassau-Oránia herczege, † 1711. Neje 1709: Brabanti Mária Lujza, † 1765, Károly hessen-casseli tartománygr. († 1730) és Mária Amália kurlandi hgnő († 1711) leánya, VI. Vilmos hessen-casseli tartománygr. († 1663) és Hohenzollern Hedvig Zsófia brandenburgi őrgrófnő († 1683) unokája.

17. *IV. Vilmos*, Nassau-Dietz, Dillenburg és Hadamar fejedelme, Oránia herczege, † 1751. Neje 1734: Welf Anna, † 1759, II. György angol király († 1760) és Hohenzollern Vilma Karolina brandenburg-ansbachi őrgrófnő († 1737) leánya, I. György angol király († 1727) és Welf Zsófia Dorottya braunschweig-lüneburg-celleі, majd ahldeni herczegnő († 1726) unokája.

18. *Nassau-Orániai Karolina hgnő*, † 1787, Ferencz Ferdinánd trónörökös hatodik nemzedékbeli 30. őse, Károly Keresztély nassau-weilburgi fejedelem hitvese.

A trónörökös 11. és 12. őse az Árpádoktól több vonalban leszármazó Wittelsbach házból való, a melyet már bőven ismertettünk. Ehez az ismertetéshez hozzákapcsolandó a 11. ős: ***Wittelsbach*** József Károly Emánuel, Sulzbach pfalczgrófja.

17. *Wolfgang*, Zweibrücken, Neuburg és Sulzbach pfalczgrófja, † 1569. Neje 1544: Brabanti Anna hesseni tartománygrófnő, † 1591 (mint előbb!).

18. *Fülöp Lajos* neuburgi pfalczgr. † 1614. Neje 1574: Anna, Jülich, Berg és Ravenstein örököse, † 1632, Vilmos jülichi hg. († 1592) és Habsburg Mária osztrák főhgnő († 1583) leánya, *I. Ferdinand magyar király* († 1564) és Jagello Anna († 1547) unokája, *II. Ulászló magyar és cseh király* († 1516) és Grailli-Foix Anna († 1506) másodunokája s mint ilyen II. Endre magyar király Jolánta leányának, IV. Béla magyar király Ilona leányának és V. István magyar király Mária leányának, *tehát az Árpádoknak három vonalban utódja.*

19. *Ágost*, Sulzbach pfalczgrófja, † 1632. Neje 1620: Oldenburg Hedvig, † 1657, János Adolf holstein-gottorpi herczeg († 1616) és Oldenburg Auguszta dán hgnő († 1639) leánya, Adolf holstein gottorpi hg. († 1586) és Brabanti Krisztina hesseni tartománygrófnő († 1604) unokája, I. Frigyes dán és norvég király († 1533) és Pommerániai Zsófia hgnő († 1568) másodunokája, I. Keresztély dán, norvég és svéd király († 1481) és Hohenzollern Dorottya brandenburgi őrgrófnő († 1495) harmadunokája.

20. *Keresztély Ágost*, Sulzbach pfalczgrófja, † 1708. Neje 1649: Nassau Amália, † 1669, II. János nassau-siegeni gr. († 1623) és Oldenburg Margit holstein-sonderburgi hgnő († 1638) leánya, János nassau-katzenelnbogeni és dillenburgi gr. († 1606) és Leuchtenberg Erzsébet tartománygrófnő († 1579) unokája (mint a Nassau-Oránia-háznál!)

21. *Theodor*, Sulzbach pfalczgrófja, † 1732. Neje 1692: Brabanti Mária Eleonóra, † 1720, Vilmos hessen-rheinfelsi és rothenburgi tartománygróf († 1725) és Wittelsbach Mária Anna löwenstein-wertheimi grófnő († 1688) leánya, Ernő hessen-rheinfelsi és rotenburgi tartománygróf († 1693) és Solms Mária Eleonóra grófnő († 1689) unokája, Móricz hessen-casseli tartománygróf († 1632) és Nassau-Siegen Juliána grófnő († 1643) másodunokája.

22. *József Károly Emánuel*, Sulzbach örökös herczege, † 1729, trónörökösünk 11. őse. Felesége 1717: Erzsébet Auguszta pfalczi herczegnő. a ki igy függ össze férjének előző ősrendjével:

18. ***Wittelsbach Fülöp Lajos***, Neuburg pfalczgrófja, † 1614. Neje 1574: Jülich Anna herczegnő, † 1632, *az Árpádoknak három vonalban utódja.*

19. *Wolfgang Vilmos*, Neuburg pfalczgrófja, † 1653, Neje 1613, Wittelsbach Magdolna, † 1628, V. Vilmos bajor hg. († 1626) és *Renáta lotharingiai hgnő* († 1602) leánya, V. Albert bajor herczeg († 1579) és *Habsburg Anna* osztrák főherczegnőnek († 1590) unokája s mint ilyen *az Árpádoknak három vonalban utódja.*

20. *Fülöp Vilmos* pfalczi választó, † 1690. Neje 1653: Brabanti Erzsébet Amália, † 1709, II. György hessen-darmstadti tartománygróf († 1661) és Wettin Zsófia Eleonóra szász herczegnő († 1671) leánya, V. Lajos hessen-darmstadti tartománygróf († 1626) és Hohenzollern Magdolna brandenburgi őrgrófnő († 1616) unokája.

21. *Károly Fülöp* pfalczi választó, † 1742. Neje 1688: *Radzivill Lujza Sarolta hgnő*, † 1695, Radzivill Bogiszláv hg. leánya.

22. *Erzsébet Auguszta* kurpfalczi hgnő, † 1728, trónörökösünk 12. őse, József Károly Emánuel sulzbachi örökös hg. hitvese.

Trónörökösünk következő őse a ***Zähringen*** herczegek házából való Károly Frigyes, Baden nagyherczege, a kinek *magyar* ősrendje a következő:

1. *V. István magyar király*, † 1272. Neje 1254: Erzsébet kun hgnő, † 1295 előtt.

2. *Árpádházi Katalin* magyar hgnő. Férje 1269: Dragutin IV. István szerb király, † 1317.

3. *Erzsébet* szerb hgnő, † 1322 után. Férje 1283 után: Kotrománovics István bosnyák bán, † 1313.

4. *Bosnyák Ulászló.* Neje 1338: *Subich* Ilona a *Brebiri grófok* családjából, a melynek ifjabb ága voltak a későbbi *Zrinyi* grófok.

5. Tvrtko I. István szerb király, † 1391. Neje 1376 után: Dorottya, † 1390, Straczimir János widdini fejedelem leánya.

6. *Katalin szerb hgnő.* Férje: *Cilley I. Hermann* gróf, † 1385.

7. *Cilley II. Hermann gróf*, Ortenburg grófja, † 1435. Neje: Piaszt Anna, † 1425, III. Kázmér lengyel király († 1370) és Piaszt Hedvig glogaui és sagani hgnő († 1390) leánya, I. Ulászló lengyel király († 1333) és Piaszt Hedvig kalisi és poseni hgnő († 1340) unokája, Boleszláv kalisi és poseni hg. († 1279) és *Árpádházi Ilona magyar hgnő* († 1298) másodunokája, *IV. Béla magyar király* († 1270) és Laszkarisz Mária nikæai görög császárleány (1270) harmadunokája.

8. *Cilley Borbála grófnő*, † 1451. Férje 1408: *Luxembourg Zsigmond magyar király* és német császár, † 1437.

9. *Luxembourg Erzsébet*, † 1442. Férje 1422: *Habsburg Albert magyar király* és német császár, † 1439.

10. *Habsburg Erzsébet*, † 1503. Férje 1454: Jagello IV. Kázmér lengyel király, † 1492.

11. *I. Zsigmond lengyel király*, † 1548. Neje 1512: *Szapolyay Borbála*, † 1515, Szapolyay István nádor († 1499) és Piaszt Hedvig glogaui hgnő († 1521) leánya, II. Premiszláv glogaui herczeg († 1477) és Piaszt Anna mazóviai hgnő († 1477) unokája, I. Boleszláv tescheni és glogaui hg. († 1431) és Piaszt Ofka mazóviai hgnő († 1448 előtt) másodunokája, I. Premiszláv tescheni és glogaui hg. († 1409) és Piaszt Elska beutheni és koseli hgnő harmadunokája, *az Árpádoknak több vonalban utódja.*

12. *Jagello Hedvig*, † 1573. Férje 1535: Hohenzollern II. Joáchim brandenburgi választó, † 1571.

13. *Hohenzollern Hedvig*, † 1602. Férje 1560: Welf Gyula, Braunschweig-Wolfenbüttel herczege, † 1589.

14. *Henrik Gyula* Braunschweig-Wolfenbüttel herczege, † 1613. Neje 1590: Oldenburg Erzsébet, † 1625, II. Frigyes dán király († 1588) és Mecklenburg Zsófia hgnő († 1631) leánya.

15. *Welf Zsófia Hedvig*, † 1642. Férje 1607: Ernő Kázmér, Nassau-Dietz grófja, † 1632.

16. *Vilmos Frigyes*, Nassau-Dietz fejedelme, † 1664. Neje 1652: Albertina nassau-orániai hgnő, † 1697 (mint előbb!).

17. *II. Henrik Kázmér*, Nassau-Dietz fejedelme, † 1696. Neje 1684: Ascaniai Henrietta Amália anhalt-dessaui hgnő, † 1726 (mint előbb!).

18. *János Vilmos Friso*, Nassau-Oránia herczege, † 1711. Neje 1709: Brabanti Mária Lujza hessen-casseli tartománygrófnő, † 1765 (mint előbb!).

19. *Nassaui Anna Sarolta*, † 1777. Férje 1727: Zähringen Frigyes Baden-Durlach örökös herczege, † 1732.

20. *Károly Frigyes*, Baden nagyherczege, † 1811, trónörökösünk 13. őse. Neje a ***Brabant-Hessen*** házból származik és első ősei Árpád vérségéből ugyanazok, a kiket a Nassau-háznál kimutattunk: II. Endre magyar király és leánya, Árpádházi Szent Erzsébet.

4. *I. gyermek Henrik*, Hessen tartománygrófja, † 1308. Neje 1263: Welf Adelheid braunschweigi hgnő, † 1274 (elődjeik a Nassau-háznál!).

5. *Ottó*, Hessen tartománygrófja, † 1328. Neje 1298: Adelheid, † 1333 után, III. Ottó ravensbergi gr. leánya.

6. *Lajos*, Hessen Grebenstein tartománygrófja, † 1345 után. Neje 1336: Erzsébet, Spanheim Simon gr. leánya.

7. *Tudós Hermann*, Hessen tartománygrófja, † 1413. Neje 1383: Hohenzollern Margit, † 1406, V. Frigyes nürnbergi várgróf († 1398) és Wettin Erzsébet meiszeni őrgrófnő († 1375) leánya, II. János nürnbergi várgróf († 1357) és Henneberg Erzsébet grófnő († 1377) unokája.

8. *I. békés Lajos*, Hessen tartománygrófja, † 1458. Neje 1436: Wettin Anna szász hgnő, † 1462, I. Frigyes szász választó († 1428) és Welf Katalin lüneburgi hgnő († 1442) leánya ősei a Wettin-háznál!).

9. *II. Lajos*, Hessen Cassel tartománygrófja, † 1471. Neje 1454: Matild, † 1495, Württemberg Lajos gróf. († 1450) és Wittelsbach Matild pfalczgrófnő († 1482) leánya, Württemberg Eberhárd gróf († 1419) és Mömpelgard Henrietta grófnő († 1444) unokája, Württemberg Eberhárd gr. († 1417) és Visconti Antonia milanoi hgnő († 1405) másodunokája, Württemberg Ulrich († 1388) és Wittelsbach Erzsébet († 1402) harmadunokája, Württemberg Eberhárd gr. († 1392) és Henneberg-Schleusingen Erzsébet grófnő († 1389) negyedunokája, Württemberg III. Ulrich gróf († 1344) és Pfirt Zsófia grófnő († 1334) ötödunokája, Württemberg Eberhárd gr. († 1325) és Zähringen Irmingárd badeni őrgrófnő († 1300 körül) hatodunokája, Württemberg I. Ulrich gr. († 1265) és Piaszt Ágnes liegnitzi hgnő († 1265) hetedunokája, Piaszt II. Boleszláv boroszlói és liegnitzi hg. († 1278) és Ascaniai Hedvig anhalti hgnő († 1259) VIII. unokája, II. Henrik boroszlói hg. († 1241) és Anna cseh hgnő († 1265) IX. unokája, I. Ottokár cseh király († 1230) és *Árpádházi Konstáncia magyar hgnő* († 1240) X. unokája, *III. Béla magyar király* († 1196) és Châtillon Ágnes-Anna antiochiai hgnő († 1184) XI. unokája.

10. *II. Vilmos*, Hessen tartománygrófja, † 1509. Neje 1500: Anna, † 1525, II. Mágnusz mecklenburg-schwerini és güstrowi hg. († 1503) és Zsófia pommern-stettini hgnő († 1504) leánya, IV. Henrik mecklenburg-schwerini hg. († 1477) és Hohenzollern Dorottya kurbrandenburgi őrgrófnő († 1491) unokája.

11. *I. Fülöp*, Hessen tartománygrófja, † 1567. Neje 1523: Wettin Krisztina, † 1549, Gazdag György szász hg. († 1539) és Jagello Borbála lengyel hgnő († 1534) leánya, Albert szász hg. († 1500) és Podiebrád Szidonia cseh királyleány († 1510) unokája.

12. *I. jámbor György*, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1596. Neje 1572: *Lippe* Magdolna grófnő, † 1582, VIII. Bernát lippei gróf († 1563) és Waldeck Katalin grófnő († 1583) leánya, V. Simon lippei gr. († 1536) és Mansfeld Magdolna grófnő († 1540) unokája.

13. *V. Lajos*, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1626. Neje 1598: Hohenzollern Magdolna, † 1616, János György brandenburgi választó († 1598) és Ascaniai Erzsébet anhalti hgnő († 1607) leánya, II. Joáchim brandenburgi választó († 1571) és Wettin Magdolna szász hgnő († 1534) unokája.

14. *II. György*, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1661. Neje 1627: Wettin Zsófia Eleonóra, † 1671, I. János György szász választó († 1656) és Hohenzollern Magdolna Szibilla porosz hgnő († 1659) leánya (ősei a Wettin-háznál!).

15. *VI. Lajos*, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1678. Neje 1666: Wettin Erzsébet Dorottya, † 1709, Ernő szász-gothai és altenburgi herczeg († 1675) és Wettin Erzsébet Zsófia szász altenburgi hgnő († 1680) leánya, János szász-weimari és gothai hg. († 1605) és Ascaniai Dorottya Mária anhalti hgnő († 1617) unokája.

16. *Ernő Lajos*, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1738. Neje 1687: Hohenzollern Dorottya Sarolta, † 1705, Albert brandenburg-ansbachi őrgr. († 1667) és Ottingen Zsófia Margit grófnő

(† 1664) leánya, Joáchim Ernő brandenburg-ansbachi őrgr. († 1625) és Solms Zsófia grófnő († 1651) unokája.

17. *VIII. Lajos*, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1768. Neje 1717: Hanau Sarolta grófnő, † 1726, III. János Reinhard hanau-lichtenbergi gr. († 1736) és Hohenzollern Dorottya Friderika brandenburg-ansbachi őrgrófnő († 1731) leánya, II. János Reinhard hanau-lichtenbergi gr. († 1666) és Wittelsbach Anna Magdolna bischweileri pfalczgrófnő († 1693) unokája.

18. *Brabanti Karolina Lujza* hessen-darmstadti hgnő, † 1783, Zähringen Károly Frigyes badeni nagyhg. hitvese, trónörökösünk 14. őse. Ferencz Ferdinánd főhg. 15. őse az előbbinek testvérbátyja szintén a ***brabant-hesseni*** házból:

17. *VIII. Lajos*, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1768. Neje 1717: Hanau Sarolta grófnő, † 1726 (mint az előzőnél!).

18. IX. Lajos, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1790. Ő a trónörökös 15. őse. Neje: Wittelsbach Karolina Lujza zweibrücken-birkenfeldi pfalczgrófnő, a 16. ős. Az ő őseit a Wittelsbachoknál ismertettük.

Bourbon-Parma. A trónörökös 23. ősének vonalát a Bourbonoknál közöltük, a kiktől Bourbon-Parma igy ágazik el:

19. *V. Fülöp*, spanyol király, † 1746. Neje 1714: Farnese Erzsébet parmai hgnő, † 1766 (őseik a Bourbon-háznál!).

20. *Fülöp*, Parma herczege, † 1765, Ferencz Ferdinánd főhg. 23. őse. Neje, a 24. ős, szintén Bourbon, és pedig szintén a már közölt ősvonalból származik el.

Franczia Bourbonok.

18. *Lajos dauphin*, † 1711. Neje 1680: Wittelsbach Mária Anna bajor hgnő, † 1690 (őseik a Bourbon-háznál!).

19. *Lajos dauphin*, † 1712. Neje 1697: Mária Adelheid, † 1712, II. Viktor Amadeusz szavójai hg. († 1732) és Bourbon-Orleans Anna valoisi hgnő († 1728) leánya, II. Károly Emánuel szavójai hg. († 1675) és Mária Johanna szavója-nemoursi hgnő († 1724) unokája.

20. *XV. Lajos* franczia király, † 1774. Neje 1725: Leszczynska Mária, † 1768, Leszczynski I. Szaniszló lengyel király († 1766) leánya, Leszczynski Ráfael († 1703) unokája, Leszczynski Boguszláv és Radzivill Katalin másodunokája, Radzivill Miklós Kristóf hg. († 1616) és Wismowiecka Eufémia hgnő harmadunokája. A Wismowieckiek egyenes őse férfiágon Korybut-Demeter († 1399) Nowgorod-Sewerk fejedelme, Jagello-Ulászló lithván nagyfejedelem bátyja, Olgerd-Sándor lithván nagyfejedelem († 1377) fia.

21. *Bourbon Lujza Erzsébet* franczia királyleány, † 1759, Bourbon Fülöp parmai hg. hitvese, trónörökösünk 24. őse.

Ferencz Ferdinánd főhg. 31. őse ***Kirchberg*** várgrófja; a ki a Wittelsbach ősvonal révén Árpád vére:

19. *Wittelsbach I. Keresztély*, Bischweiler pfalczgrófja, † 1654. Neje 1630: Wittelsbach Magdolna Katalin zweibrückeni pfalczgrófnő, † 1648 (őseik a Wittelsbach-háznál!).

20. *Wittelsbach Dorottya Katalin*, † 1710. Férje 1690: János Lajos, Nassau-Ottweiler grófja, † 1690.

21. *Frigyes Lajos*, Nassau-Ottweiler, Wiesbaden, Idstein és Saarbrück grófja, † 1728. Neje 1678: Krisztiána, † 1695, Ahlefeldt Frigyes gr. leánya.

22. *Nassau Zsófia Amália*, † 1753. Férje 1708: György Frigyes, Kirchberg és Hachenburg várgrófja, † 1749.

23. *Vilmos Lajos*, Kirchberg és Hachenburg várgrófja, † 1751.

24. *Vilmos György*, Kirchberg és Hachenburg várgrófja, † 1777, trónörökösünk 31. őse, a kinek neje: Reusz-Greiz Izabella hgnő, a 32. ős.

Reusz-Greiz:

1. *Géza* magyar nagyfejedelem, † 997. Neje 967 k.: Sarolt, I. Gyula erdélyi hűbérfejedelem leánya, Horka unokája, Töhötöm másodunokája.

2. *Árpádházi Heléna magyar hgnő.* Férje 1000: Orseolo Ottó velenczei doge, † 1031.

3. *Orseola Frowila.* Férje: Babenberg Albert osztrák őrgr. † 1055.

4. *Ernő* osztrák őrgr. † 1075. Neje: Wettin Adelheid, Dedo alsó lausitzi őrgr. († 1075) és Oda waimari özvegy grófné leánya, Dietrich szász-ostmarki őrgr. († 1032) és Matild merseburgi grófnő unokája, Dedo zörbigi várgr. († 1009 és Haldensleben Thietberga grófnő másodunokája, Dietrich († 982) III. unokája, Dedo († 957) IV. unokája.

5. *II. Lipót* osztrák őrgr. † 1096. Neje: Itha, † 1201 után.

6. *Babenberg Erzsébet*, † 1104 körül. Férje: IV. Ottokár, Stiria őrgrófja, † 1122.

7. *Stiriai Willibirg*, † 1144 után. Férje: II. Ekbert, Formbach és Inn-Neuburg grófja, † 1144.

8. *Formbach Kunigunda*, Inn-Neuburg és Schärding grófnője, † 1176. Férje 1160 körül: IV. Bertold, Meránia herczege, † 1204.

9. *Andechs-Merániai szent Hedvig*, † 1243. Férje: I. Henrik, Alsó Szilézia herczege, † 1238.

10. *II. Henrik*, Alsó Szilézia herczege, † 1241. Neje 1216: Anna cseh hgnő, † 1265, I. Ottokár cseh király († 1230) és *Árpádházi Konstáncia magyar hgnő* († 1240) leánya, *III. Béla magyar király* († 1196) és Châtillon Ágnes-Anna antiochiai hgnő († 1184) unokája.

11. *I. Konrád*, Glogau és Sagan herczege, † 1273. Neje 1249: Piaszt Szalóme, † 1270, Ulászló kalisi és poseni hg. († 1239) és Hedvig pomerelleni hgnő († 1250) leánya, Odo nagylengyelországi hg. († 1202) unokája, III. Miciszláv nagylengyelországi hg († 1202) és *Árpádházi Gertrúd magyar hgnő* († 1156) másodunokája, *II. Béla magyar király* († 1141) és Ilona szerb hgnő († 1157 előtt) harmadunokája.

12. *III. Henrik*, Glogau, Posen és Öls herczege, † 1309. Neje 1292: Welf Matild, † 1319 k., I. Albert braunschweigi és lüneburgi hg. († 1279) és Monferrato Alessina őrgrófnő († 1285) leánya, I. Ottó braunschweigi hg. († 1252) és Ascaniai Matild brandenburgi őrgrófnő († 1261) unokája, *I. Béla magyar király* leányának, Zsófiának, Billung Mágnusz szász hg. feleségének ötödunokája (az ősvonal már előbb közölve!).

13. *IV. Henrik*, Sagan, Posen és Glogau herczege, † 1342. Neje 1321 előtt: Ascaniai Matild, † 1334, Hermann brandenburgi őrgr. († 1308) és *Habsburg* Anna osztrák hgnő († 1326) leánya, mindkét szülő részéről *I. Béla magyar király* Zsófia leányának utódja.

14. *Piaszt Szalóme* glogaui hgnő, † 1352 k. Férje: Reusz II. Henrik, Thüringia igazgatója, † 1349.

15. *Reusz* III. Henrik, † 1359. Neje: Plauen Anna, † 1359, X. Henrik weidai helynök várgróf, († 1364 k.) és Schönburg Katalin († 1361 után) leánya.

16. *Reusz* IV. Henrik, Greiz ura, † 1394 előtt. Neje: Gutta, Hakeborn II. Frigyes leánya.

17. *Reusz* VIII. Henrik, † 1429. Neje 1398: Schönburg Mechtild.

18. *Reusz* X. Henrik, Greiz és Kranichfeld ura, † 1475. Neje: Magdolna, Schwarzenberg Erkinger leánya.

19. *Reusz* XVI. Henrik, † 1535. Neje 1506 előtt: Anna, Colditz Vollrad leánya.

20. *XVIII. Henrik*, idősb Reusz, Untergreiz ura, † 1572. Neje 1533: Borbála, † 1580, Metsch-Schönfeld György leánya.

21. *XXV. Henrik*, idősb Reusz, Untergreiz ura, † 1604. Neje 1583: Mária, † 1628, Schönburg-Hartenstein Hugó leánya.

22. *XXXIX. Henrik*, idősb Reusz, Obergreiz ura, † 1629. Neje 1624: Juliána Erzsébet, † 1653, Salm-Neuville Frigyes gr. leánya.

23. *I. Henrik*, Reusz-Greiz és Dölau grófja, † 1681. Neje 1648: Sibilla Magdolna, † 1667, II[1]. György kirchbergi várgrófnak († 1641) és Gleichen Margit grófnőnek († 1619) leánya.

24. *VI. Henrik gróf*, † 1697. Neje 1691: Henrietta Amália, † 1732, Friesen III. Henrik gr. leánya.

25. *II. Henrik gróf*, † 1722. Neje 1715: Zsófia Sarolta, † 1748, Bothmar Gáspár leánya.

26. *XI. Henrik*, Reusz-Greiz fejedelme, † 1800. Neje 1743: Konradina, † 1770, XXIV. Henrik Reusz-Schleiz-Köstritzi gr. († 1748) és Promnitz-Dietersbach Mária Eleonóra bárónő († 1776) leánya.

27. *Reusz-Greiz Izabella hgnő*, † 1824, trónörökösünk 32. őse, Kirchberg és Hachenburg Vilmos György várgr. hitvese.

Mindezekből az ősvonalakból kitünik, hogy I. Ferencz Ferdinánd főhg utódja az összes magyar uralkodóházaknak a teljesen kihalt bajor Ottó és Hunyady Mátyás királyaink házain kivül; 2. hogy utódja az osztrák tartományok valamennyi ősi uralkodóházának; 3. hogy a legtöbb német fejedelmi háznak és Szerbia, Montenegro, Törökország és Monaco kivételével utódja minden európai dynasztiának.

Végül álljon itt még trónörökösünk az ősfán közölt czimerének rövid leirása. Hermelinnel bélelt biborköpeny alatt, a mely királyi koronából omlik alá, az aranygyapjas rend jelvényes láncza veszi körül a czimerpajzsot, a mely négy egyenlő részre oszlik közepén szivpajzszsal.

A szivpajzsot az osztrák főherczegi korona

fedi és a pajzs függélyesen két részre oszlik. Érdekes a czimer két koronája: a szivpajzs fölötti főherczegi és az egész czimer fölötti királyi korona, mert I. Ferencz császár és király 1816. április 26-án az uralkodóház tagjait, mint *császári* herczegeket királyi koronával ruházta fel. A szivpajzs elülső fele függélyesen három részre oszlik: 1. aranymezőben ágaskodó kék koronás vörös oroszlán, 2. ezüst öv által ketté osztott vörös sáv, Ausztria czimere, és 3. aranymezőben balról jobbra dülő ferde vörös sáv, rajta egymás alatt három ezüst rigóval, Lotharingia czimere. A szivpajzs hátsó fele kék mezőben arany koronás ezüst sast ábrázol, a mi Modena herczegének, mint az Este-ház tagjainak jelvénye.

A főpajzs elölső felső negyede a váltakozó négy piros és négy ezüst sávot mutatja mellette vörös mezőben a zöld hármas halmon az ezüst kettős kereszttel. Ez Magyarország czimere.

A főpajzs hátsó felső negyede vörös mezőben aranykoronás kettős farkú ezüst oroszlánt ábrázol, ez Csehország czimere.

Az alsó első negyed függélyesen két részre van osztva. Az elűlsőben ezüst mezőben aranykoronás csavarodó kék kigyó piros gyermekkel a torkában, ez Milanó czimere. A hátsó kék mezőben zöld gyepen nyugvó arany oroszlán nyitott könyvvel karmai közt Velenczét jelenti. A könyv nyitott lapján ez a felirat áll: Pax tibi, Marce, evangelista meus.

Az alsó második negyed szintén függélyesen két részre oszlik, de az egész negyed alapszine a kék. Az első félpajzsot vörös sáv osztja ketté, a mely fölött fekete csóka lép (Halics czimere), alatta pedig három nyilt aranykorona van 2 : 1 alakban (Galiczia czimere). A hátsó félnegyed Lodoméria czimerét mutatja, két vizszintes sávot, a mely a kék mezőt három részre osztja, a sávok mindegyike két fél sávból áll, a melyek közül a felső ezüst, piros, ezüst, az alsó piros, ezüst, piros téglákból áll. ZARÁNDY A. GÁSPÁR.

A ZÁH ÉS ZÁK NEMZETSÉGEK.

(Második, befejező közlemény.)[1]

Feliczián mester merénylete következményeivel együtt történelmünknek oly rendkivüli és borzalmas esete, hogy minden részleteit ismerni s a valóságnak megfelelőleg megállapitva látni fölöttébb kivánatos. Nem fölösleges tehát, hogy itt, hol a Záh nemzetség és III. Feliczián mester történeteivel foglalkozunk, e kérdést tüzetes vizsgálat alá vegyük.

Hogy a hivatalos véritélet sem Záh Klára szerencsétlen esetét, sem a királyné bünrészességét nem emliti, az természetes, mert annak bármily alakban való fölemlitése, akár mint való esemény, akár mint valótlan rágalom, a királyné jó hirnevének elhomályositásához járult volna. A hivatalos véritélet tehát a visegrádi rémdráma ezen részletére nézve nem szolgálhat és nem szolgál történelmi forrásul, sem alapul ily irányban való történelmi következtetésekre — csak úgy nem, mint a félszázad előtt lezajlott magyar szabadságharcz történetének megirására nem volnának kizárólagos forrásul elfogadhatók az osztrák hadi jelentések és haditörvényszéki itéletek.

Krónikáink közül az egyedüli a Képes Krónika, mely ezen eseményre nézve forrásul tekinthető, minthogy utána alig nehány évtizeddel keletkezett. Ez emliti ugyan Záh Klára megkinoztatásának és kivégeztetésének borzalmas részleteit, de meggyaláztatásáról hallgat. Ennek oka is világos; a krónika Nagy Lajos király parancsára készült Franciaországba férjhez ment leánya, Mária herczegnő, Lajos orleansi herczeg neje számára.[1] Hogyan nyerhetett volna abban a szerencsétlen Záh Klára meggyaláztatásának s a királyné bünrészességének elbeszélése helyet, annak a királynénak a bünrészessége, ki Nagy Lajos királynak édesanyja, Mária herczegnőnek pedig nagyanyja volt? Az tehát, hogy ezen krónikában Záh Klára esetéről nincs szó, nem

[1] Az első közleménybe néhány tévedést okozó sajtóhiba csúszott be, a melyeknek helyreigazitását a füzet végén találják olvasóink.

[1] Told y F., Marci Chronica de gestis Hungarorum 7. l.

bizonyiték arra nézve, hogy az meg nem történt. Még kevésbbé vehetjük erre bizonyitékul azon körülményt, hogy a külföldi krónikák halmaza e részletről mit sem tud, mert azok sok, hazánkban történt eseményről nem tudnak semmit.

Azért Feliczián mester merényletének ezen részletére nézve forrásul egyedül a néphagyományt fogadhatjuk el, a mely a történelmi valóságot megőrizte. Mert nem gondolható, hogy oly rémséges eseménynek, minő a királyi család tagjainak megsebzése és ennek megtorlásául egy nagy, számos tagból álló előkelő, nagy vagyonu nemzetségnek a harmadik iziglen való teljes legyilkolása volt, az inditó okáról akkor az ország egyik szélétől a másikig, úgy a várak, úri kastélyok, mint az utolsó parasztkunyhók lakosai ne birtak volna tudomással. És bizonynyára nem a nápolyi Johanna feslett udvarából vették a hirt, hiszen ott voltak a főispánok, kik az országban minden irányban elszéledvén, vármegyéikben rögtönzött rendkivüli gyüléseket tartottak a Záh nemzetség tagjainak kipuhatolására, kiket fegyvereseikkel összefogdostatván, fogva Visegrádra a királyi udvarba küldték, hol őket kegyetlenül kivégezteték. Ez az egész ország lakosságát izgalomba ejtette, melynek nagy része még amúgy sem volt a sok évi véres öldöklő polgárháboruk után lecsillapodva.

Elterjedt tehát a merénylet okának és részleteinek hire mindenfelé az országban. Irásba, krónikába nem foglalhatták az egykoruak, de még a későbbkorbeliek közül sem senki, mig Anjouházbeli királyok ültek a királyi trónon, mert az felségsértés lett volna és megfelelő büntetést vont volna maga után. De feledékenységbe azért nem ment; szájról szájra, nemzedékről nemzedékre szállt, a lantosok versbe foglalták s énekelték századról századra, egész a XVI. század második feléig, a mikor *Istvánffy Miklós* nádori helytartó, a történetiró róla tudomást vett s talán visszautasitotta ? Nem, ellenkezőleg, megütközésének adott kifejezést, hogy Feliczián mester merényletének igazi inditó okát úgy a véritélet, mint az évkönyvek elhallgatták, holott arról még az ő korában is mindenki tudott, s ő, a történetiró szükségesnek látta a valódi inditó okot, hogy feledékenységbe ne merüljön, a véritéletnek, melyet oklevélgyüjteményébe fölvett, lapszélére sajátkezüleg következőképen följegyezni:

«Úgy itt, mint az évkönyvekben el van hallgatva az ok, mely Felicziánt ezen merényletre inditá. Pedig az általános s kézről kézre adott [1] hir, tudják és a dalosok lant kiséretében éneklik: hogy maga a királyné különös módon nyujtott alkalmat testvérének Kázmérnak Feliczián leánya Klára megejtésére, ki a királyné udvari hölgyei közé tartozott s kit advent idejében, mintha olvasóját honn feledte volna, az egyházból haza küldött, hol testvére Kázmér rajta gyalázatot ejtett s midőn ujévkor Klára ezt sirva és könnyek közt atyjának megjelenté, ezt ezen sérelem dühbe hozta és inditotta a bosszu elkövetésére.» [2]

Ime itt a valódi inditó ok, mely Feliczián mestert a merénylet elkövetésére vezérelte s ennek való voltában annál kevésbbé lehet kételkednünk, mivel az több más oldalról is megerősitést nyer.

Azt, hogy Feliczián mester öldöklési őrjöngésben szenvedett volna, nem látjuk sehol bebizonyitva; nem a véritéletben és nem a Feliczián mesterre vonatkozó összes oklevelekben, melyekben egyetlen ily őrjöngést bizonyitó esetnek sem leljük nyomát.

A véritélet, a mint reánk maradt,[3] nem törvényeken alapuló törvényes itélet. Annak szerkesztői udvari méltóságok viselői, az ország minden vidékéről összehitt zászlós urak, hadvezérek, főispánok valának, kiknek szolgálatkészsége és a királyi családhoz való föltétlen ragaszkodása kétségen felül állt. Ezek nem itéltek a hazai törvények alapján — a hosszu okiratban nincs egyetlen egy törvényre sem hivatkozás — hanem több napi tanácskozás után megszerkesztettek egy oly okiratot, mely Feliczián mestert minden lehető rosszal vádolja. Nem találnak elég kemény kifejezést arra, hogy őt vad szörnyetegnek jellemezzék, sőt, nevetséges, a szörnyü itéletlevélben még szójátékoktól sem idegenkedének, a Záh nemzetség nevéről azt állitják, hogy az fájdalmat jelent és Feliczián mester nevét Infelicián-ra változtatják.

Ha tehát ezen boszut szomjazó, a legnagyobb

[1] «Communis et per manus tradita fama», irja Istvánffy, mely kitétel azt gyanittatja, hogy ama hagyomány az ő korában irásba is volt foglalva, habár ez képlegesen is lehet mondva.

[2] Fejér, Codex Dipl. VIII/III. k. 427. l.

[3] Fejér, Codex Dipl. VIII/III. k. 419—427. l.

mértékben részrehajló gyülekezet Feliczián mesterről azt állitá, hogy sok embert fosztott meg életétől, akkor figyelembe veendő, hogy ő vitéz harczos, hadvezér, Trencséni Máté egyik fő embere volt, a ki számos csatában megmérkőzött a király embereivel s a vértörvényszék tagjainak nem egyikével, oly időben, mikor ember ember ellen küzdve, osztott vagy nyert halált; mikor a vitézség mérőfoka az vala, hogy mennyi ellenségen vett diadalt. Ez nem volt öldöklési őrjöngés, mert akkor valamennyi hadfi abban szenvedett volna, hanem eszköz a czél elérésére, mely miatt a háboru megindult.

Csakis ily nemü lehetett Feliczián mester öldöklése, mert más nemüről a kutfők mit sem tudnak s ha ez neki bünül felrovatott, akkor ezen bünben a vértörvényszék tagjai majdnem valamennyien részesek valának, mert ezek mint hadvezérek s magok is mindannyian hadfiak, bizonyára nem egy ellenfelüknek oltották ki életét. Ezért tehát Feliczián mester nem vádolható öldöklési őrjöngéssel. Merényletének indoka egyedül, úgy a mint a hagyomány tudta, a bosszu lehetett, melynek másként eleget nem tehetett, mintha saját fegyverével kisérlé meg annak végrehajtását.

Hogy ezt nem tette rögtön, a mint leánya sérelméről értesült, annak sokféle oka lehetett; felhevült agyában különféle bosszuló terveket forgathatott, mig a körülményekhez képest mint egyedül kivihetőt a fegyveres elégtételt választá, az alkalom is aligha kinálkozhatott akármikor, hogy a királyi családra ronthasson.

Leányának Klárának szerencsétlen esete pedig magából a Képes Krónikából kiolvasható; mert bármit mondjanak, megkinoztatásának és kivégeztetésének módja világosan igazolja a néphagyományt, mely a történelmi valóságot megőrizte.

Feliczián mester merényletének részletei mindenki előtt ismeretesek. A merénylőt Sándorfia János mester tőrével többszörösen átdöfé [1] s «az innen onnan az ajtókon benyomuló királyi bajvivó vitézek rettentő kardjaikkal összekonczolván, szörnyeteg csuffá tevék». Fejét Budára, kezeit és lábait pedig más városokba küldték.[1] Gyermekei közül II. Jób szerencséjére elébb halálozott el; egyetlen élő fia IV. Feliczián a mint hű szolgájával futásban keresett menedéket, utoléretett s lófarkhoz kötve nyomorultan végzé életét, «kiknek mindkettejöknek tetemeit — mondja a krónika — ebek falták föl csontjaikkal együtt.»[2] Idősbik leányát Sebét,[3] ki Palásthy Kopai hont vármegyei nemesnél volt férjénél, Becsei Imre barsi főispán Léván lenyakaztatta.[4]

Ifjabbik leányának, Klárának kivégeztetéséről halljuk magát Márk barátot, a mint azt a Képes Krónikában elbeszéli. «Klára nevü gyönyörü szűz leányát is a királyi udvarból kivonszolják s orrát és ajkait oly csuful levagdalván, hogy csak a fogai látszottak s két kezéről nyolcz ujját levágván, hogy csak a két hüvelyke maradt, lóháton több város utczáin meghurczolják és a szerencsétlent ezen szavakat kiáltani kényszeritik: «Ilyen büntetéssel lakoljon, a ki a királyhoz hűtelen».[5]

Kérdjük, ha nem igaz a Kláráról szóló «legenda», — hát akkor mivel, mikor és hogyan vétett a király ellen? Ő a «szépséges szűz», a gyönge nő csak nem vett részt a királyi család fegyveres megtámadásában? Erről hallgat úgy a véritélet, mint a Képes Krónika. Hát akkor miben nyilvánult az ő hűtlensége? Hogy az orrát levágták, azt tehették kegyetlen vad indulatból, hogy elcsufitsák, de hogy az ajkait levagdalták, mi oka lehetett annak? Nem-e az, hogy atyjának elárulta meggyaláztatását? A nyelvét ki nem vágták, mert arra szükségük volt a bitóknak, hogy a föntebbi szavakat kinjában elnyöghesse. A nyolcz ujját levágták, mi okból? Nem-e megtorlásul azért, hogy a királynénak az ő panasza folytán az ő atyja négy ujját kardjával lecsapta? Egy szóval nem-e csufitották el, kinozták meg és végezték ki oly borzalmas módon épen őt, a «szépséges szűzet» azért, mert benne látták okozóját atyja merényletének, mivel meggyaláztatását neki elárulta? Ha mindebből semmi sem lett volna igaz, miért bántak volna a három testvér közül épen csak ő vele ily bor-

[1] «Bicello pluries transficsum». *Bicellus* annyi mint hastula armentata, pugio = szijra köt öttkis kopja avagy tőr (Brinckmeier, Glossarium Diplomaticum, I. k. 364. l.)

[1] Képes Krónika, 102 fej.
[2] U. ott.
[3] Sebe Sebastiana röviditése.
[4] Képes Krónika, 102. fej.
[5] U. ott.

zasztó kegyetlen és világosan szóló módon, mely minden kétséget kizár az iránt, hogy Feliczián mester merényletének azon indoka, melyet a néphagyomány és lantosok éneke egész a XVI. század végéig köztudomásként hirdetett, a történelmi valóságnak teljesen megfelelt s hogy ennélfogva Feliczián mestert nem öldöklési őrjöngés, hanem a leányán elkövetett sérelem gyujtotta boszúra, melyet saját kardjával akart végrehajtani.

Feliczián mesternek és Visegrádon ért két gyermekének, IV. Feliciánnak és Klárának borzalmas kivégeztetésükkel a merénylet megtorlása még nem ért véget.

A király és királyné fokozott felindulásukban, melyet a Feliczián mestertől vett sebeik fájdalma okozott, mint föntebb emlitők, az országnagyokat, főispánokat, várnagyokat, kiknek ragaszkodásában a királyi családhoz föltétlenül bizhattak, az ország minden vidékeiről összehivatták Visegrádra, hogy a további büntetések iránt intézkedjenek. Az ekként megalakult vértörvényszék tagjai valának a nádor, az erdélyi vajda, a szlavóniai és macsói bánok, a főtárnokmester, az országbiró, a királyné országbirája, a pesthegyi várnagy és egy sereg főispán. Köztük nem foglalt helyet egyetlen egyháznagy, egyetlen itélőmester avagy törvényszéki biró sem. Igaz, hogy az ország legfőbb törvényszékeinek, a nádorinak és országbiróinak fejei ott ültek a vértörvényszék tagjai közt, de a nádori és országbirói méltóságok elnyerésére azon időben egészen más tekintetek voltak irányadók, mint az illetők törvénytudása. A hazai törvények ismerete, helyes értelmezése és alkalmazása az itélőmestereknek és ezek személyzetének volt a törvényes feladata.

A vértörvényszék ekként összecsődített és tulnyomó nagyobb részében hadfiakból, kemény vitézekből állott tagjai több napi tanácskozás után, buzgalmukban és a királyi család iránt való szolgálatkészségükben összeszerkesztettek a hazai törvények teljes mellőzésével, oly borzalmas itéletet és ennek alapján végrehajtattak ártatlanokon oly kegyetlen öldöklést, minőhöz hasonlót, hasonló okból inditva, többet nem igen mutat fel a történelem.

Itéletük úgy szólt, hogy: Feliczián mester fiai, leányai, unokái, egész nemzetsége s bármiféle rokonsága büntetendő olyképen, hogy nemzetségének összes tagjai a harmadik izig, valamint Feliczián mester leányainak és nőtestvéreinek mindkét nembeli gyermekei fej- és jószágvesztéssel bünhődjenek. Vejeinek testvérei és rokonai birtokaikban megmaradjanak ugyan, de a királyi udvarból örök időkre kizárattassanak s ha valamelyekre ezek közül világosan bebizonyittatik, hogy az elkövetett büntettről eleve tudomásuk volt, ezek is halállal büntettessenek. A Záh nemzetségnek a 3-ik izen túl álló tagjai pedig örök szolgaságra vettessenek s birtokaik a király kezére szálljanak. Egyedül Feliczián mester nőtestvéreinek unokái vétettek ki a büntetés alól, nehogy a rendek megzavartassanak, mivel úgymond, azon istentelen nemzetségnek számtalan női tagja más nemzetségekkel vala házasodás utján összekapcsolva.

Utasittattak továbbá az összes vármegyék főispánjai és szolgabirái, hogy minden vármegyében gyüléseket tartsanak a Záh nemzetség tagjainak kipuhatolása végett s az első, második és harmadik izen állók a királyi udvarba küldessenek; a harmadik izen tul lévők neveit pedig irásban jelentsék fel s azonkivül mindazon bármily állásu és nemü egyének, kik tanácsukkal vagy bármily más módon elősegitették a büntettet, fej- és jószágvesztéssel büntettessenek.[1]

És az itélet legott végrehajtatott. A főispánok elszéledének vármegyéikbe s őrködének azon, hogy a véritélet rendeleteinek gyorsan és teljesen elég legyen téve. Becsei Imre barsi főispán, mint emlitettük, Feliczián mester idősebb leányát Sebét, Palásthy Kopai feleségét a lévai vár előtt lenyakaztatta és «Feliczián nemzetségéből sok nemes embert lemészárolának» — mondja a Képes Krónika.[2]

Feliczián mester vejéről Kopairól azt beszéli el ugyancsak a Képes Krónika, hogy fogságba vettetett s tömlöczben végzé életét, fiait pedig, kiknek a véritélet rendelése szerint meg kellett volna öletniök, szánlomból a keresztes vitézek egy tengeri szigetre vivék, hogy soha többé hazájukba vissza ne jöhessenek.[3] Ezen előadásnak Kopaira vonatkozó része azonban nem felel meg a valóságnak.

[1] Fejér, Codex Dipl. VIII. III. k. 419—427. l.
[2] U. ott.
[3] Képes Krónika, 102. fej.

A megtorlás és bosszu szolgálatkész eszközei legott kisütötték Kopaira, ki mint tudva van, a hont-vármegyei Palásthy családból származott,[1] és testvéreire a bünrészességet s ennek folytán rajtok a véritélet gyorsan végrehajtatott.

Palásthy Kopai ugyanis és testvérei: Péter, Bató és Lambert, Bors fiai, nyomban a visegrádi merénylet után, mivel — Károly király 1331. évi oklevelének szavai szerint — a király vérének átkozott emlékü rokonuk, a Zaah nemzetségbeli Feliczián által történt ontásában és a királyné kezének megcsonkitásában részeseknek találtattak s ezenfelül nyilvános latorság bünében elmarasztaltattak: mind a négyen akasztófán lelék halálukat.[2]

A Záh nemzetségnek Feliczián mesteren és családján kivül a véritélet alapján sujtott tagjai ezek valának: Lőrincz fia *Péter* a marczali ágból (IV. tábla); II. Mihály fiai (a IV. táblán: III. *Mihály*, *Máté*, *Agg*); I. Noe fia II. *Noe* (IV. tábla). Hogy ezek kivégeztettek-e, avagy nem-e tartoztak a Záh nemzetség azon tagjai közé, kiknek Lengyelországba elmenekülniök sikerült,[3] az illető oklevelekből ki nem tünik.

Továbbá II. Kázmér fia II. *Feliczián*, I. István fia *Domokos* (a Berende ágából, III. tábla), valamint Folkus fiai (a geregei ágból u. m. *Simon*, I. *Pál*, III. *Péter*, I. *Mihály*, II. tábla). Ezeknek apáik II. Kázmér, I. István és Folkus 1244. és 1245. évek táján éltek, s róluk magukról az utolsó okleveles adat 1299, I. Mihályról 1301. évből szól — ha tehát 1330. évben a merénylet idejében még éltek, igen nagy kort kellett elérniök, hogy — hacsak el nem menekültek — nyomorultan a bitó kezéből vegyenek halált.[4]

Sujtattak még ezeken kivül: *Csiga* fiai, Luka fia *Kemény*, Jakab fia *István*, kiknek a Záh nemzetség melyik ágához volt tartozása fel nem derithető és keszüi II. *Pál*, a keszüi ágból (II. tábla), kinek leszármazása az 1227. évben azon ágon élt egyének valamelyikétől részletesebb adatok hiján, szintén ki nem mutatható. Ezekről sem találunk értesitést, hogy kivégeztettek-e, vagy nem-e sikerült elmenekülniök.

Végre a Záh nemzetség elősorolt tagjai közt, kiknek a birtokait a király elkobozta, leljük még Berende fia III. *Pétert* is, ki azonban egy századdal elébb, 1227-ben élt (III. tábla) és gyermektelenül halt el s kinek birtokai e szerint osztatlan állapotban szerepeltek továbbra is a Záh nemzetség birtokai közt.

Mindezeknek, valamint Feliczián mesternek összes birtokaikat, — kivéve Folkusteleke és Keszi falukat, — Károly király Sándor fia János mesternek, Cselén unokájának adományozta, ki a királyi család tulajdonképeni megmentőjéül tekintetett. Az előszámlált birtokok ezek valának:

Feliczián mester tulajdonához tartozók Nógrád vármegyében: Ság, Lapujtő, Mátyásteleke, Elestyén, Tenkőteleke, Polihna, Brezova és Gömör vármegyében: Jezte, Bucsk, a Záh nemzetség többi tagjaié pedig: Kodorzó, Ettes, Bénateleke, Szanas, Pálfalva, Hartyán, másik Hartyán Ujfalu, Ság, Ludvég, Dályó, Berendefölde, Tőrincs, Litke, Helimbafalva és Egyházas-Gerege, mind Nógrád vármegyében, Bénateleke kivételével, mely Gömör vármegyében feküdt.[1] Tehát itt 25 faluval és pusztával jutalmazta meg János mestert gyors segedelméért Károly király.

A föntebbiek alapján III. Feliczián ágának nemzedékrende, mely gyászjelentésnek is beillik, a következő:

V. TÁBLA.

N.
de genere Zaah

I. *Jób* pécsi püspök, al- és főkanczellár, mosonyi, baranyai főispán 1245—1279 de genere Zaah

II. *Zaah* comes 1262—1263 1272-ben nem élt de genere Zaah

Fiu testvérek 1258 előtt

II. *Jób* 1275

III. *Feliczián* mester 1301, 1330 felkonczoltatott, de genere Zaah

Nő testvérek 1330 kivégeztettek

Csiga
Fiuk 1330

Luka
Kemény 1330
de genere Zaah

Jakab
III. *István* 1330

IV. *Feliczián* 1329, 1330 kivégeztetett

Sebe lenyakasztatott 1330, férje: Palásthy Kopai felakasztatott 1330

Klára 1330 kivégeztetett

[1] Századok, 1887, 210—216. l.

[2] Kubinyi, M. Tört. Eml. II. k. 103—105. l.

[3] Dlugoss szerint Feliczián mester rokonai közül néhányan Lengyelországba menekültek s nemesi czimerül lábatlan fehér sast használtak. Fejér, Codex Dipl. VIII III. k. 427. l. — Folkus fiai közt is volt egy Mihály (I) (I. tábla), ki 1301-ben emlittetett fiaival együtt, de ez «Folkus fiai» czim alatt külön volt a sujtottak közt emlitve.

[4] Ha fölvesszük, hogy 1245. táján születtek, akkor 1330-ban 85. év körül lehettek.

[1] Gr. Károlyi cs. okmánytára, I. k. 77., 83., 100., 117. l., Fejér, Codex Dipl. VIII IV. k. 109. l.

Palásthy Kopai és testvérei palásti birtokát Károly király 1331. évben udvari szolgájának Besenyő Györgynek és ugyancsak ezen Kopai és testvére Bató malonyai birtokát Bars vármegyében 1344. évben Kenezsiczi Gyula fia Miklós udvari testőrének, Endre királyfi nevelőjének adományozta.[1]

Kopainak és testvéreinek hangoztatott bűnrészessége Feliczián mester merényletében Károly király utóbbi oklevelének szavai szerint abból állott, hogy Feliczián mester az ő tudtukkal és tanácsuk folytán követte el merényletét.

Az ellenök emelt latorsági vád nem vehető komolyan, egész a merénylet megtörténtének idejéig Károly király kegyét folyton birták és a reájuk vonatkozó oklevelekben olyan cselekvénynek, melyre ily vádat alapitani lehetett volna, nyoma sincs. Ezen cselekvények tehát, ha voltak, még Trencséni Máté idejében, hadviselés közben eshettek meg, a mikor a hadviselő felek mindegyike az ellenséges területeken borzasztó pusztitásokat, erőszakoskodásokat és vérengzéseket követett el s ezekért senkit sem fogtak latorsági vád alá, hahogy Károly király szolgálatában, annak hivei hajtották véghez. Világos példát nyujtott erre maga Károly király, midőn 1335. évben parancsot menesztett az ország összes bíróságaihoz, hogy Renold volt nádor fiát Gyulát és László fiait Pétert és Jánost a hűtlen Kopasz volt nádor és Petenye fia Péter idejében az ő szolgálatában elkövetett bárminemü kártételekért, u. m. faluk elpusztitása, egyházak és temetők feldulása miatt — kivévén emberölést és birtokfoglalásokat — pörbe fogni ne merészeljék.[2] Ilyféle kártételek csak akkor minősittettek latorságnak, ha az illetők a királytól elpártoltak.

Midőn az esztergomi káptalan tanuskodása mellett nevezett Besenyő György Palásthy Kopainak és testvéreinek volt palásti birtokába beiktattatott, a többi Palásthy osztályos atyafiak közül egyik, Liptófia György ama birtok egy részére nézve ellentmondott,[3] de midőn ellentmondásának okát adandó, a király szine elébe idéztetett, utközben mást gondolt s Visegrádra érve, ellentmondását visszavonta. Ezt saját érdekében okosan tevé, mert azon ünnepélyes adománylevélben, melyet Károly király ama palásti birtokról Besenyő György részére kiállitott, a Palásthy család többi tagjait már hütleneknek és érdemetleneknek nevezé s ama birtokra nézve örök hallgatásra kárhoztatá úgy Kopait és testvéreit (ezek már hallgattak), mint a többi Palásthyakat,[1] kik e szerint már közel álltak azon veszélyhez, hogy Kopaihoz és testvéreihez való rokonságuk miatt ők maguk is hütlenséggel bélyegeztessenek s birtokaiktól megfosztassanak, úgy mint a Záh nemzetségbeliek. Kopai nagybátyja, Paláshy Péter nem is látta tanácsosnak, hogy Palásthon maradjon, azért ottani birtokát eladta[2] és a bars vármegyei nemcsényi birtokába átköltözvén, nevét Nemcsényire változtatta meg.

Hátra van még a Záh nemzetség állitólag Somogy vármegyében létezett ágának, Szopa (Zopa) Pál fiainak ezen nemzetséghez való vérségi viszonyát vizsgálat alá vennünk.

Ezeket, u. m. Jánost és Miklóst a kutató közegek tévedésből a Záh nemzetség tagjai közé sorolák, minek folytán Károly király őket 1341. évben részint ezért, részint pedig azon oknál fogva, mivel Szakálos István fiai ellenében hamis oklevelek előmutatása miatt elmarasztaltattak, a somogy-vármegyei Szentgyörgy és Domonkoslaka nevü birtokaiktól megfosztá s azokat Pál országbirónak adományozá,[3] kinek módjában állt úgy jogilag, mint hatalommal ezen adományzást érvényre juttatni. Az mindazonáltal még sem érvényesült, mert ama Szopa Pál fiai ama két falu birtokában továbbra is benmaradtak s a föntemlitett Szopa Pál fia Miklósnak fiai, u. m. Gergely, Miklós és Pál, kik Szentgyörgyről irták magukat, ama két birtokkal még 1391. évben is mint tulajdonukkal szabadon rendelkezének. Hogyan történhetett ez?

Néhai Bottka Tivadar ezen tárgygyal foglalkozván, ezen tényből azt következteté, hogy nevezett Szopa Pál unokái, mint a Záh nemzetség tagjai irányában a visegrádi véritélet végrehajtása

[1] Kubinyi, M. Tört. Eml. II. k. 103—105 l., Anjoukori okmánytár, IV. k. 450. l.

[2] Anjoukori okmánytár, III. k. 154. l.

[3] Kubinyi, M. Tört. Eml. II. k. 96. l.

[1] Kubinyi, M. Tört. Eml. II. k. 105. l.

[2] U. ott, 101. l.

[3] Fejér, Codex Dipl. VIII/IV. k. 490. l.

s a királyi adományozás érvényesitése Somogy vármegyének önkormányzati eljárásán, melylyel nevezett Szopa Pál unokáit védelme alá vette, törött meg.[1] Ezen megfejtés azonban nem fogadható el.

Károly király a visegrádi merénylet idejében királyi korlátlan hatalmának tetőpontján állt, annak semmiféle önkormányzási intézkedés ellen nem szegülhetett, az ellentállást önhatalmu s olykor törvényellenes kormányzása ellen mindenfelé vas kézzel leverte s parancsait föltétlen hivei, az országnagyok és főispánok gyorsan és pontosan hajtották végre. Feliczián mesternek vérengző tette után pedig a véritélet az ország lakosait oly rémületbe ejtette, hogy mindenki a kiátkozott Feliczián mester nemzetségéhez avagy rokonságához a rokoni vagy egyéb kötelékek látszatát is magától elháritani iparkodott; nem valószinü tehát, sőt épen lehetetlennek tünik fel, hogy bárhol az országban a véritélet végrehajtásának, vagy Károly király parancsának valaki ellenszegülni merészkedett volna, mi okvetetlenül az illetőnek hütlenségben való megbélyegeztetését és mint Feliczián mester bünrészesének elitéltetését eredményezi vala. Ha tehát Szopa Pál unokáin nem fogott az itélet, annak oka máshol keresendő.

Megtaláljuk ezen okot a pécsi káptalan egy 1346. évi bizonyságlevelének szövegében, melyben a föntemlitett Szopa Pál fia Miklóst öt évvel birtokainak emlitett eladományoztatása után, továbbra is mint Szentgyörgyi nemest és nem a Záh nemzetség tagját, hanem a Csák nemzetségből származott és Nagylábunak nevezett Pál maradékát találjuk megnevezve, kinek a pécsi káptalan tanuskodása mellett, a Szalók nemzetségbeli János mester, mint az Okor melletti Mindszentről nevezett monostor kegyura, tulajdonába visszabocsátá azon baranyavármegyei Szentegyed máskép Tőtös nevü birtokot, melyet ama Miklós előde, a föntemlitett Csák nemzetségbeli Nagylábú Pál azon monostornak adományozott volt.[1]

Ezen Csák nemzetségbeli Nagylábú Pál a XII. század második felében II. Géza és III. Béla királyok idejében élt, kik közül az első adományozta neki a föntebbi birtokot, melyet ő, mivel gyermektelen volt, III. Béla király beleegyezésével 1183. évben a föntnevezett monostornak ajándékozott.[2] Szopa Pál fiai e szerint neki nem egyenes maradékai, hanem nemzetségének oldalleszármazói valának.

Annak oka tehát, hogy Szopa Pál fiai és unokái ama két somogyvármegyei falujoknak birtokában megmaradtak, nem Somogy vármegyének önkormányzási eljárásában, illetőleg a véritélet mellőzésében, mint inkább azon körülményben rejlett, hogy ők nem a Záh, hanem a Csák nemzetségnek valának tagjai s a véritélet ennélfogva reájok nem volt alkalmazható. Somogyvármegye közönségének ezen ügyben legföllebb az lehetett érdeme, hogy nevezett Szopa Pál fiainak a hatalmas Pál országbiró ellenében, ki egy személyben mint birtokkereső és biró szerepelt, valódi származásuk feltüntetéséhez és ezzel a fenyegető veszély elől való megmenekülésükhöz nyujtott segédkezet.

KUBINYI FERENCZ.

[1] Századok, 1874, 245. l.

[1] Anjoukori okmánytár, IV. k. 582—583. l. — Az oklevél idevágó szavai ezek: «Paulus Noghlabu dictus de genere Chak, prædecessor ipsius Nicolai (filii Pauli dicti Zopa) de Zenthgurg». — *Praedecessor* annyi mint *Antecessor*, vagyis előd, hivatalbeli és vérszerinti ős.

[2] Hazai Okmánytár, I. k. 1. l., hol világosan a Csák nemzetségből valónak (de genere Chaak) van megnevezve.

A DESSEWFFYEK.

(Két melléklettel és egy czimerképpel.)

(A cserneki és tarkeöi Dessewffy család. Genealogiai tanulmány, irta Éble Gábor. Budapest, 1903. 4-rét, XII, 318 oldal, 8 leszármazási tábla és 50 részben öndllló kép. Ára 30 korona.)

A nemesi eredet, az ősi származás kultuszát sehol sem üzik olyan mértékben, mint hazánkban s mégis nálunk tesznek legkevesebbet az ősi dicsőségért. Külföldön tömegesen jelennek meg a családtörténeti monografiák; nemcsak előkelő főuri, hanem egyszerü köznemesi vagy polgári családok is testes kötetekben, diszesen kiállitott munkákban bocsátják közre leszármazásukat s elődeik életrajzait; a mi családtörténeteink lajstroma elférne e folyóirat egyetlen levelén. Hát még ha a minőséget nézzük, hogyan üt ki akkor a külfölddel való összevetés. Főuri, honfoglaló nemzetségek, melyeknek levéltára egy-egy kisebb fejedelemségével vetekedik, megelégednek holmi hamis adatokkal töltött füzetkékkel. Tisztelet annak a nehány családnak, a mely legalább levéltára kincseit kiadta, inkább a köztörténetirás, mint saját története hasznára. A nagy többség nem tartja érdemesnek törődni az elődökkel, a kik vérrel, fáradtsággal szerezték meg az utódok által élvezett rangot, vagyont, tekintélyt.

Családtörténeti irodalmunk ez évben egy olyan munkával gyarapodott, a minőt eddig alig ha tud irodalmunk felmutatni. E munka a *cserneki és tarkeöi Dessewffy család* történetét tartalmazza, történetirásunk egyik régi, nagyrabecsült művelője tollából. A szerző, *Éble Gábor* neve eleve biztositékot nyujt arra, hogy a műben lelkiismeretesen összegyüjtött, gondosan megrostált adatokat, élvezetes feldolgozásban kapunk. A kötet áttanulmányozása meggyőz feltevésünk helyességéről: a Dessewffyek történetéből a forrásművek egyetlen adata sem hiányzik, s a családtörténeti apró részletek tömege úgy van csoportositva, hogy a könyv a mult kedvelőinek élvezetes olvasmányt nyujt.

A nagy terjedelmü munka nyolcz fejezetre oszlik. Az első a család korábbi történetével ismertet meg, egész a XVI. századig; a második a család legkiválóbb ősével, mondhatni második megalapitójával, Dessewffy Jánossal (1500—1568) foglalkozik, a harmadik folytatja a családi történetet a XVIII. század végéig, a «*Dessewffyek fénykora*» czimet viselő negyedik a XIX. században élt családtagokat mutatja be; az ötödik a Francziaországba szakadt ágaknak van szentelve; ez után egy rövid fejezet a családfára nem illeszthető Dessewffyekről szól; a hetedikben az ősi birtokosait elvesztett cserneki uradalom ujabb gazdáival ismerkedünk meg. Ezt követi nyolczadik gyanánt a terjedelmes és gondosan összeállitott oklevéltár, a névmutató s a nagy ivekre nyomtatott leszármazási táblák.

A Dessewffyek történetét megirni nem tartozik a könnyü feladatok közé. A családot ősi lakhelyéről századok előtt kiüldözte a török; egyes ágai elvesztek, eltüntek nyomtalanul; okleveleik nagy része megsemmisült, sőt még azokból a hiteles levéltárakból is, a melyek a Dessewffyek elődeinek XVI. század előtti történetére vonatkozó iratokat őrizték, csak roncsok, töredékek maradtak korunkra. A legnagyobb nehézségeket pedig az okozta, hogy a család számos ágra szakadt, a melyekből egy még Francziaországba is eljutott. Előmunkálat a nemzetség történetéhez alig van; a mi van, több bajt, mint hasznot hajt; a téves adatok megczáfolása vagy helyreigazitása rengeteg munkát okoz.

A család első, oklevélileg ismert őse bizonyos *Deziszló*, a kitől a leszármazás mind a mai napig szakadatlan rendben levezethető, a XIII. század első felében élt s a pozsegamegyei Csernek birtokossa volt. Deziszló utódai kétszáz esztendőn keresztül megmaradnak a középbirtoku nemesek rendjében. A *cserneki nemesek* — a mint magukat nevezik — ugyanazon életet folytatják, mint azon korban Magyarországnak legtöbb nemes családja: pörölnek, osztozkodnak, hatalmaskodnak, majd mások hatalmaskodásait türik, egy szóval, küzdenek a létért. S az ököljog idejében megtartani, sőt mint a Csernekiek tették, szaporitani az ősi birtokot, nem tartozott a könnyü feladatok közé, különösen nem a végeken, a hol nem csak a szomszéd birtokosok

támadásai ellenében kellett folyvást talpon lenni, hanem a török miatt is mindig a kardmarkolaton kellett a nemes embernek a kezét tartani.

A XV. században épen a háborus időkben kezd a Cserneki család emelkedni. Egyes tagjai részt vettek Mátyás király boszniai vállalatában s vitézségük legjobb bizonyitékát képezi azon tény, hogy a hadjárat befejezése után több elfoglalt erősséget rájuk biztak. Valami nevezetesebb királyi adományban még nem volt részük; birtokaik inkább vásárlás, cserék s házasságok révén gyarapodtak. Sajnos, az összességükben tetemes területü birtokok sokfelé oszlottak; a cserneki nemesek már a XIV. században tekintélyes számmal voltak. Nagy sokaságuk kényszeriti őket arra, hogy a XV. század folyamán a *Cserneki* nevet mindinkább mellőzve, vagy csak előnévül használva, áganként eltérő vezetékneveket vegyenek fel. Igy történik aztán, hogy találkozunk közüttük *Bornemisza*, *Fejér*, *Gyeörgyffi*, *Ispánfi*, *Leökös*, *Török*, *Was*, stb. nevüekkel. Egyik ágazat pedig, a mely az első ős, Deziszló unokájától *Egyedtől*, emennek legkisebb fia *Benedek* által származott le, a XV. század első felében élt *Cserneki Dezső* után *Dezsőfi* (Desewfi, Dessewffi) néven kezdi magát hivatni.

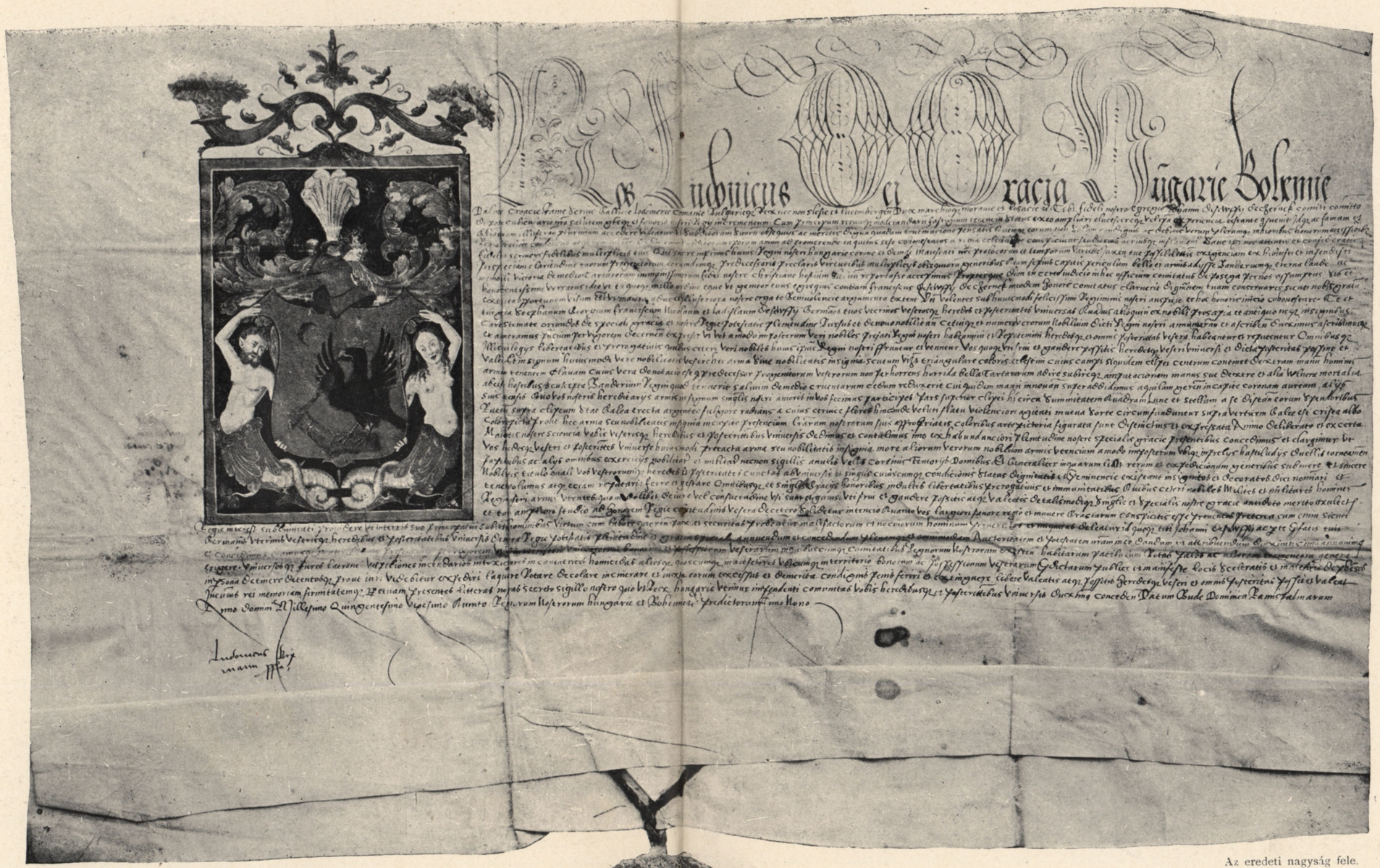
A mig a többi ágak a XVI. század folyamán részben kihaltak, részben pedig az ősi törzstől végképen elszakadva elvesztek, a Dezső ivadékai szorgalmuk s tehetségük által emelkedve hamar a főrendüek sorába jutnak s a ma is virágzó Dessewffy családot alkotják.

Dezső ága egyetlen fiunokája, Ferencz idejében kezd jelentőségre jutni. Már a Ferencz apja jó szerző ember volt, a ki házasságai s takarékos gazdálkodása révén tetemesen megnövelte öröklött vagyonát. E vagyon s az éppen hatalmuk delelőjén álló Szapolyaiak pártfogása Dessewffy Ferenczet kiemeli a megyei köznemesség sorából; már 1509-ben mint Szapolyai János pozsegai főispán alispánjával találkozunk vele. Ez állását nehány évvel utóbb még diszesebbel cseréli fel: Szapolyai János után ő lesz a megye főispánja s e tisztét egész 1523-ban bekövetkezett haláláig viseli. Tőle számithatjuk a Dessewffyeknek a főranguak közé való emelkedését.

Ferencznek hat fia között a legidősebb, *János* játszott kiváló szerepet, ugyanaz, a kinek életrajzára szerzőnk egy egész fejezetet szentelt. Élete hazánk történetének legmozgalmasabb s mondhatjuk legszerencsétlenebb korára esik, a mely végzetes volt a Dessewffyekre nézve is.

A mohácsi veszedelmet közvetlenül megelőző években még fennen ragyogot a Dessewffyek szerencsecsillaga, II. Lajos király elhalmozta őket adományaival, különösen Jánost, a ki atyjától a pozsegai főispánságot örökölte s egyben a király úr kamarása és főajtónállója volt. Előbb uj adományt adott a közös birtokokból rendes osztály utján kiválasztott javakra, megadta nekik a Hédárváriaktól szerzett rudinai apátság kegyuri jogát, majd Jánosra s utódaira ruházta a pozsegai *örökös főispánságot*, végül kegyeinek betetőzésére 1525 április 9-ikén kelt oklevelével felujitván régi nemességüket, ősi czimerüket saját királyi czimerjelvényével, a lengyel sassal megbővitette.

E czimeradomány nem volt ismeretlen heraldikusaink előtt, de az eredeti oklevelet hosszu idő óta nem látta senki; azt Éble Gábor szerencsés keze hozta napfényre a család régóta elveszettnek hitt ősi irataival a büdszentmihályi családi kastélyból. Az oklevél diszesebb középkori armálisaink közül való; abba a csoportba tartozik, a melybe a Forgách, Básthy, Kanizsai stb. tartoznak. A diszes kiállitásnak megfelelően terjedelmes és szóvirágokkal teljes a szövege. A király, egyenesen Dessewffy Jánost szólitva meg, elmondja, hogy az érdemek között, a melyek jogczimet adtak a nemesség és a czimer megujitására, nem utolsó ősapjuknak (kit különben az oklevél megnevezni elmulaszt) hőstette, a ki a vad tatárok elleni ütközetben, kapott sebei daczára visszahozta a királyi zászlót; ezért s még különösen Jánosnak és apjának pozsegai főispánságuk idején tett hű szolgálataiért Jánost s fivéreit Istvánt, Györgyöt, Ferenczet, Miklóst és Lászlót, habár régi czimeres nemzetségből eredtek, ujból megnemesiti, czimerüket pedig megbőviti. E czimer leirása igy hangzik: *Scutum videlicet triangulare coloris celestini, cuius campi siquidem clipei centrum continet dextram manum hominis armatam, tenentem clavam, cuius vera denotatio est, quod predecessor progenitorum vestrorum non perhorrens horrida bella Tartarorum adire subireque amputationem manus sue dextre et alia vulnera mortalia ab eisdem hostibus suscepta, banderium regni, quod*

Az eredeti nagyság fele.

A CSERNEKI ÉS TARKEŐI DESSEWFFY CSALÁDNAK NEMESSÉG- ÉS CZIMERMEGUJITÓ S PALLOSJOG-ADOMÁNYOZÓ OKLEVELE 1525-BŐL.

tennerit, salvum de medio cruentarum cedum reduxerit; cui quidem manui innovando superaddimus aquilam gerentem in capite coronam auream, alys suis extensis, quo vos nostris hereditariis armis in signum singularis nostri amoris in vos fecimus participes. Pars superior clipei habet circa summitatem quadram lune et stellam a se distantes eorum splendoribus rutilantes; supra clipeum stat galea erecta argentea fulgore radians, a cuius cervice flores hinc inde, veluti flatu violentiore agitati, mutua sorte circumfunduntur; supra verticem galee est crista, albo colore depicta, prout hec arma seu nobilitatis insignia in capite presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt distinctius et expressata.

Az oklevél élére művészi kézzel festett czimer nem felel meg egészen a szövegbeli leirásnak. A kék pajzsba helyezett ezüst buzogányt tartó, ezüst vértezetü karon nem, mind fentebb mondatott, a királyi, tehát fehér szinü (lengyel), hanem egy barna, természetesen ábrázolt sas áll, hihetőleg a czimerfestő szeszélye folytán; a sisakról sem valódi virágok, hanem mindkét oldalon egyforma zöld bélésü, váltakozva kék s arany szinü takaró folyik le. A paizson levő ezüst sisakon nincs korona, e helyett ormába hét fehér strucztoll van tüzve. A czimerpajzsot egy triton és egy nereida emelik, épp úgy, mint a Forgách-czimerben; az egész pedig aranynyal keretelt bibor lapra van helyezve.[1]

A Dessewffyek a gazdag királyi adományoknak nem sokáig örvendhettek. Még a szerencsétlen mohácsi csata előtt feldulta váraikat a török s Dessewffy János puszta életén kivül épen csak legfontosabb adományleveleit tudta előllük megmenteni. A gazdag főur és testvérei valósággal földönfutókká lettek, arra utalva, hogy királyok kegyeiből tartsák fenn magukat.

A II. Lajos halálát követő szomoru korszakban eleinte a Dessewffyek is követik a korukbeli magyar urak példáját, hol János királyhoz, hol meg Ferdinándhoz pártolnak, a szerint, a mint érdekeik kivánják. Dessewffy Jánost Ferdinándhoz kapcsolta az a hűségi eskü, a melyet még Lajos király éltében tett Mária királynénak. Viszont János király irányában is voltak kötelezettségei; neki köszönhette a pozsegai örökös főispánságában való megerősitését és délvidéki birtokai egy részének megoltalmazását. Ám a Mária királyné iránt való ragaszkodás győzött benne; érte s ajánlatára már 1527-ben végleg Ferdinánd mellé állott, hogy végig kitartó, el nem tántorithatá hive legyen. Választása — legalább a családi politika szempontjából — kitünőnek bizonyult; a király szolgálatában elveszett délvidéki javai helyett bőséges kárpótlást nyert.

A mig János úr diplomaciai szolgálatokkal, küldetésekkel, politikai megbizatásokkal szolgál fejedelmének, addig fivérei a harczmezőn szereznek babért és elismerést. Az öt fiu közül, Miklóst kivéve, a ki a papi pályára lépett, egy sem halt meg ágyban, mind a négy a csatában hősiesen esett el. A két öregebbről, *Istvánról* és *Györgyről* azt sem tudjuk, hol hullottak el; *László* a Várad alatti küzdelemben vérzett el, *Ferencz* pedig, a ki Győr várának kapitánya volt, 1552 augusztus 10-ikén a palásti összecsapásnál kapott rettentő sebében halt meg. Halálát Tinódi is megénekelte:

> . . . ellövék Dezsőfi Ferencz bal lábát,
> Lova ott meghala, két ló közt ő magát
> Elvivék; utjában láták ő halálát.

Mind maga, mind fivérei érdemei eleinte kevés hasznot hoztak Dessewffy Jánosnak. Ferdinánd király még 1548-ban is csak familiarisává nevezi ki, egy évvel utóbb pedig kamarai tanácsossá, a mely fontos bizalmi állás nem sok fizetéssel járhatott, miután maga Ferdinánd bevallja egyik adománylevelében, hogy *az egykor dusgazdag és hatalmas úrnak nem lévén semmije, megélni is alig tudott.* Szegénysége daczára is 1554-ben *főudvarmester*, 1557-ben pedig *a magyar királyi kamara elnöke* lett, a mely állását 1562-ig hiven betöltötte. Szolgálatainak anyagi jutalmát csak 1556-ban nyerte el, a mikor fivérei közül már csak az egy László volt életben, hogy vele együtt részesedhessen a királyi adományban. A jutalom méltó volt a Dezsőfiek hűségéhez; az uralkodó nekik és sógoraiknak adta a hűtlenségbe esett Tharczay testvérek ősi birtokát, Tarkeő várát, minden tartozékaival egyetemben. Hosszu időbe került, mig az adományozók a szerteterjedő fekvőségek birtokába juthattak; a mig a sok per,

[1] A czimerlevél felényire kisebbitett hasonmását Éble Gábor ur szivességéből mi is közöljük.

hatalmaskodás, beigtatás lefolyt, addigra László is meghalt, s az egykor népes családból nem maradt más, mint a nőtlen János és László zsenge koru fiacskája, ifjabb János.

Az ifjabb János nagybátyjának 1568 julius 28-ikán bekövetkezett halálakor hatalmas vagyont örökölt. Mint János bátyja, ő is udvari szolgálatban forgott; jó ideig királyi udvarnok volt, később pedig felsőmagyarországi kapitány lett. Korán elhunyt; 1582-ben már mint néhai emlittetik. Feleségétől, Pesthy Annától két fia maradt: *Ferencz* és *János*, a kik az egykori Tharczay-javakon megosztozván, a család két főágának megalapitóivá váltak; Ferencztől a tarkeöi vár és birtok tulajdonában levő s erről elnevezett ágazat, Jánostól, a tarczai ág származott le.

A két testvér uj irányt ad a család történetének, a mikor elkeseredve az uralkodóház sokszoros hitszegésén, a nemzett ellen tanusitott rosszindulatán, szakit a hagyományos családi politikával, s a nemzeti fejedelmek hűségére tér át.

III.) Ferencz még az 1604-iki pozsonyi gyülésen, mint a király hive vett részt; innen azonban, haraggal telt szivvel, egyenesen Bocskay udvarába indult. Példáját öcscse is követte s a két Dessewffy innen kezdve törhetetlen hive maradt a nemzeti ügynek. Bocskay halála után Bethlen Gábor mellett találjuk őket, vitézül harczolva, vagy sok bajjal járó politikai küldetésekben eljárva.

A két testvértől kezdve a család elágazását vázolni lehetetlen. A XVII. század folyamán a Dessewffyek családfája rendkivül meglombosodik; a nemzetség annyi ágra szakad, hogy az országnak majd minden részébe jut belőle, sőt egy része külföldre is elszármazik. A különböző, részben kihalt ágak feltüntetésére, egy kis leszármazási táblát igtatunk ide, melyről úgy a családot nem alapitott férfi, mint az összes női tagok hiányoznak. Ennek segitségével könnyen megállapitható az egyes ágak összefüggése, a mit Éble Gábor óriási leszármazási tábláin az avatatlan csak hosszadalmas kereséssel találhat meg.

- **II. János**
  - **III. Ferencz** (1584—1620) a tarkeői főág ősapja.
    - **II. László** (1615—1651) családja a harmadik izen fiágban †
      - **III. István** (1658. 1663).
        - **Ferencz.**
          - **András.** (1663—1745.) A margonyai (luteránus) köznemesi ág őse.
          - **József** (1702—1768) gróf. Ága unokájában kihalt.
        - **Imre.** A köznemesi *kriványi ág* őse.
          - **István.** Ága egyetlen fiában †.
          - **Sámuel.** Előbb báró, majd gróf; tőle ered az *ifjabb grófi ág*.
      - **IV. János** († 1694-ben). Ága fiában kihalt.
        - **Miklós.**
    - **IV. Ferencz** (1612—1670).
      - **II. Ádám** (1644—1698).
        - **Miklós.** A ma is élő franczia (grófi) ág őse.
      - **I. Sámuel** (1649—1703).
        - **Bálint** kivándorolt Franczia-országba. Ága fiában kihalt.
        - **Ferencz.** Katholikus köznemesi ág őse.
  - **I. Ádám** (1616—1665).
    - **Gábor** (1660—1690).
      - **Imre.** Horvátországba szakadt. Ága fiaiban †.
      - **Pál.** A *nagydobosi* köznemesi ág alapitója.
    - **Sándor** (1660—1700).
      - **Zsigmond.** Ága fiában †.
      - **Ádám.** Egyik köznemesi ág őse.
    - **Ferencz** (1660. 1669).
      - **Ferencz.**
        - **György.** Köznemesi ág őse.
        - **Imre.** Köznemesi ág őse.
    - **Lajos** (1661—1696). Ága egyetlen fiában †.
      - **Zsigmond.** Ága az ötödik izen kihalt.
      - **István.** Köznemesi ág ősapja.
      - **Ádám.** Unokája, Henrik báróságot kap; ága 1827-ben kihalt.
- **III. János** (1584—1620) a tarczai ág ősapja.
  - **István** (1610—1649).
    - **János** (1650. 1668).
    - **Ferencz** († 1665-ben). Egyetlen fiunokája, *Tamás* felveszi a *Szirmay* nevet és grófi rangot.
    - **Gábor.** Ága fiában kihalt.
    - **István.** Ága fiában kihalt.

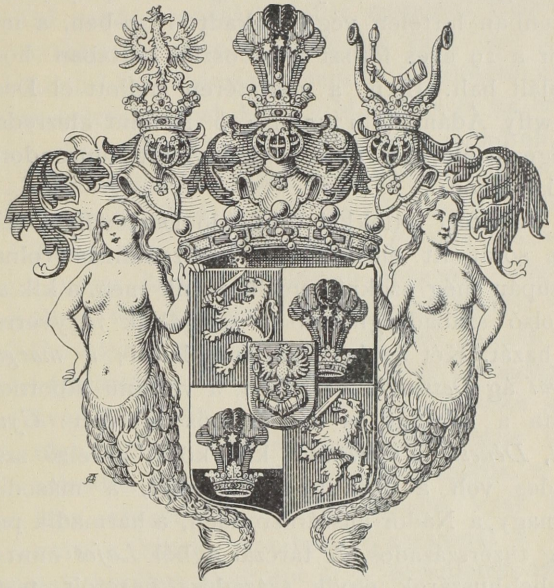
A mióta a két Dessewffy testvér a nemzeti ügy harczosai közé állott, a családnak számos tagja vérzett a szabadságharczokban. Az utolsó felkelés leveretése után pedig a császári zászlók alatt keresnek a Dessewffyek babért; volt idő, hogy egyszerre huszan szolgáltak a hadseregben, a káplártól fel a tábornokig mindenféle rangban. A megyei életben s az országgyüléseken is több kiváló tagja szerepel a családnak; többen kitünnek mint irók, szónokok, tudománykedvelők s meczénások, úgy, hogy bizvást elmondhatjuk, alig van család, a melyik annyi neves férfiut tudna mutatni elődei között, mint a Dessewffyek.

Éble munkájának harmadik s negyedik fejezete nagyrészt a kiválóbb családtagok életrajzainak van szentelve. A két főágba sorolva mutatja be őket, előbb az ifjabb tarczai ágbelieket, a kik között kétségtelenül a családtörténet áldozatkész kiadójának, Dessewffy Sándor csanádi püspöknek atyja *Antal* (1788—1843) volt a legkiemelkedőbb. Mint temesmegyei alispán utóbb követ, végül mint az aradi váltótörvényszék elnöke áldásos munkásságot fejtett ki, különösen az urbéri ügy rendezése körül szerzett érdemei hervadhatatlanok.

Hosszabban emlékezik meg szerzőnk a tarczai ágnak még egy tagjáról *Henrik*ről (1717—1784) is, a ki mint vitéz katona ezredességig vitte fel s érdemeiért Mária Terézia királynőtől bárósságot kapot. Ez alkalommal a Dessewffyek ősi czimerét is megbővitették. Az uj bárói czimer ábráját a szerző szives engedelmével itt is bemutatjuk.

A népesebb tarkeöi ágból legelől *Sámuelről* kell megemlékeznünk, a ki a családból elsőnek kap bárósságot (1756), majd grófságot (1775) és alapitójává válik a ma is élő grófi ágnak. Az általa nyert bárói czimert, a mely csak az eredeti oklevélben van meg és sem a Liber Regiusban, sem czimergyüjteményeinken nem található, Éble úr szivességéből itt eredeti nagyságban közöljük. Mellette egy sereg kiváló katonát sorolhatunk fel. Ilyen *Ferencz*, Sárosmegye alispánja, később eperjesi kapitány, a ki 1705-től kezdve egész a majthényi gyásznapig mint strázsamester és később mint ezredes harczolt II. Rákóczy Ferencz zászlaja alatt. Bár nem a magyar, hanem a császári zászló alatt küzdött, nem kisebb hirnevet vivott ki magának *Dessewffy István* (1667—1743). A vitéz magyar huszártiszt idegen földön ontotta vérét, mialatt itthon atyafiai a nemzet szabadságáért küzdöttek; 1708-ban ezredes a Kollonits huszárezredben, mint ilyen kerül vissza Magyarországba 1716-ban s végig küzdi az 1716/18-iki török háborut. 1723-ban vezérőrnagy, 1727-ben a 3. huszárezred tulajdonosa, 1733-ban altábornagy. Még 68 éves korában részt vesz a lengyel trónörökösödési háboruban s csak *ötvenhét* évi folyvást hadjáratokban töltött katonáskodás után vonul nyugalomba.

István öcscse *Imre* semmiben sem maradt bátyja mögött. 1699-ben kezdi meg tiszti pályafutását ugyanazon Kollonits-regimentben, a mely-

ben bátyja akkor kapitány volt. Gyorsan haladt, 1729-ben már ezredes, két évvel utóbb a 8. huszárezred tulajdonosa, ugyanezen évben vezérőrnagy lett.

A katona Dessewffyek közé sorolhatjuk a margonyai ág megalapitóját *András*t is (1663—1745). Tizennyolcz éves korában katonának állott s már hat évig szolgált, a mikor szülői — nem tudni mily okból — haza hivták. Itthon békén gazdálkodott, mig a haza iránti kötelesség ujból kezébe nem adta a kardot; 1741-ben őt tették meg a Sárosmegyei lovas insurgensek ezredesének. Vitézségéről csakhamar

beszélt a hír; «állitólag még Nagy Frigyes is elismeréssel nyilatkozott róla», a királyné pedig 1742 deczember 12-én valóságos ezredessé nevezte ki a magyar lovasságnál. Mint ilyen küzdötte végig az 1743—44-iki hadjáratot, melynek fáradalmai sulyos beteggé tették. Egy veszedelmes torok-daganat okozta halálát 1745 január 17-én a szileziai Tarnoviczban, a hol el is temették.

Altábornagyságig vitte fel a hadseregben *Dessewffy József* (1702—1768), az idősebb grófi ág alapitója. Érdemeiért 1754 decz. 20-án az uralkodó grófi rangra emelte. Fia *Ferencz* gróf atyja példáját követte, a mikor alig 17 éves korában huszárnak állott. Gyorsan futotta meg a ranglétrát; 1755-ben már alezredes az Eszterházy gyalogezredben. Fényesnek igérkező pályájának azonban hirtelen vége szakadt 1757-ben, a mikor a 29 éves főtiszt a boroszlói csatában hősi halált halt. Ifjan, a csatatéren hullott el Dessewffy Ádám († 1775) is; ő is mint alezredes végezte életét a poroszokkal vivott kunzendorfi ütközetben.

A vitézi tettekkel tündöklő Dessewffyek teljes sorát itt előszámlálni hosszadalmas volna. Csupán még azokról emlékezzünk meg, a kik az utolsó szabadságharczban szolgálták fegyverrel a hazát. Két ág ivadékai tüntek ki; a *margonyai* ág *Dessewffy Arisztidet*, a vértanu tábornok adta a hazának és három hős testvért: *Gyulát*, *Dénest*, *Zsigmondot*, kik közül az első százados volt a Koburg-huszároknál, a második őrnagy a Nádor-huszárezredben, a harmadik pedig tüzérszázados. A tarczai ágból *Lajos* mint a Lehel-huszárok egyik századosa harczolt, testvére *Imre* pedig Arisztid hadsegéde volt.

A politikusok és irók között, kiket a tarköi főág adott a hazának, országos nevet vivtak ki az ifjabb grófi ág tagjai; József (1771—1843), Aurél (1808—1842) és Emil (1812—1866) neve sokkal ismeretesebb, mintsem hogy itt bővebben kellene róluk megemlékezni. Éble Gábor terjedelmes életrajzot szentel nekik; a József grófé egész kis essai, a mely önállóan is elismerést nyerne.

A munkának kétségen kivül legérdekesebb fejezete az, a mely a Francziaországba szakadt Dessewffyek történetével foglalkozik.

Sok mindenféle balvélemény volt úgy a hazai, mint a külföldi irodalomban a francziává lett magyar ivadékok felől elterjedve; Nagy Iván csak az egyik kibujdosott Dessewffyről tud s ennek leszármazóiról is alig beszél, grófi czimükről egyáltalán nem szól; a Nemzettségi Zsebkönyv azt állitja, — hihetőleg a rosszul értesült góthai almanach után — hogy a kibujdosott Miklós XIV. Lajostól grófi és pairi rangot nyert. A Pallas Lexikona Nagy Iványt követi; nem tud a franczia grófságról, viszont a kivándorlott testvérek közül csak egyet ismer. Hasonló tévedések találhatók összes forrásainkban.

Éble Gábor eredeti oklevelek a most élő franczia Dessewffyektől nyert értesülések alapján mondja el, hogy 1705-ben két unokatestvér, *Miklós* és *Bálint*, az aulikus Dessewffy (IV.) Ferencznek, a tarkeöi ág alapitójának unokái, vándorolt ki Francziaországba. Miklós, a ki a Kollonits-huszároknál szolgált, a spanyol örökösödési háboruban egyenesen II. Rákóczy Ferencz fejedelem utasitására szökött át a francziákhoz; a fiatalabb Bálint, a ki 1701 óta szintén a császári hadseregben harczolt, csakhamar követte a példát; 1706-ban már Miklóssal együtt a Verseilles huszárezredben találjuk. A két magyar gyorsan haladt a franczia seregben; előbb mindketten a magyar dezentorokból toborzott Ráttky huszároknál kapitányok, utóbb Miklós ugyanott ezredes, unokafivére pedig alezredes.

A visszatérésre a két rokon egyátalán nem gondolt, a minek bizonysága, hogy mindkettő hamarosan beházasodott a franczia nemességbe. Miklós 1718-ban elvette Ogier Ferencznek, Villier és Baulni urának leányát Anna-Lujzát, Bálint pedig 1723-ban Kleinholz Fülöp Frigyes franczia dandárnok leányát, Mária Lujzát. E házasság révén előkelő családokkal jöttek rokonságba a francziává lett Dessewffyek, a kik már most, főleg utódaikra való tekintettel, szükségesnek látták ősi nemesi eredetüknek igazolását. Bálint 1727-ben hivatkozva a bádeni békekötés amnestiális pontjára, III. Károlyhoz folyamodást intézett, kérve ősi eredetének és czimerének igazolását. A kérelmet kedvezően intézték el; Sárosmegye még az évben kiadta a leszármazást igazoló levelet, a mit az uralkodó 1728 január 2-án hitelesen átirt Bálint és Miklós számára.

A két emigráns uj hazája szolgálatában vesztette életét; mindkettő Olaszországban a csatatéren vérzett el. Fiaik Miklósé: *Jakab-Károly-Mária* és Bálinté: *Fülöp*, apáik példájára a franczia hadseregben keresték szerencséjüket; előbbi marsallságig felvitte, az utóbbi mint kapitány halt meg. A két unokatestvér, bár idegen földön született s nőtt fel, vágyott látni apáik honát; 1771-ben folyamodtak Mária Terézia királynőhöz, oldja fel a családjukra kimondott proscriptiót s engedje meg, hogy a hüségeskü ellenében visszatérhessenek Magyarországba. Az engedélyt meg is nyerték s röviddel utóbb letették a hüségesküt is, bár visszatelepedni, tekintve hogy ősi birtokaik visszanyerésére semmi kilátásuk sem volt, egyikőjük sem szándékozott.

A két unokatestvér fiatalságától kezdve Franciaországban mint *gróf* szerepelt; igy irták alá Mária Teréziához intézett folyamodványukat is, A jogczimet a grófi titulushoz Sárosmegyének emlitett 1727-iki átiratából meritették, mely latin szövegében az igazságnak megfelelően «comites perpetui comitatus Posega et comes supremus de Sáros» czimmel illeti a Dessewffyelődöket, a mit Franciaországban egyszerüen *comte*-nak forditottak le. Mivel pedig a megyei bizonyságlevél a király ünnepélyes átiró oklevelébe volt befoglalva, a grófi czim hiteles volta felől sem a Dessewffyeknél, sem a franciáknál kétely nem merült fel, annál kevésbbé, mert hiszen nyilvánvaló volt, hogy Magyarországban régebbtől fogva éltek valóságos gróf Dessewffyek.

Mindenütt elismerték az unokatestvérek grófságát, csak a legilletékesebb forum, a bécsi kanczellária utasitotta vissza. A mikor az amnesztia-levelet kiállitják számunkra, a királyi resolutióban benne van: «*nicht zwar von der gräflichen, sondern von einer anderweiten alter adelichen Familie abstammenden Herren von Dezsőffy*». Ez azonban nem riasztotta vissza a «grófokat» czimük viselésétől. A kegyelem elnyerése után Jakab-Károly-Mária meglátogatván Magyarországot, mindenütt gróf gyanánt szerepel. Igy folyamodik 1772-ben Sárosmegyéhez ujabb származási bizonyitványért s igy mutatja őt be rokona Dessewffy Sámuel báró sárosi főispán a megyegyülésen, s ugyancsak mint grófnak adja ki a gyülés a genealogiai bizonyságlevelet is. S most ujra az előbbeni módhoz folyamodott a franczia Dessewffy; *átiratta a megye levelét a kanczelláriában*, diszes, arany tokba zárt függő pecséttel megerősitett pergamen oklevélbe, a mely ugyan az átiró részben sem *comes*nek, sem pedig *magnificus*nak nem nevezi Dessewffyt, de viszont nem tesz kifogást a megye bizonylata ellen sem. Igy azután természetes, hogy ezen oklevél alapján XV. Lajos franczia király minden nehézség nélkül elismerte vitéz katonáinak és leszármazóiknak grófságát.

A grófi czimet később a bécsi udvar is végérvényesen elismerte. *Jakab-Károly-Mária* fia *Tamás*, a ki 1768-ban osztrák szolgálatba lépett, azt mindenütt nyiltan használta; fia és unokája pedig *mint grófok* kapták cs. és kir. kamarássá való kinevezésüket.

A franciává lett Dessewffyek történetét rövid nehány szóval el lehet mondani. Bálint ága fiában már kihalt; Fülöpnek csak egy leánya Anna-Lujza-Henriette maradt. Az idősebb unokatestvérnek Jakab-Károly-Máriának öt fia ért emberkort. Ezek közül *Tamás*, mint mondtuk, visszaköltözött hazájába; ága dédunokájában, *gróf Dessewffy Gézában* halt ki 1840-ben. *László* és *Tamás* papi pályára léptek; *Ferencz* katona lett, a nagy forradalom idején magyar szolgálatba állott, de 1802-ben Franciaországba tért vissza. Unokája, a ma is élő *Henrik* gróf, ágának utolsó képviselője. A család fentartója a legfiatalabb fivér *Lajos* lett. Ez is katona s 1798-ban szintén régi hazájában keres menedéket. Mint huszárszázados tért vissza Franciaországba, s Napoleon szolgálatába állott. Kiváló vitéz katona volt, a kinek 1809-ben Wagramnál a császár sajátkezüleg nyujtotta át a becsületrendet. Egy fia s ettől származott fiunokája, a most is élő *Henrik-Ágoston* folytatta a családfát. Ez utóbbinak egyetlen élő fia *Szaniszló-Mária-Sándor* hadnagy ez idő szerint a legfiatalabb hajtás a franczia Dessewffyek törzsfáján.

A Dessewffyeket ugyan kevéssé érinti, de történelmi szempontból figyelemre méltó az a fejezet is, a melyben Éble Gábor a *cserneki uradalom*nak ujabb, a török kiüzetése utáni történetét mondja el.

Abban az időben, a mikor a *nevacquistica commissio* a délvidéken a birtokügyek rendezését (?) megkezdte, a Dessewffyeknek nem lehetett az ősi birtokok visszaszerzését megkisérleni.

A családnak számos tagja szerepelt a szabadságharczokban; viszont a nemzet elnyomása körül *érdemeket* szerzett főtisztek igen sokan voltak; többen, mint a mennyi elajándékozni való birtok a kamarának rendelkezésére állott. Igy történt aztán, hogy a szép cserneki várkastély, a hozzá tartozó négy faluval, 12,696 forintban *Petrasch* Miksa bródi alkapitány és neje *Unfriedt* Mária-Jakobeának jutott, igen kétes érdemekért; t. i. Petrasch uram kétszer került Rákóczy fejedelem fogságába, neje pedig Mária-Anna főherczegnőnek volt *komornája*. Az uj birtokosokat röviden más váltja fel; Cserneket 1758-ban Mária Terézia királynő *Markovich Istvánnak* adományozta, minekutánna azt még apja Markovics Márk alezredes megvette volt br. Petrasch Józseftől 22,500 forintért. Száz év mulva Colloredo-Auersperg herczeg vette meg az értékében folyvást növekvő uradalmat. Innen kezdve folyvást változtak a tulajdonosok; félszázad alatt nyolcz gazdája volt a cserneki kastélynak. Az utolsó egy svajczi vállalkozó czég, a melyik a cserneki völgyben gyárakat állitott s az ős tölgyerdővel boritott hegyhátakat tarolja kopaszra.

Az *Oklevéltár* nehány kiválóan érdekes kiadatlan középkori oklevelet tartalmaz. Sajnálnunk kell, hogy mindössze huszonhat számból áll; a költségeket nem növelte volna módfelett, de a munkának becsét tetemesen emelné, ha a szerző a Dessewffyek levéltárainak XVI—XVII. századi alig ismert érdekességeiből nehány tuczatot besorozott volna a kötetbe. Talán szabad remélnünk, hogy a Dessewffy család áldozatkészsége a gazdag levéltári kincseket is átadja a közhasználatnak.

A munkát bezáró *névmutató* a maga nemében páratlannak mondható s tudtunkkal hozzá hasonló még eddig egyetlen családtörténeti müben sem volt található. Beszámol az összes a munkában előforduló tulajdonnevekről, számszerint 542 Dessewffyről, 393 Dessewffy leányról és 935 beházasodott rokonról, összesen tehát 1410 személyről, és pedig úgy, hogy mindeniknél megmondja (a mennyiben ismeretes) a születés és halálozás évét, a beházasodtaknál a házastárs nevét, a Dessewffyeknél az apát, valamennyinél megjelöli a leszármazási tábla számát s az izt, a melyiken az illető fellelhető.

A névlajstrom a mellett, hogy mintául szolgál a jövőben a genealogiai monografiák iróinak, a szerző által végzett óriási munkáról is fogalmat ad. Hány oklevelet kellett átolvasni, mennyi levelesládát felkutatni; mennyi keresztlevelet, anyakönyvi kivonatot beszerezni! Talán nem kisebb érdem kivált a mi viszonyaink között — az óriási anyagot összegyüjteni, mint feldolgozni.

A Dessewffyek családtörténete nem csak tartalmánál, hanem külső kiállitásánál fogva is nevezetes terméke irodalmunknak. A hatalmas negyedrétü kötet pompája és izléses kivitele semmi kivánni valót nem hagy fenn. Papir, nyomás, a pompás két szinben nyomott kezdőbetük, a szines fejléczek mind arról tesznek tanuságot, hogy a Franklin-Társulat nyomdája, a mely a munkát készitette, ma is az, a minek évtizedek óta ismerjük, az ország legtöbb izléssel és szakismerettel dolgozó müintézete.

A kötetet ötven, részben önálló kép disziti. A legszebb a mellékletek közt Dessewffy János főudvarmester és kamarai elnök arczképe, a m. kir. pénzügyminiszteriumban levő eredeti után három szinnyomatban reprodukálva. Sikerült az 1525-ben kapott czimer Ullmann József által készitett szinnyomatu mása is; sajnos, a hasonmás tetemesen kisebb az eredetinél. A czimer másolója valamiben hibázott; a szép alaku sisakot nem jól adta vissza, a csőr s a szemrés valami lehetetlen alaku szerkezetté változtak. A családásig hüen van utánozva a családi levéltárnak egy 1363-ból való papiroklevele, a régit kitünően utánzó, elrongyolt szélü papiros, a melyen a lehullott káptalani pecsét átütődött zsirfoltja is meglátszik s a barnás irás még a szakembert is megtévesztenék, ha az oklevél régi irások közt akadna kezébe. A mellékletek nagyobb felén arczképeket látunk. Érdekes a gróf Szirmay István által örökbe fogadott Dessewffy Tamás gyermekkori képmása, Istvánnak, az altábornagynak, és Imrének, a vezérőrnagynak arczképe. Két régi alakos sirkőről is kapunk jó ábrát. Az első Dessewffy István (III. János fia) tumbája 1649-ből a héthársi templomban. Az alján rongált kőlapon a szokott félig álló, félig fekvő helyzetben látjuk a megboldogultat, talpig vasba öltözve, fején nehéz ostromsisakkal. A merev lemez-pánczélhoz sehogy sem illik az alak derekára övezett görbe szablya. A másik tumba

NYOMT. ULLMANN JÓZSEF, BUDAPESTEN.

A GELLYEI CSALÁD CZÍMERE 1522-BŐL.

a mely az 1742-ben elhunyt Dessewffy István altábornagy emlékét őrzi, valósággal anachronismus számba mehet. A fekete márvány kőlapon féldombormüben kifaragott alak régi szabásu egész pánczélba van burkolva; kivehetetlen alaku sisakja lábánál fekszik; baljával szablyáját szoritja magához, jobbjában marsalbotot tart. Az egész ügyetlen kőfaragó munkája, rajta csak a portrészerü fő érdemel figyelmet.

Ismertetésünk végére jutva, nem mulaszthatjuk el hálánkat kifejezni azon férfiu iránt, a kinek irodalmunk szerző a mellett első sorban köszönheti, hogy a müvel gazdagodott. Ez a férfiu Dessewffy Sándor csanádi püspök, nagynevü elődök méltó utódja, a kinek nem legkisebb érdeme, hogy példát mutatott, miként kell leróni az ősök iránti köteles tisztelet adóját. Vajha a szép példa sok követőre találna. V. E.

VEGYES.

A Gellyei család czimeres levele 1522-ből.

(Szines czimerképpel.)

Az alábbiakban II. Lajos királynak egy czimeres levelét ismertetjük, melyet több körülmény tesz érdekessé.

Az armális 1522 október 12-én kelt Prágában Gellyei Antal királyi étekfogómester és testvérei Sebestyén, Gothard és Pál részére, kiknek a király ez alkalommal régi czimerüket erősiti meg és bőviti ki. Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őriztetik, szövege a következő:

Relatio magistri Nicolai prepositi Agriensis Beatissime Virginis, secretarii regie maiestatis.

Ludovicus dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc. tibi fideli nostro egregio Anthonio de Gellye dapifero nostro salutem gratiamque nostram regiam et omne bonum. Cum in principibus summoque loco presidentibus inter alia, quibus regium nomen et illustrari et pleno omnium ore celebrari consvevit, liberalitate ipsa, qua vel alienissimi quique facile conciliantur, nichil prorsus prestantius, laudabiliusve censeatur, eamque partem muneris et decoris regii nobis peculiarem esse, futuramque iampridem statuerimus et cum effectu plane etiam in nobis sitam ostenderimus, placuit maiestati nostre eos, qui nobis grata exhibent servitia uberiore gratia nostra amplecti et regio prosequi favore, ut hoc liberalitatis et munificentie stimulo ceteri ad serviendum nobis simili fide et diligentia magis ac magis accendantur. In quorum numero cum te iampridem omni fide et sedulitate versari conspiciamus, nos igitur talium principum inherentes vestigiis, volumus harum serie ad universorum noticiam pervenire, quod considerantes fidelitatem et fidelia servitia ac gratuita merita tua, que sacre imprimis dicti regni nostri Hungarie corone, deindeque maiestati nostre pro locorum et temporum varietate indefesse omni studio, cura et diligentia constantique et firmo pectore ac cum omni perseverantia exhibuisti exhibereque non cessas, tibi et per te egregiis Sebastiano, Gothardo et Paulo de predicta Gellye fratribus et consanguineis tuis heredibusque et posteritatibus tuis et eorundem universis, ad arma tua paterna et avita nobilitatis tue et tuorum monumenta in capite harum litterarum nostrarum arte pictoria elegantissime depicta, puta hominem medium arcumque extensum cum sagitta fere vibrata tenentem, centaurum in forma equi media homini ipsi medio umbilicotenus insertum et adiunctum cum stella aurea ad caput hominis medii et hec omnia in scuto triangulari celestini per omnia coloris pictoris non indocta manu adfabre expressa et denotata duximus addendum et adiiciendum, tibique et eisdem fratribus tuis ac universe posteritati vestre eadem universa arma seu nobilitatis insignia animo deliberato et ex certa maiestatis nostre scientia danda et concedenda, immo ex habundanciore plenitudine nostre specialis gratie addimus et adiicimus damusque et concedimus et presentibus elargimur, ut tu tuique predicti fratres et consanguinei ac heredes et posteritates vestre universe pretacta arma seu honoris et nobilitatis insignia more aliorum nobilium armis atentium semper et ubique in preliis, hastiludiis, duellis, thorneamentis et in omnibus aliis exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, velis, anulis, cortinis, papilionibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo ferre, gestare, omnibusque aliis et singulis gratiis, honoribus, prerogativis et libertatibus, quibus ceteri nobiles regni nostri armis utenter quomodolibet de iure vel consuetudine utuntur et fruuntur, uti, frui et gaudere possis et valeas, prefatique Sebastianus, Gothardus et Paulus de sepedicta Gellye fratres et consanguinei ac heredes et posteritates tui et eorundem universi possint et valeant, ut de huiusmodi singularis gratie nostre dono merito exultetis, tantoque ampliore studio et diligentia ad obsequia nostra regia et sacre corone nostre vestra solidetur intentio, quanto largiore favore nostro regio et benivolentia preventos esse vos conspexeritis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas, tibi prefato Anthonio de Gellye, necnon prenominatis Sebastiano, Gothardo et Paulo de eadem Gellye fratribus ut prefertur et consanguineis tuis ac heredibus et posteritatibus vestris universis duximus dandas et concedendas. Datum in arce nostra Pragensi, die dominico proximo post festum beati Dionisii martiris et sociorum eius, anno domini millesimo quingentesimo vigesimo secundo, regnorum nostrorum Hungarie et Bohemie predictorum etc. anno septimo.

Alul a hártya szélén olvasható: N. prepositus Agriensis S. Marie virginis.

Függő pecsétje elveszett, czimerképe megfakult, az első sor aranyirása lekopott.

A Gellyei családra vonatkozólag kevés okleveles adattal rendelkezünk. Gellye helység Csánki Dezső nagy földrajzi munkája szerint Somogymegyében feküdt, és a Somogy vártól kelet-déli irányban elterülő, mai gillai pusztának felel meg. Mint nemesi név a Gellyei név előfordul 1435, 1439, 1469, 1479 és 1496-iki oklevelekben.[1] 1469-ben a Gellyei családbeliek Horpácson voltak birtokosok s a nevezett évben ottani birtokukat az enyingi Török családnak adják el. A gellyei birtok 1474-ben szintén a Török család kezén volt, és ez évben Vittya, Horpács, Fiad, Fark-Polyán, Gamás és Szamárkut helységekkel együtt egy időre Anthimi János birtokába megy át.[2]

A czimerszerző testvérek közül Antal, mint az oklevélből látjuk a királyi étekfogói tisztséget viselte. Nevével azonban Lajos királynak 1525 és 1526-iki számadáskönyveiben nem találkozunk, a mit annak jeléül vehetünk, hogy ekkor már vagy nem élt, vagy kilépett a királyi udvar szolgálatából. Ellenben a Thurzó-féle számadáskönyvben több izben találkozunk testvérének Sebestyénnek nevével, ki akkor a Pétervaradon állomásozó rácz naszádosok egyik kapitánya volt. Mint ilyen ő is osztozott társainak és alárendeltjeinek sorsában, fizetését csak nagy sürgetések után tudta az örökké pénzzavarban szenvedő királytól megkapni. Lajos király számadás könyveiből látjuk, hogy a pétervaradi ezer naszádos több izben megbizottakat küldött a királyi udvarba zsoldjuk kifizetése végett, Gellyei Sebestyén és társai is megbizottaik utján folyton sürgették zsoldjuk megfizetését. E megbizottak budai tartózkodásai költségeit a királyi kincstár födözte, mely Gellyei Sebestyénnek az 1525 január-juliusig terjedő időben mindössze háromszor fizetett zsoldot és pedig január 17-én Gellyei Sebestyénnek és Radych Bosich kapitánynak, akik megbizottaik, Szalay János és Boros István utján 800, április 7-én Szalay János és Nagy Bertalan utján 1000 és végül junius 22-én ismét 1000 frtot vesznek föl a királyi kincstárból.[3] Sokáig azonban nem viselte e méltóságát Gellyei Sebestyén, még 1525 folyamán elhalt, mint Verancsics följegyzi: «1525. Gellény Sebestyén naszádos vajda meghala Budán hideg csemer miatt.[4]»

A czimeres oklevél szövegében egykorú kéz a Gellyei nevet két izben Rodycz névre hamisitotta. Elkerülte azonban figyelmét, hogy a név még többször szerepel az oklevélben, és igy ezeket érintetlenül hagyván, a czimerszerzők tulajdonképeni neve kétségbevonhatatlanul megállapitható.[1]

A czimerkép kék pajzsban balfelé nyilazó kentaurt ábrázol, dereka körül czafrangos ezüst övvel, a pajzs felső jobb sarkában hétágu ezüst csillaggal kisérve. A kentaur arczát hosszu barna szakáll köriti, az ijj és nyil ezüst szinü. A pajzsra zárt sisak van helyezve, a sisakdisz helyét három, kék-sárga-kék struccztoll foglalja el, a takarók szine mindkét oldalról kék-sárga. Az egész czimerkép ezüsttel dömöczkölt vörös alapra van helyezve, melyet egy keskeny zöld és egy szélesebb ezüst keret vesz körül.

A mint a czimerlevél szövegéből kitünik, nem uj czimerszerzéssel állunk szemben. A Gellyei család már régóta nemes és czimerrel biró család volt, melynek régi czimerét ezuttal a király kibővitette. Az eredeti czimer nyilazó férfi féltestét ábrázolta, melyet Lajos király kentaurrá változtat át, úgyszintén a kisérő csillagot is ez alkalommal adja a czimerhez.

A Gellyei czimer, mint ezt már Csoma is megjegyezte, nem készült az olasz izlés befolyása alatt. Méreteire nézve megemlítjük, hogy a pajzs 8·5 cm., sisak és sisakdisz 7 cm. A czimerkép szerkezetére nézve hasonlít némileg az Érky családnak e folyóirat hasábjain általunk ismertetett czimeréhez és a II. Ulászló korabeli czimeres levelek némely sajátságait ezen is feltaláljuk. A Gellyei czimernél is hiányzik a sisakdisz és helyét a sisaktakarók összeéréséhez erősitett három lengő toll foglalja el, melyek szinei a takarók szineinek feleltek meg. Az eredeti oklevélben a szinek el vannak kopva, meg vannak fakulva. Horváth Sándor idézett értekezésében a tollak szineit ezüstnek mondja; a szinek kopott voltánál fogva ezt nem állapithatjuk meg egész határozottsággal. A czimerkép rekonstruálásánál a takarók szineit vévén irányadónak, kék és sárga szinüeknek véltük a tollbokrétát is megrajzolandónak.

A Gellyei armális czimerképe egyike a legritkábbaknak. Kentaur mint czimerkép nagyon kevés czimerben fordul elő; kentaur van a báró Roschütz család czimerében, továbbá a lengyel Sapieha család czimerében. Hazai czimeres leveleinkben aligha fordul elő még többször; mint pajzstartó azonban előfordul Drugeth János nádornak egy 1332-ből származó pecsétjén, mely jobbjában támadásra szegzett lándzsát tartó ken-

[1] Csánki idézett munkája szerint.

[2] U. o.

[3] Fraknói: II. Lajos számadási könyve. Történelmi Tár XXII. kötet.

[4] Idézve Szentkláraynál: A dunai hajóhadak története. 86. l.

[1] V. ö. Horváth Sándor Czimerlevél hamisitások és hamisitók, Nagy Iván, Családtörténeti értesitő 1901. évf. 157. lap.

taurt ábrázol, baljában a Drugeth család czimeres pajzsával, fején tollforgós süveggel, testét redős ruházat boritja.[1] Megemlitendőnek tartjuk, hogy Bárczay heraldikájában a kentaur nem is fordul elő. ÁLDÁSY ANTAL.

Igmánd-nembeli Vajda Lőrincz és Csete Lőrincz.

Izetlen és unalmas dolog volna pontról-pontra válaszolnom Wertner Mórnak müveimre tett megjegyzéseire, s nem is akarok az ő történeti és földrajzi tévedéseinek korrektora lenni.

Csak egy állitása ellen szólalok föl, a mi valamelyes jelentőségü s némelyeket e folyóirat olvasói közül talán megtévesztene.

Wertner tagadja azt, hogy Igmánd-nembeli Vajda Lőrincz Csete ragadvány nevet viselt volna és azt állitja, hogy e Csete Lőrincz és 1304-ben az osztrák herczegekkel kötött szövetséget megpecsételő fia, Lőkös, más nemzetség tagja, nem az Igmándé.

Tagadását arra állapitja, hogy *a)* Igmánd vajda Lőrincz fia II. Lőrincz 1327-ben még él, ellenben Csete Lőrincz fia Lőkös 1308-ban már halott volt; *b)* hogy Lőkös, Lőrincz mester fia, 1304-ben előbb irta alá (?! derék dolog lett volna, de bajosan tudott irni) mint Vajda Lőrincz, pedig, ha Lőkös (bocsánat! Leukus!) Vajda Lőrincz fia lett volna, akkor utóbb következett volna és «ha Leukus a vajda fia, kétségtelen, hogy atyját itt is vajdának nevezték volna».[2]

Aztán tovább menve azt állitja W., hogy Csete Lőrincz egy személy Ilyédy II. Lőrinczczel, a volt szörényi bánnal, bizonyos Pucur föld elajándékozójával s ennek fia azon Lőkös, a ki 1304-ben az ország többi főuraival együtt megpecsételi a szövetséglevelet, megerősiti atyjának Pucur földről szóló ajándékozását és 1308-ban már halott.[3]

Élt-e valóban 1327-ben Vajda Lőrincz fia, Lőrincz? Wertner hivatkozik Csánkinak a herczeg Batthyány-ak körmendi levéltárából vett ezen közleményére: «1327-ben Lőrincz fia Tamás kapta e várat[4] rokonaitól, Vajda fiaitól Miklóstól és Lőrincztől, kik a király kegyét elvesztették.»[5] Én ezen oklevelet személyesen megtekintettem a körmendi levéltárban, ahol száma *Acta diversa. famil. nr. 2.*, s meggyőződtem, hogy az 1327-ben *feria sexta post festum beati Dominici confessoris* kelt levélben csak *magister Nicolaus, Laurentii, quondam voyvode filius* áll. Tehát csupán a gyorsmunka s a szokatlan mondatszerkezet okozhatta, hogy ezt Csánki «*Vajda fiai Miklós és Lőrincz*»-nek olvashatta. Különben a felvállást-tevőről a káptalan a lentebb is mindig egyes számban beszél: *quia nunc in indignatione regia existit, neque securam in regno Hungarie inhabitationem habere noscitur.*

Teljesen megegyezik ezzel azon oklevél, a melyre én hivatkoztam (Fejér Cod. Dip. VIII. k. 1. vol. 364—67. l.) a melyben Vajda Lőrincz fia Miklós 1309-ben egész világosan mondja, hogy testvérei mind meghaltak, tehát 1309-ben már Vajda Lőrincznek másik fia II. Lőrincz sem élt. Látom ugyan, hisz vastag betükkel tartja Wertner szemem elé, hogy szerinte ez oklevél «helytelenül van keltezve» és «nem 1309-ből, hanem 1327 utáni időkből való», de én azért csak megmaradok azon igazság mellett, hogy ez oklevél 1309-ből való.

Hogy pedig ez az igazság, azt nagyon könnyen bebizonyithatom egy kis archontologiával. (Ugy rémlik, hogy Wertner ur üres óráiban ezzel is foglalkozik s igy el kell fogadnia kedvelt tudományszakának bizonyságát!) E szóban forgó levél nemcsak egyszerüen van keltezve, hanem időjelzőül a székesfejérvári káptalan oszlopos tagjai is föl vannak benne sorolva és pedig ezek: «János prépost, Pál olvasó-, János éneklő- Kolin őr-kanonokok. Már most tessék csak egy kissé beletekinteni oklevéltárainkba és 100 meg 100 oklevélből láthatja akárki, hogy a székesfejérvári egyháznak János nevü prépostja 1307-től 1321-ig volt, azontul pedig az 1321—55. években László, András, Tatamér és Miklós nevüek ültek ez egyház préposti székén. Még csak egy évtizeddel későbbre, 1319-re sem lehet tenni ez oklevelet, mert 1318—20-ban már nem János volt az éneklő- és Kolin az őr-kanonok, hanem Péter nevü birta az éneklő- és János nevü az őrkanonokságot.[1]

Füstbe megy tehát Wertnernek azon, Csánki kivonatára támaszkodó törekvése, hogy Vajda Lőrincz fiát, II. Lőrinczet 1309 után is életben levőnek tüntesse föl. Marad ellenben az az igazság, hogy Vajda Lőrincz fia, II. Lőrincz 1309-ben már nem élt.

Hogy Lőkös nevét 1304-ben előbb irta bele a kanczellár a szövetséglevélbe, mint Vajda Lőrinczét, az nagyon könnyen érthető abból, hogy Lőkös akkor tettleg valami hivatalt viselt (a mint már 1302-ben is csapatvezér volt), atyja pedig nem. Hogyha pedig annyira kétségtelen, hogy Lőkös atyja megnevezésekor abban az esetben, ha ő a vajda fia, oda kellett volna irnia az 1304-iki levél készitőjének a vajda szót, akkor az is kétségtelen, hogy ha Lőkös, Wertner véleménye szerint, Ilyédy Lőrincz bán fia, az ő megnevezésekor oda kellett volna irnia

[1] Rajzát l. Nyáry: A heraldika vezérfonala. 97. l.
[2] Turul, XX. k. 130. l.
[3] Ugyanott 131. l.
[4] Essegvárt.
[5] Magyarország történelmi földrajza, III. k. 209 l.

[1] V. ö. Fejér, VIII/II. k. 192. l. és Hazai okmánytár, V. k. 97. l.

atyja neve mellé a bán szót. S ha Wertnert a «bán» szó elmaradása nem akadályozza abban, hogy Lőköst Ilyédy Lőrincz bán fiának tartsa, mi jogon hányhatja szemére másnak, hogy e Lőköst Vajda Lőrincz fiának tartja?! A középkori oklevelek, kivált az 1301—1321-ig tartó zavaros időben készült magyar oklevelek nem hivatalos név- és czimtárak, se nem részletes anyakönyvek, hanem csupán a kortársak számára hirtelenében készült iratok s untig ismeretes pontatlanságuk miatt valaminek kihagyása, elmaradása semmiféle «kétségtelen» következtetésekre nem jogosit föl bennünket.

Elfogadhatatlanok e szerint Wertner azon bizonyitékai, melyekkel Vajda Lőrincz fiát, II. Lőrinczet (vagy kicsinyitve Lőköst, mert pl. Tót Lőrinczcznek Lőrincz nevü fiát is Lőkösnek hivták) 1327-ben még élőnek feltüntetni s az 1304-iki Lőrincz fia Lőkösnek Vajda Lőrincz fia Lőrinczczel való azonosságát tagadni igyekszik. De még elfogadhatatlanabb, még szerencsétlenebb azon okoskodása, melylyel a királyfogó László vajdának 1308 junius 17-iki levelében emlitett Pucur földet[1] «Pokor»-ra s ezt meg Pobor-ra magyarázza. Azt akarja ezzel elérni, hogy e Pobor-ra ferditett Pucur földet a csanádmegyei Poborral egynek vehesse s igy az Ilyédyek jószágaihoz közel esőnek tüntethesse föl, volt birtokosait Lőrincz mestert és fiát Lőköst pedig az Ilyédyekhez csaphassa. Nem veszi tekintetbe, hogy e Pucur föld ügyében László erdélyi vajda, még pedig a Nyárád folyó mentén, tehát Maros-Vásárhelytől délre itélkezik, s az ő joghatósága nem terjedhetett ki Csanádmegyébe. Nem veszi tekintetbe, hogy Pucur föld 1308-iki birtokosának Szemléknek leszármazói 1346-ban az erdélyi káptalan előtt kiállitott meghatalmazó levéllel jelentek meg a király előtt s a «Sorokzou»-nak irt alsó-fejérmegyei Szarakszón laktak. Nem veszi tekintetben, hogy a csanádmegyei Pabart sohasem irták Puburnak, hanem legfeljebb Pobornak,[2] Pucur-nak pedig semmi esetre sem. Az is semmi előtte, hogy a csanádmegyei Pabar mindig egyházi birtok volt,[3] tehát nem lehetett Lőrincz mesteré s az ő adományából Szemléké. Ő bátran ráfogja, hogy «Lőrincz mester a királytól a csanádmegyei Pokort vagy Pobort kapta», mintha bizonyos lenne, hogy az a «Pucur» föld Pokornak értelmezendő s mintha még bizonyosabb lenne, hogy Pokor és Pobor mindegy!

No ha ez szabad, akkor azt is szabad állitani, hogy Musla és Mucsa mindegy!

Végezvén ekként Wertner bizonyitékaival és állitásaival, válaszszuk egyelőre szét a XIII. század második felében előforduló három Lőrinczet, ú. m. Ilyédy Lőrinczet, Igmánd nembeli Vajda Lőrinczet és Csete Lőrinczet és lássuk, mit tudunk róluk külön-külön bizonyosat.

I. Ilyédy Lőrincz 1270 elején elveszti a futaki révtől vezető utért folytatott pert.[1]

1270—72-ben, V. István uralkodása idején szörényi bán és dobokai ispán,[2] 1272-ben Gút-Keled Joachim tót-horvát bánnal együtt bukik.[3]

1273-ban főpohárnok, kevei és krassai ispán.[4]

1277-ben Keresszeg és Vaja nevü, Ilyéd közelében eső falvakat kapja.[5]

1279-ben ujra szörényi bán és eladja Kentelkét (Dobokam.).[6]

1291-ben harmadizben szörényi bán, kevei és krassai ispán.[7]

II. Igmánd nembeli Vajda Lőrincz.

1280-ban fiatal királyi tisztviselő és a Pótharaszt mellett Pestmegyében eső Aty és Tördemicz földeket kapja.[8]

Az 1294—96. évek folyamán egy ideig erdélyi vajda volt, mert 1299-ben az ország főurai közt már volt vajdaként fordul elő.[9]

1301-ben Károly király pártjára állott s 1304-ben az osztrák herczegekkel kötött szövetséglevelet megpecsételi.[10]

1306 elején a szintén Károlypárti Barsa Kopasz nádornál a Baár-Kalán nemzetségért közbenjárt.[11]

Az övé volt Essegvár, s volt Lőrincz nevü (tehát Lőkösnek is nevezhető) 1309 előtt már elhalt fia. Ő maga is meghalt 1309 előtt.[12]

III. Csete Lőrincz.

1299-ben zemplénmegyei Gercsely (régen Gercsen, Kersen) nevü birtokát odaadja a veszprémmegyei Essegvártól nem messzire eső Horhi faluért. Fia Lőrincz.[13]

1300-ban «magister Laurentius dictus Chete sum filio suo magistro Leukus», valamint Ujlaky Csák Ugron és társai I. Károlyt behozatják az országba.[14]

1302-ben «magister Leukus filius Laurentii

[1] Zichy cs. okmánytár, I. k. 118. l.
[2] Borovszky: Csanádmegye története. II. k. 468. l.
[3] Ugyanott.

[1] Wenzel: Árpádkori okmánytár, VIII. k. 294. l., XII. k. 50. l.
[2] Wenzel, III. k. 253. l.
[3] Fejér: Cod. Dip. V/I. k. 241. l.
[4] Fejér V/II. k. 72., 102., 107. l., VII/V. k. 383. l. — Hazai okmánytár, VII. k. 140. l.
[5] Hazai oklevéltár, 79. l.
[6] Fejér V/II. k. 492., 547. l.
[7] Fejér, VI/I. k. 130. l. — Wenzel: XII. k. 510. l.
[8] Fejér: VII/III. k. 86—87. l. Hogy ez adatot Wertner előbb halászta ki okleveleink tengeréből, mint én, elismerem.
[9] Wenzel. V. k. 202. l.
[10] Fejér, VIII/I. k. 160. l.
[11] Anjoukori okmánytár, I. k. 107. l.
[12] Fejér, VIII/I. k. 364—67. l. — Csánki id. m. III. k. 209. lap.
[13] Hazai okmánytár, VI. k. 455. l.
[14] Historiæ Hung. Fontes Dom. IV. k. 40. l.

A DESSEWFFY CSALÁD 1756-BAN NYERT BÁRÓI CZIMERE.

dicti Chete» I. Károly érdekében Budát ostromolja.[1]

1304-ben Lőkös, Lőrincz mester fia, az osztrákokkal kötött szövetséglevelét megpecsételi.[2]

Minden jel szerint Csete Lőrincz és fia Lőkös azon «Magister Laurentius» és «magister Leukus», a kik Pucur nevü földjüket Szemleknek adták, illetőleg abban Szemleket megerősitették. Ha ez való, akkor mind Csete Lőrincz, mind fia Lőkös 1308 junius 17. előtt meghaltak.[3]

Az bizonyos, hogy 1304 után Csete Lőrinczcznek és fiának Lőkösnek okleveleinkben semmi nyoma.

Már most sziveskedjék bárki összehasonlitani e három Lőrinczcznek történeti adatait és megtalálhatja annak okát, miért vettem Igmánd nembeli Vajda Lőrinczet és Csete Lőrinczet egy személynek. Röviden azért, mert mind a kettő dühös Károlypárti, mind kettő 1307 táján halt el, mind a kettőnek, ugyancsak 1307 táján elhalt Lőrincz (Lőkös) nevü fia volt s mind a kettő veszprémmegyei birtokos vala.

Lehet, hogy valami uj, eddig ismeretlen adat ezen véleményemet megdönti s ezen sokszoros hasonlatosságot is csalékonynak tünteti föl, de azt nem mondhatja senki, hogy ezen esetleg két személy egynekvételekor könnyelmüen, okadatlanul jártam el.

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

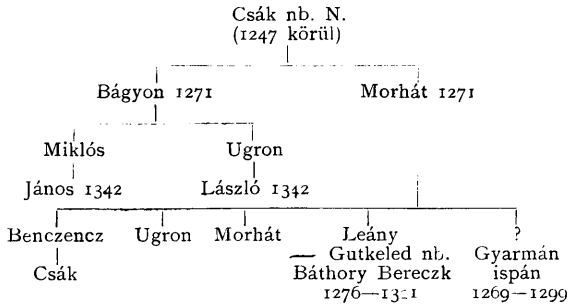
A Csák nemzetség zarándmegyei ága.

Csák nb. Bágyon és Morhát[4] ispánok 1271-ben az egri egyház régi szabadalmairól tesznek bizonyságot. «Az oklevél sorrendje szerint Zarándmegyében a Fehér-Kőrös balpartján voltak birtokosok» olvassuk[5] Karácsonyinál, a ki a birtokok fekvését helyesen határozta meg — de Bágyonnak és Morhátnak utódjait nem ösmeri. Pedig voltak utódjaik.

1342 ápliris 9-én Bágyon fia Miklós, fia János és ugyanazon Bágyon fia Ugron, fia László, megjelennek a nagyváradi káptalan előtt és kijelentik, hogy őseik (progenitores — csak oldalági ősök lehettek) Morhát fiai: Benczencz, Ugron és Morhát *Szintye* és *Csuba* nevü, a Fehér-Kőrös mellett fekvő birtokaikat nővérük (Gut-Keled nb. Báthory) Bereczk nejének hitbére fejében ezen Bereczk fiainak örökös tulajdonul átengedték, mely adományt később Benczencz fia Csák is megerősité. Bereczk fiai ez emlitett Jánost és Lászlót *e vidékre való jövetelük* után számtalan jótéteményekkel segitették, miért is a nevezett birtokok bevallását ők is megerősitik.[1]

Tehát ők más vidékről költöztek Zarándmegyébe. Honnan? nem tudjuk. Hogy Csák nembeliek, igazolják az Ugron, Bágyon, Csák keresztnevek, hogy az 1271-ben élt Bágyon utódai — Csuba és Szintye fekvése. Némi támpontot egyéb ősi birtokaik fekvésére talán a következő adat nyujthat. Csák nb. Morhát fia Gyarmán, 1269-ben Dobos, Zöld és Tótfalu (Fejérmegyében) közelében birtokos.[2]

Mikor költöztek e Csákok Zarándmegyébe, ezt sem tudjuk. Bágyon 1271-ben Zaránd vármegyei lakos. De utódaik saját vallomásuk szerint más vidékről jöttek Szintye és Csuba környékére. De már 1338-ban elszegényedve, talán mint földönfutók, Szintyén laktak (terra pauperum nobilium nunc in facie possessionis Zynta residencium)[3] Valószinü, hogy Csák Máté lázadásával kapcsolatban állottak és e miatt kellett az ősi Csák birtokokat oda hagyniok. Nem-e egy személy Bágyon fia Miklós, fia János Zöldváry Jánossal, Csák Máté várnagyával?[4] (Zöld, mint láttuk, Morhát fia Gyarmán birtoka). A nemzedékrend tehát a következő:

Wertner Mór is jelzi,[5] hogy Bágyon-nak és «Gellért»-nek utódait ösmeri. Talán ő több adattal világositandja meg a Csák nemzetség ezen ágazatát.

Ifj. KÁLLAY UBUL.

Frytz de Nagrawden.

1415 április 18-ikán megjelenik a pozsonyi káptalan előtt «strenuus miles Dominus Frytz de Nagrawden», Korlátkő várának «provisora» és előadja saját úgy mint összes rokonai és örökösei nevében, hogy «providó viro» Habestarff Frigyesnek, Pozsony város polgárának és nejének Margitnak, valamint ezek örököseinek és

[1] Herczeg Eszterházy levéltár Kismartonban f. I. Nro 2.
[2] Fejér, VIII/I. k. 160. l.
[3] Zichy cs. okmánytár, I. k. 118. l.
[4] F. V/1 156. Az oklevélben Gerhardo áll — mint látni fogjuk hibásan Merhardo helyett.
[5] Karácsonyi, A magyar nemzetségek, I. 342.

[1] Anjoukori Okmt. IV. 138.
[2] Karácsonyi, i. h.
[3] Anjoukori Okmt. III. 483.
[4] Fejér, VIII/2 180.
[5] Turul 1902. 35. l.

jogutódainak 200, minden törvényes követelményeknek megfelelő magyar aranyat előlegezett, melyeknek erejéig nevezett Habestarff Frigyes és ennek neje Margit Dombó nevü birtokukat összes tartozékaival együtt neki zálogba adták. Előadja továbbá, hogy e Dombó Pogendorf nevü falu mellett, Nagyszombat város másik oldalától egy mértföldnyi távolságban fekszik és hogy ott egy a korlátkői várhoz tartozó telken még egy másik falu is fel van épitve.

Ezen bőrhártyára irt okirat eredetije, melyről azonban a pecsét már hiányzik, gyüjteményemben található, hova egy pozsonyi ódondász készletéből került. Az okirat hátán későbbi időből származó irással a következő van feljegyezve « . . . contra familiam Nagj ex Helena Bessenjej facta tanquam Actoris NB et contra modernos possessoris (sic!) utj successores Nicolaj Hej... et Michaelj Mesaros NB». Egy más helyen szintén későbbi irással fel van jegyezve «Literæ Contra familiam Bessenjanam» és «Fedemesi levelek».

* * *

Miután a «Nag» a középkori magyarságban «nagy»-nak felel meg, a fentebbi okiratban szereplő Fritz nem más mint Nagyrawdeni vagy helyesebben Nagyraudeni avagy németesen: *Grossraudeni Fritz.*

Maga Grossrauden a mai poroszországi oppelni kormányzói kerületben, a rybniki járásban fekvő helység, a melyről ismeretes, hogy valamikor egy Oppeln-Ratibori Ulászló herczegtől 1252-ben alapitott cziszterczita apátságnak székhelye volt. Ezen apátság történetét 1858-ban Potthast, a monostor okiratait pedig 1859-ben Wattenbach tette közzé. Vajjon létezett-e valamikor «Grossrauden» nevü nemes család vagy létezik e ily néven még most is, nem tudom. A valamikor hatalmas Korlátkő vár romjai a Nádas, Jabloncza és Sándorf községek között elterülő kiskárpáti hegycsoportnak egyik magasabb pontján emelkednek. Legrégibb történetéről e helyen nem akarunk szólni, mert számos erre vonatkozó adat a kritika tüzén még nem ment keresztül. Okiratilag be van bizonyitva, hogy a Csák nb. Trencséni Máté és I. Károly király közötti harczok alatt (a XIV. század kezdetén) a király szolgálatában állott osztrák származásu Haschendorfi Volfing e várat Máté ellen elfoglalva tartotta és a vár felszabaditására előre nyomult Cseh Istvánt, Máté anyai rokonát, győzedelmesen visszaverte;[1] akkor tehát a király kezén találjuk. 1336-ban Tröttel Miklós Pozsonymegye főispánja egyuttal ujvári, korlátkői és hedrichi várnagy.[2] 1394 máj. 22-én olvassuk, hogy Zsigmond király Korlátkő várát a Lengyelországból Magyarországba bevándorolt Stiboriczi Stibornak adományozta, kinek családjában 1434-ig maradt. 1415-ben e Stibor fia, II. Stibor volt a tulajdonosa s igy könnyen megmagyarázható, hogy a külföldi származásu tulajdonosnál szilézíai ember, nevezetesen Grossraudeni Fritz a provisori vagyis főintézői állást elnyerhette.

E Fritznek esetleges utódait nem ismerem; de nincsen kizárva, hogy az okirat hátán olvasható későbbi adatok nyomán eszközlendő kutatások ezeknek nyomára vezethetnének.

Habesdorf Frigyes pozsonyi polgárt többrendbeli, a pozsonyi városi levéltárban őrzött okiratok is emlitik.

Hogy az okiratban a Dumbó-nak nevezett helység «Dombó»-val azonos, nem szenved kétséget; azt azonban, hogy melyik Dombó került elzálogositás utján a korlátkői intéző kezébe, határozottan meg nem mondhatjuk. Nagyszombattól egyenlő távolságban találjuk ma Pozsonymegyében a tótok-lakta Alsó- és Felsődombó nevü falvakat (Hornj- és Dolnj-Duborvé). Pogendorf vagy Bogendorf nevü községet ma már nem ismerünk; de Alsó-Dombó tőszomszédságában van most is Bohunicz, Felső-Dombóban pedig Bogdanócz vagy Bogdanovicz és úgy látszik, hogy ezeknek egyike az 1415-ben emlitett Bogendorffal talán azonos. A nagyobb valószinüség — úgy látszik — a mellett szól, hogy jelen esetben Felső-Dombóról és Bogdánóczról van szó. Dr. WERTNER MÓR.

A Margit-legenda genealogiai és földrajzi adataihoz.

Dr. Wertner joggal mutatott rá a Turul mult számában a Veszpémi Püspökség Vatikáni Okmánytárában közlött Margit herczegasszony beatificatiójához felvett tanuvallomások fontosságára.

Legyen szabad az ottani adatok magyarázatához a következő kiegészitő megjegyzéseket füzni.

Hogy Gaya helyett *Gallá*-nak kellene állani (a mi a mai Egyházgelével azonos), azt nemcsak Gelének Várkonyhoz és Karcsához való közelsége, de az is bizonyitja, hogy már 1253-ban Karcsán az Ethuruh és fiai és a pozsonyi várnépek közt vivott perdöntő párbaj alapján hozandó itélkezésre Roland nádor Babul pristaldust «una cum homine Capituli Posoniensis-Crachyno sacerdote sancti Petri de *Galla*» küldi ki (Bartal Comm. II. Mantiss V. XVII. lap.).

A *Latus* helynévre vonatkozólag tán a vallomás szerint akkor ott létezett Eclesia Scti. Andree kapcsán az esztergomi egyházmegye egy régibb összeirása vezethetne nyomra. A Cata helységnév pedig, mely a «presbiter Petrus

[1] Anjoukori okmánytár II. k. 116. l.
[2] Anj. dipl. Eml. I. k. 344. l.

Eclesiæ Scti Bartholomæi de Kata» kifejezésben emlittetik, nem Káta, hanem *Karcha* s a most is fennálló egyházkarcsai (Gelével határos) plébániával azonos.

Ezen plébánia mint Eclesia Scti Bartholomæi ugyanis emlitve van *a)* az 1253-ban IV. Béla királynak Dénes nádor és pozsonyi várispán által Ethuruh számára kiadott határjárást tartalmazó okmányban: «hinc vadit ad magnam viam, quæ ducit ad Ecclesiam Bartholomei Apostoli», *b)* épp ugy emlitve van az Eclesia Scti Bartholomæi a Karchai Remig comes és fiai Bartholomeus és Laugrab, másrészt s Karchai Iván fiai Márk és Bodo közt 1262-ben kötött egyezségben. (W. XI. 366.)

A vallomásokban a Gelei Bodo comes tisztjeiként emlitett Karchai Istvánt megtaláljuk emlitve mint királyi birót a pozsonyi káptalan 1315-iki oklevelében (B. Comm. II. Martina VI. XX. lap.). Továbbá Gilétfi nádor itéletében Belec Petrus et Stephanus filii Belyud de eadem van a pozsonyi káptalan egy 1307-ről szóló kiadványában emlitve. (Bartal i. m. XXIV. lap.)

Ugyanazon perben emlittetik Karchai Mihály is mint Bele Dénesnek testvére s mint Istvánnak unokaöcscse, de hogy ez azonos lehetne a már 1276-ban tanuként szereplő Karchay Mihálylyal, az a két évszám 1276 és 1343 közti nagy különbség folytán alig valószinü.

BARTAL BÉLA.

Német czimerlevél 1456-ból.

Bács-Bodroghmegyében sehol sincsenek régi levéltárak, azért vajmi ritkaság számba megy, ha itt-ott egy-egy régi oklevél kerül elő. Ilyen ritkaság a jelen alkalommal bemutatandó emlék is, melyet Kanyó Gergely nemes-militicsi községbeli lakos hozott hozzám s mely ugyan magyar szempontból nem bir érdekkel, azonban mint középkori német heraldikai oklevél figyelmet érdemel.

Az oklevélben IV. Frigyes császár hivének, *Steudlin Henriknek*, czimert adományoz, mint a következő szöveg mutatja:

«Wir Fridrich von gottes gnaden Romischer Keyser zur allen zeiten merer des Reichs, Herzog zu Osterreich, zu Steyr, zu Kernten, und zu Krain, Herr auff der Windischen Marck und zu Poztnaw, Grave zu Habspurg zu Tirol zu Pfurt und zu Kyburg, Marggrave zu Burgund und Lanntgrave in Ellsass. Bekennen offentlich mit disem brieve Allen den die insehen oder horen lesen, das wir gutlich angesehen und betracht haben die besonder getrew gehorsam und willig dienste die uns und dem heiligen Reiche unser und des Reichs lieber getrewer *Hainrich Stewdlin* bissher offt und dick willendich und unverdrossenlich getan hat und hinfur in kumftig zeit auch vol tun mag und sol. Und haben darumb mit wolbedachten mute, gutem, Rate und rechtes wissen dem vorgenanten Hainrich Steudlin seinen eelichen leibs Erben und frunden seins stamen wappen und namen fur und fur dise besonder gnad getan und gegeben, tun und geben In die von Romischer Keiserlich macht in crafft dis briefs da Sy nu herfur zu ewigen zeiten zu Irn erblichen wappen und cleinaten die Ir vordern und Sy in Iren Schilte und auff dem Helme bissher gefurt und gebraucht haten und noch gebrauchen zu einer besonder besserung derselben Irer wappen vmb Irs verdienens willen auf demselben Irem Schilt und wappen *auch ainen helm dess gleich mit einer swarzen und weissen helmdeck gezieret, und auff demselben helm ein gererte weis studen busth auss einen gelben oder gold farben zone entsprungent.* Als dann dieselben wappen und cleinet in dem Schilt und auff dem helm in der mitte dess gegenwirtigen unsers briefsgemalet und mit farben eigentlicher aussgestrichen sind mit einander oder ob Sy wollen die vorgemelten helm Ir vecwedern in sonderheit wie Sy des verlustet haben furen und der in allen und reglichen erlichen und redlichen sachen und geschefften, auch in insiegeln, betschaften, und cleineten vnd sunst an allen orten gebrachen und gemessen sollen und mogen von allermenglich ungehindert Und wir gebieten darumb allen und reglichen Fursten, geistlichen und weltlichen Grafen, Freyen herren, Rittern, Knechten, Amptleuten, Erhalden, Perseuanden, meistern . . . . . und des Reichs untertanen und getrewen von Romischer Keiserlicher macht ernstlich und versticlich und diesem brief das Sy den vorgenanten Hainrich Stewdlin sein eelich leibs Erben und freunde seins stamen wappen und namen fur und fur an den vorgemelten wappen und cleineten nicht hindern oder irren in dhem weise, sundern Sy der an allen enden gernlich gebrauchen und gemessen lassen Als lieb Inen und Ir yeglichem servuser (?) und des Reichs swere ungnad zwmeiden unschedlich doch allen andern die villicht der obgenanten wappen und cleinet gleich furten an Irn wappen und rechten Mit urkund dis briefs versigelt unt unser Keyserlichen Maiestat anhangenden Insigel. Geben zu der Newenstatt an mistich nach allerheiligen tag. Nach Cristi gepurt vierzehenhundert und im sechsundfunfftzigistem Unsers Reichs im siebenzehenden und des Keyserstumbs im funfften Jaren».[2]

A szöveg világosan mutatja, hogy a megadományozott Steudlin Henrik már azelőtt is nemes volt és czimert viselt, melyhez a császár csak a czimerdiszt képező sisakot, a sisakdiszt és a fehér-fekete takarót adományozta.[1]

Hogy miképen került ez a német czimer-

[1] Az oklevélre festett czimeren egy ferdén álló, fekete szinü pajzsban két faág látható, melyek alsó felén három-három levél van. A pajzs feletti sisak zárt (madárcsőr alaku), melyen egy arany kosárból tollak emelkednek ki. A takaró jobbról-balról fehér-fekete. (Az oklevél eredeti, hártya, a pecsét hiányzik.)

[2] A másolat hüségeért a szerkesztőség felelősséget nem vállal.

levél a magyar nemes Kanyó családhoz, erre nézve a tulajdonos csupán annyit tud, hogy ők ez oklevelet a szintén nemes Littvay családtól örökölték. A Littvay család Bács Bodrogmegyébe a mult században költözött Nyitra vármegyéből s itt Nemes-Militicsen települt meg 1766-ban, hol ma is virágzik.[1] Valószinü, hogy e család rokonságban volt a német Steudilenekkel, vagy talán éppen leszármazott utódjai ők a Steudlin nemzetségnek. DUDÁS GYULA.

A Diendesdyek armalisa.

Diszes kiállitásu czimeres levél akadt minap kezembe a pannonhalmi rendi levéltár oklevelei között. Hogy a rendi levéltár anyaga közé került, annak az az oka, hogy a megnemesitett egyénnek a főapátsági jobbágyok közől kerültek ki.

II. Rudolf 1581-ben nemesiti meg Dienesdy Jánost, Benedeket, Gergelyt s az atyai ágon velök unokatestvért, Györgyöt, továbbá Jánosnak fiát Mártont.

Az elég csinos rajzu czimereslevél élén álló czimer a következő: kékkel s vörössel osztott pajzsban arany griff áll, kiterjesztett szárnyakkal, lába közé csapott farkkal, jobb lábában kardot tartva; ezüst hold és arany csillag által kisérve. Sisakdisz a pajzsalak koronából kinőve; takaró jobbról vörös-arany, balról kék-arany. A hátteret nem valami izléses rajzzal mintázott barna kárpit alkotja, mi csak zavarja a különben csinosan rajzolt s szinezett kép hatását.

Magának az oklevélnek szövege kivonatosan a következő:

Nos Rudolphus secundus, Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus, ac Germaniæ, Hungariæ etc. rex . . . Memoriæ commendamus tenore præsentium significantes, quibus expedit, universis, quod nos cum nonnullorum fidelium nostrorum prælatorum et baronum humilimam supplicationem nostrae propterea factam maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelium nostrorum agilium Joannis, Benedicti et Gregorii Dienesdy, quae ipsi sacræ primum regni nostri Hungariae coronæ et deinde maiestati nostræ pro locorum et temporum varietate fideliter exhibuisse et impendisse et in futurum quoque exhibere et impendere velle dicuntur; cum igitur ob id, tum vero ex gratia et munificentia nostra regia, qua, quoque de nobis et republica Christiana benemeritos et virtutis colendæ studiosos antecessorum nostrorum divorum quondam Hungariæ regum exemplo prosequi, eisque certa virtutum suarum monumenta, quæ ad maiora quoque præstanda eos incitare possent, decernere consuevimas, eosdem Joannem, Benedictum, et Gregorium Dienesdy, ac per eos Martinum filium præfati Joannis, nec non Georgium similiter Diensdy, fratrem ipsorum patruelem de statu et conditione ignobili, in qua hactenus perstitisse dicuntur, de regia nostræ potestatis plenitudine et gratia speciali exemptos, in cœtum et numerum verorum atque indubitatorum regni nostri Hungariæ nobilium duximus cooptandos, annumerandos et adscribendos. In cuius quidem nostræ erga ipsos exhibitæ gratiæ et clementiæ ac liberalitatis testimonium, veræque nobilitatis signum hæc arma sen nobilitatis insignia *scutum videlicet militare erectum, in coelestinum et rubrum campos divisum, in quo gryphus integer aureo colore designatus, cauda intra pedes involuta, alis extensis, oreque patulo et lingua exerta, posterioribus duobus pedibus erecte stare ac dextro mucronem nudum cuspide sursum versum constrictis unguibus fortiter tenere, levo vero pedibus protenso ac ad dextrum scuti latus conversus esse, cui a fronte luna, a tergo vero stella radiare cernuntur, scuto incumbentem galeam militarem apertam, corona regia ornatam, ex quo alter dimidius Gryphus priori similis assurgit; a summitate vero seu cono galeae laciniis sive lemniscis hinc rubri et flavi, illinc vero coelestini similiter et flavi coloris ad utramque scuti extremitatem defluentibus, illudque decenter exornantibus*, quemadmodum hæc omnia in principio sen capite præsentium literarum nostrarum pictoris manu et artificio propriis suis coloribus recte depicta esse videntur, eisdem Joanni, Benedicti et Gregorio Dienesdy ac per eos annotatis Martino, filio prædicti Joannis, nec non Georgio similiter Dienesdy, fratri ipsorum patrueli, eorundemque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose danda duximus et conferenda. Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti reverendissimi Georgii Draskowyth electi archiepiscopi Colocensis ac episcopi ecclesiæ Jauriensis, locique eiusdem comitis perpetui, consiliarii et aulæ nostræ summi cancellarii in arce nostra regia Pragensi, vigesima die mensis Julii, anno Domini millesimo quingentesimo octogesimo.

Az oklevelet, melynek ép pecsétje kék, sárga, piros, fehér fonadékon függ, jelenleg a pannonhalmi rendi levéltár őrzi (signaturája C. 43, I i). A nemesitést, mint Petrus Zeleossy notarius sajátkezü jegyzete mutatja, 1582-ben feria secunda proxima post dominicam Iubilate hirdették ki Pozsony vármegyének Somorján tartott gyülésén.

Az emlitettek a pannonhalmi főapátság jobbágyai voltak s ugy látszik a Borbély családdal voltak utóbb vagy mindjárt összeköttetésben. Erre vall a hártya határa vezetett következő jegyzet: «Subditi erant, proinde in præiuditium archiabbatiæ nobilitari non poterant. Barbél familia 1580.» SÖRÖS PONGRÁCZ.

[1] *Dudás Gy.*: Bácskai nemes családok, 56. l.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya április 30-ikán tartotta meg ez évi második rendes ülését, melyen *Fejérpataky László dr.* elnöklete alatt *Barabás Samu*, *id. Daniel Gábor*, *Makay Dezső*, *Kállay Ubul*, *Petkó Béla*, *ifj. Reissig Ede*, ig.-vál. tagok, *Schönherr Gyula dr.* titkár, *Áldásy Antal dr.* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok vettek részt.

Elnök az ülést megnyitván, *dr. Schönherr Gyula* titkár felolvasta néhai *Berzeviczy Edmund* ig.-vál. tagnak a Berzeviczy család czimerének fejlődéséről szóló értekezését; s utána *dr. Áldásy Antal* jegyző felolvasta *Karácsonyi János* ig.-vál. tagnak «Két váradi püspök emlékezete» czimü értekezését. Mindkét dolgozat a Turulban fog megjelenni.

A folyó ügyek élén a társaság tagjaivá választattak: a) pártoló tagul *gróf Üchtritz-Amadé Emil dr.* Budapesten (aj. Torkos László); b) évdijas tagul: *Gyömörey Vincze* földbirtokos, ny. törvényszéki elnök Ukkon (aj. Dézsi Lajos) és *a temesvári állami főgimnázium* (aj. Fejérpataky László dr., másodelnök).

Ifj. Reissig Ede dr. ig.-vál. tag jelentést tett a Nemzetségi Zsebkönyv ügyében a legutolsó ülés óta tett müködéséről, a kérdőivek beküldését sürgető felszólitások szétküldéséről. Jelentette, hogy eddig összesen 331 családról érkeztek be adatok, beterjesztette az I. kötetbe felveendő családok jegyzékét, az előfizetési felhivások szétküldésének idejét május havára kérte megállapitani és köszönettel emlékezett meg *Daróczy Zoltán*, *Hattyufy Dezső*, *Luby Károly*, *Kolosy István*, *Pongrácz Elemér*, *Rónay Jenő* és *Sárközy Imre* társ.-tagoknak az adatok összegyüjtése körül kifejtett buzgó közremüködésükért.

E jelentés kapcsán a titkár felolvasta *Illéssy János dr.* ig.-vál. tagnak az igazgató választmányhoz intézett levelét, melyben hivatalos elfoglaltságára hivatkozva bejelenti a Nemzetségi Zsebkönyv szerkesztéséről való lemondását.

Az igazgató-választmány *Illéssy János dr.-nak* a szerkesztésről való lemondását őszinte sajnálattal vette tudomásul s uj szerkesztő-társ választása, valamint a Nemzetségi Zsebkönyv egyéb függőben levő kérdéseinek eldöntése tárgyában junius havában rendkivüli ig.-választmányi ülés tartását határozta el; *Reissig Ede* jelentését addig is tudomásul véve, felkérte őt az anyaggyüjtés és a többi szerkesztői munkálatok folytatására; az általa beterjesztett jegyzéknek a juniusi ülésig leendő átvizsgálására *Barabás Samu* és *Illéssy János* ig.-vál. tagokat kérte fel, a *Reissig Ede* által munkatársaiul megnevezett társulati tagoknak pedig buzgó közremüködésükért köszönetet szavazott.

A pénztár állásáról a pénztárnok által bemutatott jelentés szerint az ülés napjáig a társaság pénztárába befolyt 2372 kor. 59 fil., kiadatott 2048 kor. 29 fil., maradvány 324 kor. 30 fil.; vagyonállás: értékpapirokban 25.000 kor., kötelezvényekben 4400 kor., kötelezvénynyel biztositott alapitványokban 1000 kor., a Nemzetségi Zsebkönyv tartalékalapja 400 kor., pénztári készlet 324 kor. 20 f., összesen 31.124 kor. 30 fil.

Bemutatván a temesvári állami főgimnázium igazgatóságának a Turul korábbi évfolyamai dijtalanul való átengedése iránt benyujtott kérelme, az ig.-választmány a folyóirat készletben levő régebbi évfolyamait féláron nyilatkozott hajlandónak a kérelmező intézetnek rendelkezésére bocsátani.

A jegyzőkönyv hitelesitésére az elnök *ifj. Reissig Ede* és *Makay Dezső* ig.-vál. tagokat kérte fel s ezzel az ülés véget ért.

SZAKIRODALOM.

Dr. Illéssy János. Az 1754—55. évi országos nemesi összeirás. Budapest, az Athenæum i. és ny. rt. nyomása, 1902. 4-r., czimlap és 182 oldal.

A magyar családtörténeti kutatásoknak egyik legfontosabb forrását a nemesi összeirások képezik. III. Károly óta többször összeirták a nemességet, nem ugyan azért, hogy a nemesi jogokat élvező családok lajstromát, mint valami aranykönyvet összeállitsák, hanem hogy egyrészt a jogtalan előjog-viselésnek gátat vessenek, másrészt pedig — és ez volt a főszempont — hogy minél többet vethessenek adófizetés alá a kiváltságos osztályból.

Az összeirások elrendelése, talán mert czélzatuk nem maradt titok, nem hozták meg a kivánt sikert; a vármegyék lanyhán, kellő szigor nélkül jártak el a nem egészen biztos jogu nemesek ellen. Az összeirási szabályok nem voltak megfelelők; nem körvonalozták pontosan a teendőket s miután törvényes jogokba ütköztek, nem voltak szigoruan végrehajthatók Valójában csak a birtoktalan armalistákat lehetett vizsgálat alá vetni; a birtokos nemest a vármegye nem kényszerithette oklevelei felmutatására. Innen van aztán, hogy a megyék által felterjesztett lajstromok merőben különböznek egymástól; némelyik csak a vizsgálat alá vett családokat vette jegyzékbe, mások pedig még a főpapokat és főurakat is elsorolják. Egy szóval, az összeirások korántsem nyujtanak pontos képet az ország nemeseiről. Fontosságuk mindennek daczára is szembetünő; kivált a nemesség ama fennálló igazolási módja mellett, a mikor elegendő kimu-

tatni, hogy valaki egyenes leszármazója egy valamelyik nemesi összeirásban szereplő egyénnek.

Az összes investigatiók között a leggondosabban az 1754—55-ik évit hajtották végre. Ennek a jóváhagyott s a legfelsőbb próbát kiállott lajstromát bocsátotta közre Illéssy János, gondos feldolgozásban.

A munka a *Nagy Iván* czimü családtörténeti folyóiratban kezdett megjelenni. Azonban ez időközben megszünt s a lajstrom folytatása az érdeklődők nagy sajnálatára félbenmaradt. Szerencsére a folyóiratban megjelent résznek egy különnyomat számára készitett iveit nem hagyta a szerző elveszni s a hátralevő darabot is kinyomatta, hálára kötelezve a családtörténet összes munkásait.

A munka egy az investigátiók eredetét megvilágositó bevezetésen kivül csupán a vármegyénkint betürendbe szedett névjegyzéket tartalmazza. Ehez járul még egy kimeritő névmutató, a mely az egész összeirásban előforduló neveket egy abcbe foglalja össze, mindenütt utalva a lapra, a hol a nevek előfordulnak.

Érdekes adatokkal szolgál az összeirás eredményének összegezése, a melyet az eredeti hivatalos kimutatás után szintén közöl a szerző. E szerint a nemesség az ország felső vármegyéiben lakott legsürübben. Legtöbb nemest mutatott ki *Mármaros* vármegye, és pedig 2519-et. Úgy látszik azonban az összeirásból, hogy ebben a számban a még nem önálló fiúk is be vannak foglalva ; másként nem érthetnők, hogy p. o. a *Dunka* családból 40, a *Dancs* családból 42, a *Román* családból 44, a *Kindris* családból 49, a *Mihály* családból 59, a *Timis* családból pedig éppen 72 nevet találunk a lajstromban. Mármaros után legnagyobb számmal van képviselve *Pozsony*, hol 2358 nemest irtak össze ; ezt követi *Vas* 2236, *Borsod* 2210, *Zala* 2031, *Veszprém* 1736, *Nyitra* 1492, *Komárom* 1156, *Szabolcs* 1139, *Zemplén* 1075, *Gömör* 1045, *Szatmár* 1038 és *Trencsén* 1034 nemessel. A többi vármegyékben ezeren alul marad a szám ; legkevesebbet mutatott ki *Csanád* vármegye, összesen csak 18 nemes családfőt. A végeredmény szerint lett volna Magyarországon (Erdélyt és Horvátországot nem számitva) 17,963 birtokos, 13,766 armalista, 825 nem tudni, melyik kategoriába tartozó, összesen 52,554 nemes. Nem szenved kétséget, hogy a főrendüekkel s a kihagyott ősi birtokos köznemesekkel valóságban jóval nagyobb volt az anyaország nemeseinek száma ; bizonyosan megközelitette a hatvanezret. *i.*

Vjestnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog Zemaljskog Arkiva, Uredinje Dr. Ivan pl. Bojničić-Kninski. Godina IV. Zagreb 1902. (A Horvát-Szlavon-Dalmát országos levéltár értesitője. Szerkeszti Knini Bojnichich Iván dr. Zágráb 1902.)

A gondosan szerkesztett folyóirat mult évi folyama, bár közvetlen hazai érdekü czikkekben szegényebb a tavalyinál, ezuttal is sok becses adatot tartalmaz. Az 1—2. füzetek java részét *Lucas Jelić* czikke : «A horvát szent Jeromos intézet Rómában», foglalja el. Bibliografiai és diplomatikai adatok felhasználásával védi a horvát politikai sajtó abbeli álláspontját, hogy a római intézet mindenkor horvát jellegü volt, horvát kezelés alatt állott s az 1901. évi «*Slavorum gentem*» bulla csak a régi helyzet szentesitésére szolgált.

A szerző az intézet templomának és az ahhoz csatolt káptalannak történetét külön tanulmányban tárgyalja, végül bemutatja diplomatariumának főbb okleveleit.

Dr. Cherubin Šegvić «Adat a dalmácziai oklevélhamisitások történetéhez» czimen a «Privilegium fundationis et donationis Ecclesiarum paroch. S. S. Michælis de Lasane et Martini de Crussevo existentium» már Rački által kifogásolt teljes szövegét ismerteti. A Mladinus bán korában 1104-ből keltezett fundationalis oklevelet 1189-benHenrik pápa átirja ; de az átiratban annyi a szembeszökő anakronizmus, hogy hitelességéről szó sem lehet. *Šegvić* ezért csak belső argumentumokkal bizonyitja a hamisitást s paleografiai érveléshez nem is fordul. Feltünik mindenekelőtt, hogy Mladinus hol regia maiestasnak, hol banusnak neveztetik. Hibás az indictio, valamint a keltezés is, mert «tempore Belæ secundi regis Ungariæ» nem lehet 1189, hanem már III. Béla kora. Hivatkozik továbbá az oklevél korszerütlen stilusára, egyes szavak és tulajdonnevek alkalmazására, melyek még a transumptio idejében sem lehettek használatosak s a hosszu oklevelet XVI—XVII. századbeli hamisitványnak mondja.

Dr. Stefan Srkulj röviden referál az 1900. évi történelmi kongresszusról, *Laszowszki* pedig a horvát-szlavon vásárok történetéhez nyujt adalékot 98 város vásártartási szabadalom oklevelének felsorolásával. Tanulmánya mindenkor kiemeli a közbenjáró birtokos, illetve patronus nevét, miáltal a horvát-magyar viszony szempontjából érdekes adatokhoz jutunk. Magyar befolyás révén nyertek vásártartási jogot a következő városok : *Bosiljevo* 1717-ben Auerspergné Erdődy Anna — Borbála grófnő révén. — *Bozjakovina* 1781-ben, *Brckovljan* 1687-ben, *Brezovica* 1781-ben és *Bukovać* 1759-ben, a Draskovich grófok kérelme folytán — *Csechi* 1387-ben Zsigmond királytól Cseh Ferencz Péter fia érdemeire való tekintetből. — *Daruvár* és *Gáj* 1837-ben Jankovich de Daruvár közbenjárása. — Desinić 1590-ben Rátkay Iván kérelmére. — Erdővég és *Ilok* (Ujlak) 1817-ben Odes-

calchi herczeg révén. — *Ivanič* vár a XIV. század végén Zsigmond királytól a libera villa-k sorába emeltetik, 1405-ben pedig vásártartási jogot kap, ezt megerősiti I. Lipót 1660-ban. — *Falžabet* 1748-ban Somogyi Rózsa Ilona özv. Gottal báróné kérelmére, *Kamenica* 1785-ben puchói Marczibányi István kérelme folytán. — *Kraljevać* Erdődy Zsigmond gróf révén nyeri jogát 1628-ban. — *Krapina* 1418-ban ideiglenes jogot nyer Cillei Hermantól, ezt megerősiti Zsigmond királynak Nürnbergben 1430-ban kelt oklevele, utóbb Mátyás király 1489-ben. — *Kutina* 1837-ben Erdődy és Széchenyi grófok közös kérelme folytán. — Ludbreg 1792-ben Batthyany herczeg közbenjárására. — *Pakrácz* 1796-ban daruvári Jankovich Iván és 1837-ben daruvári Jankovich Izidor közbenjárására bővitve kapja jogát. — *Petrijanec*-nek 1580-ban Istvánffy eszközli ki. — *Rcka* 1682. Orchóczy István báró kérelmére, megerősittetik II. Ulászlótól nyert vásártartási jog. *Remete* 1773. Odescalchi Livio herczeg révén. — *Stražeman* 1837. daruvári Jankovich Izidor kérelme folytán. — *Alsó-Stubicza* 1638-ban Malakoczy de Susjegrad kérelmére. *Trg* 1668-ban gróf Zrinyi Péter bán közbenjárása révén. — *Varasd* 1448 Cillei Ulrik bán helyben kelt saját oklevele. — *Vinica* ugyanazon adatok, mint fentebb Petrijanecban. — *Zágráb*. Első adomány 1242-ből Béla királytól 1256-ban és 1266-ban kibővitve; 1270-ben István király megerősiti. Lajos király 1372-ben és II. Ferdinánd 1655-ben ismét kiterjesztik forum solenne és forum cottidianum jogát.

Dr. Wertner Mór Glosszák két horvát oklevélhez czimen Tkalčić Hist. Episc. Zagr. I. k. 57. l. és Hazai Okmánytár VII. k. 31. l. okleveleit kritizálja. Az előbbire nézve megállapitja, hogy Péter fia Miklós de Ludbreg 1272-ből keltezett ajándéklevele a zágrábi káptalan javára helytelenül van datálva, mert az évszámból egy C hiányzik, tehát 1272 helyett helyesen 1372 olvasandó. Az ajándékozó a Veszprémből Horvátországba szakadt Pécz nemzetség sarja, zalai birtokos, oklevelekben sürün előforduló Dénes moravczei comes unokája. A másik kritika a H. Okmánytár idézett helyén olvasható «B. Dei gratia dux et banus totius Sclavoniæ» kezdetü 1244. évi oklevélre vonatkozik. Az eddigi kiadások rubruma Bela-ra egészíti ki a csonka szót, maga Wenczel IV. Béla vonatkoztatja Hogy «dux et banus» királyra nem vonatkozhatik, ma már nyilvánvaló, de még IV. Béla ifjabb fiára sem gondolhatunk, mert ez a jelzett időben alig egy éves volt, s kimutathatólag csak 1260-ban kezd szerepelni Horvátországban, addig az országot bánok kormányozzák. Ezek sorából kitünik az 1242-ben beiktatott Dénes bán, de genere Türje, mint Béla király belső embere és barátja. Ennek egyik hiteles 1244 julius 19-én kelt oklevele igy kezdődik: «Dyonisius dux et banus totius Slavoniæ» és e szavakkal végződik: «datum per manus Benedicti cancellarii bani, ducis Sclavoniæ», A szerző ebből a körülményből azt következteti, hogy mivel a kérdéses időben kétségtelenül Dénes volt a bán, az oklevélben vagy B. cancellár ejtett hibát, *D* helyett *B*-t irván, vagy csak téves olvasás okozza a zavart.

Dr. J. *Kršnjavi* ugyancsak hosszabb czikkben válaszol a *Századok* 1900. évi 924. l. hozott recensiójára, melyben Historia Salonita cz. müve van tárgyalva, Korábbi álláspontját teljesen fentartva, ujból azt vitatja, hogy Kálmán király sem diadalmas hadjárat, sem örökség utján nem jutott Horvátország birtokába, hanem azt egyszerü pactum révén szerezte meg. Polemizál a Századokkal, egyuttal megtámadja a *Vjestnik* horvát referensét, ki e vitában szintén a magyarokhoz csatlakozik, terjeszti — úgymond — a régi mesét, hogy Kálmán Péter horvát királyt megverte és megölte. Ujabb érvül felhozza *Fraknói* müvét Szent László király leveléről.

Dr. Bojničić kiadatlan periratokat közöl a horvátországi boszorkányüldözések történetéhez 1629., 1698. és 1699. évekből. *V. Klaić* a zágrábi püspökök 1433—66. évi történetéhez szolgál adatokkal, minek kapcsán *Dr. Karlo Horvát* a harmadik füzetben pótlásokat közöl. *Dr. F. Sisić* I. Károly itinerariumát irta meg, mihez Wertner M. dr. a következő füzetben helyesbitéseket és ujabb adatokat nyujt. Dr. Ludwig *Ivančan* két czikkében a varasdi kerület 1755. évi parasztlázadásával foglalkozik. A katonai összeirások és hadi terhek okozta elégületlenség már évek óta forrongott, éle először a császári tisztek ellen fordult, de mikor nyiltan kitört a lázadás, a nemesi birtokokat kezdte pusztitani. Zágráb környékén a kuriákat felégették, raboltak és gyilkoltak mindenfelé, mig a sorkatonaság az insurgensek támogatásával az egyik csapatot Bisag mellett szétverte. Az egyik paraszt vezért, Radovićot Petkovich kapitány haditörvényszék elé állittatta s agyonlövette a többieket Batthyány, Erdődy és Keglevich grófok csapatai verték szét s a vértörvényszék csakhamar helyreállitotta a rendet.

E. Laszowszki «Tiz oklevél Krizsevác város XV—XVII. századbeli történetéhez» czimen a városi levéltár érdekesebb emlékeit mutatja be. Zsigmond király 1405 áprills 15-én kelt levelében megengedi, hogy a város sánczczal és árokkal vétessék körül, polgárai Buda polgáraihoz hasonló szabadságokat élvezzenek s körülirja szolgálmányaikat. Ez az oklevél csak Ulászló 1494. évi átiratában maradt fenn, ki a fentirt szabadságot megerősitette, még pedig «Paulus Zygyartho iuratus civis» és társának kérelmére. A második, illetve harmadik oklevél Ferdinand király 1548. évi május 8-án Bécsben kelt mandatuma Erdődy

Péter bánhoz intézve, hogy a polgárokat a királyi kamara taksabehajtásától és Kerechény Mihály helyettes bán erőszakosságaitól oltalmazza meg. Ez az oklevél is csak Rudolf 1596. évi transsumptumában maradt fenn. A IV. sz. oklevél Ferdinánd 1558. évi privilegiuma, illetve Zsigmond és Ulászló adta szabadalmaknak megujitása, mit Kovách Mátyás biró és Zabó István esküdt polgár eszközöltek ki. Ugyanezeket megerősiti Miksa 1568. évi márczius 3-án Bécsben kelt oklevele. — Rudolf 1596. évi márczius 8-án Prágában kelt oklevele alapján ismét elengedi a taksafizetést. — Mátyás király 1609. évi deczember 30-án Pozsonyban kelt oklevele megujitja a Miksa király adta szabadalmakat. Érdekesebb gróf Erdődy Tamás királyi tárnokmester 1617. évi junius 15-én Varasdon kelt oklevele a város pecsétje tárgyában. Ez oklevél Podhradczky József másolata nyomán már a Turul mult évi folyama 80. lapján ismertetve volt. Azeredeti Erdődy Tamás gróf sajátkezü aláirásával vörös, kék és zöld szinü zsinóron függő tárnoki titkos pecséttel van ellátva. A határozatot Lipót király 1660. évi márczius 26-án kelt oklevelével megerősiti, de mivel a belső villongások ezután sem szüntek meg, mig az uralkodó 1661. évi április 9-én Bécsben kelt határozatával az alsó és felső várost örökre egyesiti *J. Barlé* és *dr. Schwarz Gábor* a határőrvidéki zsidóság XVIII—XIX. századbeli történetéhez, főleg a türelmi taksa és a települési jog kérdésében szolgáltatnak adatokat. *Kempf* Gyula a pozsegai nemesek és főurak 1745. évi hadi adó repartitióját ismerteti.

Vladimir Mažuranić családi levéltárának okleveleit ismerteti két csoportban : kiadott és kiadatlan oklevelek szerint. Glagolita betükkel van irva 26 darab 1501—1720. évekből magánjogi ügyekben. Érdekesebbek Matačić Péter 1555. évi végrendelete «Miklows Zrynzky» a szigeti hős aláirásával és pecsétjével. — Desič Mihály bakari kapitány Frangepán György. Miklós és Kristóf rendeletére Mauranić Györgyöt felszabaditja jobbágyterhektől és «nemes emberré» teszi 1570. év november 1-én. A latin nyelvü oklevelek csoportjában 45 oklevelet ismertet 1605—1798. évekből, tulnyomólag birtokviszonyokra vonatkoznak. A harmadik csoportban glagol, illetve latin oklevelek transsumptumai foglaltatnak 1461—1749. évekből Glagol nyelvü Csáktornyán 1569. évi május 3-án kelt Georgius comes de Zrinio latin aláirásu levél. Ezenkivül van a levéltárban 25 oklevélkivonat a Zrinyi, Frangepán, Erdődy és Batthyány családok történetére érdekes adatokkal. Az eredeti oklevelek a zágrábi káptalan archivumában vannak. A legrégibb 1544-ből való : Frangepan Islván és Zrinyi Miklós egymást kölcsönösen osztályos atyafiaknak fogadják. Van ezenkivül az 1585—1812. évekből származó 36 levél vagy töredék, közte 5 a Frangepánok történetét érinti. Az utolsó füzetből emlitésre érdemes még *Dr. Wertner Mór* dolgozata : V. István, IV. László és dignitariusaik itinerariuma. *E—y*

Vitezovic. Mjesečnik za genealogiju, biografiju, heraldiku i sfragistiku. E czim alatt Zágrábban új közlöny indult meg *Laszowski Emil* ismert horvát heraldikai és genealogiai iró szerkesztésében. A folyóiratból eddig két füzet látott napvilágot, érdekes, a magyar szakférfiakat is érintő közleményekkel. Az első füzet a szerkesztő beköszöntőjén kivül a következő dolgozatokat tartalmazza : *Deželić Velimir dr.*, Vrhovac Miksa (az ismert zágrábi püspök életrajza, arczképpel); *Laszowski Emil*, Ritter—Vitezovich czimere és nemesi származása (az első horvát heraldikus családjának 1652 október 15-ikén III. Ferdinandtól kapott czimerével); *Barli János*, Adalék a gorai Hasanović—Ergely család leszármazásához ; *Bučar Ferencz dr.*, Antonius Dalmata és Stephanus Istrianus consul pecsétje (két pecsétábrával) ; *Laszowski Emil*, Pétervárad város czimere (ábrával). Krónika, könyvszemle és kérdések zárják be a czikkek sorát. A második füzet *Deželić* dolgozatának folytatásával kezdődik, ezt követi *Laszowski* czikke : Horvát nemesség (pótlékok Bojnichich Der Adel von Kroatien u. Slavonien czimü munkájához ; tartalmazza a következő családok ismertetését : *Bogovich*, nemeslevele, kelt 1587 jan. 4., *Djurjesich* de Brückenheld, *Gall*, magyar bárságot kapott 1625-ben, *Gonnan* czimeres nemeslevele, kelt 1628 nov. 15., *Jerkovich* czimeres nemeslevele, kelt 1600 nov. 17.) ; *Préradović Dusán* a Preradović családnévről ir, *Horvát Rudolf dr.* Harmudijević—Bećir agáról, végül *Laszowski* közöl egy adalékot a Corbaviai grófok történetéhez

A midőn az új folyóiratnak hosszú és sikerdús pályafutást kivánunk, egyben ajánljuk a magyar genealogusok figyelmébe Előfizetéseket Albrecht C. zágrábi könyvkereskedő fogad el, az előfizetési díj az 1903. év hátralevő felére 3 korona. *Varjú.*

HELYREIGAZITÁS.

Néhai *Kubinyi* Ferencznek a mult számban megjelent *a Záh és Zák nemzetségek* cz. czikkébe nehány értelemzavaró sajtóhiba csuszott be, és pedig a következők :

A 16. lap 2. hasáb felülről a 12. sorban *elhatároznia* helyett *elhaláloznia* olvasandó.

A 25. lap első hasáb alulról a 14. sorban *mely* helyett *melyet* kell olvasni.

Ugyanott alulról a 4. sorban *melynek* helyett *melyek* olvasandó.

A BERZEVICZY CSALÁD CZIMERE.[1]

(Öt pecsét- és czimerrajzzal.)

A Berzeviczy nemzetség ősi czimerét hármas hegység középső csucsából féltesttel kiemelkedő ágaskodó zerge képezi. E czimert a család magyarországi törzsatyja, Rutker lovag, ki II. Endre király feleségével, Gertrud meráni herczegnővel, költözött be Tirolból, hozta magával uj hazájába s származtatta át utódaira. E Rutker lovagról tudós történetirónk, báró Mednyánszky Alajos, azt állitotta, hogy a tiroli Matray nemzetségből származott,[2] s e nézetét igazolni látszik azon körülmény, hogy Matray Rudolf kanonoknak a trienti vagy meráni székesegyházban mai nap is fennálló sirkövén (1190) ugyanaz a czimerkép látható, mely a magyarországi Berzeviczyek ősi czimere volt.

A magyarországi Berzeviczyek czimerének legrégibb emléke Miklós szepesi prépost 1356. évi siremléke a hunfalvi templomban, melyről Wagner azt irja, hogy a siremlékre vésett czimer: hármas halom középső csucsából féltesttel kiemelkedő ágaskodó zerge, felirata pedig a következő: Hic obiit magister Nicolaus filius Andreae, Praepositus (Scepusiensis), sub Anno Domini MCCCLVI.[3] A hunfalvi templomot többszörösen elpusztitotta a tüzvész s e nagyon érdekes sirkőnek ma már semmi nyoma; ránk nézve azonban becses a Wagner feljegyzése azért, mert igazolja azon feltevést, hogy a magyarországi Berzeviczyek kezdettől fogva használták a leirt czimert, a mely valószinüleg már ősi hazájukban is nemzetségi czimerük volt. E Miklós prépost a Berzeviczy család hunfalvi másképsobfalvi ágából származott, mely fiágon a XIV. század végén kihalt. Atyja András, ennek atyja pedig comes Hermannus alias Polanus, a Rutkerus comes fia volt; negyedizi leszármazottja tehát a Berzeviczyek magyarországi ősatyjának.

A Berzeviczy család első kimagasló alakja Henrik fia Péter királyi tárnokmester. Összes emlékeink, melyek róla fenmaradtak, t. i. siremléke és pecsétjei, hüen feltüntetik az ősi czimeralakot.

Henrik fia Péter királyi tárnokmesternek kétféle pecsétjét ismerjük. Az egyik a Magyar Nemzeti Múzeumban elhelyezett Kapy-levéltárban van, egy 1425 szeptember 7-ikén Budán kelt oklevélen. E zöld viaszba nyomott 15 mm. átmérőjü kerek gyürüpecsét mezejét hármas halom középső csucsából féltesttel kiemelkedő ágaskodó zerge foglalja el, jobb oldalra tekintve, a pecsét jobbról B, balról H betüt tüntet fel, a baloldali H betü és a zerge dereka közötti teret hatágu csillag disziti. Az oklevél kibocsátója Petrus filius Herrici de Berzevicze. Tartalma perhalasztás, melyet Óbudai Jakab deák és néhai Kapy András deák fia János közötti perben engedélyez a királyi tárnokmester.

Egy régibb oklevél a tárnokmester másik

[1] A megboldogult szerző kéziratát Gárdonyi Albert tagtársunk volt szives a czimeres levelek szövegével kiegészitve sajtó alá rendezni.

[2] Taschenbuch für die vaterländische Geschichte 1820. évf. 131. s kk. l. (Die Berzeviczy's). Csupán valószinünek tartja, hogy a Berzeviczyek őse, Rutgerus vagy Rudegerus comes, azonos a Berthold és Ottó meráni herczegek oklevelében előforduló Rutgerus vagy Rudigerus de Matrayval, a ki az időben szünik meg Tyrolban szerepelni, midőn Gertrud Magyarországba költözött.

[3] Analecta Scepusii, II. 343. l.

pecsétjének lenyomatát őrizte meg. 1421 január 1-én Berzeviczén nyugtatványt állít ki arról, hogy Kassa város közönsége a királyi tárnokmesternek járó szokásos ujévi ajándékot megfizette. E nyugtatvány Kassa város titkos levéltárában 1421. Quiet. nro. 140 alatt őriztetik s papirfedelü pecsétje Henrik fia Péter tárnokmesternek fennebb ismertetett czimerét tünteti fel a következő körirattal: S(igillum) Petri filii Herrici.

Ez utóbbi pecsét a tárnokmester nagyobb azaz hivatalos pecsétje volt, melyet hivatalos kiadványainak megerősitésére használt. Az oklevél kiadása ugyan Berzeviczén, a tárnokmester ősi birtokán történt, a hol valószinüen nem hivatalosan tartotta székhelyét; de e mellett az is természetes, hogy a felvidéki szabad királyi városok felhasználták ott időzését s úgy panaszaik elintézése, mint kötelezettségeik teljesitése végett is siettek felettes hatóságuk szine elé jutni.[1]

Berzeviczy Péter királyi tárnokmester gyürüpecsétjében a zerge bal oldalán látható hatágu csillagnak semmi különös jelentősége nincs, egyáltalán nem is tartozik a czimerhez, hanem csupán azért került oda, hogy a zerge dereka és a H betü közötti üres tér kellő módon betöltessék. Nincs is ezen kivül más emlékünk, melyen a csillag megvolna.

Érdekes jelenség, hogy a tárnokmester nagyobb pecsétjén nincs meg a «de Berzevicze» elnevezés, holott e névvel már előtte élnek a család tagjai. Az okleves emlékek ellenben rendesen feltüntetik a «de Berzevicze» elnevezést neve mellett, s igy olvashatjuk ezt a királyi okleveleken látható kanczelláriai jegyzetekben is.[2] Nevezetes azonban, hogy a filius Henrici rendesen előfordul a neve mellett.[3] E körülménynek az a magyarázata, hogy vele egyidejüleg élt egy Péter fia Péter is, ki a család hunfalvi, azaz sobfalvi ágából származott s a tárnokmesternek negyedizben unokatestvére és egyuttal apósa is volt.[1] Az ettől való megkülönböztetés tette szükségessé a filius Henrici következetes használatát.

Berzeviczy Péter tárnokmester siremléke ma is megvan a berzeviczei templomban. Az emlékkő négy oldalát elfoglaló körirat ez: Sepultura . magnifici viri . dom (in) i . Petri . Herici . d (e) . Brezovice, tavernicor (um) . r (ega) l (iu) m . mag (ist) ri . necnon . comitis . Scepus (iensis) . ac . suorum. . Belsejét jobbra dült háromszögletü pajzs foglalja el, mely jobbra néző ágaskodó zergét tüntet fel. A pajzsot stilizált tüzokádó sárkány veszi körül, felfelé tartott fejjel, nyaka köré csavart farkkal, felsőbb lábaival a pajzsot tartva, az alsókkal pedig saját pikkelyes szárnynyal fedett testét marczangolva. A sárkány hátán nyugszik a zárt csöbörsisak, melyet az ősi czimeralak, a féltesttel kiemelkedő ágaskodó zerge diszit; a sisaktakaró a zergével összefügg, foszlányai annak mintegy farkát képezik. — E siremlék aligha egykoru, a mint ezt a körirat azon része mutatja, mely a tárnokmester utódaira (ac suorum) is vonatkozik.[1] A sirkő régisége mellett bizonyit azonban a szépen stilizált sisaktakaró.

Nagyot változik e siremléken a családi czimer, a mely hármas halomból féltesttel kiemelkedő ágaskodó zergéből egész zergévé lesz, melyben már csupán sisakdiszül marad meg az ősi félzerge.

Először lép itt fel a czimerrel a pajzs köré csavarodó sárkánykigyó. Ez mindenesetre a Zsigmond király alapitotta sárkányrend jelvénye, s alkalmazása arra vall, hogy a czimervéső Berzeviczy Pétert a sárkányrend lovagjának tartotta. A dolog nem is valószinütlen, mert Péter tárnokmester sok harczot látott s vitéz ember volt, ki, a mint ezt Zsigmond királynak a jamniki jószágról adott adománylevele is emliti, hadakozásai közben hosszu török fogságot is szenvedett.[3] Akármint álljon a dolog, annyi bizonyos, hogy Berzeviczy Péter tárnokmester siremlékén találkozunk először a sárkánykigyóval, a mi később szoros összeköttetésbe lép a csa-

[1] Különösen Bártfa városa állott ez időben sürü összeköttetésben a tárnokmesteri hivatallal, a mint ezt a város levéltárában fenmaradt oklevelek igazolják.

[2] Relacio Petri filii Henrici de Berzevicze magistri thavernicorum.

[3] Zsigmond király és Ulászló lengyel király közötti 1412. évi békeokmány. Wagner, Analecta I. 11. l.

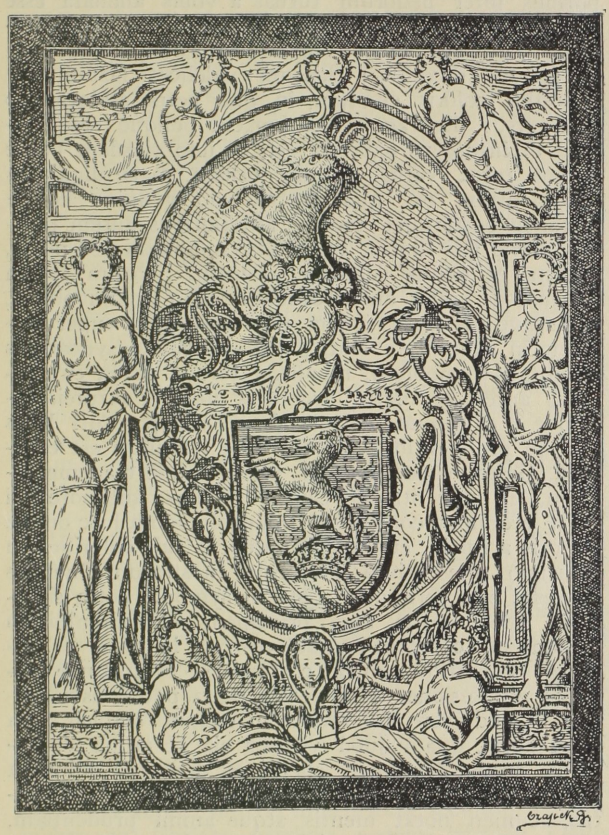
[1] Leánya Hedvig a tárnokmester felesége.

[2] Hibásan oldja meg a köriratot Henszlman Imre, Hermani de Berzevicé-t olvasva, mert Péter a Henrik fia volt s állandóan filius Herricinek irta magát; de nem is Herman, hanem ennek testvére Rikolf volt az őse. Archaeologiai Értesitő, 1887. évf. 361. l.

[3] Wagner, Analecta I. 140. l.

ládi czimerrel. Ugyancsak itt látjuk a czimerpajzsban először az egész zergét is, a mi a későbbi czimereken állandóvá válik.

1559 május 30-ikán Augsburgban czimeres levelet kap a család I. Ferdinánd királytól,[1] mely őket az ősidők óta használt czimer viselési jogában megerősiti. (Hæc antiqua maiorum vestrorum arma sive nobilitatis insignia, quæ superioribus temporibus inter bellorum turbas a vobis alienata esse intelligimus.) Az adomány-

sok nevei a következők: Berzeviczy Miklós fia Kristóf fiai: Bálint, György és Márton, Berzeviczy János fia Tamás fia: Márk, továbbá Berzeviczy János fia Frigyes fiai: István, Márton és Henrik. Ezek mindnyája hű szolgálatairól megemlékezik az oklevél, különösen kiemeli azonban Kristóf fiait, Györgyöt, ki Báthory András országbiró vezetése alatt vitézkedett s utóbb annak kapitánya lett, azután Mártont, ki előbb Nádasdy Tamás nádor titkára volt, utóbb pedig a királyi udvarba jutott. Az adománylevél elé festett czimer a következő: Kék mezőben jobb oldalon emelkedő meredek hármas bércz, a melynek tövében egy emelkedésre helyezett arany koronán jobbra néző természetes szinü egész zerge ágaskodik. A pajzsot tüzet okádó sárkánykigyó veszi körül, farkát nyaka köré csavarva, nyakán koronás és nyakékes nyilt sisak nyugszik, melyet féltesttel kiemelkedő ágaskodó zerge diszit. A takarók szine jobbról fekete és arany, balról ezüst és kék.

Az igy megállapitott czimerben a tárnokmester siremlékének ujitásai, t. i. az egész zerge és a pajzsot körülvevő sárkánykigyó érvényre jutnak; ezekhez járul egy másik ujitás, a korona, mely e czimerképen fordul elő először. Az adománylevél elejére festett diszes czimerképet lebegő angyalok, áldozatot bemutató papnők s más allegorikus alakok ékesitik.

Az adománylevél szövegét lendületessé teszik azon magyarázatok, melyek a czimer egyes részeit illetik. Igy a szikla a haza és a fejedelem iránti hüséget, a jóban való állhatatosságot a szerencse változásai között; a szikla meredeksége az erény utjának nehézségeit s felemelő hatását; az éleslátásu zerge az okosságot, mely mindenkor megtalálja a kellő eszközöket, továbbá a gyorsaságot, melylyel az ellenség támadásaival szemben magát megoltalmazza; a sárkánykigyó az időt, illetőleg a mocsoknélküli emberi életet ábrázolja. Kétségtelen, hogy az adománylevél szövegezése első sorban a Berzeviczy Márton müve, ki ekkor már a királyi kanczellária szolgálatában állott s annak müködésében tevékeny részt vett.

Az adománylevél szövege a következő:

Ferdinandus, divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclavoniæ, Ramæ, Serviæ, Gallitiæ, Cumaniæ Bulgariæque etcetera rex, infans Hispaniarum, archidux Austriæ, dux Burgundiæ, Brabantiæ, Styriæ, Carynthiæ, Carniolæ, marchio Moraviæ, dux Lucemburgæ, ac superioris et inferioris Silesiæ, Wirthembergæ et Thekæ, princeps Sveviæ, comes Habsburgi, Tyrolis, Fereti, Kyburgi et Goriciæ, landgravius Alsatiæ, marchio sacri Romani imperii supra Anasum, Burgoviæ, ac superioris et inferioris Lusatiæ, dominus marchiæ Sclavonicæ, Portus Naonis et Salinarum etcetera. Vobis fidelibus nostris nobilibus Valentino, Georgio et Martino, filiis quondam Christophori, filii olim Ni-

[1] Szépen megtartott eredetije a család kakaslomniczi levéltárában őriztetik.

colai de Berzevicze, item Marco, filio quondam Thomæ, filii olim Joannis de eadem Berzevicze, necnon Stephano, Martino et Henrico, filiis quondam Friderici, filii olim præfati Joannis de præscripta Berzevicze, fratribus condivisionalibus, salutem et favoris erga vos nostri perpetuum incrementum. Ea virtutis est vis, ut senescere aut intermori nequeat, quin etiam præclara hominum facinora, quæ ab hac veluti radice seu stirpe oriuntur, decus obtinent sempiternum atque immortale: ac tametsi interdum temporum iniuria et fortunæ iniquitate, quæ in rebus humanis plurimum dominantur, virtus premitur, tamen paulo post emergunt atque enitescunt, lumenque suum uberiore veluti lampade effundunt, pristinumque sibi splendorem ex intervallo vindicant. Quod in vetustis familiis apparet, quæ cum virtute olim claritatem insignem et gloriam essent adeptæ, deinde adversis casibus actæ atque impulsæ succubuerunt, diuque obscuræ delituerunt; tamen tandem veluti e tenebris eluctatæ, pristinam in lucem se adseruerunt. Id quod licet interdum accidit etiam depravatione quadam seminarii, unde permulti degeneres claris parentibus avisque ac proavis succedunt: tamen nescio quomodo permanent quidam ceu igniculi, qui post multas ætates se demum exerunt in minoribus, et pristinæ virtutis sepultum multis retroactis seculis quasi iubar accendunt: quod ut paucis, nec nisi divino munere contingit, ita laudem habet haud mediocrem et præmia non vulgaria meretur. Quamobrem cum intellexissemus vos prædictos, Valentine, Georgi et Martine, item Marce ac Stephane, Martine, Henriceque de Berzevicze, nobilibus iisque vetustis ortos maioribus, eorum vestigiis ita ab ipsa pueritia institisse, ut eis vos similes ac neutiquam degeneres tam clara prosapia probaveritis, omnibusque planum feceritis, domui denique ac familiæ vestræ antiquæ transactis temporibus obscuratæ ad lucem eius pristinam non parum claritatis virtute vestra addideritis: igitur dignos vos iudicavimus, qui gratiam nostram cæsaream ac regiam experiamini, et amissa maiorum vestrorum stemmata de munificentia nostra recuperetis. Te enimvero Georgi accipimus ab ineunte ætate militiam secutum sub ductu fidelis nostri spectabilis et magnifici comitis Andreæ de Bathor, iudicis curiæ nostræ etcetera, viginti continuis annis præclara militaris fortitudinis specimina edidisse, ac tandem capitaneatu copiarum eiusdem cum laude functum esse. Reliquos quoque in eodem genere probe et non sine laude versatos. Te vero Martine, fili prænominati Christophori de Berzevicze, optimas literas et disciplinas amplexum in iis ad hanc ætatem tuam iuvenilem præclaros progressus fecisse, unde te olim tam coronæ nostræ regni Hungariæ, quam reipublicæ usui esse posse non diffidimus, prouti eius rei eximium apud prædictum spectabilem et magnificum comitem Thomam de Nadasd, regni nostri prædicti Hungariæ palatinum, secretarii sustinendo officium iam pridem edidisti specimen: atque nunc etiam, cum per varias nostras et sacri Romani imperii regiones et provincias nos sequendo, patriæ tuæ prædictæ nobisque similiter rerum ac negotiorum regni dicti publicorum tuæ fidei ac industriæ concreditorum expeditionibus, acceptiora reddere non cessaveris ministeria, prouti non cessas etiam de præsenti. Cum igitur ob prædicta virtutum vestrarum præstantissimarum merita, tum vero ex nostra erga vos gratia speciali, vos de cæsareæ regiæque nostræ potestatis plenitudine, in verorum et indubitatorum eiusdem regni nostri Hungariæ, in quo hactenus ab antiquo perstitistis, cætum nobilium dignitatemque denuo restituentes: eadem iura, privilegia, immunitates, honores, gratias, libertates ac prærogativas, quibus iidem veri et indubitati regni nostri Hungariæ nobiles ab antiquo semper de iure vel consvetudine usi sunt, vobis vestrisque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis propria facimus, concedimus et donamus. In uberioris autem gratiæ erga vos nostræ, ac evidentius nobilitatis vestræ signum, hæc antiqua maiorum vestrorum arma sive nobilitatis insignia, quæ superioribus temporibus inter bellorum turbas a vobis alienata esse intelligimus, vobis vestrisque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis iterum danda, conferendaque duximus: Scutum videlicet lazurei sive cœlestini coloris erectum, in quo petra albicans ab ima versus dextram scuti partem oblique sese erigens et insurgens expressa est, in imo eiusdem petræ corona aurea variis gemmis ornata, regiæ dignitatis ornamentum, ex qua caprea suo genuino colore picta, in posteriores erecta, anterioribus autem pedibus petræ ipsi innixa, veluti eius in apicem ascensura, depicta et oculis subiecta videntur. Scutum ipsum extrinsecus ambit draco, caudam collo circumvolutus, versusque dextram ignem eructans, cuius super cervicem in summitate scuti galea craticulata, syncerioris nobilitatis symbolum, monili et torque aurea circumdata, aureis et nigris, argenteis item et lazureis utrinque a summitate ad dimidium usque scuti latus mixtim profluentibus laciniis sive lemniscis est exornata. Galeæ superincumbit priori simile diadema regium, ex quo itidem caprea dimidia anteriore sui parte prominet conspicua: quemadmodum hæc omnia pictoris artificio et ingenio propriis suis coloribus in principio præsentium literarum nostrarum lucidius expressa esse cernuntur. Quo in symbolo petra significat fidei vestræ erga principem ac rempublicam firmitatem, constantiamque vestram in recto et honesto proposito contra corruptelas et fortunæ adversæ impressiones, nihil enim petra potest esse solidius. Quod vero ea erecta in cœlum suspicit, non aliud notat, quam quod virtutis via sit ardua et difficilis, atque hominem efferat et divorum adiungat consortio. Caprea cum visus perspicacissimi perhibeatur, acumen notat mentis atque animi prudentiam, quæ recta ratione suscipit aut omittit actiones, et firmo ac vero iudicio bonum deligit, contrario reiecto, ac vitæ existit moderatrix, denotat eadem etiam celeritatem, cum sit velocissima, et in periculis præsens ad salutem consilium, ea enim hostium insequentium impetu exagitata editissima rupium petit cacumina, exilique se firmat crepidine: quod est argumentum summi cuiusdam in principem verum et legitimum ac divinitus datum studii zelique ardentis, quo qui ducitur, paratior est iacturam rerum suarum bonorumque facere, inque fortunæ veluti crepidine consistere, quam alienum officio, fide, integritate atque constantia admittere; ne hoc omittatur, quod maiores vestros verisimile est ad eum tractum Carpati montis res gessisse, ubi petræ illæ eminentissimæ longa serie porriguntur, quæ tartare vulgi sermone appellantur. Draco autem ille, qui scutum undique spira

circumdat, quo signo Aegyptii annum designavisse dicuntur, protendit quidem et tempus ipsum motumque illum astrorum, qui a puncto, unde prodierat, ad idem punctum revertitur, periodum tamen præcipue et ante omnia efficit: imaginem refert vitæ ab exordio ad finem æquabili tenore, honeste ac cum laude, absque aliqua nominis famæque macula ac labe deductæ. Decernentes et ex certa nostra universorumque prælatorum et baronum prædicti regni nostri Hungariæ scientia animoque deliberato, ac cæsareæ regiæque potestatis plenitudine concedentes, ut vos Valentine, Georgi et Martine ac Marce, item Stephane, Martine et Henrice de præfata Berzevicze, hæredesque et posteritates vestræ utriusque sexus universæ ea, quae diximus, arma sive nobilitatis insignia, ubique in præliis, certaminibus, hastiludiis, torneamentis, duellis, pugnis, monomachiis, spectaculis aliisque omnibus exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon sigillis, velis, cortinis, aulæis, annulis, vexillis, scutis, tentoriis, domibus, monumentis et aliarum quarumcunque rerum et expeditionum generibus, more aliorum verorum regni nostri Hungariæ nobilium insigniis nobilitatis utentium, sub meræ, veræ ac synceræ nobilitatis titulo, quo vos ubique in nostris et sacri nostri Romani imperii regnis ac provinciis ab omnibus cuiuscunque nationis, status, conditionis et præeminentiæ homines existant, dici, nominari, haberi ac reputari volumus, ferre, gestare, illisque uti, frui et gaudere perpetuis semper temporibus possitis et valeatis. Immo nobilitamus, damus et concedimus præsentium per vigorem. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam præsentes literas nostras, duplicis et authentici sigilli nostri impendentis munimine roboratas, vobis Valentine, Georgii et Martine, item Marce ac Stephane, Martine Henriceque de Berzevicze, ac hæredibus et posteritatibus vestris utriusque sexus universis dedimus et concessimus. Datum per manus reverendissimi in Christo patris domini Nicolai Olahi, archiepiscopi Strigoniensis, locique eiusdem perpetui ac comitatus Honthensis comitis, legati nati, primatis Hungariæ, summi et secretarii cancellarii ac consiliarii, necnon compatris nostri fidelis syncere nobis dilecti, in civitate nostra et sacri Romani imperii Augusta Vindelicorum, die penultima mensis Maii, anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo nono, regnorum nostrorum Romani vigesimo nono, aliorum trigesimo tertio, electionis autem nostræ imperatoriæ secundo. Venerabilibus in Christo patribus eodem Nicolao Olaho archiepiscopo Strigoniensi, Colocensi sede vacante, Antonio Verantio electo Agriensi, Mathia Brumano electo Zagrabiensi, Paulo Bornemizza Transsylvaniensi, Francisco Forgach de Ghymes Varadiensi, Georgio Draskowyth Quinqueecclesiensi, Paulo de Gregoriancz Jauriensi, Andrea de Kewes Vesprimiensi, Chanadiensi sede vacante, Blasio de Varadinopetri Vaciensi, præfato Paulo Bornemizza gubernatore Nitriensi, Joanne ad Wylak Tininiensi, electis ecclesiarum episcopis ecclesias dei fœliciter gubernantibus. Item spectabilibus et magnificis comite Thoma de Nadasd regni nostri Hungariæ palatino, iudice Cumanorum nostrorum, ac in Hungaria locumtenente nostro, necnon terræ Fogaras et comitatus Castriferrei comite perpetuo, Andrea de Bathor iudice curiæ nostræ, Petro Erdewdy de Monyorokerek comite Montis Claudii, ac regnorum nostrorum Dalmatiæ, Croatiæ et Sclavoniæ bano, Nicolao comite de Zrinio tavernicorum, Francisco Tahy agazonum, Joanne Desewffy curiæ nostræ, Petro Macedoniay cubiculariorum, Stephano Banffy de Alsolyndwa dapiferorum, Ladislao Banffy de eadem ianitorum, Christophoro de Bathyan pincernarum nostrorum regalium magistris, comite Ecchio a Salmis et Newburg comite Posoniensi, aliisque quam plurimis regni nostri Hungariæ comitatus tenentibus et honores. Ferdinandus m. p. Nicolaus Olahus archiepiscopus Strigoniensis m. p. Franciscus Forgach m. p. episcopus Varadiensis.

Különös jelenség s aligha találunk párjára, hogy a Berzeviczy család tagjai nem érték be

az 1559. évi diszes czimerrel, hanem már a következő 1560. esztendőben ujabb czimeradományt eszközöltek ki a maguk számára I. Ferdinánd királytól.[1] E ritka dolog magyarázatát minden valószinüség szerint abban kell keresnünk, hogy a család ez időben két teljesen különálló ágra szakadt, melyek egyike Kakas-Lomniczon, a másik pedig a sárosmegyei Berzeviczén tartotta székhelyét. Megoszlottak ennek következtében a két különvált ág birtokai, valamint a birtokjogokra vonatkozó családi oklevelek is. Ez időben tehát a közös származás daczára is külön

[1] Jól megőrzött eredetije megvan a Berzeviczy-családnak a M. N. Muzeumban örök letéteményképen elhelyezett levéltárában.

érdekeket képviseltek az egyes ágak, a mely érdekek egymással ellentétbe jutván, nem egyszer váltak összeütközések kutforrásává.

Igy kellett lennie ennek a jelen esetben is, s e sajátságos érdekellentétek képezték okát az 1560. évi ujabb czimeradományozás kieszközlésének. Az 1559. évi adománylevélben kiemelt György és Márton a kakas-lomniczi azaz szepesmegyei ághoz tartoztak, mely Berzeviczy Jakabtól származott le, s a mint megemlitettük, a czimeradományozás a szepesmegyei ágból származó Berzeviczy Márton befolyása alatt jött létre. Mi sem természetesebb, hogy a család szepesmegyei ága teljesen a sajátjának tartotta az adománylevelet, nem nagyon véve számba, hogy abban a sárosmegyei családtagok is fel vannak sorolva s a czimeradományozás azokat is megilleti. E körülmény sértette a sárosmegyei ág érdekeit, s olyan módon igyekeztek azt megoltalmazni, hogy a maguk számára ujabb czimeradományozást eszközöltek ki.

Az ujabb adománylevél 1560 április 10-én Bécsben kelt, s kieszközlője az oklevél tanusága szerint Berzeviczy Henrik, a család Szaniszlótól származott sárosmegyei másik hatalmas ágának sarja, a ki testvéreit, Istvánt és Mártont s unokatestvérét, Márkot is felvette az adomány keretébe.

Ez adománylevél czimerképe szemmelláthatólag egyszerübb az előbbinél, szövege pedig teljesen a királyi kanczelláriában használt általános formák szerint van irva. Szóval mind a czimerkép, mind az adománylevél szövege világosan magyarázzák, hogy ezzel a királyi kanczelláriában müködő Berzeviczy Márton nem törődött.

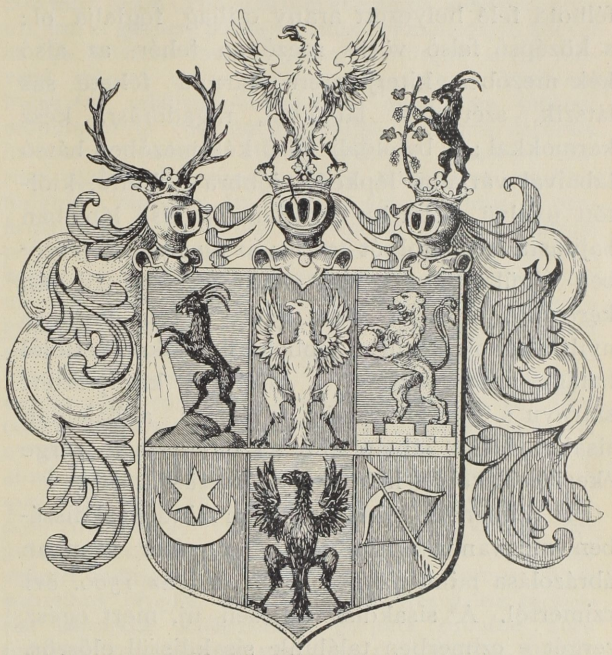
Az ujabb czimer kék mezejében aranyozott hármas halom szélső csúcsán ágaskodó zerge van, első lábaival a pajzs jobbján emelkedő meredek sziklára kapaszkodva, szájával a szikla tetejéből kinövő szőlőfürtöt tépve. A pajzsra helyezett koronás nyilt sisakot féltesttel kiemelkedő ágaskodó zerge disziti, a sisaktakarók szine jobbról kék-arany, balról ezüst-vörös. A pajzs mezejében egy másik kisebb pajzs körvonalai látszanak, a mi valószinüleg a pajzs mezejének nem épen szerencsés betöltésére van szánva. Ez ujabb czimerben is megvannak az ősi czimer alkotó részei: a hármas halom s a belőle kiemelkedő zerge. Módosul azonban a czimer azzal, hogy a zerge egész testtel van ábrázolva; a pajzs jobb felére pedig meredek szikla került, melynek tetejét szőlőtő foglalja el. A zerge ábrázolása már az 1559. évi czimerben azonos ezzel, valamint a pajzs jobb felén emelkedő szikla képe is; egészen uj azonban a szőlőtő, mely ez alkalommal jutott be a családi czimerbe. Elmaradt e czimerből az 1559. évi czimer két jellemző alkotó része: a korona, a melyre ott a zerge támaszkodik, és a sárkánykigyó, mely a pajzsot övezi.

Az 1560. évi adománylevél szövege ez:

Nos Ferdinandus, divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclavoniæ, Ramæ, Serviæ, Gallitiæ, Lodomeriæ, Comaniæ Bulgariæque rex, infans Hispaniarum, archidux Austriæ, dux Burgundiæ, Brabantiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ, marchio Moraviæ, dux Lucemburgæ, ac superioris et inferioris Silesiæ, Virtembergæ et Thekæ, princeps Sveviæ, comes Habspurgi, Tyrolis, Ferreti, Kyburgi et Goritiæ, landgravius Alsatiæ, marchio sacri Romani imperii supra Anasum, Burgoviæ, ac superioris et inferioris Lusatiæ, dominus marchiæ Sclavonicæ, Portus Naonis et Salinarum, etcetera. Memoriæ commendamus tenore præsentium significantes quibus expedit universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum, dominorum prælatorum et baronum, humillimam supplicationem nobis propterea factam maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelium ac constantiorum serviciorum meritis fidelis nostri Henrici Berzeviczey, quæ idem sacræ primum regni nostri Hungariæ coronæ et deinde maiestati nostræ, pro locorum et temporum varietate fideliter, constanter viriliterque exhibuisse et impendisse, ac imposterum quoque exhibere et impedere velle dicitur; cum igitur ob hoc, tum vero ex gratia et munificientia nostra regia, qua quosvis de nobis regnisque nostris et republica Christiana benemeritos ac virtutis colendæ studiosos, maiorum et antecessorum nostrorum, divorum quondam Hungariæ regum exemplo prosequi, premiaque eis condigna decernere solemus, eundem Henricum Berzewiczey, ac per eum Stephanum, Martinum, Marcum de Berzevicze, fratres suos, qui licet ex nobilibus parentibus oriundi esse, atque in testimonium nobilitatis eorum diplomata quoque sufficientia se habuisse, sed ea sub his disturbiorum temporibus casu malo deperdita et a se abalienata esse asserunt, de nostræ regiæ potestatis plenitudine et gratia speciali, denuo in cetum et numerum verorum regni nostri Hungariæ nobilium duximus cooptandos, annumerandos, aggregandosque et adscribendos; annuentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes, ut iidem omnes prænominati, ipsorumque universorum hæredes et posteritates utriusque sexus universæ, a modo inposterum omnibus illis iuribus, libertatibus, privilegiis prærogativisque et immunitatibus, quibus cæteri veri et nati nobiles dicti regni nostri Hungariæ et parcium sibi subiectarum de iure vel consvetudine utuntur et gaudent, uti, frui et gaudere possint ac valeant. In cuius quidem nostræ erga eos

exhibitæ clementiæ testimonium, veræque nobilitatis signum hæc arma seu nobilitatis insignia eisdem donamus atque conferimus: scutum videlicet cesii coloris, cuius imam partem tres colles occupant, ex quorum posteriori caprea in rupe ardua, a dextro scuti latere picta, erigere, ex vite in vertice rupis enata rodere conspicitur; scuto galeam impositam et supra eam coronam auream, ex eaque capream mediam priori similem eminentem, a summitate galeæ laciniis fulvi, cesii, albi et rubei coloris hinc inde diffluentibus, scutumque ipsum exornatibus, prout hæc omnia in principio præsentium literarum nostrarum pictoris arte suis accommodatis coloribus depicta esse cernuntur, eisdem Henrico Berzeviczey ac Stephano, Martino, Marco de Berzevicze ipsorumque heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, dedimus et contulimus. Decernentes, ut ipsi eadem arma seu nobilitatis insignia, more aliorum nobilium regni nostri Hungariæ, armis et insignibus nobilitaribus utentium, a modo inposterum ubique, in præliis, certaminibus, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis et aliis omnibus exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon sigillis, velis, cortinis, auleis, annulis, vexillis, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub veræ et synceræ nobilitatis titulo, quo eos ab omnibus et singulis, cuiuscunque status, ordinis, condicionis et præeminentiæ homines existant, insignitos dici, nominari haberique et reputari volumus, ferre, gestare, illisque uti, frui et gaudere possint ac valeant. In quorum fidem et testimonium perpetuum, præsentes literas nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariæ utimur, impendenti communitas, eisdem Henrico Berzewyczey, ac Stephano, Martino, Marco de Berzewicze, ipsorumque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis dedimus et contulimus. Datum per manus reverendissimi in Christo patris domini Nicolai Olahi, archiepiscopi ecclesiæ Strigoniensis, locique eiusdem comitis perpetui, primatis Hungariæ, legati nati, summi et secretarii cancellarii et consiliarii et compatris nostri, fidelis nobis syncere dilecti, in civitate nostra Vienna Austriæ, decimo die mensis Aprilis, anno domini millesimo quingentesimo sexagesimo, regnorum nostrorum Romani tricesimo, aliorum vero tricesimo quarto, electionis autem nostræ imperatoriæ tertio. Venerabilibus in Christo patribus eodem Nicolao Olaho, archiepiscopo Strigoniensi, Colocensi sede vacante, Antonio Verantio electo Agriensi, Mattia Brumano electo Zagrabiensi, Paulo Bornemiza Transsilvaniensi, Francisco Forgacz de Ghimes electo Varadiensi, Georgio Draskowyth electo Quinqueecclesiensi, Paulo de Gregoriancz Jauriensi, præfato Paulo Bornemiza gubernatore Nitriensi, Andrea de Kewes Vesprimiensi, Petro Paulino electo Chanadiensi, Vaciensi, Boznensi et Syrmiensi sedibus vacantibus, Joanne ab Wylak electo Tyninyensi, ecclesiarum episcopis, ecclesias dei fœliciter gubernantibus. Item spectabilibus et magnificis comite Thoma de Nadasd, regni nostri Hungariæ palatino, iudice Comanorum, et in Hungaria locumtenente nostro, comite Andrea de Bathor, iudice curiæ nostræ, Petro Erdewdy de Monyarokerek comite Montis Claudii, regnorum nostrorum Dalmatiæ, Croatiæ et Sclavoniæ bano, comite Nicolao de Zrinyo thavernicorum, Francisco Thahy agazonum, Joanne Desewffy de Chernek curiæ nostræ, Petro Macedonyay cubiculariorum, Stephano Banffy de Alsolyndva dapiferorum, Christophoro Batthiany pincernarum, Ladislao Banffy de eadem Alsolindva ianitorum nostrorum regalium magistris, comite Ecchio a Salmis et Neuburgh comite comitatus Posoniensis, cæterisque quam plurimis regni nostri Hungariæ comitatus tenentibus et honores etcetera. Ferdinandus m. p. Nicolaus Olahus archiepiscopus Strigoniensis m. p. Joannes Listhius m. p.

A kettős czimeradományozás zavarokat idézett elő a családi czimer használatában. Az 1560. évi czimeradományozás ugyanis a család sárosi ágát illette, de ez az ág az 1559. évi adománylevélbe is fel volt véve. Úgy látszott tehát, mintha a család ez ága mindkét czimer

használatára fel volna jogositva, a mi természetesen lehetetlen. Ennek eredménye az lett' hogy a család tagjai teljesen önkényesen jártak el czimerük megállapitásában. Pecséteiken, emlékköveiken és egyebütt hol az 1559. évi czimert találjuk a szőlőtővel bővitve, hol pedig az 1560. évit a sárkánykigyóval övezve. Akár az egyik, akár a másik czimerképet tisztán és hamisitatlanul alig találhatjuk valahol.

Sajátságos tünemény kevéssel a czimeradományozások után Berzeviczy Márton erdélyi kanczellár lengyel bárói czimere. A kanczellár ugyanis a család szepesmegyei ágából származott, s a mint emlitettük, az 1559. évi czimer megszerzésében főrésze volt, mégis lengyel bárói

czimerébe az 1560. évi czimerkép motivumait vette fel.

Berzeviczy Márton Báthory István erdélyi fejedelem lengyelországi uralkodásában előkelő szerepet játszott, minek következtében a lengyel rendek 1579-ben indigenátussal ajándékozták meg, Báthory István lengyel királytól pedig uj czimert kapott. E czimer eredetije nem maradt ránk, csupán egykoru másolata van meg a daróczi kastély egy festményén. E festmény a következő czimert ábrázolja: Hat mezőre osztott pajzs felső jobboldali kék mezejében zöld hármas halomra támaszkodó zerge a mező jobb felén emelkedő sziklára kapaszkodva, az alsó vörös mezőt arany félhold felé helyezett arany csillag foglalja el; a középső felső vörös mezőben fehér, az alsó kék mezőben kiterjesztett szárnyú fekete sas látszik, szétvetett lábakkal, ragadozásra kész karmokkal; a baloldali felső kék mezőben hátsó lábaival várfalon lépkedő, jobbra tekintő, kiöltött nyelvü, kétfarku oroszlán áll, első lábaiban hajitásra kész golyót tartva, az alsó vörös mezőben végül nyilvesszővel ellátott felvont ijj van keresztbe téve. A pajzs feletti három koronás nyilt sisakok közül a jobboldali sisakot kétfelől hatágu szarvasagancs, a középsőt kiterjesztett szárnyu s szétvetett lábu fehér sas, a baloldali sisakot hátsó lábain álló s szőlőtőt tartó zerge ékesiti. Takarók kék arany és ezüst vörös.

E czimernek mind pajzsában mind sisakdiszében megvan a zerge, feltünően eltér azonban ábrázolása mind az 1559. évi, mind az 1560. évi czimertől. A sisakdisz teljesen uj, mert egész zergét e czimerben találunk sisakdiszül először, s a szőlőtő is itt jut be először a sisakdiszbe. A pajzsban levő zerge hasonlit az 1559. évi czimerhez, mert a szőlő nélkül van ábrázolva; eltér azonban attól, mert nem koronára támaszkodik, hanem hármas halomra, a mi az 1560. évi czimer sajátja. Úgy látszik, mintha ez a czimer az 1559. és 1560. évi czimerek egyesitéséből keletkezett volna, mert mindkettő motivumait egyesiti. Ezzel szemben a daróczi festmény egykoru lengyel felirata arra vall, hogy a lengyelek lényegesnek tartották a szőlőtőt a czimerben. Azt mondja t. i. a felirat: Beköszöntött Magyarhon szőleiből a Berzeviczyek szivesen látott zergéje a lengyel Starosták hajlékaiba, üdvözli azt a fehér sas királyi fészkéből és lengyel nemességet nyujt neki az érdem sasával Báthory király alatt 1579. évben.[1]

A Berzeviczy családnak adományozott legujabb czimerbővitésnél teljesen az 1559. évi czimer jut érvényre. A családnak szepesmegyei ágából leszármazó tagja kapta ez adományt, ennélfogva az 1559. évi czimer használata meg van magyarázva. Az adományos Berzeviczy Ferencz, ki fiaival: Józseffel és Ferenczczel, továbbá leányával Máriával együtt kap 1775 január 20-ikán Mária Teréziától bárőságot.[2] A bárói

czimerpajzs szivét az 1559. évi czimer foglalja el a sárkány-kigyóval. A négy részre osztott pajzs felső jobboldali veres mezejét balra tekintő, szétvetett lábu s kiterjesztett szárnyu fehér sas foglalja el, a jobboldali alsó és baloldali felső mezőben karddal átszurt levágott török fő látszik, a baloldali alsó kék mezőben hátsó lábain lépkedő felhajtott farku s kiöltött nyelvü arany oroszlán emelkedik ki. A pajzs feletti három koronás sisak közül a jobboldalit a levágott

[1] Berzeviczy Egyed, Berzeviczy Márton erdélyi kanczellár. Századok, XXXII. évf. 799. l.

[2] E czimer rajzát a királyi könyvek (L. k. 163. l.) nyomán közöljük, miután az eredeti oklevelet, mely a daróczi levéltárban őriztetik, Szmrecsányi Jenő közigazgatási biró úr csupán a czikk tördelése után bocsátotta rendelkezésünkre.

török fej, a középsőt féltestével kiemelkedő ágaskodó zerge, a baloldalit féltestével kiemelkedő ragadozó oroszlán disziti. A sisaktakarók szine középen fekete-kék, jobbról vörös-ezüst, balról arany-kék. Pajzstartók jobbról a sas, balról a sárkány.

Az adománylevél szövege a királyi czim és a szokásos záradék elhagyásával a következő:

Maria Theresia, divina favente clementia . . . tibi fideli nostro egregio Francisco de Berzevicze salutem et gratiæ nostræ cæsareo-regiæ continuum erga te incrementum. Quandoquidem inter diversa virtutum regiarum munia atque officia, quibus thronus principum circumseptus sublimioris eminentiæ radios longe lateque per universum orbem diffundere consvevit, non postremum locum sibi vendicare soleat pervetusta eaque laudatissima a divis prædecessoribus nostris gloriosæ memoriæ Romanorum imperatoribus et Hungariæ regibus in eo usitata consuetudo, ut cum honorum ac dignitatum a regiæ maiestatis splendore, tamquam lumen a sole promanare solerent, singularem adhiberent curam, quo in decernendis eiusmodi honoribus erga eos, qui non tantum a vetusta stematis origine, sed etiam a præclaro vitæ instituto et virtutum studiis meritorumque ornamentis commendarentur, semet munificentiores exhiberent, idque non solum eo fine, ut dignum illi præmium se consecuturos esse sibi gratulari possent, sed ut alii quoque ipsorum exemplo accensi ad laudabiles virtutum stimulos ferventi studio incitarentur. Unde nos quoque postquam ex omnipotentis Dei providentia ad excelsum cæsareo-regiæ dignitatis fastigium evectæ sumus, nihil prius nihilque gloriosius unquam habuimus, quam ut quoslibet fideles nostros de regno augustaque domo nostra et republica christiana benemeritos peculiaribus gratiis liberaliter ac condigne remuneremur, vetustarumque benemeritarum familiarum in suis quoque posteris, cumprimis vero illis, qui maiorum suorum præclara facinora exemplariter imitari conantur, memoriam augeamus et accumulemus. Tuis itaque Francisce de Berzevicze provocatæ virtutibus, te eiusmodi speciali gratia nostra nostroque singulari favore dignum existimavimus, præsertim quoniam tu a vetusta, sago togaque benemerita familia ortum ducens, virtutibus ab ea ad te hæreditate transmissis firmiter insistendo, nobis regnoque te utilem exhiberes et campum occasionemque amplius de nobis ac de regno benemerendi ardentibus exoptares votis, ut itaque laudabilis hicce tuus ardor et multifaria eaque distincta servitia per antenatos tuos augustæ domui nostræ Austriacæ constanti fidelitate præstita tanto clariora in posteris tuis evadant, ac ampliori et uberiori gratiarum nostrarum augmento compensentur, per idque aliis etiam fidelibus nostris ad sectandas virtutes et reipublicæ incrementa promovenda calcar et incitamentum addatur, te Franciscum de Berzevicze ex certa nostra scientia animoque deliberato ac de regiæ potestatis nostræ plenitudine et gratia speciali e statu nobilium in cœtum, numerum, ordinem et consortium verorum, antiquorum ac indubitatorum prælibati regni nostri Hungariæ partiumque ei annexarum liberorum baronum seu magnatum, rubra cera in literarum suarum obsigillatione utentium, cum titulo magnifice germanice Wohlgebohrner, evehendum et aggregandum, ac per te filios tuos Josephum et Franciscum filiamque Mariam, ex coniuge tua Theresia nata baronissa Vécsey de Hajnácskeő iam natos et natam, ac expost Dei benedictione nascituros hæredes et posteritates utriusque sexus universos, annumerandos duximus et adscribendos. Volentes et per expressum decernentes, ut tu Francisce de Berzevicze a modo imposterum, futuris et perpetuis semper temporibus, omnibus illis gratiis, honoribus, privilegiis, dignitatibus, indultis, immunitatibus, prærogativis, libertatibus, favoribus ac exemptionibus, quibus cæteri veri, antiqui ac indubitati antelati regni nostri Hungariæ et partium ei annexarum aliorumque regnorum et provinciarum nostrarum hæreditariarum liberi barones seu magnates de iure vel antiqua consuetudine ac aliter qualitercunque utuntur, fruuntur potiuntur et gaudent, tam intra quam extra iudicium et comitia, aut alias ubivis uti, frui et gaudere possis ac valeas, præscriptique filii tui et filia, hæredes item et posteri utriusque sexus universi valeant atque possint. Ut autem perpetuum huius tuæ sublimationis ad hanc dignitatem supersit monumentum eademque pleniore beneficio decorata in oculos hominum clarius incurrat, armorum tuorum, quibus hactenus usus es, antiqua et gentilitia insignia clementer laudavimus, acceptavimus et confirmavimus, ac in hanc, uti sequitur, formam futuris perpetuisque semper temporibus gestanda et ferenda benigne concedimus et impertimur: scutum videlicet militare erectum in quatuor areas partitum, quarum primam coccinei coloris occupat aquila argento tincta sinistrorsum respiciens, in secunda vero et tertia exhibetur demessum caput turcicum insecta framea capulo aureo conspicua, quarta demum area cœlestini coloris continet leonem aureum erectum lingua exerta et cauda a tergo proiecta, in centro scuti cernitur aliud minus pectorale dictum scutum cyaneum, in quo avita comprehenduntur insignia tua, dracone utpote circumdata, rupicapra nigra erecta contra scopulum excelsum subalbi et fusci coloris e corona vulgari assurgens, verticem scuti premit corona liberis baronibus propria, unde assurgunt tres galeæ torneariæ coronatæ clathratæque purpura suffultæ, auro reductæ, torquibus ac monilibus circumdatæ, suisque respective apicibus fastigiatæ, ac prima quidem, quæ media est, ac situ recto apicem gerit, sustinet rupicapram seu scutariam, secunda vero, quæ a dextris est et situ obliquo refert caput æque scutarium cum framea, vultu nihilominus sinistrorsum verso, e tertia denique situ pariter obliquo locata galea emergit leo identidem scutarius; laciniis galeæ mediæ atris et cyaneis, dextræ galeæ argenteis et coccineis, sinistræ demum aureis et itidem cyaneis, telamonum denique vices obeunt hinc aquila illinc draco, hoc et illa naturali colore adumbratis, scutumque respicientibus ac stipantibus, quemadmodum hæc omnia in principio seu capite præsentis diplomatis nostri regii pictoris edocta manu et artificio propriisque et genuinis suis coloribus clarius depicta et ob oculos intuentium posita esse conspiciuntur. Liceat itaque tibi Francisce de Berzevicze prædictisque filiis et filiæ iam natis ac hæredibus et posteritatibus legitime descendentibus utriusque sexus universis prædeclarata armorum insignia in omnibus et singulis honestis et decentibus actibus,

exercitiis et expeditionibus tam serio quam ioco, in hastiludiis seu hastarum dimicationibus, pedestribus et equestribus, in bellis, duellis, singularibus certaminibus et quibusvis pugnis, cominus et eminus, in scutis, banderiis, vexillis, clypeis, tentoriis, cœnotaphiis, sepulchris, monumentis, clenodiis, annulis, monilibus, sigillis, ædificiis, parietibus et supellectilibus, libere, pacifice et absque omni impedimento, molestia et contradictione habere, gestare ac deferre, illisque in ævum uti, frui et gaudere, atque ideo universis et singulis regnorum, ditionum et provinciarum nostrarum hæreditariarum subditis, ecclesiasticis videlicet et secularibus cuiuscunque status, gradus, dignitatis, ordinis, conditionis et præeminentiæ existant, serio mandamus et præcipimus, ut te et tuos modo quo supra universos pro veris ac indubitatis liberis baronibus seu magnatibus dicto et scripto nominent, teneant, habeant ac honorent, eodemque titulo iugiter frui et gaudere sinant, neque adversus hanc benignam concessionem, gratiam et indultum nostrum impediant, turbent, molestent, vel ab aliis impediri, turbari aut molestari permittant modo aliquali, si qui vero ex nobis subiectis quidpiam in obversum attentare præsumerent, noverint semet nostrum et successorum nostrorum indignationem ipso facto incursuros. In quorum fidem et testimonium hasce literas nostras privilegiales propria manus nostræ subscriptione et secreti sigilli nostri maioris, quo ut regina Hungariæ apostolica utimur, impendentis munimine roboratas, expediri tibique Francisce de Berzevicze prædictisque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis in perpetuam rei memoriam extradari iussimus. Datum per manus fidelis nostri nobis sincere dilecti spectabilis ac magnifici comitis Francisci Eszterházy de Galantha ... in archiducali civitate nostra Vienna Austriæ, die vigesima mensis Januarii, anno domini millesimo septingentesimo septuagesimo quinto, regnorum nostrorum... reverendissimis ...

Minthogy a család mindkét ágának leszármazói élnek s mind az 1559. mind az 1560. évi czimer használatára jogositva vannak, kivánatos volna, ha a czimerviselést illetőleg egységes megállapodásra jutnának. A czimerek örkényes összeolvasztása semmi esetre sem jogosult. Az 1559. évi adomány a szepesmegyei és sárosmegyei ágakat közösen illette ugyan, de mivel a sárosmegyei ág 1560-ban a maga számára ujabb adományt szerzett, elvesztette jogát az 1559. évi czimer viselésére. Az egyedül helyes mód tehát, ha a szepesmegyei ág az 1559. évi, a sárosmegyei ág pedig az 1560. évi czimert használja. Vagy ha a család tagjai egységes czimert akarnak, viseljék az 1559. évit, mint a mely királyi adomány alapján az egész családot megilleti. BERZEVICZY EGYED.

KÉT VÁRADI PÜSPÖK VEZETÉKNEVE.

Fölösleges arra szót vesztegetni, hogy menynyire tökéletlen az olyan férfiunak életrajza, a kinek családi összeköttetéseit nem ismerjük. Pedig a régi magyar püspökökéit sokszor nem ismerjük, mert hisz gyakran még azt sem tudjuk, mi volt a vezetéknevük, hogy ismerhetnők tehát családjukat?!

Két, méltán hires váradi püspök vezetéknevét s ezzel együtt családi összeköttetését akarjuk e csekély értekezésben megállapitani s igy életrajzukhoz az alapokat lerakni.

I. Futaky Demeter.

Az a főpap, ki 1345-től 1373-ig ült a váradi püspöki széken, méltán számitható jeles embereink közé. Elég róla annyit felemlitenünk, hogy ő készitteté el Kolosváry Márton és György müvészek által Szent-István, Szent-László és Szent-Imre érczszobrait s állittatá azokat a váradi székesegyház elé.

E nevezetes főpapot Pray Gy. Nethkey-nek nevezte el, nyilván azért, mert Nekcsey Demeter (Demetrius de Nekche vagy de Nechke) 1326-iki adományát 1355-ben megerősitteté. Ebből azonban nem következik semmi.

Sokkal biztosabbaknak látszó nyomokon indult el Bunyitay Vincze, midőn a váradi püspökség történetét irta.[1] I. Károly királynak 1341 május 10-iki levelében rátalált Meszesi Demeterre. Ez akkor (1341-ben) budai éneklőkanonok, királyi káplán és egyszersmind váradi kanonok volt.[2] Bizonyos az is, hogy váradi püspökké való kineveztetésekor (1345 julius 15.) Demeter budai prépost, zágrábi és váradi kanonok volt[3] s mivel azelőtt a királyi udvar többször küldötte őt követül Nápolyba,[4] biztosra vehető, hogy a királyi káplánok közé is tartozott.

[1] A váradi püspökség története, I. k. 181—83. l.
[2] Anjoukori okmánytár, IV. k. 91—92. l.
[3] Theiner, Mon. Hung. s. ill. I. k. 683., 742. és 700. l.
[4] Fejér, Cod. Dip. IX/2 398.

Mi könnyebb már most, mint azt gondolni, hogy az a Meszesi Demeter, a ki 1341-ben a budai éneklőkanonokság mellett váradi kanonokságot is birt, 1345-ig előlépett a budai prépostságra s igy találta őt 1345-ben a váradi püspökké való kinevezés, annál is inkább, mert mind Meszesi Demeternek, mind a püspökké lett Demeternek váradi kanonokság volt a mellékjavadalma?! Kivált most mily könnyü ily gondolatra jönni, mikor a káptalanokban a fokozatos előléptetés dívik!

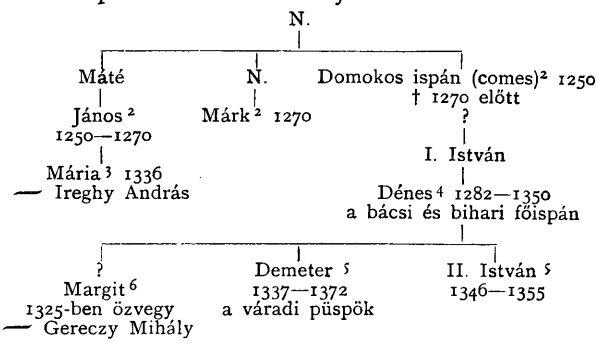
Azonban óvatosságra int bennünket az, hogy Meszesi Demeter hivatalai mégsem egészen egyeznek a váradi püspökké nevezett Demeter hivatalaival. Ha meg még szorgosabban vizsgáljuk történelmi kutforrásainkat, még nagyobb különbségeket találunk a két Demeter között. Azt találjuk, hogy Demeter nevü a budai prépost nemcsak 1345-ben, hanem 1342 deczember 10-ikén,[1] sőt már 1337-ben is.[2] Ellenben Demeter nevü a budai éneklőkanonok nemcsak 1342-ben, hanem még 1343 október 19-ikén is.[3] Ez adatok azt mutatják, hogy a budai egyházban egyszerre két Demeter szolgált. Egyik az 1337—45. években mint prépost, a másik, Meszesi vezetéknevü, az 1332—43. években mint éneklőkanonok.[4]

Lehetne talán különböző módokat kigondolni Meszesi Demeternek a későbbi váradi püspökkel való azonos voltára, de hát minek, mikor azok a módok sem adnák meg a történeti bizonyosságot? Minek, mikor az ő, atyja és testvére vezetéknevéről maga Demeter váradi püspök már püspöksége idején tesz nyilvánvaló vallomást?

1346 junius 23-ikán ezt a folyamodványt nyujtotta be Demeter váradi püspök az apostoli szentszéknél:

«Supplicat S(anctitati) v(estre) devota et humilis creatura vestra, Demetrius episcopus Waradiensis, quatenus sibi et Dionisio patri ac Stephano fratri suis de Futac, Colocensis diocesis, plenam indulgentiam et peccatorum suorum remissionem semel, tantum in mortis articulo concedere dignemini uti in forma.»[1]

Egyszerre fény derül ezzel Demeter váradi püspök származására. Kitünik, hogy ő is azon főuri családok egyikének sarjadéka, a kik a XIV. században versenyezve adták fiaikat a papi pályára s el is érték azt, hogy soha előkelőbb, magyarabb püspöki kar nem állott a magyar kath. egyház élén, mint épen a XIV. században (Bebek, Garay, Laczkfy, Telegdy, Kanizsay stb. családok tagjai). Mert a Futaky család már csak vagyonánál fogva is, de még inkább birói kiváltsága és Demeter püspök atyjának viselt hivatalai révén méltán sorozható a főuri családok közé. Töredékes, hirtelenében összeszedett adatokon épülő nemzedékrendje ez:

A mint látható, e nemzedékrend egyhelyt bizonytalan. Nincs rá adatunk, vajjon I. István

[1] Fejér, Cod. Dip. IX/1 60. Tudom, hogy az Anjoukori okmánytár, IV. k. 292—93. l.-in 1477-iki átiratból közölt oklevélben «Petrus» áll «Demetrius» helyett, de ez csak az 1477-iki másoló hibája. V. ö. Urkundenbuch zur Gesch. d. Deutsch. in Siebenbürgen, II. k. 3—4. l.

[2] Monum. Vatic., S. I. 4. I. k. 199., 402. l.

[3] Zichy cs. okmánytára, II. k. 83. l.

[4] V. ö. Anjoukori okmánytár, II. k. 636. l., III. k. 38., 40., 232., 326. l., IV. k. 149. l.

[1] E nagybecsü adatot VI. Kelemen pápa supplicatiók-regestáiból (Clement. VI. Regesta Supplic. a. V. p II. 11. fol. 67.) még boldogult Fermendzsin Özséb atya, a ferenczrendüek történetének nagyérdemü kutatója jegyezte ki a pápai supplicatiók regestáiból s ő adta át dr. Városy Gyula székesfejérvári püspök urnak. A püspök ur pedig nekem adta át. A pápa a kérelemre rájegyezte Fiat. R. s az ennek következtében kiállitott levél «Datum apud Villam Novam Avinionensis dioces. IX. Kal. Julii anno quinto» 1346. junius 23-án kelt.

[2] Fejér, Cod. Dip. IV/2 67. és Wenzel, Árpádkori okmánytár, VIII. k. 294. l.

[3] Anjoukori okmánytár, III. k. 266. l.

[4] Wenzel, Árpádkori okmt. IX. k. 338. l. Anjoukori okmánytár I. k. 441., 581. l., II. k. 482. l., III. k. 266. l., V. k. 359. l. Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monographiája, 175—76. l.

[5] Regest. supplicationum Clem. VI. a. V. p. II. 11. fol. 67. és Bács-Bodrogh vm. monogr. 176. l.

[6] Anjoukori okmánytár, II. k. 211. l.

Domokos fia volt-e vagy pedig Márk-é? Az oklevelek azt sejtetik, hogy Domokos mester utóbb ispán mind Jánosnál, mind Márknál idősebb volt, mert 1270-ben már halott és mert 1250-ben is ő nevesebb ember, úgy hogy Jánost az ő felemlitésével teszik ismeretesebbé. Az időrend is azt mutatja, hogy Domokos nagybátyja volt Jánosnak, mert csak igy érthető, hogy unokája 1282-ben már önálló ember. I. Istvánnak és leszármazóinak Máté fia Jánossal, Márkkal és Domokossal való összefüggése kétségtelen. Mária 1336-ban világosan (harmad) unokatestvérének vallja Dénest I. István fiát, még pedig a kövi (bánmonostori) káptalan előtt,[1] tehát olyan helyen, a hol az ő családját nagyon jól ismerték. Továbbá 1355-ben II. István azon 1250-iki levelet, a melylyel János Futak egy részét szerezte, a maga részére iratja át.[2] Ez világosan mutatja, hogy János után mint legközelebbi vérrokon ő örökölt.

Demeter püspöknek atyja a XIV. század elején Ujlaky Ugronnal és a többi délvidéki főurakkal együtt I. Károlyhoz csatlakozott. Ezért I. Károly Bácsmegye főispánjává tette. 1316-ban még ez volt.[3] De 1320-ban már bihari főispán és sólyomkövi várnagy s ez marad legalább is 1330-ig.[4]

Épen sólyomkövi várnagysága mutatja, hogy I. Károly, a mikor őt Biharmegye főispánjává nevezte ki, nem csupán előléptetni akarta őt, hanem biztos, hü kezekre óhajtotta bizni Biharmegyét, a fellázadt s 1317-ben levert Barta nemzetség (Kopasz volt nádor és társai) fészkét. Méltán következtethetjük ebből azt is, hogy Futaky Dénes kinevezése Biharmegye főispánjává és sólyomkövi várnagygyá mindjárt 1317-ben, a lázadás leveretése után történt.

Mindenesetre biztos, hogy Futaky Dénes hosszu időn át ült Biharmegye főispáni székén és igy midőn fia, Demeter Nagy-Váradra bevonult, rég ismert család tagjaként üdvözölték őt hivei.

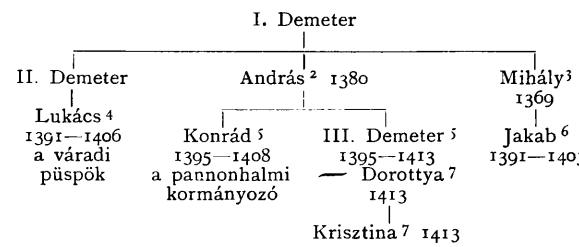
[1] Anjoukori okmánytár, III. k. 266. l.
[2] Bács-Bodrogh vm. monogr., 176.
[3] U. ott, 175. l.
[4] Anjoukori okmánytár, I. k. 581. l. — Bács-Bodrogh vm. monogr. 175. — Zalamegyei oklevéltár I. k. 226. l. — Fejér, Cod. Dip. VIII/3 423.

II. Órévy másként Morhát-Szántay Lukács.

Az a második, méltán nevezetes váradi püspök, a kinek vezetéknevét és családját meg akarjuk állapitani, 1397-től 1406-ig állott Szent-László egyházának élén, s azzal, hogy a budai egyetemnek 1395—96-ban kanczellárja vala, oktatásügyünk egyik kiváló alakja marad.

Az országos levéltárban levő «Liber Dignitariorum» Szántódynak irja vezetéknevét, Szirmay pedig Jánkynak.[1] Ez utóbbinak állitása szót sem érdemel. Mostanában Borovszky, én és Szentkláray Órévy-nek kezdettük őt irni, még pedig oklevelek alapján. E helyütt épen azt akarjuk igazolni, hogy ez «Órévy» elnevezés helyes, bár bizonyos tekintetben a Szántódy név sem állott távol az igazságtól.

Az Órévy másként Morhát-Szántay család nemzedékrendje ez:

Épen azt igazoló oklevelet, hogy II. Demeter atyja I. Demeter volt, nem találunk. De világosan következik ez abból, hogy Konrádot, III. Demetert és Jakabot két oklevél is Lukács püspök unokatestvéreinek (fratres patrueles) mondja.[8]

Hogy Lukács püspök vagy atyja II. Demeter milyen vezetéknevet használt, nincs tudomásunk.

Az kétségtelen, hogy mind András, mind fiai az Órévy nevet használták. Nemcsak az bizonyitja ezt, hogy az oklevelek tulnyomó részben ezt használják (11 eset közül kilenczszer),[9]

[1] Bunyitay id. m., I. k. 218. l.
[2] Orsz. levéltár, Dl. 6667.
[3] Zichy cs. okmánytára, III. k. 374., 378. l.
[4] Monum. Vatic., S. I. T. III. k. 288. l.
[5] Orsz. levéltár, Dl. 12821.
[6] U. ott és Zichy cs. okmánytára, IV. k. 468. l.
[7] Zichy cs. okmánytára, VI. k. 265. l.
[8] U. ott, V. k. 76., 148. l.
[9] Zichy cs. okmánytára, V. k. 441., 509., 521., 554., 556., 587. l., VI. k. 160. l. — Orsz. levélt., Dl. 6667, 12821.

hanem az is, hogy Órévy-eknek irják őket akkor is, midőn nem órévi, hanem émeni (vémendi, Baranyam.) uradalmuk miatt vonják őket perbe.

Ellenben az is bizonyos, hogy mind Mihályt, mind fiát Jakabot mindig Szántay-aknak irják.[1]

De melyik Szántóról? Mert ilyen sok volt, kivált az Al-Duna mentén.

Ezt egyedül egy 1403 január 22-ikén kelt, kölcsönös örökösödést kikötő szerződésből állapithatjuk meg. E szerződés szerint a nagyváradi káptalan előtt, tehát a hatalmas és gazdag unokatestvér, Lukács püspök székhelyén s az ő közbenjárására egyrészről «honorabilis vir dominus Corrardus, filius Andree de Oreu, archidiaconus de Borswa in ecclesia Agriensi et concanonicus (capituli Waradiensis), ac Demetrius frater suus uterinus et Jacobus filius Michaelis de Zantho frater eorum patruelis» másrészről pedig «Nicolaus filius *Michaelis dicti Morhathy de eadem Zantho* in sua ac nobilis puelle Dorothea vocate, sororis sue, Michaelis Michaelis filie (igy) de Ewres personis» magszakadás esetén kölcsönös örökösödésre lépnek. Mivel nincs kétség benne, hogy Morhát Mihály fiának Miklósnak Morhát-Szántón (és nem Herczeg-Szántón vagy Fel-Szántón) volt birtoka s mivel Órévy Konrád és Demeter unokatestvére, Jakab, ugyanazon Szántóról (de eadem Zantho) veszi vezetéknevét, a melyről Morhát Mihály fia Miklós, az is nyilvánvaló, hogy e Szántay Jakabnak nem más Szántón, hanem Morhát-Szántón volt birtoka, lakása s erről irják őt Szántaynak.

Az Órévyek és Szántay Jakab magszakadás esetére lekötött birtokai ezek: Órév, Émely (Vémend), Személy (Szebény), Tótfalu, Csuza, Sepse, Ujfalu, Karikánd, Csatár, Veresmart, Ug, Szénaszeg (Baranyamegyében), Bélcs (Belch, Tolnamegyében), Szár, Szántó, Szentmiklós és Tadis (Bodrogmegyében). Ellenben Morhát-Szántay Miklósnak birtokai voltak: (Szántó) Valter, Asszonyfalva (Bodrogmegyében), Tapolcza, Erwes (igy Ewres = Örös helyett), Töttös (Thÿthes), Kenyeres, Paraszti, Betheháza (vagy Becseháza), Fejéregyháza (Bácsmegyében), Csik (Valkómegyében), Scharovcz (Szitarovcz?), Talihna és Fáczánovcz (Szerémmegyében).[2]

A felsorolt birtokok közül e helyütt csak Órév és Morhát-Szántó fekvése érdekel bennünket.

Órévről már Csánki kimutatta, hogy a Duna-partján valahol Vörösmarttól délre feküdt.[3] Épen az, hogy a Duna mellett esett, mutatja, hogy nem lehetett összefüggésben a különben is csak 1390 táján szerzett Émöly, Személy és Tótfalu falvakból álló émölyi (vémendi) uradalommal. Ennélfogva csak a Vörösmart, Csatár, Csuza és Lepse falvakból álló s a Duna közelében eső uradalomnak volt feje. Mivel Vörösmart és a Duna közt hajdan még Csatár falu állott, valóban valamivel még lejebb, Vörösmarttól délkeletre, Herczeg-Szőllőstől egyenesen keletre volt Órév falu.

Morhát-Szántó hollétére nézve az ad először utmutatást, hogy Szántay Jakabnak Szántó nevü faluját (tehát Morhát-Szántót) 1391-ben egyrészről Szentkirály és Mező-Szentgyörgy, másrészről Arnat és Apáti (most Apatin) falvak, illetőleg városok közt sorolják föl.[4] E helyek pedig mind a régi Bodrogmegye déli részén a mai Apatin és Priglevicza-Szentiván környékén állottak. S valóban az 1522-iki tizedlajstromban Aranyan, Valfer, Apáti, Szentkirály falvakkal egy csoportban, nevezetesen pedig Ordód és Ivánfalva közt ujra előkerül Szántó falu, még pedig mind Herczeg-Szántótól, mind Sárköz-Szántótól megkülönböztetve.[5] Világos tehát, hogy a mai Ferencz-csatornától délre Apatin körül kell keresnünk a régi Morhát-Szántót. Legközelebb vezet bennünket e falu egykori helyéhez Iványinak azon adata, hogy Szántó falu 1423-ban Hetessel volt határos[6] (valamint az 1522-iki lajstromban e Szántó után következő Ivánfalva is).[7] Hetesről biztos, hogy a mai Kupuszina helyén állott (Zombortól nyugatra), tehát a mai Kupuszina és Apatin közt feküdt egykoron Morhát-Szántó is.

Tekintsünk már most Morhát-Szántó egy-

[1] Zichy cs. okmánytára, III. k. 374., 378. l., IV. k. 468. l. — Orsz. levélt. Dl. 12821.

[1] Orsz. levéltár, Dl. 12821.
[2] Magyarország tört. földrajza, II. k. 513. l.
[3] Zichy cs. okmánytára, IV. k. 468. l.
[4] Csánki id. m., II. k. 185. l.
[5] Iványi, Bács-Bodrog tört. helynévtára, II. k. 112. l.
[6] Csánki id. m., II. k. 201. l.

kori helyéről a Duna jobb partjára. Ott, Morhát-Szántóval csaknem szemben egy kissé följebb állott egykoron Órév. A közelség, a Morhát-Szántó faluban való együttes birtoklás adják nyitját annak, miért lépett az Órévy és Morhátfy család oly nagy barátságba s 1403-ban kölcsönös örökösödésre. Az 1403-iki szerződés pedig megmagyarázza azt, hogy 1407-ben az émölyi (vémendi) uradalmat érintő határjárásnál miért van felirva az érdekeltek közt Morhátfy Miklós is![1] E helyütt Miklóst Morhát fiának irják, pedig, mint láttuk, Mihály fia volt. Azért irják azonban Morhátfiá-nak, mert ő már a Morhátfy vezetéknevet használta s ezt forditották le «filius Morhardy»-nak.

Megjegyezzük még, hogy az Órévy és Szántay család előbb halt ki, mint a Morhátfy vagy Morhát-Szántay.[1] 1480-ra azonban ez utóbbinak is magvaszakadt.

Az előadottakból látható, hogy Lukács püspök unokaöcscsei közül kettő Órévy, egy pedig Szántay (Morhát-Szántay) nevet viselt. Már most, hogy a kettő közül Lukács püspök vagy atyja II. Demeter melyiket használta? nem tudjuk. Ha esetleg valamelyik oklevélben «de Zanthow»-nak irják őt, s a Liber-Dignitariorum készitője ezt olvasta «de Zanthod»-nak, nem nagyon tévedett, mert viselhette Lukács püspök a Szántay nevet is, családja Morhát-Szántón is birtokos lévén. De az Órévy-név talán mégis alkalmasabb e püspök családjának megjelölésére, mert Szántay család nagyon sok van, ellenben az Órévy családnév ritkaság.

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

[1] Zichy cs. okmánytára, V. k. 509. l.

[1] Orsz. levéltár, Dl. 12821. V. ö. Iványi id. m., II. k. 128. l.

A JÁSZÓI KONVENT MINT HITELES HELY A KÖZÉPKORBAN.

(Két pecsétrajzzal.)

A jászói prémontrei prépostság alapitása minden létező emlékeink tüzetes latolgatásával a XII. század második felére helyezendő, tekintet nélkül azokra, kik IV. Béla uj alapitó-oklevelére hivatkozva helytelenül Béla király öcscsében, az éppen oly vallásos mint hőslelkü Kálmán herczegben keresik az alapitót s igy az alapitás tényét jóval későbbre helyezik, bár az alapitás pontos évét mai emlékeink mellett megmondani mi sem tudjuk. Ez ősrégi prépostságról fogunk a jelen sorokban szólani, de csupán mint hiteles helylyel fogunk röviden foglalkozni.

Jászó neve a ránk maradt okmányokban több-kevesebb eltéréssel legalább is tizenöt változatban fordul elő. Legelső alakja *Jazo*, mig a XV. század végén s a XVI. század elején a legszokottabb Jaszow, a kettő között és mellett előfordul azonban Jazov, Jazow, Jazou, Jassou, Jasove, Azow, Yazo, Yasov, Jasso, Jasou, Jasov, Jasow, Jaszov, melyek a mai kiejtésben mind egyként hangzanak: *Jászó*. A kiirásban tehát, ha nem is lényeges, mindazonáltal meglehetős ingadozás észlelhető és a különböző kiirási mód még a maga korában sem állandó. IV. Béla kanczelláriája Jazo-t,[1] Jazov-ot,[2] Jazow-ot[3] és Jazou-t[4] ir; maga a jászói konvent ugyancsak a XIII. században Jazov-nak,[5] Jassou-nak[6] nevezi magát, mig ugyanezen századból származó hivatalos pecsétjén, melyet e sorok végén hasonmásban is bemutatunk, Jasove olvasható. *Jászói* prépostság, illetőleg *jászói* konvent a hivatalos neve még azután is, mikor Zsigmond király megengedte 1436-ban I. Szaniszló prépostnak, hogy monostorát, mely gyakran volt kitéve gonosz, erőszakos megtámadtatásoknak, vár, helyesebben erőd formájára átalakithatta.[7] Ezt a megjegyzést azért tartottuk indokoltnak, mert ujabb időben ismételten hallunk és olvasunk *jászóvári* prépostságról, illetőleg konventről.

[1] Wenzel Árpádkori uj okmánytár, VII. k. 193 l., II. k. 189 l., XI. k. 373 l.

[2] U. ott.

[3] U. ott.

[4] Az 1255-ben kelt uj alapitó oklevélben, jászói házi levéltár, külön tokban.

[5] Hazai okmánytár, VI. k. 305. l.

[6] Jászói házi levéltár. fasc. II. k. 11.

[7] Jászói házi levéltár, fasc. X. k. 157. l.

Oklevelekkel foglalkozók előtt fölöslegesnek tartjuk még csak emliteni is, hogy a *jászóvári* nevezet tetszetősebb volta mellett sem felel meg az eseményekben gazdag, több mint hétszázados történeti multnak; mert, — hogy csak egy irányu érvet emlitsünk — századról-századra, úgyszólván évről-évre egész napjainkig hiteles oklevelekkel mutathatjuk ki, hogy minden hivatalos levélben, úgy pápai mint királyi, káptalani és konventi, nádori és országbirói, megyei és városi kiadványokban csak *jászói* prépostság, illetőleg *jászói* konvent létezik.

A jászói konvent hiteles helyi működése messze nyulik vissza a középkorba, egész a XIII. század első felébe. Mert ha tekintetbe veszszük, hogy a jászói prépostság királyi alapitásu, a királyi monostorok sorába tartozik, kegyura maga a király, kimondhatjuk, hogy a jászói konvent éppen eme körülményeknél fogva is kiváló tekintélylyel birt és igy korán alkalmasnak mutatkozhatott arra, hogy a közbizalomnak hűséges letéteményese legyen. A rendi történetirók, a magyar monasteriologusok azt mondják, hogy IV. Béla király ruházta fel konventünket a hiteles hely kiváltságával. Azon oklevélben ugyanis, melyet Béla király 1255-ben Tornavárában az előtte megjelenő Albert prépostnak adott, melyben a jászói prépostságot összes birtokaiban megerősiti, sőt e birtokokat a maga részéről is növeli s a melyet közönségesen alapitó oklevélnek szoktunk nevezni, a többi között a következőket is találjuk: «Item propter maiorem devocionem, quam ad ipsos fratres de Jazou, ordinis Premonstratensis, habuimus et habemus, preposito et fratribus eiusdem monasterii hanc duximus graciam faciendam, ut privilegia et littere prepositi ac fratrum monasterii eiusdem evidenter emanate racione possessionum vendencium et emencium et universarum causarum in regno nostro racionabiliter movencium seu natarum pro centum marcis credantur coram quibuscunque capitulis seu iudicibus in regno nostro per nos deputatis et acceptentur.» Kétségtelen e szavakból, hogy Béla király a konventet felhatalmazza úgy privilegialis mint más közönséges levelek kiadására. Nem következik azonban belőlük az, hogy a konvent már előbb nem adott ki okleveleket vagy nem fogadott el megőrzésre olyanokat. Tudjuk ugyanis nagyon jól, hogy az egyházi testületek, úgy a káptalanok mint a konventek, jóval előbb teljesitettek köz- és magánszolgálatokat mint hiteles helyek, mielőtt különös királyi kegy vagy éppen tételes törvény felruházta volna őket ilyes joghatósággal; tudjuk, hogy első sorban a közszükség és közbizalom avatta egyházi testületeinket hiteles helylyé. A XI., XII. század magyarjai között az irás ismerete ritka tudomány volt. Mindazonáltal az önfentartás ösztöne, a családi birtok megvédelmezésének, a tulajdon biztositásának szükségessége korán rávezette őket, hogy birtokukat, birtokukról való rendelkezésüket, e vagy ama jogigényüket csakis akkor fogják maradandólag biztositani, ha a halandó s nem mindig megbizható embernél maradandóbb, egyuttal pártatlan, részrehajlani nem képes tanura, az irásra bizzák. Azonban kik lehettek volna alkalmasabbak ennek megtevésére, mint ama tiszteletreméltó egyháziak, kik különben is tanitói, orvosai, vezérei voltak s kik az irás mesterségét úgyszólván egyedül ismerték. Felkeresték tehát szükségből a közelben lakó egyháziakat, a szerzeteseket, hogy ohajukat teljesitsék. Másfelől a középkor sajátos viszonyai, a még meg nem szilárdult közbiztonsági állapotok, a csaknem szakadatlanul tartó harczok ismét csak arra késztették, hogy birtokukat, vagyonukat védő, tanusitó irásaikat védettebb, erősebb s egyuttal megbizhatóbb helyen helyezzék el s ilyen biztos menedékhelyül megint csak az egyházak s az egyházi testületek igérkeztek. Az egyedeket, a magánosokat lassan követi a hivatalos hatalom is, vizsgálatok tevésére, rendeleteinek végrehajtására szólitja fel s igy lesznek az egyházi testületek, úgy a káptalanok mint a konventek, lassan, szinte észrevétlenül a közbizalom letéteményeseivé, s a már tényleges állapotból kifolyólag a magyar jogélet fontos tényezőivé, mielőtt — mint mondottuk — tételes törvény intézkednék róluk. Sőt maga a tételes törvény is, II. Endre 1231. dekretuma, mely elsőben szól az egyházi testületekről mint hiteles helyekről, nem annyira hiteles helylyé avatja e testületeket, mint inkább szabályozza a már kialakult s fennálló jogszokást és gyakorlatot.[1]

[1] Endlicher, Rer. Hung. Mon. Arp. 1849. Sangalli, 428—133. l.

Mások módjára igy lett a jászói konvent is hiteles helylyé s mint ilyen működött is már 1255 előtt.

Maga a már emlitett Albert prépost panaszolja Béla királynak, hogy a Boldva völgyében átrohanó tatárok prépostsága összes okmányait a tüzbe vetették. Nincs semmi okunk azt hinni, hogy ez okmányok kizárólag a prépostságra, annak a birtokviszonyaira vonatkoztak s idegenek levelei nem találtattak volna köztük. Jogosan teszszük tehát fel, hogy a jászói konvent már a tatárjárás előtt is végzett hiteles helyi teendőket, jóllehet eddigelé ebből az időből egyetlen kiadványát sem ismerjük. De igen is ismerünk többet a tatárjárás és az 1255 közötti évekből. Mellőzzük Albert prépostnak levelét 1243-ból, melyben mint földesur bizonyos jogokat és kiváltságokat ad a jászói községnek s melyet különben is csak egy 1295-iki átiratból ismerünk;[1] hivatkozunk azonban Béla királynak 1245-iki oklevelére, melyben meghagyja Albert prépostnak, hogy Bolok-ot vezesse be Kövi birtokába: «in cuius terre possessionem corporalem ipsum per fidelem nostrum Albertum prepositum de Jazo, authoritate regia fecimus introduci.» Ugyaninnen megtudjuk, hogy Albert prépost hűségesen eleget tett királyura meghagyásának, sőt irásos tudósitás mellett személyesen is jelentést tett eljárásáról: «... mete autem dicte terre, prout idem Albertus prepositus nobis *viva voce* retulit et literarum suarum testimonio demonstravit, taliter designantur...»[2] Mikor a következő évben Béla király Detre fia Miklósnak adományozza a Hont-vári Gyarmat földjét, a beiktatással megint csak Albert prépostot bizza meg s e megbizatásról szóról-szóra ugyanazon szavakkal emlékezik meg mint az előbbi esetben.[3] Még egy megbizatását ismerjük Béla királynak 1251-ből, mely egyebek közt azért is megérdemli figyelmünket, mivel kiviláglik belőle, hogy már IV. Béla mily különböző irányban vette igénybe hűséges alattvalójának, a jászói prépostnak szolgálatát. Meghagyja ugyanis neki, hogy teremtsen békét a szinai vendégek s a szomszéd birtokosok között: «Volentes liti finem imponere, fideli nostro V. preposito de Jazow dedimus in mandatis, ut ad ipsam terram accederet *personaliter* et inquisicione habita diligenter sciret causam, propter quam lis predicta exstitisset suscitata, remediumque suum medicaminis apponeret, quo... contencio sopiretur...»[1]

Világos ezekből, hogy a jászói konvent már 1255 előtt is teljesitett helyi szolgálatot és igy az 1255. diploma idézett szavainak alig adhatunk mélyebb értelmet mint II. Endre emlitett decretumának, hogy t. i. Béla király ezekkel a szavakkal ünnepélyes formában, kiváltság alakjában elismeri, állandósitja s egyuttal szabályozza a jászói konventnek már a szokás és gyakorlat alapján kifejlett hiteles helyi ténykedését. Ez olvasható ki a konvent ez után való kiadványaiból is. Mig ugyanis az előző években, mint láttuk, IV. Béla specialis megbizatásra, királyi tekintélyre hivatkozik, 1280-ban a konvent már nem specialis megbizatásra, de általános, minden ügyre kiterjedő s minden időre érvényes, törvényesen adott joghatóságát emliti eme szavakkal: «... cum nos ad hoc ex consensu regis et scitu barronum simus electi et constituti, ut in omnibus arduis negociis teneamur appensione sigilli nostri capituli (sic) ... testimonium prebere...»[2]

A jászói konvent már a XIII. században eredményes tevékenységet mutathat fel, mindazonáltal levéltára e századbeli oklevelekben nem mondható gazdagnak. Összesen 11 darab Árpádkori eredeti oklevelet őriz, melyek között a legrégibb 1256-ból való.[3] Az egri káptalan adta ki a Miskolcz-nemzetségbeli Lőrincz és Mihály testvéreknek a csabai birtokukban végrehajtott osztály alkalmával. Csakis egy van közöttük olyan, melyet a jászói konvent adott ki Vigand prépost éveiben, 1275-ben. De a haladó korral mind számosabb tanubizonyságát adja abbeli törekvésének, hogy méltó buzgalommal feleljen meg a király és nemzet bizalmának.

[1] Endlicher id. m., 462—464. l.

[2] Wenzel, Árpádkori uj okmánytár VII. k. 193 l., II. k. 189 l.

[3] U. ott.

[4] Wenzel, id. m. XI. k. 373. l., IX. k. 287. l.

[2] U. ott.

[3] Mint már emlitettem, az 1255. alapitó oklevél jelenleg a házi levéltárban őriztetik s igy időrendben az egri káptalan levele az első.

Országos levéltára [1] manapság 16.000 oklevelet őriz.[2] Pedig a jászói konventet nem egy izben érték sulyos, sokszor mélyreható megpróbáltatások. Csak röviden fogunk ezekről szólani.

A házi levéltár adatai élénken bizonyitják, hogy mily gyakran kellett kemény harczot vivni, hosszas, áldatlan pörlekedést folytatni a kaján szomszédokkal, kik a prépostságnak majd eme, majd ama birtokát rabolták meg, vagy foglalták el erőhatalommal. Még a rendszerető Mátyás erős kormánya alatt is napirenden vannak az ilyes erőszakosságok, elgondolhatjuk tehát, mik történtek Zsigmond idejében. S mintha mindez nem lett volna elég, nem egyszer belső meghasonlás is bénitotta a szerzetesek tevékenységét. Csak arra az időre utalok, mikor a Lajos királytól önhatalmulag kinevezett II. Miklós prépost (1350—1375.) vitte a monostor kormányát. A konvent nem türte hallgatagon szabad választó jogának elkobzását, lépten-nyomon tiltakozott a rája erőszakolt prépost ellen a kanczellárnál, a nádornál, sőt magánál a királynál is s a fokozódó ellenszenv végre is oly erővel tört ki a commendator-prépost ellen, hogy csak Lajos király tekintélye tarthatta meg préposti székében.[3] És mégis, mint e korbeli kiadványai mutatják, e nehéz években is szakadatlanul teljesiti a konvent a hiteles helylyel járó kötelességeket.[4]

Nehezebb idők sulyosodtak prépostságunkra Zsigmond király uralkodásának első felében. Bár positiv adatunk nincs rá, a körülmények mégis azt sejtetik velünk, hogy a jászói prépost is csatlakozott ama hatalmas párthoz, mely Zsigmond ellenében Lászlót akarta a magyar trónra ültetni. A törekvés nem sikerült s Zsigmond király kiméletlenül érezteté boszuját elsősorban a hűtlen egyháziakkal. Minden jel oda mutat, hogy e boszunak esett áldozatul a jászói prépost is. Még 1402-ben Abaházi Antal a jászói prépost, éppen ebben az évben folyamodik IX. Bonifácz pápához, hogy erősitse meg méltóságában.[1] Azonban ugyanezen év julius 15-én már utoljára találkozunk vele, a mikor is tiltakozik Pelsőczi Bebek Detre nádor küldöttje előtt a Pányiak jászói birtoklása ellen.[2] Ezentul neve eltünik a bekövetkezett idők zür-zavarában. Minden jel azt látszik igazolni, hogy Zsigmond megfosztotta prépostságától. 1403. február 28-án ugyanis ugyancsak Bebek Detre nádor azt irja a jászai birónak, esküdteknek s a jászai prépostság összes népeinek, hogy mindaddig, mig «per barones in dictum monasterium verus prepositus collocetur,» Tamásnak, a konvent perjelének engedelmeskedjenek, megszokott szolgálmányaikat minden ellenmondás nélkül neki teljesitsék.[3] Tény, hogy ez évtől kezdve a konvent prépost nélkül volt s ez a szó szoros értelmében fejetlen állapot hosszu éveken át tartott. Még 1406-ban is János deák «in personis prioris et conventus» tiltakozott a szepesi káptalan előtt Nürnbergi Márk s a szomszéd birtokosok erőszakosságai ellen.[4] Ugyanezek nevében ismétli meg ugyanezen tiltakozást András szerzetes 1407-ben a leleszi konvent előtt.[5] Csak 1409-ben tünik fel ismét az uj prépost IV. Pál személyében. Kétségtelen, hogy a konvent ez években is, bár prépostja nem volt, teljesitette hiteles helyi teendőit.

A jászói prépostság e megpróbáltatást is átélte, a bekövetkezett békésebb napokban iparkodott a kapott sebeket behegeszteni, jeles főnökei alatt biztató reménynyel nézett a jövőbe, mikor még e század derekán a tatároktól szenvedett duláshoz hasonló szerencsétlenség érte. Azt az időt értem, mikor Giskra János parancsolt e részeken, kit Erzsébet királyné hivott be és bizott meg a gyermek László trónigényeinek védelmével. Az igazsághoz hiven ki kell jelentenünk, hogy Giskra maga egyszer sem fogott fegyvert a konvent ellen, sőt egy alkalommal személyesen is megjelent előtte, s mikor Nagyida várát és tartozékait Modrár Pálnak

[1] A szorosan a prépostságot illető oklevelek a házi levéltárban találhatók, mely teljesen önállóan kezeltetik.

[2] Fejérpataky László jelentése a jászói kirándulásról, Századok, 1878. évf.

[3] L. ide vonatkozólag «Jászó a főkegyuri jog történetében» cz. felolvasásomat a M. Tört. Társulat 1902. májusi ülésén.

[4] Országos levéltár, D. L. 5125., 5646., 5679., 5868., 5727., 5956. l.

[1] Mon. Vat. Ser. I. k. Tom. IV. k. 432—433. l.

[2] Jászói házi levéltár, fasc. VII. k. 83. l.

[3] Leleszi országos levéltár, fasc. act. 1403. 22. l.

[4] Jászói házi levéltár, fasc. VII. 84—85. l.

[5] U. ott.

zálogba adta.[4] Annál inkább támadták alantasai első sorban Talafusz János, Giskrának Abaujban helyettese.

A mikor a nemzet két pártra szakadt Ulászló és V. László között, I. Szaniszló jászói prépost az előbbi ügyét iparkodott diadalra juttatni. Ez elég ok volt a kassaiaknak, hogy még ebben az évben, 1440-ben egyesüljenek a meczenzéfiekkel s támogatva a csehektől Jászóra üssenek s minthogy magát a monostort be nem vehették, birtokaikat rabolták meg.[2] Sulyosabb volt a második támadás 1448-ban, mikor a csehek rontottak a prépostságra, bevették és kifosztották.[3] A rendi történetirók kivétel nélkül abban a nézetben vannak, hogy a csehek ez alkalommal nemcsak megrabolták, de meg is szállották a monostort s ez időtől kezdve a prépost, az előkelő származásu Biró Lukács, és konventje számkivetésben éltek egész Mátyás koráig. Ez nagy tévedés. Tüzetesen utána jártunk a dolognak s arról győződtünk meg, hogy a prépost konventjével már a támadás évében Jászón székel s fennakadás nélkül végzi a hiteles hely teendőit. Évről-évre vannak kiadványai,[4] egész 1455-ig, azután azonban hosszu hallgatás következik. Ez év február 14-éről való utolsó oklevele, melyben jelenti Pálóczi László országbirónak, hogy Csetneki Andrást Péter rendtaggal s Teresztei István királyi emberrel be akarta iktatni Szin, Petri stb. birtokokba, de Szalonai János fiai ellenmondottak.[5] Ezután jó időre nem találkozunk a konvent működését tanusitó kiadványokkal. Nem pedig azért, mert ugyanezen év végén Talafusz János Jászóra ütött, Biró Lukács prépostot menekülésre kényszeritette, a monostort elfoglalta s a saját czéljaira átalakitotta. Csak érintjük, hogy Talafusznak e gonosz munkájában egy magyar főur is, Perényi János segédkezet nyujtott.[6] Igy lett a szent hely latrok tanyája, egykor az üldözöttek menedékhelye, most a környék szorgalmatos népének rettenetes átka s az is maradt másfél esztendeig. 1456 juliusában Hédervári László egri püspök, Pálóczi László országbiró s más főurak bizonyos összegért kiváltották Jászót Talafusz kezéből.[1] Ez azonban még nem jelentette a szerte kóborló szerzetesekre a számkivetés végét, mert a nevezett urak, nem bizván a prépost erejében, hogy képes lesz sikeresen védelmezni monostorát a csehek egy esetleges ujabb támadása ellen, Jászót Kassára bizták s Biró Lukács prépost minden buzgalma daczára is annak az őrsége vett most szállást a monostorban.[2] Sőt ismétlődött az előbbi veszedelem. Mert a Hunyadi László kivégzését követő országos kavarodásban a csehek ujból erőre kaptak, Jászót ismét elfoglalták s a hatalmukban is maradt mindaddig, mig Hédervári László a sárospataki ütközetből menekülő Talafuszt üldözve, utközben az önmagát megadó cseh őrségtől vissza nem vette.[3]

Mátyás király pedig a most már végleg szabaddá lett prépostságot összes javaival együtt vitéz kapitányának Magyar Balázsnak és testvérének Kelemennek adta;[4] kik éveken át birták s tényleg a monostorban laktak.[5] Csak 1464-ben adta vissza Mátyás Jászót Biró Lukácsnak, kötelességévé tette azonban, hogy Magyar Balázsnak a monostor megerősitésére forditott költségeinek kárpótlásául bizonyos összeget fizessen. A prépostnak azonban nem lévén miből fizetnie, Mátyás a Nógrádmegyei kamarajövedelmeket engedte át neki az 1465. évre.[6] Csak most, tehát közel 10 évi számkivetés után térhettek vissza a szerzetesek annyi viszontagságot átélt otthonukba. Az a véleményünk, hogy ez években nem működött a konvent, mint hiteles hely, legalább ez évekből egyetlen kiadványát sem ismerjük. A milyen kiméletlen volt a csehek dúlása, fosztogatása a prépostság

[1] Orsz. levéltár, D. L. 14410. 1450. okt. 20.

[2] Jászói házi levéltár, fasc. XI. k. 195—197. l.

[3] U. ott.

[4] Orsz. levéltár, D. L. 14244., 14410., 14668., 14938. l.; Csicseri levéltár, 31627., 31658. l.; Leleszi orsz. levéltár, 1454. 34. l.; Jászói orsz. levéltár, XX. k. 8. l., Sztáray oklevéltár, II. k. 412. l.

[5] Orsz. levéltár, D. L. 14924. l.

[6] Orsz. levéltár, D. L. 16451. l.

[1] Kassai levéltár, D. L. 279. l.

[2] Az ide vonatkozó oklevelek találhatók Kassa levéltárában, 276., 282., 283., 284., 285. sz. a. Nehányat közöl Teleki is, X. k. 539. s köv. l.

[3] Bonfini, III. k. 10. 537. l. (Lipcsei kiadás.)

[4] Jászói levéltár, fasc. XI k. 211. és 212. sz.

[5] Leleszi orsz. levéltár, fasc. act. 1459. 22. sz.

[6] Jászói házi levéltár, fasc. XI. k. 207. és fasc. XII. k. 242. l.

birtokaiban, olyan veszedelmes volt a konvent egyik legféltettebb kincsére, a levéltárra nézve is, a melyet a tatárok módjára pusztitottak. A menekülő prémontreiek mentették, a mi menthető volt, a levéltár egy részét «in certis locis munitis et fortaliciis» rejtették el,[1] mégis tetemes lehetett a levéltár azon része, mely a csehek pusztitó dühének áldozatul esett. Még 1514-ben is panaszteljes hangon emlékezik meg Karácsondi Gergely prépost a budai káptalan előtt ezekről a pusztitásokról, melyek különösen a prépostság birtokviszonyait illető okleveleket érték: «. . . Bohemi dictam ecclesiam (de Jazow) subintrantes et in fortalicium firmantes, cuncta literalia instrumenta factorum iuriumque possessionariorum eiusdem ecclesie concernencia ignis voragine combussissent . . .» — mondja a prépost.[2]

E cseh garázdálkodások korára esik az az egyetlen oklevélhamisitás is, melyet a jászói konvent történetében ismerünk. De még ez az egy hamisitás is a prépostság kárára követtetett el s el kell ismernünk, hogy a milyen vakmerő, éppen oly eredeti. Mikor a konvent számkivetésben élt, hites jegyzőjének Kércsi Góbis Mihálynak sikerült a konvent hivatalos pecsétjét megkeritenie, s annak rendje és módja szerint a prépostság Kércs nevü birtokát magának és testvéreinek adományozta, az adományozó levelet a konvent pecsétjével ellátta s a birtokba magát és testvéreit a konvent egyik tagjával s egy királyi emberrel bevezettette. Maga ez az egy tény is eléggé bizonyithatná az akkori felfordult viszonyokat. Hosszu időbe került, mig a rend helyre álltával a jászói prépostság tulajdon birtokát Góbis Mihály utódjaitól visszaszerezhette.[3]

Nagyobb külső vagy belső megrázkódtatás ezután a középkorban a konventet nem érte. A XV. század végén egymást érik a commendatorok Jászón, de már ezek koránt sem idéztek fel oly zavarokat, mint Lajos király korában. Pedig Móré János, Mátyás király kincstárnoka, mint a prépostság commendatora nem is székelt Jászón, még csak administratorát, jószágkormányzóját sem választotta a prémontreiek közül, de Váradi János budai kanonokot küldötte Jászóra.[1] Sőt még az sem idézett fel nagyobb kavarodást, mikor II. Ulászló 1508-ban formálisan megfosztotta a konventet prépostválasztó jogától, azzal, hogy a prépostság feletti kegyuraságot Szathmári György pécsi püspökre és Kassára ruházta.[2] Tiltakoztak ugyan ez erőszakos eljárás ellen most is, de mindvégig megmaradtak a puszta tiltakozás terén. Igy haladt át konventünk a XVI. századba. S bár az uj század első tizedeiben még mindig serény működésben találjuk, mégis azt is észre kell vennünk, hogy már hanyatlásnak indult. A század kóros szelleme elérte a jászói monostort is. Miként más szerzetes házakban, úgy itt is bekövetkezett az erkölcsi ellanyhulás, ehhez járultak a külső országos események, mint a kettős királyválasztás küzdelmei, az uj vallások terjedése s mindezeknek eredménye az lett, hogy a jászói konvent tagjai is megfogyatkoztak nemcsak erkölcsben, de számban is. A rend tagjai sorából Ollyas György volt az utolsó prépostja (1550—1553.), ki erős kézzel, nemes buzgalommal iparkodott prépostságát a végső romlástól megmenteni, azonban törekvései sikerteleneknek bizonyultak. Az ő uralma alatt következett be a szomoru tény, hogy miként az 1550-iki országgyülés mondja, olykor a konventben alig egy rendtag található s igy már hiteles helyi hivatásának sem felelhetett meg, miért is éppen az emlitett országgyülés úgy intézkedett, hogy az egri káptalan végezze helyette a hiteles helylyel járó teendőket.[3]

A jászói konvent működési tere igen kiterjedt volt. A legrégibb időktől találkozunk kiküldött tagjaival Abauj- és Torna-megyékben, továbbá Sárosban,[4] Zemplénben,[5] Gömörben,[6] Borsodban,[7] Hontban,[8] sőt Szabolcs-megyében

[1] Jászói házi levéltár, fasc. XI. k. 207. és fasc. XII. k. 242. l.

[2] Jászói házi levéltár, fasc. XX. k. 619. sz. A pozsonyi káptalannak 1728. átiratában.

[3] Jászói házi levéltár, fasc. XII. k. 242. l.

[1] A leleszi konvent levele a jászói házi levéltárban, fasc. XII. k. 222. l.

[2] Kassa város titkos levéltára, patronatus, C. 60., 61., 62. l.

[3] 1550. évi LXIII. t.-cz.

[4] Anjoukori okmánytár, I. k. 267. l.

[5] Sztáray oklevéltár, I. 350. l.

[6] Wenzel, Árpádkori uj okmánytár, VII. k. 193. l.

[7] Anjoukori okmánytár, IV. k. 580., V. k. 122. l.

[8] Wenzel, id. m. II. k. 189. l.

is.[1] Tényked̈ése szokás és jog szerint felöleli mindamaz ügyeket, melyeket a nagyobb konventek végezhettek. Eljárása olyan mint más konventeké vagy káptalanoké, bár más-más időben különböző.[2] Kezdetben egyszerüen irásba foglalta a szine előtt történt vallomásokat, tiltakozásokat, stb., az irást ellátta hiteles pecsétjével s kiadta a feleknek. Későbbi szokás az, hogy a konvent az előtte végzett jogügyletekről készült oklevelet a maga számára is leirta a protocollumába. Jászón a legrégibb ilyen protocollumot 1463-ban kezdték vezetni.[3] Kiadványai, ha nem is vetekedhetnek mindig a királyi kanczellária kiadványaival, diszesek, sokszor mintaszerüek. Mint érdekességet jegyezzük fel, hogy a XIII., sőt a XIV. század első tizedeiben is gyakran találkozunk kiadványaiban ily inscriptióval: «Nos (pl. Laurencius) *miseracione divina* prepositus de Jazo . . .[4] Ez az eljárás nem áll egyedül. Jakab szintén «*miseracione divina*» turóczi prépost;[5] mig Pál leleszi prépost «*divina paciencia*».[6]

Torvényeink ismételten hangoztatják, hogy úgy a káptalanok mint a konventek megbizható, tekintélyesebb egyéneket küldjenek ki a hatóságok megkeresésére, az ügyes-bajos felek kértére. Emlékeink azt bizonyitják, hogy a jászói konvent iparkodott e törvényeknek megfelelni. Ismerjük már az előzőkből, hogy a legrégibb, ismert kiküldetéseket maga a prépost személyesen végezte. Később ez csak ritkán, fontos esetekben történt. Azonban a konvent kiküldöttei ekkor is rendszerint fogadalmat tett s felszentelt szerzetesek, csak nagy ritkán találkozunk «clericus»-sal avagy «famulus»-sal. Sikerült a szóban forgó korból mintegy 120 ilyen kiküldöttet névszerint megismernünk. Természetesen tetemesen növekednék e szám, ha az oklevelek az eljárást teljesitő egyént mindenkor névszerint is megneveznék. A névszerint ismertek között gyakran találkozunk a konvent perjelével, az őrszerzetessel s a hites jegyzővel, tulnyomó számban vannak azonban a dolog természeténél fogva a közönséges rendtagok. Ez utóbbiak közé tartozott Márton rendtag is, ki kötelességének lelkiismeretes teljesitéséért csaknem életével adózott. Palágyi Benedekkel Perényi Imre nádor elé idézte a hatalmas Homonnai Jánost. Kötelességüket Ungváron elvégezve, haza felé igyekeztek s már közel jártak Leleszhez, mikor utolérték Homonnai emberei, mint Zelei Ferencz, Henczelóczi Miklós és Sebestyén, továbbá Simai Mátyás, kik Márton rendtagot lováról lehuzták, félholtra verték, irásait elszedték, majd a menekülő Palágyi Benedek után iramodtak s vele is hasonlóképen bántak.[1] A konvent nagy számu kiadványai mellett szinte csodálatos, hogy eddigelé csakis egyetlen oklevelet ismerünk, melyben nemcsak a prépost, de a konvent tagjai közül is többen névszerint felsorolvák. De még ez a felsorolás sem teljes, mert tudjuk, hogy a nagyobb konventeknek legalább is 6—10 taggal kellett birniok, hogy a rájuk háramló kötelességeknek törvény szerint megfelelhessenek. A kérdéses oklevél a Buchk nemzetségbeli Domokos és a szepsii polgárok megegyezését tartalmazza bizonyos birtokok felett, melyek Péder és Bodoló között terültek el s a záradéka ez: «Michaele preposito, Marco priore, Dyonisio sacristiario, Paulo officiali, Nicolao sacerdote notario exsistentibus».[2]

A konvent hites jegyzői jogilag képzett egyének, vannak köztük világiak, de számosak az egyházi rendből valók is. Nem vélünk felesleges munkát végezni, ha névszerint is felsoroljuk azokat a konventi jegyzőket, kiket felkutatnunk sikerült. Mint kitünik a következő névsorból, két császári közjegyző is található köztük.

1317. Lukács szerzetes, jegyző (Anj. okmt. I. 421.).
1317. Miklós pap, jegyző (U. ott I. 433.).
1330. Márton mester, deák (Jászói h. llt. f. III. 14.).
1343. Mátyás mester, jegyző (U. ott, f. III. 21.).

[1] Anjoukori okmánytár, V. 558.

[2] Olv. mindezekre Érdujhelyi M., A közjegyzőség és hiteles helyek története. Budapest, 1899. 80—85. l.

[3] Ez a protocollum a levéltárban «A»-val van jelezve s magában foglalja a konvent kiadványait 1473—1499-ig.

[4] Hazai okmánytár, VI. k. 305. l.

[5] A Nemzeti Múzeum levéltárában, Máriássy-család lt. 1327.

[6] U. ott, Anjoukori.

[1] «. . . . fratrem Martinum crebris ictibus baculorum de equo suo in terram deiecissent, ibique dire et acriter verberassent . . .» Jászói országos levéltár, protocollum B. 272. Az eset 1510-ben történt.

[2] Anjoukori okmánytár, I. k. 433. l. 1317 junius 15.

1350—1271. Mihály mester, jegyző (U. ott, f. IV. 25., 37., 38., 40., 41., 44., 46., D. L. 5850., 5957. Sztáray oklt. I. 350.).
1380. Gerváz mester, jegyző (Jászói h. llt. f.V. 48.).
1387. Márton deák (U. ott, V. 54.).
1387. *Andrásfia István császári közjegyző* és a jászói prépost irnoka. (Fejér, Codex Dipl. X. 8., 235.).
1390—1391. Márton deák, jegyző (Jászói h. llt. f. V. 56.).
1391. Szádelei Makófia Márton mester (U. ott, f. VI. 6.).
1392. Mihály mester, jegyző (Nemz. Muzeum Kapy-cs. lt.).
1396—1398. István mester, jegyző (Jászói h. llt. f. IX. 114.).
1399—1401. János pap, káplán, jegyző (U. ott, f. VI. 71., 72., f. XIII. 10.).
1406. Jászai János deák (U. ott, f. VII. 84.).
1407. Miklós deák, karpap (Jászói orsz. levéltár, Stat. f. 6.).
1415. *Jászai István mester, császári közjegyző* (Jászói h. llt. f. VIII. 93.).
1428. Fábián mester, jegyző (U. ott, f. IX. 140.).
1455—1460 körül. Kércsi Góbis Mihály (U. ott, f. XII. 242.).
1472—1473. Rakotyasi Mihály deák (U. ott, f. XI. 208.).

Hátra van, hogy szóljunk a konvent pecsétjeiről, melylyel közhitelü kiadványait ellátta. A legrégibb pecsétet, mely a maitól különbözött, nem ismerjük s csak most jutott tudomásunkra, hogy létezett. Egy olyan tanu mondja ezt, kinek szavahihetőségéhez alig fér kétség. Zsarnay Márton, egykor a konvent hites jegyzője, hagyta hátra irataiban, hogy 1788-ban a Bárczay-család leveleinek vizsgálása közben egy pecsétre akadt 1275-ből, I. Vigand prépost idejéből. Szerinte ez a pecsét a mai pecsétnél valamivel kisebb volt, közepén egy bárány alakjával, mely első bal lábát felemeli s abban zászlót tart. Ugyancsak a XIII. századból való az a pecsét is, melyet közönségesen ismerünk s melylyel a konvent a legrégibb időktől a mai napig élt és él megszakitás nélkül. Természetes dolog, hogy a hosszas használatban nagyon is megkopott, az alak és körirat éle elmosódott. A XIX. század első felében történtek is lépések egy uj pecsét megszerzése iránt, de sikertelenül. Jobb is, hogy e törekvések eredménynyel nem jártak, mert az a kopott pecsét több mint hétszázados multnak a tanuja, a konvent dicsősége. Bemutat-

juk itt e pecsétet hű hasonmásban. Eredetije egy 1298-ban kiadott oklevélen található s jelenleg a Nemzeti Muzeum levéltárában van.[1] A pecsét alakja kerek. Atmérője 3 cm. 1 mm. Középen: Ker. szent János ülő alakja (a jászói prépostságnak Ker. szent János a patronusa), jobb kezében, keblére téve, valószinüleg könyvet tart, baljában husvéti bárányt. A szent feje fölött félkörivü glória, tőle jobbra egy törzsből kihajtott öt virágág. Körirata:

+SIGILLUM CONVENTUS DE JASOVE.

A harmadik pecsét, a melyről még szólunk, s a melyet itt bemutatunk, nem konventi, de préposti pecsét. Tudni való ugyanis, hogy miként a konventnek meg volt a maga hivatalos pecsétje, melylyel minden kiadványát ellátta s mely, mint feljebb is emlitettük, önhatalmulag megváltoztatható nem volt, — úgy az egyes prépostoknak is meg volt a saját külön pecsétjük. A szóban forgó pecsét ugyancsak a XIII. századból, 1286-ból való. Eredetije a jászói házi levéltárban van.[2] Lőrincz jászói pré-

[1] E pecsét mását bemutatta már Jerney, 1855. M. Tört. Tár 2. k.
[2] Fasc. II. k. 11. l.

post és konventje a mondott évben a gömörmegyei Saul- és Endreföldét a Turócz folyó

mellett, Harkács szomszédságában, a király engedélyével eladják Sánk Miklós és Péter testvéreknek egy Jászó határában levő malomért «Henchmolma»-ért. Az erről szóló eredeti oklevél két függő pecséttel van ellátva. Az egyik kerek alaku, féltöredék s e meglevő töredéken csak ennyi olvasható: S . . . CONVENT(US). Világos, hogy ez a konvent pecsétje, még pedig az, melyet feljebb bemutattunk; világos továbbá az is, hogy nemcsak 1298-ban, de már 1286-ban is a mai pecsétjét használta a konvent. A másik pecsét nagyobb, tojásdad alaku s vörösfehér zsinóron függ. Hossza 6 cm., szélessége 4 cm. Középen papi alak egyházi öltözetben, balkezét mellén tartja, jobbjában pásztorbot van. A köriratból csak ennyi olvasható tisztán: ECCLIE (ecclesie) DE JAZO. Azt hiszszük, nem tévedünk, ha e pecsétet az oklevelet kiállító Lőrincz jászói prépost pecsétjének tartjuk.

Ez az adat minket nemcsak pecséttani szempontból érdekel. Mert itt is áll az az elv, hogy olykor «saxa loquuntur». A kérdéses pecséten egy papi alak látható, kezében pásztorbottal. Kétségtelen, hogy ez magát a rendfőnököt, a prépostot ábrázolja. A pásztorbotnak az ott léte pedig arról tudósit s azt bizonyitja, hogy a jászói prépostok már a XIII. században birták a püspöki jelvények, mint pásztorbot, süveg stb. használhatóságának jogát. Mert e jelvényekkel való élés jogát a pápák sohasem adták különülön, de mindig összeségben. Ha tehát a pásztorbottal élhettek a jászói prépostok, a mint e pecsét kétségbevonhatatlanul bizonyitja, úgy éppen a mondottak szerint élhettek, a minthogy éltek is, főpapi süveggel is. Vagyis röviden: a jászói prépost már a XIII. században *prepositus infulatus* volt. Ez az egy tény is mutatja, hogy mily kiváló hely illeti meg a jászói prépostságot a magyar egyház történetében. Tudjuk, hogy nemcsak a szerzetes főnökök, de a világi prépostok is a régi időkben nem élhettek a főpapi jelvényekkel, s csak idők folyamán mint különös kiváltságot nyerték a pápáktól e jogot. Csak egy esetet emlitek a magyar történelemből. A fehérvári prépost, ki pedig már közjogi helyzeténél, pápák és királyok kiváltságainál fogva előkelő helyet foglalt el a főpapi karban s «prælatus»-nak, főpapnak nevezték,[1] csak 1366-ban Erzsébetnek, az özvegy királynénak, közbenjárására nyerte azt a jogot, hogy a saját «Boldogasszony» egyházában főpapi jelvényekkel misézhetett.[2] Evvel a joggal birt a jászói prépost is. Sőt még arról is van tudomásunk, hogy miként a fehérvári prépostot, úgy a jászóit is «prælatus»-nak, főpapnak is nevezték. Ide vágó adataink ugyan jóval későbbi keletüek, de még mindig messze, a középkorba esnek. Igy a turóczi konvent 1424-ben, mikor György jászói perjel megjelenik előtte s tiltakozik Péter prépostjuk eljárása ellen, mivel ez bizonyos földekre Ezdegi Besenyő Pállal hátrányos és káros szerződést kötött, Péter jászói rendfőnököt ismételten prépost-prælatusnak nevezi: «quamodo prefatus dominus et *prelatus* ipsorum (t. i. a jászói konventé) . . . Unde . . . prefatum dominum Petrum *prepositum prelatum* ipsorum coram nobis . . . ab alienacione interdixit».[3] 1521-ben maga a jászói konvent nevezi prépostját prælátusnak, mikor a Szathmári György pécsi püspöktől és Kassa városától kinevezett Bálint perjelt főnökének megismeri: «Nos conventus . . . de Jazow . . . fratrem Valentinum priorem nostrum modernum, dominum et *prelatum*, qui ipsa *prepositura et prelatura* inter nos dignissimus visus est . . . ex electione . . . episcopi Quinqueeccle-

[1] Rupp, Magyarország helyrajzi tört. I. k. 222 l.
[2] Theiner, Mon. Hist. Hung. II. k. 81. l.
[3] Jászói házi levéltár, fasc. IX. 119. l.

siensis et iudicis, iuratorum civium civitatis Cassoviensis in nostrum *dominum et prelatum* accepimus . . .»[1]

A jászói prépostság a XVI. század derekán megszünt a prémontreiek tulajdona lenni, azontul hosszu időn át előkelő világi egyháziak birták és igazgatták, azonban ezzel a korral nem szándékunk jelenleg foglalkozni. Mert csupán az volt a czélunk, hogy ha nagy vonásokban is, bemutassuk a prépostságot mint a nemzet bizalmának letéteményesét, mint hiteles helyet, külső-belső életében, fontos s nagyarányu működésében azokban a századokban, mikor az ős monostorban, akárcsak manapság, fehér ruhás szerzetesek buzgólkodtak az Isten és haza odaadó, becsületes szolgálatában. Ma a prémontrei rendnek az 1802-iki visszaállitása óta lényegesen más a hivatása, a mennyiben a nevelés-oktatás nemes ügyét vallja feladatának; éppen ezért nem véltünk felesleges munkát végezni, ha a jászói prépostságnak egy másik, azokban a századokban mondhatni egyik elsőrangu működését is pár igénytelen sorra méltónak tartottuk.

DR. TÓTH-SZABÓ PÁL.

[1] Kassa város titkos levéltára, patronatus, C. 73.

TERMÉSZETES ÁBRÁZOLÁS AZ 1526. ÉV ELŐTTI MAGYAR CZIMEREKBEN.

(Második közlemény, két czimerképpel.)

III. Természetes kompoziczió természetes ábrázolásban.

Ez a két előbbi osztály tulajdonságait egyesiti magában: a szerkezetben és ábrázolásban nyilvánuló természetességet s hirdeti a magyar szellem győzelmét, feltárva különleges heraldikánk legjellemzőbb tulajdonságát.

Láttuk, hogy az élő heraldika korában már sokoldaluan nyilatkozott a természetes észjárás. Ezt az armalis-korban még nagyobb tulságba viszi az adományozás intencziója, mely az életre, jelenetre vonatkozó, vagy épen jelenetes, szimbolikus czimerek nagymérvü alkalmazásán kivül megbőviti heraldikánkat az ember működési körével.

Láttuk azt is, hogy czimeriróink még ott is természetesen festenek, a hol a kompoziczió azt nem követelné meg, a miből lehet gondolni, hogy a természetes szerkezet még határozottabban természetes kivitelt talált.

Mivel itt oly czimereket is fölemlitek, melyeket nem szoktak a természetes ábrázolásuak között emlegetni, hogy az illető czimereknél az ismétlést elkerüljem, egy pár szót szólok arról, hogy mit értek természetes ábrázolás alatt.

Régi dolog, hogy a festő általában nem a természetet festi, hanem azon hatást, melyet az lelkére gyakorol s ezért a kritikus nem itélhet a természethüség szempontjából. Magától értetődik, hogy ha én épen a czimereknél a természethüség merev mértékét alkalmaznám s a Hefnertől megrótt «gänzliche Naturgetreuheit»-ot és «ängste Copierung der Natur»-t keresném, három-négy negativ sornál alig lehetne többet irnom. A heraldika czélja nem is lehet semmi esetben az, hogy kimutassa a czimerképekről, hogy mennyire közelitik meg a természethüséget. A heraldikus, ha elfogadjuk a stilizálás szükségességét szabályul, csak azt kutathatja, hogy vétett-e a czimeriró e szabály ellen; nem esett-e abba a hibába, hogy lelkét, képzeletét nem tudta lekötni annyira a hagyományos gyakorlat, mint a természet?

Egy-két vonás elég arra, hogy a heraldikus kimondja itéletét, a természetességre való törekvés eredményéről pedig számoljon be a festészet története, ha annyira megszorul, hogy a czimerminiaturákat is fel kell ölelnie.

E szempontból kiindulva ide sorozom azon czimereket is, melyek a szokott stilizált ábrázolástól eltérnek, ábrázolásukban természetességre való törekvést árulnak el.

Ez osztályba tulnyomó sok jelenetes, vagy jelenetre vonatkozó, közvetlen a természetből, életből meritett czimer tartozik, de ide kell soroznunk a regés szinezetüeket is, ha kimutatható, hogy a festő hitt a regében és igy abban a meggyőződésben festett, hogy a természetből meritett képet alkot.

Igy pld. csupán a magyar heraldikából kimutatható, hogy a középkorban általánosan hitték, hogy a darucsapatnak őre van, mely egyik lábában követ tart, mig a többi alszik, hogy azt elejtvén, ha elaludna, a zajra felébredjen.

A követ tartó daru magára a magyar heraldikában számtalanszor előfordul s heraldikusaink az éberség jelképének tartják. El is fogadható az a nézet, hogy szimbolizáló jellege van, bár előfordul a fenti rege egész természetes ábrázolása is a miskolczi Szabari czimerben,[1] melyben a követ tartó őrdaru két, orrukat szárnyuk alá dugva alvó daru között féllábon figyelve áll.

Itt már félreérthetetlenül beszél a czimer a zoologiai felfogásról s e czimerrel bizonyitható, hogy a czimerirók abban a meggyőződésben festették az őrdarvakat, hogy természeti képet, jelenetet festenek, úgy hogy a regés czimerek és régi zoologiai munkákba téves megfigyelés és hit alapján került állatképek között felfogás és ábrázolás dolgában alig van különbség. Ezért első armalisunkat, az 1405. Tétényi-félét,[1] melynek kivitele is kétségkivül naturalisztikus, e csoportba sorozom.

Bizonyitékok hiánya miatt mellőzve a regés szinezetü czimereket, a természetből meritett *állatképekkel* kell foglalkoznunk.

Az állatképek az állatoknak részint a *természethez*, részint *egymáshoz* való viszonyát tüntetik fel.

Az előbbiek természeti, jobban mondva tájképként tünnek fel, majdnem kivétel nélkül kék pajzsban, melynek gyakori alkalmazását heraldikánkban csak a természetességre való törekvésből magyarázhatjuk.

Ide sorozhatjuk a Divéky[2] és rokon családok, meg az Elefánthiak 1461-től használt czimerét;[3] melyben természetes fa előtt ballagó medve van.

Hasonló felfogásu a Lázár czimer,[4] mely fa előtt legelő természetes szarvast; 1452-ből az ivánkai Korossy,[5] mely cserje előtt haladó és a Boda Timoth 1417. armalisa, mely rózsafa előtt természetes alapról felugró nyulat tünteti fel.

Nagyon szép a Kállay (Vitéz) 1521. armalis czimerrajza:[6] természe-

[1] Erd. Siebmacher, 211. l.

[1] Nyáry, A heraldika vezérfonala, 230. l.

[2] Siebmacher, 107. l.

[3] Siebmacher Suppl. 29. l. Az ilynemü czimereknél érdekes lenne megállapithatni a fa faját. Ha lombos erdei fa, akkor a czimer nem egészen természetes, mert egy fa képviselné az erdőt, ha gyümölcsfa, melynek termését néha nem veti meg a medve, az egész czimer teljesen naturalis lenne.

[4] Erd. Siebmacher, 39. l.

[5] Véghelyi D. gyüjt. Előfordul u. ott 1454 VII/17. kelt oklevélen is. A *kurrens* Korossy czimert ujabb pecsétek alapján közli a Siebmacher Suppl. 54. l. Pajzskép: természetes fa előtt haladó természetes medve. A motivum-hasonlóság feltünő.

[6] Országos levéltár. Az eredeti armalisból a családnév kivakarva s helyébe ujabb irással és fakóbb tintával a Vitéz név irva.

tes alapon álló temészetes medve a földről bogyót szed.

Kubinyi 1497.[1] Természetes szikla tövében, melyen fenyőfa nő, természetes zerge pihen.

A többi ily nemü czimerekben is az állatok a nekik megfelelő természeti viszonyokkal kapcsolatban ábrázoltatnak, igy az 1436. Vesterházy[2] czímerben zöld ágon álló természetes fajd és a Hunyadiakéban a holló áll természetes száraz ágon.[3]

Érdekes a vadkacsa ábrázolása és természeti viszonyokkal való kapcsolása. Emlitettem, hogy a Darabos s ép úgy a Nádasdi Ungur czimerben csak a kompoziczio természetes, legalább is a Siebmacher rajza után itélve. Ugyanez természetesebb ruhában jelenik meg később, úgy hogy heraldikainak csak a pars pro toto vehető, 2 nád-szállal jelezvén a nádast, igy a Nádasdy[4] és gersei Pethő[5] czimer.

Az állatok egymáshoz való viszonyát feltüntető czimerek bizonysága szerint a magyar lelkét inkább a véres jelenetek ragadták meg, legalább is kevés oly czimerünk van, mely az állatok egymás iránti gyöngédségét, családi életét tünteti fel.

A már emlitett Várkonyi czimer a fészekrakó kis madarat, a többi között a Körtvélyessy 1459[6] és Batthyány 1500[7] a fiait fészkében tápláló pelikánt, a Borcsányi (XVI. század elejéről)[8] a szárnyára bocsátott fiához (?) szálló galambot tünteti fel.

A legtöbb állatkép táplálékszerzés közben mutatja be az állatokat. A Básthy-sas[9] zsákmányra vágyik, az 1525. Dobokay czimer[1] sasa elnyulva heverő kason áll, a Telegdieknek 1368-ban még hármas halmon álló sólyma pedig már 1490-ben kacsára csap le.[2]

Ily naturalisztikus czimerbővülésre a magyar heraldikában van egy néhány eset. A bővülés rendesen a fő czimeralak természetét mutatja. Igy került a Nagymihályiak szarkáinak és a Hunyadiak hollójának csőrébe a gyürü.

Ezzel ellentétes bővülés eredménye talán a Somkereki Erdélyi család czimere, a csőrében kigyót tartó gólya. E czimert a család az 1415. adományozás előtt használta, a mint az armalis ezen szavaiból: «arma tua... concedimus» következtethetjük. Ha szabad feltennünk, hogy e naturalisztikus czimer bővülés eredménye és ha az ugyanazon nemzetségből származott családok czimerével való összehasonlitás s a hasonló alakokból vonható következtetés megállhat, az ős, egyszerü czimeralak csak a kigyó lehetett, mert a kigyó az ugyanazon nemzetségből származott bethleni Bethlen család czimere.[3]

Különben e hypothesis ellentétben van heraldikánk szellemével, mert ha gyakori is oly czimerbővülés, mely mellékalakok segitségével, vagy a természetből vett háttérrel az eredeti czimeralak tulajdonságát tünteti fel, tudtommal példátlan az ős czimeralaknak mellékalakká süllyesztése, sőt felfalatása.

Az emlitett birodalmi czimer kétségkivül jó benyomást tesz, bár tagadhatatlan a festő természetességre való törekvése. Erre mutat már a szinek megválasztása is.

A pajzsalak kissé merev, de a sisakdiszen elvesziti merevségét[4] s helyzetével feltünteti azt

[1] Nyáry, Heraldikája, XI. t. 87. ábra.; Siebmacher, 261. l.

[2] Turul, XVII. k. 34. l.; Monumenta Hung. Herald. I. k. XVI. ábra.

[3] Hunyadi János a bővitett czimert használja 1454. (Véghelyi D gyüjt. és a Kállay család levéltára), 1450-ben az ősi családi czimert (Pecsétmutató 37. ábra) Korvin János is azt használja 1498-ban: Száraz ágon hátranéző f. holló, csőrében gyürü. Kállay levéltár. Erd. Siebmacher, 134. l.

[4] Siebmacher, 322. l. Erd. Siebmacher, 134. l.

[5] Siebmacher, 362. l.

[6] Siebmacher, 257. l. A pelikánok ábrázolása annyira stereotip, hogy fölöslegesnek tartom felsorolásukat. A mohácsi vész előtti legtermészetesebb ábrázolásu az 1447. Pogány armalisban és legmesterkéltebb a Méreyben.

[7] Turul, XII. k. 95. l.

[8] Siebmacher, 60. l.

[9] Szines másolat a Heraldikai Társaság birtokában.

[1] Siebmacher Suppl. 27. l.

[2] Siebmacher, 461. l.; Turul, VII. k. 34. l. és VIII. k. 63. l.; Mon. Hung. Herald. II. k. 25. l.

[3] Turul, X. k. 105. l. A gróf Teleki-család oklevéltára, I. k. 406. l.; Monumenta Hung. Herald. I. k. 3. l. Az Erdélyi-család czimerére vonatkozólag e pályamunka benyujtása után a Turulnak 1902. évf. II. füzetében Csoma József hasonló eredményre jutott a fentinél sokkal bővebb és alaposabb fejtegetésében.

[4] A merevség a stilizált ábrázolásnak egyik igen jellemző tulajdonsága, de nem lehet mindig belőle stilizálásra következtetni. Heraldikánkban több eset van arra, hogy a sisakdisz a pajzsalakkal nem egyezik merevség tekintetében, ha különben megegyeznek is az alakok. Igy a Hettyey, Vesterházy és Mileki czimerben

a mohóságot, melylyel a gázlók zsákmányukat el szokták nyelni. Különben a pajzsban is a felemelt szárnyak elég természetesen ezt jelzik.

Teljesen azonos szerkezetű a mérai Pethő [1] (1432) és Félegyházy [2] (1449) czimer, bár a mint a másolatokból kivehető, ezek kevésbbé naturalisztikus ábrázolásuak.

Ezekkel ellentétben az 1511. Vatthyon czimer [3] a lehető legtermészetesebb. A solymász kezére zsákmányával visszaszállt vadászsólyom annyira természethű, hogy beillenék a legmodernebb madártani kézikönyvbe.

Az emlősök osztályából a zsákmányszerző ragadozó gyakrabban ferdul elő. Ezeknél a főalak a természetes ábrázolás mellett megtartja többnyire a csucsives pajzs követelte helyzetet.

Igen gyakran fordul elő mint kedvelt alak a párducz és különösen a farkas. Igy nyulat hurczoló párducz van 1415-ből a Hotvafőy [4] és Hettyey [5] czimerben. közülük az ábrázolás tekintetében a Hettyey-félében szembetünőbb a természetességre való törekvés.

A fenti évből a Reszegey czimerben [6] a farkas csontot, a Zaverszkyben [7] gyermeket, 1467-ből a Gosztonyiban,[8] az 1498. abramoviczi Pálffyban,[9] 1457. Szilágyiban,[10] 1505. Csicseriben[11] és az 1507. Lesták czimerben [12] bárányt, végül 1524-ben a Tomory czimerben [1] libát hurczolva fordul elő.

Heraldikai helyzetéből veszit némileg a Reszegeyben és Tomoryban, teljesen elvesziti a Zaverszkyben.

Még heraldikátlanabb úgy compositiója, mint kivitele miatt a devecseri Choron András 1523-ban nyert czimere: [2] fekvő term. szarvas hátán farkas, mely nyakába harap; ép úgy a Werbőczy czimer: term. alapon fekvő szarvasra lecsapott griff.[3]

Sok czimerünk az állatokat az *emberhez* való viszonyukban tünteti fel, rendszerint vadászjelenetre keretében.

Kisebb részük a jelenetnek csak egy részét, jobbára eredményét tünteti fel s képzeletünkre bizza a kiegészitést. Ilyenek: 1417-ből (átirat 1449.) a Békássyak [4] ugró helyzetben ábrázolt menekülő szarvasa; hasonló jelenetté alakul a Bakóczok 1459-ben még czölöpirányban növekvő, mereven stilizált szarvasa [5] (csak szine természetszerü) az 1486. armalisban,[6] melyen a természetes szarvas oly helyzetü, mintha át akarná ugrani a kereket.

Még nagyobb átváltozáson ment át a zsegrai Pócs-család [7] szarvasfeje, mely már a XIV. században balra haladó, 1423-ban pedig menekülő természetes szarvassá lesz.

Természetesebb alakot ölt a Vayak szarvasa is, melynek az 1418. armalison [8] jelenetes volta mellett csak szine természetszerü, az 1507-ben már meglepően természetes, sőt természethü.[9]

Ugyanez mondható a Tamásfalvy-család 1415.

a sisakdisz természetesebb és nem annyira merev, mint a pajzsalak; a Kossuth czimer lilioma, a hradnai Holy czimer kakasa pedig a sisakdiszen stilizáltabb, merevebb, mint a pajzsban. Ha a czimeriró mereven, stilizáltan akarna festeni, nem lehet arra eset, hogy vonásai megenyhüljenek a természetes alakot adjanak; tehát a felsorolt esetekben a természetesebb alak a tudatos alkotás és a kevésbbé természetesnek oka a festő teknikai járatlansága, a mi miatt szándékának nem mindig engedelmeskedik ecsetje. Ezért ily czimeralakoknál a merevség ha emlitésre méltó is, de nem dicsérhető.

[1] Siebmacher, 362. l. Csoma, Abauj vármegye nemessége, VII. t.

[2] Biharmegye és Nagyvárad monographiája, 599. l.

[3] Orsz. levéltár. B. O. 29089.

[4] Turul, II. k. 58. l.; Horvát Siebmacher, 49. l.

[5] Turul, 1897. évf. 186. l. Monumenta Hung. Herald. II. k. 2. l.

[6] Siebmacher, 388. l.

[7] Horvát Siebmacher, 150. l.

[8] Siebmacher Suppl. 36. l.

[9] Horvát Siebmacher, 100. l.

[10] Erdélyi Siebmacher, 168. l.

[11] Siebmacher, 68. l.; Suppl. 22. l.; Turul, X. k. 162. l.

[12] Horvát Siebmacher, 73. l.

[1] Siebmacher, 466. l.; Erd. Siebmacher, 177. l.

[2] Az armalisról vett szines másolat a Herald. Társ. levéltárában. A Siebmacher pecsétek alapján rosszul blazonálja.

[3] 1526. Véghelyi D. gyüjt. E czímer akkori szemüvegen át nézve természetes, mert a griff létezésében hittek s tárgyalták tudományos munkákban is.

[4] Turul, XVI. k. 39. l.; Monumenta Hung. Herald. II. k. 3. l.

[5] Turul, VII. k. 105. l.; Monumenta Hung. Herald. I. k. 19. l.

[6] Turul, VII. k. 107. l.; Monumenta Hung. Herald. I. k. 24. l.

[7] Siebmacher, 507. l.

[8] Turul, XVIII. k. 50. l. Monumenta Hung. Herald. I. k. 8. l.

[9] Szines másolat a Herald. Társ. levéltárában. Turul, V. k. 79. l.

armalisáról, melyen a pajzsalak: agancsán elszakitott hálóval menekülő szarvas. E czimeralak önmagában is egész vadászjelenet, megismertet a hálóval való vadászattal.[1]

Szintén vadászcselt tüntet fel az 1418. Hasági Farkas-család czimere,[2] melynek pajzsalakja: nyiltól talált, vesszőfonadékból növekvő természetes farkas.

A vadászattal való összefüggést a nyil mutatja, a vesszőfonadék valami cseleszköz a verem fölött.

A farkas lábaival rózsákat tart, melynek valami symbolikus jelentése van, melyhez hasonló s kétségtelenül hiteles példát később látunk.

A rózsát tartó farkas természetes kivitelben előfordul az 1521. Révay czimerben,[3] a nyiltól talált medve a nádasdi Ercsiben.[4]

A 3 utóbbi czimerben nem természetes a czölöpirányban növekvő helyzet, ha csak az illető állatot nem abban a pillanatban akarják feltüntetni, melyben nyiltól találva felágaskodik, mely törekvés valószinüleg konstatálható a lóra nézve az 1515. Konzky czimerben.[1]

Az itt felsorolt czimereken kivül még sok olyan czimerünk van, melyek elárulják, hogy megalkotásuknál nem a praktikus czél — hogy ismertető jelül szolgáljanak — szerepelt s azért nem elégedtek meg az élettelen vagy jelentés nélküli alakkal, mely a sokféle lehetséges helyzet miatt önmagában is megkülönböztető erejü, hanem több alakot kapcsolnak össze, igyekeznek tulajdonságaikat is feltüntetni.

E mellett a kivitel is általában annyira természetesül, hogy arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a czimeralakok stilizálása nem lehetett szabály nálunk. Különben hogyan lehetne érteni azt, hogy még akkor is természetesen kezdik festeni az oroszlánt és sast, mikor arra a szerkezetben okot nem találunk, pedig ezeknek van a legáltalánosabban elfogadott szigoru stereotip helyzete és stilizált ábrázolása. Ugy látszik, hogy a mint a román-korban nem csak a czimerekben, hanem általában sem tudtak, nem akartak természetesen festeni, ép úgy czimeriróink nagy része már Zsigmond korától kezdve nem akar, nem tud a hagyományos ábrázolásnál maradni, stilizálni, hanem fest úgy, a mint más képeknél megszokta s gyakorlottsága, tehetsége engedi.

A mi kanczelláriánk az armalisok bizonysága szerint nem is követelt stilizálást; hiszen hány armalisunkban fordul elő a *suis propriis coloribus*, hány dicséri a festő ügyes kezét, a kivitel szépségét, még pedig nem heraldikai szempontból!?

Hogy a heraldika, a középkori szellemnek és életnek gyermeke, a szellemnek, életnek változásával átalakul, azon nem lehet csodálkozni, hisz ebben lelhető magyarázata a specialis heraldikák kialakulásának is. Azon sem lehet segiteni a szigoru szabályok hangoztatásával, hogy heraldikánk annyira rosszul fejlődött, hogy nagy heraldikusunk, Csergheö ismételt kijelentése szerint alig van czimerünk, mely a modern heraldika szabályainak megfelelne.

Kicsinységem a nagyérdemü férfiu tekintélye előtt meghajol, de még sem állhatom meg, hogy én, ki a praktikus heraldikát a magyar czimereknek sokszor kiméletlen kritikájából ta-

[1] Nyáry, A heraldika vezérfonala, 108. l. Siebmacher, 455. l. Az Erdélyi Siebmacher (237. t.) azt állitja, hogy ez a Tekule nemzetség czimere, mely nemzetségből a Gyerőffy, Kemény, Kabos, Mikola, Vitéz stb. családok eredtek volna.

Egy tekintet a czimerre elárulja ez állitás tarthatatlanságát. A nemzetségi czimer általában egyszerü, nem jelenetes, nem komplikált, felvett és nem adományozott.

Az adomány nem is nemzetségnek, hanem Tamásfalvy Györgynek és testvéreinek, tehát a Tamásfalvy-családnak szól. Nem is szólhat nemzetségnek, mert a Tekule nemzetség a XIV. században már szétszóródott.

Az emlitett rokon-családok czimere egyszerübb, igy a Mikola, Kemény, Kabos, Radó családoké *növekvő szarvas;* de legegyszerübb s igazán nemzetségi czimer jellegü a Gyerőffy-czimer, melyet az Erdélyi Siebmacher (102. t.) 1455. pecsét alapján közöl: pajzsfőből szétágazva lenyuló szarvas-agancs szárai között kereszt. Valószinü, hogy a Gyerőffy-család tartotta meg a nemzetségi czimert legtöbb ideig, a többiek bővitették.

A Kemény-család czimere tovább is bővült, mint a Siebmacher ismeri. A b. Kemény Domokos úr birtokában Malomfalván levő 1763. évi compositionalis levélen a Kemény-család három tagja a következő czimert használja: Balra felszökő szarvas, szájánál hold sarlótól kisérve. Sisakdisz: Holdtól és csillagtól kisért koronából növekvő szarvas. Tehát olyanféle átalakulás, mint a milyent a Pócsok czimerénél láttunk.

[2] Turul, XIV. k. 92. l. Monumenta Hung. Herald. II. k. 5. l.

[3] Siebmacher, 388. l. Az armalis szövegét közli Palma: Heraldicæ R. H. Specimen 110. l.

[4] Múzeumi levéltár.

[1] Horvát Siebmacher, 65. l.

nulgatám, fel ne vessem azt a kérdést, hogy ha a *modern* heraldika szabályait czimerekből vonták le, vajjon a *magyar* heraldika szabályait nem lehetne-e magyar czimerekből levonni? Ha a nyugati heraldikai felfogás és szokásos ábrázolás megtört régen a magyar szellemen, ugyanaz a magyar szellem nem tudná-e napjainkban a

modern heraldika szigoru szabályait lazitani s a hol lehet, azoknak tiszteletben tartása mellett a magyar czimerek jó részének otthont teremteni.

Hiszen bizonyos, hogy nem volt ok mindig (innen a sok varians), de nem is lehetett az adományozás szándéka) a divatot követnünk. Az is bizonyos, hogy a czimer praktikus alkalmazása sem volt valami kiterjedt a mit a czimerkép egyszerüsége és stilizáltsága okául szoktak feltüntetni, különösen nem középkori heraldikánk feltünő hanyatlása korában, czimereink tanusága szerint. Igy pld. a Dobay, Deésházy és Raadák czimer magyar vitéze nincs vasba öltözve. Már pedig mindennek helyességét, jóságát alkalmazhatósága, céltudatossága adja meg. Nálunk a czimernek egyetlen komoly alkalmazása maradt a pecséteken; tehát az armalison levő czimer helyességének mértéke az lehetne, hogy vissza lehet-e adni kisebb gyürüs pecséteken is a czimerképet a nélkül, hogy valami lényeges elmaradna belőle?

Természetes, hogy a viszonyokból kiindulva itt is tekintetbe kell vennünk, hogy a czimerirás és pecsétvésés mestersége nem volt mindig egyformán fejlett nálunk. Az utóbbi el-elkésett egy korszakkal, igy pld. Zsigmond korában még az ó-góth stilus divik pecséteinken, mikor a festészet terén a késői góth-izlés végnapjai közelednek.

Mivel azt nem vehetjük tekintetbe, hogy néha kontár vándor legényekkel is vésethettek pecsétet, azt lehet mondani, hogy az eddig tárgyalt czimerek nagy részét — ha nem is egész hüen — a pecsétvésés elmaradottsága mellett is vissza lehetett s vissza is tudták adni.

Nem lehetett azonban az állatok egyes tulajdonságait, igy a mohóságot (Révay), vérszomjat (Básthy), félénkséget (Kánthor) oly kis területen szilárd anyagba vésni, a mit a festőtől az armalis megkövetel néha, de ennek elveszése korántsem oly nagy baj, mint a szinjelzés hiánya középkori czimeres pecséteinken.

Helytelen a bonyolódott, jelenetes czimer, mert a legjobb pecséten, sőt kisebb rajzban sem lehet jól látni, meghatározni a kisebb mellékalakokat (igy az emlitett devecseri Choron, Vatthyon stb.) úgy, hogy leirásuknál a kérdőjelt nem nélkülözhetjük.

Helytelen az *ember* működési körének bevonása a czimerekbe úgy az emlitett praktikus mér-

ték, mint az esztetika szempontjából, mert hozzá vagyunk szokva, hogy az emberben minden helyzetében magasabb működésü szellemének jeleit, egyéniséget keressünk különösen az arczvonásokon. Vagy megtaláljuk s akkor — pecséten sem lévén visszaadható — a kép nem czimer, vagy nem találjuk s akkor — bár heraldikailag jó lehet a czimer — nem elégit ki; mert igazán semmitmondók, különösen pecséten, pld. a növekvő emberalakok, melyeken, mivel sem a ruha, sem az arcz nem látszik jól, kutató szemünk, elméink semmit sem talál.

Lehet ugyan középutat is találni, melyet azonban a magyar heraldikának csak egy-két terméke talált meg — úgy látszik idegen, német hatásra — ha a czimer az egyén valamelyik tulajdonságát a legszembetünőbb, a legkiválóbb szervezeti nyilvánulásában tünteti fel; igy az ájtatosságot összetett kezekben, olvasó tartásban (Herencsényi), az óriási erőt fakitépésben (Görgey, Sváby).

A legtöbb emberábrázolásu czimerünknek azonban már a compositiója is hibás és erre czimeriróink rádupláznak a jellemzetességre, sőt egyénitésre való törekvéssel még ott is, a hol nem várnók. Igy a Gelleyek [1] nyilazó kentaurjának arcza jellemzetes, szép férfi arcz, melynek kifejezése mythikus természetének megfelel. Szintén jellemzetes a Mohorai Vid 1418. armalisán [2] lévő török fej.

Mivel alig tehető fel, hogy egyént ábrázoljon, valószinü, hogy a czimeriró a nemzeti sajátságokat akarta az arczon is — a kendő kötésén kivül — feltüntetni; tehát typust festett, akárcsak a mellétei Barócz czimerben (1415) a német heraldikában is előforduló szerecsen fejen.

Vannak sokan, a kik egyes alakok jellemzetes arczából kiindulva, több czimerünket arczképesnek mondják, sőt azt is állitják, hogy a czimerszerzőnek *ülni* kellett a festő előtt.

Az ily állitás, mivel csak a jellemzetesség támogatja, tulzás, mert mindenik férfit ábrázoló czimerünkben van valami jellemzetesség s ezért e hitet csak az armalis szövege tenné jogosulttá. Azonban armalisainkban nem találván semmit, a mi a fenti állitást igazolná s nem állva rendelkezésünkre semmiféle eszköz, melylyel kétségtelenül kimutathatnók, hogy a czimerszerzőnek «ülni» kellett s igy arczképes czimereink is vannak,[1] igazolhatóbb kérdés megfejtését tüzöm ki itt feladatomul, hogy t. i. typust, vagy individuumot festettek-e czimeriróink?

Az igazságra úgy juthatnánk el legkönnyebben, ha ismernők egy ugyanazon festőnek több férfiábrázolásu czimerét. Ha mindig a magyar typust festette, bizonyos, hogy az alakok között volna több közös vonás a legellentétesebb helyzetek ellenére is. Azonban czimeriróink ismerete nélkül ez uton nem haladhatunk s igy nem marad más ut, mint az összes magyar férfiábrázolásu czimerek összehasonlitása.

R. Kiss István.

[1] Szines másolat a Heraldikai Társaság levéltárában.

[2] Turul, III. k. 2. l.

[1] Csergheö G., Arczképirás a magyar heraldikában czimü értekezésében a Malonyay Balogh és Szigethy czimert tartja arczképesnek.

MEGJEGYZÉSEK A «MAGYAR NEMZETSÉGEK A XIV. SZÁZAD KÖZEPÉIG» CZIMÜ MUNKÁRA.

(Negyedik közlemény.) [1]

Rád. Kornél fia Konrád neje 1260-ban Ziráki Absolon és Szemerei Bázs (Bos) leányának leánya, Erzsébet.[2] Ezen «Zirak» alatt minden valószinüség szerint a Somogymegyében 1450-ben szereplő *Zyrok* értendő.[3]

A mi pedig Szemerei Bázs-t illeti, megjegyzendő, hogy a Szemere nemzetségben ily nevü családtag ugyan létezett, kinek fia, Bertalan 1281-ben szerepelt, de hogy — mert Szemere helység (1454-ben) Somogymegyében is létezett — jelen esetben e Bázs-t nem a Szemere nemzetség sarjának, hanem sőmogymegyei birtokosnak tartjuk.

Rátót. II. Gyécsa országnagyjai között bi-

[1] A harmadik közlemény az 1902. évf. 128. és köv. lapjain jelent meg.

[2] Fejér, VII/III. k. 39. l.

[3] Csánki, II. k. 599. l.

zonyos Róland is szerepel.[1] Tekintettel arra, hogy e név többnyire a Rátót nemzetségben divott, feltételezhető, hogy ezen országnagy is e nemzetség tagja.

Wenzel (III. k. 186. l.) egy okmányt ad ki, a mely — sajnos — éppen a két legfontosabb helyén hézagosan van közzétéve. Tartalma az, hogy . . . lt nb. Benedek fia *Grab* a somogymegyebeli kéthelyi királynéi népeket az ugyanazon megyében fekvő La . . . nevü örökös földjének elfoglalásától tiltja s hogy Lőrincz nádor és Somogymegye főispánja 1268-ban Grab tulajdonjogát elismeri. Ha a nemzetség neve itt tényleg az lt betükkel végződik, akkor csak a *Tibolt* vagy *Ratolt* nemzetségről lehet szó. Tibolt mellett szólna a Grab név, de miután tudjuk, hogy a Ratold nembeliek 1283-ban a somogymegyei Laapa nevü birtokot az ugyanazon nembeli Mátyásnak átengedik,[2] sokkal helyesebben járunk el, ha a fentebbi okmányban szereplő birtokot Lápá-nak, tulajdonosát pedig Ratold nb. embernek vesszük.

A *Gyulafi*-ágra vonatkozólag megjegyzendő, hogy a róla szóló állitások és levezetések — a mint azokat a könyv adja — nem mindenütt fogadhatók el, a mi különösen a II. Balduint megelőző családtagokról áll.

1213-ban bizonyos *Bágyon* (Bagyn, Bagun) Fejérmegye főispánja,[3] de még ugyanazon évben követi őt Majs fivére Miklós, mely változás kétségkivül Gertrud királyné meggyilkoltatásával áll összefüggésben. Csak 1233-ban akadunk megint egy ily nevü országnagyra, a mennyiben egy Bágyon 1233. és 1234-ben a királyi pohárnokmester,[4] 1235-ben, de még II. András alatt, ugyanő Mosonmegye főispánja.[5] IV. Béla trónraléptével 1235-ben egy Balduin a pohárnokmester.[6] Meddig viselte tisztjét, nem ismeretes; annyi áll, hogy 1238-ban Ludány nb. Bagamér a pohárnokmester.[7] 1240 márczius 21-én *Balduin* Vasmegye főispánja[1] (1239-ben még Buzád-Hahót nb. Hahót az), és ez állást 1243 január 29-től 1244 junius 15-ig viseli.[2] Még 1244-ben átveszi azonban Nyitra vármegye főispánságát (okt. 31-én);[3] 1245 ápr. 26-án ismét Vasmegye főispánja,[4] de az illető okmány kétségkivül — hacsak nem hamisitvány, a mit nem tartok valószinünek — még — 1244-re esik. Annyi bizonyos, hogy 1245 decz. 12-én Güssingi Henrik Vasmegye főispánja.[5] Vasmegyében 1244 után Balduin nevü főispánt már nem találunk; de 1247 jun. 2-án egy Bágyon megint kir. pohárnokmester és Bányamegye főispánja, ki mind a két méltóságot még 1251 nov. 24-én is viseli; 1254 jun. 28-án azonban csak pohárnokmester;[6] azután a legközelebbi pohárnokmesterre (Győr nb. Óvári Konrádra) csak 1260-ban bukkanunk, így tehát meg nem állapithatjuk, vajjon megmaradt-e Bágyon 1254 után is ezen állásban?

Valószinünek tartom, hogy a Bágyon név nem más, mint a Balduin magyaros változata. Az 1213-ban szereplő Bágyon fejérmegyei főispán aligha azonos a husz évvel később szereplő pohárnokmesterrel; lehet hogy az utóbbinak az atyja. De ha szemügyre vesszük, hogy egy Bágyon II. András alatt még 1235-ben pohárnokmester és ugyanazon évben IV. Béla alatt egy Balduin az, nagyon közel fekszik annak feltételezése, hogy *a két pohárnokmester egy és ugyanazon személy*, genealogiai viszonyait azonban az eddig ismert okmányok meg nem világitják.

Szerzőnk szerint I. Balduin az 1235-ben felmerülő pohárnokmester az 1240-től 1244-ig szereplő vasmegyei főispánnal azonos és Ratold nb. Gyula országbirónak — kit 1214-től 1239-ig ismerünk — fia. A pohárnokmesternek a vasmegyei főispánnal való azonossága ellen senkinek sem lehet alapos kifogása; annál inkább lehet arra nézve, hogy e Balduin Gyula országbirónak a fia volt. Szerző ezt oly határozottsággal állitja, mintha

[1] Fejér, II. k. 88. l.
[2] Wenzel, XII. k. 383. l.
[3] Wenzel, I. k. 135. l., VI. k. 360. l., XI. k. 119. l.
[4] Fejér III/II. k. 329., 366. l. Hazai Okmánytár IV. k. 19. l. Knauz, I. k. 296. l. Wenzel, I. k. 304. l., VI. k. 518., 521., 552. l., XI. k. 258. l.
[5] Wenzel, VI. k. 568. l.
[6] Fejér, IV/I. k. 27. l.
[7] Ugyanott 111. l.

[1] Fejér, IV/III. k. 552. l.
[2] Hazai okmánytár, IV. k. 31. l. Wenzel, VII. k. 133., 157. l.
[3] Wenzel, VII. k. 170. l.
[4] Wenzel, XI. k. 340. l.
[5] Fejér, IV/I. k. 388. l.
[6] Fejér, IV/I. k. 454. l., IV/II. k. 218. l. Wenzel, VII. k. 320. l., XII. k. 691. l.

forrása ezt kétségkivüli módon bebizonyitotta volna. Azonban egyetlen forrása: Wenzel (X. k. 328. l.) csak azt mondja, hogy Rátót nb. Roland országbiró 1247 okt. 28-án (a kelet csak ezen időre helyezhető) tanusitja, hogy Osl nb. Tamás az ugyanazon nb. Benedektől ennek sopronmegyebeli széplaki birtokrészét megvette, hogy Benedek «Balduino Comiti filio Jule comitis» bizonyos összeggel adósa volt és hogy a vevő ezen adósságot a Budán jelenvolt Balduinnak kifizette. Ha már most fontolóra vesszük, hogy a Rátót nemzetség sem Vas-, sem Sopronmegyében akkor nem volt birtokos s hogy Roland országbiró, ha Balduin a Rátold nemből származott, ezt kétségkivül rokonának nevezte volna, akkor jogositva vagyunk kimondani, hogy sem Balduinnak Rátótnembeli volta, sem pedig az, hogy atyja alatt Gyula országbiró értendő, nincs bebizonyitva. Itt csak pusztán egy teljesen ismeretlen, meg nem határozható Gyula fia Balduinnal van dolgunk. Még tovább megyek és felemlitem, hogy 1235-ben IV. Béla okmányának záradékában «Jula de Ratholth» mint országbiró és Csanádmegye főispánja és egynehány sorral lejebb Balduin mint pohárnokmester szerepel.[1] Ha utóbbi az országbiró fia, akkor az okmány ezt minden valószinüség szerint kiemelte volna. De én még a «de Ratholth» jelzőt is — mely a veszprémmegyei Rátót helységre mutatna — határozottsággal hibásnak mondom. A tiszta családnevet ilyen szabatossággal nem szokták a királyi okmányok záradékai akkori időben megjelölni. Az eredetiben kétségkivül «Jula fratre Ratholth» vagy esetleg «Jula de genere Ratholth» állt, a mint egynehány sorral lejebb «Demetrio de genere Aba» áll.

Hogy azon Balduin, ki 1246-ban a nógrádmegyei Fülek vár szomszédságában lakott, a Gyulafiak őse, azt elfogadhatjuk. Annál is inkább, mert a szerző által felhozott indokon kivül még egyebet is találunk. A Gyulafiak tudnillik 1341-ben azt mondják, hogy többek között a gömörmegyei Chamatelke az ő örökös birtokuk.[2] Pedig már 1240-ben IV. Béla a hütlen Bánk bán tulajdonában volt Gortva és Chamafölde nevü gömörmegyei birtokokat Tűrje nb. Gyécsának adja és a Chamafölde melletti Vidaszófő és Szelczepataka táján Balduin comes volt a birtokos.[1]

Hogy e Balduinnak fiai azon Gyula, ki Csák nb. Kunigundot (Kingát) nőül vette s azon Balduin, ki 1283-ban a veszprémmegyei Rátót részbirtokosa, ezt — bár az okmányokból nem tünik ki — bátran elfogadhatjuk. Azt pedig, hogy éppen ezen Gyula lett légyen az 1278-ik évi országbiró, a mint ezt szerző határozottsággal állitja, egyetlen egy forrás sem bizonyitja. Wenzel (XII. k. 234. l.) nem nevezi meg atyját és Rátóton Roland bán is birtokolt; sokkal valószinübb tehát, hogy e bán, kit ő «frater carissimus»-ának nevez, édes fivére volt. Majdnem bizonyosra vehető az is, hogy *ezen országbiró azon Gyulával azonos, ki 1275 sept. 27-én királyi pohárnokmester*[2] és igy szerzőnek azon állitása, hogy ő az 1279-ben szereplő bakonyi ispánnal azonos, csak hozzávetésnek veendő. 1270-ben Csák nb. Csák bán már Bakonymegye *örökös* főispánja, 1281-ben pedig unokaöcscse Demeter az, igy tehát kézzelfogható, hogy Balduin fia Gyula 1279-ben csak e megye alispánja volt és hogy mint ilyen, a főispán leányának kezét nyerte el. Nézetem szerint a Rátót nb. Gyulafiak régebbi genealogiáját csak azon kiadatlan okmány képes megvilágitani, melynek erejével IV. László nekik 1274-ben a zalamegyei (Gyula-) Keszőt adományozza. Ezen, 1274 május 23-án kiállitott okmány kivonata a következő: László király Keszőnek nevezett udvarnoki birtokot malmokkal, szőlőkkel és minden egyéb tartozékaival «*Magister Gyula filius comitis Balduini* (juv)enis nostri»-nek adományozza örökhagyási joggal azon hű szolgálatokért, melyeket ugy atyjának, István királynak, mint neki tett. A mikor ugyanis atyja halála után (IV. László) trónra jutott, a cseh király László kiskoruságát használva fel, Győr várát elfoglalta. A vár visszafoglalására László sereget indított. Az ostromnál Gyula vitézül harczolt ***István nevü fivérével együtt, ki e harczban elesett,*** egyszersmind harczosaik közül hat megöletett és nagyon sokan sulyosan megsebesültek. Majd mikor a

[1] Fejér, IV/I. k. 27. l.
[2] Anjoukori okmánytár, IV. k. 151. l.

[1] Hazai okmánytár, VIII. k. 36, 37. l.
[2] Fejér, V/II. k. 270. l.

jogtalan támadás megtorlása végett Csehország megtámadására magyar sereg ment, Gyula mester Laa vára alatt, a hová a cseh király menekült, vitézül harczolt, a mint László a báróktól értesült. Gyula mester ennyi szolgálata elismeréseül és főleg István nevü fivérének és harczosaiknak haláláért László neki adja Keszőt, melynek birtokába comes Gregorius de Lyuter (= Litér) királyi ember által a veszprémi káptalan közremüködése mellett beiktatta.[1] A mi pedig László hivataloskodását illeti, azt találjuk, hogy a közpályán bizony már 1360 előtt is müködött, a mennyiben 1355 márcz. 26-án Barsmegye főispánja, diósgyőri és dédesi várnagy, 1356 jan. 17-én pedig csak Barsmegye főispánja volt.[2]

*I. Domonkos*ra megjegyzendő, hogy 1246-ban Fülek szomszédságában *fentebbi Balduin mellett* egy *Aniad* nevü birtokban Domonkos mester is előfordul,[3] a miből igen nagy valószinüséggel tünik ki, hogy a tárnokmester 1246-ban még élt. Az azonosság az által van támogatva, hogy ugyanazon Pok nb. Móricz, ki 1246-ban Füleket kapta, Domonkos tárnokmester leányát birta nőül. Hozzájárul még, hogy Domonkos tárnokmester 1240-ben a Fülek szomszédságában lévő Gortva birtok statuálásánál mint királyi ember működik.[4]

I. Roland nádor-bánt szerző e Domonkos tárnokmester fiának mondja, a mit Roland pecsétjével és az 1283-ik évi osztálylevéllel indokol. Elismerjük, hogy indokolása elég helyes és igy nem lesz fölösleges, ha Roland nádor atyjára vonatkozólag még egy érvet felhozunk. A székesfejérvári káptalan tanusitja 1258 nov. 10-én,[5] hogy Roland nádor Pozsonymegye főispánja és Móricz mester, királynéi udvarbiró és Nyitramegye főispánja a vatasomlyói birtokot 120 márkáért megvették. Tudjuk, hogy e Roland a Rátót, e Móric a Pok nemzetség tagja s igy első pillanatra nagyon is feltünőnek látszik, hogy e két egymással nem rokon férfi közös birtokszerzésbe bocsátkozott. Ha azonban megfontoljuk, hogy Ratold nb. Domonkos leánya éppen az itt nevezett Pok nb. Móricznak a neje, akkor rögtön értjük, hogy a két vevő között bizony valami rokonsági kapocs létezett és igy majdnem bizonyos, *hogy Roland nádor Móricznak a sógora s ennek következtében Domonkos tárnokmesternek a fia.*

De van itt még egy másik rokonsági kapocs, melynek felderitése szerzőnek nem sikerült és melyet én — remélem véglegesen — a következőkkel akarok megvilágitani. Arról van t. i. a szó, hogy azon Lesták nevü szlavóniai bán izenkénti leszármazását megállapitsuk, ki János krónikás szerint a Rátót nemzetség tagja és 1361-ig ismeretes. Szerzőnk már most abból indul ki, hogy a krónikás e Lestákot akkori szokás szerint I. Loránt fiának mondja unokája helyett. Ezen unokaságot akként véli megmagyarázni, hogy a nemzedékrendi táblán e Lestákot és fivérét III. Domonkost I. Loránt nádor fia III. Rátót kérdéses fiainak veszi, miután arról, hogy e Rátótnak gyermekei lettek volna, tudomásunk nincs. Ezen feltevés azonban hibás. Igaz ugyan, hogy néhai Olivér tárnokmester fiai István ó-budai prépost, János, Roland, Miklós és Ferencz, továbbá néha Leustách bán fivére Domonkos 1366-ban a fejérvári János-lovagoknak a tolnamegyei Fadd és Halász nevü birtokokba való beiktatása ellen tiltakoztak[1] és hogy ennek következtében Leustách bán és fivére Domonkos megczáfolhatlanul Olivér fiai legközelebb rokonainak, tehát I. Roland nádor közvetlen leszármazóinak tekintendők, de a szerző által feltételezett levezetés helytelen.

A somogyvári konvent előtt 1320-ban *Mátyás fia Loránd* mester és Gunya mester között bizonyos követelések forogtak fenn, melyeknek értelmében Mátyás fia Loránd köteles volt nevezett Gunyának a somogymegyei Ecsény helységben 16 darab marhát visszaadni; ő azonban meg nem jelent.[2] 1323 jun. 17-én megidézteti a székesfejérvári konvent a somogymegyei Szőllősi Antal fiait és társaikat ugyanezen Gunya és

[1] Veszprémi káptalan magánlevéltára «Gyulakeszi 4» alatt őrzött oklevele, melynek kivonatát Dr. Lukcsics József, veszprémi püspöki könyvtári őr úr szivességének köszönöm. Fogadja e helyen is őszinte hálám kifejezését.

[2] Anjoukori okmánytár, VI. k. 278., 421. l.

[3] Fejér, IV/I. k. 407. l.

[4] Hazai okmánytár, VIII. k. 36. l.

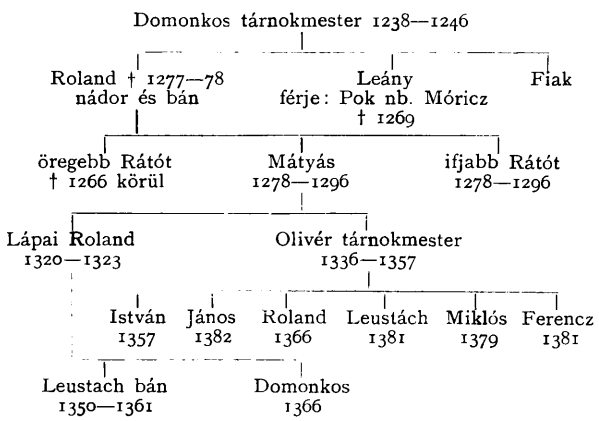
[5] Hazai okmánytár, VI. k. 60. l. (tévesen 1251.)

[1] Fejér, IX/VII. k. 246. l.

[2] Zichy okmánytár, I. k. 178. l.

társai ellen, meiy alkalommal Mátyás fia Loránd a somogymegyei Lápa nevü lakóhelyén Gunya ellen megidéztetik.[1] 1323 jul. 8-án e Mátyás fia már világosan: *Lápai* Rorand néven szerepel;[2] ugyanezt találjuk 1323 nov. 23-án, hol Szőllősi Antal fiai társaként szerepel.[3] Ha már most szemügyre vesszük, hogy a somogymegyei Lápa 1283-ban Roland bán fia Mátyás birtokába jutott,[4] hogy ugyanezen Mátyás fia Olivér még 1337 május 20-án e Lápán birtokol,[5] akkor mintegy varázsütésre megkapjuk a következő felvilágositást:

Roland nádor fia Mátyásnak Olivéren kivül még egy fia volt, kinek ő saját atyjának, a nádornak nevét, Rolandot adta. Miután a krónikás a tótországi Rátót nb. Leusták bánt egy Roland fiának nevezi és e bánnak fivére Domonkos 1366-ban Mátyás fia Olivér fiaival érdekközösséget vall, világos, hogy *Leustách bán és fivére Domonkos nem I. Roland nádor unokái, hanem ennek dédunokái*, minek következtében a következő leszármazást kapjuk:

Porcz István fiáról *(II. Domonkos*-ról), a Pásztóiak őséről, szerző oly határozottsággal mondja, hogy István ifj. király udvarában pályafutását megkezdve sárosi főispán lett, mintha az általa használt forrás ezt megczáfolhatlanul bebizonyitaná. De nem igy áll a dolog. Knauz I. k. 572—573. l., melyre szerző hivatkozik, csak azt mondja, hogy Domonkos Sárosmegye főispánja, ki a Gömörmegyében fekvő Pogony nevü birtokot V. Istvántól megkapta, egy e birtok közelében fekvő szigetet az esztergomi érseknek átengedett. Ebből még nem meg lehet állapitani, hogy e főispán a Ratold nemzetséghez tartozott. Szerzőt — úgy látszik — azon körülmény inditotta erre, hogy Pogony a gömörmegyei Putnok táján fekszik és Putnok a Ratold nemzetség kezén volt. Miután 1270-ből Porcz István fia Domonkoson kivül a Ratold nemzetségnek más Domonkos nevü tagja egyelőre ki nem mutatható, magától értetődik, hogy a sárosi főispánságot erre a Domonkosra kellett vonatkoztatnia.

Ha e sárosi főispán nyomait — a mennyire ezt a rendelkezésemre álló források megengedik — szabatosabban követjük, egészen más eredményre jutunk.

Domonkos, Sárosmegye főispánja legelőször 1270 márcz. 5-én (a fentebbi forrás szerint) ama bizonyos pogonyi ügyben szerepel. Azután két évig nem hallunk felőle semmit. 1272 márcz. 19-én olvassuk, hogy Domonkos Sárosmegye főispánja a király megbizásából Sárosi Eleket a Sárosmegyében fekvő Delnefő nevü birtokba beiktatta.[1] Ugyanezen évben megjelenik az egri káptalan előtt néhai Hontpázmán nb. Lambert leánya, *Veta* (= Véty) *fia Miklós özvegye* és előadja, hogy a Borsodmegyében fekvő *Ozd* nevü birtokát, melyet neki férje Miklós comes hozományi követeléseinek kielégitéseül hagyott, *fiának, Domonkosnak Sáros- és Patakmegye főispánjának* visszaadja; egy másik — az okmányban meg nem nevezett — de örökölt birtokát pedig *másik fiának, Demeteruek Beregmegye főispánjának* adja.[2] 1272 decz. 18-án Domonkos már nem Sárosmegye főispánja. Nevezett napon tanusitja Kárászi Sándor országbiró, hogy előtte Miklós fia Domonkos, Sárosmegye volt főispánja megjelent és Bécz nb. Miklós fia Pál ellen a trencsénmegyebeli Hricsó nevü vár ügyében panaszt emelt. Domonkos oly okmányt mutatott elő, melyben V. István elismeri, hogy Domonkos tőle bizonyos birtokáért a hricsói várt cserébe kapta. De miután Bécz nb. Miklós többrendbeli okiratot bemutatott, melyekből tisztán és czáfolhatatlanul kiviláglott, hogy úgy IV. Béla

[1] Zichy okmánytár, 229. l.
[2] Ugyanott, 234. l.
[3] Ugyanott, 242. l.
[4] Wenzel, XII. k. 383. l.
[5] Anjoukori okmánytár, III. 361. l.

[1] Fejér, V/I. k. 190. l.
[2] Ugyanott 266. l.

mint V. István neki a vitás várat összes tartozékaival együtt adományozta, az országbiró — mert Domonkosnak okmánya nem volt elegendő bizonyiték — úgy döntött, hogy Hricsó Bécz nb. Miklós birtokában maradt,[1] Domonkosnak és fivérének, Demeternek további nyomait nem ismerjük.

Az eddigiekből tehát kitünik, hogy Domonkos sárosi főispánnak nem Ratold nb. Porcz István, hanem Véty fia Miklós († 1272 előtt) az atyja s hogy egy Demeter nevü fivére is volt. Szerző (II. k. 188. l.) Hontpázmán nb. Lambert leányáról szintén tudja, hogy «Vecse fia Miklós»-hoz ment férjhez, de ennek nemzetségéről és fiairól mitsem közöl.

Hogy a borsodmegyei Ozd, melyet Domonkos 1272-ben anyjától kapott, később a Rátót nemzetségbeliek kezén lett volna, annak nyomait nem találom. Ozdról még következő adat is szól: 1323-ban tanusitja az egri káptalan, hogy a következő *Csákányiak* az alább megnevezett birtokokat maguk között felosztották: 1. «Esze» Péter fiai Dancs, Detre és Demeter, 2. János fia Ágócz. Birtokaik: a borsodmegyei Csákány, Csépán, Szentmiklós, Kazincz, Ozd, «Scinkow», Hurussó és Csernej.[2]

Ezek után tehát sehogysem szabad határozottsággal mondani, hogy Domonkos, Sárosmegye főispánja a Rátót nemzetséghez tartozott, de még kevésbbé azt, hogy Porcz Istvánnak a fia. Tekintettel arra, hogy a Rátót nemzetség úgy Gömör- mint Borsodmegyében birtokolt, nincsen ugyan kizárva annak lehetősége, hogy ez esetben is Rátót nembeliekkel van dolgunk, de — ismétlem — határozott felvilágositást csak a jövőben esetleg felmerülő okiratok fognak adhatni, melyek egyuttal annak kideritésére vannak hivatva, vajjon a Fejérnél mint «Veta» szereplő ős tényleg ezt és nem valami más — Veta-ra ferditett nevet viselt?

Porcz István utódaira nézve különben még a következőt is fel kell emlitenünk: Az egri káptalan 1356 ápr. 2-án a következő feleket idézi meg: 1. néhai Domonkos nádor fiát Pásztói Domonkost, 2. *János fiát, Kazai Lászlot*, 3. Laczk fia István fiát Lászlót, 4. Olivér fiát Dorogi Istvánt.[1] Ezek közül «Nagy Domonkos» Hasznoson, István fia László Taron, János fia László és Olivér fia István Dorogon lakott. E Kazai Lászlót szerző nemzedékrendi tábláján hiába keressük, pedig kétségtelen, hogy ő II. Jánosnak a fia. A *Putnoki*-ra megjegyzendő, hogy 1249 nov. 28-án bizonyos Olivér, mint királyi ember az Esztergom melletti Nyir helység statuciója alkalmával működik és így alig szenvedhet kétséget, hogy azon Olivér nevü királynéi tárnokmester, ki 1268-ban a komáromi vár statuálásakor ugyanazon minőségben szerepelt,[2] az előbbivel azonos. A legnagyobb valószinüség már most arra vall, hogy itt Rátót nb. I. Olivérrel van dolgunk. Ez azonban bizonyos, hogy nyomát már 1256-ban is találjuk, IV. Bélának egyik 1256-iki évi okiratában olvassuk, hogy a pozsonymegyei Boleráz (Baralad) mellett Olivér mesternek *Klcsován* (Kulchvan) nevü falva fekszik.[3] Miután tudjuk, hogy I. Olivér fiai 1283-ban többek között a pozsonymegyei Selpic (Selpe) falut kapták. pedig ezen, úgy mint Boleráz és Klcsován még most is Pozsonymegye nagyszombati járásában fekszik, világos, hogy Klcsován birtokosa a Rátót nb. I. Olivér. 1282-ben pedig kijelentik ezen Olivér fiai, Rajnald, Miklós és János mester a nagyváradi káptalan előtt, hogy néhai atyjuk már azelőtt beleegyezett, hogy a Csanád nemzetség két tagja a biharmegyei *Örvénd*-en bizonyos birtokrészt szerezzenek és hogy ők atyjuk beleegyezését most megerősitik.[4]

Rozsd. Itt hiányzik egy birtokszerzési adat. Csete fia Aladár (a Forraiak őse) Köke Jakab ellen a beregmegyei Kölcsin (= Kulchim) birtok miatt már régebben perelt, midőn az ügy 1296 máj. 14-én Márton alországbiró elé került. Aladár itt a mislei prépostnak egy bizonyitványát mutatta elő, melyből kitünt, hogy a perlekedő feleknek a vitás birtokról szóló okmányai lényegileg eltérnek egymástól. Aladár kimutatta, hogy Kölcsint már 1263-ban kapta, mig a Köke Jakab által bemutatott okmányból

[1] Wenzel, IV. k. 9. l.

[2] Fejér, VIII/II. k. 480—481. l. Más helyen (VIII/III. k. 704. l.) ezen okmányt 1333-ból valónak találjuk, de miután az előbbi az eredetin alapul, az 1323. évszámot fogadtam el.

[1] Anjoukori okmánytár VI. 446. l.

[2] Knauz I. k. 379. 552. l.

[3] Fejér, IV. k. 372. l.

[4] Knauz II. k. 159. l.

kitünt, hogy a vitás birtok csak 1270-ben és nem is az ő számára, hanem Kis Mihály részére lett kiállítva; minek következtében jónak találta a birtokot Aladárnak átengedni.[1] Miután az itt szereplő Köke Jakab nem más, mint azon Berenthei Nána fia Jakab, ki már 1285-ben Rozsd nb. Kis Mihály özvegyének a férje, szembeszökő, hogy az 1270-ben említett birtokadományozás csak Rozsd nb. Kis Mihálynak szólhatott.

Salamon. E nemzetséget szerző csak a csallóközi hasonlónevü nemzetség sarjaiban vázolja, a nélkül, hogy ily nevü nemzetség nyomait másutt is keresné. — Ezzel nem akarom állitani, hogy valamely más megyében felmerülő Salamon nemzetség a csallóközivel azonos, — én csak a teljesség kedvéért irányitom a kutatók figyelmét a következőre.

Sixtus esztergomi kanonok és Gyél fia Gergely nádori ember 1272-ben azzal vannak megbizva, hogy a zalamegyei Tóti nevü birtok viszonyait az ott birtokló nemesek, udvarnokok és a győri káptalan között szabályozzák. Ez alkalommal e birtokos nemeseket «Nobiles de cognatione Salamon»-nak nevezik.[2] 1274-ben felmutatja az erre vonatkozó okmányt Miklós fia László «de cognatione Salamon.»[3] Miután az Eszterházi család ősei sorában 1274-től 1302-ig egy Miklós fia László szerepel, ki 1302-ben a veszprémmegyei Lőrentei családdal sógorságban állott (30. l.), úgy látszik, hogy e «cognatio Salamon» a csallóközi Salamon nemzetség veszprémi ágával azonos.

Szák. E nemzetséget szerző a Záh nemzetségtől megkülönbözteti. Mennyire válik ez be, arra csak a még napfényre kerülendő okirati anyagból leszünk képesek határozott választ adni.

Miklós nádor birtokviszonyaira nézve még emlitendő, hogy 1238 előtt a Csanádmegyében feküdt Bocsár helységben is birtokos volt.[4]

A *gyaláni*ághoz tartozó Albeus fia Konrád még 1269 után is él. Erzsébet királyné 1282-ben a tolnamegyei Gyalán birtokot egynehány ottani nemesnek visszaadja, mely alkalommal emliti, hogy az illető birtokrész dél felől Albeus fia Konrád gyaláni birtokával határos.[1] Megemlitendő még, hogy 1268-ban a komárommegyei Néma, Kesző és Gönyő mellett birtokos.[2] Rokonságához tartozik Bosz (Buz) fia Illés, ki 1270 táján az ő szolgálatában állt és ura, akkori győri főispán képviseletében az Alsáson nevü birtok statuálásánál közremüködik. Ezen Illés atyja: Bosz fia Bosz pedig statuálta Konrádot 1250-ban a terjéni jószágba.[3] Hogy fia János ugyanazon Konrád fia Jánossal azonos, ki 1274-ben Dinnyét kapta, nem lehetetlen ugyan, de egyelőre csak hozzávetésnek veendő; a mi pedig szerző azon határozott állitását illeti, hogy e Jánosnak 1307-ben Kapolyi István a veje, teljes bizonyossággal mondhatom, hogy *ez nem áll és hogy János veje István egy a Kapolyiakkal semmi néven nevezendő rokonságban nem állt családból származik.*

Szerző szerint Konrádnak Jánoson kivül még egy Konrád nevü fia is volt, ki 1281-ben csatári birtokát eladta és kinek Lőrincz nevü fiától az 1355-ben szereplő Gyalániak származnak. Ezen állitás nincsen bebizonyitva. Mindenek előtt hangsulyozandó, hogy az 1281-ben szereplő csatári eladó az illető forrásban[4] nem mint Zaak nembeli, hanem csak mint Száki (de Zaak) Konrád fia Konrád szerepel. Az 1355-ről szóló okiratban előforduló Konrád[5] nem más, mint Albeus fia, mert az illető hely szövegéből nem lehet kiolvasni, hogy ennek a Konrádnak is Konrád lett volna az atyja.[6]

[1] Wenzel, X. k. 218. l.
[2] Fejér, VII/V. k. 376. l.
[3] Ugyanott 395. l.
[4] Fejér, IV/I. k. 108. l.

[1] Hazai okmánytár, VI. k. 282. l.
[2] Knauz, I. k. 558. l.
[3] Hazai okmánytár, VII. k. 134. l. Hazai oklevéltár, 17. l.
[4] Fejér, X/III. k. 266. l.
[5] Hazai okmánytár, VIII. k. 425. l
[6] A Turul 1903. évf. 19-ik oldalán is olvassuk, hogy Albeus fia Konrádnak két fia közül az egyik, szintén Konrád mester, e néven második, hol Zák, hol Gyalánról irta magát, az 1281-ik évben Veszprém vármegyében Csatár nevü birtokot eladott. Ennek fia Lőrincz fiai az 1355-ben szereplők stb. Erre csak azt akarom megjegyezni, hogy azon állitás, melynek értelmében az 1281-ben szereplő állitólagos II. Konrád magát némelykor «Gyaláni»-nak is irja, oklevéli adattal bebizonyitva nincsen. Ha a Hazai okmánytár VIII. k. 425. oldalán emlitett «de Gyalaan»-t erre vonatkoztatja, abból még meg nem lehet

A *Szopa*-ágról a következő jegyzendő meg: A veszprémi káptalan tanusitja 1230-ban, hogy Győr nb. Mór fia István Bodon (Boduen) fia Schopa-val és ennek fratreseivel Miklóssal és Péterrel egynehány somogymegyei birtokos közbenjöttével akként egyezkedett, hogy István a Schakadat nevü birtokot megtartja s ezért Schopának és rokonainak egy Peternye, Kolon és Scheg táján az Ormán folyó mentén fekvő birtokot ad.[1] Miután ezen okmány irója Szakadát és Szeg helyett Scheg-et és Schakadat-ot ir, világos, hogy Schopa sem más mint Szopa s igy nem éppen valószinütlen, hogy e Szopa alatt a későbbi Szopa-család őse lappang. — Zupa Pál fia Miklós 1335-ben mint királyi ember működik a komárommegyei Ete falu ügyében.[2] 1341 máj. 31-én jelenti a szegszárdi konvent, hogy Miklós, János és czinkostársaik Szakálos István fiai házát rablók módjára kifosztották.[3]

Szalók. Márk (az okiratban hibásan Máté) fia Loránd fia: Szalóki András 1369-ben a hevesmegyei Tisza-Szalókból Márk fia Imrének bizonyos leánynegyedet fizet ki.[4]

Szente-Mágócs. Szerzőnek azon állitása, hogy *Inabor* felesége Vaszari-leány, csak hozzávetésen alapszik. Volt ugyan Tolnamegyében egy Vaszari Kompold, de leányát nem ismerjük.

Simon fia Andrásról csak azt tudja, hogy 1320-ban végrendelkezett és ez alkalommal Hatytyas nevü halastavát a bodrogszigeti, másként kereszturi páloskolostornak adományozta. De ő már korábban is szerepel. A hájszentlőrinczi káptalan tanusitja t. i. 1282 szept. 7-én, hogy *Simon fia Kenázmonostori András* a Baranyamegyében fekvő és örökölt birtokát képező Hathias nevü halastavát a dunai szigeten levő kereszturi eremiták priorjának, Istvánnak, azon kikötéssel adja zálogba, hogy ha a zálogösszeget vissza nem fizetné, a halastó a kereszturi zárda tulajdonába átmegy.[1]

Az *Alsáni*-ág családi viszonyaira még a következő adatok is szolgálnak.

a) 1353 máj. 4-én a következő felek jelennek meg a pécsi káptalan előtt: 1. néhai Márton bán utódai: a Liszkaiak; 2. *Logrét fia István*; 3. a Bór-Kalán nb. Szentszalvátori Simon; 4. a Miskócz nb. Mikolaiak. Logrét fia akkor a valkómegyei Ellesfalva és Vecserkfalva birtokosa.[2] Tekintettel arra, hogy az Alsáni ág Valkómegyében birtokolt és hogy nála a Logrét (= Lucretius) név divatos, biztosra vehetjük, hogy ezen István is Szentemágócs nb. II. Logrétnak a fia.

b) Bálintról találjuk egyik helyen,[3] hogy atyja (János bán) unokaöcscse János veszprémi püspöknek. Ez pedig nem más, mint az 1357-ben elhalálozott Dorozsma nb. Garai János püspök.

c) János fia László, Alsáni Bálint bibornok unokaöcscse 1389-ben mint a pécsi káptalan tagja esztergomi kanonokká neveztetik ki.[4]

A *szabolcs-zempléni* ágra vonatkozik a következő: Az egri káptalan egy meg nem nevezett évben jelenti III. András királynak, hogy bizonyos László fia Pongrácz Sztancs nevü birtokából a Lasztóczon lakó Fábián házába tört és ottan többek között Fábián anyját, Belus comes nővérét találta.[5] Nem szenvedhet kétséget, hogy itt Belos pataki várnagygyal van dolgunk, a mi annál is valószinübb, a mennyiben e Belos szintén III. András idejében azt a megbizást nyert, hogy a Pongrácz birtokában, Stanczon elkövetett garázdálkodásokat megvizsgálja.[6]

Tardos. A vasmegyei Köbölkutiak: András fia János, Aty fia János és Pózs fia Miklós IV. Bélának 1268-ban kiállitott oklevelét mutatják fel, melynek tartalma, hogy nevezett király Csák nb. István királynéi udvarbiró és Pozsonymegye főispánjának a részint a krakói,

állapitani, hogy az ott emlitett Konrád Albes unokája; Konrád fia Száki Konrád, ki 1281-ben Csatárt eladja, lehet az Albesi ág nemzetségbeli rokona, de miután kimutattam, *hogy Albes fia Konrád még 1282-ben is él* — a mire az eddigi kutatók figyelmüket ki nem terjesztették — jogositva vagyunk kimondani, hogy az 1355-ben emlitett Konrád csak Albes fiával azonos. — 1344-ben különben oly Csatáriak-ra akadunk, kiknek nemzetségét nem ismerjük (Anjoukori okmánytár, IV. k. 441. l. Hazai okmánytár, V. k. 129., 184., 190. l.).

[1] Wenzel, VI. k. 492. l.
[2] Zichy-okmánytár, I. k. 470. l.
[3] Századok 1900. évf. 9. l.
[4] Fejér, IX/VI. k. 152. l.

[1] Hazai oklevéltár, 94. l.
[2] Anjoukori okmánytár, VI. k. 67. l.
[3] Kollányi, Esztergami kanonokok 51. l.
[4] Ugyanott 70. l.
[5] Hazai okmánytár, VII. k. 316. l.
[6] Ugyanott 309. l. v. ö. Wenzel, XII. k. 631. do. 1298.

NYOMT. ULLMANN JÓZSEF, BUDAPESTEN.

A SIROKAI, FRICSI, HEDRI ÉS BERTHÓTI CSALÁDOK CZIMERE 1456-BÓL.

részint a vasi várhoz tartozó Szuha, Felpereszteg és Szajk határában feküdt Neszdény nevü birtokot adományozta.[1] Az összefüggés már most abban keresendő, hogy ezen okmányban Endre fia János mint Neszdénynek keleti szomszédja szerepel.

A *Maróti*-ágbeli Pálról azt mondja szerző, hogy időközben (azaz 1266 és 1272 között) albáni hivatalt viselt. Forrása (Wenzel, VIII. k. 403. l.) azonban csak ezt mondja: «scilicet *Paulum dictum Banum.*» Ha valaki tényleges vagy tiszteletbeli (czimzetes) bán vagy albán volt, akkor az okiratok őt egyenesen, ha Pálnak hivták «Paulus banus» vagy «Paulus vicebanus»-nak nevezik. A «dictus» akkori időben kizárólag a vezeték- vagy melléknévre utalt. Jelen esetben is több mint valószinü, hogy a «dictus» csak annyit jelent, hogy e Pálnak mellékneve «Bán» volt, nem pedig hogy báni hivatalt viselt, — «Bán» különben is, nevezetesen a Divék nemzetségnél mint keresztnév is szerepel és igy lehet, hogy a fentebbi «Banum» csak erőltetett tárgyeset.

Tekele. E nemzetségről szóló ismereteinket a következő adattal gyarapithatjuk: IV. László király a Berzeviczi-család ősének, Rikolfnak, a sárosmegyei Tárcza birtokot adományozván, felhivja a szepesi káptalant, hogy *Thekwle nb. Simon fia Péter* királyi emberrel együttesen a nevezett birtokot meghatárolja. A káptalan erre 1290 május 28-án jelenti, hogy nevezett királyi emberrel együtt feladatát teljesitette. Tárcza szomszédos birtokosai közül vannak: *Bodon fia András, Tekule fiai Tamás és Kede, ezeknek és fivéreiknek fiai.*[1] Ezen utóbbiakban a Roskoványi-ág őseire ismerünk és az okmány alapján arra is következtethetünk, hogy Márton 1290-ben már nem élt.

Tétény. Szerzőnek azon állitása, hogy Demeter 1232-ben mint az ország birája müködött, nincsen bebizonyitva. Forrása[2] csak Csák nb. Demetert nevezi judex aulæ regiæ-nek, mig Dézs és Marcell fratre Demeter csak általában mint bárók szerepelnek. Nem láttam az okmány eredetijét és igy csak hozzávetésnek tekintendő, ha azon véleménynek adok kifejezést, hogy ott nem is Demeter, hanem «Petro fratre Marcelli» áll, mert tudjuk, hogy e Péter akkor tényleges országnagy volt.

Both utódaira nézve kiemelendő, hogy egy a baranyamegyei Nyárád határjárásáról szóló okmány 1367-ben azt mondja, hogy *Both fia János fiai Miklós és Both* akkor már nem éltek és nyárádvidéki birtokuk Candelator Miklós kezén volt.[3]

Dr. WERTNER MÓR.

Fejér, IV/III. k. 437. l.

[1] Tört. Tár 1902. évf. 592—594. l.
[2] Wenzel, VI. k. 506. l.
[3] Zichy-okmánytár, III. k. 335. l.

VEGYES.

A Sirokai, Fricsi, Hedri és Berthóti családok czimere 1456-ból.

(Szines czimerképpel.)

Csoma József e folyóirat hasábjain közölt jeles értekezésében[1] az Aba nemzetség czimemerét pecsétek s egyéb czimeres emlékek, főleg azonban Keczer András 1584-dik évi czimerujitó levele alapján következőleg állapitja meg:

«*Veres pajzsban fekete sas, mely csőrében zöld koszorút tart; sisakdisz a pajzsalak növekvően; takarók: fekete-veres.*»

Ezen nemzetségi czimer vizsgálatának anyagát egy ujabb adattal egészithetjük ki az alábbi, irodalmilag eddig nem ismertetett czimeres levél képében, melyet az Aba nemzetségből származó *Sirokai* László mislyei prépost[1] és egri kanonok[2] s az ő érdemeiért fivére János, továbbá szintén Aba nemzetségbeli rokonai: *Fricsi* János és fia László, Fricsi Márton, *Hedri* Miklós fiai Péter és Ambrus, s végül *Berthoti*

[1] Turul 1893. évf. 49. köv. ll.

[1] A Szent Miklós tiszteletére emelt mislyei prépostság alapitója és kegyura az Aba nemzetség volt. Karácsonyi: A magyar nemzetségek. I. 37. l.
[2] Az Arch. Ért. uj f. VIII. k. 405—409. lapjain bemutatott sirköve szerint mint neapolisi püspök s az egri érsek suffraganeusa halt meg.

György és Boldizsár[1] kaptak V. László királytól 1456 február 24-ikén.

Szövege a következő:

Commissio propria domini regis.

Ladislaus, dei gracia Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. rex, ac Austrie et Stirie dux, necnon marchio Moravie etc., tibi fideli nostro honorabili domino Ladislao de Syroka preposito ecclesie sancti Nicolai de Mysle ac canonico ecclesie Agriensis salutem graciamque nostram regiam et favorem. A claro lumine throni regie maiestatis velud e sole radii nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia claritate dependent, ita ut omne nobile generositatis insigne a gremio proveniat regie maiestatis. Sane tum ad nonnullorum fidelium nostrorum humilime supplicacionis instanciam per eos pro tui parte nostre propterea porrecte maiestati, tum etenim consideratis tuis fidelibus serviciis et sinceris complacenciis, quibus tu pro nostri honoris augmento sub locorum et temporum varietate ferventis animi zelo nostre maiestati studuisti, eoque fervencius et diligencius imposterum studebis complacere, quo te et tuos singularibus honorum graciis a nostra celsitudine conspexeris fore insignitos, tibi et per te Johanni de eodem Syroka fratri tuo carnali, item altero Johanni et Ladislao filio eiusdem, ac Martino de Frych, necnon Petro et Ambrosio filiis Nicolai de Hedreh, ac Georgio et Baltasar de Berthold, ipsorumque Johannis de Syroka et alterius Johannis ac Ladislai, item Martini, Petri, Ambrosii, Georgii et Baltasar heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia, prout et quemadmodum ipsa arma seu nobilitatis insignia in principio seu capite presencium literarum nostrarum sus appropriatis coloribus arte pictorea figurata sunt et distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis sciencia dedimus et contulimus, imo ex habundanciori plenitudine nostre specialis gracie concedimus et presentibus elargimur, ut vos predictique vestri heredes et posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utencium a modo imposterum ubique in preliis, hastiludiis, torneamentis, duellis ac aliis omnibus exerciciis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, velis, cortinis, anulis et generaliter in quarumcunque rerum et expedicionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis cuiuscunque condicionis, preeminencie, status, gradus vel dignitatis existant, insignitos dici ac veros nobiles no[minari] et teneri volumus ac eciam reputari, gestare, omnibusque et singulis graciis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles militesque et clientes regni nostri armis utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisi, frui et gaudere possitis atque valeatis, de talismodique singularis et specialis nostre gracie antidoto merito exultetis, et tanto ampliori studio ad honorem regie maiestatis vestra de cetero solidetur intencio, quanto vos largiori favore regio preventos esse conspicitis et munere graciarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas duximus concedendas. Datum Bude in festo beati Mathie apostoli, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo sexto, regnorum autem nostrorum anno Hungarie etc. sextodecimo, Bohemie vero tercio.

A czimer leirását, mely a szövegben nincs meg, a festmény alapján a következőkben adhatjuk: Balra dőlt vörös pajzsban arany liliomos koronából növekvő, balra fordult, arany csőrü, kiöltött vörös nyelvü és kiterjesztett szárnyu fekete sas; az ezüstszinü csőrsisak disze ugyanaz; takarók: fekete-sárga.

A stilus teljesen megegyezik az azon időben kelt armalisokéval, s a festmény sem mutat eltérést az egykori czimerek modorától; heraldikai szempontból nem kifogásolható, legfeljebb az szokatlan, hogy a festő a takarók sárga szinét a sas csőre s a korona arany szinétől megkülönböztette, s hogy a vörös pajzsot ugyanolyan szinü háttérbe festette.

A jó karban lévő oklevelet, melyről zöldfehér-lila selyem zsinóron függ a szokásos titkos királyi pecsét, a Berthóti-család levéltára őrizte meg, mely leányágon a báró Ghillány-családra szállt, s tulajdonosának, báró Ghillány Imrének ajándékából napjainkban az Országos Levéltárba került.

Lássuk ezek után, minő tanulságot vonhatunk le ezen ujabb adatból az Aba nemzetség czimerére nézve?

A szöveg nem árulja ugyan el, hogy a király a nemzetség régi czimerét adományozza renovatióképen, miként azt Keczer Andrásnak Csoma által idézett 1584-diki armalisában olvassuk;[1] azonban, úgy vélem, nem lehet kétség az iránt, hogy e czimernek az Aba nemzetség tagjai által használt czimerekkel lényegben való megegyezése nem a véletlen müve, hanem Sirokai László és rokonai egyenesen azt a czimert kérték a királytól, melyet addig is használtak, s melyhez mint régi czimerükhöz ragaszkodtak; úgy hogy nem helytelen nyomokon járunk, ha ezen armalisból kellő óvatossággal az Aba nemzetség czimerére következtetünk.

Az 1456-diki czimer lényege ugyanaz, mint a Csoma által reconstruált Aba-czimeré: Vörös pajzsban fekete sas, sisakdisz a pajzsalak növekvően. A részletekre nézve azonban már eltér egymástól a két czimer; amannál ugyanis a sas mind a pajzsban, mind a sisakon arany leveles koronából növekvően emelkedik ki, holott emennél a pajzsbeli sas egész alak, s a korona egyáltalán hiányzik; viszont azonban a sas — mind a pajzsban, mind a sisakon — csőrében koszo-

[1] A nevezett családoknak az Aba nemzetségből való leszármazására nézve v. ö. Karácsonyi i. m. I. 17. l.

[1] Turul 1893. évf. 51. l.

rút tart, a mit az 1456-diki armalisban nem látunk.

Hogy az Aba nemzetségből származó egyéb családok is használták czimerükben a sason kivül — bár különbözőképen alkalmazva — a koronát, arra nézve Csoma József több adatot sorol fel, igy: Athinai István 1389-diki sisakpecsétjén növekvő koronás sas, nánai Kompolthi Istvánén — 1424-ből — koronás csősisakból növekvő sas látható, Gagyi László 1382-diki sirkövén s Gagyi-Báthori László 1555-diki pecsétjén pedig a korona a sas jobb szárnyára van illesztve. Csoma mindazonáltal nem tekinti a koronát a nemzetségi czimer alkatrészének, s valószinünek tartja, hogy «ezen közös czimertörést használó ágak közös törzsből származnak, s a korona valamely királyi kitüntetés (királyi kincstárnoki jelvény?) emléke czimerükben.»

A fenmaradt adatok csekély száma folytán e kérdés megnyugtató módon el nem dönthető; de ha nem tagadjuk is a fenti vélemény valószinüségét, nem hagyhatjuk figyelmen kivül, hogy a mennyire a rendelkezésünkre álló adatokból megitélhetjük, a korona használata az Aba nemzetségből eredő családok czimereiben csaknem általános,[1] továbbá, hogy a közös ágból eredő Sirokaiak-, Fricsiek-, Hedriek- és Berthótiakon, s az egymással szintén közelről rokon Gagyi- és Gagyi-Báthoriakon kivül az Athinaiak, nánai Kompolthiak és Keczerek az Aba nemzetségnek mindmegannyi külön, a XIII. század második felében egymástól már elváltan jelentkező ágához tartoznak, melyeknek közös törzse ismeretlen, s ennél fogva a czimertörés keltét meglehetősen korai időre kellene tennünk.

Feltünő, hogy a sas csőrében a koszorút, illetőleg gyürüt, mely — mint Csoma összeállításából látjuk — Athinai István idézett 1389-diki pecsétjén, Gagyi László 1382-diki sirkövén, Keczer András 1584-diki armalisában s a Vendéghiek által jelenleg használt czimerben meg van, az 1456-diki czimeres levélben nem találjuk. Hogy a fenmaradt czimeres pecsétek egyikében vagy másikában szintén hiányzik a koszoru vagy gyürü, annak különös jelentőséget nem tulajdonitunk, minthogy azt némely esetben a véső kellő ügyességének vagy pontosságának hiánya is okozhatta; az 1456-diki gondosan kidolgozott czimerről azonban feltételezhetjük, hogy az úgy van megfestve, a mint azt Sirokai László és coimpetrator rokonai tényleg használták, vagyis koszoru nélkül.

Ebből ugyan még nem következik, hogy a koszoru vagy gyürü az ősi Aba-czimerben sem volt meg; feltehető u. is, hogy a nemzetség valamely ága később mellőzte azt; véleményem szerint azonban elegendő e körülmény arra, hogy következtetésünkben óvatosak legyünk, s az eddigi adatokra támaszkodva az Aba nemzetség kétségtelen czimere gyanánt csak azt fogadjuk el, a mit már Csoma József bebizonyitott s ezen ujabb adat is megerősit, t. i. hogy a nemzetség czimere: *Vörös pajzsban fekete sas; sisakdisz a pajzsalak növekvően.*

A mi végül a sisaktakarókat illeti, ezek szinét — mint láttuk — Csoma *fekete-vörös*-ben állapitja meg. Nézetét, ha jól értjük szavait, egyedül az 1584-diki Keczer-armalisra alapitja, melynek idevágó szövegét egyébiránt nem közli. Részünkről nem tartjuk ezen XVI. századi egyetlen adatot elégségesnek, hogy abból az Aba nemzetségi czimer sisaktakaróinak szinére kellő biztonsággal következtethessünk, és pedig annál kevésbbé, mert az 1456-diki, tehát jóval régibb keletü armalisban a takarók szine a fentitől elüt, t. i. *fekete-sárga*. Vajjon volt-e egyáltalán a sisaktakarók szinére nézve az Aba nemzetséghez tartozó családoknál egyforma gyakorlat, s ha igen, minő volt az, nézetünk szerint továbbra is nyilt kérdés marad.

Dr. DŐRY FERENCZ.

[1] Keczer András 1584-diki armálisa, melyben a király neki ősi czimerét (arma sive insignia tua antiqua, ujra adományozza, a koronáról hallgat ugyan; azonban — mint Csoma közli — Keczer Andrásnak a keczer-pekléni kastély homlokzatán látható, kőbe vésett, XVII. századi czimerében meg van a korona a sas hat szárnyán, s a Keczer-család 1631-diki bővitett czimerében (Wagner. Dipl. com. Sarossiensis 443. l.) megtaláljuk azt a sas bal szárnyára illesztve.

Mártonfalvi György czimerlevele 1666-ból.

(Egy czimerképpel.)

A debreczeni kollegium egyik leghiresebb igazgató tanárának, Mártonfalvi Györgynek, Apafitól adományozott, eddig ismeretlenül lappangott czimeres nemeslevelét mutatjuk be a Turul olvasóinak, a mely nem csak azért méltó a figyelemre, mert a ritkábban előforduló arczképes czimerek közül való, hanem érdekes az adományos személyénél fogva is.

Hosszu volna elmondani, ki volt Mártonfalvi György s mit köszönhet e tevékeny tudós tanárnak a debreczeni kollegium. Csak röviden emlitem, hogy Váradnak török kézre jutása után az ottani kollegium diákságának a vár vitézi védelmében el nem esett részét az ifju Mártonfalvi vezette át Debreczenbe. Az ő müködésével uj korszaka nyilott meg a debreczeni főiskola történetének. Mártonfalvi mig tudományosságban és irodalmi munkásságban nála nem kisebb tanártársaival, Szilágyi Tönkő Mártonnal és Lisznyai Pállal együtt a kollegium szinvonalát magasra emelte, másfelől az ő lankadatlan buzgalma úgy Debre-

czen város tanácsát, polgárait, mint a protestáns Erdély főurait, különösen a hitbuzgó kálvinista fejedelmet, Apafi őnagyságát megmegujuló bőséges anyagi támogatásra inditotta.

Apafi azon kivül, hogy Mártonfalvinak a debreczeni tanácstól kapott tisztességes fizetését évente háromezer kősóval javitotta meg, (a diákságnak pedig örök alapitványul 2000 kősó járadékot rendelt), nemességgel is kitüntette az ő kedves debreczeni rektor-professzorát, a ki gyermekkorától fogva sok nehéz küzdelmek árán vergődött fel, a mig szorgalma, tudása, tiszta erkölcse és erényei által külföldi akadémiákon a szent theologia doctoratusságát elnyerte s elébb a váradi, most pedig a debreczeni kollegium rektori tisztére magát érdemessé tette.

A czimeres nemeslevél 1666 február 2-dikán kelt Fogaras várában s *Mártonfalvi Tooth* György, nemkülönben felesége *Nagy* Katalin, fiok Zsigmond, leányuk Erzsébet s ezek törvényes utódaik javára adatott ki.

A czimer rövid leirása ez: kék mezőben gondolkozni látszó ember mellképe, palástosan, fedett fővel, bal kezével könyvet tartva maga előtt, jobbjában iró toll. Zárt sisak felett gyémántos, gyöngyös királyi korona. Takarók vörös-fehér és kék-sárga.

A czimerkép javakorbeli, 30 év körül járó férfit ábrázol. Valószinü, hogy az udvari festő épen magát tiszteletes Mártonfalvi rektor-professzor urat festette bele a czimerbe.

Mielőtt az armalis szövegét közölném, néhány adatot emlitek föl még e kitünő férfiu családi körülményeire vonatkozólag. Ez adatok egy részét Debreczen városa levéltárában találtam feljegyezve, más részét Mártonfalvinak Debreczenben élő nő-utódjától kaptam. Az előbbiekért kezeskedem; az utóbbiakért, okmányok hiányában, nem vállalhatok felelősséget.

Mártonfalvi György feleségét Nagy Katát, másként Csapó Katának is hivták. E kettős néven emliti jegyzőkönyvünk, midőn ő és férje 1674-ben 972 magyar frton megveszik Galgóczi Pál csapó-utczai derék kőházát, melyhez Mártonfalvinénak bizonyos Tóth Istvánné nevü asszonynyal együtt vérségi joga volt.[1] Ez a Galgóczi Pál pedig igen nagy valószinüség szerint fia, még inkább unokája annak az irodalomtörténetből is ösmert Galgóczi István, előbb pataki diák, majd debreczeni polgárnak, a ki az 1651-ben nemességre emelt sajó-galgóczi Galgóczi családnak alapitója volt. (V. ö. Századok 1897. 462. l.) Ugyanennek István nevü fiát (Stephanus Galgóczi junior) 1658-ban senátorrá, 1663-ban esküt biróvá választották a debreczeniek.

Többször emlitett Nagy, másként Csapó Kata 1681 április 23-dikán özvegységre jutván, ismét férjhez ment Lisznyai Pál professzorhoz. Az 1674-ben szerzett csapó-utczai ház 1713-ig maradt Mártonfalviék kezén. Ekkor György rektornak a fia, Samuel szoboszlai predikator, a ki 1666 után születhetett, a már romladozásnak indult apai és anyai örökséget 513 frton elidegenitette. Az eladásról bejegyzett fasioban Mártonfalvi Sámuel azt mondja, hogy leánytestvéreit édesanyja mindenképen kiházasitotta és elégitette. Zsigmond nevü bátyja felől nem tesz emlitést.

Ennyi, a mit Mártonfalvi György családjáról okiratilag kimutatni tudok.

Özvegy Keresztesi Károlyné, M. Tooth Julianna asszony, fia utján, a ki Debreczen város könyvnyomdájában helyettes ügyvezető, az alábbi hézagos nemzedékrendet volt szives velem közölni:

Mártonfalvi *Tooth* Ferencz
birtokos Ramocsaházán

József
előbb titkár a gr. Sztáray családnál, majd szabolcsvármegyei várnagy, végül a Lónyaiak jószágigazgatója

József
ügyvéd és birtokos Ramocsaházán

Ferencz — Julianna
erdész Miskolczon — Keresztesy Károly

Gábor | *Sarolta* élnek Jolsván | *Róza* | *Ilona* | *György* † állami erdész

Az itt következő armalist a fentebb közölt családfán emlitett Mártonfalvi Tooth Sarolta őrzi.

[1] L. Mártonfalvi György debreczeni háza cz. czikkemet a Debreczen 1902 június 25-diki számában.

Nos Michael Apafi, dei gratia princeps Transsylvaniæ, partium regni Hungariæ dominus et Siculorum comes etc, memoriæ commendamus tenore præsentium significantes, quibus expedit universis, quod cum in hac vita multiplices variique sint rerum humanarum status, diversa ingenia, diversæ hominum voluntates atque conditiones, adeo ut vix paucissima mortalium pars uno eodemque conditionis statu frui possit, aliis enim divinæ bonitatis munificentia clarissimarum virtutum dona, amplaque earum præmia, aliis in tenui fortuna dotes quasdam naturæ largita est, quibus ut plerumque prodesse et sui status conditionem tueri possint, ideo clarissimi illi reges et principes singulari prudentia usi, benignitatis et munificentiæ suæ specimina iuxta varias actiones largiri consuevere, in hoc supremi illius rerum moderatoris, cuius in terris vices gerunt, exemplum secuti, qui nullos suæ bonitatis libertate privare solitus, omnibus æque gratiarum dona impertiri dignatur. Unde nos quoque laudatissimorum principum vestigia secuti, illud nobis agendum semper existimavimus, ut perennem nominis memoriam cum grata in omnem posteritatem recordatione tueri, et erga omnes benignitatis nostræ signa demonstrare possimus. Ideo consideratis virtutibus clarissimi viri Georgii *Tooth Martonfalvi*, qui relictis sedibus patriis tenera adhuc in ætate alienas delapsus in oras multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit, et dum nullam virtutis viam esse inviam præsentiſceret, quanto magis difficile emergere experiretur eos, quorum virtutibus obstat res angusta, domitanto contra rerum suarum asperitates audentior ivisse perhibetur, ita ut superioribus annis in exteras profectus academias, indefessa solertia, vita, moribusque suis vere piis et eruditione multis vigiliis acquisita doctoratum sanctæ theologiæ sibi obtinuerit, unde redux primum Varadini, post vero Debrecini fundatorum celeberrimorum collegiorum rectoratum meruit, quo munere memoratos apud Debreczenienses non sine laude ad præsens etiam fungitur. Eundem igitur *Georgium Martonfalvi* ac per cum *Catherinam Nagy* consortem ac *Sigismundum* filium et *Elisabetham* filiam iam natos in coetum et numerum verorum, natorum, indubitatorum insignitorumque regni nostri Transsylvaniæ et partium Hungariæ eidem annexarum nobilium annumerandos, aggregandos, cooptandos et adscribendos esse duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus et adscribimus præsentium per vigorem, decernentes expresse, ut a modo deinceps successivis semper temperibus iidem *Georgius Martonfalvi* ac *Catherina* Nagy consors eius, *Sigismundus* filius et *Elizabetha* filia hæredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus universi, pro veris, natis, indubitatis insignitisque nobilibus habeantur et reputentur. In signum autem huiusmodi veræ et perfectæ nobilitatis eorum hæc arma sive nobilitatis insignia: scutum videlicet militare erectum cœlestini coloris, in cuius campo, sive area homo quidam dimidius palliatus, capite velato, crinitus, quasi meditabundus et scribenti similis emergere, manuum sinistra librum quendam coram se, dextra vero calamum scriptorium tenere conspicitur, supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter exornatum, ex cono vero galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras sive margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant, prout hæc omnia in capite sive principio præsentium literarum nostrarum docta manu et arte pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur, animo deliberato et certa scientia liberalitateque nostra principali præfatis *Georgio Martonfalvi* ac *Catherinae Nagy* consorti, *Sigismundo* filio et *Elizabethae* filiæ, heredibusque et posteritatibus ipsorum utriusque sexus universis gratiose dedimus, donavimus et contulimus, annuentes et concedentes, ut ipsi præscripta arma sive nobilitatis insignia more aliorum verorum, natorum, indubitatorum insignitorumque nobilium armis utentium ubique in præliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis militaribus et nobilitaribus, nec non sigillis, vexillis, cortinis, velis, aulæis, anulis, clypeis, tentoriis, domibus, sepulchris, generaliter vero quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub veræ et perfectæ nobilitatis titulo, quo eos ab universis et singulis cuiuscunque status, conditionis, gradus, honoris, ordinis, officii, dignitatis, præeminentiæque et functionis homines existant, insignitos dici, teneri, nominari et reputari volumus, ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, immunitatibus et prærogativis, quibus cœteri veri, nati, indubitati insignitique regni nostri Transsylvaniæ et partium Hungariæ eidem annexarum nobiles et militares homines quomodocunque de iure et ab antiqua consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo uti, frui et gaudere valeant atque possint. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam præsentes literas nostras pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas memoratis *Georgio Martonfalvi* ac *Catherinae Nagy* consorti, *Sigismundo* filio et *Elizabethae* filiæ, hæredibusque et posteritatibus ipsorum utriusque sexus universis gratiose dandas duximus et concedendas. Datum in arce nostra Fogaras, die secundo mensis Februarii. anno domini millesimo sexcentesimo sexagesimo sexto || Michael Apafi. Joannes Betlen cancellarius mpr. Franciscus Lugasi secretarius mpr.

A szokott helyen rávezetve a publikálás ideje és helye: kihirdettetett a három erdélyi nemzet és a kapcsolt részek mágnásainak és nemeseinek Fogaras városában 1666 február 23-dikán tartott országgyülésében.

(Eredeti, ép hártyán. A függőpecsét a fölerősités helyével együtt ki van metszve.)

ZOLTAI LAJOS.

Néhány oklevélről.

I. Egy oklevél-hamisitvány?

Dr. Karácsonyi János páratlan szorgalomma és tudással állitá össze a hamis, hibás-keltü és keltezetlen oklevelek jegyzékét 1400-ig. Ezen jegyzék 30—31. lapjain a 160. szám alatt hamisitványnak tünteti fel IV. László király egy 1285-iki oklevelét, melyben Vitézmező falu átadását a Szinnyey család számára megerősiti és

Vitézmező határait leirja.[1] Ezen állitását következőképen okolja meg:

«Tamás váczi püspököt alkanczellárnak irja, pedig rég kanczellár volt. Aba Amadét nádorrá teszi, pedig csak 1288-ban lett azzá. Különben is a Szinnyei család csak 1288-ban kapta Vitézmezőt. V. ö. Hazai okmánytár VIII. k. 263. l.»

Ha ezen egyelőre gyanus-oklevél tartalmának tárgyát összehasonlitjuk a Hazai okmánytár VIII. k. 263. lapján, 211. szám alatt közölt hiteles levél tartalmával, azt találjuk, hogy a tartalom maga mindenben egyezik. Aba nb. Bodony ispán fia Dénes István rokonainak: Aba fia Miklós fia Lászlónak, György fia Péternek, György fia Bodony ispánnak — szintén Aba nembelieknek — engedelmével és a szomszédok beleegyezésével Vitézmezőt átadja Merse ispán fiának, Benedeknek, e Benedek anyja — emlitett Dénes ispán édes nővére — leánynegyede fejében. A külömbség a két okmány között csak az, hogy az (állitólag) gyanus oklevél a rokonok között még Amadé nádort és Gecerunust (= ? Etre, vagy Gereven?) is fölsorolja, Aba fia Miklós fia László helyett pedig Aba fia Miklóst emliti.

De mivel a Fejér-féle kiadásban IV. László király XVI. uralkodási évében kelt az oklevél, az időrendi nehézségek is eltünnének, mert ekkor 1285 iráshiba 1288 helyett. Ismerve IV. László kanczelláriájának hanyagságát, rendetlenségét, ez nem is valami rendkivüli dolog volna, mint a cancellarius elvétése vice-cancellariussá sem. Aba fia Miklós 1290 előtt halván meg,[2] ez sem képezhetne komoly akadályt, mert hiszen 1288-ban még élhetett. Ezen körülmények mind az okmány hitelessége mellett szólnak.

Valószinü tehát, hogy a Hazai okmánytár közlője, Pesty Frigyes, a hibás 1285-iki évszám által félrevezetve, irta vagy olvasta IV. Lászlónak XIII. uralkodási évét, a kettő (XIII—XVI.) különben is könnyen összetéveszthető lévén.

Mindaddig, mig az oklevél gyanus voltát sulyosabb érvekkel bebizonyitani nem lehet, a tárgyi egyezés s a Fejér-féle közlés XVI. uralkodási éve alapján az okmányt hitelesnek kell tartanunk, de 1288-iki kelettel. Ha nem, úgy hamis III. András király 1296. szept. 20-iki kiváltságlevele[3] is.

II. Hibáskeltü oklevelek.

Hibáskeltü Karácsonyi szerint[4] egy Fejérnél VI/2 32—33. lapjain közölt oklevél, melyben III. András király Badini Miklóst a várjobbágy fiuk sorába emeli. Az oklevél állitólag 1296-ban kelt, de Tivadar fejérvári prépost jegyzi alá, ki már 1295. ápr. 28-ikán fejérvári prépost és választott győri püspök s ki 1295. jun. 1-től kezdve állandóan mint győri püspök szignál.[1] Ezért is Karácsonyi szerint 1290—95. között kelt.[2]

De ezen oklevéllel két más oklevél is függ össze, miért is ezek is hibáskeltüek. Az egyik Demeter zólyomi ispán állitólag 1295. okt. 28-án kelt levele,[3] melyre már III. András király idézett oklevele hivatkozik. Ez oklevél tehát 1290—94 között, október 28-án kelt. Ugyanezen okból nem tehető 1295-re III. András királynak egy évnélküli, de augusztus elsején, Péterváradról datált oklevele[4] sem, melynek alapján később Demeter ispán oklevelét kiállitá. Ám ez az oklevél sem 1290-ben,[5] sem 1291-ben[6] nem kelhetett, tehát még pontosabban 1292—94-re határozhatjuk a dátumot. *Most már a három okmány sorrendje a következő:*

1. 1292—94 között. Pétervárad, augusztus 1. (= VI/1. 345.)

2. 1292—94 között. Zólyom, október 28. (= VI/1. 346.)

3. 1292—94 között, de 2. után kelve (= VI/2 32—33.

Mind a három okmány egy évben kelt; ha meg tudnók határozni, melyik évben tartózkodott III. András király Péterváradon aug. 1-én, úgy e három okmány dátumát egész pontosan megállapithatnók.

III. Egy keltezetlen oklevél.

Fejérnél találunk egy oklevelet többször közölve, melyben III. András király Ubul fia Mihálynak és fiainak megparancsolja, hogy Baranka várát őrizzék meg. Ezen oklevél kétszer kelet nélkül,[7] egyszer[8] 1296-iki kelettel található, de az 1296-ik év csak önkényesen iratott az oklevélhez, mint azt a másik két közlés bizonyitja.

De ez oklevél nem is kelhetett 1296-ban; mert ha az oklevél tartalmát vizsgáljuk, a következő eredményhez jutunk. III. András kiemeli, hogy minő királyi jóindulattal és kegygyel viseltetik ő Mihály és fiai iránt. Már pedig ezt 1296-ban III. András nem irhatja; az a III. András, ki 1291. jan. 5-én Bihar-, Szabolcs- és Krasznamegyék közgyülésén Mihály

[1] Fejér, VI/2 43—44. Hazai okmánytár, VIII. k. 246—47. l.
[2] Karácsonyi, Magyar nemzets. I. k. 13. l.
[3] Fejér, VI/2 42—44. l.
[4] Id. h., 68—69. l. 167. sz.

[1] Fejérpataky, Királyi kanczellária, 143. l.
[2] Id. h., 68—69. l. 167. sz.
[3] Fejér, VI/1 346.
[4] Fejér, VI/1 345.
[5] Lásd Pauler II. k. 415. l.
[6] Lásd Pauler II. k. 427—28. l.
[7] Fejér, III/2 458. — VI/1 201.
[8] Fejér, VI/2 23.

fia Istvánt nyilvános gonosztevőnek nyilvánitja s bárkit felhatalmaz, hogy Istvánt elfoghassa és megölhesse,[1] kihez 1295-ben Mihály fiai István és Pál érdekében a budai polgárok folyamodnak és kegyelmet kérnek számokra.[2] 1298-ban István a budai országgyülésen kéri a királyt, tartson vizsgálatot, kérdezze meg a tiszántuliakat, bántott-e ő valakit magánbosszuból? A vizsgálat István javára ütött ki.[3]

Ezt tudva, ezen tényeket szem előtt tartva, az oklevél keltét 1291. jan. 5. előttre kell tennünk — tehát *pontosan 1290. okt. 17-re.* Lássuk, egyezik-e ez III. András 1290-iki itinerariumával? III. András 1290. őszén Zólyomból Abaujba s onnét Szepesbe ment.[4] Szept. 22—26-án Zólyom közelében tartózkodik;[5] Szepesben ugyanakkor járhatott, mikor Ladomér érsek, tehát nov. 29-ike körül.[6] Ezek szerint abauji tartózkodása szept. 26—nov. 29. közé esik. S hol keltezi a kérdéses oklevelet? Okt. 17-ikén Szina mellett, tehát Abaujban. *Az 1290-iki kelet megdönthetlen.*

Érdekes történelmi adatokat állapithatunk meg e csekélységből. Bályok-Semjén nb. Mihály és fiai a mily hiven szolgálták IV. Lászlót, oly hüséggel csatlakoztak III. Andráshoz is. A barankai vár őrzése pedig nem függhet össze más eseménynyel, mint ál-András 1290-iki betörésével. Részt vettek tehát Baksa Simon fia György vállalatában, melylyel ál-Andrást az országból kiüzte. Megbizhatóbb emberekre nem is bizhatta volna III. András e várat. Midőn később III. András a felvidékről a Tiszántulra ment, István is csatlakozott hozzá. De a váradi közgyülés Istvánt, testvéreit földönfutókká tette, megbecstelenitette. A királyi jóindulat, kegy nem sokáig tartott, de nem is tarthatott, mert a Bályok-Semjén nemzetség e korban élt tagjai a magyar köznemesség mintaképei; épen ezért ellenségeik az oligarkhák (Aba Amadé, Barsa Kopasz). A mérleg minden önfeláldozó hüségük mellett sem billenhetett javokra, mert a király érdeke első sorban ez oligarkhák jóindulatát követelte!

III. András itinerariuma is bővül ez adattal: 1290. okt. 17-én Szina mellett (Abaujm.) tartózkodott.

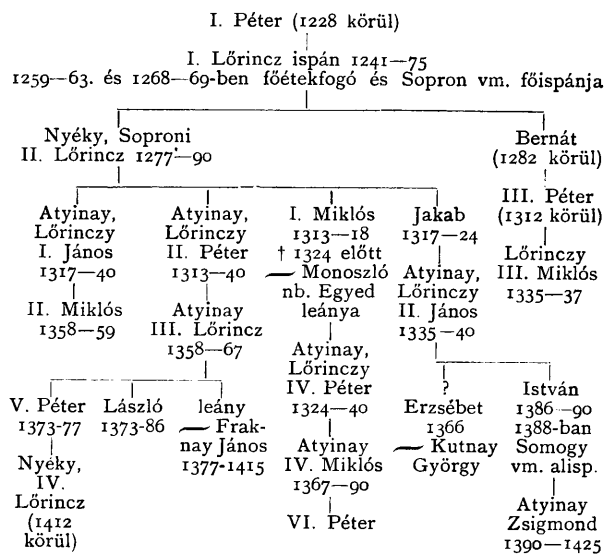
Ifj. KÁLLAY UBUL.

Az Aba nemzetség lőrinczi ágának nemzetségrendje.

A Turul 1901-ik évfolyamának 198-ik lapján bebizonyitottam, hogy az Aba nb. Atyinayak a lőrinczi ághoz tartoznak. Ezen állitásom helyességét a «Magyar Nemzetségek» nagynevü szerzője, dr. Karácsonyi János is elösmerte (magánlevélben). — De a filiácziót, úgy vélem, hibásan állapitottam meg. Ha az időrendet pontosabban szem előtt tartjuk, valószinübb, hogy Bernát I. Lőrincz fia volt, mit azon érv is támogat, hogy az adácsi és atyinai ágak közös ősi birtoka a «Lőrinczi» nevet viselte valószinüleg I. Lőrincz után.

Az Atyinay-ak nemzedékrendjét Vertner Mór [1] és Karácsonyi János [2] közölték. Vertner Mór összeállitása hibás, Karácsonyi pedig csak az 1350-ig terjedő adatokat vehette figyelembe.

A Turul 1892-ik évfolyamának 64—68., 186—87. lapjain, 1901-ik évfolyamának 198-ik lapján közöltek, továbbá Karácsonyi műve [3] alapján az Atyinay-ak első teljesebb (habár valószinüleg még most sem teljes) leszármazása a következőképen alakul:

E nemzedékrendhez még csak azt kell megjegyeznem, hogy Erzsébet, Kutnay Györgyné, lehetne I. János leánya is.

KÁLLAY UBUL.

Dolhay Szaniszló és Thelegdy István pecsétjei.

Bár elkésve, kötelességemnek tartom helyreigazitani egy tévedést, mely e folyóiratban közölt: «A rangjelző koronák» (1900. évfolyam 103. lap) — czimü czikkembe csuszott bele.

«A magyar nemességnél a pajzs-korona

[1] Zichy oktár, I. 100.
[2] Fejér, VI/1 368.
[3] Hazai okmánytár, VII. k. 276., 277., 308. l.
[4] Pauler, II. k. 419. l.
[5] Knauz, II. k. 271., 272. l.
[6] Knauz, II. 273.

[1] Turul 1892. 64—68. l.
[2] Magyar nemz. I. k. 5.
[3] Ugyanott.

szórványosan már a XV. században jelentkezik, és pedig nem, mint várhatnánk, a hatalmas nagy dinaszták, a Perényiek, a Szentgyörgyi és Bazini grófok stb. czimerében. A pajzsot korona fedi Dolhay Szaniszló mármarosi alispán 1415. évi magyar köriratu pecsétjén (Turul, 1895. évf. 131. lap) és Thelegdy István erdélyi alvajda 1490. évi pecsétjén (Turul, 1896. évf. 178. lap).

A Turulban közölt rajz szerint, Dolhay Szaniszló pecsétjén a pajzs felett öt fleuron, korona levél látható, és ez adott alkalmat a tévedésre. Csoma József ur a czikk megjelenése után szives volt nekem megküldeni e pecsét fényképét, melyért hálás köszönetemet e helyen ujból kifejezem. A pecsét néhai Szilágyi István, a máramarosszigeti főgimnázium igazgatója birtokában volt. A fényképnek velem közölt másából láttam, hogy az öt fleuron hiányzik, és a helyüket elfoglaló motivum koronának nem igen ismerhető fel.

Ez felébresztette bennem a gyanut a másik adat hitelessége ellen is, és utána jártam a dolognak, megvizsgálván Thelegdy Istvánnak az Országos Levéltárban őrzött, a Pecsétmutatóban felsorolt összes pecsétjeit: ezeken pedig a pajzs felett nem koronát, hanem a tulajdonos nevének kezdőbetüit találtam.

Igy tehát a téves adatokból folyó következtetés is természetesen elmarad.

GHYCZY PÁL

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya 1903. évi június hó 25-én rendkivüli ülést tartott, melyen *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt *Barabás Samu*, *Boncz Ödön*, *Emich Gusztáv*, *Éble Gábor*, *Illéssy János*, *Kollányi Ferencz*, *Makay Dezső*, *Nagy Gyula*, *Pauler Gyula*, *Pettkó Béla*, *ifj. Reissig Ede*, *id. Szinnyei József*, *Varjú Elemér* ig.-vál. tagok, *Schönherr Gyula* titkár, *Áldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok vettek részt.

Elnök az ülést megnyitva előadta, hogy a mai rk. választmányi ülés összehivása az április havi rendes vál. ülés határozata alapján történt, a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv egyik szerkesztője, *Illéssy János* ur lemondása folytán megüresedett szerkesztői állás betöltése czéljából.

Az alapszabályok 25. §-a értelmében elrendelt titkos szavazás utján beadott szavazatok felsoroltatván, a beadott 15 szavazat közül, valamennyi *Pettkó Béla* vál. tagra esett és igy *Pettko Béla* a szerkesztői állásra megválasztatott.

Pettko Béla a reá esett választást megköszönve elfogadta azzal az igérettel, hogy a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv ügyeit tőle telhetőleg igyekezni fog előmozditani.

Illéssy János és *Barabás Samu* előterjesztették a f. évi április 30-ikán tartott ig.-vál. ülés felkérése folytán a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv szerkesztőségéhez eddig beérkezett anyag felülvizsgálásáról szóló jelentésüket, mellékelve azon családok névsorát, melyek a Nemes családok I. kötetébe felveendők volnának és azokét, melyeket a szerkesztőség kiegészitésül felhasználhat.

A jelentés és a két névjegyzék felolvastatván, *Boncz Ödön* szóvá tette, hogy a névsorból saját családjának neve kimaradt, holott ő annak idején a kitöltött kérdőivet kellő időben beküldötte. Mire *ifj. Reissig Ede* szerkesztő felvilágositásul előadta, hogy a Boncz-család neve csak tévedésből maradt ki és az az I. kötetbe okvetetlen fel fog vétetni.

Pauler Gyula az előterjesztett névsor kapcsán kérdést intézett a szerkesztőséghez, vajjon az egyes családoknál az előnevek is kitétetnek-e, miután a felolvasott névsorban számos előnévvel biró családnál az előnév kimaradt. *Fejérpataky László* és *Illéssy János* erre kijelentették, hogy a mennyiben a családok előnévvel birnak, ez a munkában okvetlen ki lesz tüntetve és a névsor összeállitásánál az előnevek a családnevek egy részénél csak elnézésből maradtak el.

Nagy Gyula kérdést tett az iránt, vajjon bizonyos kétséges dolgok, pl. a Szemere-családnál a «de genere Huba» jelzés, mely históriailag nem tekinthető minden kétséget kizártan hitelesnek, fel lesznek-e tüntetve vagy nem? *Fejérpataky László*, *Pauler Gyula* és mások hozzászólása után kimondatott, hogy ily esetekben követendő eljárást a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv szerkesztőinek lesz feladatuk megállapitani.

Barabás Samu megjegyezte, hogy a Zsebkönyv I. kötetében aránylag nagyon gyéren lesz az erdélyi nemesség képviselve; fölkérendőnek tartja a szerkesztőséget, hogy még egynehány erdélyi családot vegyen fel a jegyzékbe.

Ifj. Reissig Ede szerkesztő erre azt a felvilágositást adta, hogy az erdélyi nemesi családok is fel lettek szólitva a kérdőivek beküldésére, de a felszólitásnak csak kevesen tettek eleget. Megjegyezte különben, hogy nehány erdélyi család, igy pl. a Zegh és Sándor családok az adatok beküldését kilátásba he-

lyezték, és igy ezek még az I. kötetben helyt fognak nyerni.

A kérdés ily részletes megvitatása után az igazgató-választmány *Illéssy János* és *Barabás Samu* ig.-vál. tagok jelentését tudomásul vette és a Nemes-családok I. kötetébe felveendő családok jegyzékét a szerkesztés alapjául elfogadta.

A jegyzőkönyv hitelesitésére Pettkó Béla és ifj. Reissig Ede ig.-vál. tagok kéretvén fel, ezzel az ülés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya 1903 szeptember 30-ikán tartotta meg rendes őszi ülését, melyen *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt *Barabás Samu*, *id. Daniel Gábor*, *Illéssy János*, *herczeg Odescalchi Arthur*, *Pettkó Béla*, *ifj. Reissig Ede*, *id. Szinnyei József*, *Thaly Kálmán*, *Varjú Elemér*, ig.-vál. tagok, *Schönherr Gyula* titkár, *Áldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok vettek részt.

Elnök az ülést megnyitva s a nyári szünet letelte után első izben összeült igazgató-választmány megjelent tagjait üdvözölve, napirend előtt bejelentette a nagy veszteséget, mely Pauler Gyula és ifj. Kubinyi Ferencz elhunytával az igazgató-választmányt érte és hosszabb beszédben méltatta az elhunytaknak a társaság körül szerzett érdemeit. Inditványára az igazgató-választmány elhatározta, hogy a sulyos veszteség felett érzett fájdalmának jegyzőkönyvileg és az elhunytak családjaihoz intézendő részvétiratban ad kifejezést, néhai Pauler Gyula felett a társaság legközelebbi nagy gyülésén emlékbeszédet fog mondatni, s úgy az ő, mint ifj. Kubinyi Ferencz emlékezetét a Turul legközelebbi füzetében közzéteendő nekrologban rendelte megörökiteni.

Áldásy Antal jegyző felolvasta *dr. Tóth-Szabó Pálnak* «A jászói konvent mint hiteles hely a középkorban» czimü értekezését, mely a Turulban fog közzététetni.

A folyó ügyek élén a társaság évdijas tagjaivá a folyó 1903. évtől kezdődőleg megválasztatott *dr. Tóth-Szabó Pál* premontrei főgymn. tanár Nagyváradon (aj. a jegyző) és *dr. Borzovai Nagy Ottó* megyei aljegyző Szolnokon, (aj. Pettkó Béla).

Ifj. Reissig Ede ig.-vál. tag, mint a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv egyik szerkesztője irásban és élőszóval jelentést tett a szerkesztési munkálatok eddigi eredményei felől s arra való tekintettel, hogy az I. kötet kézirata remélhetőleg a jövő év elején sajtó alá lesz adható, inditványozta, hogy az előfizetési felhivás és a gyüjtőivek ez évi október hó folyamán küldessenek szét.

Pettkó Béla ig.-vál. tag, a Zsebkönyv történeti részének szerkesztője, bár a szerkesztőtársa által benyujtott jelentést és inditványt aláirta, indittatva érezte magát annak kijelentésére, hogy nem hiszi, miként a nemesi családok történeti részének egy kötetet kitevő anyagával a jelzett időre el tudjon készülni, tehát az előfizetési felhivások októberben való szétküldését korainak tartja. Inditványozza, hogy a felhivások csak akkor küldessenek szét, ha a szerkesztők a kézirat kétharmadrészét sajtókészen bemutatják az igazgató-választmánynak.

Fejérpataky László elnök hozzájárult *Pettkó Béla* inditványához s egyuttal annak a kérésének adott kifejezést, hogy a jövendőben a szerkesztők a felmerülő kérdésekben igyekezzenek egymás között megállapodásra jutni, mielőtt javaslataikat az igazgató-választmány elé terjesztették. Az igazgató-választmány Pettkó Béla inditványát elfogadta.

Olvastatott a pénztárnok jelentése mely szerint az ülés napjáig a társaság pénztárába befolyt 3755 kor. 70 fillér, kiadatott 3007 kor. 48 fillér, maradvány 748 kor. 22 fillér; vagyonállás: értékpapirokban 25,000 kor., kötelezvényekben 4400 kor., kötelezvény nélküli alapitványokban 1000 kor., pénztári készlet 748 kor. 22 fillér, összesen 31,148 kor. 22 fillér.

A titkár a nagygyülés napjának és tárgysorozatának megállapitása tárgyában téve előterjesztést, jelentette, hogy dr. Fejérpataky László másodelnök megbizatásának ideje ez év végével lejárván, a megüresedő másodelnöki szék betöltése a nagygyülés egyik feladata lesz; jelentette továbbá, hogy a nagygyülésen tartandó felolvasás tárgyában még nem sikerült megállapodásra jutni s felhatalmazást kért arra, hogy javaslatát e tárgyban a novemberi ülésen terjeszthesse az igazgató-választmány elé.

Elnök hivatkozva az igazgató-választmánynak az ülés elején a néhai Pauler Gyula ig.-vál. tag felett tartandó emlékbeszéd tárgyában hozott határozatához, kifejezte annak kivánatos voltát, hogy az emlékbeszéd már a legközelebbi nagygyülésen legyen megtartható.

Az igazgató-választmány az ezidei nagygyülést deczember 10-ikén a Magyar Nemzeti Múzeumban határozta el megtartani a következő tárgysorozattal: 1. Elnöki megnyitó. 2. Másodelnök választása. 3. Felolvasás, esetleg emlékbeszéd Pauler Gyula ig.-vál. tag felett, 4. Titkári jelentés. 5. Pénztárnoki jelentés. 6. Esetleges inditványok. Egyben utasitotta a titkárt, hogy a felolvasás, illetőleg az emlékbeszéd tárgyában a szükséges lépéseket megtegye s azok eredménye felől a novemberi ülésen tegyen előterjesztést.

A jegyzőkönyv hitelesitésére az elnök *Pettkó Béla* és id. *Szinnyei József* ig.-vál. tagokat kérte fel s ezzel az ülés véget ért.

Pauler Gyula.

1841 május 11. — 1903 julius 8.

A magyar történettudomány egyik kiváló munkását vesztette el a közelmultban. Nem tartozott azok közé, kik a társulatunk müvelte tudományokban érték el fő sikereiket, de nagyjelentőségü történelmi munkái e térre is kiterjeszkedtek s határozottan befolyással voltak e tudományszakok fejlődésére. A magyar heraldikai és genealogiai társulatnak kezdettől fogva tevékeny és lelkes tagja volt s a társulat mindjárt kezdetben igazgató-választmányi tagjai közé sorozta. A hazai történettudomány kora ifjuságában megragadta lelkét s ez iránti őszinte lelkesedése birta arra, hogy 1874-ben lemondván az ügyvédi gyakorlatról, az akkor szervezett magyar királyi országos levéltár élére álljon. A nemzeti multunkra vonatkozó emlékek bő tárházához jutván, kitartó szorgalommal látott a munkához. Kivált a honfoglalás és az Árpád-házi királyok korszaka volt az, melyet beható tanulmányai tárgyává tett. Alig van történetirónk, ki a forrásokat olyan szorgalommal kutatta fel, gyüjtötte össze, s anyagukból lelkiismeretes kritikával annyi adatot meritett volna, mint Pauler Gyula. Láttukra alig képes az ember eligazodni. S ő a milyen lelkiismeretesen hordta össze az anyagot munkáihoz, olyan kitünő érzékkel tudta osztályozni azt s olyan figyelemmel tudta kiválasztani az értékesithető részeket. Nem irt tetszetősen, megragadóan, de minden mondata hű képe a kornak s az eseményeknek, melyeket tárgyal. Kritikája mindig józan, részrehajlás nélküli, s ez késztette arra, hogy az adatoknak olyan bőségével dolgozzék. A tudósnak igazi mintaképe, a ki nem ragadtatja el magát tárgya által s kinek vezéreszméje az igazság. Az igazság kényszeritette sokszor olyan állitások kifejtésére, melyeket nemzeti multunkért lelkesedő történetiróink elfogultságból elhallgatnak, s állitása igazságát kész volt mindig olyan szivós kitartással védelmezni, a milyen kitartással gyüjtötte megelőzőleg az állitását bizonyitó adatokat. Mint hivatalnok buzgó és lelkiismeretes ember volt. A mai országos levéltár az ő alkotása. Az ő buzgalma teremtette meg a benne uralkodó rendet s lelkiismeretessége tette hozzáférhetővé a benne elrejtett kincseket. A családtörténeti kutatások szálai mindig elvezetnek az országos levéltárhoz s az ő munkásságának eredményei mindig hasznunkra lesznek e téren végzendő fáradozásaink közben. Emléke örökké élni fog a magyar történetirodalomban, s társulatunk mindig büszke lehet rá, hogy tagjai közé tartozott. *G. A.*

Ifj. Kubinyi Ferencz.

1836 november 22. — 1903. julius 14.

Nem ismeretlen e név olvasóink előtt. Folyóiratunk utolsó számaiban közöltük egyik érdekes tanulmányát a Záh és Zák nemzetségekről s ez az utolsó, mely munkás kezéből kikerült. Sokat és lelkiismeretesen dolgozott s ujabbkori történetirodalmunk legszorgalmasabb munkásai közé számithatjuk. 1854-től kezdve kiválóbb történelmi folyóirataink folyton találkozunk a nevével. Folyóiratunk is nem egy jeles értekezésével dicsekedhetik s egyike volt azoknak, kik állandóan meleg érdeklődéssel viseltettek társulatunk működése iránt. 1885-ben a mohorai Vidffyek czimereslevéléről és nemzedékrendéről, továbbá a Palásthi Borsokról, 1886-ban a paczali Peres András czimeres leveléről, 1887-ben Disznósy Miklós czimeréről, 1889-ben az oklevelek kiadásáról értekezett a Turul hasábjain. A levéltári kutatás és oklevélkiadás kedves foglalkozásai közé tartoztak s e téren maradandó emlékeket teremtett. 1867-ben Codex Diplomaticus Arpadianus czimen adott ki egy kötet oklevelet, melyben levéltári kutatásainak eredményeit először mutatta be s melylyel hazai történetiróink előtt nagy érdemeket szerzett. Ennek folytatását képezték az 1888-ban kiadott hontvármegyei oklevelek, melyek hasonlóan az előbbi kötet anyagához uj és érdekes adatokat tartalmaznak. Majd családja történetének megirásához fogott s e téren végzett munkásságának gyümölcse, a felsőkubini Kubinyi család története, egy vaskos kötetben 1901-ben látott napvilágot. Munkáinak hosszu sorozata legszebb bizonyitéka annak, milyen lelkesedéssel csüggött a tudományokon, s a kritika mindenhol úgy nyilatkozott róla, hogy munkáinak tudományos értékét el kell ismernünk. Hosszas és lelkiismeretes munkásságának legbecsesebb gyümölcse kétségkivül az a két kötet oklevél, melylyel hazai történetünk megismertetéséhez számos uj adattal járult; lelkiismeretes kritikáját pedig legvilágosabban családja történetében látjuk, melyet annyi önzetlenséggel s igazságszeretettel irt meg, hogy e téren mintaképül állithatjuk az utókor elé. A hazai tudományosság körüli buzgólkodását fényesen bebizonyitotta akkor, midőn a magyar történelmi társulat megalakitásában tevékeny részt vett s hosszu ideig választmányi tagja is volt a megalakult társulatnak. Társulatunknak is igazgató-választmányi tagjai közé tartozott 1902 deczembertől. A szorgalmas tudósnak és lelkes hazafinak emléke sokáig élni fog, s érezni fogjuk a hiányt, mely halálával támadt irodalmunkban. *G. A.*

SZAKIRODALOM.

A nagybölöni Bölöny család története. Irta és kiadta (kézirat gyanánt 100 példányban) nagybölöni Bölöny László. (Kolozsvár, 1903.) VIII+332+116 lap, 8-r.

A székelyek eredetéről szóló történeti hagyományok azok közé tartoznak, melyekkel nem csupán a költői képzelet foglalkozik szivesen, hanem a melyek a székelység közmeggyőződésébe is annyira beleolvadtak, hogy a székely irodalom minden termékében kifejezésre jutnak. Nem alkalmas e hely arra, hogy a székelység hun- és szcitha-eredetének kérdését tudományos megvitatás tárgyává tegyük ; elég az hozzá, hogy Bölöny László úr a székely hagyományok alapján áll s a Bölöny-családot azok közé sorozza, kik az ősfoglalás alkalmával telepedtek meg. Irott bizonyitékot a székelyek hun- és szcitha-származása mellett nem találunk, annál kevésbbé bizonyithatjuk ilyen alapon a Bölöny-család őseredetét. Bölön község nevének kell igazolnia egyes-egyedül, hogy a Bölöny nemzetség az ősfoglalók között volt. Ez tetszetős érv volna akkor, ha Bölön község fennállásáról az ősfoglalás körüli időből tudomásunk volna ; de még e kétes értékű érv sem áll meg, mert a Bölön név először a XV. században fordul elő. A Kr. u. negyedik századtól kezdve tehát, midőn a székelység állitólag megtelepszik Erdélyben, egészen 1459 november 20-ig, midőn a medgyesi gyülésen Miklósvárszék képviseletében szerepel «Petrus, filius Elie de Bewlewn maiori», semmit sem tudunk Bölön községéről és az abból származó Bölöny családról ; tehát több mint ezer év történetét a mondák homálya boritja. De még itt sem szünik meg a bizonytalanság, az 1459. esztendő után az adatok ujból elhallgatnak, s több mint száz évvel később, 1584 junius 10-én történik, hogy Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Beoleony Pétert és Mátyást «antea etiam in numerum peditum pixidariorum conscriptos . . . in ordinem eorum peditum» veszi fel. Innen kezd a család tulajdonképen szerepelni s innen kezdve már valóságos históriai nyomok vezetnek a legujabb korig. A XVII. század elején a család egyik tagja, Bölöny Gáspár, a fejedelmi udvarba jut be s a fejedelmi kanczelláriának egyik tevékeny tagjává lesz, sőt Bethlen Gábor fejedelemsége idejében a fejedelem megbizásából bizalmas követséget is végez. A Bölöny család virágzása tulajdonképen a XVIII. és XIX. századokra esik. Ekkor származik át a család egyik ága Szilágy vármegyébe és itt erősödik meg.

A Bölöny-család czimere : Kék pajzsban arany koronán könyöklő pánczélos kar görbe kardot tartva, hegyére tüzött véres török fővel, a pajzs felett koronás sisakon arany csillaggal. A takarók szine jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös. E czimert a szerző Ajtay Sámuelnek genealogiai irataiból veszi, ki annak keletkezését 1610 októben 10-re teszi. Micsoda okok vezették Ajtayt ez időponr megállapitására, azt a szerző nem tudja ; de elfogadja a kijelölt dátumot s Ajtay adatai szerint ábrázolja a család czimerét is. A pecsétes emlékek ugyan nem felelnek meg mindig az Ajtay által megállapitott czimernek, de ez nem inditotta a szerzőt sem Ajtay véleménye megváltoztatására, sem annak alaposabb megindokolására.

Negyvenkét darabból álló okmánytár fejezi be a munkát, melynek legrégibb darabja Labathlani János székely ispán itéletlevele 1459 november 26-ról.

Mindenesetre tiszteletreméltó inditó okok birták a szerzőt családja történetének megirására s a munkában felsorolt adatok bősége tanuskodik a mellett, hogy czélja elérésére hathatós munkásságot is fejtett ki. Mi is örömmel üdvözöljük a munka megjelenését és készséggel elismerjük a szerző érdemeit. Nem hagyhatjuk azonban említés nélkül azon körülményt, hogy a szerző túlsokat foglalkozik köztörténeti eseményekkel, s sokszor nem érti meg az olvasó, mit keresnek mindezek családtörténeti monografiában. Jogrörténeti emlékeink számos helyen nyernek benne teret s magyarázataik a székelység hagyományos mondái szellemében készültek. A bevezetés is, mely tulajdonképen a genealogia fontosságának volna szentelve, teljesen elhagyja kitüzött czélját s az aktiv politika terére lépve, birálja a törvényhozás közelmult intézkedéseit s keserü panaszszavakat hallat e tárgy fölötti elmélkedései közben. Erős ellensége a zsidóságnak, melynek rossz tulajdonságait élénk szinekkel festi, s a mult és jövő minden nemzeti veszedelmeiért őket teszi felelősekké. Ezek mellékes dolgok, a szerző családjának történetét akarta megismertetni, hogy ez által másokat is hasonló munkára késztessen ; a czél feltétlenül szép, de e czélon belül kellett volna a munkának maradnia. Óhajtandónak tartjuk végül, ha hasonló munkákban a tulságosan intim jellegü részletek elmaradnának, s a szerző nem forditaná az ilyenek kiszinezésére fantáziája minden erejét. *G. A.*

Szilágy vármegye monografiája. Szilágy vármegye törvényhatósági bizottságának megbizásából irta : dr. Petri Mór. I. kötet 815 lap 8-r. (1901.) III. kötet 751 lap 8-r. és IV. kötet 858 lap. 8-r. (1902.)

Folyóiratunk mult évi utolsó füzetében megemlékeztünk ama nagy munka II. kötetéről, melyet Szilágy vármegye megbizásából Petri Mór irt meg. Az I. köt. annak idején elkerülte figyelmünket s e mulasztásunkért akarunk most eleget tenni, midőn a III. és IV. kötetek terjedelmes anyagának ismertetése alkalmából arra is visszatérünk.

Szilágy vármegyét a legujabb kor teremtette meg. Még két évtized előtt Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék állottak azon a helyen, a hol most Szilágy vármegyét tünteti fel a térkép. E munka tehát tula-

donképen Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék monografiája. A két vármegye czimeréből alakult meg Szilágy vármegye czimere is. Közép-Szolnok vármegyének Mária Terézia adott czimert. A négy részre osztott pajzs felső jobb oldali arany mezejében vörös ruhába öltözött emberi kar két buzakalászt, makkot és szőlőfürtöt tart, a baloldali kék mezőben sziklán épült hármas torony látszik, az alsó jobboldali kék mezőben zöld alapon ezüst szarvas ágaskodik, végül a baloldali vörös mezőben három párhuzamos ezüst szallagot látunk. Kraszna vármegye czimere vörös pajzsban jobbról egy balra tekintő s olajágat tartó galamb, balról egy koronából kiemelkedő jobbra fordult kétfarku oroszlán.

A legrégibb oklevelek csak egy Szolnok vármegyét ismernek, mely a Tiszáig terjedt. Ez előbb két részre, Belső- és Külső-Szolnok vármegyékre bomlott s később vált ki belőle Közép-Szolnok vármegye. Külső-Szolnokkal 1279 óta találkozunk okleveleinkben, Belső Szolnokról már az 1321. és 1330. években van szó, Közép-Szolnok pedig 1416-ban tünik fel. A három Szolnok azonban 1342-ben még egységes s a különválás a XV. század második felében történik meg. A Szilágy elnevezés régi ugyan, de nem volt szerves törvényhatóság, hanem csupán a vidéket jelentette, melyen Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék feküdtek.

Szilágy vármegye lakosainak eloláhosodása az Anjouk alatti oláh letelepülés idejére esik, a mi még fokozódott az 1717/18. évi erdélyi inség idejében. A közép-szolnoki nemesség tekintélyes részét alkotják a földesurak által nemesitett oláh parasztok. Igy sokat nemesitettek Wesselényi Pál, a bujdosó magyarok generálisa, továbbá a Gyulaffyak, Bánffyak, Báthoryak és Rákóczyak.

Szolnok vármegye főispánsága közjogi szempontból nevezetes azért, mert szoros kapcsolatban állott az erdélyi vajdák személyével. Emlitésre méltó továbbá, hogy Szolnok vármegyének nő-főispánja is volt. I. Ferdinánd t. i. Báthory Annát, Bélteki Drágfi Gáspár özvegyét, férje halála után Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék főispáni helytartójává nevezte ki.

Külön szakaszt foglal le e munkában a Wesselényi család. A család czimerére vonatkozó fejtegetések Karácsonyi Jánosnak folyóiratunk 1899. évfolyamában közölt értekezéséből vannak átvéve A Wesselényi család szereplése Közép-Szolnok vármegyében Wesselényi Ferenczczel kezdődik, a ki 1584-ben a Jakcsi család kihalásakor kapta Báthory Istvántól Hadadot és Zsibót.

Az I. kötet végén hosszú sorozatát találjuk a vármegyei tisztviselőknek a legrégibb időktől a legujabb korig. A szolnokmegyei főispánok, krasznamegyei főispánok, alispánok, jegyzők, szolgabirák, esküdtek stb. nevei nagy szorgalommal vannak összegyüjtve.

Ez az I. kötet bennünket érdeklő részének rövid ismertetése, a mely tárgyában méltó módon van illusztrálva is. Mária Terézia czimeres levele, Kossuth Lajosnak a vármegyéhez intézett levele, a kusalyi kolostor alapitó levele s egyéb a megye történetére vonatkozó érdekes emlékek hasonmásai diszitik a munkát.

A III. és IV. kötetek Szilágy vármegye községeinek történetét tárgyalják betürendben. Ez óriási anyag áttekintésekor megtanulja az ember méltányolni a szerző kitartó fáradozását, melyet mindezek összehordására kellett forditania. Az I. kötet előtt olvasható előszóban megemlékezik a szerző, hogy beutazta az egész vármegyét, felkutatta az egyházak, községek és magánosok levéltárait; az erre forditott munka a III. és IV. kötetben érvényesült főképen, a községek történetének leirásánál. Az egyes adatok forrását feltüntető jegyzetek győznek meg bennünket arról, mily lelkiismeretes munkással van dolgunk s mennyire megbizhatók a munka tudományos eredményei. Számos adat került ki gróf Kuun Géza marosnémeti levéltárából, melynek kincsei jórészt ismeretlenek voltak eddig. A régi hazai hiteles helyek egyik becses tárházának, a leleszi konventnek is számos nevezetes adaléka érvényesült itt. Ugyanezt kell mondanunk a báró Bánffy család kolozsvári levéltáráról. A III. kötet 246 község ismertetését tartalmazza Adorjántelektől Kusalyig, a IV. kötetben 164 község van leirva Lecsmértől Zsibóig. Bajos dolog volna e hosszu sorozatból egyiket-másikat kiemelnünk, mert csaknem mindegyikükhöz füződik valami nevezetes emléke a vármegyében szerepelt jeles családoknak, a Wesselényieknek, Bánffyaknak, Gyulaffyaknak stb. Több figyelemreméltó illusztráczión kivül egy érdekes melléklete is van a IV. kötetnek, Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék térképe a Hunyadiak korából, melyben a szerző nevükön kivül külön jelekkel tüntette fel a várakat, városokat, falvakat és pusztákat Érdekes vállalkozás és mindenesetre méltó a figyelemre. Természetesen nagy segitségére volt a szerzőnek Csánki jeles munkája, de kibővitette az ő adatait azon községek neveivel, melyek a Hunyadiak előtti oklevelekben fordulnak elő. Nagy része van azonban e térkép megalkotásában a képzeletnek s pontossága nem is eshetik mindenben szigoru kritika alá.

Mindezek után ismételhetjük e munkáról ama véleményünket, melyet a II. kötet ismertetésénél is kimondottuk, hogy a szerző fáradhatatlan szorgalommal gyüjtötte össze a munkája megirásához szükséges adatokat s feldolgozásuk ennek alapján méltó a figyelemre. Reméljük, hogy a munka hátralevő kötetei is, melyek a vármegyei nemes családok történetét fogják tartalmazni, hasonló alapossággal lesznek megirva, s az egész mű méltó emléke lesz a vármegye történeti multjának. *G. A.*

Kérelem.

Miután az illető családok nemzedékrendi történetéből a következő családtagok hiányoznak, a *Turul* szerkesztősége a következő kérdésekre kér feleletet:

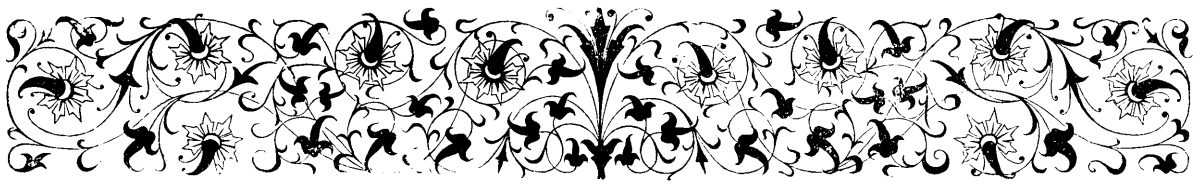
1. Iktári Bethlen Zsuzsánna grófnőnek († 1797), a ki gróf Teleki Sámuel (1739—1822) hitvese volt, ki az apja? és ki az anyja?

2. Bánffy Erzsébet bárónőnek, a ki 1810-ben lett gróf Teleki Ferencz (1787—1861) felesége, ki az apja? és ki az anyja?

3. Bánffy Jozéfa bárónőnek († 1844), gróf Teleki Domokos (1810—1876) első nejének ki az apja? és ki az anyja?

4. Bek vagy Beck Paulina Zsuzsánnának (1815—1856), a ki 1834-ben gr. Degenfeld Schomburg Imre (1810—1883) hitvese lett, ki az apja? ki az anyja? és kik a (négy) nagyszülei?

A szives értesitést a *Turul* szerkesztősége czimére a Magyar Nemzeti Múzeumba kérjük. *Szerkesztőség.*

ASPREMONT-RÁKÓCZY UTÓDOK.

Lotharingia határaitól nem messze, Metz mellett fekszik Aspremont várkastélya romokban. A kastély és grófság ősi urait a hagyomány a római Attestini (vagy Este) családtól származtatja. De ha az Este-féle származás nem is volna igaz, a család akkor is a legfényesebbek és legrégiebbek egyike. Ivadékai nevet szereztek a történelemben, de leghiresebbé vált köztük az az Aspremont Dániel, Orthe algrófja, a ki mint Bayonne kormányzója IX. Károly királynak a protestánsok kiirtását elrendelő parancsára 1572-ben, a szent Bertalan éj esztendejében azt felelte, hogy: «az egész kormányzóságban csupa jó polgárt és vitéz katonát találtam, de egyetlenegy hóhért sem!»

Magyarország közéletében Aspremont-Lynden Ferdinánd Góbert gróf játszott szerepet, mint Rákóczy Julianna Borbála hgnő férje, a kinek virágzó utódjaiban a Felső Vadászi Rákóczyak, a Somlyai és az Ecsedi Báthoryak, a Zrinyek és Frangepánok szinte mesébe illő hősiességü és hazafiasságu nemzetségeinek dicső vére egyesült. A Rákóczyak ősvonalát az 1200 táján élt Csépánig dr. Wertner Mór mutatta ki, de alig ismeretes, vagy pedig hiányosan és hibásan ismeretes nálunk az Aspremont-nemzetség. A sok tévedés szükségessé teszi, hogy az Aspremont-háznak magyar főrendekké vált vonalát megismertessük. Első ismert ősük:

1. Szigfrid gróf Lotharingiában, élt 700 körül. Fia:

2. Theobald gróf, † 762. Neje: de Barville Ágnes. Fia:

3. Szigfrid gróf. Neje: Mechtild moselvidéki hgnő (?). A meroving frank királyok törzsapjának, Merovech (Merwig, Merovæus) frank királynak († 460) a monda egy öccsöt tulajdonit: Sigimer hget, a kinek unokája, Ansbert († 570) a Moselvidék első herczege volt. Ansbert a meroving I. Chlotár frank király leányának: Blitildis hgnőnek volt a férje. Unokájának: Szent Arnulf († 641) metzi püspöknek és a szász eredetü Dodának legidősbik fia: Szent Klodulf metzi püspök Ardennes grófjainak és Lotharingia kihalt ősi herczegeinek lett a törzsapja. A középső fiu: Ansegisil hg († 685) Nagy Károly császár nagyapjának, Martell Károly frank hgnek volt a nagyapja s igy első külön őse a Karoling frank királyoknak. Végül a legifjabbik fiu: Selodulf († 718) a Moselvidék herczegeinek és Scheldemellék őrgrófjainak a törzsapja. Selodulf fia: Márton, ezé Lambert, Lamberté pedig Loher (Lothár) hg († 809), a kinek fiától: Frigyestől Salm grófjai és általuk Lotharingia későbbi herczegei *(tehát I. Ferencz József királyunk is)* és Salm mai összes herczegei származnak, mig leánya: Mechtild, Szigfrid gróf neje, az Aspremont grófok ősanyja. Fia:

4. Theobald gróf, † 827. Neje: Salm (??) Beátrix grófnő. Fia:

5. Szigfrid gróf, 840. Neje: de Briey Berta. Fia:

6. Theobald gróf. Neje 870: Erzsébet, de Bolon (Boulogne vagy Bologna?) Henrik leánya. Fia:

7. Odvin gróf. Neje 895: Mechtild, de Grandpré Henrik leánya. Fia:

8. Theobald gróf. 2. neje: d'Ancona (?) Lukréczia őrgrófnő. Fia:

9. Dolin gróf, † 997. Neje: de Chimay Margit. Fia:

10. Albert, *Aspremont grófja* 995. Neje: Ida, de Briey Theobald gróf leánya. Fia:

11. Aspremont Arnold gróf. Neje: Arlon Mechtild grófnő, I. Walram d'Arlon grófnak, a Limburg és a későbbi Luxembourg herczegi házak *(tehát Zsigmond és igy I. Ferencz József magyar királyok)* ősének testvérnénje. Fia:

12. Aspremont Albert gróf. Neje: Margit, de Thionville Tódor gróf leánya. Fia:

13. Aspremont Arnold, Lynden grófja, † 1150. Neje 1120: Cuylenburg (Culemburg) Ilona, *Lynden örököse.* Fia:

14. Lynden Vilmos gróf, † 1186. Neje: Mömpelgard (Montbéliard Ágnes grófnő. Szent Klodulf († 718, l. a 3. sz. a.) metzi püspök utódjai közül Rorich gróf, Ansdrude férje, apja volt Wigerichnek, Triergau, Bedgau és Ardennergau grófjának, Aachen palotagrófjának (Pfalzgraf), a kinek fia: I. Frigyes, Bar grófja és Felső Lotharingia herczege lett († 990). I. Frigyes herczeg, a Capet, Valois és Bourbon-házak ősének: nagy Hugó párisi grófnak, franciai és burgundi herczegnek († 956) és szász Hadvig német királyleánynak leányát: Beátrix (Emma ?) hgnőt vette nőül 954-ben. Fiuknak: I. Detre (Dietrich, Theodorich) felső-lotharingiai herczegnek († 1026) fia: II. Frigyes, Felső-Lotharingia herczege († 1033) *II. Rákóczy Ferencz fejedelem és I. Ferencz József király őseinek:* (Lahngau-Wetterau) II. Hermann sváb herczegnek († 1003) és Welf Gerberga burgundi királyleánynak leányát: Matild hgnőt († 1035 előtt) vette nőül. Leányuk: Zsófia († 1093) hgnő, 1033—1093 Bar grófnője, de Mousson Lajoshoz († 1065), Mousson és Mömpelgard grófjához, Mömpelgard grófjainak, Bar grófjainak és herczegeinek, Luxembourg grófjainak és herczegeinek, Pfirt grófjainak és a *Habsburgoknak* őséhez ment nőül. Egyik unokájuknak: III. Detrének († 1162), Bar, Mousson és Mömpelgard grófjának leánya: Mömpelgard Ágnes grófnő, mint Montfaucon Richárd gróf özvegye, Lynden Vilmos gróf neje lett. Fiuk:

15. Lynden Flóris gróf, † 1203. Neje: von Wachtendonck Ágnes. Fia:

16. Lynden Vilmos, † 1227. Neje: von Brederode Krisztina. Fia:

17. Lynden Flóris, † 1247. Neje: von Odekerke Agnes. Fiai:

18. Lynden Detre, † 1266. Első neje: de Renesse Hedvig. Második neje: de Montfort Margit. Egyiktől fia:	18. Lynden de Doornik Borre, † 1327. Fia:
19. Lynden Detre, † 1300. Neje: von Herlaer Ágnes. Fia:	19. Lynden Vilmos, † 1361. Leánya:
20. Lynden Detre, † 1368. Neje: von Keppel Irmingárdisz. Fia:	20. Lynden Erzsébet, Hemmen úrnője 1360—1390. Férje: Lynden István, † 1400. Fia:
21. Lynden István, † 1400 Neje: Lynden Erzsébet, Hemmen úrnője 1360—1390. Fia:	

22. Lynden Detre, Hemmen ura, † 1437. Negyedik neje: von Wintzen Aliza bárónő. Fia:

23. Lynden János, Hemmen ura, † 1473. Neje: von Dornick (Doornik) Fulvina grófnő. Fia:

24. Lynden István, † 1507. Neje: von Bronchorst Valpurgisz. Fia:

25. Lynden Detre, Dormael ura, † 1560. Neje: von Eldern Mária. Fiai:

26. Lynden-Froidcourt Róbert gr. Neje: von Engeneuland Mária bárónő. Fia:	26. Lynden Hermann, Reckheim (1556) és Ryckholt (1590) grja, † 1603. Neje: de Châteauvilain Mária. Fia:
27. Lynden Károly Ernő, Dormael várgrófja. Neje: von Prain Katalin. Fia:	27. Lynden-Reckheim Ernő gr., 1583—1636. Neje (1609): de Bonnivet-Crévecoeur Anna Antonia. Fia:
28. Lynden-Froidcourt Ferdinánd gr. Neje: de Reide Izabella. Fia:	28. Lynden-Reckheim Ferdinánd gróf, 1611—1665. Neje (1643): Fürstenberg-Heiligenberg Erzsébet tartománygrnő, 1621—1662. Fürstenberg Egón tartománygrófnak († 1635) és Hohenzollern-Hechingen Anna Mária hgnőnek († 1635) leánya, *az Árpádok és a Habsburgok vére.* Gyermekei:

29. Aspremont Károly Ferenc gr. Neje: Aspremont Mária Ágnes grófnő. Fia:	29. Aspremont Mária Ágnes grófnő. Férje: Aspremont Károly Ferencz gróf. Fia:	29. Ferdinánd Góbert, Lynden-Reckheim grja, sz. 1643, Aspremont-Lynden grja 1676, római szent birodalmi gróf, 1684, † 1708. Második neje (1691): **Felső-Vadászi Rákóczy Julianna Borbála hgnő**, I. Rákóczy Ferencz fejedelemnek († 1676) és gr. Zríny Ilonának († 1703) leánya. Fia:
30. Aspremont József gr. Neje (1730): Esterházy Teréz hgnő, a kit Nagy Iván (Magyarország családai), Kiss Bálint (Az Árpádok fejedelmi vére) és dr. Wertner Mór (Erdélyi Muzeum, 1898: A Rákóczyak családi történetéhez) **hibásan** adnak ki Aspremont-Lynden Károly Gobert gr. († 1749) nejének. **Kihalt!** †		30. Aspremont-Lynden Károly Gobert gr., 1703—1749. Neje (a kit Nagy Iván, Kiss Bálint és dr. Wertner Mór **hibásan** Esterházy Teréz grófnőnek, a Pallas nagy lexikona pedig szintén **hibásan** Korozsova grófnőnek mondanak): Kokorzowa von Kokorzowetz Eleonóra Franciska grnő, † 1747, Kokorzowa Péter Ferenc gr. leánya. Az

ő két gyermekük' Wolkenstein-Trostburg Gáspár Páris grnak († 1774) és Thurn-Taxis Anna Franciska grnőnek († 1773) két gyermekével házasodott össze, úgy hogy mind a két pár gyermekeinek közös négy nagyszülője van (nyolcz helyett). Aspremont-Lynden Károly Gobert gr. és Kokorzowa Eleonóra Franciska grófnő ket gyermeke:

31. Aspremont-Lynden János Gobert gróf, 1732—1805. Neje: Wolkenstein-Trostburg Mária Franciska grnő, 1734—1793, Wolkenstein-Trostburg Gáspár Páris gr. († 1774) és Thurn-Taxis Anna Franciska grnő († 1773) leánya. Fia:

32. Aspremont-Lynden és Baindt János Gobert gr., 1757-1819. Neje: Batthyány Regina grnő, gr. Batthyány Ádám († 1782) és Esterházy Anna grnő († 1757) leánya. Leánya:

33. Aspremont-Lynden és Baindt Mária Ottolina Gobertina grófnő, 1787—1866. Férje 1807: Monyorókeréki és Monoszlói gróf Erdődy György, 1785—1859. Virágzó utódjaik:

Aspremont-Erdődy.

31. Aspremont-Lynden Anna Erzsébet grnő, † 1805. Férje (a kit Nagy Iván és Kiss Bálint hibásan Falkenstein N. grófnak neveznek, holott ekkor már nem is léteztek Falkenstein grófok): Wolkenstein-Trostburg Páris Ignác gróf, Wolkenstein-Trostburg Gáspár Páris gr. († 1774) és Thurn-Taxis Anna Franciska grnő († 1773) leánya. Virágzó utódjaik:

Aspremont-Wolkenstein.

I. Aspremont-Erdődy.

33. Aspremont-Lynden és Baindt Mária Ottolina Gobertina grófnő, 1787—1866. Férje 1807: gróf ***Erdődy*** György, 1785—1859. Gyermekei:

34. *A)* gróf Erdődy Agatha, 1808—1882. Férje 1825: gróf ***Széchényi*** János, 1802—1874.

— *B)* gróf Erdődy Francziska, 1812—1846. Férje 1833: báró ***Skrbensky*** von Hristie Fülöp, 1789—1876.

— *C)* gróf Erdődy István, 1813—1896.

— *D)* gróf Erdődy Lajos, 1814—1883.

— *E)* gróf Erdődy Károly, 1816—1864.

F) gróf Erdődy Mária, 1817—1894. Férje 1839: gróf ***Wolkenstein-Trostburg*** Antal, 1807—1877 (az Aspremont-Volkenstein-vonalból, úgy hogy ennek a párnak az utódjai kétszeresen Rákóczy-Báthory-Zriny-Frangepán és Aspremont vérségek).

A) *Erdődy-Széchényi.*

34. Erdődy Agatha grófnő, 1808—1882. Férje 1825: ***Széchényi*** János gróf, 1802—1874. Gyermekei:

35. *a)* gróf Széchényi Agatha, sz. 1833. Férje 1855: gróf ***Breunner-Enkevoirth*** Ágost, 1828—1894, családjának utolsó férfisarja.

35. *b)* gróf Széchényi Ernesztina, sz. 1836. Férje 1857: ***Zichy*** László gróf, 1830—1896.

— *c)* gróf Széchényi Sándor, sz. 1837.

— *d)* gróf Széchényi Mária Gobertina, sz. 1848. Férje 1869: ***Somssich*** Imre gróf, sz. 1843.

Aa) *Széchényi-Breunner.*

35. gróf Széchényi Agatha, sz. 1833. Férje 1855: gróf ***Breunner-Enkevoirth*** Ágost, 1828—1894, családjának utolsó férfisarja. Gyermekei:

36. I. gróf Breunner Mária, sz. 1856. Férje 1877: ***Hohenlohe-Schillingsfürst*** Viktor hg (Prinz), ***Ratibor*** herczege (Herzog) és ***Corvey*** fejedelme (Fürst), sz. 1847. Gyermekei:

37. 1. Viktor örökös hg (Erbprinz), sz. 1879.
— 2. János hg (Prinz), sz. 1882.
— 3. Agatha hgnő (Prinzessin), sz. 1888.
— 4. Margit hgnő (Prinzessin), sz. 1894.

— II. gróf Breunner Agatha, sz. 1859. Férje 1887: ***Whitehead*** János. Gyermekei?

— III. gróf Breunner Ernesztina, sz. 1861. Férje 1887: gróf ***Coudenhove*** Kunó, sz. 1858.

— IV. gróf Breunner Eleonóra, sz. 1864. Férje 1885: ***Auersperg*** Károly fejedelem (Fürst), ***Gottschee*** herczege (Herzog), sz. 1859. Gyermekei:

37. 1. Adolf hg (Prinz), sz. 1886.
— 2. Agatha hgnő (Prinzessin), sz. 1888.
— 3. Johanna hgnő, sz. 1890.
— 4. Eleonóra hgnő, sz. 1892.
— 5. Károly hg, sz. 1895.

V. gróf Breunner Hilda, sz. 1872. Férje 1896: gróf ***Herberstein*** Heribert, sz. 1863. Fiai:

37. 1. János Ottó gróf, sz. 1897.
— 2. János Heribert gróf, sz. 1898.
— 3. János János gróf, sz. 1900.

— VI. gróf Breunner Gábriella, sz. 1876. Férje 1901: gróf ***Stubenberg*** Kamilló, sz. 1861. Fia:

37. Farkas gróf, sz. 1902.

Ab) *Széchényi-Zichy.*

35. gróf Széchényi Ernesztina, sz. 1836. Férje 1857: gróf ***Zichy*** László, 1830—1896. Gyermekei:

36. I. gróf Zichy András, sz. 1858. Neje 1891: Peszáki báró Bajzáth Irma, sz. 1864. Leányai:
37. 1. Vera grófnő, sz. 1892.
— 2. Elza grófnő, sz. 1893.
— 3. Magdolna grófnő, sz. 1894.
— II. gróf Zichy Ilma, sz. 1862. Férje 1886: ***Jeszenszky*** Sándor báró, sz. 1857. Gyermekei:
37. 1. László báró, sz. 1887.
— 2. Alexandrina bárónő, sz 1888.
— 3. Mária bárónő, sz. 1892.
— III. gróf Zichy Károly, sz. 1864. Neje 1893: gróf Karátsonyi Ilona, sz. 1871, gróf Karátsonyi Guidó († 1885) és Marczibányi Mária († 1876) leánya.

Ac) *Széchényi.*

35. gróf ***Széchényi*** Sándor, sz. 1837. Neje 1866: Jobaházi Dőry Natália, sz. 1846. Gyermekei:
36. I. Bertalan gróf, sz. 1866.
— II. Lajos gróf, sz. 1868.
— III. Domokos gróf, sz. 1871.
— IV. Alice grófnő, sz. 1873.

Ad) *Széchényi-Somssich.*

35. gróf Széchényi Mária Gobertina, sz. 1848. Férje 1869: gróf ***Somssich*** Imre, sz. 1843. Gyermekei:
36. I. Margit grófnő, sz. 1870. Férje 1902: gróf ***Attems*** Móricz, sz. 1852.
— II. László gróf, sz. 1874.
— III. Gyula gróf, sz. 1876.
— IV. Antal gróf, sz. 1880.
— V. János gróf, sz. 1883.

B) *Erdődy-Skrbensky.*

34. gróf Erdődy Francziska, 1812—1844. Férje 1833: báró ***Skrbensky*** von Hristie Fülöp, 1789—1876. Gyermekei:
35. I. Mária bárónő †. Férje 1855: báró ***Risenfels*** Gyula, †. Virágzó vonal.
— II. Johanna bárónő, sz. 1835. Férje 1862: báró ***Schmertzing*** Tádé, 1820—1881. Gyermekei:
36. 1. Mária bárónő, sz. 1862.
— 2. István báró, sz. 1864.
— 3. Lydia bárónő, sz. 1866.
36. 4. Ilona bárónő, sz. 1867. Férje 1889: ***Albrecht*** Emil. Gyermekei?
— III. Fülöp báró, sz. 1838.
— IV. Francziska bárónő, †. Férje 1859: vaszkai és kis-kovalóczi ***Vietorisz*** János. Fiai:
36. 1. György István, sz. 1860.
— 2. Fülöp Gobert, sz. 1862.

C) *Erdődy.*

34. gróf ***Erdődy*** István, 1813—1896. Neje 1835: Müller-Hörnstein Jusztina bárónő, 1817—1845, Müller-Hörnstein Henrik bárónak és Fünfkirchen Johanna grófnőnek leánya. Gyermekei:
35. I. Johanna grófnő, sz. 1835. Férje 1853: gróf ***Batthyány*** Zsigmond, sz. 1829. Gyermekei:
36. 1. István gróf, 1854—1883.
— 2. Zsigmond gróf, sz. 1856.
— 3. Tivadar gróf, sz. 1859. Neje 1886: Batthyány Olga grófnő, sz. 1869, gróf Batthyány József és gróf Kornis Antónia leánya. Leányai:
37. *a)* Johanna grófnő, sz. 1889.
— *b)* Lujza grófnő, sz. 1891.
— 4. Ernesztina grófnő, sz. 1864.
— 5. Jusztina grófnő, sz. 1866.
— 6. Vilmos gróf, sz. 1870, kanonok.
— 7. Béla gróf, sz. 1871.
— 8. Tamás gróf, sz. 1875.
— II. Henriette grófnő, sz. 1838. Férje 1864: gróf ***Széchényi*** Jenő, sz. 1836. Gyermekei:
36. 1. Ilona grófnő, sz. 1865.
— 2. Emilia grófnő, sz. 1866. Férje (anyjának öcscse): gróf ***Erdődy*** Gyula, sz. 1845.
— 3. Miklós gróf, győri püspök, sz. 1868.
— 4. Jenő gróf, sz. 1872. Neje 1903: Almásy Huberta grófnő, sz. 1880, gróf Almásy Tasziló és báró Fiáth Anna leánya.
— 5. Marietta grófnő, sz. 1878. Férje 1899: gróf ***Zichy*** Frigyes, sz. 1860.
— 6. Pál gróf, sz. 1880.
— III. Agatha grófnő, sz. 1839. Férje 1868: báró ***Ambrózy*** Lajos.

35. IV. Francziska grófnő, sz. 1841. Férje 1861: gróf ***Széchényi*** Ferencz, sz. 1835. Fiai:
36. 1. Rudolf gróf, sz. 1862. Neje 1888: gróf Herberstein Mária, sz. 1831, gróf Herberstein Zsigmond és gróf Festetics Julia leánya. Fia:
37. Rudolf gróf, sz. 1891.
— 2. Ernő gróf, sz. 1864.
— 3. Antal gróf, sz. 1867. Neje 1895: Wenckheim Krisztina grófnő, sz. 1874, gróf Wenckheim Frigyes és gróf Wenckheim Krisztina leánya. Gyermekei:
37. *a)* Antónia grófnő, sz. 1896.
— *b)* Ilona grófnő, sz. 1898.
— *c)* Ferencz József gróf, sz. 1901.
— 4. Frigyes gróf, sz. 1875.
— V. Gyula gróf, sz. 1845. Neje (testvérnénjének leánya) 1885: Széchényi Emilia grófnő, sz. 1866, gróf Széchényi Jenő és gróf Erdődy Henrietta leánya.

D) *Erdődy.*

34. gróf ***Erdődy*** Lajos, 1814—1883. Neje 1841: von Raymann Johanna, 1809—1897. Gyermekei:
35. I. Francziska grófnő, sz. 1842. Férje 1867: ***Károlyi*** Alajos gróf, 1825—1889. Gyermekei:
36. 1. Ferdinándina grófnő, sz. 1868 Férje 1893: gróf ***Berchtold*** Lipót, sz. 1863. Fiai:
37. *a)* Alajos gróf, sz. 1894.
— *b)* Béla gróf, sz. 1895.
— *c)* Zsigmond gróf, sz. 1900.
— 2. Lajos gróf, sz. 1872. Neje (anyja testvérhugának leánya) 1902: gróf Széchényi Johanna, sz. 1872, gróf Széchényi Béla és gróf Erdődy Johanna leánya.
— 3. Sófia grófnő, sz. 1875. Férje 1896: gróf ***Károlyi*** Imre, sz. 1873. Fiai:
37. *a)* Tibor gróf, sz. 1897.
— *b)* Ferencz gróf, sz. 1900.
— II. György gróf, sz. 1843. Első neje 1873: Baltazzi Sarolta, † 1875. Második neje 1896: Scott Julia. Leányai:
36. 1. Karolina grófnő, sz. 1875. Férje 1894: de ***Mandat-Grancey*** Vilmos báró. Gyermekei?
— 2. Johanna Margit grófnő, sz. 1897.
35. III. Johanna grófnő, 1846—1872. Férje 1870: ***Széchényi*** Béla gróf, sz. 1837. Leányai:
36. 1. Alice grófnő, sz. 1871. Férje 1895: gróf ***Teleki*** Tibor, sz. 1871. Fia:
37. Béla gróf, sz. 1896.
— 2. Johanna grófnő, sz. 1872. Férje (anyja testvérnénjének fia) 1902: gróf ***Károlyi*** Lajos, sz. 1872.

E) *Erdődy.*

34. gróf ***Erdődy*** Károly, 1816—1864. Neje 1845: gróf Kolowrat-Krakowsky Julianna, sz. 1823, gróf Kolowrat-Krakowsky Xavér Ferencz és gróf Wildenstein Julia leánya. Gyermekei:
35. I. Rudolf gróf, sz. 1846. Neje 1881: Drasche von Wartinberg Lujza, sz. 1853, Drasche Henrik lovag és Freudenthal Jozefina leánya.
— II. Julia grófnő, 1847—1901. Férje 1871: ***Draskovich*** Iván gróf, sz. 1844. Fia:
36. Iván gróf, sz. 1878.
— III. István gróf, sz. 1848.
— IV. Valeria grófnő, sz. 1850. Férje 1870: ***Odescalchi*** Arthur hg, sz. 1836. Fia:
36. Lóránt hg, sz. 1874.

F) *Erdődy-Wolkenstein.*

34. gr. Erdődy Mária, 1817—1894. Férje 1839: gr. ***Wolkenstein-Trostburg*** Antal, 1807—1877, (az Aspremont-Wolkenstein vonalból, úgy hogy ennek a párnak az utódjai kétszeresen Rákóczy-Báthory-Frangepán-Zriny és Aspremont vérségek). Fiai:
35. I. Oszvald Gobert gr., sz. 1843. Neje 1877: gr. Schaffgottsche Mária, sz. 1856, gr. Schaffgottsche Frigyes és gr. Pálffy Teréz leánya. Fia:
36. Oszvald Antal gr., sz. 1879.
— II. Antal Gobert gr., sz. 1844. Neje 1872: von Schaumburg Paula, sz. 1850. Leányai:
36. 1. Mária grófnő, sz. 1873.
— 2. Karolina grófnő, sz. 1878.

II. Aspremont-Wolkenstein.

31. Aspremont-Lynden Anna Erzsébet grófnő, † 1805. Férje (a kit Nagy Iván és Kiss Bálint **hibásan** Falkenstein N. grófnak neveznek, holott akkor már nem is léteztek Falkenstein grófok : ***Wolkenstein-Trostburg*** Páris Ignácz gróf (Aspremont-Lynden János Gobert grófnak kétszeresen sógora). Gyermekei :

32. *A)* Ferencz gr., † 1821.
— *B)* Mária Anna grófnő, 1760—1828. Férje 1778: gr. ***Arz von Arzio-Vasegg*** Alajos, 1751—1809.
— *C)* Francziska grófnő, 1764—1808. Férje 1783: báró ***Wenzel von Sternbach*** József, 1758—1842.

A) *Wolkenstein.*

32. ***Wolkenstein-Trostburg*** Ferencz gr., † 1821. Neje: Starhemberg Anna grófnő, 1759—1827. Gyermekei :

33. *a)* Ernő gr., 1782—1861.
— *b)* Mária grófnő, 1794—1845. Férje 1818: ***Szirmay*** István gr., 1792—1857.
— *c)* Karolina grófnő, 1802—1849. Férje : ***Szirmay*** Antal Tamás gr., † 1851. Fia :
34. Ferencz Tamás gr., 1838—1871. Neje 1864: Krasicka Julia grófnő, sz. 1844. Leánya :
35. Mária Anna grófnő, 1866—1881. ***Kihalt !***

*

Aa) *Wolkenstein.*

33. gr. ***Wolkenstein-Trostburg*** Ernő, 1782—1861. Neje: Esterházy Karolina grófnő, 1787—1829. Gyermekei :

34. I. Paulina grófnő, 1805—1884. Férje 1830: ***Bellegarde*** Henrik gr., 1798—1871. Leányai :
35. 1. Henriette grófnő, sz. 1831. Férje 1869: ***Christalnigg*** Oszkár gr., 1831—1898.
— 2. Adelheid grófnő, 1832—1868. Férje 1860: ***Christalnigg*** Oszkár gr., 1831—1898. Gyermekei :
36. *a)* Oszkár gr., sz. 1862. Neje 1893: Bellegarde Lucia grófnő, sz. 1872, gr. Bellegarde Henrik (1843—1890) és gr. Hartig Paula leánya. Leánya : 37. Mária Immaculata grófnő, sz. 1895.
35. *b)* Sófia grófnő, sz. 1867. Férje 1888: ***Huyn*** Ottó Alajos gr., sz. 1859. Gyermekei :
37. α) Mária Natália grófnő, sz. 1889.
— β) József Ágost gr., sz. 1893.
— γ) György Oszkár gr., sz. 1897.

34. II. Erzsébet grófnő, 1805—1872. Férje 1830: gróf ***Wolkenstein-Trostburg*** Károly, 1802—1875. Gyermekei :
35. 1. Antal gr., sz. 1832. Neje 1886: von Busch Mária, sz. 1842.
— 2. Vilmos gr., sz. 1836. Neje 1866: Westphalen Erzsébet grófnő, sz. 1845, gr. Westphalen Ottó és Kanitz-Dallwitz Krisztiána bárónő leánya. Gyermekei :
36. *a)* Krisztiána grófnő, sz. 1873. Férje 1900: ***Rességuier de Miremont*** Frigyes gr., sz. 1873.
— *b)* Károly gr., sz. 1875.
— *c)* Lipót gr., sz. 1876.
— *d)* Erzsébet grófnő, sz. 1877.
— *e)* Margit grófnő, sz. 1880.
— *f)* Mária grófnő, sz. 1882.
— *g)* Oszvald gr., sz. 1886.
— 3. Anna grófnő, sz. 1845. Férje 1877: ***Maurigi di Castel-Maurigi*** Róger őrgróf. Gyermekei ?
— 4. Engelhard Detre gr., sz. 1848. Neje 1878: Nostitz-Rokitnitz Ernesztina grófnő, sz. 1857, gr. Nostitz József és gr. Waldstein-Wartenberg Ernesztina leánya. Gyermekei :
36. *a)* Ernő gr., sz. 1879.
— *b)* Engelhardina grófnő, sz. 1880.
— *c)* Karolina grófnő, sz. 1882.
— *d)* Vilma grófnő, sz. 1883.
— *e)* Marianna grófnő, sz. 1888.
— *f)* Franciska grófnő, sz. 1889.
— *g)* Anna grófnő, sz. 1892.
— *h)* Detre Antal gr., sz. 1894.

36. *i)* Henrik gr., sz. 1896.
— *k)* Eleonóra grófnő, sz. 1898.

— III. Antal gr., 1807—1877. Neje 1839: Erdődy Mária grófnő, 1817—1894, gr. Erdődy György és gr. Aspremont-Lynden és Baindt Mária Ottolina Gobertina grófnő leánya az Aspremont-Erdődy vonalból, úgy hogy ennek a párnak az utódjai kétszeresen Rákóczy-Báthory-Zriny-Frangepán és Aspremont vérségek). Fiai:

35. 1. Oszvald Gobert gr., sz. 1843. Neje 1877: gr. Schaffgottsche Mária, sz. 1856, gróf Schaffgottsche Frigyes és gróf Pálffy Teréz leánya. Fia:
36. Oszvald Antal gr., 1879.
— 2. Antal Gobert gróf, sz. 1844. Neje 1872: von Schaumburg Paula, sz. 1850. Leányai:
36. *a)* Mária grófnő, sz. 1873.
— *b)* Karolina grófnő, sz. 1878.

Ab) *Wolkenstein-Szirmay.*

33. gr. Wolkenstein-Trostburg Mária, 1794—1845. Férje 1818: gr. ***Szirmay*** István, 1792—1857. Leánya:

34. Alojzia grófnő, †. Férje 1849: ***Luzsénszky*** József báró. Gyermekei:

35. I. József báró, 1855—1881.
— II. Mária bárónő. Férje 1875: ***Buttler-Clonebough*** Aladár gr., sz. 1847. Leánya:
36. Evelina grófnő, sz. 1879.
— III. Emilia bárónő. Férje: ***Flachnekker*** Gusztáv kapitány, †. Leánya:
36. Lujza, sz. 1886.
IV. Zsigmond báró. 1. neje: homai Homa Gizella, † 1897. 2. neje: gyulai Gaál Aranka. Gyermekei:
36. 1. Erzsébet bárónő, sz. 1886.
— 2. Zsigmond báró, sz. 1891.
— 3. Ferdinándina bárónő, sz. 1896.
— V. Félix báró. Neje: Buttler-Clonebough Aranka grófnő.

B) *Wolkenstein-Arz.*

32. gróf Wolkenstein-Trostburg Mária Anna, 1760—1828. Férje 1778: ***Arz von Arzio-Vasegg*** Alajos gr., 1751—1809. Gyermekei:

33. *a)* Emánuel gr., 1784—1850.
— *b)* Ferencz gr., 1785—1822.

Ba) *Arz.*

33. ***Arz*** Emánuel gr., 1784—1850. Neje 1820: gr. Khuen-Belasi Anna, 1797—1887. Fiai:

34. I. Olivér gr., 1821—1887. Neje 1851: Wenzel von Sternbach Lukrécia bárónő, 1831—1859. Fia:
35. Lajos gr., sz. 1856.
— II. Evariszt gr., 1824—1868. Neje 1856: Sarnthein Mária grófnő, 1830—1892. Gyermekei:
35. 1. Mária grófnő, sz. 1856. Férje 1884: ***Liebe von Kreutzner*** Antal. Gyermekei?
— 2. Anna grófnő, sz. 1861. Férje 1893: ***Huyn*** Rudolf gr., sz. 1855.
— 3. Antal gr., 1864.
— III. János gr., 1836—1892. Neje 1868: Arz von Arzio-Vasegg Mária grófnő, 1841—1901. Fiai:
35. 1. Evariszt gr., sz. 1869.
— 2. János gr., sz. 1878.

Bb) *Arz.*

33. ***Arz*** Ferencz gróf, 1785—1822. Neje 1817; Khuen-Belasi Johanna grófnő, 1795—1867. Leányai:

34. I. Karolina grófnő, sz. 1821. Férje 1843: ***Thunn von Castel-Thunn*** (= Thun-Hohenstein) Máté gr., 1812—1892. Gyermekei:
35. 1. Johanna grófnő, sz. 1845. Férje 1876: ***Ferri*** Ferencz gr., † 1887. Gyermekei?
— 2. Lipót gr., sz. 1846. Neje 1880: Gori-Pannilini Julia, sz. 1862. Gyermekei:
36. *a)* Máté gr., sz. 1882.
— *b)* Ágost gr., sz. 1885.
— *c)* Violanta grófnő, sz. 1886.
— *d)* Mária grófnő, sz. 1890.
— *e)* Karolina grófnő, sz. 1892.
— 3. Antónia grófnő, sz. 1849. Férje 1885: ***Bassetti*** Róbert. Gyermekei?
— 4. Mária grófnő, sz. 1852.
— II. Teréz grófnő, sz. 1823, †. Férje: ***Fisogni*** Jeromos lovag, † 1869. Gyermekei?

C) *Wolkenstein-Wenzel.*

32. Wolkenstein-Trostburg Franciska grófnő, 1764—1808. Férje 1783: ***Wenzel von Sternbach*** József báró, 1758—1842. Gyermekei:

33. *a)* János báró, 1784—1832.
— *b)* Eduárd báró, 1788—1846.
— *c)* Adolf báró, 1795—1871.
d) Vilma bárónő, †. Férje: báró ***Braun***.... Gyermekei?

Ca) *Wenzel von Sternbach.*

33. János báró, 1784—1832. Neje 1814: von Senn Ágnes, 1797—1866. Gyermekei:
34. I. Ferdinánd báró, 1815—1897. Neje 1845: Künigl Gábriella grófnő, 1825—1859. Fia:
35. Lipót báró, sz. 1846. Neje 1875: Blankenstein Editha grófnő, sz. 1859. Gyermekei:
36. 1. Mária bárónő, sz. 1879. Férje 1898: ***Deym*** Frigyes Károly gr., sz. 1866. Leányai:
37. *a)* Sófia grófnő, sz. 1899.
— *b)* Blanka grófnő, sz. 1901.
2. Gábriella bárónő, sz. 1881.
— 3. Editha bárónő, sz. 1883.
— 4. Erzsébet bárónő, sz. 1885.
— 5. Lipót báró, sz. 1887.
— 6. Konstáncia bárónő, sz. 1891.
7. Ferdinánd báró, sz. 1897.
— II. Amália bárónő, †. Férje: ***Cles*** Bernát báró, †. Gyermekei?
— III. Mária bárónő, †. Férje: ***Maffei*** Scipió lovag. Gyermekei?
— IV. Alojzia bárónő, †. Férje: ***Futschikowszky von Grünhof*** Eduárd lovag. Gyermekei?

Cb) *Wenzel von Sternbach.*

33. Eduárd báró, 1788—1846. Első neje 1817: Wenzel von Sternbach Kreszcencia bárónő, † 1825. Fia:
34. Lipót báró, 1819—1887. Első neje 1847: Brandis Erzsébet grófnő, 1822—1850. Második neje 1858: Lazarini Alojzia bárónő, 1836—1875. Gyermekei:
35. I. Anna bárónő, sz. 1850.
— II. Lajos báró, sz. 1859.
III. Auguszta bárónő, sz. 1860.
— IV. János báró, sz. 1862. Neje 1900: Sternberg-Rudelsdorf Mária Albertina grófnő, sz. 1877.
— V. Johanna bárónő, sz. 1863.
— VI. Miksa báró, sz. 1865.
35. VII. Pius báró, sz. 1870.
— VIII. Alojzia bárónő, sz. 1872.
— IX. Vilma bárónő, sz. 1875.

Cc) *Wenzel von Sternbach.*

33. Adolf báró, 1795—1871. Neje 1826: von Ertel Karolina, 1801—1880. Gyermekei:
34. I. Hugó báró, 1827—1863. Neje 1860: Künsberg von Fronberg Vilma bárónő, 1841—1889. Fia:
35. Hugó báró, sz. 1861.
— II. Ida bárónő, sz. 1829. Férje 1856: ***von Laar*** Frigyes, †. Gyermekei?

Ezek az Aspremont-Rákóczy utódok, a kiket ime összefoglalunk:

Albrecht.
Ambrózy br.
Arz von Arzio Vasegg gr.
Aspremont-Lynden gr.
Attems gr.
Auersperg-Gottschee hg.
Bassetti.
Batthyány gr.
Bellegarde gr.
Berchtold gr.
Braun br.
Breunner-Enkevoirth gr.
Buttler-Clonebough gr.
Christalnigg gr.
Cles br.
Coudenhove gr.
Deym gr.
Draskovich gr.
Erdődy gr.
Ferri gr.
Fisogni lovag.
Flachnekker.
Futschikowsky von Grünhof lovag.
Herberstein gr.
Hohenlohe-Ratibor hg.
Huyn gróf; két vonal.
Jeszenszky br.
Károlyi gróf; két vonal.
Laar.
Liebe von Kreutzner.
Luzsénszky br.
Maffei lovag.
Mandat-Grancey br.
Maurigi di Castel-Maurigi őrgr.

Odescalchi hg.
Resseguier de Miremont gr.
Risenfels br.
Schmertzing br.
Skrbensky br.
Somssich gr.
Stubenberg gr.
Széchényi gróf: négy vonal.
Szirmay gróf: két vonal.
Teleki gr.
Thunn von Castel-Thunn (Thun-Hohenstein) gróf.
Wenzel von Sternbach báró.
Whitehead.
Vietorisz.
Wolkenstein-Trostburg gróf: két vonal s az egyiknek egyik ága kétszeresen.
Zichy gróf: két vonal.

ZARÁNDY A. GÁSPÁR.

A MAGVASZAKADT ZALALÖVŐI CSAPODY CSALÁD TÖRTÉNETE.

(Czimerképpel.)

Mint a meteor, mely hirtelen, minden előjel nélkül tünik fel az ürben és fényes ragyogással futva be rövid, szeszélyes pályáját, gyorsan megsemmisül: ép ily gyors és fényes volt eredete, életpályája és végzete a *Csapody* családnak.

Nem egészen 233 évig virult a család férfi ágon.

Már a nemesség-szerző *I. István*nak tekintélyes vagyonu embernek kellett lennie, mert különben fia, *II. István* — mint ujdonsült nemesnek gyermeke — nem kaphatta volna feleségül az ország egyik legrégibb családjából származott dusgazdag osztopáni *Perneszy Istvánnak* lányát.

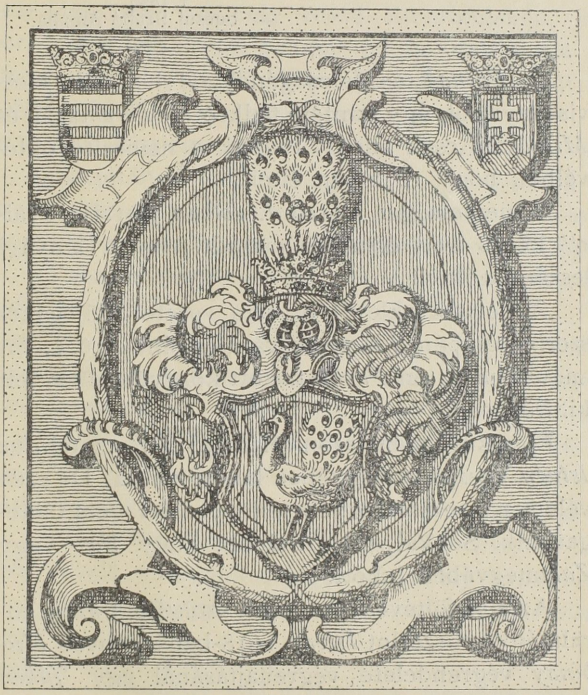
I. István utódai szaporitották és fentartották az ősi vagyont s daczára a közbe jött osztályoknak és a lányok örökösödési jogának: még az utolsó *Csapody II. Pál* is, tekintélyes vagyont örökölt szülőitől.

* * *

A nemességet *II. Ferdinand* király adományozta az 1626. évi szeptember hó 26-án kelt oklevélben *I. Istvánnak*, azon hű szolgálatai és hüsége jutalmazásául, melyeket a magyar szent koronának és a királynak eddig tett és ezentul tenni igért.[1]

István érdemeiért ugyanazon oklevélben nemesi rangra emeltetik: édes atyja Chiapodi *Pál*— máskép Szabó, — továbbá édes anyja *Heléna*, valamint testvérei, *Ferencz* és *Miklós*.

A nemességgel együtt adományozott czimerben a paizs mezője egészen veres, alapja zöld. Ezen zöld mezőben áll természetes szineiben, kiterjesztett és fölemelt farkkal, jobb felé tekintve, egy páva, csőrében gyémántköves arany gyürüt tartva. A paizs felett nyugvó nyilt sisakon, arany királyi korona (regium diadema) nyugszik, melyből fölfelé kiterjesztett pávafark emelkedik

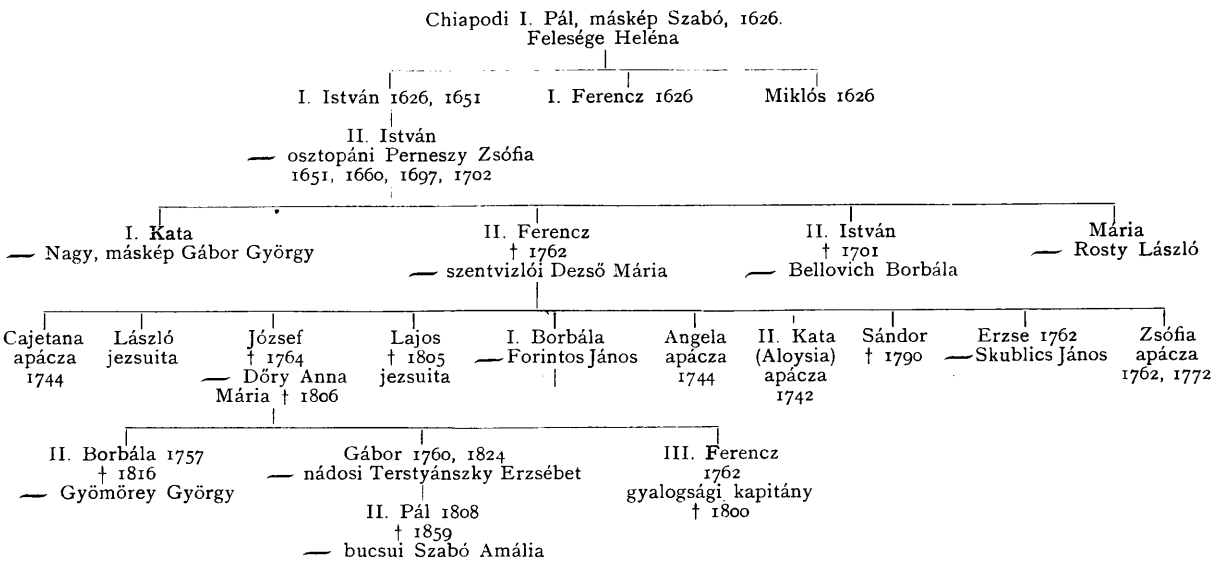
természethű szinével. Ennek közepére van illesztve a gyémántköves arany gyürü. A sisakról jobb felől vörös-ezüst, bal felől zöld-ezüst takaró borul a paizsra.

Nem vagyok heraldikus és igy csak megkoczkáztatom azon véleményt, miszerint *I. István* nem a harcz mezején szolgálhatta hazáját és kirá-

[1] Az armális a Gyömörey család levéltárban van.

lyát, mert a harczi erény és vitézség egyetlen jelképe sem található fel a czimerben.

A család — rövidre szabott — történetének könnyebb megérthetése czéljából melléklem a röviditett, vagyis csupán a családnak Csapody nevet viselő tagjait feltüntető leszármazási táblát.

I. Pálnak és feleségének Helénának életviszonyairól, úgy szintén fiaikról *I. Ferenczről* és *Miklós*ról csak annyit tudunk a nemesitő oklevélből, hogy 1626-ban éltek.

A nemességet szerző *I. István* életviszonyairól kevés irott értesités maradt fenn a lányági leszármazóknál

A nemesi oklevél az arra vezetett feljegyzés szerint csupán *Veszprém* vármegyének 1626. évi augusztus 11-én *Pápán* tartott közgyülésében lett kihirdetve.

Ezen körülmény azon véleményre vezet, mintha *István* Veszprémmegyében lakott volna. De ezen vélemény semmi egyéb feljegyzéssel nem támogattatik. Sokkal valószinüebb, hogy *Vas-* vagy *Zala*megyében lakott.

Az első föltevésnek alapul szolgálhat azon körülmény, miszerint *István* 1618-ban bizonyos *Hubinay* végrendelete végrehajtásánál egy *Jákon* fekvő birtokért 300 frtot fizet[1] és hogy 1679-ben *Perneszy VI. Ferencz jáki vasmegyei* birtokát *Csapody István* hasonnevü fiának elzálogositja.[2]

Zalamegyében pedig azért lehet lakhelyét feltételezni, mert a most emlitett *(II.) István* fia 1670 körül nőül vette a fönt emlitett *Perneszy VI. Ferencz*nek nővérét, *IX. István* leányát és *IV. Ferencz* unokáját.

Ezen utóbbi *Perneszy* kortársa volt az első *Csapody*nak és fiával együtt ismerősei lehettek, a mennyiben ezen nagyhatalmu és vagyonu ur 1623-tól kezdve 1648-ig majdnem szakadatlanul *Somogy* és *Zala* vármegyéknek első alispánja volt és állandóan *Zalában* kellett laknia, mert a vármegye-gyülések sokáig *Zala-Szent-Gróthon*, később *Sümegen* szintén Zalamegyében, tartattak.

A két vármegye együttes administratióját bizonyosan azon körülmény tette szükségessé, mert a török *Somogynak* legnagyobb részét birta, vagy haddal járta; *Zalának* nagyobb része pedig nem volt ezen veszedelemnek kitéve.

A nemességet szerző *I. István* feleségének családi nevét, a házasságkötés idejét, úgy szintén elhalálozásának helyét és idejét nem lehet a rendelkezésre álló adatokból megállapitani.

Tekintettel azon körülményre, hogy I. István nemesitése idejében 1626-ban már mindenesetre 40 év körül lehetett, mert fiatalabb korban oly szolgálatokat nem igen tehetett a hazának és királynak, melyek a maga és még szülői és testvéreinek is nemesi rangra való emelését indokolnák,

[1] Perneszy iratok fascic. L. 7. sz.
[2] Ugyanott, fascic. L. 22. sz.

valószinünek kell felvenni, hogy 1650 körül halhatott el.

A *Skublics Jánosnak*, *Csapody Erzsébet* férjének *Csapody Gábor* által átadott egyik levéltári elenchusba be van vezetve: «Testamentaria dispositio *Stephani* condam *Csapody* vidimata de 1673». Lehet ezen feljegyzést úgy is magyarázni, hogy a végrendelet 1673-ban kelt, alaposabb azonban azon magyarázat, miszerint csak a hitelesités történt 1673-ban.[1]

Sajnos, hogy a végrendeletnek sem eredetije, sem másolatja nem található fel a *Gyömöreyeknél* és *Skublicsoknál*. Elkallódott az utolsó literarum conservator *Csapody Pál*nál a többi eredeti *Perneszy* és *Csapody* családi iratokkal.

A fenmaradt családi iratok szerint *I. István*nak csak egy fiu gyermeke volt: *II. István*. Ennek *Vas* megyében *Jákon* lehetett állandó lakhelye, habár később *Zala-Lövőn* lakott.

Ezen föltevést igazolja azon körülmény, miszerint már 1658-ban *Kupricsics Márk*kal egyezséget kötött a *lipóczi* és a *jáki* birtok portiója tárgyában,[2] hogy mint már előzőleg emlitve volt — *Perneszy VI. Ferenc*től — sógorától és pedig 2 paripának 76 tallér értékeért zálogba kapta ennek jáki portióját.

E szerint tehát atyjától örökölte a *Hubinay*-féle részt, zálogban birta sógora portióját s házassága révén felesége Perneszy Zsófia részét.

*Perneszy IV. Ferenc*nek *jáki* birtoka *V. János* és *IX. István* fiaira szállott, kik között az osztályt Tolnay Ferencz cz. püspök létesitette.[3] *István*nak része *Zsófiára*, *Csapody* II. Istvánnéra szállt és átháramlott leszármazóira is a *Gyömörey*-ekre. *Gyömörey Károly*, *Csapody II. Borbála* fia birta és el is adta az 1850—1860 közötti években.

A *jáki* birtoknak egy dülője ma is *Csapody* harasztjának neveztetik.

Házassága idejét *Perneszy Zsófiával* az 1670. év körül kell keresnünk. Ugyanis a *Perneszy* családi iratok szerint 1694. évben folyamatban volt egy visszahelyezési per, melyet *Perneszy IX. István* örökösei folytattak *Nagy Ferencz* és többek ellen, oly birtokaik visszaszerzése végett, melyeket nagybátyjuk *Perneszy V. János* Zalavármegye alispánja gyámságának ideje alatt elharácsolt.[1]

Kitünik ezen iratokból, hogy *Perneszy IX. István*nak 1663-ban bekövetkezett elhalálozásakor lányai *Zsófia*, *Justina* és *Anna-Julianna* zsenge korban árván maradtak és atyjuk testvérbátyja *V. János* gyámsága alá kerültek.

1678-ban már *Zsófia*, *Csapody II. István*, *Anna-Julianna* pedig *Tallián Gergely* felesége volt, mert ezen évben a most nevezett *Csapody István* és *Tallián Gergely* sógorukkal, *Perneszy VI. Ferenc*czel egyezségre léptek, melyben kölcsönösen arra kötelezték magukat, hogy a *Perneszy IX. István* hagyatéka tárgyában kötendő végleges osztály megejtéséig a családi javakat érintetlenül megőrzik.[2]

*II. István*ra vonatkozólag, ki még 1702-ben életben volt, oly rövid ismertetésben, mint a jelenlegi, nem tartom indokoltnak a reá vonatkozó és rendelkezésre álló számos, családi ügyeit érintő adatok felsorolását.

Megjegyezve tehát, hogy a zalalövői várnak kapitánya volt és hogy 1697-ben a vasvári konvent előtt ellentmondott a *Perneszy Zsigmond* által eszközölt családi birtok-eladásoknak Somogyban, életviszonyainak részletesebb leirását mellőzöm.[3]

Minthogy egy nagyon érdekesen, időrendi sorban és a vonatkozó okiratok kivonatos felsorolásával szerkesztett eredeti feljegyzés szerint, mely *Csapody Sándor* kézirása, és Deductio Telonii Lövőiensis czimet visel, *Csapody István* 1702 január 27-én *Nagy István* protonotarius előtt *Babóchay Ferenczné Perneszy Juliannával* a zalalövői vámszedési jogra nézve oly formán egyezkedett, hogy tekintettel azon tényre, miszerint

[1] Perneszy-Csapody levelek elenchusa fasciculus sub. S. No. 3. Skublics Károlynál Bessenyőben.

[2] Perneszy-Csapody iratok elenchusa fascic. L. 9.

[3] *Tolnay Ferencz* az egyezség létrehozásakor samandriai püspök, vasvári és türjei prépost, *deáki* aliter gyáki (jáki) apát, cs. és k. consiliarius és táblai prælatus volt. (Esztergomi káptalan bizonyságlevele) Ugyanott 10. sz. a.

[1] Perneszy csal. ir. elenchusa, fasciculus sub. A. 1. 4. Gyöngyösi Nagy Ferencz a Kanizsához tartozó cs. kir. csapatok vicegenerálisa volt.

[2] Ugyanott 5. sz. a.

[3] Az esztergomi káptalannak 1785-ben kelt és Csapody Sándor leszármazását bizonyító hiteles kiadványában a felmutatott és megvizsgált levelek között 2. sz. a felsoroltatik *Csapody István zalalövői várkapitány* reversalisa, melyet Iván-Egerszegen 1692-ben állitott ki Babócsay Ferencz veszprémi várkapitány részére. Perneszy-Csapody levéltár.

ő kilencz éven át az összes jövedelmet szedte, a következő 9 évben *Perneszy Julianna* szedhesse az összes jövedelmet: kétségtelen, hogy a jelzett év elején még életben volt, de még annak folyamában kellett elhaláloznia; mert 1703. évben Somogy vármegye már örököseit nyugtatja meg «super exoluto iure armorum».[1]

A zalalövői kapitányság a Perneszy családdal volt összeköttetése alapján ruháztathatott reá.

Ugyanis Zala-Lövőt, Kozma-Dombját és Salomvárt *Mátyás király* 1470-ben *Csebi Dénes*nek és *Imré*nek adományozta. *Imre* fiának *csebi Pogány Jánosnak* egyetlen leányát, *Sárát Brodarics Mátyás*, ennek *Kata* lányát *Perneszi András*, *Klára* lányát pedig a hős *Perneszy I. Farkas* vette nőül a 16. század közepe előtti években.

Perneszy I. Farkas babócsai várkapitány egyetlen fia, *Ferencz* gyermekkorban elhalván, *Pogány János* birtokai unokájára, *Katára*, *Perneszy Andráznéra* és utódaira szálltak. *Perneszy István (IX.)*, *Csapody II. István* ipa, dédunokája volt *Andrásnak* és előtte két *Perneszy* hasonlókép zalalövői kapitány volt. Ezek között *IX. István* is.

Mint a leszármazási tábla mutatja, *Csapody II. István*nak gyermekei voltak: *I. Katalin* Nagy, máskép Gábor Györgyné, *II. Ferencz*, *III. István* és *Mária* Rosty Lászlóné.

Katalin és *Mária* leszármazói 1808-ig fel vannak sorolva *Szily Jenő*nek a «Turulban» megjelent ismertetésében.[2]

III. István nőül vette *Bellovich Borbálát* s már 1701 vagy 1702-ben leszármazók nélkül elhalálozott.[3]

II. Ferencz volt a család legkimagaslóbb alakja. Szorgalmas, tanult, eszes ember, kitünő jogász és jó modoru férfiu. Nagy vagyont szerzett, az ősi javakat megtartotta, vagy visszaszerezte és nemcsak családjának ügyeivel vesződött, de sokaknak tett hasznos szolgálatot és birta bizalmukat.

II. Ferencz 1675—80 között született és 1762-ben halt meg.

Fiatal korában valószinüleg Vasmegyében *Jákon* lakott. Ezen feltevést igazolja *Zobothyn János* Vas vármegye alispánjának bizonyságlevele arról, hogy *Csapody Ferencz* a hűségesküt kezeibe letette 1709. évben.[1]

Nemsokára azután *Nyitra*megyében találjuk *Petőfalván*, hol állandó lakhelye volt.[2]

1734-ben a Dunán-inneni kerületi tábla birájává neveztetett ki.[3]

Kineveztetése következtében lakhelyét *Nagy-Szombatba* helyezte át, hol szintén volt háza és városi birtoka, melyet később fia *Sándor* örökölt. Valószinü itt is halt meg, mert bár a saját, vagy a családja javai kormányzása és visszaszerzése körül sok utazást kellett is tennie Zalában, Somogyban, Vas-, Veszprém-, Bars-, Hont- és Győrmegyékben; mégis azon körülmény, hogy már 1732-ben somogymegyei javait haszonbérbe adta s hogy továbbá a nagyszombati házat, régi magyar szokás szerint, legifjabb fia örökölte, arra mutatnak, hogy Nagy-Szombat volt utolsó lakóhelye.

Nincsen nyoma a nagyszámu reá vonatkozó iratokban, hogy valóságos tisztviselője lett volna Nyitra vármegyének, vagy mint ügyvéd működött volna. Valószinűleg mint táblabiró vett részt a nyilvános ügyek vezetésében és mint kiváló jogász vállalta magára több család bonyolult ügyeinek vezetését.

Kerületi táblai biróvá történt kineveztetése után a reá bizott ügyeket, iratokat megbizóinak visszaszolgáltatta. Ott vannak a családi iratok között *gróf Erdődy György* országbirónak, *Hódosy János* megbizottjának, *Kálmán Ferencz*nek, *Szélesy Ádám*nak erre vonatkozó elismervényei; úgy szintén *Nyitra* vármegyéé 1734-ből, melyben elismeri, hogy *Csapody Ferencz* minden reá bizott és a nemesi biráskodás alá tartozó nyilvános és magán ügyiratokat a vármegye levéltárának átadott.[4]

Nem tudtam megállapitani, mennyi ideig vi-

[1] Eredeti kiadványa a Perneszy-Csapody levéltárban.

[2] «Turul» 18-ik kötet 1900. év, II. füzet. Az osztopáni Perneszy család somogyi örököse Szily Jenő. Ezen ismertetés egy perben használt leszármazási táblán alapszik és így csak a perben érdekelt feleket tünteti fel; tehát hézagos. A Perneszyek dunántúli ágának magvaszakadtára vonatkozó fejtegetése hibás. Ezen állitásomat más alkalommal fogom igazolni.

[3] Perneszy-Csapody levéltár, fascic. sub. S. 8.

[1] Perneszy-Csapody levéltár, fasc. sub. S. 10.

[2] Elenchus literarum Perneszy fam. concernentium. Fasc. sub. S. 18. Ezen feljegyzés szerint 1723-ban Cs. Ferencz petőfalvi residentiájába tolvajok törtek be s Nyitra vármegye egy esküdtje vezette a vizsgálatot.

[3] Ugyanott 7. sz. a.

[4] Perneszy-Csapody iratok elenchusa fasc. sub S. 2. 5. 15. 16. 17. sz.

selte a kerületi táblabirói hivatalt. Annyi az iratokból kiviláglik, hogy kineveztetése után nemcsak mint végrendeleti végrehajtó szerepel, de tényleg gróf *Erdődy Antal* zágrábi püspök csejtei várának és uradalmának prefektusa is volt egész haláláig.

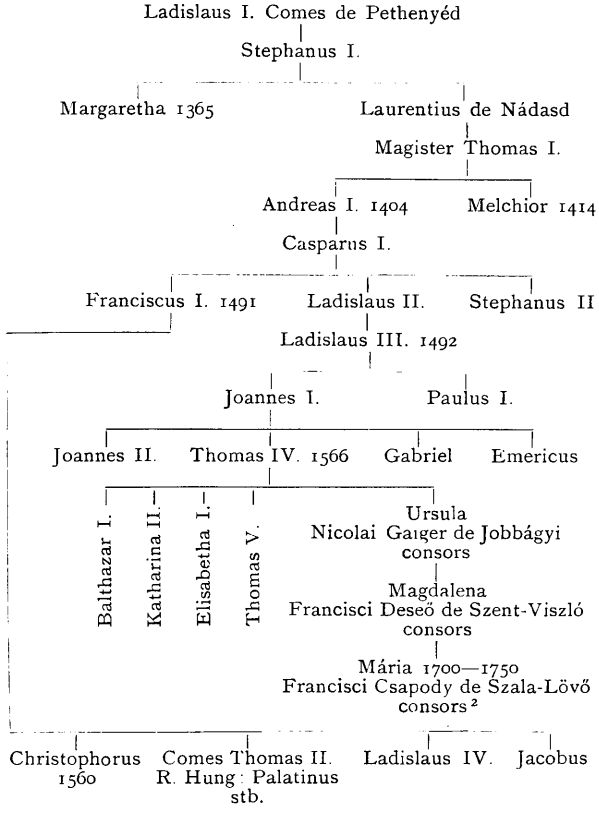
Kitünik ez az 1762. évben *Birovszky Antal*nak, mint a gróf szomoláni urodalmi prefektusának és *Könczöl Mihály* főinspektornak a *Csapody Ferencz* örökösei részére kiadott elismervényeiből, melyek szerint ezek az atyjuknak éltefogytáig inscribált *felsődiósdi* birtokot, illetőleg a hasonló alapon birt és a *csejtei* uradalomhoz tartozott *Kosztolna* fele részét 4000 forint befektetés megtéritése után, a tulajdonos grófnak visszabocsátották.[1]

Az idegenek ügyeinek vezetése mellett nagy gondja volt saját és rokonai ügyeire.

Sem a *Perneszy*, sem a *Csapody* birtokok nem voltak a fiágnak fentartva; de az ősiségi törvény szerint az ősi vagyon visszaszállván a családra, minden elterjedt, nagy birtoku család tagjának éber körültekintéssel kellett a vérrokonok gazdálkodását, vagy magvaszakadását figyelemmel kisérni.

Leginkább fáradságos és eredményes volt *Csapody Ferencz* eljárása unokanővére, *Baranyai Péterné Vukovics Éva* elfoglalt javainak visszaszerzésénél. Hosszú ideig tartó, sok költséget és fáradságot igénylő perek eredményes befejezése után *Baranyai Péterné* 2000 forint fejében élte fogytáig *Csapody Ferencz*nek engedte át a Zalamegyében *Zalalövőn*, *Mindszenten*, *Háshágyon*, *Csében*, *Salomvárott*, *Felső-Középső-Bagodban*, *Hagyároson*, *Bessenyőben*, *Récsén*, *Zalatnakon*, *Gyertyánágon*, *Kökényesen*, *Várfőn*, *Bödörfán*, *Keresztúron*, *Fernekágon*, *Liczkón*, *Szent-Mártonban*, *Győrkefán*, *Ákosfán* és *Zélen* fekvő részbirtokait, kötelezte magát és örököseit, hogy visszaváltáskor mind a 2000 forintot, mind pedig az épitkezések és javitások árát letenni tartozzanak. Ezenfelül «a *Mogyoródon* és *Pölöske-Szent-Mihályon* és az *istvándi* praediumban lévő minden jussát, nem különben mindazokat, melyeket fiának, néhai *Baranyay Pál*nak elzálogositásából *Lövőn*, vagy máshol *Zala* vármegyében lévő jussából mások birnának, úgyszintén a *Jákon* és ahoz tartozandókban, úgy a nemes *Bars* vármegyében lehető minden jussát, magának semmit sem tartván fel, *örökösen és megmásithatatlanul Csapody Ferencz*nek és maradékinak felvallotta.»[1]

*II. Ferencz*nek felesége *szentviszlói Deseö Mária* volt, ki anyai ágon az itt kivonatosan közölt családfa szerint a *Nádasdy*aktól származott.

Ezen házasságból 10 gyermeke született, azon sorban, a mint az a fennt közölt leszármazási táblán látható.

Közülük *Kajetana* a pozsonyi Szent-Klára apácza-szerzetbe, *Angela* ugyanazon évben ugyanazon szerzetbe, *Kata*, szerzetes nevén *Aloyzia* 1742-ben és *Zsófia*, szerzetes néven *Stanislaa* 1772-ben a nagyszombati Orsolya apáczákhoz léptek be.

A fiu-gyermekek közül is kettő, *László* és *Lajos* jezsuita szerzetesek voltak, a mint ezt a

[1] Perneszy-Csapody iratok elenchusa, fascic. sub S. 20. és 21. sz.

[1] 1744. Veszprémi káptalan bizonyságlevele. Gyömörey családi levéltár.

[2] *Skublics Károly* családi levelesládájában «Arbor genealogica familiae de Nádasd».

hat gyermekre vonatkozólag a családi iratok közt fekvő följegyzések és a szerzetbe lépéskor fizetett összegekről meglévő nyugták és elszámolások igazolják.

Zsófia, a ki nem élte virágjában, hanem annak alkonyán lépett zárdába, s édes atyja halála után *József*, *Borbála Sándor* és *Erzsébet* testvéreivel együtt osztozott az atyai vagyonban, zárdába lépte előtt végrendelkezett, illetőleg vagyona felöl rendelkezett.[1]

László atya sorsáról és elhalálozásáról nincs biztos adat. *Lajos* valószinüleg azon okból, mert József császár a jezsuita szerzeteket feloszlatta, világi pap lett a veszprémi egyházmegyében, s mint a káptalan nagyprépostja és czimzetes püspök halt meg 1805-ben. *József* bátyjának özvegyével, *Dőry Anna Máriá*val atyafiságos jó viszonyt folytatott, a mint a *Gyömörey* levéltárban őrzött leveleiből kitünik. Összes, készpénzből és ingóságokból állott vagyonát *József* fiára, *Gáborra* hagyta.

II. Ferencz hagyatékát képezte az osztályos egyezségek szerint Somogymegyében: *Ádánd*, *Bálványos*, *Mére*, *Osztopán*, *Miklósi*, *Geszti*, *Kapoly*, *Ketye*, *Pösze*, *Csege*, *Kereki*, *Kis-Alberti*, *Tokaj*, *Bárd*, *Berda*, *Pernesz*, *Bodrog*, *Karos-Inta és Ecsen* községek határaiban fekvő részbirtokok;

Zalamegyében: *Nagy-Récse*, *Pölöske-Szent-Mihály*, *Bessenyő*, *Magyarod*, *Alsó-* és *Felső-Bagod*, *Salomvár*, *Cséb*, *Hásházy*, *Mindszent*, *Lövő*, *Kökényes-Várvölgye*, *Istvánd*, *Hagyáros*, *Szent-Márton*, *Bödörfa*, *Györkefa*, *Fernekág* és *Irsa* határaiban levő részbirtokok és ingóságok.

Nyitravármegyében a *Veszele*, *Bori*, *Koczuritz* és *Pecsenyéd* határában levő birtokrészek;

Tolnamegyében a *kéri*,

Vasmegyében a *Ják* határában fekvő birtokrészek és ingóságok, végre a nagyszombati ház és városi földek, végül valami bécsi caducitás, melynek azonban sem tárgya, sem értéke nincsen följegyezve.

A hagyatékon *József*, *Sándor*, *I. Borbála* Forintos Jánosné, *Erzsébet* és *Zsófia* osztoztak 1762, 1764 és 1767. években.[2]

[1] Csapody Zsófia végrendelete. Kelt Bessenyőn, 1772. október 28. Gyömörey levéltár.

[2] Osztályos egyezségek Csapody Ferencz örökösei között Ádándon, Nagyszombaton, Tevelen és Neszelejben «Antiqua Csapodyana». Gyömörey levéltár.

Apja halála után alig két évre *József*, az osztozkodó testvérek legidősbike élte delén kidölt az élők sorából. Halála 1764 márczius 17. és junius 14-ike között következett be, mert az először emlitett napon kelt levelében *Zichy Józsefné Bezerédj Euphrosina* még igaz szivvel tiszteli *Csapody Józsefet*; junius 14-ikén pedig már a *Perneszy* örökösöknek Tevelen megejtett egyezkedésén özvegye *Dőry Anna Mária* képviseli kiskoru gyermekeit.[1]

József, mint valamennyi Csapody fiu, kitünő neveltetésben részesült, de ideje és alkalma nem igen lehetett tehetségeit a közéletben is érvényesíteni, mert a maga és mások dolgaival túlhalmozott édesapjának terjedelmes, több megyében fekvő javai valószinüleg az ő, mint legöregebb fiunak gondozására és kezelésére voltak bizva, a mi a családi levelezések és gazdasági iratokból alaposan következtethető. 1756-ban feleségül vette *Dőry Anna Máriát* Dőry Ignácz teveli földbirtokos és felesége Bezerédj Julianna lányát.[2]

*Sándor*nak jutottak osztályrészül a nyitramegyei javak a nagyszombati házzal és birtokkal együtt. Állandó lakását haláláig Nagy-Szombatban tartotta. Bátyjának *József*nek korai elhunyta következtében ő lett a család legöregebb világi tagja s mint ilyen a családi iratok gondviselője, úgy szintén, a mi az ősiségi törvények uralma alatt éber körültekintést igényelt, a családi jogok őre.

Nyitramegyének táblabirája volt, nagy érdeklődést tanusitott családja ügyei iránt; fentartotta az összeköttetést az egész rokonsággal. Igen sok értékes följegyzéseért lehetnek hálásak utódai.

Agglegény maradt, nagyon értékes pénz- és régiséggyüjteményt hagyott hátra.

Érdekes verseket, az élete folyamán előfordult eseményre vonatkozó tudósitásokat, pápák, fejedelmek kiáltványait, rendeleteit, politi-

[1] Családi levelek. Gyömörey levéltár.

[2] Móring levél, «Antiqua Csapodyana». Gyömörey levéltár *Bezerédj Ferencz* ukki, edericsi és bácsi javain 1759 junius 1-én osztoznak lányai: *Mária* szentvölgyi Horváth Lászlóné maradéki, *Julianna* Dőry Ignáczné maradéki, *Euphrosina*, Zichy Józsefné és *Klára* (előbb Taványi Lajosné) Sztankovánszky Pálné. Osztálylevél a Gyömörey levéltárban.

kai pereket és itéleteket szerzett össze és tartalomjegyzékkel ellátva csatolt a családi iratokhoz.

Nagy-Szombatban 1789. év április 6-án végrendelkezett. A végrendelet az akkori időkhöz képest igen jó magyarsággal, szabatosan van szerkesztve. A tanuk által való hitelesités a végrendeletre vezetett záradék szerint csak 1790. évi november 25-én történt, öt nappal bekövetkezett halála előtt.

I. Borbála első izben *Forintos János*nak, másodszor *Bajáki Boldizsár*nak volt felesége. Első házasságából egy gyermeke született: *Józéfa*, a ki *nemeskéri Kiss János*hoz ment férjhez. Második házasságából nem származtak gyermekek. Meghalt 1794 április 13-án 63 éves korában.[1]

Erzsébet édesapja halálakor, 1762-ben még hajadon, a következő évben ment férjhez *Skublics János*hoz. Törzsanyja lett egy ma is virágzó nemzetségnek. Meghalt 1792-ben.

Különös jelenség és mintegy családi politikának látszik, hogy *II. Ferencz* négy fia közül csak az egyetlen *József* alkotott családot, noha testvéröcscse *II. István* már 1701-ben elhalálozván, a család fentartása csak saját fiainak nemzedékére szoritkozott. Lehetetlen az apa beavatkozásának nem tekinteni azt, hogy 10 gyermek közül hat zárdába lépett.

II. Ferencz után tehát a *Csapody* családot *József* fia tartotta fenn. Házasságából, mely alig 8 évig tartott, három gyermeke született, t. i. *II. Borbála*, a ki 1779. évben ment férjhez *Gyömörey György*höz, *Gábor* és *III. Ferencz*.

II. Borbála kiváló szépségü, magas müveltségü asszony volt, szerető feleség és gondos anya. Élettörténete már a *Gyömörey* család történetéhez tartozik, azért itt csak megemlitem, mikép házasságából öt fiu *József*, *Károly*, *Boldizsár*, *Ferencz*, *Gáspár* és két leány *Anna Dőry Mihályné* és *Mária Oszterhuber Imréné* született. *II. Borbála* 1757-ben született, és meghalt Zala-Gógánfán 1816-ban, egy évben férjével.

Csapody *Gábor* atyja *József*, és nagybátyja *Sándor* 1790-ben, testvér öcscsének *III. Ferencz*nek pedig 1800-ban bekövetkezett halála után fiágon a család egyedüli fentartója maradt. Tudományosan képzett, sokoldalu müveltségü férfiu volt, ki egész életében a közpályán működött. Somogy vármegyének hosszu időn át volt tisztviselője és első alispánja, császári és királyi tanácsos. A *Gyömörey* család levéltárában őrzött levelei, a családi perekben készitett véleményei, osztályos egyezségi tervezetei eléggé jellemzik, mint müvelt, tanult, eszes embert, ki a törvényeket jól ismerte és ezen ismeretét érdekeihez való szivós kitartás mellett, mindenkor ki tudta a saját hasznára aknázni.

Nagynénjének *Csapody Zsófiá*nak 1772-ben történt kolostorba lépése után ennek hagyatékába *Csapody I. Borbála* és *Sándor* testvérei, ez utóbbinak halála után (1790) pedig mindkét hagyatékba *I. Borbála* és az elhalt *Erzsébet* Skublics Jánosné gyermekei nevében *Skublics János* ült bele, az idősebb testvér, *Csapody József* gyermekeinek *II. Borbála Gyömörey Györgyné*nek, *Gábor*nak és *III. Ferencz*nek kizárásával.

József örökösei tehát 1793-ban, miután békés uton osztályhoz nem bocsájtattak, meginditották a pert, nem tulajdonkép a *Zsófia* és *Sándor* hagyatékára nézve, hanem, ügyvédjük *Szluha János* tanácsára, osztály igazitást kértek néhai *Csapody II. Ferencz* egész hagyatékára, melybe a világra nézve, meghaltnak tekintendő *Zsófiára* jutott vagyont, úgy az elhalt *Sándor* vagyonát is beleillesztvén, az osztályt a fenmaradt három ág — *József* maradéki, *I. Borbála*, akkor már *Bajáky Boldizsárné* és néhai *Csapody Erzsébet* gyermekei közt kivánták teljesiteni, úgy szintén *Csapody Zsófiá*nak és *Sándor*nak az ősi vagyonra vonatkozó törvényellenes végrendeleteit megsemmisiteni.

Az alperes atyafiak visszatartási jogczimük nyilván tarthatatlan volta mellett is állták a pert, mert már otthonosan elhelyezkedtek a vissza-

[1] Meglevő ravatal-díszén középen fehér selyemre festve az egyesitett Bajáky és Csapody czimer látható. A Csapody czimer sisak disze helyett a Perneszyek egyszarvuja áll, hátulsó lábain a paizs jobb oldalára, első lábaival a czimerpaizsra támaszkodva. A czimerek felett arany betükkel a következők olvashatók: «Spect: ac Per: Dna *Barbara Csapodi* de Zala-Lövő Splis ac perlis Dni Balth: *Bajáki* de Eadem compl. I. Ctuum Tab.. Jud.. e Prim.. Asses.. Charissima Consors.»

A czimerek alatt pedig hasonlóul arany betükkel: «Obiit Anno Aetat. Suæ 63 Die 13. Apr. 1794.

Minthogy tudomásom szerint a régi Bajáky család kihalt, a heraldikusok érdekében leirom a Bajákyak czimerét, a mely a következő: kék paizsban zöld talajon piros ruhás, sárga csizmás magyar vitéz áll. kivont szablyája hegyén törökfőt tartva; sisakdisz: kettősfarku kinövő arany oroszlán. Skublics Károly levéltárában Bessenyőn.

kivánt javakba s biztak abban, hogy a birósági gyakorlat szerint az időközi jövedelmek visszatéritésére nem fognak köteleztetni.

A Dunántuli kerületi tábla 1800. évi szeptember 4-én hozott itéletében a *József* örököseinek egész keresetét, a nem eléggé kimutatott jövedelmek kivételével, megállapitotta és *Skublics Jánost* arra is kötelezte, hogy a családi iratokat az idősebb testvér, *József* ágának szolgáltassa vissza.[1]

A per folyama alatt az elhúnyt *Bajákyné* helyébe leánya, *Forintos Jozséfa* nemeskéri *Kiss Jánosné* lépett. *Zsófia* ezen időszakban, az itéletből kivehetőleg, elhalálozott.

Az itélet kézbesitése után megindultak a tárgyalások a rokonok között, melyek *Forintos Jozséfának* különczködései miatt majdnem hajótörést szenvedtek s csak az itéletnek végrehajtása után 1805. évben sikerült a békés kiegyenlités.[2]

Ezen osztályos egyezség létrehozása közben *Csapody Gábor* közvetitése folytán szintén barátságos egyezséggel végződött azon per, melyet *Baranyay Péterné Vukovics Éva* örökösei azon jószágok miatt inditottak, mely jószágokat *Vukovich Éva* 1744. évi április hó 28-án a veszprémi káptalan előtt, részint inskriptióval, részint öröktulajdonul *Csapody II. Ferencznek* fölvallott

Az egyezség létesült Adándon 1801. évi április hó 21-án nádosi *Tersztyánszky János*, *Orzsébet Csapody Gáborné*, *Anna Botka Mihályné* és vizeki *Tallián Ignácz*, mint néhai nádosi *Tersztyánszky Sófia* hites társától származott gyermekei tutora és kurátora, úgy mint *Baranyai Anna Tersztyánszky Józsefné* édes anyjuknak néhai *Baranyay Pál* leányának és *Vukovics Éva* unokájának gyermekei és örökösei felperes felek, más részről *Skublics János*, mint elhalt felesége *Csapody Erzsébettől* származott gyermekei tutora továbbá *Gyömörey György*, mint felesége *Csapody Borbála (II.)* meghatalmazottja, mégis *Csapody Gábor* és *Forintos Jozséfa* Csapody Borbála I. Forintos Jánosné örököse, mint alperesek között. Az egyezség szerint *Csapody Ferencz* örökösei további 10.000 forint reá fizetése mellett megkapják örök tulajdonul a *Csapody Ferencznek* (II.) felvallott és 1744-ben át is adott birtokokat, melyeket fenn *Csapody Ferencznél* már felsoroltunk.[1]

Ezen egyezség azért volt fontos *Csapody Ferencz* örököseire, mert ezáltal háborithatlanul, mint tulajdonosok birhatták a *Vukovics Éva*-féle, eredetileg *Perneszy Jusztina* örökéből származott javakat, melyek többnyire oly határokban feküdtek, melyekben *Perneszy Zsófia* ősüktől rájuk háramlott birtokaik voltak.

A *Csapody II. Ferencz* örökösei ezen időközben a *Gindli* testvérektől, mint néhai *Csapody Katalin*, *Nagy* máskép *Gábor Györgyné* utódaitól megvették az ennek jutott egész ősi Csapody részt *Ádándon*, *Bálványoson*, *Kerekiben Kapolyon*, *Miklósiban*, *Tóthkéren*, *Ecsenyben*, *Gesztiben*, *Kis-Albertin*, *Bodrogon*, *Mérőben*, *Jákon*, (Zala) *Szent-Mihályon*, *Bucsán* és *Szent-Tamáson* 340 ezer forinton és 200 db körmöczi aranyon 1792. évben.

Ezen ügylet lebonyolitásával is *Gábort* bizták meg az atyafiak.

Erre enged következtetni az általa Ádándon 1820. évi április hó 25-én szerkesztett számadás.[2]

[1] Kőszegi kir. tábla itélete a Csapody örökösök perében. *Gyömörey* levéltár Csapodyana fasc. 1. f. No. 23.

[2] Zalalövői *Csapody Borbála gyömörei Gyömörey Györgyné*, s ugyancsak *Gyömörey György*, mint *Csapody Gábor* meghatalmazottja közt egy részről, másrészről *Forintos Jozefa* nemeskéri *Kiss Jánosné* és *Skublics János*, mint felesége néhai *Csapody Erzsébettől* származott gyermekeinek képviselője között kötött osztályos egyezség. Kelt Bessenyőben 1805. évi február 25-én. Gyömörey levéltár n. o. No. 25.

[1] Egyezség *Vukovics Éva* és *Csapody Ferencz* örökösei között. Eredetije *Gyömörey* levéltár Csapodiana fasc. 1. 28. sz.

[2] Zalabéri Horváth familiától jött javakra tett költségek.

Gindli uraktól megvásárlott örökségért fizettünk ó bankóban 340.000 frtot, ezt váltóra reducálván, de anno 1810 májusnak 10. napi cursusa szerint per 375 teszen	90,666	frt	20 kr.
Ennek 6% kamatja 9 esztendő és 39 napra	54,189	«	45 «
Ugyan a midőn a jószágot megvettük, fizettünk kultspénzül 200 drb aranyat, ezek interesse tesz 108 aranyat és igy 308 darab arany váltóra reducálva tesz	3,365	«	— «
Az executiókor 19. junius 1819. fizettünk	66,356	«	19 «
A per folyta alatt egyszeri szükséges revocatióért fizetni tartoztam az alperes félnek	1,025	«	— «
A per lemásolásáért fizettem	380	«	— «
Paczkó Typographusnak a pörök extractusos kinyomatásáért fizettem	262	«	30 «
Ide jár 28 esztendők elforgásától mindenféle törvényes és szükséges költség, a mely tészen	83,020	«	— «
	299,264	frt	54 kr.

Ádánd, 25. április 1820. *Csapody Gábor* s. k. Eredetije a *Gyömörey* cs. levéltárában. Fasc. 4. No. 96.

Csapody József gyermekei egészen 1800-ig, a mikor *III. Ferencz* elhalt, osztatlan állapotban birták az atyai javakat. Ekkor kezdtek osztozásra gondolni, mely hosszas egyezkedés után 1805. évben *Gógánfán*, *Gyömörey Györgyné Csapody Borbála* érzékeny megkárositásával jött létre.[1]

Az örökösök anyja jobbaházi *Dőry Anna Mária* is 1806-ban elhalálozván, az ugyanazon évben *Ádándon* kelt végrendeletének alapján még azon évben létrejött az osztályos egyezség, az anyai hagyatékra nézve is. A hagyaték az *ukki*, *edericsi* és *bácsi* birtokrészekből; szőlőkből és hegyvámos szőlőkből, ingóságokból és tőkepénzekből állott.[2]

Csapody Gábor 1790-ben nőül vette nádosi *Tersztyánszky Erzsébetet*, ki anyai ágon szintén *Perneszy István*tól származott. Hásasságuk 18-ik évében született első és egyetlen gyermekük *II. Pál*, az utolsó *Csapody*. — *Gábor* meghalt 1824-ben.

Csapody József harmadik fia, *III. Ferencz* katona volt és a francziák elleni háboruban kapott fejsebében, mint gyalogsági kapitány, 1800. évi deczemberben morvaországi Weisskirchenben halt meg.[3]

Eljutottunk végre *II. Pál*hoz, gazdag szülőknek elkényeztetett, rosszul nevelt fiához.

Atyja 1824-ben már elhalván, a serdülő fiu a különben nagyon eszes és sokoldalu műveltséggel birt édesanya vezetése alól csakhamar kivonta magát.

Szombathelyi diák korában beleszeretett a szép Szabó Amáliába és alig 20 éves korában már feleségül is vette. Okos, derék, előkelő asszony vált a szép lányból, de férje hajlamaira ő sem tudott befolyást gyakorolni. Férje, minden ügyeit elhanyagolva, csupán a lovaknak, a vadászatnak s a társaságnak élt.

Legdicséretesebb tevékenysége a nagy hirre vergődött ádándi ménes alkotása volt. Kastélyában a szobák fődiszei a futtatásokon és az agárversenyeken nyert kupák, serlegek és egyéb nyereménytárgyak voltak. A falakat elfedő olajfestmények futtatásokat, agarász-társaságokat, paripákat, agarakat, négyes és ötös fogatokat ábrázoltak.

Kitünő kocsis volt feltünően kövér és nehéz testalkata daczára. *Somogy-* és *Zala*megyében az öregebb urak most is emlegetik, mikor az ötvenes években jelenlegi felséges királyunkat ötös fogatán egy hajtásban — a nélkül, hogy lovai utközben etetve vagy leszerszámozva lettek volna — *Kaposvárról Keszthelyre* vitte gróf *Festetics Tasziló*hoz, a hol *Ő Felsége* megdicsérvén, ebédre hivta a kocsist, mert — saját szavai szerint — «borravalót nem adhatott neki».

Nyilt házat tartott és a legelőkelőbb társaságban mozgott. Mint előtte és utánna igen sokaknál, életét vig asztaltársak körében, futtatások, agarászatok és kártya töltötte ki. Ily életmód mellett nagy vagyona gyorsan fogyott és az végre egészen tönkrejutott.

1829-ben *Csapody Borbála Gyömörey Györgyne* gyermekei osztályigazitási pert inditottak ellene. A perben még 1846-ban sem hozatott meg az első birósági itélet; a mikor is az egyik felperes *Gyömörey Gáspár* békéltető közbenjárására az atyafiak között a kölcsönös örökösödés ujbóli kikötése mellett a pert megszüntető egyezség jött létre. A *Csapody Pál* által fizetett 2000 forint bizonynyal csak a perköltségek megtéritésének és a *Borbála* örökösök vitatott megröviditésének elismerése jeléül tekinthető.[1]

Az ősiség eltörlésével az ősi vagyon is végkép elveszett a vérrokonokra nézve.

Pál házasságából gyermek nem született.

Utolsó lakhelye *Berchtesgaden* volt, hol egy vadászvillát bérelt. Innét járt el Magyarországba, legtöbbször *Slavoniába Teresovácz*ra leghivebb barátja és rokonához *Jankovich József*-hez. Itt jó barátja házánál vidám vadásztársak körében 1859. évi április hó 10-én szivszélhüdés érte, mely életét kioltotta.[2]

* * *

A *Csapodyak* a *zalalövői* előnevet használták *II. István* óta, a ki, mint azt a fennebb felhozott

[1] Osztályos egyezség Csapody Borbála és Gábor között 1805 április 2. Gyömörey levéltár fasc. 4. No. 106.

[2] Jobbaházi Dőry Anna Mária Csapody Józsefné végrendelete. Osztályos egyezség Csapody Borbála és Csapody Gábor között Ukkon 1806 november 24. Gyömörey csal. levéltár fasc. 4. No. 107 és 108.

[3] Csapody Gábor levele nővére Gyömörey Györgynéhez. Gyömörey cs. levéltár.

[1] Egyezség a Gyömörey testvérek és Csapody Pál között. Dömötöriben, 1846 január 4-én. Eredetije a Gyömörey cs. levéltárban.

[2] Halotti jelentés zalalövői *Csapody Pál* elhunytáról. *Gyömörey* cs. levéltár.

«*Deductio telonii Zalalövőiensis*» is igazolja, felesége *Perneszy Zsófia* jogán a Perneszy-féle zalalövői birtok fele részét birta. Ezen birtok, mely lány-ágon a *Thassy* családnak jutott, csak legujabb időben került eladás folytán idegen kézre.

A *Csapody* családnak 233 év alatt mindössze 23 tagja volt, ha leszámitjuk a nemességet nyert 4 első *Csapody*t, a *Csapody* nevet viselő utódok csak 19-en voltak.

A családtagok között volt 14 férfi és 9 lány. A fiuk közül 8 házasodott, de csak hatnak voltak gyermekei. Két fiu szerzetes, egyik később világi pap, czimzetes püspök és nagyprépost. Katona csak kettő volt: *II. István* és *III. Ferencz*. A lányok közül 5 ment férjhez, 4 apácza volt.

Mig a 8 házas fiu a család fenmaradását nem tudta biztositani, addig az 5 férjhez ment lány számos ivadékot hagyott hátra, melyek sok előkelő nemzetségben virulnak.

GYÖMÖREY VINCZE.

TERMÉSZETES ÁBRÁZOLÁS AZ 1526. ÉV ELŐTTI MAGYAR CZIMEREKBEN.

(Harmadik, befejező közlemény, egy czimerképpel.)

Olyan czimert, a melynek fialakja férfit ábrázol, mohácsi vész előtti armálisainkban tizenkettőt ismerek, részint hü másolatban, részint eredetiben s igy csak ezeket vettem fel következtetési alapul.

E czimerek alakjai között előfordul az ifjú (Disznósi, Dobay), a férfi (Radák, Szigethy, Dombay, Kánthor, Krasznai-Pándy, Csontos, Berekszói, Both) és az agg (Kistárkányi). Ezek között majd mindenkinek [1] arcza magán viseli életkora jellegét, aztán van közöttük hosszu fej, kerek fej; szőke, barna; bajusz-, haj- és szakállviseletük alig egyezik, ruhájuk is helyzet szerint és egyénenként változik, úgy hogy e czimerek közül kettő sem árul el egy festőre való tipikus vonásokat, pedig bizonyos, hogy a 12 czimert nem festhette 12 czimeriró, mivel pl. 1432—1448-ig három, 1506—1518-ig, tehát 12 év alatt öt készült az emlitett czimerek közül.

Bizonyos az is, hogy az emlitett czimerek részint eseményekkel függenek össze, részint történetek reprodukcziói, a mi még valószinübbé teszi azt, hogy nem tipust festettek czimeriróink, hanem egyénitettek, még oly alakoknál is, melyeknél az első tekintetre nem is tünik fel.

Igy pl. a Disznóssy czimer alakja sokkal gyermekiesebbnek látszik, semhogy egyéni lehetne, mégis jellemzetes, mondhatni egyéni vonása épen az ifjuság; mert ha csak az lett volna a festő feladata, hogy fessen egy véreskardú magyar vitézt, bizonyosan nem igy festette volna.

Azonban sem a jellemzetességből, sem az egyénitésből nem következik, hogy a czimerfestő arczképiróvá lett, bár a magyar heraldikában ez sem példátlan.

Beszélik ugyanis, hogy Mária királyné 1386-ban megengedte Forgách Balázsnak, hogy az ő arczképét viselje czimerül. Zsigmond Miskolcznak saját arczképét adományozta, Ulászló pedig a saját és gyermeket arczképével ékesitette a Gersei Pethő czimert.

Az egyénités, mely a haj-, szakáll- és bajuszviseletben s a ruházatban nyilvánul, megállapitható bizonyossággal, szintén a magyar szellemből következik.

A magyar, mint harczkedvelő nép, szereti a dicsőséget s a dicsekedést is; szereti, ha czimere mondja el barátnak, ellenségnek, — a mit a homerosi hős csatában is szóval tesz meg — ősapái, vagy saját hőstettét, dicsőségét.

Valóban e nemü czimereink beszélnek, elmondják bővebben, részletesebben az érdemes cselekedetet, néha szabatosabban, mint az armálisoknak gyakran szükszavu, formulákba tört szö-

[1] Nem lehet itt tekintetbe venni a Szlopnay és Both czimert, melyeknél az arcz nem vehető ki.

A Bárczay czimert nem vettem föl következtetési alapul, mert semmiféle jel nem mutat arra, hogy magyart ábrázol. Ruhája semmiesetre sem magyar, a mit már az is elárul, hogy a ruhát nem tartva elég beszédesnek, a festő vadász voltát a szarvasagancscsal is jelzi. Hasonló észjárás nem mutatkozik a Dobay (Siebmacher, Suppl. 26.) és a Roskoványi czimerben (Siebmacher 393. l.)

vege, mely többnyire csak általánosságban beszél érdemekről

Egyrészük — az egyszerübbek — értesitenek, hogy a czimerszerző mivel szerzett érdemet, a komplikáltabbak az érdemes cselekedet bemutatásával azt is tudtunkra adják, hogy mi módon.

Az előbbiekben határozottan, *természetes szimbolizmus* nyilvánul, melyet már emlitettem. Annyi czimerünket sorozhatnók ide, hogy a ki egészen modern alapon vizsgálja is czimereinket, kénytelen elismerni létezését, már az élő heraldika korában. Erre inti a sok kardot, nyilat, buzogányt, keresztet, buzakalászt fogó kéz, követ tartó daru, fiait vérével tápláló pelikán, mesterségre, foglalkozásra vonatkozó czimereink szép száma (Eresztvényi, Daby, Holy, Zemlényi, Hernált-Mestery, Vatthoni, Kőszegi, Bárczay stb.) és nem egy armálisunk szövege, melyek az elvontabb jelképeknek adják magyarázatát.

Bár vannak, a kik előre kétségbe vonják azt, hogy a szimbolizmus kérdését meg lehetne oldani,[1] szükségesnek tartom egybevetni, a mit e kérdésre vonatkozólag találhattam.

A szimbolizmusnak legelső nyoma tudtommal az 1418. Chapy-armálisban van, mely bőven elmondja a czimerszerző vitézségét, szemének megsebesülését, a melyért szemén nyiltól talált oroszlánt kap czimerül.

Mig ez armálisnál csak a czimerszerző érdemeinek leirásából tudjuk, hogy jelképes czimerrel van dolgunk, a következő armálisok már a czimernek, mint jelképnek magyarázatát adják, illetve megismertetnek azzal, hogy mi összefüggés van a czimer és a czimerszerző között.

A Kölkediek 1429. czimerujitó birodalmi armalisának[1] szimbolizálása tulajdonkép a jövőre vonatkozó jó kivánság. A czimer[2] jelképileg azt jelenti, hogy a mit a vitézség és alázatosság karmaival megragadtok, tartsátok meg állandóan és ha a kisértet vagy balsors nyila talál, valami számitásotokban csalatkoztok, ne essetek kétségbe, hanem inkább a sárga pajzsmező erejéből, a szeretet szilárdságától erőt nyerve, a sisakdiszül szolgáló sárga és fekete szinü szárnyakon magasabb vágyak felé szállva kitünő erényeitek emeljenek.»

A mivel csak bővült 1453-ban a Hunyadi czimer, minden Hunyadi János érdemeinek jelképe.[3] Az armális nagy tért szentel a czimer

[1] Bárczay, A heraldika kézikönyvében (305. l.) azért kételkedik ebben, mert «krónikásaink nem nyujtanak a magyar szimbolikára anyagot, a külföldiek meg nem illenek a mi fölfogásunkhoz. Egyedüli források azon czimerlevelek, a melyekben a czimeralak meg van magyarázva, de mit ér, ha a magyarázatok egymásnak ellentmondanak.»

[1] Turul XIV. k. 37.

[2] Sárgával és feketével osztott pajzsban nyillal átlőtt fekete-sárga sasláb. Sisakdisz : Sárga-fekete zárt sasszárny.

[3] Nyáry : A heraldika vezérfonala 120. l.

magyarázatának, mert nagyok a czimerszerző érdemei, a melyek közül különösebben hármat emel ki:

1. Mint kormányzó az ország és király jogait őszinte becsületességgel védte, a mi fehér szinnel jeleztetik (pajzsmező).

2. Vitéz harczokban való vérontása, oroszláni bátorsága miatt harczoló véres oroszlánhoz méltán hasonlitható (vörös oroszlán).

3. A korona javait saját fáradságával a támadók ellen megvédelmezte s alázatos készséggel felajánlva a királynak, őt szerencsésen behozta azok kormányzására. Ez érdemét a korona jelzi (melyet, mintha felajánlana, tart az oroszlán).

Az 1498. Mernyey-armálisban kettős szimbolizmus van; a megnemesitett nezdei Mernyey Ambrus papagályt, *a «legnemesebb* (!) madarat» nyeri czimerül. A papagály tulajdonságát, a beszélőképességet a csőrében tartott szalag jelzi, melyre *Live* van irva háromszor.

1514-ből a radoványi Keczer-család armálisában a következő érdekes jelkép-magyarázat fordul elő:

Scutum bicolore in infima parte cœlestini, in superiore rubri coloris, cuiusquidem scuti campus inferior ceruleus cor habet, sagitta transfixum, ad denotandum videlicet manifestandumque, quod ad instar illius cordis telo transfixi tu quoque ad fidelitatem eorum principum, quibus addictus fuisti et obsequia præsitisti semper cor tuum fidelitatis fervere quodam modo sancium et traiectum gessisti.

A Révayak 1512. évi czimerujitó armálisa a farkasnak és rózsának adja jelentését. Mivel a szöveg csupán egy ma már ritka könyvben [1] található, idevonatkozó részét kiirom:

Scutum — coelestini coloris, in cuius basi, seu una parte corona iacet gemmis nitentibus et aliis idgenus ornamentis exornata, in cuius, medio lupi effigies emergit, estque ex insignibus praefati Stephani de Bathor, palatini nostri domini alterius vestrum decerpta et longis obsequiis apud eum emerita, idque designans vos maioresque vestros perinde semper fuisse gloriæ avidos ac sitibundos, sicut lupum, animal voracissimum, cibi esse appetentissimum ac insatrabilem nemo ignorat. Qui quidem lupus prioribus pedibus, quos in sublime protendit, ramum rosarum comprehensum tenet tres rosas, unam candidi, duas purpurei coloris gestantem, neque id tamen *sine ratione;* rosæ enim geminae, quae rubent, fratres tuos designant, qui purpureo sanguine sæpe numero pro patria fuso immortalem sibi gloriam peperere; rosa vero, quæ candido nitet colore, quid aliud, quam te cœlibem adhuc vita insignem et manus nullo adhuc sanguine inquinatas habentem significat.[1]

A Dessewffyek 1525. évi armálisa a buzogányt tartó karnak adja magyarázatát. A czimernyerők ezt azért kapják, mert egy elődjük a tatárok elleni harczban elvesztette jobb kezét, már halálos sebeket is kapott s mégis az ország zászlaját épen hozta vissza az öldöklő harczból.

Legutolsó szimbolizáló középkori armálisunk, a még kiadatlan Bursel-féle 1526-ból.[2]

Az armális ide vonatkozó szavai:

Leone equidem te donavimus eo, quod in re militari et fortitudine et generositate semper usus fuisti. Lilii flores cum honorem, tum benignitatem, ob quam omnibus gratus es, aperte demonstrant.

Ha most összehasonlitjuk az előbbi adatokat, csodálkozni fogunk azon, hogy Bárczay minek alapján állithatta azt, hogy armálisaink jelmagyarázatai ellentmondók. Hiszen a mely jelképek többször előfordulnak, azoknál a magyarázat mindenütt megegyezik; legfellebb csak a szin különbsége módosit rajta valamit.

Az oroszlán háromszor fordul elő s mindháromszor a vitézség, az «oroszláni bátorság» megszemélyesitője. Az idő nagy távolságát (1418—1526) meggondolva, bátran elfogadhatjuk, hogy általában az oroszlánt a vitézség jelképének tekintették s hogy e vélemény nem változott később sem, azt Hoffmann Pál gróf Esterházy Pál felett tartott beszédének [3] következő állitásával bizonyithatom: «Nem csak az oroszlán egyedül czimere az erőseknek.»

E negativ mondatban pozitive benne van, hogy az oroszlán a vitézségnek, mely az erőt feltételezi, jelképe. Annak is tekintik mostanig, mert az oroszlán képzete az erőét, a vitézségét szükségképen felidézi.

[1] Palma, Heraldicæ regni Hungariæ specimen 110. l.

[1] Turul XIV. k. 15. l. Ugyanily szimbolizmus van a Dózsa czimerben. Mivel Dózsa György Ali pánczélos karját egy csapással levágta, egyéb kitüntetések mellett: insuper ut in scuto et gentiliciis familiæ insigniis manum cum acinace præcisam cruoreque madentem *signa et memoriam virtutis* fortitudinisque suæ gestaret, consecutus est. Istvánffy: Regni Hungariæ historia, 1724. kiad. 41. l.

[2] Eredetije a bécsi udvari kamarai levéltárban. Szines másolat a M. Heraldikai és Genealogiai Társulat levéltárában.

[3] Bécs. 1653. 5. l.

Ha a többi armálist nézzük, akkor sem találunk ellenmondást, de sajnos, egyezést sem, mert mások a szimbolumok, úgy hogy hasonló czimeralakokra következtetést nem merünk vonni, bárha a szimbolizmus általános elterjedtsége[1] némileg feljogositana erre.

A helyett, hogy e sikamlós utra lépnénk, tekintsünk el a magyarázatokban rejlő speczialitásoktól s legott szemünkbe tünik egy közös vonás, melyet a czimer-szimbolika alapjául kell elfogadnunk, ha a heraldika tudományos jellegét e tekintetben meg akarjuk őrizni. A mint az oroszlánnál láttuk, úgy a többi czimeralaknak is, mint jelképnek, legszembetünőbb, legjellemzőbb tulajdonsága a szimbolizáló erő.

Hogy időrenben haladjunk, nem tartjuk-e ma egész természetesnek, hogy a pompázó tollazatu, az emberhez beszélőképessége által hasonló papagályt a legnemesebb madárnak tartották s a nemesség szimbolizálására használták?

Vagy a Keczer czimerben lévő szivnek adhatott-e középkori ember más jelentést, mint az odaadó hüségét, a szeretetét?

A Kölkedi armális a saslábnak azt a magyarázatot adja, hogy a mit a czimerszerzők a vitézség és alázatosság karmaival megragadnak, állandóan tartsák meg; tehát — eltekintve a speciális körülményektől, — jelentése a szerzemények megtartása, a minthogy nincs is jellemzőbb tulajdonsága a saslábnak annál, hogy a mit karmaival megragad, azt könnyen nem engedi el.

Ugyanez armálisban a szárny a magas vágyak felé való *emelkedést* szimbolizálja. Itt is a legjellemzőbb tulajdonság van megragadva, mely a szárny czéljában — hogy t. i. a repülés eszköze rejlik.

A Révay armális szerint «mindenki tudja, hogy a farkas a legfalánkabb, a legtelhetetlenebb állat» s azért méltán jelölhet minden kielégithetetlen vágyat, adott esetünkben dicsszomjat.

A virágokkal és szinekkel való szimbolizálás eseteiben sem találjuk meg a Bárczay által hangoztatott ellenmondást, sőt adataink támogatják egymást. Mivel — legalább adott eseteinkben — a virágok szimbolizáló jellegüket szinüktől nyerik, foglalkozzunk első sorban a szinekkel.

Előfordul a Kölkedi-armálisban a sárgaszin, mint a szeretetnek szimboluma. Erre nézve se ellentmondó, se erősitő adatunk nincs.[1]

A fehérszin a mocsoktalanság, az ártatlanság jelképe, mely a Hunyadi armálisnál a jellemre, a Révayakéban a czimerszerző nőtlenségére és vérrel be nem szennyezett kezére vonatkozik. Fehér szinénél fogva jelöli a liliom a tisztességet, jóságot a Bursel czimerben.

A vörösszin kiontott vért jelent a Hunyadi armálisban s ugyanazt a *vörös* rózsa a Révayban.[2]

Mig az eddig tárgyalt esesekben hasonlaton alapuló szimbolizmus van, arra is van két irott adatunk, hogy a jelölt dolog és a jelkép között tárgyi, anyagi összefüggés van. Ily esetekben a szimbolum rendesen foglalkozásra, ese-

[1] Ezt bizonyitja, hogy a czimernek nyelvünkben «symbolum» jelentése is van már a középkorban, pl. az Erdy-codexben: Leez dicchoesseghnek coronaja es az ezek orzágnak cymoere. (Nyelvemléktár V. k. 38. l.) Komjáthy: Szent Pál levelei (58. l.). Jegyet vivtte az kwrnyw metelysnek, az hit igasságának cymeryth.

[1] Itt szerepel a feketeszin is, de jelentése nincs adva. Tekintve azt, hogy az armális mindent megmagyaráz, csak ezt nem, feltehetjük, hogy a fekete a szárny természetes szine.

[2] Tudtommal más szinek jelentése nem fordul elő armálisainkban a mohácsi vész előtt. Később e tekintetben is nagyobb lett az elfajulás. Azt hiszem, nem lesz érdektelen a szineknek jelentéséről közölni itt egy összeállitást a XVII. század végéről. Ekkor irta össze Váradi Szabó György *Medicusi és borbélyi mesterségét* (eredetije a sz. udvarhelyi ev. ref. collegium Kis-könyvtárában) javarészben Thököly Imre borbélyának jegyzeteiből. E munkájába, hogy hogy nem, belekerült az alábbi rész is:

Az külömb-külömb szineknek magyarázatja, hogy mit példáznak renddel.

Királyszin = méltóság.	Egszin = józan elmét.
Ezüstszin = uraság.	Meggyszin = szivfélelmet.
Pirosszin = szerelem.	Hajszin = haragot.
Fejérszin = szüzesség.	Szürkeszin = gorombát.
Pázsitszin = reménység.	Hamuszin = ostobát.
Testszin = gyötrelmet.	Sárgaszin = bolondot.
Tengerszin = habozót.	Baraczkvirágszin = együgyüt.
Lángszin = tétovázót.	Vijolaszin = mord kedvet.
Zöldszin = kegyelmet.	Kékszin = kétséget.
Galambszin = értelmet.	A gyászfeketeszin = életünknek estin halálra emlékeztet.
Rózsaszin = engedelmet.	
Veresszin = haragot.	

Mikor szivárvány vagyon, nézd meg jól, melyik szint látsz többet benne, ahhoz képest tanulj belőle jó atyámfia a Krisztusban. Én váradi Szabó György.

Mosolyra késztető a jámbor összeallitás, de nem árt azt is tudni, hogy milyen szemmel nézhették régen a czimert.

ményre vonatkozik s annak vagy eszköze, vagy eredménye. Ilyen a Dessewffyek buzogányt tartó karja és a Hunyadi armálisban a korona, melyben kettős jelentés egyesül: egyfelől jelzi az országot, másfelől Hunyadi János vitézségének és becsületességének eredményét, az ország (a korona javai és jogai) biztositását s az uralomnak felajánlását, azaz a specziális esettől eltekintve a korona iránti alattvalói kötelesség teljesitését.

Több irott adatunk nincs az ilynemü jelképiségről, de még az is csodálatra méltó, hogy e kettővel találkozunk,[1] mert amig egészen természetes, hogy a hasonlaton alapuló szimbolumokat, mivel alkotásukhoz, megértésükhöz elvonás, okoskodás szükséges, megmagyarázza az armális, addig az utóbbi banális szimbolumok, a milyen önkényt ajánlkoznak, ép oly könnyen felfoghatók, megérthetők, mint az igen primitiv, természetes gondolkozás szüleményei.

A kétféle szimbolizmusnak már létrejövési módja is megmutatja, hogy milyen álláspontot kell elfoglalnunk vele szemben.

Az előbbi elvont jelképiségről csak oly alakokkal kapcsolatban beszélhetünk, a melyeknek jelentését több hiteles irott adat erősiti meg (oroszlán, fehérszin, vörösszin) és ily alakoknál is csak akkor, ha nem lehet gyanunk, illetve adatunk arra, hogy a czimer megalkotásánál nem a szimbolizmus játszotta a főszerepet (pl. beszélő czimer), de még ilyenkor is nagyon óvatosan, mert oly nagy az idő- és gondolkozásbeli különbség, hogy magunkat a középkor gondolat világába beleélni s adatok hiányában mindazt, a mi a czimeradományozásnál közrejátszott, ismerni nem vagyunk képesek. Ez, és nem a magyarázatok ellentmondása az oka, hogy csinján kell bánni a szimbolismussal, ha tudományosan akarunk beszélni, mert pl. ha a Révay armális magyarázatát ráolvasom a hassági Farkas czimer vörös rózsájára, talán nem mond ellent senki; de ha azt találnám mondani, hogy a muronyi Veér András czimerében az a különös helyzetü kis pajzs szép fehér rózsájával a czimerszerző nőtlenségét vagy vérrel még be nem szennyezett kezét jelenti, legnagyobb heraldikusunk, Csoma József, a kinek erről más véleménye van, rosszalólag rázná a fejét s már ezzel tönkretehetné állitásomat, mert bizonyitani nem tudnám.

Több eset van arra, hogy néhány czimerünk, mintegy átmenetet képezve a kétféle jelképiséget egyesiti magában. Ezek már könnyebben és biztosabban felismerhetők s bővebb bizonyitás nélkül is tudományosan tárgyalhatók. Csak egy példát hozok fel. A Petneházy czimer nyilazó oroszlánját, mely mintegy ellentéte a Chapy czimer szemén nyillal talált oroszlánjának. Az ellentét nemcsak a fő czimeralakok helyzetében, hanem abban is nyilvánul, hogy az utóbbiról tudjuk, hogy históriai ténynyel függ össze s hasonlaton alapuló szimbolum, az előbbiről nem tudjuk s még is biztosan állithatjuk, hogy az oroszlán a czimerszerzőt jelzi s nyila *természetes összefüggésben* van a czimerszerzővel, annak a fegyvere s talán érdemes cselekedetének eszköze.

Nem irott adat, hanem a természetes összefüggés adja kezünkbe a fonalat biztos következtetésre még akkor is, ha elvont jelképpel van kapcsolatban s mennyivel biztosabb és kecsegtetőbb ez akkor, a mikor nemcsak a czimernyerő és egyik alak között, hanem az összes czimeralakok között is megvan a természeti összefüggés.

Az előbbiekben, azt hiszem, sikerült kimutatnom a szimbolumok közötti óriási különbséget s szükséges is volt, mert csak bizonyitás árán lehet beszélni a heraldikából már-már kizárt szimbolizmusról, de különösen a szokatlan természetes szimbolumról.

Ez utóbbi a magyar heraldikának igen jellemző vonása, de nagy hibája is, mert — a mint talán emlitettem is — valóságos czégtáblává sülyesztette a czimerek egy részét.

Tulajdonkép ily nemesi czégtáblák harczi vonatkozásu czimereink is, melyeknek nagyrésze egyszerü, számot vetve a pajzs szük keretével s a czimer alkalmazásával metonimice részt ad az egész helyett.

Nem akarván általánosan ismert példák felsorolásával fárasztani az olvasót, visszatérek oda, a honnan a szimbolizmus elvezetett, azon czimerekhez, melyeknél nagyobb az ábrázolásban is

[1] Aligha oknélküliek e magyarázatok. A Hunyadi armális mindennek okát adja, a mivel az ősi czimer bővült, igy a koronának is. Nem lehetetlen, hogy a Dessewffyek buzogánytartó karát a regés tatárjárási hős emlékére való tekintettel kellett megokolni.

a természetességre való törekvés, úgy hogy természetes alakjában az egész embert adják s a foglalkozást viselettel s különböző, többnyire harczi eszközökkel jelzik.

Ilyen 1515-ből a Zsoldosok [1] vörös ruháju, 1509-ből a muronyi Veér András czimerének [2] pánczélos kivont kardu vitéze, 1508-ból a Monoky [3] és 1526-ból a Krasznai Pándi [4] természetes alapon álló jobbjában felemelt buzogányt tartó férfi-alakja.

Nagyobb a szimbolizmus 1393. Cserey [5] czimer kardot és buzakalászt és a Máriássyak [6] buzogányt és keresztet tartó férfi alakjában.

Az emlitett czimereknek szimbolikus és naturalisztikus volta mellett van némi jelenetes jellegük is, a mennyiben a fegyvert felemelve, sujtásra készen tartják; a következő czimerekben már annyira előtérbe lép a jelenetes ábrázolás, hogy a gyönge szimbolizmus majd egészen elenyészik bennük.

Vannak egyszerübb jelenetes czimereink, melyek egy alakot tüntetnek fel müködés közben vagy szemléltetik rajtuk valaminek hatását. Az előbbiek közé számithatjuk a botfalvi Both (1460.) [7] és a Kendeffy (XVI. sz.) [8] czimer nyilazó harczosát, 1418-ból a Csontosok [9] vártorony-ablakából kihajló s kürttel jelt adni készülő s a Szlopmayak [10] (1432.) rovátkolt várfal mögött álló kardot tartó őrét és a Deésházy czimer [11] harczra készen álló jobb kezében kivont kardot, baljában pajzsot tartó ifját; inkább valamely jelenet eredményét tünteti fel a véres kardu Disznóssy,[12] a nyiltól talált, véres nyaku Berekszói [13] s a szintén nyillal meglőtt, vérző mellü Szigeti György [14] czimerének alakja.

[1] Siebmacher, 504. l.
[2] Csoma J. A nemzetségi czimerek tanulmánya 9. lap.
[3] Siebmacher, 318. l.
[4] Tudtommal nincs közölve. Eredetije Orsz. levéltár M. B. O. L. 29093. A czimer későbbi festésnek látszik.
[5] E. S. 77. l.
[6] Siebmacher, 297. l.
[7] Siebmacher 65. l. Turul 1902. évf. M. H. Her. II. k. 20. lap.
[8] Erd. Siebmacher, 39. l.
[9] Turul IV. k. 162. l.
[10] U. a. V. k. 18. l.
[11] Arch. Ért. 1893. évf. 252. l. Erd. Siebmacher 83. l.
[12] Turul V. h. 66. l. M. H. Her. II. k. 19. l.
[13] U. a. VIII. k. 41. l. M. H. Her. I. 17.
[14] U. a. IX. k. 165. I.

Ez utóbbi igen figyelemre méltó; a legtermészetesebb ábrázolásu, mert a lövésnek a szervezetre való közvetlen hatását természethiven állitja elénk a vér előbugygyanásában, az arcz fájdalmas kifejezésében s különösen azzal rögziti meg, hogy a sebesült a fájdalomérzet következtében a nyil után kap, hogy azt a melléből kitépje.

A Szigeti czimer, mint harczi epizód, átvezet komplikáltabb, *történeti czimereinkhez.*

Nemcsak czimereink kompoziciója, hanem néhány armálisnak szövege is meggyőz arról, hogy a magyar czimerek alakjainak nagy része összefüggésben van a czimerszerző vagy elődei életének valamely mozzanatával. Ez összefüggés még nem teszi történetivé a czimert, ha alkotásánál a heraldikai szempont volt az irányadó s ennek kedvéért a valóságon változtatva, csonkitva, szimbolikusan kifejezve, legalább is annyit eltitkolnak, mint a mennyit szemünk elé tárnak; történetinek csakis oly czimereket nevezhetünk, melyek nagyobb változtatás nélkül tárják fel a tényt, mert heraldikai tekintetek annyira nem kötik alkotóikat, hogy még a pajzs keretével, a czimer alkalmazásával sem gondolnak.

Mivel a meghatározásban lényeges jegy az, hogy a czimer tárgya tény (megtörtént dolog, létező állapot) legyen, ezt pedig irott adattal kevés czimerre nézve bizonyithatjuk be (Kánthor, valószinü következtetéssel a Dombaynál) mert armálisaink, mintha a bővebb felvilágositást a czimerre hagynák, szükszavuak s formulaszerüen általánosságban beszélnek — más bizonyságot is kell keresnünk s ezt meg is találjuk a Kánthor, Ányos és Radák czimerben előforduló puskában.

A modern heraldika egyik leghelyesebb szabálya az, hogy a legújabb czimerekben is kerülni kell a modern tárgyak alkalmazását. A heraldikában a régiességre való törekvésnél semmi sem természetesebb, mert modern tárgyu czimer a család «ujdonsültségére» utal.

Ezt észre kellett venni a régieknek is, már pedig a puska majd az egész középkoron át nemcsak modern tárgy, hanem az igazi vitéz lovag előtt megvetett fegyver is volt. Bebizonyitható, hogy nálunk is gyáva fegyvernek tartották az előkelők, a vitézek s mégis a Kánthor és Ányos czimer vadásza azt használja, a

Radák czimer hőse azzal lövi le nyilazó ellenségét! A kor felfogása és a czimerek közötti ellenmondás kiegyeztethető-e másképpen, mint azon feltevéssel, hogy a történeti hüségre való törekvés folytán kerül a puska a középkori czimerekbe?

E törekvéssel okolhatjuk csak meg, hogy a többi, szerencsére nem sok történeti czimerünk is a heraldikának hol egyik, hol másik szabályába ütközik bele s a czimer czéljának, alkalmazásának annyira nem felel meg, hogy önmagának ellentétévé válik.[1]

Arról, hogy szerkezet tekintetében a históriai hüségre törekvő czimer a természetességnek netovábbja, felesleges szólanom. Ugyanez áll az ábrázolásra nézve is. Észrevehető festőinknek az a törekvése, hogy a rendelkezésükre álló eszközökkel, jól akarnak rajzolni s a lehető legjobbat nyujtani. Bár a fősulyt az emberre, arczára, alakjára, ruhájára fektetik, a mellékalakokat, a hátteret sem hanyagolják el, úgy hogy némely czimerünk szép tájkép jellegü. Kelemetlenül egyiknél-másiknál csak a távlat hiánya hat, de ezen is segiteni igyekeznek a pajzs lefelé halványodó kék szinével (Kánthor, Brodarics), mi által az alakok még valószerübbekké lesznek.

Ezek előrebocsátását szükségesnek tartottam, mert a Turulban s különösen a Magyar czimeres emlékekben kimeritően tárgyalt czimereknek csak megemlitésére szoritkozom.

A történeti czimerek az igazi nemesi foglalkozás, vadászat és harczolás közben tüntetik föl a férfit.

Vadászjelenetet tár fel a farkassal egy szál ingben, karddal szembeszálló Kistárkányi,[2] a Paulik-család elmosódott s már-már alig látható armálisa,[3] melyben vörösruháju alak áll szemben medvével, a hasonló motivumu s valószinüleg a középkorból származó a medvét átszuró Lánczy,[4] a vaddisznót dárdával üző Dobay, a szarvasvadászatot feltüntető Khántor és Ányos czimer; melyeknél a vadász az előbbiben közeledő, az utóbbiban termetes fa alól menekülő szarvasra czéloz puskájával.

Történeti, harczi vonatkozásu czimereink rövid sorozatát a Brodarics czimer [1] nyitja meg, kétségtelenül harczi jelenetet ábrázoló, a cselekvényt egészében feltáró czimer a Dombay[2] és Radák.[3]

[1] E megokolás egyuttal azt is megmondja, hogy miért kell a czimereket a történeti név alá összefoglalnom, bárha e név más fogalom részére is le van foglalva.

[2] Turul XIII. k. 162. l. M. H. Her. II. k. 16. l.

[3] 1514. armális a Nemzeti Múzeum levéltárában.

[4] Csoma, Abaúj vármegye nemes családjai, 394. l. VI. tábla.

[1] Szines másolat a Magy. Herald. és Gen. Társ. levéltárában. Turul X. k. 101. l.

[2] Siebmacher, 69. l. Turul XIV. k. 151—152. l.

[3] Mivel e czimer, bárha úgy heraldikai, mint viselettani szempontból igen nevezetes, még sehol közölve nem volt, azt hiszem nem felesleges, ha az armális szövegét itt közlöm a Radáklevéltárban (Magy. Nemzeti Múzeum levéltára) lévő eredetije után. A czimer képét az előbbi közleményhez csatolva mutattuk be.

Az armális szövege azért is érdekes, mert alig említi, hogy a czimernyerőknek érdeme lenne, hanem az ősök érdemeit hangsulyozza s a czimernyerőket példájuk követésére buzditja a czimeradomány által.

Uladislaus dei gratia rex Hungariæ et Bohemiæ etc. tibi, fideli nostro nobili *Blasio Rudaak* salutem et gratiam nostram regiam. Ad regalis culminis apicem et fastigium pertinere existimamus, veluti e specula quadam, mentes, animos et servitia suorum subditorum diligenti scrutinio circumspicere debere et quid queque deceat ex sua regia providentia diligenter perpendere; sic sit, ut hii meritorum suorum donativo adepto e veterno et sompno perpetuo ea munificentia regia expergefacti ad omnia vel ardua quæque alacres et prompti reddantur; nos itaque hæc et talia memoria revolventes et nostrorum animos fidelium proniores alacrioresque ad res bellicas gerendas reddere et veluti e corpore quodam diutino excitare cupientes noluimus conniventibus oculis illa prædara et nominatim maiorum tuorum domi forisque facinora pertransire et ut tu quoque vestigiis eorum laudabilibus insistenda non exorbitares, sed tanto maiori (igy.) et ardentiore zelo ad cetera huius regni nostri munia et bellicas meditationes accendaris posterique tui accendantur et inflammentur, quanto maiore donativo a nostra maiestate te insignitum decoratumque esse prospexeris, tibi et per te *Michaeli*, *Stephano* et *Thomae*, fratribus tuis uterinis, vestrisque hæredibus et posteritatibus universis hæc arma militaria et nobilitatis insignia, quæ in principio præsentium litterarum nostrarum regiarum pictoris haud indocta manu eleganterque figurata (sunt animo deliberato et ex certa scientia nostra atque) benignitate et munificentia regia dedimus et conferimus ac præsentibus elargimur (ut tu tuique hæredes et posteritates universi præscrip) ta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utentium ubique in prœliis, duellis, velis, torneamentis, anulis (nec non sigillis, velis cortinis, papilionibus et generaliter). quibuscunque rerum et expeditionum generibus et exercitiis nobilitaribus et militaribus ferre, gestare insuperque (omnibus et singulis iis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus cæ-

Az előbbiben félrefordult, tehát menekülő török fejét magyar vitéz vágja le kardjával, az utóbbiban puskával czélzó magyar ifjuval szemben mellbe lőtt, kifeszitett ijjat tartó török áll.

Különösen az utóbbi feltünő naturalismussal rajzolt, de jól is sikerült kép. Természetességének nem csekély jele az a körülmény, hogy a festő számot vetett a kilőtt golyó haladási sebességével, úgy hogy a magyar vitéznek ideje sincs a puskát elvenni vállától s már is buzog a török vére.

Azt hiszem e czimer mutatja középkori heraldikánk legalacsonyabb hanyatlási fokát. Az a csekélység, a mit róla mondottam vagy egy tekintet a czimerre, elárulja a pajzsképi heraldikátlanságát.

A pajzs még e korban is szokatlanul bő, hogy a két alak között némi távolságot is feltüntethessen. Sisakdisz nincs, a sisaktakarót virág helyettesiti, mely a pajzs aljából nő s bogyókban végződik, melyekbe a pajzs két szélén álló két tyukféle madár vág; szóval az egész czimer a reneszansz tulzott hajtása: nincs benne semmi, a mi heraldikailag helyes lenne.

Ezzel bucsut vehetünk embert ábrázoló czimereinktől is. Végig tekintve e rövid ismertetésen, világosan látható, hogy mennyire ellenkeznek a heraldikai hagyományokkal s a czimer alkalmazásával, különösen pecsétnyomatokon, melyeken a legegyszerübb alakok is gyakran kivehetetlenek. Mert míg más alakoknál a stereotyp ábrázolás segitségünkre van, az embert ábrázoló czimerek pecsétlenyomatainál, ha az alak nem vehető jól ki, az ember széles müködési körével szemben még sejtelmeinket is el kell hallgattatnunk.

Alig is hihető, hogy a jelenetes czimereket tipáriumba vésték volna, ellenben arra van eset, hogy a komplikált czimer — talán éppen az alkalmazás nehézsége miatt — egyszerübbé válik. Czimerbővitések alkalmával is elég gyakran megcsonkitják az eredeti, jelenetes czimert, hogy a kisebbé lett mezőbe beférjen; igy pl. a Radák czimerből a bárói czimerben csak a két kar, puska és törökfő maradt meg.[1]

A szövevényesebb jelenetes czimerek pecsétlenyomata után kutattam is, de még eddig csak egyet találtam, hódászi Kánthor Mihályét a múzeumi Kállay-levéltárban 1517-ből. A pecsét majdnem kivehetetlen, de bizonyos, hogy az 1509. armálissal semmi köze, mert czimere két keresztbe tett kardnak látszik. Ez tüntetné fel tehát a valódi Kánthor czimert, az 1509-iki adományt nem tekinthetvén másképi, mint egy megtörtént jelenet emlékét.

Kutatásom másik eredménye — ha ugyan az előbbit eredménynek lehet tekinteni — az, hogy elég szép számmal találtam jelenetes czimerek pecsétlenyomatát, a melyek egyfelől meghazudtolják azt a feltevést, hogy komplikáltabb jelenetes czimereinket pecsétbe nem vésették, másfelől pedig élénken feltüntetik, hogy menynyire sülyedt heraldikánk, még akkor is, ha a czimer helyességének mértékéül az állitjuk fel, hogy tudtak-e az eredetinek megfelelő, lenyomatban jól kivehető pecsétet vésetni.

A szóban forgó czimereket teljesen jól kivenni nem lehet, blazonálásuknál a kérdőjel nem nélkülözhető. E miatt sokat vesztenek értékükből; a heraldikus látja ugyan rajtuk a hanyatlás jeleit, de egyes részek kivehetetlen volta miatt teljes képet, igaz képet nem bir róluk adni, a müvelődéstörténet kutatója pedig, a ki a minél természetesebb kivitelü czimereknek örül, e pecsétlenyomatokat egyáltalában nem használhatja.

E nagy hiányuk miatt meg sem kisérthetem pontos blazonálásukat, hanem a lehető legrövidebben leirom, a mit rajtuk kivehettem.

1, *Marochay Ferencz pecséte*[2] 1503. I/12. Félmeztelen (?) férfialak, vállán ruhadarab, előre nyujtott kezében szalag, előtte valami gömb.

2. *Vincker Andrásén*[3] vándorlegényféle alak vállán pálczáról lógó holmi, leeresztett jobbjában ?

teri) nobiles militesque huius regni armis utentes quomodolibet de iure aut consuetudine usi sunt et gavisi, uti, frui (et gaudere possis et valeas, atque ?) posteritas vestra universa possit et valeat. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam præsentes literas nostras secreto (sigillo nostro, quo ut rex Hungariæ utimur pendenti communitas vobis duximus concedendas. Datum Budæ, feria quarta proxima ante festum, beatorum Fabiani et, Sebastiani martyrum, anno domini millesimo) quingentesimo quarto decimo, regnorum nostrorum Hungariæ etc. anno vigesimo quarto, Bohemiæ vero quadragesimo quarto.

[1] Siebmacher, 379 l.

[2] M. N. M. Véghelyi gyüjt.

[3] 1504. VII/26. U. o.

3. *Ryppachy Péter* allovászmesterén[1] balra fordult férfi jobbját előre, balját hátra tartva, vivó állásban.

4. *Zaltanusz László* királynői titkárén:[2] vágtató ló hátán ki nem vehető alak.

4. *Kerepeczi Pelbárt* beregi alispán pecsétén[3] magyar vitéz, balkezével lábához leeresztett pajzsát tartja, felemelt jobbjában kivehetetlen tárgy.

A Kisfaludy-levéltárban 1515—1525 közötti oklevélen, melynek kiadója Ludovicus Tomori, Joannes Kever de Velezd és Stephanus de Balyht, az 1—3. pecsét egyezik: féltérdeplő helyzetben két kezét magasra tartó óriás előtt fenyőfa (?). Második pecséten: ülő férfialak előtt juh (?) melyet fejni látszik.

E pecsétek után, melyek közül egynehány emblémának látszik, még csak a Bűdi czimerre[4] hivatkozom, a mely szintén nem egészithető ki s ép ezért rajza hasznavehetetlen: A tojásdad pecsét egy utasféle embert mutat, jobb kezében bottal. A háttérben hegyek s valamely falunak (!) része látszik.1

E leirás majd hihetetlennek látszik, pedig hasonlatos hátterü czimerekkel 1526 után nem ritkán találkozunk. Tény, hogy a magyar természetes, józan gondolkozás ily gyakorlatiatlan tulzásba esik, de ép ebben nyilvánul heraldikánk különleges volta.

Vannak ugyan, a kik ezt tagadják, mert a német és az angol heraldikában is vannak jelenetes czimerek, de a mi heraldikánk különlegessége nemcsak a jelenetek aránylagos sokaságában, hanem a tárgyválasztásban is nyilvánul. Alig van oly jelenetes czimerünk, melyről ki lehetne mutatni, hogy idegen czimer másolata, mert mindenik a magyar életből fakad.

Hogy heraldikánk önálló jellemvonásai daczára sem szembetünően nemzeti heraldika, annak oka a többször nyilvánuló idegen hatás, de különösen hogy czimeriróink idegenek voltak.

Tekintetbe kell azonban venni azt is, hogy az armálisok gyakran elmondják, miként a czimernyerő néha ősi czimerének, melyet majd minden ujabb pecsétvésés alkalmával a magyar izléshez idomitottak, néha pedig a bemutatott czimernek adományozását kéri. Az ilyen czimereket a kivitelben is magyarnak kell tekintenünk, mert lehetetlen, hogy az óhajtott czimeren, ha egyszer a királyi kegy szentesitette, a kanczellária, a herold, a festő változtatott volna, ha csak nem a czimerszerző kivánságára.

Annyival inkább lehetetlennek látszik ez, mert armálisaink nagy száma bizonyitja, hogy királyaink kedveznek a magyar felfogásnak; magyar felfogás szerint komponál czimereket a királyi kanczellária s abból, hogy az armális dicséri a festő ügyes kezét, a kivitel szépségét gyanithatjuk, hogy a czimerirótól meg is követelték a szép, a természetes kivitelt. Ha értett is a czimeriró a heraldikához, a magyar szellem szolgálatában eszköz, mesterember, a ki többre becsüli megrendelői tetszését, mint a heraldikai szabályokat.

E különös magyar viszonyokból érthető, hogy még külföldön festett armálisainkban is miért találkozunk természetes ábrázolással és oly primitiv hibákkal, a melyeket nem követhet el hivatott, a heraldikai szabályokat ismerő czimeriró, ha szabad kezet engedünk neki. Ily primitiv hibák pl. a sisaknak és a sisakdisznek a pajzs dőlésével, a pajzsalakkal való ellentétes iránya vagy a pajzsalaknak nem a tengely irányában való rajzolása.

Miután a czimerirók idegen volta nem áll ellentétben azzal, hogy specziális heraldikánkról beszéljünk, összefoglalom a dolgozatomban érintett hazai specziális jellemvonásokat, azon viszonyokkal kapcsolatban, melyek folytán érvényesülhetett is a magyar szellem, még pedig két főirányban:

I. Specziális jogi és családi viszonyainkban, melyekből következik az idegen hatás elleni ösztönszerü védekezés gyökerezik a nagyobb mérvü czimervariálás lehetősége és különösen az ősi czimerek természetesülése.

II. A czimeradományozás okában és módjában nyilatkozik meg a különleges vonás, a mely létrehozza: 1. a magyar életre vonatkozó jelképes és jelenetes czimereket, melyek hizelegnek a nemzeti hiúságnak; 2. a czimer és alakjai hibás, természetes kivitelét.

[1] 1519. U. o.

[2] 1515. VII/12. Kisfaludy-levéltár.

[3] 1522. M. N. M. Kállay-levéltár, Nr. 104 régi jelzés alatt. Az alak vállától kezdve a pecsét töredezett.

[4] Nagy Iván: Magyarország családait, II. k. 280. l. A pecsétlenyomat 1530-ból való, de valószinü, hogy a czimer a mohácsi vész előtti.

Már e két irány is megadja heraldikánk jellegét, bár elméleti szempontból hibákba vezeti, Ezzel azonban mivelődéstörténetünk nyert sokat, mert minél kétségtelenebb, hogy a czimerkép az életből van meritve és természetes, hű ábrázolású, annál megbizhatóbb mivelődéstörténeti kútfő.

R. KISS ISTVÁN.

MEGJEGYZÉSEK A «MAGYAR NEMZETSÉGEK A XIV. SZÁZAD KÖZEPÉIG» CZIMÜ MUNKÁRA.

(Ötödik, befejező közlemény.)

Tibold. A legelőkelőbb családok eredetét annyira kikutató Keszői Simon mondja: «akkor jöve aztán Gyeics vezérhez Tibold Fanbergi gróf, kit Graf Tiboldnak hivtak. A honnan némelyeket azon nemzetségből maig egyszerüen Graunnak hivnak. Ettől származnak a Babocsaiak. Ezek ugyanis Deuchunlantból (= Deutschenland) valók.» A budai krónikában és Turóczinál e Tibold «Sambergi» gróf.

Mindenekelőtt megjegyzendő, hogy Fanberg nevü helység jelenleg Németországban nincs; egy Samberg van azonban a poroszországi münsteri kerületben. A «Graun» szót maga Keszői, azt hiszem elég világosan magyarázza meg. Miután a német jövevény magát «Graf Tibold»-nak nevezte, átment e jelző az ő utódaira is; a magyarok is «Grafen»-nek nevezték őket; a «graun» nem a német «Grau» = szürke, hanem a «Grafen» irásmódja, e mennyiben t. i. az U betü V-nek veendő. — Azt hiszem, hogy a «Grab»-ból később a magyaros hangzásu Gráb = Gara keresztnév keletkezett, mert az erdélyi «geréb» sem más, mint a német «Gräf» magyarositása. Ismereteink mai állása szerint a legnagyobb valószinüség a mellett szól, feltéve, hogy a krónikás állitása valóságon alapszik, hogy ez esetben a bajor Schaunburgi dynasta-család egyik Tibold nevü tagjáról lehet szó, ki Gyécsa fejedelmünk idejében talán Gizela bajor herczegleánynyal együtt Magyarországba jött és itt is maradt. «*Tibold*» *(Tebald) különben nem más, mint a német «Theobald» vagy a franczia «Thibaut» magyarositása.* Kétségkivüli dolog, hogy *azon Tibold comes, ki 1060-ban I. András király családját, midőn ez a Béla herczeggel kiütött háboru idejében Ausztriába menekült, elkisérte: ama bizonyos Tibold jövevénynek fia vagy unokája; valamint az is bizonyos, hogy az 1103-tól 1113-ig szereplő Theobald nevü somogymegyei főispán szintén e nemzetség tagja.*

A nemzetség első tagjairól többet mondatunk, mint szerző.

Ugron kalocsai érsek tanusitja 1234-ben, hogy Zsadány nb. Ivánka a Dráva mentén fekvő Zelbarouna nevü birtokot nem tartja erőszakkal elfoglalva, a mint ezt a grábi apát állitja, hanem hogy e jószágot vétel utján szerezte. Az erre felhivott eladók: *Bodor fiai Jakab és Petko, a grábi apátság kegyurai* megerősitették ezen állitását.[1] Ebből nemcsak a nemzetség legrégibb birtokviszonyai nyernek bővitést, de egyuttal az is kitünik belőle, hogy Bodor fiainak egyik őse alapitotta a grábi apátságot és hogy ennek következtében Somogymegyének 1093 és 1094 közötti főispánja Gráb[2] szintén a Tibold nemzetség sarja.

Midőn a somogymegyei birtokviszonyok megvizsgálásával megbizottak 1236-ban Mór fia Györgynek a somogymegyei Borhod-ra való igényeit megbirálták, a bizottság tagjai között egy Jakab is szerepel.[3] Következő évben (1237-ben) már arról értesülünk, hogy e bizottsági tag nem más, mint *Bodor fia Jakab.*[4]

Szerző azt mondja, hogy «1369-ben Babócsa oly nemes kezén van, a kinek négy izre felmenő nemzedékrendje a Tibold nemzetség törzsökére semmikép sem illeszthető. Ebből az látszik, hogy a XIII. század végén és a XIV. század elején duló politikai harczok a Tibold nem azon ágát, melynek kezébe Babócsa került, megsemmisitették.»

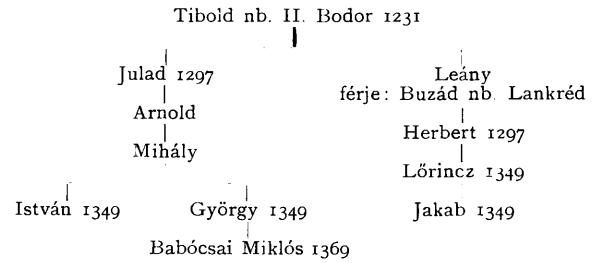
Azt hiszem, hogy nincs igaza.

[1] Wenzel, VI. k. 557. l.
[2] Fejér, II. k. 482. l. Knauz, I. k. 85. l.
[3] Wenzel, VII. k. 22. l.
[4] Hazai oklevéltár 4. l.

Tibold nb. II. Bodor fia Julad 1297-ben Buzád-Hahót nb. Lankréd fia Herbortnak, ki az ő nővérének fia, a somogymegyei Németiszeget adományozza.[1] A keresztesek csurgói konventje pedig tanusitja egy meg nem nevezett évben, hogy a zalai konvent bizonyitványa szerint *Julad comes és fia Arnold* (a Buzád-Hahót nb.) Atyasz comesnek, *ugyanezen Herbord unokatestvérének* 40 márkával adósok és ezért a Dráva melletti Harazna nevü birtokukat elzálogositották.[2] Ezen Harazna megfelel a még most is Babócsa mellett fekvő somogymegyei Heresznye helységnek; igy tehát kétségtelen, hogy e Julad comes az 1297-ik évivel azonos és hogy a keltezetlen okmány nem — mint Wenzel véli — 1219 körül, hanem 1297 után lett kiállitva. — 1349 aug. 19-én tanusitja a somogyvári konvent, hogy Lankréd fia Herbert fia Lőrincz és ennek fia Jakab egyrészről, másrészről pedig *Arnold fia Mihály fiai István és György* között a következő üzlet jött létre: Arnold unokái zálogba adják Somogymegyében fekvő *Németiszeg* nevü birtokukat Lankréd utódainak és kötelezik magukat arra, hogy a mennyiben a kiváltást elmulasztanák, az elzálogositott birtokot Lankréd utódainak átengedik.[3]

Ezen adat már most megbecsülhetetlen támaszpontot nyujt a Tibold nb. Babócsaiak nem zedékrendjére. Tudjuk, hogy II. Bodor 1231-ben Németiszegen kapott osztályrészt. Van neki egy Julad nevü fia és egy leánya, ki Buzád-Hahót nb. Lankrédhez ment férjhez, mely házasságból Herbert származik. Bodor fia Julad odaadja németiszegi birtokának egy részét e Herbertnek; Julad és fia Arnold elzálogositják a Babócsa melletti Heresznyét Buzád nb. Atyasznak. Igy tehát megczáfolhatatlanul be van bizonyitva, hogy azon Arnold, kinek unokái 1349-ben e Herbert utódainak németiszegi birtokrészüket elzálogositották, *nem más, mint azon Bodor fia Julad fia Arnold, ki 1297 után atyjával együtt Heresznyét elzálogositotta.* Most jön azonban a dolog java.

A somogyi konvent tanusitja 1368-ban, hogy *Arnold fia Mihály fia György fia: Babócsai György* a somogymegyei Aradi Tamás fiainak: Lőrincznek, Bertalan császmai őrkanonoknak és Tamásnak bizonyos összeggel adós, melyért, ha azt ki nem fizetné, birtokaival szavatol. Nem is fizetett, miért is egy évvel később, 1369-ben, kénytelen volt Hosszufalu nevü birtokának egy részét elzálogositani.[1] Miután láttuk, hogy Tibold nb. Arnold unokája György 1349 ben szerepel, *be van bizonyitva, hogy az 1369-ben emlitett Babócsai Miklós a Tibold nb. II. Bodor egyenes ivadéka.* Megkapjuk — hogy a nemzedékeket is összehasonlitsuk — a következő leszármazást:

Tolcsva. Lángos fia János 1288 után is szerepel. Midőn 1299-ben a zemplénmegyei Olasz-Liszkát határolják, a szomszédos birtokosok közül Langius fia János is szerepel.[2] Ennek fia László is hagyott maga után fiut. Midőn t. i. az egri káptalan 1358-ban a Butkai Pál és Eszenyi János elleni ügyben vizsgálatot rendelt, akkor a kihallgatott tanuk közül *Tolcsvai László mester fia Lángos* is szerepel.[3] Arról volt szó, hogy Baksa nb. Pap Istvánt, a Gálszécsi család ősét 1358 aug. 16-án megölték; oly adat, melyet szerző müvének első kötetében a Baksa nemzetségnél hiába keresünk.

Tomaj. Mielőtt a részletekre átmennénk, a következőt kell megemlitenem. Szerző, midőn a Losonczi és a losonczi Bánfi-családnak a nemzetségből való kiágazását rajzolja, ezt mondja: «Mindezeket azért voltunk kénytelenek fölemliteni, mert a Losonczy és a Losonczi Bánffy családok leszármazása s összetartozása eddigelé legjelesebb könyveinkben is hibásan volt feltüntetve.» E szerint tehát a nevezett két család helyes levezetését csak most találnók szerző mű-

[1] Hazai okmánytár, I. k. 91, l.
[2] Wenzel, XI. k. 156. l.
[3] Anjoukori okmánytár, V. k. 313. l.

[1] Hazai okmánytár, V, k. 150—154. l.
[2] Fejér, VII/II. k. 256. l.
[3] Zichy okmánytár III. k. 131. l. (259. do 1364. «de Tolchuatou»).

vében. Bátorkodom az «Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde» 1899. évfolyamának 235-ik lapjára utalni, melynek erre vonatkozó dolgozata nem tartozik ugyan a legjelesebb könyveink közé, de mely a nevezett két családnak a nemzetség törzséből való leszármaztatását éppen úgy rajzolja mint szerző könyve, a mivel azonban nem akarom azt állitani, hogy szerző e dolgozat nyomait követte.

Dénes nádornak leánya is volt. IV. Béla tanusitja t. i. 1264-ben, hogy Dénes nádor néhai Orbán komáromi főispántól Lemecha nevü birtokot vásárolt és hogy a nádornak halála után ennek fia Miklós a lemechai birtokot nővérének kezével Sándor fia Bodon comesnek adta.[1] 1271-ben pedig Sárói Léva, az esztergomi érsek tisztje, a nógrádmegyei Hugyag melletti Kér nevü birtokát rokonának, Sándor fia Bodó-nak eladja;[2] 1283-ban néhai Kálnai Mihály Sándor fia Bodótól a barsmegyei Magasmart nevü birtokot örök áron megszerezte.[3] 1261-ben a következő Tomaj-nembeliek az abádi birtok ügyében esküdtek: «Joannes Diósy maior, Dula et Sebastianus.»[4] Jánosról és Sebestyénről szerző ugyanazt, de más forrás után mondja. Fejérnél két név mindenesetre ferditve van, a «Diósy» valószinüleg Dionysius, a «Dula» talán Tiba lehetett.

III. Dénes fia I. Tamásról azt állitja a szerző, hogy 1319-ben a székely ispánságot, 1318-ban Bereg-, 1321—24-ik években pedig Ugocsamegye főispánságát birta. A székely ispánságra nézve — bár az idézetek sorrendje nagyon zavaros — F. VIII/II. k. 237. lapra hivatkozik, a miből e Tamásnak székely ispánsága világosan kitünik; a beregi és ugocsai főispánságra nézve A. I. k. 632. és II. k. 147. lapra hivatkozik. — A. I. k. 632. l. azonban csak azt mondja, hogy Dénes fia Tamás mester, Ugocsamegye főispánja, 1321-ben a Kállaiaknak Baacha nevü birtokán garázdálkodott. A II. k. 147. l. szerint Ugocsamegye főispánja Dénes fia Tamás mester egyik Kállai ellen pört nyert. Beregi főispánságát — úgy látszik — az Országos Levéltárban levő, D. L. 29996. sz. a. okmánynyal igazolja. Ez utóbbi nem áll rendelkezésemre, de az Anjoukori okmánytár fentebbi két darabjából határozottan ki nem derül, hogy Ugocsamegyének 1321-től 1324-ig ismert főispánja, Tomaj nb., vagyis Losonczi Dénes fia Tamással azonos. Felhozhatjuk különben erre nézve még a következő adatokat: *a)* Egy évnélküli okiratban tanusitja Tamás mester comes de Bereg, hogy Gutkeled nb. Várdai Aladár fia László egyezségre lépett.[1] *b)* Egy szintén évnélküli darabban intézkedik Tamás mester, munkácsi várnagy, Bereg- és Ugocsamegye főispánja a Nyaláb várában folyó épitkezések dolgában. Az illető darab László nevü nyalábi várnagyának szól és Nyaláb várában van kiállitva. *c)* Szintén évnélküli levélben ir Tamás mester, Ugocsa főispánja Nagysemjéni Mihályhoz törvénykezési ügyben.[2] *d)* 1323-ban Tamás mesternek Ugocsamegye főispánjának Kállay János ellen pöre van.[3] *e)* Ugyanezen évben bizonyos bereg- és szatmármegyei ügyben többekkel együtt Dénes fia Tamás mester Ugocsa főispánja tanuskodik.[4] Mindezen forrásokból lehetetlen kibetüzni, hogy Bereg- és Ugocsamegyének e főispánja a Tomaj nb. Losoncziak tagja volt.

Losonczi III. Dénes fia I. Tamás 1335-ben Járai Páskával együtt az erdélyi nemesek képviselője, 1339 febr. 19-én csak birtokos;[5] ezután részint mint «Losonczi», részint mint «Szentmártoni» szerepel, a nélkül, hogy a róla szóló, szerzőtől is idézett okmányok beregi vagy ugocsai főispánságát emlitenék. Mint gyermekeit az eddig ismert források csak Istvánt és II. Tamást ismerik.

Miután már most kiemeltem, hogy a fenti források Losonczi Tamást mint Bereg- és Ugocsamegye főispánját nem ismerik, ki kell mutatnunk, hogy ezen főispán tulajdonképen ki volt?

Van is rá kellő válaszom.

I. Károly király tanusitja 1315 jun. 30-án, hogy Dénes fia Tamás mester Bereg- és Ugocsamegye főispánja ifjukora óta neki szolgálatokat

[1] Botka, Barsmegyei okmánytár, 66—67. l. (hol Kamar helyett «Tamat» áll.)
[2] Wenzel, VIII. k. 352. l.
[3] Hazai okmánytár, VI. k. 292. l.
[4] Fejér, IV/III. k. 37. l.

[1] Zichy okmánytár, I. k. 129. l.
[2] Hazai oklevéltár, 193. l.
[3] Anjoukori okmánytár, II. k. 84. l.
[4] Fejér, VIII II. k. 423.
[5] Urkundenbuch zur Gesch. der Deutschen in Siebenbürgen, I. k. 469., 500. l.

tett és a szőlősi és nyalábi vár visszaszerzésekor különös érdemeket szerzett magának, melyeknek elismeréseül neki a Szatmármegyében fekvő, azelőtt Barsa nb. Kopasz nádor és fia kezén volt *Iwank* és *Hermannszeg* nevü birtokokat adományozza. Ugyanezen Kopasz nádor és Ákos nb. István nádor fiainak hütlenségére vonatkozik Károlynak 1315 julius 1-én kiállitott oklevele, melynek erejével a szatmármegyei *Terebes, Bel* – és *Külricse* nevü birtokokat a fent már emlitett érdemek megjutalmazásául e Tamás mesternek adja. Midőn Károly az Iwank és Hermannszegről szóló adománylevelet 1320-ban átirja, azt mondja, hogy Tamás mesternek a királyhoz való hüséges ragaszkodása miatt a lázadók összes ősi birtokait elpusztitották.

Igaz, hogy ezekből sem lehet megállapitani, vajjon Tamás főispán a Tomaj nemzetség tagja-e, de ezt már ezekből is mondhatjuk, hogy Jánk = Iwank), Hermanszeg, Terebes és a két Ricse nem képezték a Losoncziak birtokát. 1325-ben e Tamás már csak «comes condam de Bereg.» I. Lajos 1360-ban kelt átiratában mondja, hogy az átirat *Jánki Miklós, Tamás főispán fia, Dénes unokája*, udvari vitéze részére történt.[1] Miután tudjuk, hogy Losonczi I. Tamásnak csak István és Tamás nevü fiai voltak és Jánk s a többi imént emlitett birtokok a Losoncziak kezén nincsenek, megczáfolhatatlanul be van bizonyitva, hogy Dénes fia Tamás Bereg- és Ugocsamegye főispánja, a kihalt szatmármegyei Jánki család őse Tomaj nb. Losonczi Dénes fia Tamástól teljesen megkülönböztetendő személy!

Nemzetségét és részletesebb családi viszonyait nem ismerjük. Egyetlen-egy adatot találok, mely talán viszonyait némileg megvilágitja. Fejér, VIII/IV. k. 295. l. (Wagner Gen. Dec III. pag. 27.) mondja, hogy 1321-ben Thomas Filius Dionysii, magister tavern. *de Dobos* Ugocsa főispánja. 1321-ben Aba nb. Nekcsei Demeter a királyi, Katyisz nb. Széchényi Tamás a királynéi tárnokmester; állitásának ezen része tehát nem áll. De a «Dobosi» melléknév talán nem egészen koholt. 1321-ben olvassuk t. i. Fejér, VIII/II, k. 109. l. hogy Dénes fia Tamás Ugocsamegye főispánja Derzs fiainak Miklósnak és Lászlónak Dobos nevü birtokán garázdálkodott. E Dobos a Hont-Pázmán nb. petri Derzsfi-család[1] tulajdonát képezte és miután Tamás főispán azzal van vádolva, hogy Doboson garázdálkodott, nem igen valószinütlen, hogy ő is ott volt birtokos.

Még egyet kell emlitenünk: 1319 máj. 1-án és 14-én Dénes fia Tamás mester Ugocsamegye alispánja.[2] Miután már 1315-ben Bereg- és Ugocsának főispánja volt, feltételezhető, hogy itt a «curialis» helytelenségen alapszik.

Tomaj nb. Dénes fia Tamás utódai vezetéknevüket gyakran változtatták, Tamás fia István pl. 1355 aug. 20-án «Régeni»,[3] István bán fia Dénes 1368-ban «Losonczi és Abádi», Dénes fia István 1341-ben «Bezerédi», 1344-ben «Szentmártoni», Dénes fia Tamás «Losonczi», de 1353-ban «Szentmártoni» néven szerepel.[4]

Tördemicz. Erre csak azt kell megjegyeznünk, hogy egy Tördemiczi Péter fia Pál 1290-től 1313-ig mint hantai prépost müködik. Fivérei: Vid és János.[5]

Tűrje. A hirneves Szentgróti Dénes nádort szerző azért tartja I. Gyécsa fiának, «mert egy 1259-iki oklevél őt I. Tamás nagybátyjának mondja (patruus)», forrása pedig Wenzel VII. k. 310. l. Felütjük e forrást és azt találjuk, *hogy sem az egyik, sem a másik állitást nem igazolja.* Az illető lapon egy okmányról van szó, melyet IV. Béla «anno millesimo ducentesimo quinquagesimo, nono kalendas Julii, Regni autem quintodecimo» állitott ki. A «quinquagesimo» és «nono» közötti vessző és az uralkodás éve tehát világosan bizonyitja, *hogy itt nem 1259-ről, hanem 1250 jun. 23-ról van szó.* Dénesnek nagybátyaságáról pedig már azért sem szól e lap, *mert a Dénes nevet nem is emliti.*

Állitásából kifolyólag szerző azon Dénes fia Dénes lovászmestert, ki 1236-ban a nyitramegyei Nagy-Tapolcsánt kapta, Szentgróti Dénestől megkülönböztetendőnek mondja s ennek következ-

[1] Az erre vonatkozó okirati anyagot dr. Komáromy András ur már a Századok 1894. évf. 498. skk. lapján, ujabban pedig a Tört. Tár 1903. évf. 120—121. lapjain tette közzé.

[1] Ezen Derzs fia Miklóst szerző müvében (II. k. 232. l.) hiába keressük.

[2] Zichy okmánytár, I. k. 163. l.

[3] Anjoukori okmánytár, VI. k, 365. l.

[4] Zichy okmánytár, I. k. 616. l., II. k. 111., 499. l., III. köt. 40., 355. l.

[5] Anjoukori okmánytár, I. k. 322. l. Fejér, VI/I. k. 288. l., VII/II. k. 197. l., IX/VII. k. 704. l.

tében az e Dénesről 1235-ig mondottakat a nádorra nem alkalmazza. Én azt hiszem, hogy az illető okirat[1] erre nézve is támaszpontot nyujt. E Dénes fia Dénes részt vett t. i. Béla ifj. királynak 1228-ik évi bolgár hadjáratában; ugyanezt állitja szerző Szentgróti Joákimról is és igy már most több mint valószinü, hogy e két férfi egymással közeli rokonságban állott.

E Joákimról azt is tudjuk, hogy 1214-ben mint királyi pristaldus müködött, midőn Miklós comest a vasmegyei Lendva nevü birtokba kellett beiktatni.[2]

Vázsony. Egyik forrásra (F. VII/V. k. 348. l.) ugyanaz áll, a mit már az Azan nemzetségnél állitottam.

A nemzetség egyik tagját hiába keressük a munkában. Midőn az esztergomi káptalan és a csuti konvent 1291 nov. 10-én egy esztergomi telket maguk között felosztanak, akkor az aktusnál *Vázsony nb. Jónás*, Ladamér érsek tárnokmestere is közremüködik.[3] Tekintettel arra, hogy az ugyanezen nemzetségbeli Mencshelyi Móricz ugyanezen érseknek tisztviselője volt, bizonyosra vehetjük hogy Jónás is a nemzetség ezen ágához tartozott.

Záh. Itt egynehány ág hézagosan van bemutatva. A váczi káptalan előtt 1299 máj. 5-én a következő felek szerepelnek:

1. a) *Kázmér fiai Feliczián és Gönczöl*
   b) *Ugron fia István fia Domonkos*
2. *Fulko fiai Simon, Pál, Péter és Mihály.*
3. *Mihály fiai Mihály, Máté és Agy.* Az 1. alattiak István alországbiró itélete értelmében kötelesek voltak a 2. alattiaknak május 1-én 10 márkát, a 2. alattiak pedig a 3. alattiaknak május 14-én ugyanannyit fizetni. Május 1-én megjelent Feliczián és kijelentette egyuttal Gönczöl és Domonkos nevében, hogy Fulko fiai helyett Mihály fiait elégiti ki, mire a káptalan május 5-én az ügyet rendezettnek mondja ki.[4]

Ezzel megismerkedünk Póka fia Fulko eddig ismeretlen fiaival és megtudjuk, hogy a Berende ágbeli Feliczián, Gönczöl és Domonkos, valamint Mihály fiai Máté, Mihály és Agy még 1299-ben is élnek.

[1] Fejér, IV/I. k. 22. l.
[2] Hazai okmánytár, VIII. k. 16. l.
[3] Knauz, II. k. 300. l.
[4] Hazai okmánytár, VII. k. 278. l.

Más helyen[1] a következőt találjuk: Szécsényi Tamás erdélyi vajda szolgájának Bék nb. Varju Miklósnak 1350-ben a Hevesmegyében fekvő Lazó falu felét adományozza, melyet a vajda több más birtokkal együtt *Cseh fia Jakab fia István és ennek testvére Hani István* nótázása folytán 1337-ben nyert adományba Károly királytól, mivel ezek az «átkos emlékü Feliczián nemzetségéből származtak.» Itt kétségkivül a hevesmegyei Hany és Laksó nevü helységekről van szó.

Jób püspök és fivére Záh megkapják V. Istvántól 1263-ban a Korzan (= Kartal) nb. Péter és Ferencz kezén volt Kartal, Bodon és Ság nevü birtokot;[2] akkor tehát mindketten még István hivei voltak.

Zsadány. Itt többrendbeli hézag van. Midőn IV. Béla 1252-ben Miskócz nb. Tamás és Péternek bizonyos Etre-elleni, Ruch, Donath, Drauch és Kudmen birtokok ügyében folyó pere alkalmával az ügy megvizsgálását tiz tagból álló bizottságra bizza, ezek között *Ábrahám fia Ivánka* is szerepel.[3] 1266-ban pedig a pozsegamegyei Cerkvenik szomszédai: *Ivánka fiai Benedek és Aladár.*[4] Miután e Cerkveniket a Zsadány nb. Velikeiek birtokában találjuk, világos, hogy Ábrahám fiai e nemzetség tagjai.

*Benedek fia Tamás*ról szerző egyetlen egy szót sem mond. Pedig vannak róla adatok.

A pozsegai káptalan előtt, 1308 okt. 18-dikán László comes leánya, Csák nb. Domonkos nádor fia Péter özvegye, jelenleg Benedek comes fia Tamás neje, hitbérét és hozományát első férje fivérének Istvánnak elengedi.[5] 1317-ben pedig ugyanezen Csák nb. Czimba István mellett Benedek fia Tamás mint Kórógyi László pécsi püspök bizalmi férfia müködik.[6]

Zsidó. II. Mácsa (Mátya) fia *Mihály* előfordul 1295 márcz. havában mint baranyamegyei Bodony melletti birtokos.[7]

Csab. A tatai konvent tanusitja egy évnélküli okmányban,[8] hogy Olivér comes bizonyos

[1] Csoma, Abaujvármegye családai, 630. l.
[2] Turul, 1901. évf. 117. l.
[3] Hazai okmánytár, VI. k. 64. l.
[4] Ugyanott 140., 142. l.
[5] Anjoukori okmánytár, I. k. 158. l.
[6] Fejér, VIII/II. k. 77. l.
[7] Hazai okmánytár VII. k. 240. l.
[8] Wenzel, VII. k. 544. l.

Kataca nevü birtokot vásárolt, hogy ezt Salomo fia Demeter (a Salamonváriak egyik őse) és még mások felbecsülték és hogy Olivér köteles volt a vételárt Vidának, Mártonnak és Ivánkának megfizetni. Várta őket négy napig, de nem jöttek. Wenzel az okirat keltét az 1260 körüli időre teszi. Közelebbi meghatározására szolgáljon a következő:

A veszprémi káptalan előtt 1263-ban, többek között Endre fia *Vida*, Cséf fia *Márton* és Szöczi *Ivánka* a Karaka folyón túli Cheyd nevü birtokukat Olivér comesnek és fivérének Bikátynak eladták.[1] Ebből már most tudjuk, hogy a keltezetlen oklevélben szereplő Olivér a Csab nemzetség tagja és hogy Kataca helyett Karaka, azaz Kerka olvasandó. Salomo fia Demeter, a Salamonváriak őse 1254., 1259., és 1265-ben szerepel; 1254-ben Bakaty fiai Jakab, Mikó, Jaracsin és Karácsony Salomo fiát Demetert és ennek fivéreit a Zala folyón lévő valamely malom miatt a bíróság elé idézték. Miután Demeter mellett Bakaty fia Mikó is a Kerkai birtok ügyében működik, azt hiszem, hogy a bizonyos okirat 1254 körül lett kiállitva.[2]

A nemzetség legrégibb tagjairól a következők jegyzendők meg:

a) A nemzetségi jelzővel, azaz «de genere Csab» első izben Gothardot emliti egy István ifj. király által 1266-ban István, Márk és Imre fiai részére kiadott oklevél.[3]

b) Endre király 1229-ben Detrét és Gergelyt zalai várjobbágyoknak nevezi.[4] Nem szenvedhet kétséget, hogy itt a két ág őseivel van dolgunk.

c) A legrégibb tagok már korábban mutathatók ki mint szerzőnél. Midőn 1256-ban a zalamegyei Vállust meghatárolják, az ezzel megbizottak sorában a következők is szerepelnek: 1. Matha fia Olivér hadnagy, 2. «Blasius comes et Gwthardus filius Detrici de Dallo.»[5] Ezen — csak 1513-ból való átiratból ismert — okmány adatai azonban óvatossággal fogadandók el, mert itt kihagyások vannak. Olivér atyja t. i. nem Matha, hanem Gergely és a «de Dallo» (melyet különben sem ismerünk) előtt valószinüleg még egy személynév is állt.

d) I. Olivér fia Gergely 1292 után is szerepel. Midőn a Damazsa nembeliek 1298-ban egynehány birtokot a Hahót nb. Istvánnak eladnak, a szomszédos birtokosok sorában *Olivér fia Gergely* és *Sánta Loránd* is ott van. Ez utóbbi kétségkivül a szintén Csab nb. Loránd fia Loránd, ki 1287-ben a Bagodiakkal való kiegyezésben vett részt.[1] Mihály fia Miklós 1355-ben kijelenti, hogy anyja Erzsébet, Herény nb. Káldi Egyed leánya, most már a komárommegyei Némai Nána fia Loránd neje.[2]

Subics (= Subity). Ezen leghiresebb horvát nemzetségből szerző csak a brebiri Ugrinich családot ismeri. Történetének rövid ecsetelése után a következőt mondja: «Egész más volna a Subity nem története, ha bizonyos volna, a mit a magyar s horvát történetirók közül oly sokan hirdettek, hogy a XIII. század végén élő Pál tengermelléki bán és fiai a Subity nemből ágaztak ki. Azonban, sajnos, okleveles adatunk erre nincs. Az, hogy Brebiri nevet viseltek, mint pl. az Ugrinich-család, nem elég bizonyiték, mert Brebirben birhattak mások is, nemcsak a Subity nembeliek. Azonkivül ők nem brebiri lakosok, hanem brebiri ispánok voltak. Egyedül a zárai veszedelem (1345—1346) irója mondja, hogy Pál bán ivadéka «Subichievich» nembeli volt. Ámde a mint különböző a Petrich és Petrichevich-család, épp úgy különböző lehetett a «Subich» és «Subichievich» nem. Azonkivül ez iró a horvát dolgokról nem volt pontosan értesülve.»

Azt hiszem, hogy szerzőnek sehogy sincs igaza s hogy Pál bán ivadékai, azaz a Zrinyiek mégis a Subics nemből származnak.

Már a Zrinyiek egyenes őse, Stefko, ki rokonaival együtt 1251-ben a bribiri (igy nevezik ma e helységet) ispánságot kapja, «bribiri nemes»-nek neveztetik; fia Mladen, Spalató grófja, 1282-ben a «Bribiri» családnevet használja.[3] Legbiztosabb jele azonban annak, hogy e család, a mellett, hogy a bribiri ispánságot viselte, mégis

[1] Wenzel, VIII. k. 74. l.

[2] V. ö. Wenzel, VII. k. 370., 520. l. Hazai oklevéltár 45. l.

[3] Igy mondja ifj. Reiszig Ede ur a Turul 1899. évf. 29. lapján; az illető okiratnak hollétét nem tudom.

[4] Tört. Tár 1898. évf. 338. l.

[5] Hazai okmánytár, VII. k. 59. l.

[1] Hazai okmánytár, VI. k. 328. l. Wenzel, X. köt. 326. l.

[2] Anjoukori okmánytár, VI. k. 370. l.

[3] Wenzel, VII. k. 319. l., XII. k. 249. l.

a «Bribiri» családnevet is használta, az, hogy Pál bán fivére György magát 1277-ben «Georgius *de Breberio Comes Breberiensis* et Sybenicensis»-nek nevezi. Ugyanezt teszi Mladen nevü fivére, ki 1277-ben Trau podestája.[1]

Találjuk továbbá a következőket:

a) a zágrábi káptalan tanusitja 1408-ban, hogy egyrészt György fia Pál fia Zrinyi Péter, másrészt Subics nb. Pál fia Briberi Jakab maguk között örökösödési szerződést kötöttek és hogy «*ipsi proximi invicem existunt patrueles*»

b) 1412-ben megerősiti Zsigmond király a következő Subics nb. Bribirieknek birtokait:

1. Márk fia Mikácsnak, 2. *Pál fia Jakabnak*, 3. Péter fia Jánosnak.

c) 1436-ban az előbbi Subics nb. Pál fia Jakab és ugyanazon nb. Mikács fiai Gergely és Miklós és János fiai György és János bribiri nemesek szerepelnek.

d) A knini káptalan tanusitja, hogy Subics nb. Pál fia Bribiri Jakab, volt horvát-dalmát albán 1441-ben végrendelkezik. Birtokainak javarészét Zrinyi Pál fia Péternek és fiainak hagyja «*tanquam in fratres ipsius proximiores per lineam consanguineitatis ipsum pertinentes, quos in proximiores fratres eiusdem per lineam consanguineitatis pertinere allegabat.*» Végrendeletének végrehajtói pedig *a következő Bribiriek*: *Vgrinchich* Miklós fia Vgrin, *Krywchich* Mikács fia Gergely, *Obradics* Péter és *Ztoysicz* Pál.

e) 1456-ban e Subich nb. néhai Pál comes fia Bribiri Jakab fentebbi végrendelkezését egynéhány ponttal bőviti.

f) 1514-ben a következő személyek kijelentik, hogy elődeik bizonyos klastromokat alapitottak: «Nos Nicolaus comes *Zriny*, Georgius *Kriwchich*, Cristoforus *Kriwchich*, Stephanus *Vgrinowych*, Petrus *Obradich*, Georgius *Ztoysich* ***ceterique nobiles de genere Subych.***»[1] Ezen utóbbi oklevélből már most kétségtelenül kitünik, hogy *azon számos családok közé, kik a Subics nemzetségből kiágaztak, a Zrinyi-család, vagyis a XIII. század végén szereplő Pál bán ivadékai is sorozandók.*

* * *

Végzetül még hangsulyozandó, hogy szerzőnek teljesség kedveért az 1395-ben emlitett ***Slopostelschin*** nevü tótországi nemzetséget[2] is fel kellett volna venni.

A Misel nemzetséget későbben (1408-ban) emlitik és azt mégis felvette.

Dr. WERTNER MÓR.

[1] Wenzel, XII. k. 224. l.

[1] Vjestnik Horv. Zemaljkoga Arkiva, I. k. 88., 90., 91., 92. 93., 94., II. k. 47. l.

[2] Zichy-okmánytár, IV. k. 607. l.

VEGYES.

Szenczi Kertész Ábrahám czimeres nemeslevele.

(Melléklettel)

A nagyváradi biblianyomtató, Kertész Ábrahám czimeres levelét mindeddig nem ismertük. Emlitette ugyan Kemény József, Nagy Iván is hivatkozott rá, a Siebmacher is tud róla, de kiadva nem lett. Ott hevert a szebeni országos levéltárban (511. sz. a.), elfeledve, mindaddig, mig a váradi nyomdászat történetén dolgozva, e sorok irója meg nem ismerte.

Pedig becses ez a czimeres levél, nemcsak azért, mert ezzel is szaporodik a II. Rákóczi György idejéből ismert czimerlevelek száma, hanem mert adatokat is nyujt Kertész Ábrahám életéhez, kiről eddig vajmi keveset jegyeztek fel irodalomtörténetiróink.

Születési helye és éve ma is ismeretlen. Valószinü azonban, hogy Szempczről származott, mert a czimeres levél is úgy emlékezik meg róla: Kertész alias Szempczi. Idők során az «mp» betük «n»-né változtak; a nemeslevéltől eltekintve sehol sem találjuk nevét másként emlitve, mint szenczi Kertész Ábrahám. Igy irja ő maga is sajtótermékein. Nagy Iván előnevét «Szempczi»-nek, a Siebmacher pedig «alias Szempczi»-nek mondja.

Szülei — mint a czimerlevélből kitünik — becsületes, tisztességes emberek voltak, kik némi vagyon felett is rendelkeztek, mert Kertész Ábrahámot a czimeres levél «nem éppen szégyenlendő szülőktől származott»-nak mondja, kik ha a sors mostohasága miatt a nemesség sorába nem is vétettek fel, azért mindent elkövettek gyermekök nevelése érdekében, egyengetve az utat, hogy Kertész Ábrahámnak már gyermekkorában megnyilatkozott tehetségét fejleszszék.

Alig sajátitotta el az alapvető ismereteket, külföldre ment. Bejárt sok országot, vidéket, elsajátitva a megismert nemzetek szokásait, gyarapitva ismereteit, a külföldön tanulta a nyomdászat mesterségét is, de hogy hol, arról nincsenek adataink. Egyedül két körülmény látszik a mellett bizonyitani, hogy az Elzevirek voltak mesterei. Az első, a lényegesebb, hogy könyvnyomtató jelvényül is az Elzevir Izsákét használja. A másik, hogy ő honositja meg hazánkban az elzevir betüket, a tojásdad alakú, szép metszésü tipusokat, miket kétségkivül ott ismert meg Lüneburgban.

A nyomdászat mesterségét elsajátitva, visszatért hazájába, hol I. Rákóczy Györgyben és nejében, Lorántffy Zsuzsannában nyert hatalmas pártfogót.

Mikor a jámbor fejedelem és élete párja a biblia újbóli nyomatását elhatározzák, e czélra Váradon nyomdát állitanak fel, mint ezt Pápai Páriz Ferencz is emliti «Erdélyi Feniks»-ében (33 l.): «a mely Typographia készült sok költséggel és sok Fejedelmi Embernek s népes Ecclésiáknak adakozásából, czélozván az egész Bibliának nagy formában és több magyarázattal való kinyomatására.» Ennek vezetésével szenczi Kertész Ábrahámot bizták meg, ki működésével, mint a czimeres levél is emliti, nevének dicséretet, egyházának dicsőséget és az egész országnak hasznot hozott.

Már I. Rákóczi György méltányolni akarta ez érdemeket, már neki volt szándékában Kertész Ábrahám részére a nemesség adományozása, de ebben a halál meggátolta. II. Rákóczy György tehát csak atyja nyomdokait követi, mint ezt a czimeres levélben is kiemeli, midőn Kertész Ábrahámnak és utódainak a nemességet adományozza.

A czimeres levél Gyulafehérvárott kelt, 1648 deczember 10-én. Mint vicesecretarius Szalárdy János, a siralmas krónika irója ellenjegyezte. Az 1649. márczius 30-ikán tartott nagyváradi közgyülésen hirdették ki, mint ezt a czimeres levélen Belényesy Ferencz, Biharmegye jegyzője meg is erősiti.

A czimeres levél az erdélyi armálisoknál szokatlan pompával van kiállitva. Már alakja is a ritkábbak közül való, amennyiben könyvalakú; habos bibor atlaszba van kötve és az élére festett czimerkép igen diszes kivitelü.

A czimer két részre osztott paizs; a felső kék mezőben rózsaszin szedőszekrényen jobbra néző kettősfarkú arany griffmadár áll, karmaiban a nyomdászatnál használatos festéklabdákat (pilas) tartva; az alsó fekete mezőben kék (itt inkább lila) liliom látható, kelyhébe tűzött két szál fehér rózsával. A paizs feletti sisak koronájából egy a paizsbelihez hasonló griff emelkedik ki, de csak fél testével. A czimert a bibor-fekete takaró övezi.

Mindennek jelentőségét a czimeres levél is kiemeli. A gyorsröptü griff, a tudás, a gondolkodás jelképe, a mint Kertész Abrahám élete is a tudomány terjesztésére törekedett. A nyomdai szerek foglalkozását dicsérik. A pajzs alsó sötét mezeje annak a jele, hogy mintegy a semmiségből, nem nemes szülőktől származva emelkedett, mig a virágok: a nyiló rózsák és a szüzies liliom nemes lefolyásu életét jelképezik.

Mindez bizonysága annak, hogy mily nagy szolgálatnak tekintették akkor Kertész Ábrahám biblia-nyomatását, ki szembeszállva a harczias időkkel, fáradhatatlanul működött jövőbe vetett hitével. Erről szól az a jelmondat is, mi a czimert kiegészíti: «Linquenda est pigritia, quæ quod adest aspicit et sequenda diligentia quæ quod futurum est prospicit.»

A czimer pompás kapu-féle boltozat alá van helyezve, amelyet három czimerpaizs diszit. Felül Rákóczi György fejedelem czimere foglal helyet, lángsugarakkal keritve; benne a félkeréken álló, szablyát tartó fekete sas vörös mezőre van helyezve s a kerék sárgás-vörös paizslábból nől ki. Jobbról császári kétfejü sasos czimer, balról Magyarország czimere látszik, alul pedig keretbe foglalva a fentebb idézett latin mondás olvasható.

A czimeres levél első oldalát arany szegfű, a másodikat buzavirág és piros rózsa disziti, mig a többi oldalt merész vonású czirádák ékesitik.

A czimeres levél szövege a következő:

Nos Georgius Rakoczi dei gratia princeps Transilvaniæ, partium regni Hungariæ dominus et Siculorum comes etc. tibi fideli nostro Abrahamo Kertesz, alias Szempczi cognominato, typographo ecclesiæ orthodoxæ Varadinæ laudatissimo, salutem et gratiæ erga te nostræ principalis continuum incrementum. Cum manifestum sit imperia et respublicas iisdem, quibus acquisitæ sunt artibus retineri, reges et principes in eo vel præcipue elaborare decet, ut virtuti suus semper honos habeatur, sua cuique præmia reddantur, et qui aut bellicæ disciplinæ studio, aut domestico aliquo, eoque quietiore vitæ genere aliquid ad rempublicam adiumenti attulerint, in eos principes cum cœtera munificentia, tum honestissimis titulis elargiendis sint propensi, quos ingenia recte instituta omnibus huius vitæ commodis, quæ ex fortunæ arbitrio dependent, longe anteponere consueverunt. Quod præclarum institutum et nos ab initio fœlicis regiminis nostri præ tare semper in fideles subditos nostros conati, posteaquam intelligamus te Abrahamum Kertesz alias Szempczi cognominatum honestis quidem et neutiquam pœnitendis ortum parentibus, qui et si fortunæ iniuria ad præclarum nobilitatis ordinem aspirare nequivissent, vitæ tamen integritate, honesta educatione viam tibi ad eam adipiscendam præstravissent, quorum tu disciplina imbutus, mox in ipso rudis

SZENCZI KERTÉSZ ÁBRAHÁM CZIMERE 1648-BÓL.

pueritiæ tempore, non obscura futuræ virtutis argumenta edidisse, degustatisque bonis literis ac peragratis exteris, iisque variis provinciis ac regionibus, nec non exploratis in iis diversarum nationum moribus, mox tum ad eam, quam inde ab aliquot annis in prædicta ecclesia orthodoxa Varadina, insigni nominis tui cum laude, magno Christiani cœtus emolumento, reipublicæque commodo exercuisti artem typographicam, tum vero cœteros virtutis cultus animum adiecisse, insignemque in eo vitæ genere ad præsens usque operam navasse perhiberis. Quorum omnium intuitu cum celsissimus quoque princeps, condam dominus Georgius Rákóczi, dei gratia alias huius regni nostri Transylvaniæ princeps, etcetera, prædecessor desideratissimus, ac genitor noster gloriosæ reminiscentiæ, dignum te esse censuerit, qui munificentia sua hac principali exorneris, nisi sibi fatis cedere oppido contigisset, per hoque literæ sub nomine eiusdem celsitudinis in apricum prodiisse potuissent. Nos itaque paternis vestigiis hac in parte insistere volentes, te uti mereris, in cœtum et numerum verorum, natorum, et indubitatorum regni nostri Transylvaniæ et partium Hungariæ eidem annexarum nobilium annumerandum, aggregandum, cooptandum et adscribendum esse duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus, et adscribimus per præsentes, decernentes expresse, ut a modo deinceps successivis semper temporibus, tu Abraham Kertesz Szempczi, tuique hæredes et posteritates utriusque sexus universi pro veris et indubitatis nobilibus sitis, habeamini et reputemini. In signum autem huiusmodi veræ et indubitatæ nobilitatis vestræ, hæc arma seu nobilitatis insignia: scutum videlicet erectum, linea transversa bipartitum, superiori dimidia parte cœsii, inferiori nigri colorum, cuius in superioris spacii sive areæ fundo super castam typographicam varios cancellatim continentem typos, expressus est gryphus, naturali suo colore seu pennis, erecto corpore incedenti similis, capite versus dextrum scuti latus verso, alis erectis, anterioribus utrisque pedibus pilas typographicas ad consuetum quasi laborem accomodatas tenens; inferius vero scuti spacium ad utrumque angulum continet duas rosas albas, ex adverso sibi correspodentes, infra quas flos lilii crocei est delineatus; supra scutum galea militaris aperta est posita, quam contegit diadema regium, gemmis preciosis et unionibus coruscum, de quo prominet gryphus dimidiatus priori per omnia similis; quæ si diligentius tecum reputes, non obscuram sortis in iis tuæ rationem comperies; nam gryphus velox meditabundumque animal esse perhibetur, pari ratione ad virtutem nonnisi perpetuo irrequietoque studio et industria, via patet, instrumenta typographica tuam in eadem arte laudabilem exprimunt experientiam, summo labore, inter varias, easque exteras nationes partam; inferior scuti margo declarat te ex obscuritate parentum perpetuo animi candore, vitæque suavitate, quod ipsum rosæ et lilium appositissime representant, ad claritatem nominis te ipsum asseruisse; quæ omnia in capite sive principio præsentium literarum nostrarum docta manu et arte pictoris suis propriis coloribus depicta esse cernuntur, animo deliberato, et ex certa scientia liberalitateque nostra principali, tibi Abrahamo Kertesz, alias Szepczi, tuisque hæredibus et posteritatibus utrisque sexus universis gratiose dedimus, donavimus, et contulimus, annuentes et concedentes, ut tu, tuique hæredes, et posteritates utriusque sexus universi præscripta arma seu nobilitatis insignia more aliorum, verorum, natorum et insignitorum regni Transylvaniæ et partium Hungariæ eidem annexarum nobilium et militarium hominum, ubique in præliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, mononachiis, ac aliis quibusvis excercitiis militaribus et nobilitaribus, nec non sigillis, vexillis, cortinis, velis, aulæis, clypeis, tentoriis, domibus et sepulchris, generaliter vero quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub veræ et perfectæ nobilitatis titulo, quo te, tuosque hæredes et posteritates utriusque sexus universos ab omnibus et singulis cuiuscunque status, ordinis, conditionis, gradus, honoris, officii, dignitatis, præminentiæ et functionis homines existant, insignitos dici, teneri, nominari et reputari volumus, ferre et gestare, omnibuque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, immunitatibus et prærogativis, quibus cæteri veri et indubitati regni Transylvaniæ et partium Hungariæ eidem annexarum nobiles et militares homines, quomodocunque de iure et ab antiqua consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo uti, frui et gaudere possis ac valeas, hæredesque, et posteritates tui utriusque sexus universi possint et valeant. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam præsentes literas nostras in forma libelli, pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas, tibi Abrahamo Kertesz, alias Szempczi, tuisque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose dandas duximus et concedendas. Datum in civitate nostra Alba Julia, die decima Decembris, anno domini millesimo sexcentesimo quadragesimo octauo.

Georgius Rákóczy m. pr. Joannes Szalárdy m. p. vice-secretarius.

Anno domini millesimo sexcentesimo quadragesimo nono, die vero trigesima mensis Martii, in generali congregatione universorum dominorum magnatum et nobilium incliti comitatus Bihariensis Varadini celebrata exhibitæ, præsentatæ, lectæ, proclamatæ et publicatæ sunt præsentes hæ literæ armales introscriptorum nemine, neque tunc tempore publicationis, neque post integerrimis et immediate subsequentibus quindecim diebus legitime completis contradictore apparente, ac propterea suo in vigore sunt relictæ.

Extradatæ per Franciscum Beliniesy requisitorem capituli eeclesiæ Varadiensis ac annotati comitatus Bihariensis iuratum notarium.

Jó ideig szenczi Kertész Ábrahám halálozási évét sem határozták meg helyesen. Bod Péter és ennek nyomán Németh János a «Memoria Typographiarum Hungariæ et Transilvaniæ» czimü művében azt irják, hogy 1676-ban halt meg a váradi biblia-nyomtató. A Pallas-Lexikon (X. köt 910 l.) 1702-őt emlit. Ma sem határozhatjuk meg teljes biztonsággal elhalálozási évét és napját, de néhány adatból mégis hozzávetőlegesen következtethetünk rá.

Igy ismerjük Udvarhelyi Mihálynak, a szebeni nyomdásznak egy reserválisát, melyben felemliti, hogy Apafi Mihály neki adta át a nyomdát. Ez irat 1667 julius 5-én kelt. De már

május 22-ikén sem volt életben Kertész Ábrahám, mert ekkor már elrendeli Apafi Mihály a hagyaték összeirását. Még 1668-ban is érintetlen volt a hagyaték, mert a szebeni nemzeti levéltár számadási könyveiben ezt a bejegyzést találjuk:

«3. Aug. schicke den Mattyas György nach St.-Peter, zu Ihro Fürstlichen Gnaden mit Schreiben des auffs fiisci ration allhier versiegelten Truckerey wegen».

Mindebből kitünik, hogy szenczi Kertész Ábrahám 1667 elején halt el örökös nélkül, mert ezért szállott a nyomda a «fiscus»-ra. Hogy nem voltak örökösei, ezt megerősíti volt munkása, Sárdi Nagy János, ki mikor Veresegyházy Mihálynak, a nyomdásznak 1669. február 4-én beszámol arról, mi volt Kertész Ábrahám nyomdájában, megemliti: «mikor pedig szegény Szenczi uram meghala, akkor is, hogy valakinek vagy compacktori müszert vagy pedig typographiát valakinek testálta volna, úgy hogy részben jutott volna, olyant semmit nem tudok».

E nemes családnak tehát csakhamar magvaszakadt. De a derék nyomdász emlékét megőrzi minden időkre alkotása: a nagyváradi biblia.

NAMÉNYI LAJOS.

A Dessewffyek czimere.

(Két pecsét- és egy czimerábrával.)

A Turul legutóbbi számában bőven ismertetve volt azon diszmunka, melyben a Dessewffyek családjuk multjának diszes emléket emeltek. E rövid közlemény — pótlólag — azon, a magyar heraldikára vonatkozó, érdekesebb momentumokat akarja feltüntetni, melyeket ezen könyv pecsét- és czimerábrái nyujtanak.

A családtörténet irója végig vezeti az olvasót a család egész történetén, feltünésétől, a XIII. századtól, egész napjainkig.

Ezen legrégibb kortól kezdve pár századon keresztül, mint szerény állásu középbirtokosok, a közéletben nem szerepelnek, csak birtokszerzéssel és birtokaik rendben tartásával foglalkoznak. A pozsegai káptalan kiadványai képezik ezen első századokban, csaknem kizárólag az egyedüli forrást, a melyből a családtörténetiró merit, hűségesen leirva örökbevallásaikat, osztályegységeiket, birtokpereiket, hatalmaskodásaikat.

A köztisztviselői pályán a XV. század első felében találjuk először a család egyes tagjait, midőn a család még a Cserneki nevet viselte. Miklós 1421-ben, Gergely 1451-ben szolgabiró, András 1421-ben alispán volt pozsega megyében.

Ezen Cserneki Andrásnak 1444. évi pecsétje, a család legrégibb heraldikai emléke. Egy embléma, ovál körbe foglalva: pánczélos kar, markában rövid nyelü tüskés buzogánynyal. Önként felvett jelvény, melylyel az akkor még czimertelen nemes, közhivatalba jutván, segitett magán. Az ezen korban s ezt megelőzőleg felvett em-

blémákat még nem foglalták paizsba, hanem csak pajzs nélkül vésték a gyürüpecsét kör- vagy tojásdad alaku mezejére. Hasonló eseteket százával találunk az alispáni kiadványokon, egész czimertár kikerülne az egybegyüjtött emblémákból. Egyező uton-módon segitett magán a hanyagságból czimer nélkül maradt nemesség és mégis Cserneki András egyszerű jelvénye ránk nézve több tekintetben érdekes. Érdekes különösen fegyvertani szempontból.

Magyarországban a buzogány — noha folytonos használatban volt, — ritkán található fel régibb korból képen, pecséteken, műemlékeken. Évekkel ezelőtt a Turul egyik czikkében, egy Zsigmond király czimerleveleiről irott közleményben, a régi magyar fegyverzetről szólva, annak irója azt állitotta, hogy a magyarok a török háborukat megelőző korban folytonosan a csillag alaku tüskés buzogányokat használták. Ezen állitását a magyarországi nagyszámu bronz és vas csillagos buzogány leletre s a homoród-szentmártoni falfestményen ábrázolt buzogányra, mint legrégibb magyar emlékre alapitotta.

A legujabb időben két ujabb adat lett ösmeretes a régi magyar buzogány idomra, mindkettőt pecsétek szolgáltatták. Egyik, János turóczmegyei alispán pecsétje 1355-ből, a nemzeti múzeum gondozására bizott Justh-levéltárban, mely tehát egy évszázaddal régibb adat a homoród-szentmártoni falfestményeknél, a másik Cserneki András 1444. évi pecsétje, a falfestményekkel egykoru, mindkettőnél a pánczélos kar markában csillagos buzogány van, mindkettő megerősiti a «Zsigmond király czimerleveleiről» irott czikk állitásait.

Nem állithatjuk azt, hogy ez lett volna Magyarországon az egyedül használt buzogány idom, vegyülhettek abba idegen formák is, a külföldről beszerzett fegyerek között. Mert Bonfinius is irja: «Mátyás király, mikor koronázása után ujra a török ellen készült, több embert Németországba küldött, hogy nyilakat s egyébb fegyvereket vásároljanak, mert a török háboru folyamán ezekben igen nagy szükséget szenvedett».[1] Ha tehát fegyvereink egy részét — bizo-

[1] Császár Mihály: A magyar mivelődés a XV. században 71. l.

nyára már az előző időkben is, — külföldről szereztük be, vegyülhettek abba, vegyültek is, külföldön használt idomok, de hogy a csillag alaku buzogány tekintendő a legrégibb magyar idomnak, ennek világos bizonysága az, hogy mindazon csekély számu, magyar származású képen vagy pecséten, melyek korunkig fenmaradtak, mindenütt ezen idomot látjuk megörökitve.

* * *

Ezen első pecsétmaradvány után több mint egy félszázad mult el, a midőn a családnak másik pecsétje tünik fel. Ekkor a család már a Dessewffy nevet viselte. A pecsét Dessewffy Ferencz pozsegai alispáné 1509. évből. Szintén embléma, de már azon korból, midőn ez emblémákat kezdték paizsba foglalva használni s midőn azok lassanként egyes családok állandó czimerévé idomultak.

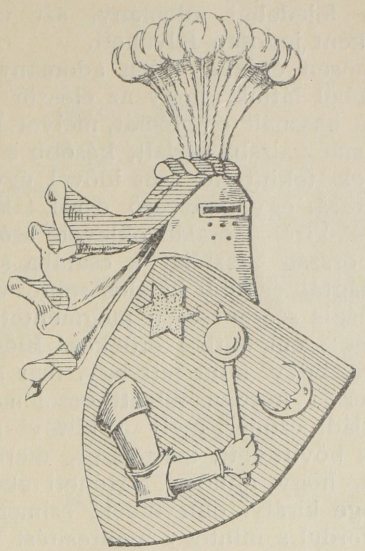
A paizsban ezen pecsétnél is pánczélos kar van, de markában a rövid nyelü csillagos buzogány helyett, hosszu egyenes pallost tart, a kar felső végén az üres tért csillag tölti ki, melynek a kard másik oldalán valószinüleg hold sarló felelt meg, mely azonban a pecsét rongált állapota miatt már ki nem vehető.

Úgy ez, mint az 1444. évi pecsét, kezdetleges munka, mely lenyomatában forditott helyzetben mutatja a jelvényt.

Éble Gábor úr csupán ezen két sablonos pecsétet mellékelte művéhez forrásul a II. Lajos király uralkodását megelőző korból és mást semmit. Ezért tévesnek kell jeleznem, azon másképen szépen stylizált XIV. századbeli czimert, melyet a bevezető fejezet homlokléczéül s a törzstáblán a család ősi czimere gyanánt közölt. A Cserneky, illetve Dessewffy család e czimert ilyen alakjában sohasem használta.

E közben a család, vagyonban, befolyásban, hatalomban folyvást gyarapodott. II. Lajos király, a pozsegai örökös főispánságot adományozta Dessewffy Jánosnak és utódainak.

Kimagasló esemény volt a család czimerének történetében az 1525. év, a midőn a király Budán, április 9-ikén Dessewffy Jánosnak, valamint testvéreinek régi nemességét megujitotta és nekik a következő czimert adományozta: kék paizsban, pánczélos kar, vaskeztyüs markában rövid száru gerezdes vasbuzogányt tart, a karon félprofil helyzetben, kiterjesztett szárnyú koronás barna sas áll, felül jobbról befelé fordult ezüst holdsarlótól, feje felett hatágu arany csillagtól kisérve. Sisakdisz hét fehér strucztoll. A több-

szinü takaró, kivül kék-aranynyal vizszintesen csíkolt, belül zöld.

Az oklevél elejére festett czimer méltóan sorakozik a II. Lajos király korabeli armálisokba festett miniatur műremekekhez. Meg vannak nála amazok minden előnyei és némi hibái. E hibák a paizsnak alul nagyon is kiszélesedett alakja s aránya a szépen festett csősisakhoz, mely a paizshoz nagyon is kicsiny. E hibák daczára, az egésznek hatása igen kedvező. Különösen szépek a takarók s az ornamentalis czimertartók ügyes elhelyezése, melyeknek levelekből alkotott deréköve s alsó testük a takaróknak mintegy folytatását képezik.

A sárkányok a paizs körül, angyal a czimert maga előtt tartva, vagy angyalok, tritonok (?) és nereidák a paizs körül, az olasz reneszánsz kedvelt motivumai voltak,[1] melyek sohasem tévesztették el hatásukat, de mindig csak a czimerfestő önkényesen alkalmazott diszitő motivumainak tekintendők. Egyedüli kivétel ezek között a Drágffy czimer, melynek két zöld sárkánya tudtommal az első adományozott paizstartó.

[1] Eltekintve a műemlékek, pecsétek, sirkövek hasonló czimereitől, az armalisokba festett czimerek között sárkánynyal keritett: a Kanizsay (1519), Drághffy (1507). Schirmer. (1507), Salzer (1525), Török (1507) czimerek; angyalok a czimerpaizsot tartva fordulnak elő a Bakócz (1459) Chazary (1462), Thakaró (1502) czimernél; angyalok, tritonok és nereidák a paizs körül: a Verseni (1515), Kanizsay (1519). Kállai-Vitéz (1521), Imreffy (1523), Forgách (1525), Várkonyi (1520), Campanellis (1526), Paulik (1514), Dobay (1519), Vásárhelyi (1526), Zuhodoli czimernél.

Ezért nincsen a tritonról és nereidáról szó az armalis szövegében *s ha az utódok ezen, a festő által önkényesen használt díszítő motivumot tévedésből folytatólag paizstartóknak használták*, ehez joguk volt, mert a paizstartókhoz nem kell királyi vagy fejedelmi adomány, azt czimeréhez bárki önként jogosan felveheti.

Különösen érdekes ezen adománylevél szövege. Ebből látjuk, hogy az először Cserneky Andrástól használt emblémát, melyet Dessewffy Ferencz már paizsba foglalt, később a család ősi czimerének tekintette, sőt idővel egy regét is költött hozzá, egy tatárverő ősről, talán éppen Deziszlóról, kiről a család oklevele szól. Ezen ős vitte az ország zászlóját a csatába s bár jobb karját levágták és több halálos sebtől vérezett, a zászlót mégis szerencsésen megmentette.

Ez két szempontból érdekes. Először mint példa arra, hogy mint lett egy, már a czimeradományozási korban felvett emblémából jogszerű családi czimer, mely a királyi adománynyal csak bővittetett, másodszor, mert talán az első eset, hogy minden történeti alap nélküli családi rege királyi oklevélben, czimermagyarázatul előfordul s mintegy szentesitést nyer.

Fontosabb ennél az adománylevélnek egy másik pontja, melyben a király igy szól: «ehez (t. i. a buzogányt tartó karhoz kiterjesztett szárnyu sast adományozunk, fején arany koronával, melylyel tégedet kiváló szeretetünk jeléül, öröklött czimerünk részesévé teszünk».[1]

Ezen szavakban nincsen emlitve a sas szine, nincs emlitve, hogy az barna, minőnek azt a czimerfestő festette, de miután a király szavaiban világosan kifejezte, hogy a koronás sassal, — magas kitüntetés jeléül, — öröklött czimerének tette részesévé az adományost, nem adományozhatott mást, mint a lengyelek koronás fehér sasát, az ország akkori czimeréből.

Itt tehát a festmény és a szöveg között eltérés van, abban a sas barna, ebben fehér, azt pedig tudjuk, hogy a hol az armalis szöveg és a czimerfestmény között eltérés van, feltétlenül mindig a szöveg a jogos és hiteles, mert annak a festmény nélkül is teljes jogérvényünek kell lennie.

Tehát a Dessewffyek szép miniatur czimerfestménye az armalisban hibás, még pedig a család és a heraldika hátrányára egyaránt. Az adományozott czimer kék paizsban, koronás ezüst sas, szebb a festettnél s a Dessewffyek évszázadokon keresztül mellőzték czimerükben a királyi kitüntetés azon jelét, a melylyel őket a király, saját királyi czimere részesévé tette, s a melyet ők családjuk fényének emelésére joggal viselhettek volna.

A Dessewffyek, daczára a majd négyszáz évig tartó abuzusnak, ma is csak koronás ezüst sast hordhatnak helyesen és jogosan és az adományozó király kitüntető akaratának megfelelően czimerükben.

A rangemelésekkel járó czimerbővitések, négyelt, középpaizszsal ellátott paizsmezők, több sisak, a női ági czimerek felvételéből s az ősi czimer széttagozásából állott elő. Ilyen alkalmakkor ezen ősi czimer szinei többféle változásokon mentek át, de e változások egyikében sem érvényesült II. Lajos király valódi czimeradománya. —F.

[1] «Superaddimus aquilam, gerentem in capite coronam auream alis suis extensis, quo vos nostris hereditariis armis in signum singularis nostri amoris in vos fecimus participes.»

A ruszkai Dobó, ruszkai Bátor és Pálóczy családok nemzedékrendjéhez.

Wertner Mór a Turul 1902-iki évfolyamának 191—193. lapjain a ruszkai Dobó, ruszkai Bátor és Pálóczy családok közös származását *okleveles adatok alapján* bizonyitá be, evvel igazolván a Rajcsányi geneal. kéziratának 118. lapja után Nagy Iván pótkötetében[1] közölt családfát, *mely már e közös leszármazást feltünteti*, csakhogy a közös őst Gergely helyett Györgynek irja.

Bővebb részletekkel e családok történetéhez én sem járulhatok; ezuttal csak egyrészt a Wertner-féle nemzedékrendet akarom szintén — bár csekély számu — okleveles adatok alapján kiegésziteni, másrészt pedig a Nagy Iván által különböző helyeken közlött[2] családfákat ezen nemzedékrenddél összekötve azon czélból ismertetni, hogy a további kutatások számára *egy* nemzedékrendet nyujtván, ezen nemzedékrend hiányait és hibáit genealogusaink kevesebb fáradsággal javithassák ki és pótolhassák.

1364. és 1365-ben emlitik Dobó fiát Ruszkai Jakabot, János fiait Ruszkai Bátor Istvánt és Miklóst, Mátyus fiát Pálóczi Pétert és Andrást, Pető fiát Pálóczi Jánost.[3]

1394-ben Nagy-Dobrony-t (Bereg várm.) birják: Miklós fia ruszkai Dobó Domokos, *Jakab fia Bátor János, István fiai Bátor Jakab és Péter.*[4]

Jakab fiát, Bátor Jánost, bár okleveles adatunk nincsen is, Bátor János (1311—54.) unokájának, Pányoki Jakab dédunokájának kell tartanunk; erre utal a Jakab, János nevek használata és az időrend.

1400-ben nagy-dobronyi birtokosok ruszkai

[1] 196—97. l.

[2] Magyarország családai, III.k. 327—29. l., IX. k. 94—98. l. — Pótkötet id. h.

[3] Kállay et. Act. Salt. 1400. Reg. I. fasc. 6. No. 612 ad annum 1413.

[4] Lehoczky, Bereg vm. III. k. 237. l.

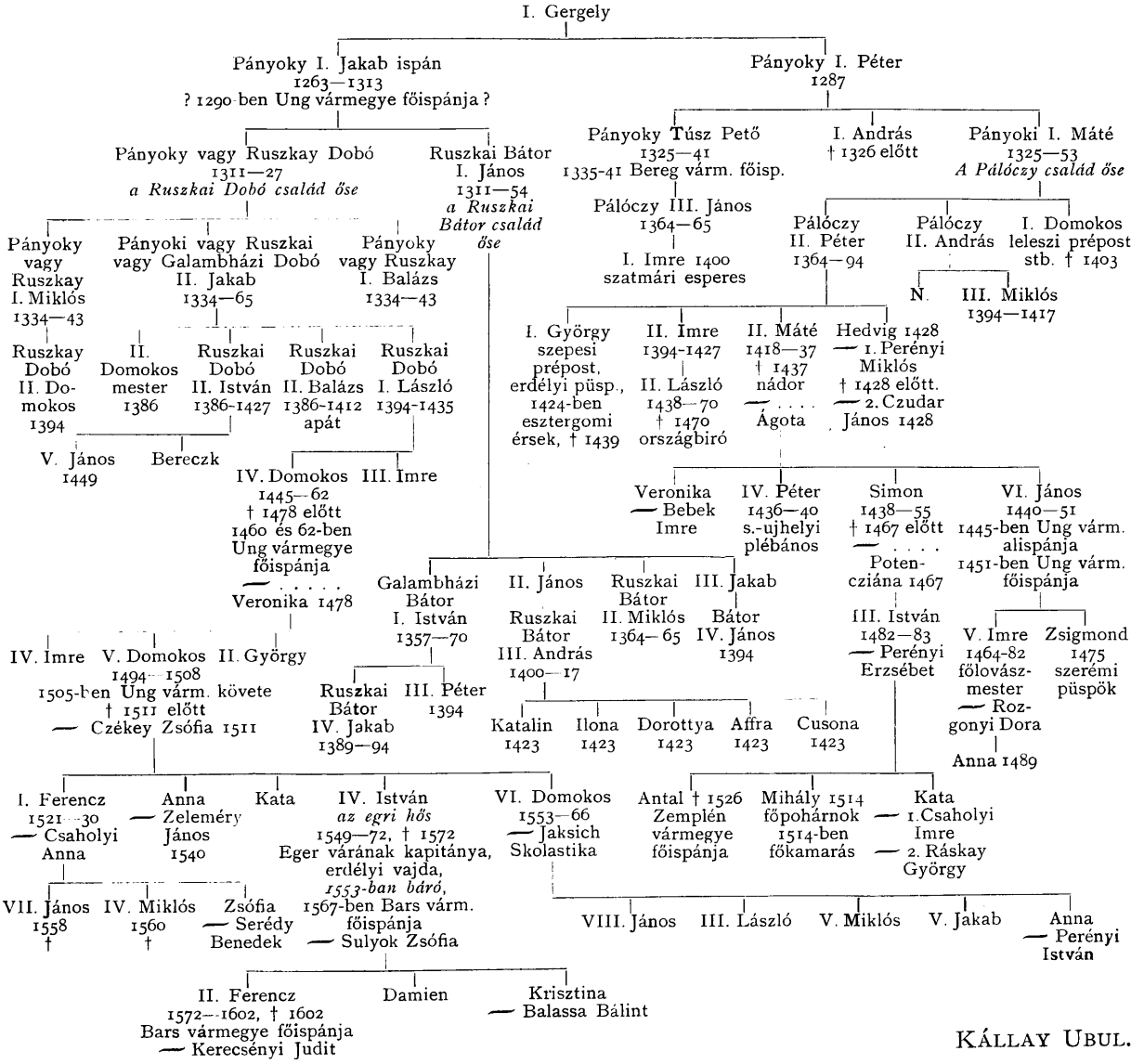
Dobó Jakab fia László és István, valamint ruszkai Bátor János fia András.[1]

1411-ben szerepelnek: Pálóczy András fia Miklós és ruszkai Bátor András.[2]

Megjegyzendő, hogy a következő, Nagy Iványnál (III. 328. l.) található íz:

Miklós
|
Bora (Lorántffy Mihály).

nem tartozik a Dobó családhoz, valamint az ugyanott szereplő Ferencz barsi főispánnak *nem* volt fia.

KÁLLAY UBUL.

[1] Lehoczky i. m., III. k. 237. l.

[2] Kállay et. Act. Salt. 1400. Reg. I. fasc. 5. No. 511. ad annum 1411.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya 1903 november 26-ikán ülést tartott, melyben *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt *Barabás Samu*, *id. Bánó József*, *Borovszky Samu*, *Illéssy János*, *ifj. Reiszig Ede*, *Szent-Iványi Zoltán*, *id. Szinnyei József*, *Varjú Elemér*, ig.-vál. tagok, *Schönherr Gyula* titkár, *Áldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok vettek részt.

Elnök az ülést megnyitván, *Áldásy Antal* jegyző felolvassa *Ghyczy Pál* ig.-vál. tagnak Gelre herold czimerkönyvéről irt dolgozatát, mely a Turulban fog megjelenni.

Ezután *Varjú Elemér* ig.-vál. tag három V. Lászlótól származó czimereslevelet mutatott be, ugymint az Országos levéltárból a Hoffmanstor család 1454-iki és Szepesi György 1456-iki armálisait és az Erdélyi Múzeum könyvtárából a Becz család 1456-iki armálisát. *Ifj. Reissig Ede* pedig Keszői Jakabnak Zsigmond királytól 1415-ben kapott czimereslevelét mutatta be, mely a Recsky család levéltárában őriztetik. Mind a négy czimerlevél szines hasonmása annak idején a Turulban közzé fog tétetni.

A folyó ügyek élén évdijas tagokká 1904-ben kezdődő kötelezettséggel megválasztattak: *dr. Boldizsár Kálmán* rendőrkapitány Debreczenben és *Debreczen* szab. kir. város könyvtára (aj. Széll Farkas ig.-vál. tag).

A titkár jelenti, hogy az igazgató-választmányban megüresedett helyre egy ajánlólevél érkezett be. E levélben, mely az alapszabályok rendelkezéséhez képest az ülésben bontatott fel, *Áldássy Antal* és *Varjú Elemér* ig.-vál. tagok *ifj. Kubinyi Miklós* évdijas tagot ajánlják megválasztásra. A titkos szavazás megejtetvén, annak eredményekép *ifj. Kubinyi Miklós* a beadott 14 szavazattal egyhangulag az igazgató választmány tagjává választatott.

A pénztárnok jelentése a társaság vagyoni állapotát az ülés napjáig a következőkben tüntette fel: Bevétel 6077 kor. 69 fill., kiadás 5251 kor. 11 fill., maradvány 825 kor. 58 fill., vagyonállás értékpapirokban 25.000 kor., kötelezvényekkel biztositott alapitványokban 4400 kor., kötelezvény nélküli alapitványokban 1000 kor., pénztári készlet 825 kor. 58 fill., összesen 31,225 korona 58 fillér.

Az igazgató-választmány e jelentést tudomásul vette.

A pénztár s az évi számadások megvizsgálására s az 1904. évi költségvetés előkészitésére a titkár javaslatára *id. Szinnyei József* elnöklete alatt *Békefi Remig* és *Borovszky Samu* ig.-vál. tagok küldettek ki.

A titkár jelentést tevén arról, hogy a Pauler Gyula felett mondandó emlékbeszéd megtartására felszólitott *Óváry Lipót* ig.-vál. tag e megbizatásnak bokros teendői miatt eleget nem tehet, az ez évi nagygyűlés felolvasási tárgyául *Csoma József* ig.-vál. tagnak «A XVI. századi magyar heraldika» czimü dolgozata fogadtatott el.

Több tárgy nem lévén, a jegyzőkönyv hitelesitésére *ifj. Reiszig Ede* és *Varjú Elemér* ig.-vál. tagok kérettek fel s az ülés ezzel véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság deczember hó 10-én tartotta meg ez évi nagygyülését, melyen *id. Bánó János* másodelnök elnöklete alatt *Fejérpataky László* másodelnök, *Schönherr Gyula* titkár, *Áldásy Antal* jegyző, *Tóth Árpád* pénztárnok, *Barabás Samu*, *Békefi Remig*, *Csoma József*, *id. Daniel Gábor*, *Éble Gábor*, *Kollányi Ferencz*, *Makay Dezső*, *Pettkó Béla*, *ifj. Reiszig Ede*, *Soós Elemér*, *id. Szinnyei József* ig.-vál. tagok, *Dőry Ferencz*, *Gárdonyi Albert*, *báró Győrffy Samu*, *Horváth Sándor*, *Reiner Zsigmond* és *Rexa Arthur* évdijas tagok vettek részt.

Az elnök a nagygyűlést rövid üdvözlő beszéddel megnyitván, *Csoma József* ig.-vál. tag felolvasta «A XVI. századi magyar heraldika» czimü értekezését, mely a Turul jövő évi folyamában fog megjelenni.

Ezután a titkár jelentette, hogy a társaság másodelnökei egyikének, *dr. Fejérpataky Lászlónak*, kit a társaság bizalma az 1898-iki nagygyűlésen emelt a másodelnöki székbe, megbizatása a jelen nagygyüléssel lejár, s felszólitotta a nagygyülést az ennek folytán megürült másodelnöki szék betöltésére.

Az alapszabályok erre vonatkozó szakaszai felolvastatván és a nagygyülés választóképessége 21 társ. tag jelenléte által megállapíttatván, elnök elrendelte a titkos szavazást, melynek eredményeként *dr. Fejérpataky László* az összes beadott szavazatokkal egyhangulag a társaság másodelnökévé az 1904—8. évekre megválasztatott.

A megválasztott másodelnök a gyülésből a választást megelőzőleg eltávozván, a választás eredményét a nagygyülés jegyzőkönyvi kivonat alakjában rendelte tudomására hozni.

Schönherr Gyula titkár jelentését a társaság 1903. évi működéséről, mely egész terjedelmében a Turul jelen füzetében közöltetik, a nagygyülés helyesléssel vette tudomásul és a titkár iránt elismerésének adott kifejezést.

Tóth Árpád pénztárnok bemutatta jelentését a pénztár és a társaság vagyonának állapotáról. A pénz-

tári eredményt a nagygyülés napjáig a következő adatok tüntetik fel :

Bevétel.

1.	Pénztári maradvány 1902-ről	310 kor.	63 fill.
2.	Értékpapirok kamatai (24,800 kor. koronajáradék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyer.-kölcsönkötvény után 4%)	1000 «	— «
3.	Be nem fizetett alapitványok kamatai	130 «	— «
4.	Pártoló tagok után befolyt	2339 «	80 «
5.	Évdijas tagok után befolyt	2389 «	60 «
6.	A Nemzetségi Zsebkönyv kiadására a takarékpénztárban elhelyezve	482 «	11 «
7.	A társulati kiadványok eladásából befolyt	132 «	86 «
8.	Alapitvány-befizetés	— «	— «
9.	Postai megbizások költségeiből megtérült	43 «	99 «
10.	Rendkivüli bevétel	50 «	42 «
	Összesen	6879 kor.	41 fill.

Kiadás.

1.	Személyi járandóságok (titkár 600 kor., jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.)	1600 kor.	— fill.
2.	A Turul irói és szerkesztői tiszteletdijai	1052 «	52 «
3.	Nyomdai költségekre	1340 «	79 «
4.	Szinnyomatok készitésére	600 «	— «
5.	Metszetek, rajzok készitése	675 «	52 «
6.	Postai megbizások	71 «	10 «
7.	Irodai átalányok	120 «	— «
8.	Társulati szolga dijazása	120 «	— «
9.	Ujévi ajándékok, pénzbeszedési dijak, másolatok stb.	192 «	75 «
10.	A Nemzetségi Zsebkönyv II. részének munkálataira	45 «	70 «
12.	Tőkésités	— «	— «
13.	Rendkivüli kiadás	19 «	11 «
	Összesen	5837 kor.	47 fill.
	Készpénz	1041 kor.	94 fill.

Vagyonállás.

1.	Értékpapirokban (24,800 kor. koronajáradék, 200 kor. jelz. hitelbanki nyer. kölcs.-kötvény)	25,000 kor.	— fill.
2.	Kötelezvényekkel biztositott alapitványok	4400 «	— «
3.	Kötelezvény nélküli alapitványok	1000 «	— «
	Az alapitványok összege	30,400 kor.	— fill.
5.	Készpénz	1041 «	94 «
	Összesen	31,441 kor.	94 fill.

Minthogy az igazgató-választmány a számadások megvizsgálása felől már intézkedett, a nagygyűlés a pénztári jelentést ideiglenesen tudomásul vette.

Inditványok nem tétetvén, a napirend ezzel ki lett meritve, s az elnök a jegyzőkönyv hitelesitésére *id. Daniel Gábor* ig.-vál. és *Dőry Ferencz* évdijas tagokat kérve fel, a nagygyülést berekesztette.

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1903. évi működéséről.

Tisztelt Nagygyűlés!

A csendes, zajtalan munkálkodásnak egy ujabb évét, társaságunk életében a 21-iket zárjuk be a mai napon, midőn a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság tagjai közül azok, a kik a társaság ügyei iránt érdeklődnek, ujból egybegyültek, hogy a feladataink megoldása körül kifejtett munkásság eredményei felől tudomást szerezzenek.

Ez eredmények s általában a lefolyt év története felől a régi gyakorlathoz hiven titkári jelentésem van hivatva beszámolni.

Jelentésemben mindenekelőtt a társaság személyi viszonyairól, az azokban beállott változásokról kell megemlékeznem. Társaságunk a mult év végén 502 élő tagot, az elhunyt alapitókkal együtt 524 tagot számlált. Az év folyamán 2 uj pártoló és 13 évdijas tagot, összesen 15 uj tagot vettünk fel, de ezekkel szemben a pártoló tagok közül 3, az évdijasok közül 14, összesen 17 régi tagunkat kellett halálozás vagy kilépés következtében tagjaink sorából törülnünk, és igy a társulati tagok száma kettővel csökkent. Van most 4 ezerkoronás, 24 négyszázkoronás, 25 kétszázkoronás alapitónkon kivül 128 pártoló, és 319 évdijas tagunk, s igy összes élő tagjaink száma 500, kik mellett elhunyt alapitóink közül 2 1000 koronás, 12 400 koronás és 8 200 koronás, összesen 22 alapitó nevét vezetjük névjegyzékünkben.

A számbeli csökkenés, mint látjuk, minimális és semmi jelentőséggel nem bir társaságunk ügyeinek menetére. Annál nagyobb az a veszteség, a mely a halálozások révén ért bennünket. Tagtársaink között, a kiket a halál sorainkból elragadott, igazgató-választmányunknak két halottja van. *Kubinyi Ferencz*-ben, kit az igazgató-választmány egy év előtt vett fel kebelébe, a hazai oklevéltan és családtörténet kiváló, lelkiismeretes és kötelességtudó munkása vált ki sorainkból, ki élete alkonyán is szünni nem akaró buzgalommal élt tudományos feladatainak és épen az utolsó években jeles családtörténeti munkával ajándékozta meg irodalmunkat. És mit veszitettünk *Pauler Gyulá*-ban, a hazai történetirás egyik

vezéralakjában, a ki a maga elé tüzött magasabb históriai feladatok mellett is talált módot és időt magának, hogy tényleges részt vegyen társaságunk belső életében, azt e helyen fejtegetnem szükségtelen. Az igazgató-választmány mindkét jeles halottunk emlékét megörökítette jegyzőkönyvében; *Pauler Gyula* felett annak idején a társaságban tartandó emlékbeszéd is módot fog nyujtani kegyeletünk adójának lerovására.

A két elhunyt igazgató-választmányi tag helye közül az igazgató-választmány csak az egyiket töltötte be a nagygyülést megelőző ülésén: *ifj. Kubinyi Miklóst* választva meg tagjai sorába, a ki miként megboldogult rokona, szintén a családtörténet terén kifejtett munkásságával szerzett jogczimet e megkülönböztetésre. Társaságunk ügyvezetésében ezen kivül csak annyi változás történt, hogy a Magyar Nemzetségi zsebkönyv szerkesztői közül dr. *Illéssy Jánost*, a kit bokros elfoglaltsága kényszeritett a visszalépésre, a szerkesztői tisztben az igazgató-választmány bizalma folytán *Pettkó Béla* ig. vál. tag váltotta fel. Egyébként az igazgató-választmány és a tisztikar, *báró Radvánszky Béla* elnökünk vezetése alatt, kinek mandátumát mult évi nagygyülésünk immár ötödizben volt szerencsés megújithatni, a régi létszámban szolgálta a társaság ügyeit.

Az igazgató-választmány az év folyamán 4 rendes és 1 rendkivüli ülést tartott.

Február 26-ikán tartott évi első rendes ülésén tárgyalta a számvizsgáló bizottság jelentése alapján az 1902. évi zárószámadásokat és megállapitotta az évi költségvetési előirányzatot.

A zárószámadások adatai szerint bevételeink az előző év végén 8441 kor. 21 fillérrel, kiadásaink pedig 8130 kor. 58 fillérrel, zárultak; a vagyonállás 31,110 kor. 63 fillérnyi összeget tüntetett fel Ez évi költségvetésünk 8035 kor. 63 fillér bevétellel és 7982 kor. kiadással állapittatott meg.

Tavaszi és őszi rendes üléseink a folyó ügyek elintézésének voltak szentelve; a november 26-ikán tartott, ez évi utolsó igazgató-választmányi ülés főtárgya pedig az igazgató-választmány kiegészítése és a számvizsgáló bizottság kiküldése volt.

A folyó ügyek sorában a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv második része, a Nemes családok folytatólagos kiadásának ügye az egész év folyamán az első helyet foglalta el, s a rendes üléseken kivül az igazgató-választmány junius havában rendkivüli ülésben foglalkozott e fontos vállalat ügyeivel. Ezen az ülésen ment végbe az uj társszerkesztő megválasztása s ugyanekkor állapittatott meg azoknak a nemes családoknak jegyzéke, a melyek a zsebkönyv nemesi részének I. kötetébe fel fognak vétetni. Hogy a családtörténeti és nemzedékrendi adatok gyűjtése és feldolgozása serényen folyik, arról az igazgató-választmánynak *ifj. Reiszig Ede* szerkesztő jelentéseiből állandóan volt alkalma tudomást szerezhetni, s e jelentésekből reményt meritett arra, hogy a munka kézirata a jövő év első felében sajtó alá lesz adható.

Rendes gyüléseinken *Csoma József*, *Karácsonyi János*, *Tóth-Szabó Pál* és *Ghyczy Pál* tagtársunktól olvastattak fel értekezések a heraldika és genealogia köréből; felolvasásra került még néhai *Berzeviczy Edmund* dolgozata a Berzeviczy család czimeréről, *Varjú Elemér* s *ifj. Reiszig Ede* pedig hat eredeti középkori czimeres levelet mutattak be megfelelő magyarázatok kiséretében. A felolvasó értekezések egy kivételével már megjelentek a Turulban s alább lesz alkalmunk tárgyaikat ismertetni.

Folyóiratunkból a mult évi nagygyűlés óta az 1902. évi 4. füzet s a jelen évi 1—3. füzet jelent meg, a jelentést tevő titkár és *Varjú Elemér* igazgató-választmányi tag szerkesztésében, a rendes gyakorlat szerint az évszakok által határolt időközökben. Közleményeinkben ezuttal is a genealogiai kutatásoknak jut a főszerep.

Az e szakot felölelő dolgozatok között első helyen emlitem fel azokat, a melyek a hazai genealogia legérdekesebb, köztörténelmi vonatkozásokban leggazdagabb, és anyagában jóformán kimerithetetlen kérdésének, a régi magyar nemzetségek történetének tisztázását tűzték ki feladatukul. Ezek közé tartozik *Kubinyi Ferencz* nemrég elhunyt tagtársunk «A Záh és Zák-nemzetségek» czimü dolgozata, melyről már tavalyi jelentésemben volt alkalmam megemlékezni. Ez az értekezés teljesen megállapitja a különbséget a két egymáshoz annyira hasonló nevet viselő nemzetség között, feldolgozza nemzedékrendi adataikat, s genealogiai pontossággal mutatva ki a helyet, mely az I. Károly ellen elkövetett merénylet hősét a Záh nemzetség családfáján megilleti, egyuttal kiterjeszkedik e merénylet történetére is és teljes világosságba helyezi annak inditékait és lefolyását.

Dr. Wertner Mór szorgalmas genealogusunk «Megjegyzések a Magyar Nemzetségek a XIV. század közepéig czimü munkára» czikksorozata ujabb közleményében folytatja azon adalékai közzétételét, a melyekkel Karácsonyi János alapvető nagy munkájához kiván kiegészitésekkel járulni, s melyek értékére és jelentőségére már mult évi jelentésemben reámutattam. A Turul legutolsó füzetében megjelent közleménye a Rad, Rozsd, Salamon, Szále, Szalók, Szente-Mágócs, Tardos, Tekele és Tétény nemzetségekhez közöl nemzedékrendi adalékokat.

E nembeli közléseit egészíti ki «A ruszkai Dobó, a Palócz és a ruszkai Bátor család közös leszármazása»

czimű dolgozata, már czimével elárulva tartalmát és a feladatot, melynek megoldását a buzgó szaktudós e czikkben maga elé kitüzött.

Ugyanő a Margit-legenda genealogiai és földrajzi adatait ismertetve, és 33 család — illetve helynév — azonosságát állapitva meg, az Árpádkor végének családtörténeti és helyrajzi viszonyait világitja meg sok érdekes adalékkal. Fejtegetéseihez egyes neveknél *Bartal Béla* járult kiegészitésekkel.

Dr. Karácsonyi János jeles genealogusunk «Igmánd-nembeli Vajda Lőrincz és Csete Lőrincz» czimű kis közleményében *Wertner Mór*-nak e két nevet viselő személy azonossága felől táplált kételyeire válaszol és e kérdés tárgyalásánál elkövetett tévedéseit helyreigazitja.

Ugyanő «Két váradi püspök vezetékneve» czimü dolgozatában a nemzetségi szervezet felbomlását követő korszak családainak történetéhez és egymással való összeköttetéseihez szolgál adatokkal. Közléséből megtudjuk, hogy az a Demeter püspök, a ki 1345-től 1373-ig ült a váradi püspöki széken, s a ki Kolozsvári Márton és György müvészek által Szent-István, Szent-László és Szent-Imre szobrait elkészitteté, az ama korban elökelő szerepet vivő Futaki család sarja volt; Lukács püspök pedig, a ki 1397-től 1406-ig, tehát éppen a nápolyi párt mozgalmai idején viselte a püspöki méltóságot, s a ki alatt 1403-ban Váradon a hires detronizálási jelenet lefolyt, a régi Bodrogmegyében honos Szántai, vagy Morhátszántai családból származott.

Kállay Ubul ig.-vál.-tag. a Csák nemzetség zarándmegyei ágáról és az Aba-nemzetség lőrinczi ágának nemzetségrendjéről szóló közleményeiben szintén a középkori családtörténet egyes homályos kérdéseire igyekszik némi világot vetni. Ugyanő «Nehány oklevélről» czimü czikkében dr. *Karácsonyi János*-nak a hamis, hibás keltü és keltezetlen oklevelekről készitett jegyzékéhez járul helyreigazitó és kiegészitő adalékokkal.

Zarándi A. Gáspár nagy fáradsággal készült összeállitása Ferencz Ferdinánd főherczeg trónörökös őseiről a genealogiai kutatások ama rég ismert eredményét erösiti meg uj adatokkal, hogy a mai uralkodó családokat sokszoros vérségi kapocs fűzi össze egymással. A tanulmány irója kimutatja, hogy a magyar trón leendő örököse öt család kivételével a jelenleg Európában uralkodó összes családokból birja őseit, s a mi reánk magyarokra különösebb jelentőséggel birhat, az uralkodó házak mindegyike egytől-egyig Árpád vére. Kimutatja azt is, hogy Ferencz Ferdinánd főherczeg Bajor Ottó és a Hunyadiak kivételével az Árpádokat követő többi magyar királyi családoknak is, a Prsemislidáknak, az Anjouknak, Luxemburgoknak, Jagellóknak és Szapolyaiaknak vérszerinti leszármazója.

Az ujabb korbeli családtörténet szintén számos érdekes dolgozattal volt folyóiratunkban képviselve. A «Jegyzetek a Chicheri Ormosok és a Ludányi Bayak családtörténetéhez» czimű közlemény *Bay Ilona* tagtársunk tollából az Ormos család középkori és ujabb története között keresi az összekötő kapcsokat és annak a Bay Ferenczuek élete folyását tárgyalja, a ki Szabó István oldala mellett részt vett Eger város védelmében s ezzel további emelkedésének alapját lerakta.

Lehóczky Tivadar ig.-vál. tag a Döbrentei család történetét irta meg, melyhez irodalmunk kiváló alakja, Döbrentei Gábor is tartozott.

A kihalt Gyöngyösi Nagy családnak *Mocsáry István* által megirt története egy katonai téren jeleskedő régi magyar család emelkedését igazolja abból az időből, midőn a török ellen való hadakozás a legjobb alkalmat nyujtotta a nemesség és vagyon szerzésére.

A Váradi és Micskei Baranyi család története és leszármazása *Zoltai Lajos*-tól egy Debreczen város történetében harmadfélszáz éven át nagy szerepet játszott nemesi család sorsával ismertet meg s egyuttal tanulságos képet nyujt arról a befolyásról, a melyet a királyi városokban megtelepedett nemesek a XVII. és XVIII században a városi élet szinvonalának emelésére gyakoroltak.

Érdekes genealogiai kuriozum a «Talmi Rákóczyak» czimü, Antonides irói név aláirásával megjelent kis közlemény, mely a genealogiai hamisitások egy különös esetével ismertet meg bennünket, az olasz Stragazzi család ama törekvésével, hogy magát II. Rákóczi Ferencz egy állitólagos, a valóságban soha nem létezett Angelo nevü testvére utján a fejedelmi Rákóczy családdal összekösse s ennek alapján magának a Rákóczy név s a makoviczai és munkácsi herczegi és a sárosi grófi czimek használatát biztositsa.

A hazai családtörténeti irodalomnak ez évi legkiválóbb termékével, Éble Gábornak a Dessewffy család történetét tárgyaló nagy munkájával *Varjú Elemér* szerkesztőtársam külön czikkben foglalkozott, s e munka, mely úgy tartalmára, mint pompás kiállitására nezve párját ritkitja szakirodalmunkban, tényleg megérdemelte, hogy terjedelmesebb tanulmány révén mutattassék be az olvasó közönségnek. Az ismertetés, mely a család történetéről rövid vázlat alakjában nyujtott világos áttekintést, behatóan tárgyalta a Dessewffyek czimeresleveleit, kezdve az 1525. évi pompás ármálison, melynek kettős lapot betöltő hasonmása a Turul ez évi folyamának legérdekesebb melléklete, egész az 1756-iki bárói diplomáig.

A családtörténeti és czimertani kutatások sokszoros

összefüggését illusztrálja *Csoma József* ig.-vál. tagnak Kont Miklós nádor czimeréről szóló közleménye, melyben kiváló heraldikusunk uj heraldikai adalékokkal támogatja Botka Tivadar ama felfedezését, hogy Kont Miklós nádor, az Ujlakiak őse, nem a Héder nemzetségből, hanem egy Göge nevü, valószinüleg szláv eredetü főurtól származik, és hogy a Pálffy herczegi és grófi család, melyet a hagyomány Kont nádortól s általa a Héder nemzetségtől származtatott, sem a nádorral, sem a Héderekkel nem áll leszármazási viszonyban.

Általános érdekkel bir s az ujabbkori heraldikai irodalom számottevő termékei közé sorozható *R. Kiss István* «Természetes ábrázolás az 1526. év előtti magyar czimerekben» czimü terjedelmes dolgozata, mely a magyar heraldika egyik régen vizsgált, de teljesen még fel nem deritett különösségét tette tanulmánytárgyává. A hazai czimerek már a XIV. században mutatnak némi nemzeties jellemvonást: feltünő bennök a természetességre való törekvés. Valószinüleg fajunk egyenes, a rendkivüliségeket nem kedvelő gondolkozása nyilatkozik meg czimereink ezen sajátságában, a mely a XV. század folyamán válik a legfeltünőbbé. A természeteshez való hajlás — a czikk irója szerint — háromféleképen jelentkezik a czimerekben; lehet a czimerek tárgya maga természetes, a mellett az ábrázolás módja a heraldikai izlésnek megfelelő, máskor a tárgy egészen czimerszerü, de naturalisztikus módon van a czimerben feltüntetve; végre lehet a természetes tárgy természetes kivitelben alkalmazva. Bár a heraldika kivánalmainak az utolsó csoport felel meg legkevésbbé, nálunk mégis ez a leggazdagabb; nevezetesen ebbe tartoznak a XV. század végén s a XVII. század elején készült, művészi szempontból igen kiváló armálisokban fenmaradt czimereink. A tartalmas értekezéssel nem tekinthetjük még a kérdést teljesen megoldottnak, de ez mindenesetre alapul fog szolgálni a jövendő kutatásoknak.

Néhai *Berzeviczy Edmund* tagtársunknak a Berzeviczy család czimeréről szóló posthumus munkája, mely az igazgató-választmány egyik ülésének felolvasási tárgyát is képezte, okleveles és sphragistikai adatok alapján világitja meg e régi nemes család czimerének keletkezését és a különböző fázisokat, a melyeken annak fejlődése a későbbi rangemelések révén keresztül ment. A Berzeviczyeknek a család eredetére visszamutató ősi czimere abban az alakjában, a mint Berzeviczy Péter tárnokmester berzeviczei siremlékén megmaradt, a sárkányrend jelvényével köritve, az 1559. évi armálisban királyi szentesitést nyert; de a család másik ágának egy évvel később, 1560-ban kapott czimeradományában már jelentékeny módositást szenved. Ez a kettős czimeradományozás állandó zavart dézett elő a családi czimer használatában, melyet az 1579-iki lengyel és az 1775-iki magyar bárói rangemelések még jobban összebonyolitottak. Berzeviczy Edmund tanulmányának főczélja a kérdés történetének tisztázása mellett odahatni, hogy a zavar megszünjék, a mit az által vél elérhetőnek, ha a család két ágának leszármazói a czimerhasználatot illetőleg egységes megállapodásra jutnak.

Eredeti középkori armálisaink közül ez évben hármat mutattunk be szines hasonmásban olvasóinknak. *Varjú Elemér* szerkesztőtársam a Kulpi család 1443-iki czimereslevelének ismertetésével a magyar heraldikai emlékek egy ritka sorozatának, I. Ulászló király czimeradományainak gyér számát növelte új adalékkal; a czimerlevél eredetije az országos levéltárban őriztetik. *Dr. Dőry Ferencz* a Sirokai, Fricsi, Hedri és Bertóti családnak V. Lászlótól 1456-ban kapott czimereslevelét ismerteti, mely báró Ghillány Imre ajándékából nemrég került az országos levéltárba. Ez armális különös jelentősége abban áll, hogy az Aba nemzetségből származó czimerszerzők czimerében ez ősrégi nemzetség eredeti czimerének alakját és szineit őrizte meg számunkra. Végül *Áldásy Antal* tagtársunk a Gelyei családnak II. Lajostól 1522-ben kapott s a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött czimeréről közölt ismertetést, mely czimernek az kölcsönöz különös érdeket, hogy a külföldön is ritka, hazai heraldikánkban csak egyszer szereplő kentaur van benne czimeralakul alkalmazva. Ezeken kivül még hat eredeti czimerlevél került üléseinken *Varjú Elemér* és *ifj. Reiszig Ede* tagtársaink magyarázatai kapcsán bemutatásra; ezek: Bocskai István 1414-iki, Keszői Jakab 1415-iki, Hoffmannstor Miklós 1454-iki, Becz Jakab 1457-iki, Szepesi György szintén 1456-iki és a Sáfár és Pösteyéni családok 1520-iki czimereslevelei, melyek czimerképei a Turul által megkezdett gazdag sorozat gyarapitására vannak kiválasztva.

III. Frigyes császárnak Steudlin Henrik részére 1456-ban adott czimereslevele, melyet *Dudás Gyula* tagtársunk ismertetett, nem bir magyar vonatkozással s közlésére csak az adott alapot, hogy magyar tulajdonban őriztetik.

Egyik *V. E.* irói jegyet használó tagtársunk «Arczképes armális 1619-ből» czim alatt Győri Literáti Mátyásnak II. Mátyástól 1619 február 9-ikén kapott czimerét ismertetve, a magyar heraldikában eddig magában álló esetre hivja fel a figyelmet, a melyben t. i. az armális a király által adományozott czimerképe mellett a czimerszerző képmását is megörökiti.

Sörös Pongrácz tagtársunk a Dienesdyek Rudolftól 1581-ben kapott czimereslevelének ismertetésével, egy névtelen közlemény a Váradi Ónody család 1647-ben I. Rákóczy Györgytől kapott czimerének s végü *Zoltay Lajos* Mártonfalvi György 1666-ban Apafi Mihálytól kapott czimerének közlésével a Siebmacher-

féle magyar czimereskönyvhöz járultak kiegészitésekkel; az utolsó helyen emlitett czimernek érdekességét emeli, hogy a czimeralakul benne szereplő férfi, kezében könyvvel és irótollal, minden valószinüség szerint a czimerszerzőnek, a debreczeni ref. kollégium rektorának képét ábrázolja.

E helyütt kell megemlékeznem *Ghyczy Pál* tagtársunknak legutóbbi ülésünkön felolvasott érdekes dolgozatáról, mely Gelre XIV. századi herold czimereskönyvének magyar vonatkozásaival ismertetett meg bennünket és a Turul egyik legközelebbi füzetében fog napvilágot látni. Az élő heraldika e ritka becsü emléke, mely a brüsszeli kir. könyvtárban őriztetik, majdnem az egész keresztény világra kiterjeszkedő czimergyüjteményt foglal magában; magyar vonatkozásai közül, melyek megbecsülhetetlen adatokat nyujtanak középkori czimertárunkhoz, csak Nagy Lajos király czimerét emlitem meg ezuttal.

A történeti segédtudományok másik fontos ágának, az oklevéltannak határait érinti dr. *Tóth-Szabó Pál* terjedelmes és nagy gonddal irt dolgozata, melyben a jászói konventnek mint hiteles helynek középkori történetét irva meg, a magyar jogélet fontos tényezőjének, a hiteles helyeknek szerepét világitja meg úgy köztörténeti vonatkozásaiban, mint a jogi és diplomatikai gyakorlat fejlődése szempontjából; s ismerteti egyuttal a konventnek a középkorban használt kétféle pecsétjét.

Szentpéteri Imre «Hédervári Imre 1447-iki felmentő levele» czimü czikkében, mely még a mult év folyamán került felolvasásra, annak a nevezetes oklevélnek közjogi, diplomatikai és sphragistikai jelentőségével foglalkozik, melyben az országos rendek 1447 szeptember 20-ikán elismerik, hogy Buda várát Hédervári Imrétől, az 1447 július havában elhunyt Hédervári Lőrincz nádor fiától átvették és Hunyadi János kormányzó gondjaira bizták. Az oklevelet, melynek eredetije a gróf Khuen-Héderváry-család hédervári levéltárában őriztetik, a kormányzón kivül 10 főpap, 35 főur és birtokos nemes, Magyarország 35 megyéjének 117 követe és Szlavóniának 6 követe állitotta ki és az országos rendek s a kormányzó pecsétjén kivül 23 egyházi és világi főur látta el pecsétjével. Az a körülmény, hogy az oklevél élén annak kiállitóiként az országgyülés összes résztvevői fel vannak sorolva és a megerősitő pecsétek száma tanuságot tesz arról a nagy fontosságról, melyet az ország rendei ez eseménynek tulajdonitottak. A 25 pecsét közül 16 maradt meg többé-kevésbbé felismerhető állapotban. Az érdekes tanulmány szerzője nagy apparátussal ismerteti e pecsétekben reánk maradt sphragistikai és czimertani tanulságok fontosságát s az azok élén álló pecsétnek, az országos rendek pecsétjének ismertetésénél figyelemreméltó közjogi fejtegetésekre talál alkalmat, kimutatva, hogy azon három pecsét közül, a melylyel az országos rendek az 1445—1452. évi interregnum ideje alatt álltak, az ez oklevelen használt pecsét volt az, a melyek az országos rendek legfőbb középponti hatalmát s ezen hatalomnak egységes voltát jelképezte.

Gárdonyi Albert tagtársunknak I. Károly király gyürüpecsétjéről szóló dolgozatáról már a mult évi jelentésben volt alkalmam megemlékezni. E dolgozat befejező része, mely a Turul mult évi utolsó füzetében jelent meg, megállapitja, hogy azon gyürüs pecsét, melylyel I. Károly király III. Endre okleveleit megerősitette, nem azonos azzal, melylyel később a saját okleveleit megpecsételte; továbbá, hogy I. Károly király özvegyének gyürüpecsétje sem azonos az emlitettel, a mint azt Pray állitotta, hanem egészen más pecsét; s e fejtegetései kapcsán részletesen ismerteti az özvegy királyné kanczelláriájának gyakorlatát.

Miként a folyóiratunkban megjelent önálló értekezések és kisebb közlemények a társaság müködési körébe bevont tudományszakok minden ágát felölelik s a mult idők minden korszakából a tudományos kutatások becses anyagát hozzák napvilágra, épúgy igyekeztünk szakirodalmi rovatunkban megismertetni olvasóinkat a társaságunk kebelén kivül folyt szakbeli munkásság eredményeivel. Könyvismertetéseink, avatott szakemberek tollából, beható recensio alakjában s a hol szükséges, kritikai megjegyzések kiséretében a szakirodalom számos jelentősebb termékéről megemlékeztek; s ekként folyóiratunk eddigi irányához hiven ezuttal is hű képét nyujtja a magyar heraldika és genealogia s a velük kapcsolatos történelmi segédtudományok fejlődésének.

Társaságunk anyagi eszközeiről, a módról, melylyel azok a társaság czéljaita felhasználtattak s vagyoni állásunkról a pénztárnok jelentése lesz hivatva számot adni s ebbeli eljárásunk birálata alapszabályaink értelmében az igazgató-választmány feladatát fogja képezni.

Immár két évtizedre visszanyuló hagyományok szabják meg a kereteket, a melyek között társaságunk ügymenete és tudományos működése mozog. Azok az adatok, a melyekkel jelentésem a most lefolyt társulati év történetét feltüntetni igyekezett, oly munkásságról adnak képet, mely a hagyományok által kijelölt irányban, nem terjeszkedésre törekedve, hanem eszközeinek intenziv felhasználásával véli legjobban megoldhatni a reá váró feladatokat. A belterjes munkásság eredményei mennyire felelnek meg a hozzájuk füzött várakozásoknak, a felől a tisztelt nagygyülés van hivatva itéletet mondani. A társaság vezetői ezt az itéletet már akkor is kedvezőnek tekinthetik, ha ez évet munkássága jelentőségének tekintetében az előző husz esztendőhöz sorozza, amaz ismételten konstatált

tény ujból való beigazolásául, hogy a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, mely 21 év előtt a hazai családtörténet és czimertan s a velük rokon tudományágak ápolására alakult s e czélra az összes hazai szaktudósokat s mindazokat, a kik e tudományszakok iránt érdeklődnek, kebelében egyesiteni s a zászlai alatt való munkálkodásra megnyerni kivánta, ebbeli czélját elérte és ma, a harmadik évtized kezdetén, mint czéljaiban és azok elérésére szolgáló eszközeiben egyaránt konszolidált intézmény felel meg rendelkezésének.

Kérem a mélyen tisztelt nagygyülést, hogy jelentésemet tudomásul venni méltóztassék.

Budapesten, 1903 deczember 10 ikén.

Dr. Schönherr Gyula
titkár.

SZAKIRODALOM.

Az Inárcsi Farkas család története. Irta és okmánytárral ellátta Benkó Imre. Nagykőrös, 1903. (77. lap, 8-r.)

A hazai családtörténet ujabban felvirágzott irodalma sok olyan munkát tud felmutatni, melyek nemzeti multunkban szerepet vitt családok emlékét örökitik meg. A levelestárakat ma már nem rejtegetik többé olyan féltett kincs gyanánt, mint abban az időben, midőn a birtokjogok nem voltak még telekkönyvileg biztositva, hanem jó öreg kutyabőrökre volt bizva a tulajdon, melyekből a prókátor furfangos mestersége nem ritkán jog és igazság ellenére kiforgatta a birtokost. Ma a levelesladákban más igazságot keresünk: azt az igazságot, melyhez a mult idők a levéltárak sajátos szerepe miatt nem férhettek s minek helyét nem régen még a családi hagyományok meseszerü emlékei pótolták és apáról fiura tovább vittek. A mesék világa már tünőfélben van, a családi levéltárakból napfényre kerülő féltett oklevelek veszitik el. Uj, eddig ismeretlen életet támasztanak fel a régi irások, a nemrég még mesés világot életre keltve s hazai történetünket olyan értékes kincsekkel gyarapitják, melyekre a mult századok tudósai gondolni sem mertek.

Ilyen munkával állunk itt is szemben. A levelesláda zárta eddig magában az adatokat, melyek most felszinre kerültek s közkincscsé váltak. Az inárcsi Farkas család ugyan nem azok közül való, melyek nemzeti multunkban kiváló szerepet vittek, de e kis munka, melylyel most családtörténeti irodalmunk gyarapodott, meggyőz bennünket arról, hogy az a család, melynek története olyan messzire visszanyulik, mindenképen méltó arra, hogy viszontagságaival megismerkedjünk. Ma már túl vagyunk azon az állásponton, hogy csupán a nagy nevekért lelkesedjünk s hazánk története tanit meg bennünket leginkább arra, hogy a nemzet egészében keressük az események magyarázatát. Nemzetünk viharos multjában a magyarság bámulatos tetterőt fejtett ki, s ha az események letiporták azokat, kik a küzdelem élén állottak, uj s tetterős személyek szálltak sikra abból a táborból, mely a vezetők mögött sorakozott. E tömeg egyes alakjainak nevét nem jegyezte fel a történelem, a közharczosok emléke ritkán nyer méltó helyet; illő tehát, hogy tisztelettel adózzunk nekik, ha a késő multban megismerkedünk neveikkel.

A család előnevét adó Inárcs ma puszta, de az Árpádok korában község volt. Több oklevélben mint villa fordul elő s lakosai Fejérvár várjobbágyai voltak. A XIV. században már nem volt várbirtok, egy 1332. évi osztálylevélben több nemes család osztozik rajta s ez időtől kezdve a Farkas család is a mult század közepéig birtokos volt benne.

A család legrégibb őse Inárcsi Farkas, kinek fia Pál az emlitett 1332. évi oklevélben rokonaival osztozik Inárcs és Csikos birtokokon. Ez Inárcsi Farkas neve származott át mint családnév utódaira Az 1541. évi török hadjárat, melynek eredménye Buda elfoglalása volt, a Farkasokat is kiüzte ősi fészkükből, minek eredményeképen az 1540. esztendővel a Farkas család okleveleinek sorozata is megszakad. A Duna-Tisza közének egyik biztosabb helye a török uralom idején Nagy-Kőrös volt s itt ütötte fel fészkét a XVI. század második felében az ősi birtokából kiüzött Farkas család is. A beköltözésre biztos adatunk nincs, de ennek oka abban rejlik, hogy a városok nem szivesen fogadták falaik közé a nemességet s azok a legtöbbször éppen e miatt el is titkolták nemességüket.

1647. márczius 19-ikén kapott a család III. Ferdinánd királytól czimerlevelet, melyben ősi nemességüket megerősitve, czimert ad nekik. A czimer kék pajzsában hármas halmon természetes szinü farkas áll, szájában bárányt tartva s első lábait ragadozásra nyujtva ki; a sisakdiszben e czimeralak ismétlődik, jobbról kék-arany, balról ezüst-vörös takarókkal.

A család további történetében kimagasló momentum nincs. Ősi birtokuk visszaszerzésén a család tagjai tehetségükhöz képest munkálkodtak s az országos jelentőségü eseményekben is becsülettel részt vettek.

A munka felét elfoglaló okmánytár 32 levelet tartalmaz. Legrégibb a budafelhévvizi konvent 1332 május 1-én kelt osztálylevele, legujabb báró Sztáray Imre 1746. évi nyugtatványa. Voltak a családi levéltárban Árpádkori oklevelek is, de ezek inárcsi Farkas Elek országgyülési képviselő hagyatékából 1883 után elvesztek s ma már csak a családi levéltár régibb jegyzékei őrzik emléküket.

A kis munkára hosszabb dicséretet nem mondunk, de mindenesetre őszinte elismeréssel adózunk a szerzőnek. Csupán az okmánytár az, melyre megjegyzést kell tennünk, mert nem minden hibától ment. Sok olyan hely van benne, melyet a szerző hibásan olvasott, sok rövidités nem, sokat meg hibásan oldott fel. Általában nem ártott volna a munkának egy kis revizió. *G. A.*

Genealogiai Füzetek. Családtörténeti folyóirat. Szerkesztik és kiadják csikszentmihályi Sándor Imre és köröspataki és köpeczi Sebestyén József, I. évfolyam. Kolozsvár, 1903. 1—9. füzet.

Egy uj családtörténeti folyóirat első füzeteiről számolunk be olvasóinak, mely változatos tartalmával az erdélyi családok multjára akar fényt deriteni. Az első hat füzet Sándor János és dr Török Pál szerkesztésében jelent meg, a hetediktől kezdve az utóbbi helyére Sebestyén József lépett.

A folyóirat eddig már több mint 200 erdélyi családra vonatkozólag közölt adatokat. Az egyes füze-

teket egy általános érdekü értekezés nyitja meg, ezt követi egyes családoknak története, majd egy külön rovat «Ősfák» czimmel, mely erdélyi családok történetére vonatkozó forrásutalásokat, czimerleirásokat és genealogiai táblákat tartalmaz. Külön rovatot képez az Oklevéltár, melyet galgói Rácz Viktor szerkeszt, és a mely okmányokat, czimerleveleket stb. közöl — sajnos — igen hibásan másolt szövegekkel. Végül egy nyilvántartási rovat, mely születési, házassági, névváltoztatási, halálozási és egyéb adatokat tartalmaz, s kérdések és feleletek rovata zárja be az egyes füzeteket.

A folyóirat, mint ebből látjuk, gyakorlati irányt óhajt szolgálni és e czél megvalósitására derekas munkát fordit. Hogy azonban a téoriát sem zárja ki hasábjairól, mutatja két nagyobb értekezése: a «Nemek és ágak a Székelyföldön», és a «Donatio a Székelyföldön» cziműek; előbbi a szerkesztő Sándor Imre, az utóbbi dr. Endes Miklós tollából. Az előbbi végeredményé ben oda konkludál, hogy «a letelepedés idejében létezett vérrokonságon alapuló törzsszervezet, a letelepedést követő három század alatt teljesen felbomlott és kihatásai megszüntek. A később, valószinüleg a XV. század elején keletkezett és névleg bár hasonló, de jogi és történelmi szempontokból teljesen különböző intézményt a kor behatásai alatt előttünk ismeretlen okok hozták létre». Utal a czikk elején arra, hogy a székelyföldön 1491—1575-ig tart a *genusok* cyclusa, sem előtte, sem utána nincs az oklevelekben erről említés, kivéve az Agház nemet. Endes Miklós dr. értekezése tárgyát az képezi, hogy mikor és mikép akad meg a donatio, vagyis a ius regium egyik megnyilatkozása a székelyek között, mik voltak jelenségei, és minő befolyással volt az alkotmány- és jogállapotra. A nagyterjedelmü czikk még befejezetlen.

Az oklevéltár-rovatban három czimereslevél szövege van közölve: Böjthi István czimereslevele 1620 november 6-ról, eredetije Böjthi Gábor tulajdonában, uzapaniti Dózsa Tamás bárói oklevele 1633 május 30-ról, eredeti fogalmazványa a m. kir. orsz. levéltárban, és Pataky István czimereslevele 1662 julius 21-ről, eredetije Pataky Viktor tulajdonában. Az utóbbinak rajzát is közli.

Ugy látszik, hogy változatos és érdekes tartalma daczára a *Genealogiai Füzetek* sem kerülhetik el a hasonló magyar vállalatok sorsát. A hetedik szám élén álló szerkesztői nyilatkozatból ugy vesszük ki, hogy e folyóirat sem részesül abban a támogatásban, melyet az erdélyi családok részéről, kiknek első sorban volna érdeke, egy az ő történetükkel foglalkozó folyóirat létezése, méltán megvárhatna. *A—y.*

Jahrbuch der k. k. Heraldischen Gesellschaft «Adler», Neue Folge. Dreizehnter Band. Wien, Selbstverlag der k. k. Heraldischen Gesellschaft «Adler», 1903.

Az osztrák heraldikai társulat évkönyveinek immár XIII. kötete jelent meg a régibb évfolyamokhoz méltó tartalommal. Tartalmát öt értekezés képezi a genealogia és a heraldika köréből, az előbbinél úgy feldolgozott, mint nyers anyagot közölve.

A kötetet Liebenau Tivadar dr. értekezése nyitja meg «Die Freiherren von Rothenburg und Wolhusen» czimmel, melyben e régi svájczi nemesi családok történetével ismertet meg. Az értekezéshez két tábla pecsétrajz járul, a wolhuseni és rothenburgi urak pecséteivel. E pecsétek segélyével állapitható meg kétséget kizárólag, hogy a német és svájczi történészek egy részének az a föltevése, hogy a svájczi Rothenburg bárói család a hasonnevü frank családdal azonos lenne, téves. A svájczi Rothenburgok czimere különben beszélő czimer, fehér mezőben vörös várat ábrázol.

A genealogia körébe tartozik Schrottenhofi Schullern Hermann czikke, mely a családjára vonatkozó okmányok regestáit közli. Báró Haan Frigyes azzal az általánosan ismert ténynyel foglalkozik, hogy Alsó-Ausztriában a nemesi családok oly gyorsan váltakoznak és általánosságban oly rövid életüek, mint talán sehol más országokban. Ennek okát javarészt a gazdasági viszonyokban találja, melyhez még a földrajzi fekvés és a tartomány, főleg Bécs politikai és történelmi szerepe járul. Ellenben az eddig leginkább felhozott okoknak: a reformationak és ellenreformationak nem tulajdonit oly nagy fontosságot.

A heraldika körébe tartozik Bauer József értekezése a czimerről, mint ipari jelvényről. Ez értekezést az 1890 január 6-iki osztrák védjegytörvény azon rendelkezése hozta létre, mely szerint a czimer elvileg egy rangba helyeztetik, minden egyéb iparczikkek megjelölésére alkalmas jegygyel, és mint czimer külön jogi védelemben nem részesül. Értekezésének első részében a jegyekről, így főleg a tulajdonjegyekről értekezik, a második részben a jegyek és czimerek közti viszonyról szól. Fejtegetéseinek kiinduló pontját az képezi, hogy a czimer tulajdonképen nem egyéb, mint egy családjegy, mely a többi jegyek és jelektől csak abban különbözik, hogy fejlődése különlegesebb, nagyobb változatossággal bir és hogy használata állandóbb. Szól a jegyek és czimerek azon közös tulajdonságairól, hogy mindkettő adás-vételnek, ajándékozásnak képezhette tárgyát. Mint diplomatikai kuriosumot emliti meg az 1368 április 13-iki oklevelet, mely szerint a Wolfsthali család czimerét a Tragauner család sisakdiszének megvásárlásával bővitette. Ez oklevél 1847-ig az alsó ausztriai tartományi levéltárban őriztetett, a honnan eltünt. Végül utal arra, hogy a czimer jelenleg mind tágasabb tért foglal el mint ipari jegy, mint gyári, vagy kereskedelmi jegy. Értekezésének harmadik részében a czimernek, mint védjegynek szerepét fejtegeti az osztrák jog szerint. E fejtegetésnek czélja kimutatni, hogy a magán vagy családi czimer az érvényben lévő törvényben nem bir kellő védelemmel, és hivatkozással számos példára és a megfelelő császári pátensekre, konstatálja, hogy a magánczimer tulajdonosok csak akkor emelhetnek óvást czimerük használata ellen, ha ők maguk is termelők, vagy kereskedők, ellenkező esetben czimerüknek, mint védjegynek használata ellen óvást nem emelhetnek. Ellenben állami, tartományi és községi czimerek csak az illető tényezők hozzájárulásával használhatók ily czélokra.

Heraldikai tartalmu Thierl Henrik Gusztáv dr. értekezése is, a régi lovagrendek jelvényeinek szimbolikájáról. A rendjelvények között első helyen áll a szeretet, melynek 13-féle alakját sorolja fel a czikk, nem is emlitve a különböző kombinációkat, melyeket a kereszt más jelvényekkel együtt alkot. Az egyházi jelvények közé tartoznak az Agnus Dei, a galamb, a tüzes nyelv, a szentek szinei, az egyes szentek jelvényei, az angyali karok, végül a zarándok jelvények. A világi jelvények között első helyen állanak a czi-

merek, azután jönnek az állat- a növényvilágból vett jelvények, továbbá az életnélküli jelvények. Külön áll a nap, a hold és a csillagok osztálya.

Magyar vonatkozásu értekezéssel az évkönyv jelen kötetében nem találkozunk, de czikkei, főleg a heraldikai vonatkozásuak, a magyar szakköröket is bizonyára érdekelni fogják. —*y.*—

Emilian von Zernicki-Szeliga, Die Polnischen Stammwappen, ihre Geschichte und ihre Sagen. Hamburg, 1904. (185. lap, 8-r.)

A Turul 1901. évfolyamában volt alkalmunk foglalkozni a szerző első munkájával, mely a lengyel nemes családok hosszas sorozatával ismertet meg bennünket. E nagy munka, mint ezt már annak idején megirtuk, csupán utalásokkal ellátott névmutató ahhoz a hatalmas kézirathoz, melyben a szerző irott és nyomtatott emlékek alapján a lengyel nemesség történetét részletesen megirta; de a mely munka, kellő pártolás hiányában, csak kézirat maradt.

A jelen munka folytatása az előbbinek. Ez már nem családtörténeti, de amazt lényegében kiegészitő, czimertani munka. Megismertet a lengyel nemesség czimereivel, előadja azok történeti fejlődését s végül bemutatja a hozzájuk fűződő mondákat. A czimer Lengyelországban a közös nemzetségből származó s gyakran egymástól elszakadt ivadékok összetartozóságának külső jelvénye, valamint ez a megkülönböztető jele is az azonos nevü, de más nemzetségből származó családoknak. A leszármazási kutatásoknál tehát fontos szerepet visz ott a czimer. De sok Lengyelországban az ősnemes család is, a melyik nem királyi adomány alapján viseli a czimert, az ilyen czimer magyarázatát a családi hagyományokban kell keresnünk, melyek a legtöbbször mondaszerü eseményekkel hozzák a családi czimert összeköttetésbe.

A czimerek középkori nagy jelentősége a lovagi tornákon jutott érvényre, minek megfelelően a czimerek alakulását heraldikai szabályok irták körül. Lengyelországban a lovagi tornák nem voltak szokásban s a czimereket sem befolyásolták heraldikai szabályok.

A lengyelországi czimerekkel a XVI. század óta sokan foglalkoztak: Dlugosz 50, Kromer 115, Paprocki 220, Okolski 290 czimer leirását adják, s mindezek eredményeit összefoglalja Niesiecki, kinek munkáját ujabban Bobrowicz dolgozta át, ki a lengyel nemesség történetével is behatóan foglalkozott bevezetésében.

Hosszasan foglalkozik azután a szerző a lengyel nemesség megalakulásának kérdésével, s ez alkalommal ujból elmondja mindazokat, a miket már ismertetett két kötetes munkájában is részletesen felsorolt. Hogy t. i. a lengyelség a harczias lechiták és a földmivelő polánok összeolvadásából származott. A lechiták természetesen legyőzték a polánokat, s ezeket most már csak kmieci vagy földmivelő névvel illették. A lechiták ismét nemesekké lettek, s a szlachcic névvel éltek, a mi abból származik, hogy: z lachcicow, vagyis a lechiták közül való.

A lengyel czimereket az ősi lobogótól származtatja a szerző, melyet a szláv szokás szerint a lengyeleknél is a papok őriztek a szent helyeken s csupán harcz esetén adták a vezér kezébe. Ezeken a lobogókon különböző ismertető jelek voltak, melyek a nép mindennapi foglalkozásával függtek össze, igy p. o. élőfa, szarvas, madár, fejsze, kerék stb. Ez a jelvény tartotta össze a harczban a csoportokat, de volt ezenkivül minden egyes csoportnak külön harczi jelszava is. Az összetartozó családokból választották az öregebbet, starostát, a ki egyszersmind birájuk és hadvezérük, vajdájuk volt; de sem a harczi lobogó, sem a hadi jelszó nem volt először egyéni tulajdona, hanem az egész csoporté volt, mely gyakran nevét is ezektől vette.

A kereszténység behozatalával tünt le az ősi lobogó jelentősége s lépett helyébe a pajzsczimer. Az ősi lengyel czimerekhez később számos külföldi czimer járult, mert sokan szereztek Lengyelországban indigenatust. A régi nemességhez járult később az ujabb nemesités, valamint a Lengyelországhoz kapcsolt tartományok nemessége; annyira, hogy a czimerviselés nagyon általánossá lőn. A régi nemességnek mindamellett mindig nagyobb tekintélye volt, s szokásban állott, hogy nemeseket az ősi czimert viselők adoptáltak, mint ez az 1413. és 1569. évi országgyüléseken nagyobb számmal történt.

Az ismertetett lengyel ősnemesi czimerek sorában első az Abdank czimer, mely vörös pajzsban lebegő W alaku gerendát s ugyanilyen sisakdiszt tüntet fel. A czimer keletkezését Krakus fejedelem korára (700 körül) teszi a hagyomány. Egy sárkány kigyó (lengyelül «waz») megölése köré füződik a történet s a kigyó nevének kezdőbetüjét kell feltüntetni a czimeralaknak. A sárkányölőt Skubának hivták s innen a czimer mai neve is. Minthogy azonban Krakus idejében a lengyelek a legjobb esetben csak valami runákkal irhattak, valószinübb, hogy e czimeralak ajtózárat jelképez, mely hadijelvényül szolgált az ősi lobogón. Az Ablamowicz családtól kezdve a Zytynski családig 181 család közös czimere ez s kisebb-nagyobb változásokkal még más családok is e czimert viselik.

A könyv második részében azon czimerek vannak felsorolva, mely a Jagellók korában 1569-ig, Olasz-, Magyar- és Csehországból, Szileziából, továbbá Németországból származtak át. A harmadik fejezet azon czimereket tünteti fel, melyek 1466 óta a porosz tartományokban keletkeztek. A negyedik fejezetben a lengyel nemességhez csatlakozott livlandi nemesség czimerei, az ötödikben a lithvániai czimerek vannak felsorolva. Aztán következnek az orosz tartományok nemességének czimerei, végül a XVI. század közepétől 1700-ig behozott czimerek

Az ismertetett czimerek betürendes felsorolása zárja be a munkát, melyből azonban nem tudjuk megállapitani, mely családok azok, melyek czimerei itt ismertetve vannak. Csak az veheti tehát gyakorlati szempontból hasznát e munkának, a ki tudja, hogy családja milyen nevü czimert viselt. E nélkül nem boldogul. Tudományos szempontból azonban nagyon érdekes és becses e munka, mert megismertet a lengyelországi heraldika anyagával, a mely ugyan nagy kivételt képez a heraldika megállapitott szabályai alól, de épen ezért érdekes tanulságokkal szolgálhat.

Tizenhat tábla is tartozik még a szöveghez, 185 czimerrel, s a kiadóczég vállalkozott arra is, hogy az egyes czimerekről külön lenyomatot készittet megrendelés esetén. *G. A.*

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1903-ban.

ALAPSZABÁLYOK.

I. A társaság neve és czélja.

1. §. A társaság neve: «*Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság*». — Székhelye: Budapest.

2. §. Czélja: a magyar történelem társtudományainak, úgymint: a Heraldika, Diplomatika, Palæographia, Sphragistika és Genealogia — valamint a magyar családok történetének okleveles alapon való művelése és terjesztése.

II. A társaság tagjai.

3. §. A társaságot *a)* az alapító, *b)* a pártoló, és *c)* az évdíjas tagok alkotják.

4. §. Az alapító tagok háromfélék, úgymint: *a)* azok, kik a társaság czéljaihoz 100 osztr. ért. forinttal, *b)* azok, kik 200 o. é. forint alapítványnyal járulnak, *c)* az örökös alapítók. Örökös alapítványt tevők azok, kik legkevesebb 500 o. é. frtnyi alapítványt tesznek. Ezen *c)* alatti alapítványok joga az alapítók egyenes fiutódaira is átszáll elsőszülöttségi jogon.

Az alapítványok készpénzben, vagy bizonyos lejárati határidő alatt beváltandó és biztosítékkal bíró kötelezvényben, vagy pedig legkevesebb 5 száztólit tisztán jövedelmező, jóhitelű értékpapirosokban fizetendő be.

5. §. Pártoló taggá választható, a társaság egy tagja által ajánlott, társaságunk czélját kedvelő minden nő vagy férfi, ki magát aláírás által kötelezi, hogy tíz egymásután következő éven át a társaság pénztárába Budapesten évenkint tíz forint tagdíjat befizet.

6. §. Évdíjas taggá választható az előbbi módozatok szerint az, ki magát aláírás által kötelezi, hogy öt egymásután következő éven át a társaság pénztárába Budapesten évenkint 5 forint tagdíjat befizet.

7. §. A pártoló és évdíjas tagok kötelezettsége az említett 10, illetőleg 5 év elmúlta után is fenmarad, ha kilépési szándékukat az utolsó év letelte előtt a titkárnál be nem jelentik.

III. A társaság tisztviselői.

8. §. A társaság egy tiszteletbeli elnököt választ életfogytiglan.

9. §. A társaság elnöksége egy elnökből és két másodelnökből áll.

Az elnökök a társaságot a hatóságok és mások irányában képviselik; a gyűléseken és üléseken első sorban az elnök, másodsorban a másodelnökök elnökölnek és jogukban áll, ha a társaság érdekei kivánják, rendkivüli üléseket is hirdetni. A rendkivüli ülések napja egy héttel előbb közhirré teendő. A tagok egyenlő szavazata esetében döntő szavazattal bir az elnök.

10. §. Mindenik elnöknek jogában áll a társaság pénztárát bármikor megvizsgálni.

11. §. A társaság titkára az üléseken és gyűléseken előadói tisztet végez; a határozatokat végrehajtja; a jegyzőkönyvet vezeti, a társaság levelezéseit végzi, könyvkiadásaira, valamint az irattárra felügyel.

A társaság anyagi helyzetének javúltával külön könyv- és levéltárnokra is lesz szükség.

12. §. A társaság jegyzője mindenben a titkár segítségére van, és akadályoztatása esetében őt helyettesíti.

13. §. A pénztárnok a társaság vagyonát híven és pontosan kezeli, a pénztár állapotáról az üléseken jelentést tesz. Pénzt az igazgató választmány határozata alapján az elnök vagy másodelnök és a titkár által együttesen aláirt utalványokra szolgáltat ki; az évi nagygyűlésen pedig részletes kimutatást terjeszt elő. A pénztárnok évi számadásának megvizsgálásáról az igazgató választmány intézkedik.

Rendkivüli esetekben az elnök vagy másodelnök saját határozatából is utalványozhat 100 frtig terjedő összeget, a legközelebbi ülés jóváhagyása reményében.

A pénztárnok az elnök vagy másodelnöknek pénztár-vizsgálati szándokát mindenkor tartozik teljesíteni.

14. §. A társaság folyóiratának szerkesztőjét, és a szerkesztőtársat az igazgató választmány bízza meg a szerkesztői teendőkkel.

15. §. Az ügyész a társaság jogait védi, és a hátrálékos díjakat behajtja.

16. §. A társaság összes tisztviselői, hivataluk tartama alatt, minden tekintetben olyan szavazati joggal bírnak, mint az igazgató tagok.

IV. Az igazgató választmány.

17. §. Negyven tagból áll, kik az első alakuláskor a társaság tagjai között lévő, és a 2. §-ban megnevezett tudományszakok terén jeles munkálkodásuk által kitünték közül szavazattöbbséggel választatnak.

18. §. Az igazgató választmány később maga-magát egészíti ki akként, hogy a megüresedett igazgató tagságra évenként legalább két igazgató tag által irásban ajánlott új igazgató tagot választ, kik a levelező tagok érdemesebbjeiből is választhatók. Ha az igazgató választmány szükségét látja, az igazgató tagok számát hatvanra is felemelheti az ezen §-ban említett választási mód szerint.

19. §. Az igazgató tagságra az ajánlatok az évi nagygyűlés előtt való ülés megelőző napjáig adandók be a titkári hivatalnál. A következő választmányi ülésen az ajánlatok felbontatnak, és a választmányi ülésen jelenlevő igazgató tagok egyszerű szótöbbségével, titkos szavazás által ejtetik meg a választás.

20. §. Az igazgató választmány évenkint legalább négy nyilvános választmányi ülést és egy nagygyűlést tart, melyen a Budapesten levő igazgató és levelező tagoknak kötelességük megjelenni.

21. §. Az igazgató tagok az elnökök egyikének vezérlete alatt ezen választmányi üléseken igazgatják a társaság ügyeit; meghatározzák a tisztviselők díjait, a kiadványokat, az azokra fordítandó összegeket, az évi nagygyűlés tárgyait és napját. A társaság vagyonának biztos kezeléséről gondoskodnak. A társaság kiadványainak szerkesztésével megbízzák az igazgató vagy levelező tagok valamelyikét. A számadások megvizsgálására bizottságokat neveznek ki.

22. §. Az igazgató választmány a 19., illetőleg a 18. §-ban meghatározott módozatok szerint korlátlan számú levelező tagokat választ a 2. §-ban említett tudományok művelése terén érdemeket szerzett férfiak sorából, ha azok a társaságnak különben is tagjai. Levelező taggá csak az lehet megválasztva, ki a választó ülésen jelenlevő igazgató és levelező tagok két harmad szavazattöbbségét nyerte el.

Levelező taggá a hazai történelem iránt érdekeltséget tanúsító külföldi tudósok is választhatók. A külföldi tagok megválasztásához azonban a m. kir. belügyministerium jóváhagyása kérendő ki.

23. §. A levelező tagoknak a társaság minden ülésében és gyűlésében székök és tanácskozási joguk van, de szavazattal csak a levelező tagok és a tiszteletbeli tagok, a pénztárnok és az ügyész választásánál és a nagygyűlésen bírnak, kivévén, ha valamelyik a tisztikarba választatott.

24. §. A tudomány-pártoló hazafiak sorából tiszteletbeli tagok is választhatók a társaság dísze- és javára. Ezeknek minden ülésen székök és tanácskozási joguk van.

25. §. A választmányi üléseken jelenlevő igazgató tagok egyszerű szótöbbséggel titkos szavazás útján választják az igazgató és levelező tagok sorából a társaság titkárát, jegyzőjét (és esetleg a könyv- és levéltárnokot), és rendes kiadványának szerkesztőit, mindenkor öt évi időtartamra. A renden kivüli kiadványok szerkesztésével megbízott szerkesztők ugyanoly módozattal választatnak, de megbízatásuk minden ily kiadvány megjelenésével megszűnik.

A pénztárnok és ügyész a társaság bármelyik tagja közül választható az ülésen jelenlevő igazgató és levelező tagok egyszerű szótöbbsége által.

26. §. A társaság elnökei, igazgató, tiszteleti és levelező tagjai feljogosíttatnak a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság» — elnöke, másodelnöke, — igazgató tagja, tiszteletbeli tagja, — levelező tagja címmel nyilvánosan is élni.

V. A társaság ülései és nagygyűlése.

27. §. A társaság minden évben egy nagygyűlést és legkevesebb négy igazgató választmányi ülést tart. A választmányi ülések határnapjai az ügyrendben lesznek megállapítva. Az ülések jegyzőkönyvei az elnöklő, a jegyzőkönyvet vezető és az elnök által e czélra felkért két választmányi tag aláírásai által hitelesíttetnek.

28. §. Az igazgató választmány ülésein az igazgató és a levelező tagok kötelessége a társaság szakába vágó felolvasásokat tartani; okleveleket, műtárgyakat bemutatni, azokról akár írásban, akár élőszóval értekezni; az ülésekre eljárni; az ügyek vitelében az üléseken kívül is munkás részt venni. Ezen kívül jogukban áll a társaság ügyeit illető indítványokat tenni.

29. §. Az üléseken mint vendég, a társaság oly tagja is tarthat felolvasást, ki nem tartozik az igazgató vagy levelező tagok sorába, de ezeknek értekezésöket előbb be kell nyújtani az igazgató választmánynak, és ez, vagy pedig valamelyik elnök, előbb kiadja bírálatra egy igazgató vagy levelező tagnak, és csak ennek ajánlatára olvasható fel.

30. §. Az ülések végén a társaság belügyeinek tárgyalására zárt ülést kérhet bármelyik igazgató vagy levelező tag. Az elnök ez esetben a közönséget távozásra kéri fel, miután a zárt ülésben csak az igazgató, levelező és tiszteletbeli tagok és a tisztviselők vehetnek részt.

31. §. Az évi nagygyűlés napját és a felolvasás tárgyát mindenkor az évnek első választmányi ülésén döntik el az igazgató tagok. Ezen nagygyűlésen választják meg az elnököt és másodelnököket, mindenkor öt évi időközre, titkos szavazás útján, a társaságnak a gyűlésen jelenlevő összes tagjai, úgymint az igazgató, levelező, tiszteletbeli, alapító, pártoló és évdíjas tagok, egyszerű szótöbbséggel. Elnökké vagy másodelnökké azonban csak valamelyik igazgató tag választható.

32. §. Hogy a választmányi ülés határozatképes legyen, az elnökön kívül legkevesebb hat igazgató tag jelenléte szükséges. Tisztviselők választására legkevesebb tizenkét, választásra jogosúlt tagnak kell jelen lenni. A nagygyűlés választóképessége legkevesebb húsz társasági tag jelenlététől függ. Ha nem gyűlnék ennyi össze, a választas megejtése végett újabb határnapra tűzetik ki közgyűlés, melyben aztán a jelenlevők szavazattöbbsége dönt.

VI. A társaság kiadványai.

33. §. A társaság a 2. §-ban elősorolt tudományágak művelése, fejlesztése és terjesztése czéljából egy — rendes időközönként megjelenő — folyóiratot alapít. A folyóirat irányát, ívszámát és rendes megjelenési idejét az igazgató választmány állapítja meg.

34. §. Ezen folyóirat a társaság hivatalos közlönye, mely a tudományos czikkeken kivül értesítést hoz a társaság ügyeiről, üléseiről és általában figyelemmel kíséri a többször említett tudományágak mozgalmait. Munkatársai a társaság igazgató és levelező tagjai; de megfelelő szakközleményeket szívesen fogad a társaság többi tagjaitól, valamint idegenektől is.

35. §. Ezen kívül a társaság időközönként egy, a magyar nemes családok származási rendjét nyilvántartó, és azok történetét csakis okleveles alapon tárgyaló zsebkönyvet ad ki. Ezen nemzedékrendi zsebkönyv szerkesztőjét az igazgató választmány választja.

36. §. A társaság ezen kívül, ha vagyoni állása engedi, a 2. §-ban megnevezett szakokba vágó önálló történelmi munkákat, valamint oklevélgyűjteményeket is adhat ki. Ezen utóbbiakat különösen családok, vármegyék, vagy városok szerint csoportosítva.

37. §. A társaság egyes családok megbizásából elfogadhatja okleveleik sajtó alá rendezését és azok történetének megírását. Ezenféle munkával egy vagy több, vállalkozni kész igazgató vagy levelező tagot bíz meg az igazgató választmány.

38. §. A társaság folyóiratát a társaság minden tagja évdíja fejében ingyen kapja. A 200 forintos alapítók és a pártoló tagok ezen kivül a nemzedékrendi zsebkönyvet is ingyen kapják. Az örök alapítványt tevők és az igazgató választmányi tagok a társaság minden tulajdon kiadványára igényt tarthatnak.

VII. A társaság vagyona.

39. §. A társaság vagyonát képezik a 3. §. és 4. §-ban meghatározott alapítványok, melyek biztosan elhelyeztetvén, kamatoztatnak. Az alapítványok képezvén a törzsvagyont, ezeket elkölteni nem szabad.

40. §. A társaság bevételeit képezik az alapítványok kamatai, a tagdíjak, a kiadványok jövedelmei és az egyes adományok. A társaság ezen összegekből fedezi kiadásait.

41. §. A jövedelemből megtakarított összegek, valamint a lelkes ügybarátok által a társaság számára adandó adományok és hagyományok (a mennyiben alapítványi természettel nem bírnának), az igazgató választmány által tőkésítendők. Az ilyen tőkék azonban az alapítványok természetével nem bírnak, és kivételes esetekben az igazgató választmány rendeletéből, részben a társaság pénzbeli kiadásainak fedezésére fordíthatók.

42. §. A társaság vagyonát képeznék még a részére gyűjtött és adományozott könyvek, oklevelek, iratok, műtárgyak és régiségek. Ezek egyelőre a Magyar Tudományos Akadémiavagy a Nemzeti Muzeumban helyezendők el, az igazgató választmány rendeletéhez képest.

VIII. A társaság jövője.

43. §. Ha a társaság vagyona idővel a nemzet és egyesek áldozatkészségéből, valamint a megtakarításokból annyira szaporodnék, hogy szükségkép a fokozottabb kiadásoknak is képes volna megfelelni, akkor működési körét kitágítja.

IX. Az alapszabályok változtatása.

44. §. Az alapszabályok módosítása csak egy, ezen czélra két héttel előre hirdetett választmányi ülésen történhetik, a jelenlevő igazgató és levelező tagok kétharmad szótöbbségével. Hogy e tekintetben érvényes határozatot hozhassanak, tekintet nélkül a megjelent levelező tagok számára, legkevesebb tíz igazgató tag jelenléte szükséges. Az alapszabályok változtatott részei esetről esetre a m. kir. belügyminiszteriumhoz terjesztendők fel jóváhagyás végett.

X. A társaság esetleges feloszlása.

45. §. A társaság feloszlása csak azon esetben történhetik meg, ha egy ezen czélból egy hónappal előre hirdetett közgyűlés a jelenlevő igazgató és levelező tagok két harmad szótöbbségével a feloszlást elhatározza. Hogy e tekintetben érvényes határozatot hozhassanak, tekintet nélkül a megjelent levelező tagok számára, legalább tizenhat igazgató tag jelenléte szükséges.

46. §. A nem remélt feloszlás esetében a társaság összes vagyonának örököse első sorban a «Magyar Történelmi Társulat», másod sorban a «Magyar Tudományos Akadémia». Ez esetben ezen örökösök az összes vagyont a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Alapítványa» czímén tőkésíteni tartoznak, és annak jövedelmeit, kamatait kizárólag csak a 2. §-ban említett tudományszakok művelésére fordíthatják. A feloszlás esetében hozandó közgyűlési határozatok azonban foganatosítás előtt a m. kir. belügyminiszteriumhoz felterjesztendők.

47. §. A társaság alapszabályai megerősítés végett a m. kir. belügyminiszteriumhoz terjesztendők fel. Az esetben, ha az alapszabályokban meghatározott czélt és eljárást, illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a kir. kormány által, a mennyiben további működésének folytatása által az állam, vagy az egyleti tagok vagyoni értéke veszélyeztetnék, haladéktalanul felfüggesztetik, s a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására különbeni feloszlatás terhe alatt köteleztetik.

IGAZGATÓSÁG.

I. Elnökség és tisztviselők.

ELNÖK:

Báró RADVÁNSZKY BELA.
Ötödizben megválasztatott 1902 deczember 20-án.

MÁSODELNÖKÖK:

Dr. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.
Másodizben megválasztatott 1903 deczember 10-én.

Id. BÁNÓ JÓZSEF.
Megválasztatott 1900 deczember 20-án.

TITKÁR:

Dr. SCHÖNHERR GYULA.
Megválasztatott 1899 január 26-án.

JEGYZŐ:

Dr. ÁLDÁSY ANTAL.
Megválasztatott 1899 január 26-án.

ÜGYÉSZ:

Dr. FEJERPATAKY KÁLMÁN.
Megválasztatott 1896 november 26-án.

PÉNZTÁRNOK:

TÓTH ARPÁD.
Megválasztatott 1892 október 6-án.

A TURUL SZERKESZTŐJE:

Dr. SCHÖNHERR GYULA
Megválasztatott 1897 február 27-én.

VARJÚ ELEMÉR
Megválasztatott 1901 február 28-án

II. Igazgató választmány.

Gróf Apponyi Sándor. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Dr. Áldásy Antal. *Megválasztatott 1896 november 26-án.*
Barabás Samu. *Megválasztatott 1892 november 24-én.*
Gróf Bánffy György. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Idősb Bánó József. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Békefi Remig. *Megválasztatott 1898 november 24-én.*
Berzeviczy Edmund. *Megválasztatott 1898 november 24-én.*
Boncz Ödön. *Megválasztatott 1892 november 24-én.*
Borovszky Samu. *Megválasztatott 1897 november 27-én.*
Bunyitay Vincze. *Megválasztatott 1888 szeptember 27-én.*
Dr. Csánki Dezső. *Megvál sztatott 1883 február 25-én.*
Csoma József. *Megválasztatott 1887 november 24-én.*
Id. Daniel Gábor. *Megválasztatott 1899 november 30-án.*
Dr. Dézsi Lajos. *Megválasztatott 1898 november 24-én.*
Emőkei Emich Gusztáv. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Éble Gábor. *Megválasztatott 1900 november 29-én.*
Dr. Fejérpataky László. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Fraknói Vilmos. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Géresi Kálmán. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Ghyczy Pál. *Megválasztatott 1900 november 29-én.*
Dr. Illésy János. *Megválasztatott 1894 november 29-én.*
Kammerer Ernő. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Karácsonyi János. *Megválasztatott 1890 november 27-én.*
Kállay Ubul. *Megválasztatott 1902 deczember 11-én.*
Dr. Károlyi Árpád. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Baczkamadarasi Kis Bálint. *Megválasztatott 1893 november 30.*
Kollányi Ferencz. *Megválasztatott 1901 november 28-án.*
Dr. Komáromy András. *Megválasztatott 1887 november 24-én.*
Kőváry László. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Ifj. Kubinyi Miklós. *Megválasztatott 1903 november 26-án.*
Lehoczky Tivadar. *Megválasztatott 1887 november 24-én.*
Makay Dezső. *Megválasztatott 1894 november 29-én.*
Báró Mednyánszky Dénes. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Nagy Gyula. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Némethy Lajos. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Báró Nyáry Jenő. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Szerémi herczeg Odescalchi Arthur. *Megválasztatott 1883 február 25.*
Dr. Ortvai Tivadar. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Lovag Óváry Lipót. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Petrovay György. *Megválasztatott 1898 november 24-én.*
Pettkó Béla. *Megválasztatott 1899 november 28-án.*
Pór Antal. *Megválasztatott 1890 november 27-én.*

Báró Prónay Dezső. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Báró Radvánszky Béla. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Ifj. Reissig Ede. *Megválasztatott 1899 november 30-án.*
Dr. Schönherr Gyula. *Megválasztatott 1891 november 26-án.*
Soós Elemér. *Megválasztatott 1898 november 24-én.*
Széll Farkas. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Dr. Szendrei János. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Szent-Iványi Zoltán. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Szentkláray Jenő. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Idősb Szinnyei József. *Megválasztatott február 25-én.*
Tagányi Károly. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Thallóczy Lajos. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Thaly Kálmán. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Csekei Varjú Elemér. *Megválasztatott 1899 november 30-án.*
Dr. Wertner Mór. *Megválasztatott 1891 november 26-án.*
Dr. gróf Zichy Ágoston. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Zsilinszky Mihály. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*

Levelező tagok.

Királydaróczy Daróczy Zoltán. *Megválasztatott 1900 nov. 29-én.*
Doby Antal. *Megválasztatott 1884 april 24-én.*
Dudás Gyula. *Megválasztatott 1902 deczember 11-én.*
Nádudvari Győry Árpád. *Megválasztatott 1900 nov. 29-én.*
Hattyúfy Dezső. *Megválasztatott 1902 deczember 11-én.*
Dr. Hodinka Antal. *Megválasztatott 1902 deczember 11-én.*
Jedlicska Pál. *Megválasztatott 1900 november 29-én.*
Kandra Kabos. *Megválasztatott 1902 deczember 11-én.*
Aszalói Kecskés Dezső. *Megválasztatott 1888 szeptember 27-én.*
Benedekfalvi Luby Károly. *Megválasztatott 1884 april 24-én.*
Sváby Frigyes. *Megválasztatott 1900 november 29-én.*

A TÁRSASÁG TAGJAI.

a) Alapító tagok.

I. 500 forintos alapítványnyal:

† Gróf Andrássy Manó.
† Gróf Batthyány Géza. *Budapest.*
Dolhai és Petrovai öreg Petrovay János. *Pozsony.*
Báró Prónay Dezső. *Budapest.*
Báró Radvánszky Béla. *Sajó-Kaza.*
Liptószentiváni Szent-Iványi Zoltán. *Budapest.*

II. 200 forintos alapítványnyal:

Árvai közbirtokossági uradalom igazgatósága. *Arva-Váralja.*
† Báró Atzél Béla. *Budapest.*
Gróf Bánffy György. *Budapest.*
Gróf Berchthold Richárd. *Nagy-Oroszi.*
† Gróf Csáky László.
Gróf Csekonics Endre. *Zsombolya.*
† Gróf Cziráky János.
Gróf Dessewffy Aurél. *Budapest.*
Gróf Erdődy Rudolf. *Novimarof.*
Gróf Esterházy Ferencz. *Tata.*
Herczeg Esterházy Miklós. *Kis-Marton.*
Gróf Festetich-könyvtár. *Keszthely.*
Báró Inkey Imre. *Budapest.*
† Ipolyi Arnold.
† Gróf Károly Gyula.
Gróf Károlyi László. *Budapest.*
Gróf Károlyi Tibor. *Budapest.*
Lipóczi Keczer Miklós. *Kassa.*
† Lanfranconi Grazioso Enea.
Gróf Majláth György. *Zavar.*
† Mocsonyi Jenő. *Budapest.*
Mocsonyi Sándor. *Budapest.*
† Báró Nyáry Béla. *Pozsony.*
Szerémi herczeg Odescalchi Arthur. *Skiczó*, u. p. Kis-Tapolcsa.
Szerémi herczeg Odescalchi Gyuláné szül. gróf Degenfeld Anna. *Budapest.*
Dr. báró Prónay S. Gábor. *Acsa.*
† Báró Radák Ádám.
Báró Révay Gyula. *Budapest.*
Sigmund Akos. *Budapest.*
Simonyi és Varsányi Simonyi Kálmán. *Erdő-Tárcsa*, u. p. Aszód.
† Gróf Sztáray Antal.
† Gróf Tisza Lajos.
† Idősb báró Vay Miklós.
Gróf Vigyázó Ferencz. *Budapest.*
Gróf Wass Jenő. *Czege.*
Gróf Zselénski Róbert. *T.-Ujfalu.*

III. 100 forintos alapítványnyal:

Gróf Apponyi Sándor. *Lengyel.*
Babics József. *Zsombolya.*
Balásházy Bertalan. *Kődombpuszta*, u. p. Henczida.
† Báró Bánffy Ádám.
† Bay Gábor és neje sz. Ormos Katalin.
Bay Ilona. *Debreczen.*
Beöthy Akos. *Budapest.*
† Báró Bésán N. János.
Gróf Bethlen Istvánné szül. gróf Teleki Ilona. *Budapest.*
Bezerédj Pál. *Szegszárd.*
Budapest székesfőváros könyvtára.
Burchard-Bélaváry Konrád. *Bpest.*
Csapó Vilmos. *Tengelicz*, u. p. Gindly-család.
Gróf Cziráky Antal. *Lovas-Berény.*
† Gróf Esterházy János. *Kolozsvár.*
Jeszenszky Béla. *Temesvár.*
Karczag István. *Bécs.*
Komlóssy Arthur. *Debreczen.*
Gróf Kuún Géza. *Maros-Németi*, u. p. Déva.
Báró Mednyánszky Dénes. *Bécs.*
† Kellemesi Melczer István.
† Alsó-Szopori Nagy Imre.
† Báró Nyáry Albert.
Báró Nyáry Jenő. *Budapest.*
† Ormós Zsigmond.
Gróf Pálffy-Daun Vilmos, teanoi herczeg. *Stübing.*
Pettkó Béla. *Budapest.*
Sopron vármegye közönsége.
Szilassy Aladár. *Budapest.*
Szontágh Pál. *Horpács*, u. p. Nagy-Oroszi.
Gróf Teleki Géza. *Budapest.*
Tisza Kálmánné, szül. gróf Dégenfeld Ilona. *Budapest.*
Gróf Zichy N. János. *Budapest.*

b) Pártoló és évdíjas tagok.

(A pártoló tagok csillaggal vannak az évdíjasoktól megkülönböztetve.)

Ajkay Béla. *Kisfalud-Miháli.*
*Gróf Almássy Dénesné. *Gyula.*
*Báró Ambrózy István. *Malonya.*
Ambrózy Nándor. *Sátoralja-Ujhely.*
Dr. Andrásovics Béla. *Budapest.*
*Gróf Andrássy Géza. *Betlér.*
*Gróf Andrássy Gyula. *Budapest.*
*Gróf Andrássy Tivadar. *Budapest.*
Andreánszky Antal. *Budapest.*
*Báró Apor István. *Aporfalva*, u. p. Dicső-Szent Márton.
Antal János. *Budapest.*
Dr. Aldásy Antal. *Budapest.*
Baán Elemér. *Körmöczbánya.*
Baditz Lajos. *Kapuvár.*
Dr. Baghy Béla. *Kengyel.*
Szentkatolnai Bakk Endre. *Vizakna.*
Dr. Ballagi Aladár. *Budapest.*
Bődi Balogh Gyula. *Szombathely.*
Balogh Tihamér. *Puszta-Szent-Kozma*, u. p. Berettyó-Ujfalu.
Barabás Samu. *Budapest.*
*Baranyay Mária. *Budapest.*
Baranski Emil László. *Budapest.*
Barlanghy Arpád. *Temesvár.*
*Baross Károly. *Budapest.*
Baróti Lajos. *Budapest.*
Bartal Béla. *Fadd.*
*Gróf Batthyány Lajos. *Ikervár.*
Ludányi Bay Ferencz. *Jász-Kisér.*
*Idősb Bánó József. *Budapest.*
Bárczay Elemér. *Tisza-Roff.*
Komoróczi és Szentandrási Bencsik István. *Király-Helmecz.*
*Beniczky Ádám. *Zsámbok*, u. p. Tura.
*Beniczky Elemér. *Heves-Csehi.*
*Beniczky Ferencz. *Budapest.*
*Beniczky Géza. *Homok*, u. p. Tisza-Földvár.
Beniczky Kálmán. *Turócz-Szent-Márton.*
*Benke Gyula. *Budapest.*
Benkó Imre. *Nagy-Kőrös.*
Gróf Benyovszky Rezső. *Alsó-Tengelicz.*
*Berczik Árpád. *Budapest.*
Berseny Béla. *Arad.*
*Gróf Bethlen Bálint. *Gyéres.*
*Dr. Bezerédj Viktor. *Budapest.*
Bécsi m. kir. testőrségi könyvtár.
*Béldi István. *Marosvásárhely.*
Dr. Békefi Remig. *Budapest.*
Ifj. Bobula János. *Budapest.*
Dr. Boldizsár Kálmán. *Debreczen.*
Bolgár Emil. *Budapest.*
Dr. Boncz Ödön. *Budapest.*
Dr. Borovszky Samu. *Budapest.*
Borsay Jenő. *Báthmonostor.*
Bosnyák László. *Kaposvár.*
Bothfalvi Both Tamás. *Eperjes.*
*Botka Béla. *Bánlak.*
Bölöni László. *Bánfi-Hunyad.*
*Bronts Viktor. *Susa.*
Budapesti egyetem tört. szemináriuma.
Budapesti kegyesrendiek főgymnasiuma.
Bunyitay Vincze. *Nagy-Várad.*
Buzinkay Gyula. *Budapest.*
Felsőpulyai Bük Géza. *Lébény-Szt-Miklós.*
Csatay Gyula. *Debreczen.*
*Gróf Csáky Albin. *Budapest.*
*Gróf Csáky Ödön. *Főrév.*
Dr. Csánki Dezső. *Budapest.*
K. Császár Ferencz. *Budapest.*
*özv. Csergheő Gézáné. *Budapest.*
Csernátony Gyula. *Besztercze.*
Csernovics Diodor. *Arad.*
*Báró Csollich Géza. *Budapest.*
*Csoma József. *Devecser*, u. p. Forró-Encs.
Eördöghfalvi Csuha Malva. *Császlócz*, u. p. Ungvár.
*Gróf Cziráky Béla. *Dénesfa*, u. p. Czirák.
Vargyasi Daniel Gábor. *Budapest.*
Királydaróczi Daróczy Zoltán. *Paks.*
*Szamosujvári Dániel László. *Ó-Lécz*, u. p. Szerb-Bóka.
Debreczen város könyvtára.
Dedek Crescens Lajos. *Budapest.*
Deési kaszinó-egylet.
*Gróf Degenfeld Gusztáv. *Téglás.*
*Gróf Degenfeld József. *Debreczen.*
*Gróf Degenfeld Lajos. *Szirák.*
*Gróf Degenfeld Sándor. *Erdőszáda.*
Dely Imre. *P.-Peres*, u. p. Furta.
Dr. Demjanovich Emil. *Budapest.*
*Dessewffy Arisztid. *Budapest.*
Délmagyarországi rég. és tört. egylet. *Temesvár.*
Dévai főreáliskola.
Dr. Dézsi Lajos. *Budapest.*
Doby Antal. *Homonna.*
Dókus Gyula. *Sátoralja-Ujhely.*
Domahidy Viktor. *Budapest.*
Dorgó Albert. *Kolozsvár.*
Dr. Döry Ferencz. *Budapest.*
*Draveczky Gyula. *Ér-Mihályfalva.*
Dudás Gyula. *Zombor.*
*Báró Duka Géza. *Kádár*, u. p. Rittberg.
*Dr. Duka László. *Nagy-Becskerek.*
*Br. Edelsheim-Gyulay Lipót. *Budapest.*
*Emőkei Emich Gusztáv. *Budapest.*
Eölvedi-Bresztóczi József. *Budapest.*
Eperjesi Széchenyi kör.
*Gróf Erdődy Ferencz. *Galgócz.*
Gróf Erdődy Imréné szül. gróf Migazzi Irma. *Galgócz.*
*Gróf Esterházy Miguel. *Kolozsvár.*
*Gróf Esterházy Mihály. *Cseklész.*
*Gróf Esterházy Miklós Móricz. *Budapest.*
Herczeg Esterházy-könyvtár. *Kismarton.*
Dr. Esztegár László. *Budapest.*
Esztergomi főegyházmegyei könyvtár.
Éble Gábor. *Budapest.*
Fáy Béla. *Dédács*, u. p. Piski.
*Fáy István. *Puszta-Szemszúró*, u. p. Batka.
*Fáy László. *Nyustya.*
Báró Feilitsch Bertold. *Nyiregyháza.*
Dr. Fejérpataky Kálmán. *Budapest.*
Dr. Fejérpataky László. *Budapest.*
Fekete Albert. *Szkáros*, u. p. Zsadány.
Fest Lajos. *Eperjes.*
*Gróf Festetich Andor. *Szeleste.*
Dr. Fialka Gusztáv. *Budapest.*
Fiáth István. *Nagy-Hantos.*
özv. Fogarassy Samuné. *Susák.*
Gróf Forgách László. *Mándok.*
Dr. Fraknói Vilmos. *Róma.*
Freyseysen Virgil. *Sopron.*
*Gyulai Gaál István. *Büssü.*
Gachal Sándor. *Budapest.*
Dr. Gárdonyi Albert. *Budapest.*
Gerold és társa. *Bécs.*
Dr. Géczy Dezső. *Budapest.*
Géresi Kálmán. *Debreczen.*
Ghyczy Pál. *Csendespuszta*, u. p. Nagy-Lapás.
Gombos Kálmán. *Kismarton.*
Bilkei Gorzó Nándor. *Gyoma.*
Gózony László. *Zala-Egerszeg.*
*Gömöry Oszkár. *Budapest.*
Graenzenstein Béla. *Budapest.*
Gyarmathy Sándor. *Budapest.*
Dr. Gyárfás Tihamér. *Brassó.*
Gyömörey Vincze. *Ukk.*

*Br. Győrffy Pál. *Szilágy-Kraszna.*
Báró Győrffy Samu. *Budapest.*
Nádudvari Győry Árpád. *Bécs.*
Gyulay Kálmán. *Kerepes.*
*Hajós József. *Budapest.*
Halmágyi Sándor. *Budapest.*
Dr. Hampel József. *Budapest.*
Harmos István. *Sopron.*
Hattyúfy Dezső. *Székesfejérvár.*
Hedry József. *Alsó-Láncz*, u. p. Buzita.
Hedry Lőrincz. *Kassa.*
Tiszabeői Hellebronth Antal. *Trient.*
Hets Ödön. *Budapest.*
Hodinka Antal. *Bécs.*
Hontvármegyei múzeum-társaság. *Ipolyság.*
Horváth Emil. *Budapest.*
Horváth Sándor. *Budapest.*
*Huszár Béla. *Balogh*, u. p. Balassa-Gyarmat.
Huszár Dezső. *Duna-Adony.*
*Báró Huszár Károly. *Abafája*, u. p. Szász-Régen.
Ibrányi Mihály. *Galga-Györk.*
Dr. Illésy János. *Budapest.*
*Nagyilosvai Ilosvay Aladár. *Nyir-Meggyes*, u. p. Mátészalka.
Nagyilosvai Ilosvay Bálint. *Budapest.*
*Kisdobronyi Isaák István. *Nagy-Rhéde.*
Isépy István. *Sátoralja-Ujhely.*
*Ivády Tihamér. *Budapest.*
*Draskóczi és Jordánföldi Ivánka László. *Budapest.*
Jalsoviczi Jalsoviczky Sándor. *Budapest.*
Jankovics József Mihály *Munkács.*
Jasztrabszky Kálmán. *Budapest.*
Jedlicska Pál. *Nagyszombat.*
Jeszenszky Alajos. *Nyitra.*
*Jeszenszky Imre. *Gödre.*
Jeszenszky Lajos. *Csejthe.*
Jékey Zoltán. *Géberjén*, u. p. Győrtelek.
*Jékey Zsigmond. *Géberjén*, u. p. Győrtelek.
Juhász Zsigmond. *Bécs.*
Junkovich Gyula. *Samobor.*
*Ifj. Justh György. *Neczpál.*
Kalocsai érseki könyvtár.
Kammerer Ernő. *Budapest.*
Kandra Kabos. *Eger.*
Karakas Károly. *Nagyvárad.*
Dr. Karácsonyi János. *Bihar-Püspöki.*
*Gr. Karátsonyi Jenő. *Budapest.*
Kassai társalgási egylet.
Kazinczy Gábor. *Kaposvár.*
*Kazy József. *Budapest.*
Kállay András. *Nagy-Halász.*
*Kállay Lipót. *Budapest.*
Kállay Ubul. *Nagy-Kálló.*
Dr. Károlyi Árpád. *Bécs.*
*Gróf Károlyi Sándor. *Budapest.*
*Kecskeméti kaszinó.
Aszalói Kecskés Dezső. *Sopron.*
*Fületinczi Kelcz Gyula. *Zsitva-Ujfalu.*
*Báró Kemény Gyula. *Puszta-Kamarás*, u. p. Mocs.
*Báró Kemény Kálmán. *Vécs.*
Kempelen Béla. *Abauj-Szántó.*
*Pázmándi Kempelen Imre. *Székesfehérvár.*
*Kölcsei Kende Péter. *Ungvár.*
Kenessey László. *Székesfejérvár.*
*Dr. Kenessey Pongrácz. *Veszprém.*
Képviselőházi könyvtár. *Budapest.*
*Gróf Khuen-Héderváry Károly. *Budapest.*
Kilián Frigyes. *Budapest.*
Baczkamadarasi Kis Bálint. *Magyar-Igen.*
Kisfaludy László. *Budapest.*
Kiss Emil Károly. *Baltavár.*
Kiss István. *Budapest.*
*Nemeskéri Kiss Pál. *Véghles.*
Kollányi Ferencz. *Budapest.*
Kollár Jánosné szül. Szentmihályi Klementina. *Pacsa.*
Kolosy István. *Kecskemét.*
Dr. Komáromy András. *Budapest.*
Komlósi Komlósy Béla. *Bereg-Ilosva.*
Dr. Konkoly Balázs. *Komárom.*
Korizmics Antal. *Alexandria.*
Dr. Kormos Béla. *Budapest.*
*Ruszkai Kornis Ferencz. *Debreczen.*
Lovag Kotz József. *Arad.*
Berenczei és Járdánházi Kovács Jenő. *Homok*, u. p. Mikola.
Kőszeghy Antal. *Budapest.*
Kőszeghy Sándor. *Budapest.*
*Kőváry László. *Kolozsvár.*
Krahl Ernő. *Bécs.*
Bállai Krémer Sámuel. *Deés.*
Ifj. Kubinyi Miklós. *Árva-Váralja.*
Dr. Küffer Béla. *Budapest.*
*Gróf Laszberg Rudolf. *Győr.*
Láng Mihály. *Budapest.*
Lehóczky Tivadar. *Munkács.*
Leleszi prépostság.
Leövey Sándor. *Budapest.*
Bilkei és Gorzói Lipcsey József. *Budapest.*
Bilkei és Gorzói Lipcsey Mór. *Szolnok.*
Lippich Gusztáv. *Szolnok.*
Kisfaludi Lipthay Kornél. *Budapest.*
*Olaszliszkai Liszkay Bálint. *Nagy-Becskerek.*
Losonczy István. *Miskolcz.*
Luby Károly. *Nagy-Károly.*
*Magyary-Kossa Sámuel. *Budapest.*
Makay Dezső. *Budapest.*
Makay Emil. *Temesvár.*
Makkay József. *Nagyvárad.*
Malatinszky György. *Atkár.*
Bohuszlaviczi Malobiczky János. *Budapest.*
Máriássy Ödön. *Mád.*
Meczner József. *Korlát*, u. p. Vizsoly.
*Dálnoki és Mezőmadarasi Medve Zoltán. *Budapest.*
Melhard Gyula. *Attala*, u. p. Csoma.
*Meszleny Bencze. *Velencze.*
*Meszleny Pál. *Velencze.*
Apsai dr. Mihályi János. *Máramaros-Sziget.*
*Báró Miske Kálmán. *Kőszeg.*
Miskolczy Imre. *Budapest.*
Miskolczy Jenő. *Debreczen.*
Miskolczi ref. lyceum könyvtára.
*Bocsári Mocsáry István. *Budapest.*
*Bocsári Mocsáry Sándor. *Lapujtő.*
*Mosonmegyei történelmi és régészeti egylet. *Magyar-Óvár.*
Nagy Géza. *Budapest.*
Tasnádi Nagy Gyula. *Budapest.*
Eözbéghi Nagy Ignácz. *Puszta-Varjas*, u. p. Böös.
Sz. Nagy Lajos. *Budapest.*
Dr. Borzovai Nagy Ottó. *Szolnok*
Nagyenyedi Bethlen-főiskola könyvtára.
Nagyiday Ferencz. *Verbőcz*, u. p. Tisza-Ujlak.
Nagyszebeni városi levéltár.
Nagyváradi közs. iskolai könyvtár.
Naláczi Ödön. *Hátszeg.*
*Gróf Nádasdy Ferencz. *Budapest.*
*Nemzeti kaszinó könyvtára. *Budapest.*
Ifj. Nyéki Németh Imre. *Székesfehérvár.*
Németh Titus. *Budapest.*
Némethy Lajos. *Esztergom.*
*Báró Nyáry Béláné. *Pozsony.*
*Orczy Dezső. *Budapest.*
Orczy Zoltán. *Budapest.*
*Országh Lajos. *Kis-Telek*, u. p. Magyar-Mecske.

*Országos kaszinó. *Budapest.*
285 Országos levéltár. *Budapest.*
Dr. Ortvay Tivadar. *Pozsony.*
Ostffy Miklós. *Ostffy-Asszonyfa.*
Lovag Óváry Lipót. *Budapest.*
Őrgróf Pallavicini Adolfné szül. Bárczay Anna. *Kassa.*
290*Őrgróf Pallavicini Ede. *Budapest.*
Pannonhalmi főapátság.
*Paulovics József. *Turócz-Szucsány.*
Payzsos Andor. *S.-A.-Ujhely.*
Pálfiszegi Pálffy László. *Pacsa.*
295 Páll Albert. *Ungvár.*
Pálmay József. *Székely-Udvarhely.*
Dr. Pászthor Bertalan. *Eger.*
Dr. Pázmány Zoltán. *Kecskemét.*
*Gróf Pejachevich Tódor. *Eszék.*
300 Peőcz Elek. *Budapest.*
Peőcz Ferencz. *Torda.*
Dolhai és Petrovai PetrovayGyörgy. *Nagy-Kürü.*
Dolhai és Petrovai Petrovay Gyula. *Eperjes.*
Dolhai és Petrovai Petrovay Margit. *Nagy-Kürü.*
305*Aszódi és Podmanini báró Podmaniczky Gézáné szül. gr. Degenfeld Berta. *Kis-Kartal*, u. p. Aszód.
*Aszódi és Podmanini báró Podmaniczky Levente. *Fenyő-Haraszt*, u. p. Verseg.
Gróf Pongrácz Frigyes. *Bécs.*
Gróf Pongrácz Jenő. *Bashalom.*
Pongrácz Kálmán. *Nyitra.*
310 Pór Antal. *Esztergom.*
Dr. Pósta Béla. *Kolozsvár.*
Pozsonyi kir. jogakadémia.
Pozsonyi kir. kath. főgymnasium ifjusági könyvtára.
Pozsonyi Toldy-kör.
315 Réthey Prikkel Lajos. *Pozsony.*
Puky Andor. *Tomor*, u. p. Homrogd.
Puky József. *Félegyháza.*
Radocza János. *Budapest.*
*Báró Radvánszky Géza. *Sajó-Kaza.*
320*Dr. Radvánszky György. *Budapest.*
*Báró RadvánszkyJánosné. *P.-Varsány*, u. p. Hatvan.
Ragályi Ferencz. *Ragály.*
Lublóvári Raisz Aladár. *Lőcse.*
Rakovszky Endre. *Kassa.*
325*Rakovszky Ferencz. *Novák.*
Rakovszky György. *Budapest.*
Rákóczy Aladár. *Budapest.*
Ráth György. *Budapest.*
Reiner Zsigmond. *Budapest.*
330 Ifj. dr. Reiszig Ede. *Budapest.*
*Reviczky Ambró *Budapest.*
Rexa Arthur. *Budapest.*
Dr. Récsey Viktor. *Győr-Szent-Márton.*
*Báró Rédl Béla. *Budapest.*
335 Dr. Réthy László. *Budapest.*
Révai Leó. *Budapest.*
Romhányi János. *Nyitra.*
*Kis-Zombori Rónay Ernő. *Kis-Zombor.*
*Kis-Zombori Rónay Jenő. *Nagy-Becskerek.*
340 Rudnay Béla. *Budapest.*
*RudnyánszkyGyörgy. *Felső-Atrak.*
Rumbold Bernát. *Budapest.*
Báró Salamon Mihály. *Székesfehérvár.*
Sarlay Sámuel. *Budapest.*
345 Sárközy Aurél. *Komárom.*
Sárközy Imre. *Nagy-Bajom.*
Schiller Bódog. *Budapest.*
Dr. Schönherr Gyula. *Budapest.*
*Schulpe Vilmos. *Török-Kanizsa.*
350 Sigmund József. *Budapest.*
Kissolymosi Simó Ferencz. *Budapest.*
Simonffy Imre. *Debreczen.*
Simonyi Béla. *Aranyos-Maróth.*
Paksi Sipeky Béla. *Borsicz*, u. p. Nemsova.
355*Ifj. báró Solymossy László. *Nagy-Teremi.*
Sombory Lajos. *Magyar-Nagy-Sombor.*
Somogyi Zsigmond. *Budapest.*
Soproni kaszinó-egyesület.
Sóvári Soós Elemér. *Budapest.*
360*Báró Staudach Adolf. *Budapest.*
Stessel József. *Kis-Marton.*
Dr. Sussich Károly. *Karán-Sebes.*
Sváby Frigyes. *Lőcse.*
Szabadkai közs. főgimnázium.
365 Dr. Szalacsy Lajos. *Győr.*
Szalay Gábor. *Budapest.*
*Szalóki Tamás. *Nemes-Szalók.*
Szamosujvári főgymnasium.
Szatmár vármegye közönsége. *Nagy-Károly.*
370*Gróf Szápáry Gyula. *Taskony.*
Szegedi Somogyi könyvtár.
Szemere Lajos. *Budapest.*
Dr. Szendrei János. *Budapest.*
Liptószentiváni Szent-Iványi Gyula. *Bikszád.*
375*Liptószentiváni Szent-Iványi Gyula. *Budapest.*
*Liptószentiváni Szent-Iványi Károlyné szül. Szent-Iványi Margit. *Liptó-Szt-Iván.*
*LiptószentivániSzent-IványiOszkár. *Bélád*, n. p. Nagy-Hercstyén.
*Báró Szentkereszty Béla. *Árkos*, u. p. Szepsi-Szt-György.
*Szentkirályi Kálmán. *Tápió-Szt-Márton.*
380 Dr. Szentkláray Jenő. *Temesvár.*
Szentpály Miklós. *Nagy-Szöllős.*
Dr. Szentpétery Imre. *Budapest.*
Özv. Négyesi Szepessy Andrásné született Okolicsányi Mária. *Miskolcz.*
Négyesi Szepessy Béla. *Miskolcz.*
385 Széll Farkas. *Debreczen.*
Nagyszigeti Szily Dezső. *Ollár.*
Nagyszigeti Szily Kálmán. *Budapest.*
Idősb Szinnyei József. *Budapest.*
Dr. Szombathy Ignácz. *Budapest.*
390 Szmrecsányi Szmrecsányi Lajos. *Eger.*
Szögyény Béla. *Sopron.*
Sztankay Béla. *Kassa.*
*Sztankovánszky János. *Kajdacs.*
Dr. Szűts Andor. *Székesfehérvár.*
395 Tagányi Károly. *Budapest.*
*Tahy István. *Budapest.*
*Szili Taund Jenő. *Bécs.*
*Széki gróf Teleki József. *Tetétlen.* via Solt.
Széki gr. Teleki Sándor. *Budapest.*
400*Özv. Széki gróf Teleki Sándorné szül. gróf Teleki Jozefa. *Gyömrő*, u. p. Üllő.
Temesvár sz. kir. város.
Temesvári állami főgymnasium.
Terray István. *Sikér.*
Dr. Thallóczy Lajos. *Bécs.*
405 Dr. Thaly Kálmán. *Budapest és Pozsony.*
*Ifj. Tisza Kálmán. *Geszt.*
Tisztviselők orsz. Egyesülete. *Budapest.*
Torkos László. *Budapest.*
Tóth Árpád. *Budapest.*
410 Tóth Endre. *Nagy-Becskerek.*
Dr. Tóth-Szabó Pál. *Nagyvárad.*
Török Kálmán. *Munkács.*
Törös Sándor. *Ipolyság.*
Töttössy Gyula. *Nyulas.*
415 Turócz-szentmártoni múzeumi tót társaság.
*Ugron István. *Alexandria.*
Ujfalussy Lajos. *Nagy-Károly.*
Ujhelyi Hugó. *Nagybánya.*
Ujj György. *Tata-Tőváros.*
420 Ullmann József. *Budapest.*

Ungvári kir. kath. főgymnasium.
*Dr. Gróf Üchtritz-Amadé Emil. *Budapest.*
Csekei Varjú Elemér. *Budapest.*
Vasvármegyei kultur-egyesület. *Szombathely.*
*Báró Vay Béla. *Alsó-Zsolcza.*
*Gróf Vay Tihamér. *Felső-Vadász.*
Városy Gyula. *Kalocsa.*
Vecsey Imre. *Debreczen.*
Vende Aladár. *Budapest.*
Venter Gerő. *Arad.*
Veress Endre. *Kolozsvár.*
*Báró Vécsey Józsefné szül. gróf Dessewffy Blanka. *Budapest.*
Viczián Antal. *Budapest.*
*Bojári gróf Vigyázó Sándor. *Budapest.*
Vojth Gergely. *Deés.*
*Gróf Waldeck Frigyes. *Tisza-Roff.*
Dr. Wertner Mór. *Muzsla.*
*Báró Wodianer Albert. *Budapest.*
Závody Albin. *Rózsahegy.*
*Gróf Zichy Ágoston. *Kálóz.*
Zirczi apátsági könyvtár.
Zombory Géza. *Kassa.*
Zorkóczy Tivadar. *Stubnyafurdő.*
Dr. Zubriczky József. *Budapest.*
Zsilinszky Mihály. *Budapest.*
Zsivkovics Lajos. *Budapest.*
Zsolnai kir. kath. főgymnasium.

Az alapító tagok száma
(1000 koronás alapitványnyal élő 4, elhunyt 2, = 6 --- --- --- --- --- --- --- —
400 koronás alapitványnyal élő 24, elhunyt 12, = 36 --- --- --- --- --- --- --- —
200 koronás alapitványnyal élő 25, elhunyt 8, = 33) --- --- --- --- --- --- --- 75
A pártoló tagok száma --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 128
Az évdíjas tagok száma --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 319
Az összes tagok száma --- --- --- 522

1903. év folyamán elhaltak:

Füssy Tamás.
Hódy Imre Ferencz.
Kisfaludy Árpád Béla.
Kubinyi Ferencz.
Paraicz Gyula.
Dr. Pauler Gyula.
Szentimrey Tamás.
Szepessy Mátyás.
Vasdényey Géza.
*Báró Vay Dénes